

JORGE BLANCO VILLALTA

ATATÜRK

KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI

DOĞUMUNUN 100. YILINDA ATATÜRK YAYINLARI : 22

JEORGE BLONCO VILLALTA

ATATÜRK

ÇEVİREN : EM. KUR. ALBAY
FATİH ÖZSU

KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI — ANKARA — 1982

KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI YAYANLARI : 413

YONCA MATBAASI
ANKARA 1982

Sayın Jorge Blanco VİLLALTA,

Tarafınızdan kaleme alınan ve Türk Tarih Kurumu'nca İngilizce olarak basılan «ATATÜRK» adlı değerli eserinizi takdir dolu hislerle inceledim. Ayrıca eserinizi Sayın Cumhurbaşkanı ve Silahlı Kuvvetlere ithaf etmiş olmanız hertürlü takdirin üstündedir.

Bir yabancı gözü ile en büyük Türk bu kadar işlenebilirdi.

Diğer taraftan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ebedi Başkomutanı'nı konu almanızdan dolayı da Türk silahlı Kuvvetleri'nin duygulandığını belirtmek isterim. Bilhassa Dünyanın bugünkü yeni nesli tarafından pek tanınmayan bu eşsiz Devlet Adamı'nın tanıtılmasında şüphesiz ki eserinizin büyük katkısı olacaktır. Çünkü ATATÜRK daima mazlum ulusların savunucusu olmuş, ortaya koyduğu devrim ilkeleri ve fikirleriyle uygarlığın, lâikliğin, inkılâpçılığın öncülüğünü yapmıştır. Bu sebeple eseriniz tarihî gerçeklere geniş yer vererek ve vurgulayarak en büyük Türk'ü tanıtmak hususunda onu anmaktan ziyade evrensel barış ve mutluluğa da bir hizmettir.

Bu hizmetinizden dolayı Türk Silahlı Kuvvetleri size beratı ile birlikte hizmet madalyası vermeyi uygun bulmuştur. Madalya 9 - 11 Haziran 1980 tarihleri arasında Türkiye'yi teşrifinizde bir törenle takdim edilecektir.

Bu vesile ile Türk Silahlı Kuvvetleri ve Şahsım adına şükran ve en iyi dileklerimi sunarım.

4.6.1980

Saygılarımla.

Kenan EVREN
Orgeneral
Genelkurmay Başkanı

SUNUŞ

Sayın Villalta bu eserinde, herşeye, herkese ve her olaya adeta, ATATÜRK'ün göz bebeklerinin arkasından bakmaktadır. Türkiye'ye, ATATÜRK'e ve onun amaçlarına ters düşmeyecek kadar uzak bir ülkenin insanı olduğu için de tarafsız kalabilmektedir. Belgesel edebiyat türünün en güzel örneklerinden birini sergileyen bu kitabın Türkçe'ye çevrilmesi için 42 yıl beklenmesi gerçekten üzücüdür ve gönül bu çevirinin İspanyolca aslından yapılmasını çok daha fazla isterdi. Öyle olabilseydi okuyucu Villalta'nın ATATÜRK ve Türkler hakkında beslediği coşkun sevginin tadına daha kısa yoldan varabilirdi.

Yazarının da belirttiği gibi, bütünü ile belgelerin konuştuğu bu biyografi, ATATÜRK'ü olduğu kadar Türkleri ve Türkiye'yi de zengin bir üslup değişikliği içinde çeşitli açılardan yaklaşımlarla geniş ölçüde tanıtmaktadır. Onu tercüme ederken ulu ATATÜRK'le doldum, boşaldım ve değerli yazarının havasını aksettirmeye çalıştım. Dört aydan fazla bir süre geceli gündüzlü O üstün insanla beraber olmanın coşkun mutluluğunu Sayın Jorge Blanco Villalta ile paylaştım. Yer yer yapılan konuşmaların aslını bulup aynen koymak gerektiği için, başta «Nutuk», «ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri», «ATATÜRK'ün Anlattıkları» (Falih Rıfkı Atay) olmak üzere bazı eserleri satır satır araştırmak zorunluluğunu duydum ve dolayısıyla ATATÜRKÇÜLÜK'le bir kere daha

nurlanmam nasip oldu. Bana bu görevi vermiş olanlara şükran borçluyum.

Kitabın aslında bulunan bazı maddî hataların giderilmesi Türk Tarih Kurumu'nun rahmetli üyelerinden Sayın Hikmet Bayur tarafından İngilizce çevirisi üzerinde sağlanmıştı. Ben de bu çeviri üzerinde gözüme çarpan bir kaç hatayı yetkililere danışarak düzeltmeye çalıştım. Bunu burada belirtmemin sebebi, her şeye rağmen görülecek hatalar üzerinde özürlerimi bildirmek olduğu kadar ileride İspanyolca aslından çeviri veya karşılaştırma yapıldığında bu hususların dikkate alınmasıdır.

Kitapta takıldığım bazı noktaların açıklığa kavuşturulmasında bana yardımcı olanlara, özellikle maddî manevî desteğini esirgemeyen dostum Vedat Mengüç'e ve çevirinin tashihinde titiz bir gayret gösteren Sayın Tümgeneral Lütfü Sel'e teşekkürü borç bilirim.

ATATÜRK ve onun Milleti hakkında bu derece kapsayıcı bir eseri insanlığa hediye ettiği için fahri Türk Vatandaşı saydığım değerli yazar Sayın Villalta'ya hayranlık içinde saygılarımı sunarım.

Çeviren

Em. Kur. Alb. Fatih ÖZSU

JORGE G. BLANCO VILLALTA

Arjantin'li yazar Blanco VILLALTA, aynı zamanda tarihci ve diplomattır. Diplomatik meslek hayatı, 1934 yılında, İstanbul'da Arjantin Konsolos Yardımcısı olarak başlamıştır. VILLALTA, Arjantin Dışişleri Bakanlığında önemli görevler almıştır. Ülkesini, Birleşmiş Milletler Grubunda temsil etmiş, çeşitli kurumlarda öğretim görevlisi olarak bulunmuştur. Ayrıca «ıntellectual Exchange» bölümünün direktörlüğünü yapmıştır.

Doğu Avrupa ve Yakın Doğu ülkelerinde bulunan VILLALTA daha sonra Büyükelçi olarak meslek hayatına devam etmiş, aynı zamanda Milletlerarası Dışişleri Bakanlığı Enstitüsünde profesör olarak ta çalışmıştır.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun 50. yıldönümünde delegasyon başkanlığına seçilen VILLALTA, 1975, 1976 yılları arasında Arjantin elçisi olarak Ankara'da bulunmuştur. Ankara'da, bir caddeye ve bir okula Arjantin isminin verilmesi, O'nun elçilik döneminde olmuştur.

BLANCO VILLALTA'nın basılmış birçok eseri vardır. Türkiye'de kaldığı yıllarda, Türk Tarihi, Türk Sanatı ve Edebiyatı hakkında incelemelerde bulunmuştur. **«Türk**

Milleti» «Bugünkü İstanbul'un Sahneler» ve **«Kemal Atatürk»** O'nun imzasını taşıyan eserler arasındadır.

1937 yılında basılan **ATATÜRK** isimli eserin 1939 da ikinci ve üçüncü, 1945 te dördüncü, 1966 da beşinci baskısı yapılmıştır.

Bunların dışında, başka eserler de vermiştir :

«Rio de la Plata'nın fethi»

«Amerika'daki Ayinlerde Yamyamlık Etkisi»

«Montoya, Guarani'lere Giden Misyoner»

«Amerika Devletlerinin Teşkilatı»

«Nobroga, Brezilya'nın Fethinde İlk Tarih Yazarı»

«Diplomatlar»

«Amerika'da Yamyam Ayinleri»

O'nun basılmış eserleri arasındadır.

ATATÜRK hakkındaki biyografisi Türk Tarih Kurumu tarafından İngilizce olarak yayınlanmıştır.

BLANCO VILLALTA, Atatürk'ün Doğumunun 100. yılı dolayısiyle devrin cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün resmî davetlisi olarak Türkiye'ye geldi. Daha sonra, Türk Tarih Kurumu'nun şeref misafiri ünvanını aldı. Aynı zamanda Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Kenan EVREN, VILLALTA'ya Hizmet Madalyası verdi.

VILLALTA, Boğaziçi Üniversitesi tarafından hazırlanan 1981 Uluslararası Atatürk konferansına da davet edildi. Atatürk ilkeleri üzerinde yaptığı çalışmalar dolayısiyle ödül kazandı. Daha sonra Türk Hükümeti tarafından Türkiye'ye tekrar resmen davet edildi.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİRİNCİ BÖLÜM : MUSTAFA KEMAL'İN KİŞİLİĞİNİ OLUŞTURAN ORTAM.

1. İLK KARIŞIKLIKLAR 3
2. POLİTİKAYA İNTİBAK 35
3. ÜLKÜLER PEŞİNDE 53
4. DÜŞ KIRIKLIĞI 61

İKİNCİ BÖLÜM : ANAVATANIN SAVUNULMASI

5. TRABLUS GÜNLERİ 81
6. BALKAN SAVAŞLARI 91
7. DÜNYA SAVAŞI 105
8. GELİBOLU 131
9. KAFKASYA 155
10. ALMANYA GEZİSİ 171
11. SURİYE 209
12. MONDOROS ATEŞ - KES ANTLAŞMASI 237

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM : YENİ DEVLETİN DOĞUŞU

13. İMPARATORLUĞUN ÖLÜM SANCILARI 249
14. YUNAN İSTİLASI 275
15. MUSTAFAKEMAL VE MİLLET 283
16. SAVUNMA 317
17. ANKARA 329
18. İSTANBUL'UN İŞGALİ 357
19. YENİ BİR DEVLET 375

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM : KURTULUŞ SAVAŞI

20. İÇ SAVAŞ 389
21. ERMENİ HAREKÂTI 407
22. KONFERANSLAR VE MUHAREBELER 425

23. İSTANBUL'UN ESİRLİK GÜNLERİ 451
24. SAKARYA 459
25. BARIŞ TAARRUZU 479
26. HEDEF AKDENİZ 493
27. PADİŞAHLIĞIN SONU 511
28. SON ZAFER - LOZAN 523

BEŞİNCİ BÖLÜM : CUMHURİYET VE SOSYAL DEVRİMLER

29. CUMHURİYET 539
30. HALİFELİĞİN KALDIRILMASI 547
31. GÜNEYDOĞU'DA YANGIN 561
32. GİYİM DEVRİMİ 569
33. TEKKE'LERİN KAPATILMASI 577
34. HUKUKÎ İNKILÂPLAR 585
35. KADINLAR 597
36. BARUT VE TUNÇ 605
37. YAZI DEVRİMİ 617
38. SOSYAL İLKELER 625
39. KÜLTÜR 635
40. EKONOMİK SİYASET 649
41. KAMU SAĞLIĞI 667
42. DIŞ SİYASET 675

43. ATATÜRK ANKARA'SI 697
44. ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ 705
OLAYLAR TAKVİMİ ... ...
BİYOGRAFYA FİHRİSTİ 719
BİBLİYOGRAFYA 747

BİRİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA KEMAL'İN KİŞİLİĞİNİ OLUŞTURAN ORTAM

1. İLK KARIŞIKLIKLAR
2. POLİTİKAYA İNTİBAK
3. ÜLKÜLER PEŞİNDE
4. DÜŞ KIRIKLIĞI

KISIM 1

İLK KARIŞIKLIKLAR

Makedonya

Makedonya, sıra dağların birbiriyle çatışarak büyük dağ kütleleri teşkil ettiği ve her kütlenin diğerlerinden korkunç uçurumlarla ayrılarak bağımsız ve sarp yamaçlı birer doruk meydana getirdiği bir beldedir. Yağmur suları burada huzur bulamaz. Kayalardan kayalara sıçrayarak derhal küçük deli seller oluştururlar, yolları boyunca bitmez tükenmez; çağlayanlar halinde akarak zorlukla nehirleşirler ve vahşi arazi yapısının arzuladığı yöne sürüklenirler. Aşınmış kıyılarında bir kaç söğütten fazlasını barındırmayan bu akarsular dar vadilerden geçtikten sonra yamaçlardan aşağı gururla sıçrayarak çınar ve kavak ormanlarını beslerler ve nihayet bir çok davar sürülerinin otladığı geniş verimli ovalara yayılırlar.

Makedonya'yı sulayan büyük nehirler olarak Struma ve Vardar'ın akışları böyledir. Bu beldenin insanları, zamanlar boyunca hırçın dağları örnek edinerek, birbirleri ile sürekli bir savaş halinde bulunmuşlardır.

Pindus Sıradağları ile Radop dağları arasındaki bölgede yerleşmiş ilk kabileler olan Orestial'lılar, Elimia'lılar, Pionia'lılar (Paeonians), Makedonya'lılar, Eordea'lı-

lar ve Linkestia'lılar (Lyncestians) arasında devam edegelen kanlı mücadelelerden galip çıkanlar bu ülkeye adını vermişlerdir. Bu belde daha sonraları büyük İskender'in de vatanı olmuştur.

Makedonya muazzam bir İmparatorluğa yataklık etmiştir. Ülkede iç barışın sağlandığı sanılmış ise de bu doğru çıkmamıştır. Milattan önce 2 nci yüzyılda, ülkenin son kralı Perseus, Aemilius Paullus tarafından yenilince, Makedonya, Romalıların istilasına uğradı. Bilahare Doğu Roma İmparatorluğunun bir eyaleti haline sokuldu ve Birinci Alarik'in orduları tarafından büyük tahribatı gördü. Daha sonra Makedonya Montferrat Markizinin Krallığı haline geldi. Ancak, yeniden istilaya uğradı ve Epirüs'lü Teodor bu ülkeye imparator ilân edildi. Sonra da sırası ile Bizanslılar, 14 üncü yüzyılda Sırplar ve 15 inci yüzyılda da Osmanlıların hakimiyetine girdi.

Burada çeşitli ırklar ve dinler karşılaşmıştır ve bu karşılaşmalar hep savaş alanında olmuştur. Kin ve nefret buranın bölgesel hastalığı olarak devam etmiş ve şiddetli buhranlar yaratmıştır. Makedonya'da olduğu kadar inanç, dil ve ırk farkı görülen veya bu derece karışık bir şekilde birbiri içine girmiş bulunan pek az yer söylenebilir. Çok kereler bu kaçınılmaz çatışmalar zulüm dolu savaşların kıvılcımları olmuştur.

Boğa ve Kartal

1822 yılını, zayıf Osmanlı İmparatorluğuna karşı Makedonya'da oluşan isyan halinin başlangıç tarihi olarak ele alabiliriz.

Düzlüklerde yaşayan halkların kaderi, yenilgiye uğradıkları takdirde ıstırap çekmektir. İstilacılar bunları

boyunduruk altına alır. Dağlık bölgede yaşayanlar için durum başkadır. Dağlılar, kardeş saydıkları kartallar gibi özgürlüklerini hiç bir zaman tümüyle yitirmezler. Bu sebeple, müslümanların düzlüklerde inşa ettikleri minareler bu bölgede Türklerin hâkim olduğunu göstermektedir. Ancak, ilk yamaçlara tırmanınca berrak bir derenin yanındaki bir kilise veya, Yunan, Bulgar veya Sırplar'a ait bir Hıristiyan manastırı, çetin arazinin başladığına bir işaret olur. Bu sebeple oradaki insanlar inançlarını koruyabilmişlerdir. Orada bir Ortodoks Papazı dokunaklı ifadelerle din, ırk ve özgürlükten söz edebilmektedir. İnsanı kendinden geçiren resimlerle süslü İkonlar dağlık bölgedeki Hıristiyanlara inançlarını unutturmamış ve kaba odundan yapılmış haçlar itikat yolunu göstermiştir.

Kartallar, son ölüm sancıları içindeki soylu bir boğayı dikkatle gözetler ve ölümün son kasılmaları ile titreşen etlerine atılmak için hırsla bekleşirler. Ortaçağdan kalma manastırlarda, dört yüzyıldan fazla bir süredenberi birbirlerinin yerine geçen papazlar, Makedonya'nın yeniden bir Hıristiyan beldesi olacağı o büyük günün hayali içinde, Osmanlı İmparatorluğunun süratli çöküşünü adım adım takip etmekteydiler.

Yunanlıların, ideallerinin gerçek olacağı an yaklaşıyordu. Ortodokslar imansız efendilerine karşı haç altında bir cihat için birleştiler. İnançlarına göre, bu, onları Doğu İmparatorluğunun yeniden doğuşuna götürecekti. Üç başkentleri olacaktı. Atina, aydınlar merkezi olacaktı. Kudüs, tekrar kutsal başkent olacaktı. İki deniz ve iki kıta arasında yer almış olan İSTANBUL'un kaderi ise siyasî merkez olmaktı.. Yunan İmparatoru Ayasofya'daki Ortodoks ayininden sonra yapılacak muh-

teşem törene katılacaktı. Bir Yunanlı için güzel rüyalardı bunlar...

Fakat, Osmanlıların çöküşü açık seçik belirip de, Türklerin er veya geç Makedonya'yı terkedeceği kesinlikle anlaşılınca ortodokslar birlik duygularını yitirdiler ve milliyetçilik hareketi başladı. Bulgarlar, Sırplar, Yunanlılar ve Romenler birbirlerine düştüler. Mirası paylaşma saati yaklaşmaktaydı. Bu paylaşma olayı bir kaç yıl sonra İkinci Balkan Savaşının açılmasına sebep olacaktır.

Bu yüzyılın başlangıcında, Makedonya'da, ırk, din ve dilleri ayrı çok çeşitli insanlar yaşamaktaydı. Bulgarlar Radop Dağlarının güney yamaçlarında yerleşmişlerdi. Üsküp çevresinde Sırplar, Vardar Nehrinin üst vadilerinde de Arnavutlar vardı. Yunanlıların çoğu aşağı Makedonya'da bulunuyor, merkezi yaylarlarda ise Ulahlar ile Türkler yaşıyorlardı. Kentlerde, özellikle Selanik'te oldukça büyük Türk toplulukları vardı. Bunların çoğunu Hükümet memurları ve ordu mensupları oluştururdu. Gene de Yunanlar ile, 15 inci yüzyılda İspanya'dan sürülen Musevilerin çocukları olan, Sefardim Yahudileri nüfusun çoğunluğunu teşkil ediyordu.

Selanik Ege Denizi ile birleşen ve aynı adı taşıyan bir Körfezin kenarında yeralan bir şehirdir. 1881 yılında bu şehrin dolambaçlı yollar ile, solmuş boyalı ve kurumuş tahtalı küçük evleri ile, Türk ailelerinin ata-erkil yaşayışını gizleyen geleneksel kafesli pencereleri ile eski bir Türk mahallesinde Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanımın oğlu Mustafa, dünyaya gözlerini açtı.

Mustafa

Şehrin iyi bir mahallesinden geçen ve en geniş caddelerden biri sayılan İslahane caddesindeki bu rahat

evin, cadde boyunca iki taraflı sıralanmış diğer evlerden farklı bir özelliği yoktu. Yeni doğan çocuğun anababası da olağanüstü bir başkalık göstermiyorlardı. İmparatorluğun batılılaştırılması gerektiğine inanmış ve liberal fikirlere sahip bir erkek olan evin efendisinin aksine genç anne Zübeyde geleneklerine bağlı sofu bir Müslümandı. Kocasının fikirlerini paylaşmamakla birlikte, Zübeyde hanım adet gereği, bu hususta onunla tartışmaktan kaçınırdı.

Bir müslüman kadını kaç göçe uymaya mecbur idi. Sokağa ancak baştan ayağa kapalı bir çarşaf için de ve yüzünü peçe adlı kalın bir kumaşla örterek çıkabilirdi. Sokakta kocasının yanında bile yürümesine izin verilmez, onu birkaç adım geriden takip etmesi gerekirdi. Güneş battıktan sonra hiç bir kadının sokağa çıkmasına imkân tanınmazdı. Kadının mutluluğu tamamıyla evin efendisine bağlı idi. Kur'an'a göre koca daima haklı idi ve ona, istediği zaman karısını cezalandırmak veya evden atmak yetkisini veriyordu. Bir kadın, kocasının tek karısı ise, kendisini mutlu sayabilirdi. Fazla eş edinmek paraya dayandığı için orta halli ailelerin çoğu tek hanımlı idiler.

Okulu pek genç yaşlarda terketmeye mecbur tutulan Türk Kadınının görebileceği öğretimin ilkel olacağı kolayca tahmin edilebilir. Pierre Loti'nin kitaplarında «desenchantees» olarak adlandırdığı hanımlar, kızları için yabancı mürebbiyeler tutabilme lüksüne sahip zengin ailelere mensuptular. Batılılara, Türk kadınının hayatı, kuşkusuz çekilmesi zor, ağaşılama ve horlamalarla dolu gibi görünmüş olabilir. Genel olarak bu hayat sanıldığı kadar kötü değildir. İslam yasasının temeli olan din ailenin de devletin de temeli idi. Dinin emirlerine, inanç sahipleri tarafından, özellikle hayat ve uygarlık tecrübesin-

den erkeklerden daha uzakta kalmış olan kadınlar tarafından tartışılmadan itaat edilirdi. «Tanrı uludur! Allah senin için neylese güzel eyler, sen bunu bilemezsin!» der kutsal kitap.

Türk kadını kaderine boyun eğmişti. Günleri, bütün dünyası olan evinde tek düze fakat huzur içinde geçmekteydi. Çocukları ve kocası ona nezaket ve saygı içinde muamele ederlerdi. Kadın, dünyanın sefaletinden hattâ sokağın tozundan kirinden tecrit edilmiş, saf ve temiz bir varlık olarak düşünülürdü. Hz. Muhammed'in emirlerini katlanmaya değer kılan başka faktörler de vardır. Bütün faziletlerin en başta geleni olarak kabul ettiği şefkat ve iyilik Türkler arasında tabii bir vasıftır. Onların şefkat ve iyilikleri diğer insanlara, hatta hayvanlara olmak üzere çevrelerindeki her şeye uzanır. Ölümlerinden sonra dahi bunun devam etmesini arzularlar. Müslüman mezarlarının pek çoğunda, kuşların su içmesi için yapılmış yağmur sularını biriktiren taştan oyma taşlar görülür. Bu insanların özellikle sevgi uyandıran bir vasıfları da gençlerin ana-babalarına, öğretmenlerine ve yaşlılara gösterdikleri saygıdır. Aile hayatlarındaki ahenk her zaman göze çarpar. Düşüncelerindeki nezaket, ağladıkları hemen hiç görülmeyen çocukların yüzlerinde mutluluk, yaşlıların davranışlarında da vekar ve sükûnet halinde tezahür eder.

İşte böylece, ömrünün ilk yıllarından itibaren, Mustafa kendisini iki farklı hayat felsefesinin ortasında buldu. Annesi geçmişi, babası ise geleceği temsil ediyordu. Eski dinî İmparatorluk devrinin ölmek üzere olduğu ve yeni bir devrin doğmaya başladığı bir anda dünyaya gelmişti. Biçim değiştiren bir milletin ruhu olmak bu çocuğun kaderinde yazılmıştı.

Mustafa'nın Çocukluğu

Yıllar sonra Mustafa, hayatının yönünü tayinde kesin bir rol oynayan bazı çocukluk olaylarını kaydetmiştir. «Çocukluğunun ilk yıllarından beri yanlız bir tek olay, hiç silinmeksizin hafızamda yaşamaktadır. Bu benim okula başlamamdır. Bu konuda annemle babam farklı şekilde düşünüyorlardı. Annem eski geleneklere ve adetlere bağlı idi. Sakin ve tatlı, olmasına rağmen, sarsılmaz inançları onun karakterinin özünü teşkil ediyordu. Bu sebeple, o beni, öğretimde İslâmın katı geleneklerini uygulayan ve din adamları, hocalar, tarafından yönetilen okullardan birine vermek istiyordu. Zannedersem, bunun üzerinde her şeyden fazla israrla durmasının sebebi bir çocuğun bu okullardan birine başlarken adetlere göre dinî bir merasimin yapılmasıydı. O gün, özel bir dinî törenle diğer günlerden ayrılmalıydı ki çocuk, böylece o andan itibaren, aile içindeki bağlara nazaran daha da üstün kabul edilen büyük bir müminler topluluğuna katıldığını ve bu topluluğun, üyelerinden istediği vazifeleri yerine getirmesi gerektiğini anlasın.»

«Babam ise diğer taraftan liberal görüşlere sahip, dine karşı daha ketum bir adamdı ve batılı fikirlere taraftardı. Benim Kur'an'a dayalı bir okul yerine modern bilimlere bağlı lâik bir okula gitmemi tercih ederdi. «Vicdanlar arasındaki bu savaşı küçük bir manevra ile babam kazandı. Annemin arzularına boyun eğmiş göründü ve geleneksel merasim ile Fatma Molla Kadın Okuluna başlamamı ayarladı. Okula başlayacağım günün sabahında, annem bana beyaz bir elbise giydirdi. Sırma kumaştan başıma bir sarık sararak beni süsledi ve elime altın sarısı bir dal tutuşturdu. Derken, okulun öğretmeni, bir hoca, arkasında öğrencileri, yeşil yapraklarla süslenmiş olan

kapımızın önüne geldi. Bir dua okundu ve ben parmaklarımın ucu ile göğsüme ve başıma dokunup temennah ettikten sonra eğilerek annemin, babamın ve hocamın ellerini öptüm.»

«Nihayet, yeni arkadaşlarımın neşeli haykırışları arasında, şehrin sokaklarından geçerek, cami yanındaki okula geldik. Oraya varınca, hepbirlikte söylenen başka bir duadan sonra, hoca beni kubbeli ve boş bir odaya soktu. Burada bana, Kur'an'ın sırları açıklanacaktı.»

«Altı ay kadar sonra babam beni Fatma Molla Kadın Okulundan sessizce çıkardı ve Avrupa usullerine göre eğitim yapan Şemsi Efendi İlkokuluna götürdü. Annem, arzuları yerine getirilmiş ve itikatlarına saygı gösterilmiş olduğu için itirazda bulunmadı. Her şeyin üstünde onu tatmin eden husus yapılmış olan dinî merasimdi.»

O zaman yedi yaşında bulunan Mustafa Annesine karşı içten bir saygı duyuyordu. Zübeyde Hanım ise kalbinin bütün şefkatini oğlunun üstünde toplamıştı. Küçük kızı Makbulenin böyle bir saygı ve itinaya lâyık olduğunu hissetmiyordu. Erkek çocuk kızdan üstündü. Peygamberin dediği gibi: «Erkekler kadınlardan daha güçlü, dayanıklı ve onları koruyucu niteliklerle yaratılmıştır.» Mustafa'nın bu iyi hanıma karşı olan duyguları, ömrünün bütün safhalarında hiç değişmemiştir.

Efendiden bir adam ve devlet memuru olan Ali Rıza Efendi, işindeki monotonluktan ve aldığı maaşın azlığı yüzünden vaktinde ödeyemediği büyük borçlardan kurtulma hayali içindeydi. Her insanın zekâsı ve sebatı sayesinde ticarette ve serbest meslekte kendisine daha iyi bir gelecek sağlayabileceğine inanıyordu. Önünde, Türkler bir memurluk edinmenin veya orduya girmenin üs-

tünde bir şeye talip olmazken, Makedonya'nın ticaretini ellerinde tutan Yahudiler ve Yunanlar gibi örnekler vardı.

Ali Rıza Efendi bu arzusunu gerçekleştirdi ve kereste ticaretine başladı. Makedonya'nın zengin ormanları öyle acımasızca kesilmekteydi ki iklim bile belirli bir şekilde değişmişti. Ağaç gövdeleri, bütün veya biçilmiş olarak, hiç rekabet tanımayacak fiatlarla ihraç edilmekteydi. Belki Ali Rıza Efendi bu yeni işinden fazla para kazanabilecekti. Amma en kötümser bir umudu bile gerçekleştiremeden hayatı sona erdi. Karısı ve çocukları çaresiz bir durumda kalakaldılar.

Komşuları ve arkadaşları Kur'an'dan ayetler işlenmiş yeşil bir örtüye sarılı, beyaz tahtadan yapılmış kaba tabutunu, öldüğü evden aldılar. Cenazeyi öğle namazına yetiştirmek için omuzlar üzerinde en yakın camiye taşıdılar.

Yoldan geçen Müslümanlar, cenaze alayına katıldılar ve pek güzel bir adet olduğu üzere, ölünün bu son seyahatinde en az yedi adım taşıdılar. Zira Camiden, şehrin kenarındaki mezarlığa kadar yayan gitmek uzun sürüyordu.

Mezar hazırlanmıştı. Zübeyde hanım bir kaç arkadaşı ile orada bekliyordu. Şimdi merasimin en hazin tarafı başlamıştır. Müezzin Kur'an okumaya başladı, kasnaklarından asılı olarak çukurun içine doğru sarkan tabutu mezarcılar testere ile kestiler, kadınlar ağlaştılar, kefene sarılmış cesedin çukurun dibinde kayboluşunu görmemek için erkekler kenara çekildiler. Koca sarıklı bir imam yüksek sesle dua okudu. Ellerini kaldırarak monoton bir sesle dualarının sonunda şu sözcükleri tekrarladı : «Radi Allah-ü anh!» Allah ondan razı olsun.

Zübeyde Hanım aynı gece bavullarını hazırladı. Dayanamayacağı kadar çok anıları olan bu odalarda artık kalamazdı. Zaman zaman işlerini bırakıp ağlıyordu. Küçük Mustafa dikkatle ve büyük bir üzüntü içinde onu gözlemekteydi. Ne olduğunu anlayamıyordu. Babasının sonsuza dek ayrılmış olduğunu biliyordu, ama acaba bu ayrılış hakikaten sonsuza kadar sürecekmiydi? Ne acayip şey! Babasını çok severdi. Çok iyi bir insandı. Bazen tam anlamına varamadığı sözler eden dostları hocanın aksine, onun her söylediğini açıkça anlardı. Babası ölmüştü. Ölüm! Ne tuhaf şeydi bu! İçinde keder ve endişe duyuyor, b
neden ağlayacaktı ki?

Böylece, Selanikten iki saat uzaktaki Langadas (Langaza) köyü yakınında bulunan bir dayısının çiftlik evinde yaşamaya başladılar. Mustafa bu hür kır hayatını şehirdekine bin kere tercih ederdi. Hareketlerini izlediği çiftlik hayvanlarına ilgi duydu. Bazen ata biniyordu. Dağlardan esen temiz hava ve sıcak güneş altında, beyaz cildi bakır rengini almıştı. Saçları açık kumraldı. Gri-mavi renkteki gözlerinde ise, tıpkı göğün etkisi ile renk değiştiren deniz gibi, bazen gri bazan mavi renk hâkim olurdu. Ağzı küçüktü ve hemen hemen dudaksız gibiydi. Bütün hatları güçlü bir irade ve gözlemci bir kişiliği belirten bir uyum içindeydi. Dayısı tarımın temel bilgilerini ona öğretmişti. Bu güçlü çocuktan iyi bir çiftçi çıkarabileceğini düşünmekteydi. Görünüşe göre çocuk da halinden memnundu. Kendisine verilen küçük çiftlik işlerinde coşku ile çalışmaktaydı.

Zübeyde hanım zeki ve çalışkan olduğunu bildiği için, oğlunun bir meslek sahibi olmasını çok arzu etmekteydi. Onu kadıların giydiği yeşil sarıkla görmeyi nasıl hayal

ederdi. Emellerine sadık kalıp mümkün olan bütün tasarrufu yaptı ve iki yıl sonra bunu gerçekleştirerek, kendisi taşınıncaya kadar SELANİK'te oğlunu paralı olarak misafir edecek bir akrabasıyla anlaştı. Birkaç ay sonra o da şehirdeydi.

Mustafa yeniden öğretimine başlamıştı. O zaman on bir yaşındaydı. Kırların açık havasına alışmış olduğu için ilk haftalar okulun duvarları ona hapishane gibi geldi. Okul arkadaşlarının şakalarına dayanma yeteneğini de kaybetmiş gibiydi. Alıngan bir tabiatı olduğu için, onlarla sık sık tartışıyor ve kavga ediyordu. Tembih cezası aldı. Bir gün de, inatçı Mustafa'yı dövebileceğini sanan kendisinden daha güçlü bir arkadaşı ile müthiş bir kavgaya tutuşmuşken, Arapça öğretmeni kavgacıları ayırmaya geldi ve olaya Mustafa'nın sebep olduğunu sanarak onu bütün öğrencilerin gözleri önünde dövdü. Mustafa sesini çıkarmadı, ama eve gelir gelmez Zübeyde Hanıma, okula bir daha ayağını bile atmayacağını söyledi. Annesi canı sıkılmakla beraber bu isteğe razı oldu. Amma şimdi onu hangi okula gönderebilirdi? Şehirde okul bolluğu yoktu ki... Oysa ki Mustafa kararını çoktan vermişti. Askerî okulda öğrenci olan komşu çocuğu Ahmed'in üniformasına gıpta ile bakmaktaydı. Sık sık rastladığı yakışıklı subaylar da onu cezbediyordu. Bütün bunlar onda asker olmak için karşı konulmaz bir arzu uyandırmıştı. Altın sırmalar içinde ve belinde kılıç, onlar gibi caka mak istiyordu. Kendi insiyatifi ile babasının arkadaşı olan bir subaya başvurarak askerlik mesleğine katılması hususunda ondan yardım istedi. Yaşlı asker olan iki yaşındaki bir çocuğun bu ciddi müracaatından çok hoşlandı. Selanikteki Askerî Rüştiye'nin (Askerî orta okulun) müdürünü de tanıdığı için, himayesinde saydığı Mustafa'nın giriş sınavına katılabilmesini sağladı.

Annesi Mustafa'nın açıkladığı bu yeni meslek girişimini, kendi seçimine aykırı bulmakla beraber, kabul etti. Devlet tarafından desteklenen askerî okullar, çalışmak isteyen gençlere, bir masrafa girmeden gelecek sağlamaktaydı. Bu da Zübeyde Hanımın sıkışık malî durumuna büyük ölçüde yardımcı oldu.

Mustafa Kemal

Mustafa bütün sınavlarında başarı kazanarak hayal ettiği üniformaya kavuştu. Askerî okul hoşuna gidiyordu. Seri öğrenimi ve ciddiyeti ile sınıf arkadaşları arasında seçkin bir yer kazandı. Matematikte olağanüstü bir istidadı bulunduğu belli olmuştu. Bu müsbet bilim onun yetenekleriyle tam uyum içindeydi. Matematik öğretmeni Yüzbaşı Mustafa Bey, bu öğrencisiyle gurur duyuyor, ona arkadaş gibi davranıyordu. Sonunda Mustafa'yı sınıf başkanı yaptı. Öğreniminin ikinci yılında, gösterdiği gelişme ile sınıfın birincisi durumuna gelince, onun azmini ödüllendirmek isteyen Yüzbaşı Mustafa, sınıfın önüne çağırarak, ona, Arapça «Mükemmel» anlamına gelen Kemal adını verdi. Yüzbaşı, böylece öğretmen ile öğrencisinin isimlerinin birbirinden ayırdedilebileceğini söyledi. O zamanlar Türkler arasında soyadı bulunmadığı halde, o andan itibaren Mustafa yeni adını eskisi ile birlikte kullanmaya başladı.

Parlak öğrenci henüz ondört yaşında iken ilk defa olarak aşkın hazlarını hüzünlerini tattı. Bu duyguların uyanmasına sebep bir komşu kızı idi ve her ilk aşkta olduğu gibi bu aşkın da şiddeti büyüktü. Kız, evlerinin bir penceresinden ona yüzünü örtüsüz olarak gösterir ve hayranı da oradan geçmek için hiç bir fırsatı kaçırmazdı. Geceleri Kafesli pencerenin önünde uzun saatler bekler

ve bu kafesin arkasındaki sevgilinin onu gizlendiği gölgede seçmeye çalışacağını hayal ederdi. Aşk onun çalışmalarının ahengine sekte vermedi, sınıftaki birincilik yerini muhafaza etti. Kalbi hiçbir zaman beynine hükmedemeyecekti.

Orta okul eğitimini bitirip son sınavlarını da başarı ile verince Manastırdaki Askerî İdadî'ye (Askerî Lise'ye) gönderildi.

Manastır, Selanikten sonra Makedonya'nın ikinci önemli şehri idi. Yüksek dağların eteğinde Dragon'un kıyısında kurulmuştu. Adriyatik üzerinde Arnavutluğun bir limanı olan Burres'i (Dıraça) Üsküp, Edirne ve Selanik ile birleştiren yolların kavşağında bulunduğu için son derece büyük bir stratejik önemi vardı... İmparatorluk hükûmeti bu kilit noktasına bu sebeple özel önem veriyordu ve diğer askerî tesislerin yanında buraya bir de askerî İdadî yerleştirilmişti.

Bu okulda, Mustafa Kemal, karakterini geliştirdi ve kişilik kazandı. Doğduğu şehrin karışık ve kozmopolit yapısından bilinçsizce aldığı bütün etkiler, yaptığı geniş tarih öğrenimi sayesinde, burada açıklığa kavuştu. Kesin bir gözlem ile güçlü bir irade karışımını ifade eden tavır ve hareketleri, bundan sonra kendi kişiliğine derinliğine bakan ve kendisi ile tartışan bir düşünce adamının özelliklerini kazandı.

Sıkı askerlik hayatı, o güne kadar annesi ile yaşarken tanımış olduğu hayattan çok farklı idi. İyi kalpli Zübeyde hanımdan dertlerini teselli edici sözler işitmeye alışmıştı. Sadece, ağız ve gözlerindeki benzerlik gibi fizikî tarafları ile değil, aynı zamanda, hükmeden ve bildiğinden şaşmayan karakterleri ile de anne, oğul birbirlerine

benziyordu. Mustafa babasından da bazı şeyleri miras edinmişti. Onun kesin gerçekçiliğini ve karşılaştığı şeyler hakkındaki seri gözlem yeteneğini... Bu bakımdan Zübeyde Hanımdan farklı idi. Ali Rıza Efendiden daha az eğitim görmüş olan Zübeyde Hanım akıl ve zekâsını kutsal kitap Kur'an'a ve Peygamberin sözlerine dayandırmaktaydı. Anne ile oğul arasındaki mükemmel anlaşmayı kısa bir süre içinde olsa bozan tek tartışma, Peygamberin sözleri ve tasavvuf olmuştur.

Mustafa, inceleme ve araştırmaya karşı büyük ilgi duyuyordu. Özellikle milletlerin ve insanların hayatlarını incelemeye...

Ne engin bilgiler bulunuyordu şu tarih kitaplarının sayfalarında! Geçmişten derslerle doluydu kitaplar. Onların içinde akıl almayacak kadar geniş ufuklara yer vardı. Geçmişe damgasını vurmuş olan şahsiyetler peşlerinde zaferler dolusu kafilelerle ayaktaydılar. Napolyon, Selim, Mehmet (Fatih), Oğuzhan, Anibal, İskender... Büyük İskender! O da bu dağları tanımış ve sevmiş, bu yerlerden çıkmış ve esrarengiz doğuyu fethederek koskocaman bir imparatorluk yaratmıştı. Tarih Mustafa'ya madalyonun öteki yüzünü de öğretmişti. Bütün büyük İmparatorluklar sadece belli bir süre için var oluyorlar ve neticede, değişmez bir şekilde çöküş onları da alıp götürüyordu.

Şimdi anlıyordu ki hâkimiyetini kılıçla kurmuş olan Osmanlı İmparatorluğu için de, diğerlerinde olduğu gibi, çöküş vakti gelmiştir.

Bu İmparatorluğun seyir defterine bir göz atalım.

Osmanlı İmparatorluğu :

Uzak çağlardan beri tarihî bakımdan çok önemli olaylara sahne ve önemli uygarlıkların beşiği olan Anadolu'da, 13. yüzyılda, bir Türk İmparatorluğu, Selçuk İmparatorluğu serpilip gelişti. Binlerce yıldan beri, Türk Ailesinin diğer kolları da Orta Asya'dan göç ederek aynı topraklara gelip yerleşmişlerdi.

Geride kalan Türk Boylarından bir kısmı, 8. Yüzyılda İslâmiyeti kabul etmişti. Bunlar hemen bütün İslâm dünyasına hâkimiyetlerini yaydılar. Üç yüzyıl sonra da, İran'daki Selçuk İmparatorluğu'nun himayesinde, Küçük Asya'ya doğru yola koyuldular. 11. Yüzyılın ortalarında Anadolu Selçukları, yarımadanın diğer kısımlarında gelişen Türk Devletlerini yönetimleri altına aldılar. İki yüzyıl sonra, Cengiz Han'ın ordularına ait Türk - Moğol Kuvvetlerinin istilâsı ile çökmeye başladılar. Bununla beraber, Moğol hâkimiyeti uzun sürmedi. Moğol hâkimiyetinin yok oluşu, bölgede anarşiye yol açtı. Anarşik ortamda bir çok küçük Türk beyliği ortaya çıktı. Bunların arasında, Bizans İmparatorluğu'nun hudutlarına yakın bir bölgede, şöhretini bütün dünyaya duyuracak olan Osman Oğullarının beyliği de bulunuyordu. Kendi boyuna adını veren Osman Bey, Selçuk İmparatorluğu'nun harabeleri arasındaki kargaşa ortamında, kendisini bağımsız bir hükümdar olarak görmekteydi. Aynı zamanda, çökmekte olan Bizans İmparatorluğu'nun aleyhine sınırlarını genişletmek için en uygun şartlar içindeydi ve gecikmeden kendini bu göreve adadı.

Zafer dönemi başladı ve fetihler birbirini kovaladı. Osmanın oğlu Orhan, 1326 yılında Bursa'yı alıp onu Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti yaptı. Orhan Bey bir savaşçı olduğu kadar bir idareci olarak da yetenekli

idi. Bir devlet için gereken hükûmet idaresinin ve adaletin ilk esaslarını koydu. Yeniçeri Ordusunu kuran da o olmuştur. Türk fetihlerinde parlak hizmetler gören bu birlikler ele geçirilen topraklardaki ailelerden alınan genç erkeklerden teşkil edilmişti. Daha sonra, personel ikmalini acemi askerlerle sağlamak ve miktarın azalmasını önlemek için toplanan çocuklardan oluşan Devşirme sistemi kuruldu. Devşirilen çocuklar İslâm Dini esaslarına göre yetiştirilip harp sanatında eğitim gördükten sonra, Yeniçeri Ordusuna katılıyorlardı. Buradan İmparatorluğun bütün şereflerine nail olabiliyorlar ve yüce mevkilerine yükselebiliyorlardı. İlk fetihlerde Osmanlı Hanedanına itaat eden fazla sayıda Türk bulunmadığı için, ailelerinin nerede yaşadığını dahi bilmeyen, devşirilmiş hıristiyan çocukları ile ilhak edilen topraklardan alınan askerler olmadan, İmparatorluğun bu derece süratli zaferler sağlamasına imkân bulunulmayacaktı.

Bizans İmparatorluğu, çöküş döneminde, Asya'dan gelen fatihler için geniş bir harekât alanı arzetmekteydi. İmparatorlar, Sultanların öfke ve ihtiraslarını yatıştırmak için, onlara büyük ölçüde haraç vermek zorunda kalırlardı. Orhan İSTABUL'u kuşatmak için, fetih rotasını önce Marmara kıyılarını bilahare Trakya'yı ele geçirecek şekilde çizmişti. Birbirinin peşinden İZNİK ve İZMİT'i aldı. Görünüşleri ve taktikleri ile Orta Asya'nın ordularına benzeyen süvarileri (Akıncıları) ile bir çok kere Trakya'yı yağmaladı. Hanedanın üçüncü İmparatoru Murat hemen bütün Balkan Yarımadasını fethetti ve İmparatorluğun başkentini Edirne'de kurdu.

Osmanlıların ilerlemesi, Türk fatihi Timürlenk ile Osmanlı Sultanı Beyazıt arasında yapılan Ankara savaşından sonra, sultanın 1402'de esir edilmesi ve ordusunun imhası ile, kesintiye uğradı. Timurlenk, her zamanki

gibi kana susamış bir şekilde, hemen bütün Anadolu'ya sahip olduktan sonra, Çin'i fetih için hazırlanırken, Otrar'da ölüm'ün baskınına uğradı. Yıldırım adı verilen Beyazıt'ın ölümünü, saltanata sahip olmak için dört oğlu arasında savaşların yapıldığı bir ara dönem (fetret devri) izledi. Avrupa tarihçileri, bir aralık kendisini sultan olarak kabul ettirmeye kardeşlerinden daha fazla yaklaşmış olan Süleyman'ı, Birinci Süleyman adı ile beşinci Osmanlı Padişahı olarak saymışlarsa da, Türk Tarihçileri bu fikri paylaşmazlar. Bu Sultan asla Padişah olmamış ve Beyazıt'ın yerine Süleyman'ın kardeşi Birinci Mehmet geçmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun belirgin zayıflığı, istilâcıları Avrupa'dan sürüp çıkarmak için, Hıristiyan âleminde yeni bir girişime yol açtı Polonya Kralı VI. Viladislav ve Transilvanya Voyvodası Hunyadi Yanoş Komutasındaki ittifak ordusu 1444 yılında Karadenizin kıyı şehri Varna'ya vardı ve orada II nci Murat tarafından yenilgiye uğratıldı. Bu savaşta Polonya Kralı hayatını kaybetti. Hıristiyan ordularının kâbusu olan Sultan Murat, bir dizi askerî zaferden sonra Edirne'de öldü. Onun yerine tahta oğlu II. Mehmet geçti. Babası tarafından başarılan galibiyetlerle ne Asya'dan ne de Avrupa'dan gelecek saldırılardan korkmaya sebep kalmadığı için, Sultan Mehmet kendisini tamamıyla İstanbul'u ele geçirme plânını gerçekleştirmeye adadı. Kuvvetli surlarla muhafaza edilen bu şehir o zamana kadar bütün taarruzlara mukavemet etmişti.

Bu büyük kenti fethetme arzusu Sultan Mehmet'i hayatın zevklerinden yoksun kılmıştı. Uykusuzluk çekmekteydi. Taarruz planları ve bunların muhtemel sonuçları kafasını devamlı olarak meşgul ediyordu. Osmanlıların, dört bir yanından hayati parçalarını koparıp al-

dıkları bin yıllık Bizans İmparatorluğu, Batı için acı olan o günlerde hemen hemen sadece İstanbul şehrine, kentin kuzey ve batısına doğru uzanan yüz mil kadar bir arazi şeridine ve Peleponez'in yarısına sıkışmıştı. İmparator VIII. Jan bizzat Batı'dan yardım rica etmeye gitti. Papa IV. Öjenyüs ile görüştü. Floransa Kilisesi Meclisi, Roma ve Yunan kiliseleri arasındaki hizipleşmenin ortadan kaldırılmasına karar verdi. İmparator, böylece, batılı devletlerin yardımlarını temin ettiğine inanmıştı, fakat bu yardım hiç bir zaman gelmedi. Ne Bizans din adamları ne de halk Katolikliğe dönmeyi kabul etmediler. Ayasofya'daki ayinler Roma'daki esaslara göre yapıldığı halde dışardaki ağızlar, «Papanın üç katlı tacı (Tiara'sı) altında yaşamaktansa, sarık altında yaşamak daha iyidir», demekteydiler.

29 MAYIS 1453 Günü, unutulmaz bir muhasara sonunda, «Allahın Koruduğu Şehir» II. Mehmet'in avuçlarına düştü. Bu tarih, Orta Çağların sonu ve Rönesansın başlangıcı olarak alınmıştır.

İmparator XIII. Konstantin olağanüstü bir kahramanlıkla savaşmıştı. Ölüm, onu elinde kılıç, çarpışırken yakaladı. Bu, eski İmparatorluğun tarihindeki son görkemli sayfadır.

Böylece, şehrin sahibi olan Fatih Mehmet, arkasında göz alıcı maiyeti, Ayasofya'ya doğru ilerledi. Bu yüce mabedi Camiye çevirmeyi Allaha vadetmişti. Fatih, ele geçirmeyi hayal etmiş olduğu bu mabedin kapılarının açıldığı, ölü gövdelerle dolu, Augustus Meydanı'nda zafer alayını durdurdu ve mutluluk içinde gözleri parlayarak fethinin büyüklüğünü gözden geçirdi. Yanında, son Bizans İmparatoru Konstantin'in teşhir edilmekte olan kesik başı onun son andaki cüretini göstermekteydi. Patrik

Genadius'u yeni Hıristiyan uyruklarının idaresi ile görevlendirdikten sonra, Fatih, fetihlerine devam etti. Askerî faaliyetleri hemen hemen tam bir başarı içinde geçti. Büyük bir idareci olduğunu da gösterdi. Osmanlı kanunlarını değiştirip düzenleyerek bunları Kanunname adlı bir kitapta topladı. Osman Bey yeni Asya İmparatorluğunun esaslarını tespit etmişti. Sultan Mehmet, Avrupa kıtasında güçlü bir yer tutacak olan bu İmparatorluğu teşkilâtlandırmıştır.

Ertesi yüzyıl, 16. yüzyılda iki büyük Sultan, Selim ve Süleyman göze çarpar. Yavuz Selim, hanedanının en haşmetli fatihlerinden biri olarak, bu isme hak kazanmıştır. (Batılılar Selim'in lakabı için «müthiş, zalim, korkunç» gibi anlamlara gelen «Grim» sözcüğünü kullanırlar.) Babasını zehirlemekle itham edilmiştir. İki kardeşinin ve beş yeğeninin ölümüne sebep olduğu ise bir gerçektir. En gözde vezirlerinin en küçük sebeplerle başını vurdurmuştur. Fanatik bir sünnî idi. Farklı inançlı müslümanlar olan şiilerle savaşmış ve binlercesini katletmiştir. Aynı savaşın (mücadele) yolunda, gene bir şii olan, İran Şahı İsmail ile harp etmiş ve İran'ın başkenti Tebriz'i ele geçirmiştir. Suriye, Filistin ve Mısır'ı fethederek buralardaki Memlukları acımasızca katlettirmiştir. Son Abbasi Halifesini zorlayarak Müslümanların Halifesi ünvanından feragat ettirmiş ve bu şerefi Osmanlı Hanedanı'na mal etmiştir. Kanunî veya Batının genellikle tanıdığı lakapla Muhteşem Süleyman zamanında İmparatorluk en yüce seviyesine ulaştı. 1520 - 1566 yılları arasındaki saltanatı esnasında önem kazanan olaylar; Belgrat'ın fethi, üç kıtaya yayılmış Osmanlı Mülkleri arasındaki ulaştırmayı devamlı olarak tehdit eden bir müstahkem mevki olan, Rodostaki Sen Jan Şövalyelerinin kalesinin alınması, Macaristan'ın son defa fethi ve yarıda bı-

rakmak zorunda kalanın Viyana Kuşatmasıdır. Birinci Süleyman kuvvetli bir donanmanın teşkili üzerinde önemle durmuştur. Bu donanma korkusuz Barboros'un komutası altında Akdenize dehşet salmış ve Osmanlı hâkimiyetini Oran'ın ötelerine kadar genişletmiştir. Daha sonra, Sultan, İmparatorluğun hudutlarını Basra Körfezine kadar yaymıştır.

Sultan Süleyman, 1535 yılında Birinci Fransuva ile «Kapitülasyon» adı verilen bazı ticarî antlaşmalar imzalamaya razı oldu. Ticarî hükümlerinin yanında bu antlaşmalar, Osmanlı İmparatorluğundaki Fransız uyrukların kendi mahkemelerinde yargılanması gibi hükümleri de kapsamaktaydı. Sultan Süleymanın halefleri ile diğer devletler arasında yapılan antlaşmalar yabancı uyruklular için daha geniş ayrıcalıklar tanınmasına yol açtı. Bunlar daha sonra kötüye kullanılarak Türk Devleti içinde yabancı hükümetlerin yeralmasına yol açmıştır.

Bu Sultanın ölümü ve II. Selim'in tahta geçişi ile İmparatorluk, çöküş devrinin başladığı 1683'teki İkinci Viyana kuşatmasına kadar sürecek bir duraklama dönemine girdi. Bu dönemde İmparatorluk bir devlet adamına gereken vasıfların pek azına sahip saralı bir insan olan III. Murat gibi budalaların elinde kaldı. Kan içici Mehmet aklen yetersiz olduğu anlaşılınca zorla tahttan indirildi. Derken, güçlü bir karektere sahip olan IV. Murat geçmişteki zaferleri geçici bir süre için canlandırmayı başardı. Amma, onun yerine geçen ahlaksız ve savurgan İbrahim sakallarına pahalı inciler geçirecek kadar lükse ve safahata dalarak Firvunları ve İran hükümdarlarını kıskandıracak bir hayat sürdü. Dünyanın en güçlü İmparatorluklarından birinin saray lüksü ortasında büyümüş olan bu adam sinir sistemi bozuluncaya kadar haremin zevklerini istismar etti. IV. Mehmed'in saltana-

tının sona erdiği ve Türk ordusunun yenilemesiyle sonuçlanan İkinci Viyana Kuşatmasının sonunda, Türklerin Avrupa topraklarından atılması anlamına gelen Doğu Meselesi (Sorunu) Avrupa'da kuvvetle konuşulmaya başlıyordu. Fetihler dönemini, fethedilen toprakları koruma devri takip etti. Artık İmparatorluk bu güce de sahip değildi. Avrupa ülkeleri istilacıyı gelmiş olduğu Asya'ya çekilmeye zorlayabileceklerdi. Osmanlılar fethettikleri halkları eritmemişler, tam aksine onların kendi öz inançları ve adetleri içinde yaşamalarına izin vermişlerdir. Zorladıkları tek şey vergilerin ödenmesi olmuştur. Gerçekte yaptıkları sadece askerî bir işgal idi.

İkinci Viyana Kuşatmasından sonra Türk Orduları yenilgi üstüne yenilgiye uğradı. Savoy (Alman) Prensi Öjen ve Büyük Petro ile yapılan savaşlar daha sonra iktidara geçen Sultanlara da talihin yar olmadığını göstermektedir.

Macaristan ve Transilvanya'nın yitirilmesini tasdik eden 1699 yılındaki Karlofça ve Kuzey Sırbistan, Karadağ ve Dalmaçya'nın elden çıkmasına yol açan «718 yılındaki Pasarofça Antlaşmaları ile İmparatorluğun çöküşü hızlandı. 13 üncü Yüzyılın ikinci yarısında hüküm süren II. Katerina Türkiye'nin en büyük düşmanıydı. Osmanlıların ortodoks halkının isyanlarına cesaret vermiş ve hattâ Alman İmparatoruna Türkiye'nin paylaşılmasını teklif ederek Rusya'nın İstanbul ve Boğazları elde etmek arzusunu belirtmişti. Bununla beraber, bu plân Avusturya'nın muhalefetinden dolayı gerçekleştirilememiştir. Denebilir ki, o zamandan sonra Rus ve Osmanlı İmparatorlukları çeşitli sebeplerle devamlı bir harp hali içinde bulunmuşlardır.

Böylece iyi kalpli ve kültürlü, «Müminlerin önderi» III. Selim 1789 - 1807 zamanına geliriz. Onun için Batı uygarlığı bir bütündü, ayrılık tanımazdı. Gelişmiş İmparatorluğun soluğunun kesildiğini görüyor, yenilikler getirmek istiyordu. Reformları ilk başlatan o olmuştur. Ulemalar, yani müslüman dininin alimleri ve yeniçeriler Padişaha ve onun ilerici fikirlerine düşman olduklarını ilân ettiler. Özellikle Yeniçeriler yeni nizamdaki askerî birliklerin teşkilini protesto ederek, İmparatorluk sarayına saldırdılar ve Selim'i isyancıların seçtikleri Sultan adayı lehine tahttan çekilmeye zorladılar. Reformcu (İslahatçı) Padişahların İkincisi, Büyük bir devlet adamına yakışır vasıflar taşıdığını göstermiş olan II. Mahmuttur. Bu Padişah gelişme yolunda attığı her adım da muhalefetle ve şiddetli tenkitlerle karşılaşmasına rağmen, Batılı fikirleri zorlama iradesine ve cesaretine sahip olduğunu isbat etmiştir. Uzun süren saltanatı esnasında isyanlar ve savaşlar hemen hiç ara vermeden birbirini takip ettiği için, böyle fevkalâde güç bir dönemde hükümdarlık etmeye mecbur kalması onun kaderi idi. Hocalar ve Yeniçeriler ona açıkça karşı koydular. Fakat Padişah, memleketin iç barışında devamlı bir taciz unsuru oldukları ve İmparatorluğun savunulmasından çok politika ile uğraştıkları için Yeniçerilerin gücünü ortadan kaldırmaya karar verdi. Onların toptan imhasını emretti ve tahmine göre yirmi bin yeniçeri öldürüldü. Rusya eski hayallerini gerçekleştirmek için acele ederek askerî kuvvetler ile Edirne'ye kadar ilerledi. Fransa ve İngiltere müdahale etmeseydiler, İstanbul'u ele geçirecekti. 1830 yılında Londra antlaşması ile Yunanistan bağımsızlığını ilan etti Sultan Mahmut'un hayatını gölgeleyen başka bir talihsizlik de Mısır İsyanı olmuştur. Mısır'ın Genel Valisi Mehmet Ali Paşa'nın orduları Osmanlıları bütün muharebelerde yenerek Konya'yı işgal etti. Sultan Mahmut büyük devletler-

den yardım istedi, fakat yalnız Rusya o zaman aralarında barış bulunduğu için bu yardım isteğine cevap verdi. 1833 yılında Rus donanması Boğaz'da göründü. Ancak, diğer devletler, Rus ordularını İstanbul'da görünce, Rusların çekilip gitmesini sağlamak amacı ile, Mısır'da Türkiye'nin arasını bulmak için koştular. Bu arada Mahmut kuvvetli bir ordu teşkil ederek Mısır'ın üzerine yürüdü, fakat yenildi. Bir kaç gün sonra ölen Sultan'ın İmparatorluğun dağılmasını geciktirmek yolundaki çabaları fayda vermemişti.

İstanbul'un Fatih Mehmet tarafından ele geçirilmesinden beri bütün Kuvvetlerini Osmanlı gücünü yıpratmak gayesi ile harcayan büyük devletler şimdide onun yıkıntılarının tehlikeli bir durum yaratacağını düşünmeye başlamışlardı. Bazı devletler bundan faydalanabilir ve şekil değiştirerek «hasta adam» olarak bilinen, ölüm döşeğindeki Osmanlı Devletinden daha tehlikeli bir devlet haline bürünebilirdi. Mısır'a diplomatik ve askerî baskı yapıldı Mehmet Ali ve onun neslinden gelenler, Sultan'ın sözde hakimiyeti devam etmek üzere, Mısır'ın yasal hükûmeti olarak tanındılar. Böylece harp sona erdi.

Reformlar Sultan Abdülmecit'in şahsında yeni bir pehlivan buldu. 1899 yılında, yeni İmparatorluk anayasasının temeli olan Gülhane Fermanı (Hatt-ı Hümayun'u) onun tarafından ilân edildi.

Rusya Akdenize doğru açılma tasarısından vazgeçmiş değildi. Çar Nikola I yeni bir saldırıya geçtiyse de, Türkiye ile ittifak imzalayan ve Çar'a harp ilân eden Batı devletleri, Fransa ve İngiltere, tarafından durduruldu. Asıl harekât alanının adını alarak Kırım Harbi olarak bilinen bu savaş, 1856 yılında Müttefik Kuvvetlerin lehine sonuçlandı.

Kırım Harbi'nin sonunda imzalanan Paris antlaşmasında, Osmanlı İmparatorluğu, görünüşte, müttefiki olan Büyük Devletlerle aynı seviyede muamele gördü ve gerçekten de toprak bütünlüğünü ve siyasî hâkimiyetini kurtarmış oldu.

1867 Yılında Paris'teki evrensel sergiyi ziyaret vesilesiyle, İmparatorluk sınırları dışına çıkan bir Osmanlı Sultanı olan Abdülaziz, Mithat Paşa tarafından yönetilen bir fesat tertibi ile tahttan indirildi. İki gün sonra da, Sabık İmparator, bilek damarları kesilmiş olarak ölü bulundu. Yeni Sultan 5. Murat, tahtın tadını uzun süre çıkaramadı. Bir entrikacı ve zeki bir politikacı olan kardeşi Abdülhamit, aynı yıl içinde tahta geçti. Rus Çar'ı Aleksandr Türkiye'ye harp ilân etti. Türklerin kahramanca savunmaları Rus kıtalarının İstanbul sınırlarındaki Yeşil Köy'e kadar ilerlemelerine engel olamadı Burada imzalanan barış antlaşması, Avrupa Türkiye'sini İmparatorluktan ayırdı. Bununla beraber, İngiltere'nin öncülüğündeki büyük Devletler, 1878 yılında Berlin'de toplanarak, bu antlaşma üzerinde Türkiye lehine daha uygun şartlar sağlayan bazı değişiklikler yapılmasını Rusya'ya zorla kabul ettirdiler.

Çanların Sesi :

Mustafa Kemal adeti üzere koltuğunda bir kitap, akşam havasını almak için dışarı çıktı. Bu kitap tarihî bir eserdi. Her iki yanında, altından bakınca beyaz yaprakları görünen kavak ağaçlarının sıralandığı bir yoldan yürümeye başlamıştı ki görüş mesafesi dışındaki uzak bir manastırdan gelen çan seslerini duydu. Bu ses, Makedonya'daki Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erdiğini ilân eden Htristiyanlığın sesiydi. Bütün bu manastırlarda ve kiliselerde «Defolsun» diye bağırılıyordu. Silâhlı Bul-

gar çeteleri açık bir isyan halinde dağlarda serbestçe kol geziyordu. Yunanistan, Sırbistan ve Arnavutluk'ta insanlar, kurtuluş savaşını başlatmak için sadece uygun vaktin gelmesini bekliyorlardı. Fakat, Dev Heykel, Yunanistan'a karşı yaptığı ve henüz biten savaşta gösterdiği gibi hâlâ kendini savunmaya muktedirdi. Bu büyük kütlenin daha büyük bir gürültüyle çökmesi için onun yavaş yavaş yıpratılması lâzımdı. İsyana hazır kimseler Avrupa'nın desteğine güveniyorlardı.

Kemal, İmparatorluğun o zafer dolu günlerinin ne kadar uzaklarda kaldığını düşündü. Halbuki daha 17. yüzyılın ortalarında Karadenizin bütün kıyılarını, Polonya'nın bir kısmını, Macaristan'ı ve bütün Balkan Yarımadasını hâkimiyeti altında bulunduruyor; Asya'da Basra Körfezine kadar bütün topraklara, Arabistan'a hükmediyor; Afrika'da Oran'dan daha ötelere kadar uzanıyordu. Şimdi ise Balkanlardan bile atılma tehdidi altında kalmıştı. Belki bir gün doğum yerini de başkalarının ellerinde göreceğini düşündü.

Yoldaki bir dönemeçte durdu. Arkasında Çar Planina kıvrılarak yükseliyor, onun eteklerindeki Dragor, sularını sularına katmak için Vardar'ı arayarak gidiyordu. Beraberce, uzaktaki körfeze akacaklardı.

Artık, gelecek günler gibi gittikçe kararan kırları seyretti. Makedonya'nın karşı - koymalar, isyanlar; ve savaşçılar ülkesi olduğunu ve hep böyle olageldiğini anladı. İskender'in babası Kral Pilip meşhur falanjlarını (Sık saflar halinde savaşan mızraklı ve kalkanlı askerlerini) bu düzlüklerde yaratmıştı. Ovalarda veya düzlüklerde, bir kahramanın cesediyle örtülmemiş tek bir yer yoktu, burada. Buradaki Türkler bile isyancılık ruhunu duymaya başlamışlardı. İmparatorluğun son derece kötü olan ida-

resinden şikâyet ediyorlardı. Haksız imtiyazlara ve hileye dayanan, acınır haldeki politikasından şikâyet ediyorlardı. İmparatorluğun çöküşü herkes tarafından görülmekteydi. Büyük devletler sıkılan pençeleri arasına aldıkları İmparatorluğu her gün yeni bir güçle sıkıştırıyorlardı. Gururu karşılığında ona borçlar teklif ettiler. Kapitülasyonların gölgesi daha büyüdü. Avrupa Türklerin düşmanı idi, bilinen düşmanlarının koruyucusu idi. Öyle düşmanı idi ki, Yunanlılara karşı yapılan son harpte, Türk zaferlerinin etkisi Avrupa'nın müdahalesiyle söndürülmüştü. Türk askerleri savaş alanından yenmiş olarak döndükleri halde, Doğu sorununu destekleyenlerin düşmanlıkları yüzünden yenilmiş hale getirildiler.

Uyanış ve Oluşma :

Genç Subay adayı çok geçmeden bu kara düşüncelerden kurtuldu. Kendisini zafer dolu savaşlar kazanabilecek yetenekte hissetti. Padişahın Viyana kapılarına kadar ulaşmış her savaşta galip gelmiş ve kocaman bir İmparatorluğun fethinde aylı bayrağı taşımış olanlarla boy ölçüşecek daha birçok uyruğu (tebaası) bulunurdu elbette. O zaman Kemal olağanüstü bir savaşma arzusuna kapıldı. Binlerce savaş karmakarışık bir şekilde süratle geçti zihninden gözleri korkunç bir cüretle parlayarak karşı dağlara korkusuzca baktı. Ona bırakılsa, vatanının düşmanlarından hiç biri canlı kalmamalıydı, hiç biri.

Bir tatil akşamı, Mustafa'nın sınıf arkadaşları, onu bir bahçe sırasında oturmuş, dizlerinde açık bir kitapla buldular. Bakışları uzaktaki dağların lacivert doruklarında kaybolmuştu. Bu tatil gününde eğlence fırsatından neden faydalanmadığını ve dersleriyle kendisini bu kadar harcamasının sebebini sorduklarında «Büyük biri olmak istiyorum», diye cevap verdi. Takıldılar ona : «İnşallah

Padişah olmayı düşünmüyorsundur» dediler. «Hayır» dedi o, bakışlarını bir kez daha ufka doğru çevirerek, «Ben kendim olmak isterim».

Kişilik yapısında müşahade edilen bu bocalama uzun süre devam etmezdi. Genel olarak, onun tatlı sohbeti, cömertliği ve düzgün tavır ve hareketleri arkadaşlarını çekerdi. Bütün ülkelerde çok görülen bir kusur olan kendini beğenmişlik onda yoktu. Manastırda beraber bulunduğu arkadaşlarından biri, o yıllarda okuldaki Kemal'i anlatırken şöyle konuşmuştu : «Genellikle bizden ayrı kalırdı. Kendi içine kapanır ve kimseyle fazla samimi olmazdı. Bununla beraber, sıkıcı değildi. Tam aksine, karakteri neşeli ve tavırları sevimli idi. Şu gariptir ki kendisini bize kabul ettirmeye çalışmadığı halde, biz farkında olmadan kendiliğimizden onun emrine girmiş gibiydik. Çok okurdu ve daha çok da düşünürdü. Bir kitabı okumak için gereken normal zamandan üç misli daha fazlasını kitabın kapsamı hakkında düşünmekle geçirirdi.»

Yıllık tatillerini Selanikte geçirirdi. Annesi, hali vakti yerinde Rodoslu bir tüccarla evlenmiş olduğu için annesinin evinde kalmazdı. Sonradan affetmesine rağmen, Mustafa annesinin bu kararına çok kırılmıştı. Üvey babası ile karşılaşmaktan daima kaçınmış ve onun ismini hiç ağzına almamıştır.

Boş kaldığı haftalardan faydalanarak Selanik'te Hıristiyan rahiplerin yönettiği bir okula gidiyor ve Fransızca kurslarına katılıyordu. Askerî okuldaki öğretmeninin de kendisine hatırlatmaya mecbur kaldığı gibi, Fransızcayla arası pek iyi olmadığından başlangıçta oldukça zorluk çekmişti. Ancak bu dili öğrenmeye Mustafa'nın karar vermesi için bu kadarı yeterdi. Sonradan o kadar başarılı oldu ki o lisana anadili kadar hakim oldu. Fran-

sızca hakkındaki derin bilgisi, ona, Fransız Edebiyatının enginliğinde dolaşabilmek ve Batının sosyal gelişme ve politikası hakkında bilgi verecek kitaplarını okumak avantajını sağladı. Bütün Fransız klasikleri elinden geçti. Onun en fazla zamanını alan kitaplar ise, kafasında derin düşünceler bırakan ansiklopedistlerin (onsekizinci yüzyılın büyük Fransız Ansiklopedisini yazmış olan âlimlerin) eserleri olmuştur.

İmparatorlukta tam bir öğretim özgürlüğü vardı. Avrupa devletleri, kapitülasyonların himayesinde, Türkiye'nin resmî dili ve tarihine aldırış etmeden, uyruklarına, kendi başkentlerindekine benzer şekilde ve kendi dillerinde öğretim veren okullara sahiptiler. Hepsi de dinî teşkilâtın üyeleri tarafından idare edilen bu okullarda, özellikle Fransız okullarında, yapılan öğretim Türkiye'nin yerli müesseselerinde sağlanandan daha üstün olduğu için, imkânı olan Türkler çocuklarını bu okullara göndermeye başladılar. Böylece, Fransız dili yaygınlaştı ve Fransaya karşı bir sempati akımı doğdu.

Kemal her yıl, geleceği ve kendi geleceğini düşünerek okula sevinç içinde dönerdi. Kader ona neler hazırlıyordu acaba? Amma, azim ile ve başarma arzusu ile ve başarma arzusu ile herşeyin hakkından gelinirdi. O anda arkadaşlarından daha başarılı olmak ve daha yüksek notlar kazanmak istemekteydi. Sonradan naklettiği gibi arkadaşları da aynı niyeti taşıyorlardı. «Herkes en iyi olmaya çalışıyordu. Hepsi de idealist olan bu gençler uzun zamandan beri mahrum kaldıkları bilim çeşmelerinden kana kana içmek suretiyle Avrupa milletlerini kendilerinden ayıran boşluğu mümkün olan en kısa zamanda doldurmayı şiddetle arzulayan insanların gayretini hissediyorlardı.»

Subay adayı olabilmesi için gereken üç yıl doldu. Bütün bu süre boyunca Mustafa Kemal örnek bir öğrenci olmuştu. Bu yıllar onun ruh âleminde büyük bir yer kazanmıştı. Şimdi Selanik'e dönen bu yeni subay adayı şuur sahibi olgun bir erkek haline gelmişti. Hemen hemen hiç sayılacak kadar az gülüyordu. Siyasî olaylarla askerî konular üzerinde sohbet etmekten haz duyuyordu. Ekseriya düşüncelere dalar ve çevresini unuturdu.

Mustafa Kemal, gerçekçi bir liderdi. Bu bakımdan yaşayışında, mücadelesinde, sadece dine güvenmiyordu. Akıl ve iradesiyle hareket ediyordu.

Bir Tanrının, herşeyin bir yaratıcısının var olduğunu kabul ediyordu.

Ancak gerek Tanrı fikrinin, gerekse bütün dinlerin, bir tasavvuf kaynağı olmaktan çok, bir politika vasıtası olarak kullanılmasının iyi sonuçlar vermiyeceğini düşünüyordu. Selanik'te dinlerin bir çoğu ile temasta idi. Burada Yahudiler otuz kadar havra inşa etmişlerdi. Ortodoks kiliselerinin kubbeleri ve müslüman minareleri, kademe kademe yükselen bu güzel şehri cömertçe süslemekteydiler. Körfezin karşı kıyısında, bir zamanlar kutsal kabul edilen Olimpos Dağı hâlâ tanrılarının efsanevî tarihini hatırlatıyordu.

Makedonya'da din, milliyetçi menfaatlerin hizmetinde yeralmış olduğu için nefretleri tahrik etmekteydi. Ortadoksların kendi aralarındaki düşmanlıkları, onları bağımsız kiliseler halinde ayrılmaya kadar götürmüştü. Önce Romen'ler, sonra Sırplar ve nihayet Bulgarlar birbirlerine ölesiye düşman kesilmişlerdi. Her şeye rağmen, bütün bu yabancı dinlerin, İslam dininin aksine, kendi halkalarının millî emellerini canlı tutma hizmeti gördüklerine inanan Mustafa Kemal onları hoş görü ile karşıladı. Müslümanlar ise, Türkiye için yapılabilecek o kadar şey varken gereksiz dinî konuları tartışmaktan başka hiç bir şey yapmıyorlardı.

İhtiraslar ve Umutlar :

Subay adayı Mustafa Kemal, doğduğu şehri terkederek, şair Tevfik Fikret'in «Kraliçe, Doğunun ölümsüz Büyülü Kadını dediği İstanbul'a doğru yola çıktı. Bu şehirde, meşhur askerî akademi, Harbiyeye girecekti. Orada, İmparatorluk Subaylarına sağlanan en yüksek öğrenimi yapmaya niyetliydi. Beş yıl sonra Kurmay Yüzbaşı olarak diplomasını alacaktı. Bazen bu ona çok uzun bir süre gibi geliyordu, amma, o irade sahibi bir erkekti ve planlarını başarıya ulaştıracaktı. Çünkü başarmaya mecbur olduğunu anlıyordu. Yirmibeş yaşında önünde parlak bir gelecek bekleyen bir kurmay yüzbaşı olacaktı. İhtirasları değil, umutları vardı...

Annesi Selanik'te kalmıştı. Kemal hatırlamak istediği her şeyi arkasında bırakmıştı. Bunlar arasında, Ömer Hayyam'ın «Onlar ki rüyası, seheri, endişesi, uyanması olmayanlardır», dediği bütün ölüleri bekleyen servi yaprakları altında, diğer sayısız mezar taşları arasında kaybolmuş, üstünde babasının adı kazılı beyaz mermer sütun vardı; gerilerde kalan çocukluk yıllarındaki oyun bahçesi vardı; Manastır'ın kavak ağaçları ve içinde, aynı kaba kayalara oyulmuş gibi duran, Plütark'ın o yüce kahramanlarının sık sık göründüğü ufuklar vardı.

Amma o, bu beldenin etkisini, güçlü dağlarını, hırçın nehirlerini ve dağların dar geçitleri arasında uğuldayan isyan ruhunu karakterine hakedilmiş olarak görürdü.

Çeşitli ırklardan insanlarla devamlı temas halinde bulunması ona insanın ne olduğunu öğretmişti. Çeşitli dinlere mensup rahipler arasındaki tartışmalar ve dinler arasındaki hizipler, onun dinlerin gerçeğini ve iç-yüzlerini kavramasına yolaçmıştı.

Selanik'te kozmopolit inançların ve Batılı fikirlerin tam bir serbestlik içinde yayılması bu kenti manevî bakımdan bir Avrupa Şehrine dönüştürmüştü. Kral «Cassander»in kurduğu ve İskender'in kız kardeşi olan karısı kraliçenin adına «Thessalonica» dediği bu şehir, o zamandan beri Batı kültürünün bir merkezi olmuştur. Selanik Avrupa'nın bir parçası idi. Bu kadarcık bilgi, geleceğin kurtarıcısı olan Mustafa Kemal'in, göze batacak kadar geri kalmış Asya Türkiyesi ile karşılaşınca, göstereceği tepkiyi anlamaya yeter.

İskender'in yüzyıllarca önce yaptığı gibi Mustafa Kemal de, Makedonya'dan, Doğuya gitmek için ayrıldı. Kemal, ne bir fatih olarak gidiyordu, ne de arkasında güçlü ordular veya yetenekli taraftarları vardı. O, belki bazen önündeki bilinmez gelecekten endişe duyarak ve tıpkı İskender'in esrarlı Doğu Tanrıları karşısında hissettiği gibi, İmparatorluğun yüce başkendi olan Harika İstanbul'un adından bile ürpererek, yalnız başına gitti.

KISIM 2

POLİTİKAYA İNTİBAK

İSTANBUL Şehri :

Mustafa Kemal 4. ve 5. Yüzyıllarda Roma İmparatorluğunun, 15. yüzyıla kadar Doğu (Roma) İmparatorluğunun görkemli Başkenti, eski Bizans, İSTANBUL'u iyice gezdi. Zamanın hışımına ve diğer binaların tecavüzüne uğrayarak bozulmuş şekilleriyle bile heybetli görünen tarihi anıtları İSTANBUL'un soylu geçmişini sergilemekteydi. Şehrin içinde Bizans'ı İmparatorluğun başkenti yapan, Hıristiyanlığın sembolü Büyük Konstantin gibi, yüce Ayasofya Kilisesini inşa ettiren Birinci Jüstinyen gibi; Konstantinopl ölürken onu kahramanca savunan XIII. Konstantin gibi muzaffer hükümdarlarla, sefahat sürme örnekleri veren «Sarhoş Michael» ve «Michael Calaphates» gibi, kasvetli anıların sahibi birçok imparatorun hayaleti hâlâ dolaşmaktaydı. İslâmlık gücünün Hıristiyan beldesine sapladığı mızraklar gibi duran uzun sivri minareleriyle şahane camiler ise dolaşan başka hayaletleri simgeliyordu. İlk Camiler, şehrin fatihi Fatih Mehmet'e ait olanlardır. Sonra, her yeni Sultan, onu örnek edinerek, yeni kubbeler ve yeni minarelerle kentin profilini değiştirmiştir. Bütün İmparatorluğun kudretini temsil eden heybetli birer anıt olan şahane camilerin her biri Boğaziçinin incisi İSTANBUL'da saltanat sürmüş ilk Padişahlardan birinin adını taşır. İsimleri

anılınca ruhları çağrılmış olur. Onların ruhları, İslâm Halifelerinin Mekke yönünü gösteren kutsal mihrabın yanına inşa ettirdikleri somaki taşından ve tunçtan yapılmış balkonlarda duruyormuş gibi gelir. Bazen de, caminin çevresini donatan huzur verici bahçelerle çevrili, sakin ve kutsal sultan türbelerinde hissedilebilir.

Mustafa Kemal, tarihi olaylara sahne olan yerleri araştırdı. Kitapların anlattıklarını zihninde canlandırdı. Konstantinopl tahkimatlarının ana surlarındaki tabyaları oluşturan, yirmi metre yüksekliğindeki doksaniki burçtan birine tırmandı. Bunlar bir şehrin savunması için inşa edilmiş olan yapıların en büyükleri idi. Surların etekleri boyunca, almayı hayal ettikleri şehrin surları önünde şehit düşmüş yiğit Türk askerlerinin kalan bedenlerini dinlendirdikleri, binlerce mezar taşı ile dolu, geniş bir alana yayılmış ölüler şehri uzanıyordu. Kudretli Türk topraklarının, Theodosius (Topkapı) surlarını döverken açtıkları gedikler hâlâ duruyordu. İlk yeniçerilerin içeri sızdıkları yer işte burası idi.

Atmeydanı adındaki yüzbin kişilik o meşhur hipodromun yerini alan meydanı geçti. Bu muazzam stadyumda belkemiği hizmetini gören ve meydandaki yarış pistini ikiye bölerek kuşak gibi uzanan dar alan, «Spina», üzerinde eski anıtlardan bazısı hâlâ ayaktadır. Eskiden şehrin kalbi olan bu yerde, halk kendisine eğlenceler bulurdu. Dini oyunlar ve trajediler için bir ityatrosu da vardı.

Ayasofya'yı ziyaret etti. Ondört yüzyıl önce Jüstinyen ve Teodora tarafından açılmış, Fatih Mehmet tarafından camiye çevrilmiş olan o muhteşem mabedi.. Bir saraydan çok küçük bir kente benzeyen Topkapı Sarayında uzun süre kaldı. Burada, Sultanlar, İmparatorlu-

ğun en büyük günlerinde zafer saatlerini yaşamışlardı. Burada, sarayın kalın duvarlı serin odalarında Timurlenk'ten daha üstün olduğunu isbata çalışan Selim'in ve sonra Muhteşem Süleyman'ın zaferleri kutlanmıştı. Zamanla, Hilal'in düşüşünün başladığı 1683 İkinci Viyana Kuşatmasından sonra, aynı duvarlar Sultanların ve saray mensuplarının ıstıraplarının şahidi olacaktır. İnebahtı (Lepanto), Ofen, Mora ve Mohaç (Bozgunu) adları, son derece alçak sesle söylendikleri için, taht odasının kubbelerinde yankı vermeyecektir.

Bu kasvetli binalar dizisinin bıraktığı tarihsel belgeler onları kanla yıkar. Bir kısmı, efendilerinin lütuflarını kazanmak ve rakiplerini altetmek maksadıyla, Sultanların karıları odalıkları ve cariyeleri tarafından, diğer kısmı, tahtın talipleri tarafından olmak üzere nice kötü entrikalar tertiplenmiş ve kanlı intikamlar alınmıştı bu binalarda. Kimbilir kaç vezir ve saray haremindeki kadınlardan kaç tanesi kıskançlık ve iftira yüzünden hayatlarını vermişlerdi? Şu odada zalim, sefahat düşkünü İbrahim boğazlanmıştı. İyi kalpli Üçüncü Selim'in kaderi, Yeniçerilerin tuttuğu IV. Mustafa tarafından katledilerek ölmekti. Sırası gelecek, o da kardeşi İkinci Mahmut'un emri ile idam edilecekti. Osman oğullarının şüphe ve kararsızlıkla geçen uzun sessizlik yılları içinde, öldürmeler, zaman dönemlerini damgalayarak birbirini kovaladı.

İkinci Abdülhamid

Kemal uzun bir süre İmparatorluğun tarihi gelişmesini ve daha çok ülkeyi kaprisle yöneten Padişahların istibdat rejimini düşündü. 1876 yılında Sultan olan İkinci Abdülhamit döneminde görüldüğü gibi, ülke ça-

pında sosyal gelişmelerin yer aldığı zamanlarda dahi bu padişahlar yönetimi ilmek ve hançer kullanarak sürdürmekte idiler. Abdülhamit'in ilk kurbanı Abdülaziz olmuştu. Batıyı ziyaret etmiş olan Abdülaziz'in son yıllarında, ülkenin içinde bocalamakta olduğu malî karışıklık ve vergilerin artırılması, halk arasında yayılan hoşnutsuzluğu tahrik ederek isyanlara sebep olmuştu. Halifeden sonra en büyük dinsel otorite olan «Şeyhülislam» ile Mithat Paşa dahil olmak üzere diğer ileri gelenler Padişahı tahtı terke zorladılar. İki gün sonra Sultan ölü bulundu ve intihar ettiği söylendi.

Bundan sonra tahta Abdülaziz'in yeğeni V. Murat geçtiyse de, akıl dengesinin bozuk olduğu bahanesiyle Çırağan Sarayına kapatılarak yerine derhal kardeşi geçirildi. Abdülaziz'in katlindeki sır, bir dizi öldürmelerle örtüldü. Her nasıl olursa olsun bu sır bir çok olaylarla bağıntılı idi. Mithat Paşa da Padişahın emri ile öldürülmüştür. Türkiye'nin hürriyet öncülerinden biri olan Mithat Paşa Avrupa'da bir hayli dolaşmış İmparatorluğun bir çok bölgesinde de vali olarak görev yapmış, her görevinde iyi bir idare kurmuş. Türk olan ve olmayan halkları birleştirmeye çalışmış ve hayatı, her iki taraf için de daha kolay katlanılır bir hale getirmiştir. Mithat Paşa, dinsel tutuculuğun bulunmadığı bir Avrupa Üniversitesinden mezun olmuş her genç gibi, vatandaşları tek kanunun hükümleri altında birleştirecek ve dinlerle ırkları, olduğunun aksine idaresi güç bir mozaik olmaktan kurtaracak bir Osmanlı Devleti meydana getirmek istiyordu. Bu fikirlerin ışığında Abdül'aziz'in tahttan indirilmesinde faal bir rol oynamıştır. O zaman, anayasal bir rejimi (meşrutiyeti) kabul edebilecek bir Sultan'ın bulunacağı umulmuştur. Abdülhamit hürriyetçi fikirlere ikna olmuş görünümünü

yarattığından V. Murat'ın yerine geçmesi kabul edildi ve tahta geçtikten sonra da, şart koşulduğu üzere Mithat Paşa'yı Sadrâzamlığa getirdi. Ancak, bir yıl sonra, kendi iradesine karşı koyacak başka irade görmeye tahammül edemediği için, Mithat Paşa'yı sürgüne gönderdi. Bununla da yetinmeyerek, bu hürriyetçi vatanseverlerden korktuğu için, ona Şam Valiliğini teklif etti. «Padişahları tahta çıkaran» Mithat Paşa, Sultanın kendisine karşı gösterdiği garazdan pişmanlık duyduğunu sanarak İmparatorluğa döndü. Ancak, bu dönüş, Sultanın özel görevlileri tarafından Taif kalesinde öldürülmesiyle sonuçlandı.

Batılı Kralların taç giyme törenlerine benzer şekilde yapılan törenle, Abdülhamit'in Osman'ın Kılıcını Kuşandığı yıl içinde Osmanlı Anayasası'nın da kabul edildiği top ateşleriyle ilân edildi. Senato (Ayan Meclisi ve Temsilciler (Mebusan Meclisi olmak üzere iki meclisli bir parlemento teşkil edildi. Yetki itibarıyla danışma mahiyetinde idi ve kanunlar bu meclislere Padişah tarafından gönderiliyordu. Bu Parlamento 1877 yılında, Rus imparatorluğuna savaş açma sorumluluğunu yüklenmeye mecbur kalmıştı. Bu harp, Rus kıtaları İstanbul kapılarında, Yeşilköy'de iken son buldu ve orada, Türkiye'yi Avrupa'dan koparan barış antlaşması imzalandı.

Parlamento ikinci defa 1878 yılında toplandı. Fakat derhal kapatıldı. Hem de süresiz olarak. Abdülhamit artık gerçek tutumunu göstermeye başlamıştı. Batılılaşma politikası takip eden yakın atalarının aksine o gözünü Doğuya dikmişti ve İslamın Halifesi ünvanının verdiği güçten faydalanarak başına geçeceği muhtemel

bir İslamcı (Bütün İslamları birleştiren) devletin hayali içindeydi. Karşı çıktığı uygarlığın ve modern hükümet usullerinin yerine, eski saray taktiklerini, istibdatçı otokrasiyi ve keyfi idareyi koydu.

Ermeniler :

1894 yılında, Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelişinden kısa bir süre önce dünya II. Abdülhamit'in gizlice teşvik ettiği Ermeni kırımından rahatsız olmuştu. Yıllar önce Ermeni Vezirler ve danışmanlar seçtiği ve onların çalışmalarını ödüllendirdiği için, tanımayanlar onun bu davranışlarını değerlendiremezler. Ermeniler eski bir geçmişe sahip, fakat Rusya, İran ve Türkiye arasında Balkanlaşmış (ayrı küçük devletlere bölünmüş) bir halktı. İmparatorluk içindeki Ermeniler Van Gölü ve Ağrı Dağı bölgesindeki Türk çoğunluğu arasında yaşamakta idiler. Onların başına gelen facia, İmparatorluğun yıkıntısını çabuklaştırmak için İmparatorluk içindeki hıristiyan halkın milliyetçilik ve dinî heyecanlarını tahrik eden Rus politikasından kaynaklamıştır. Bu sebeple, Rusya Ermenileri kendi yanına çekmeye çalışarak, Bulgarlara yaptığı gibi, onlara da, İslama karşı haçlılar seferi açmayı telkin etti. Yeşilköy Antlaşmasında, Rusya, Ermenilere karşı Osmanlı Devletinin bazı haklar tanımasını istemişti. Rusların Ermenilere karşı gösterdiği ilgi Çar'ın Osmanlı topraklarındaki etkisini tehlikeli boyutlarda artırabileceğinden İngiltere bu maddeyi endişe ile karşılamıştı.

Bu andan itibaren Sultan, düşmanlarıyla ittifak etmiş görünen Ermeniler'e düşman kesildi. Onları işgal ettikleri yüksek mevkilerden uzaklaştırdı ve yavaş yavaş, geleneksel olarak Ermenilerin düşman komşuları

olan Kürtleri onlara karşı kullanarak katliama dönüşen kanlı karışıklıklar yaratmayı başardı. Bunlar, iki yıl sonra, Girit'teki karışıklıklarla aynı zamanda, yeniden canlandı. Büyük Devletler aralarındaki rekabetlerden dolayı anlaşamadıkları için, protestodan başka bir harekette bulunmadılar. Üçüncü bir dini baskı hareketi Başkentin içinde yer aldı ve binlerce Ermeni diğer ülkelere iltica etti. Bu olayda asıl önemli faktörler, bazı Ermenilerin Osmanlı Bankası Binasından bir takım terör hareketlerine girişmeleri üzerine Sultan'ın, bunların tekrarından dehşete düşerek, bir göz dağı vermeyi kararlaştırmasıdır.

Girit sorunu 1897 yılında Yunanistan'la bir harbi başlattı. Bu harp büyük devletlerin baskı ve arabuluculuğu ile sona erdi. Türkler, bir seri zaferler kazanmış olmalarına rağmen, bir tazminat ile tatmin olmaya ve istemeyerek bu adanın idaresini bir Yunan Prensine bırakmayı kabule mecbur oldular. Girit'in yitirilmesinde ilk adım budur.

Yıldız

Abdülhamit, hayatına kastedlme korkusu ile sürekli bir ıstırap içinde yaşamıştır. Ama bu korku onu, sadakatını gösterecek her zamanki ödülü almak umudu ile çırpınan casuslarla dolu gizli polisine masum insanları öldürme, zehirleme ve diğer yollarla yok etme için emirler vermekten alıkoymamıştır.

İkinci Abdülhamit yüksek duvarlarla korunmuş ve Boğaza hâkim olan muhteşem Yıldız Sarayına çekilmişti. Suikast ve ölüm korkusu, atalarının resmi sarayı Dolmabahçe dahil, diğer bütün yerleri onun gözünde tehlikeli kılmıştı.

Her Cuma sabahı, Yıldız Sarayının ana kapısı ile ondan pek uzak olmayan beyaz bir cami arasında çok renkli üniformalar giymiş gözalıcı bir asker alayı sık sıralar halinde toplanırdı. Saray arabası bu çift sıra insan duvarı arasından bakanların ve diğer devlet ileri gelenlerinin korunması altında ona refahat eden yaşlı vezirlerinin bacaklarının müsaade ettiği en yüksek süratle geçerdi. İbadet yerine kadar birkaç dakika alan bu korku geçiş esnasında, Abdülhamit, casuslarının ve kendisinin varlıklarından emin olduğu suikastçilere karşı hazırlanmış olan kalleşçe bir darbeyi indirmek için en uygun şekli düşünerek kararmış gözlerinin arasından anlaşılmaz ve şüpheli bakışlarla etrafı süzerdi. Gizli Polisine daha şiddetli emirler de vermiş olabilirdi. Onun en büyük düşmanları Avrupa'da öğretimde bulunan gavur ülkelerinde yaşayan sapık bir grup olan o Genç Türkler idi. «İlericilik» adına onu tahtından etmeye kalkışanlar onlardı. Fakat Allaha şükür ki, bu anarşi ve ihanet çevreleri başarı ile göz altında bulundurulmaktaydı.

Beyoğlu

Harbiye'deki Türk Askeri (Harp) Akademisi, 1834 yılında II. Mahmut tarafından kurulmuştu. O zamandan beri de Osmanlı Genel Kurmayı'na subay yetiştirmekte olan bir müessese idi. Bu Akademi, müslüman olmayan Osmanlı tebaanın yaşadığı, yabancılar semti, Pera'ya (Beyoğluna) yakındı. Bu bölgede Elçilikler ve Konsolosluk binaları ile ülkenin hemen bütün ticari faaliyetini tekellerinde tutan yabancı kapitalist şirketlerin karargâhları bulunurdu.

Pera (Beyoğlu) ile bir Türk semti arasında pek az benzerlik vardı ve bu sokaklarda Türkçe pek az işitilir, daha çok Fransızca, Rumca, İspanyolca ve Ermenice konuşulurdu. Halkın dini inançları Katolik, Ortodoks ve Gregoryan (Ermeni) Kiliseleri ile Havraların miktarından belli olmaktaydı. Hıristiyan Papazlar ve cemaat tamamıyla Avrupa sitilinde giyindiklerinden Katolik âyinleri oradan tesadüfen geçen bir yabancının kendisini Batı şehirlerinden birinde sanmasına sebep olabilirdi.

Padişah I. Sultan Süleyman'ın saltanatı zamanında, sonradan Pera, Türkçe'de Beyoğlu, denen bu semtin bulunduğu tepeleri örten üzüm ve incir ağaçlarının kapladığı yerde, çoğu Rumlara ait bazı yazlık villalardan başka bir şey bulunmazdı. Fransa Kralının Elçisi bu bölgeyi pek beğendi ve Yüksek Makamdan orada kendisi ve kendi himayesindeki Fransızlar için bir oturma yeri inşasına izin verilmesini arz etti. Böylece burası gittikçe kalabalıklaşmaya başladı. Padişahın ülkesi içinde doğmuş veya yerleşmiş başka milletten veya dinden Yabancıların, yani (Frank veya Fransızlardan galat) «Frenk»lerin oturduğu yabancılar semti meydana geldi. Gerçekten kendi ülkelerinde sağladıklarından daha fazlasını bulan yabancılara verilen muazzam avantajlardan dolayı, kapitülasyonlar, kendilerini anavatanlarındaki durumlarına nazaran daha şanslı bulan çok miktarda yabancıyı çekmiştir. Bu yüzden kozmopolit bir şehir yaratılmıştır.

Bir kent denebilecek Beyoğlu semti tam bir kapitülasyon ürünü idi. Sultan Süleyman tarafından Fransa Kralına karşı bir dostluk davranışından kaynaklanmış olan bu antlaşmalar, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü esnasında Batılı Devletlerin elinde bir baskı aracı gibi kullanıldı. Kapitülasyon antlaşmaları yabancılara

bir dizi ayrıcalıklar tanımıştı. Bunların içinde, hükûmetlerce kabul edilenler hariç, vergi veya gümrük resimlerinden muafiyet de vardı. Bütün yabancılar mülkiyet hakkından aşırı yararlar sağlamakta ve konsolosluk mahkemelerinde yargılanma hakkına sahip bulunmakta idiler.

İmparatorluğun ekonomik, hukukî ve hattâ siyasî bağımsızlığı kesin tahditleri altına girdi ve İmparatorluk kısa zamanda bir sömürge haline geldi. Ülke tam bir malî harabe durumunda idi. Borç için Batı'nın kapitalist ülkelerine başvurmak zorunda kalıyordu. Bununla beraber, bu devletler, «Avrupa'nın Hasta Adamı»nın borç ödeme iktidarından şüphe ettikleri için, alacaklarını garanti altına almak maksadıyla, 1881 yılında, ülkenin servet kaynaklarının kontrolunu Osmanlı Kamu Borçları (Düyunu Umumiye) Meclisi adı altında kurulan bir idareye bağlamak istediler. Bu Meclisin temsilcileri elbette ki Büyük Devletlerin mensuplarından oluşacaktı.

Hanımları, Avrupa hanımları kadar zarif ve kültürlü olan ve uzun yıllardan beri buraya yerleşmiş olan yabancı ve melez topluluklar ayni modayı İstanbul'da takip etmek için sık sık büyük batı başkentlerine geziler yaptılar ve Beyoğlu'nu batının lüks ve eğlencelerine sahip tamamı ile batılı küçük bir şehir haline getirdiler. Kemal bütün hayatını başkent dışında geçirdiği için ne bu koca dünyanın yaşantısına alışıktı, ne de, onun mahçubiyetini gülümseyerek karşılayan son derece lüks giysiler içinde bunlar kadar güzel kadınla tanışmıştı. Kendini çabucak bu hayat tarzına alıştırdı. Sık sık danslara, kibar meyhanelere gitmeye başladı. İnce yapılı ve düzgün olan bedenine daha iyi uyması için, üniforma-

larına daha fazla itina gösterdi. Uzun boylu değildi, fakat ince beli ve geniş omuzlarıyla uyum içinde bir bedene sahipti. Kumral saçlı subay adayı bazı gönül maceralarına da karıştı ve miletlerarası sosyeteden bir hanımefendiye karşı aşıkane hisler duydu. Avrupa ile Asya arasında, iki kıtanın zerafetini birleştirmiş bir yerde, gerçek bir köprü olan güzel İstanbul'un sunduğu zevklerden bol bol tattı. Bir erkek hayatının bu kritik döneminde, kuvvetli iradesi kendisine çizdiği yolu takip edebilme gücü verdiği için, zevklern anaforunda sürüklenip gitmedi. Öğrenimini başarı ile bitirdi, kendini çevresine kabul ettirdi ve saygıdeğer br kimse oldu, «kendisi oldu».

Politikaya İlk Adım Vatan Derneği

Mustafa Kemal İmparatorluğun yıkıntılarının gösterdiği manzaraya baktı. İşte Beyoğlu! Bir tüccarlar şehri. Gümrüklerin, limanların, demiryollarının sahibi olan ve beş milyar frank'tan fazla miktarlara varan bir borcun alacaklıları olan yabancılarla dolu canlı bir şehir.. Onun yanında, derin uykuya dalmış, uysal ve her şeyini kadere bırakmış Osmanlılar'ın dalgın şehri İstanbul. Bu hızla ve bu kafa ile gitmekte devam ederlerse, Sultan da bütün ilerleme ve Batılılaşma hareketlerine karşı koymasını sürdürürse, Türkiye süratle yarı sömürge durumundan tam bir sömürge haline dönüşecekti.

Bütün bunlar, Harbiyedeki okulda bir grup genç asker tarafından konuşulmakta idi ve Kemal de bu grubun içinde idi. Hükûmetin hatalarını, kötü siyasetini ve berbat idaresini açık açık çevresine anlatan o idi ve Sultan'ın zulmüne karşı isyan etmekteydi. Yönetimi beğenmeyenlerin miktarı günden güne artıyordu.

Sultan'ın İslâm taraftarı politikasına kızan gayri Müslim halklar bir biri arkasına istiklallerini kazanıyorlardı; tabi dış yardımlarla. Genç ilerici Türkler'in kalplerinde büyük bir fikir doğdu. «Vatan» sözcüğüne, İmparatorluğun bütün dinlerini ve ırklarını kapsayan geniş bir anlam kazandırmak istediler. İslâm dahil, bütün dinlerin önemini şahsi bir inanç meselesi olarak azaltacaklar, herkes gönlüne en hoş görünen dine inanacak, fakat herkes kendisini aynı devletin Türkiye'nin vatandaşı olarak düşünecekti. Ne yazık ki bu güzel arzuları gerçekleştirmek uygulama alanında olanaksızdı. İslâm dininin önderleri ve onların dediklerine uyan iman sahipleri daha önceleri de buna benzer şeyler yapmak isteyen islâhatçı sultanlara karşı en inatçı muhalefeti göstermişlerdi. Müminlerle kâfirleri, inananlarla inanmayanları eşit durumda görmek imkânı varmıydı?

Kemal ve arkadaşları «Vatan» adını verdikleri gizli bir dernek kurdular. El ile yazılmış bir gazete çıkararak, Avrupa'dan getirdikleri devrimci kitaplarla birlikte, üyeleri arasında yayınladılar. İleri fikir adamı ve ateşli bir vatansever olarak sürgünde ölen Namık Kemal'in coşku verici şiirleri, Harbiyeli idealistlerin kalp atışlarını çılgınca arttırıyor ve daha ferah bir hava, hürriyet havası, arayışları içinde göğüslerini kabartıyordu. İçinde yaşadıkları baskı dayanılacak gibi değildi. Dine dayalı bu rejimin yıkılması ve yerine uygar Avrupa'nın devletlerine benzer bir Türkiye'nin kurulması için bir devrim gerektiğine inanıyorlardı.

Kemal derneğin yürütme kurulu üyesi ve itici gücüydü. İçinde çocuk heyecanı ile olgun mantığın karışımı bulunan bir çok makaleler yazdı. Devrimciler gizlice ve tenha yerlerde buluşuyorlar, bir güvensizlik şüp-

hesi duyar duymaz yerlerini değiştiriyorlardı. Bu toplantılarda, arkadaşlarının yaptıkları tartışmaları ve ileri sürülen çeşitli görüşleri dinledikten sonra Kemal konuşurdu.

Arkadaşlarının belirttikleri fikirleri kısaca toplar ve ülkenin siyasî durumunu açıkladıktan sonra, ideallerinin gerçekleşmesi yolunda atacakları bir sonraki adımı ve gösterecekleri çabayı teklif ederdi.

Sultan'ın polisi, Harbiye Okulunda bile, Müminlerin Kumandanına karşı tenkitler duyulduğu hakkında haberler aldı. Padişah'ın gücünün dayandığı orduda asi eğilimli kişilerin bulunması çok tehlikeliydi. Hürriyetçi grubun fikirlerini taşımayan bazı öğrenciler bu ihbarı yapmış olmalıydılar. Yüksek okullar müfettişi İsmail Hakkı Paşa bu ihbarları alınca okul müdürü Rıza Paşa'dan açıklama istedi Müdür, öğrencilerinin bir yıkıcı faaliyetin taraftarı olabilecekleri fikrini reddetti. Her hangi bir şekilde şüphesini uyandıracak hiç bir şey olmamıştı. Müfettiş bu açıklama ile tatmin olmuş göründü ve ancak aynı mealde verdiği rapora Rıza Paşa'nın bir okulu yönetecek yetenekte bulunmadığının anlaşıldığını ilâve etti.

Rıza Paşa, müfettiş tarafından yapılan soruşturmayı okulda açıkça duyurdu. Kimlikleri, müdür için meçhul olmadığı anlaşılan ilgili kişiler tehlikeli toplantılarına son verdiler. Sultanın yetenekli polislerinin, asilerin kimler olduğunu öğrenmek için azami gayret gösterecekleri muhakkaktı. Bu yüzden askerî meslekleri ve hattâ hayatları tehlikedeydi.

Genç öğrenci genellikle kasvetli bir hava içindeydi. Dinlenme saatlerinde en tenha köşelere çekilir, yalnız kalmak ister, kendisini yorgun ve mahzun hissederdi.

Bununla beraber, zihni devamlı faaliyet halinde idi. Kafasında birbiri arkasına sıralanan çeşitli düşünceleri bir türlü toparlayamıyordu. Yalnız bir düşünce vardı ki israrlı olarak benliğini terketmediği için diğerlerine hâkim olmakta idi: Başkaldırmak: Etrafındaki her şeye karşı, bütün çevreye ve ülkesinin takip ettiği tarihi rotaya karşı isyan etmek...

Bir gün arkadaşlarından biri, bir süreden beri Kemal'in sabahları kalk borusunda uyanmadığına ve nöbetçi subayı tarafından uyandırılma zorunda kaldığına dikkat ettiğini söyleyerek ondan sebebini sordu. Kemal'in cevabı kaçamaklı oldu. Bir çok arkadaşları aynı suali sordular. Normal olarak faal yaradılışlı olan bu arkadaşlarının neden değiştiğini çok merak ediyorlardı. Bu eleştirmelerin ardındaki imayı anladığı için, Kemal bir açıklama yapmak gereğini duydu. Dedi ki: «Arkadaşlar, yatağa girince sizin gibi uyuyamıyorum. Güneş doğuncaya kadar uyanık kalıyorum ve ancak ondan sonra biraz dalıyorum. Böylece kalk borusunu duyamıyorum. Elinde sopa, bir adam yatağımı sarsıyor ve beni uyuşukluğumdan silkeliyor. Bedenen ve ruhen yorgun olduğum için asabım da bozuk oluyor. Bu yüzden dershanede buluştuğumuz arkadaşlar benden daha çok zinde ve benden daha çok şendirler.» Sonra kendisi ile aynı idealleri paylaşan yakın arkadaşlarına, uykusuz gecelerinde ona azap veren fikirlerini anlatıyordu.

Mustafa Kemal, Harp Akademisindeki öğretmenlerinin dikkatini çekmişti. Özellikle tabiye ve strateji konularında olağanüstü bir öğrenci olduğunu gösterdi ve normal süre olan beş yıl içinde öğrenimi tamamlayıp, Kurmay Yüzbaşı olarak diplomasını aldı. O zaman yirmi beş yaşında bulunuyordu.

Harbiyedeki öğrencilerin hoşnutsuzluğu yıllar geçtikçe tabii olarak artmakta idi ve Sultanın densizlikleri ile daha da belirgin hale geliyordu. Beyoğlu'nda hürriyetçi fikirlerle dolu Fransızca kitaplar bulmak kolaydı. Bunlar manevî ve maddî kalkınmanın gerekli olduğuna ve bunun için Batıya bakmak gerektiğine inanan, Sultan hariç, herkesin okumak istediği eserlerdi. Okulu bitirdikten sonra orduda göreve başlayıncaya kadar arada haftalarca beklemek gerektiği için, yeni subaylar bu süreden faydalanarak gizli toplantılarına yeniden başladılar. Vatan Derneği'nin üyeleri bu günkü duruma, özellikle Abdülhamit'in başıboş istibdadına yeniden şiddetle çattılar. Batı'nın bozguncu ilericiliğinin Padişah'ın mülküne sızmasını etkin bir şekilde önlemek vazifesiyle yükümlü gizli polis mensupları tarafından öldürülmüş olan insanların isimlerini saydılar, hürriyetçilere sempati duyduğundan şüphe edilenlere karşı uygulanan ağza alınmaz canavarlıkları sıraladılar İkinci Abdülhamit İmparatorluk ile Avrupa arasına engeller koymak, onu Batı dünyasından kültürel olarak koparmak ve böylece yeni Türk neslinin bozulmasını önlemek için her şeyi yapıyordu.

İkinci Abdülhamit'in casusları kalabalıktı. Her sosyal sınıfın her faaliyeti dikkatle izleniyordu. Dehşet uzmanı, Padişah, kendisi de korku içinde, günün bazen en güzel saatlerini, sayısız ihbarları ve casuslarının keşfettiklerini iddia ettiği yeni tuzakları dinleyerek ve bunlardaki muhtemel gerçekleri değerlendirmeye çalışarak geçiriyordu. Bu Sultanın başarılı casuslarına karşı gösterdiği eli açıklık öyle idi ki, Fouche'ye (Fransa'nın ünlü polisi) rakip kesilmeyi gaye edinmişlerdi. İmparatorluk hazineleri «Padişah'ın gözleri ve kulakları» yararına yapılan sızıntılar sebebi ile kronik kansızlık çekmekteydi.

Harbiye'nin ası ruhluları, Abdülhamit'in gizli servisinin yarattığı korku karşısında daha iyi teşkilâtlanmış olarak, gizli toplantılarını özel evlerde ve bazı kahvehanelerin arka odalarında yapıyorlardı. Aynı zamanda, devrimci gazetelerini hazırlamak ve en önemli toplantıları yapmak üzere küçük bir apartman tutmuşlardı. Vatan Derneği'ne girmek isteyenlerin sayısı az değildi. Ancak üyeliğe yalnız önceden denenmiş ve tam güven veren kimseler kabul edilmekteydi.

Bir keresinde acı bir hata yaptılar. Eski bir arkadaşları olan Fethi Bey, bütün enerjisini Vatan mensupları ile birleştirmeye hazır, atılgan bir adam olarak görünmüştü. Yeni aday derhal faydalı olmaya başladı ve mal durumunun bozukluğundan şikâyet ederek dernek karargâhının boş odalarından birinde kalmasına izin verilmesini istedi. Bu arzusu kabul edildi. Böylece bütün toplantılara katılıyor ve devrimci gazetede makale yazanların kimliklerini öğrenmiş bulunuyordu. Kısa bir süre sonra, bir arkadaşını ikna ettiğini ve onun da derneğe üye olmayı arzuladığını gururla açıkladı.

«Asiler», dikkatli olmak itiyadı ile, adayı, liman yakınındaki Galata Köprüsü yanında sık sık gittikleri bir kahvede sınamak istediler. Kararlaştırdıkları gün ve saatte, üyelerin ana hücresi, Fethi'yi ve yeni adayı beklemek üzere toplandılar. Nitekim ikisi de geldiler, fakat, bu yeni bey, kahvenin polis tarafından çepeçevre sarıldığını ve hepsinin tutuklu olduklarını haber verdi.

Bu hile İsmail Paşa'nın işiydi. Müfettiş, bir fesadın açığa veya boşa çıkarılması gibi Sultan'ın çok değer verdiği bir alanda ona nasıl gayretle hizmet ettiğini göstermek istemişti. Tutuklular, kimse ile konuşturulmadan ayrı hücrelere hapsedildiler. Yıldız'da kullanılan

usulleri biliyorlardı ve gecenin birinde hiç kimsenin ruhu bile duymadan idam edilmeleri işten bile değildi. Bu esnada askerî bir kurul, elde edilmiş olan delilleri incelemekte ve her şahsın suçluluk derecesini tayine çalışmaktaydı. Hepsi de haşmetli Padişaha sadakatsizlikle itham edileceklerdi. Kemal'in durumu, yazdığı makalelerin tonundan ve teşkilâtın liderlerinden biri olduğundan dolayı, özellikle nazik idi.

İsmail Paşa konu üzerinde Sultanla yaptığı bir çok görüşmede şiddetli tedbirler alınmasını ve sanıkların oduya örnek teşkil edecek gibi cezalandırılmasını tavsiye etmişti. Kaderi bahis konusu olan Harp Okulu Komutanı Rıza Paşa da kanaatini söylemek üzere saraya davet edilmişti. Padişah'a karşı durumunu temize çıkarmak maksadı ile, öğrencilerinin lehinde konuştu. Gençtiler ve romantik bir çağda idiler. Saçma fikirleri pek fazla önem taşımazdı. Yaşlandıkça, vatanperver bir subayın ve iyi bir müslümanın yerinin, akıllı ve tecrübeli Osmanoğullarının yanında olduğunu anlayacaklardı. Ayrıca, böyle zeki subayların idam edilmesi gibi müfettişin tavsiye ettiği, örnek teşkil edecek bir ceza halk tarafından ordunun artık Padişaha itaat etmediği şeklinde düşünülebilirdi ki bu da akıllıca bir tedbir sayılmazdı. Rıza Paşa'nın tavsiyeleri bunlardı.

Her şeyden önce bir diplomat olduğu herkesçe kabul edilen zeki ve kurnaz Abdülhamit bu meseleye pek fazla önem vermemeyi tercih etti. Disiplinsiz subayları, düşünmeye ve hatalarını düzeltmeye çok zaman bulacakları, Başkentten çok uzaklarda Güneyin berbat ikliminindeki garnizonlarda hizmete göndermeye karar verdi. Aksi takdirde, gene uslanmazlarsa, her zaman için yok edilmeleri mümkündü. Mustafa Kemal Yıldız Sarayı'nda

kurulmuş bir askerî mahkeme karşısına çıkarıldı. Anlaşıldığına göre bazı durumlarda II. Abdülhamit gizli bir yerden mahkemedeki tartışmaları dinler ve kader terazisinin dengesini tayin edecek hükmü yargıçlar ondan alırlardı.

Yüzbaşı Kemal Bey mahkûm edilmedi amma Şam'daki uzak bir garnizona hapis gibi de denebilir, gönderildi. Efendi Hazretlerinin ona kendine gelmesi fırsatını tanıyarak merhamet gösterdiği ve bundan sonra Komutanlarının verecekleri sicillerin saçma fikirlerinden vaz geçtiğini ve kendisini askerî görevlerine adadığını göstereceğinin ümit edildiği ihtar edildi.

Ertesi gün Kemal deniz yolu ile Suriyeye hareket etti. Sürgün yeri iyi seçilmişti. Orada, Havran'ın kayalıkları ortasında, asi Dürziler'e karşı kanlı bir savaş verilmekteydi.

KISIM 3

ÜLKÜLER PEŞİNDE

Dürziler ve Savaş :

Şam, bereketli Gutah Vadisinde, bahçeleri Barada Nehri tarafından sulanan bir şehirdir. Kemal, oraya henüz varmıştı ki, yeri belirsiz ve geniş bir cepheye yayılmış olan muharebe hattına harekete mecbur kaldı.

Dürziler kısa bir zaman önce isyan etmişti. Doğal müttefikleri olan Anti - Lübnan sıradağlarının iri boz kayalarının koruması altında Padişahın kuvvetlerine meydan okuyorlardı. Dürziler, ırkı belli olmayan acayip insanlardır. İslamiyetin ve temas ettikleri Arapların zorlaması sonucu olarak dilleri Arapçadır. Dinleri esas itibariyle islâm olmakla beraber, dini hükümlerinin ve ahlakî kaidelerinin büyük bir kısmı müslümanlığa aykırıdır. Bu dini uygulayanlar Ramazan Orucu, beş vakit namaz, Mekke'ye Hac ve sünnet olma şartlarına uyma zorunluğu duymazlar.

Bu dinin kurucusu Hamza Bin Ali adında peygamberlik iddiasında bulunmuş bir İranlıdır. Bu zat, 11 nci yüzyılda Mısır'da saltanat süren, akıl dengesi şüpheli, Fatimi Halifesi Hakim zamanında Mısır'ı ziyaret etmişti. Tarihler Halifenin yaptığı diğer işler arasında, Afrika'lı bir Neron gibi, Kahire'nin ateşe verilmesini emrettiğini de yazmaktadır. İşte böyle bir zamanda peygamber ham-

za Bin Ali, Halife Hakim'in ilahiyat ve tasavvufa olan zaafından istifade ederek, onun şahsında Allahın yeryüzündeki ruhunu gördüğünü ilân etmiştir. Bu iki adam Dürziler tarafından uygulanan dini kurmuşlardır. Fatimi saltanatına göre, Kur'anın bazı kısımlarını çıkarıp yeni hükümler koyan Hamza'dır. Halk tarafından öldürülen her iki kurucunun şehit olduklarına inanılmış ve bu dinin güçlü etkisi Suriye'ye kadar yayılmıştır.

Hakim'in gerçek Allah olduğuna inanan ve Dünyaya dönmesini bekleyen Dürziler, (Katolik Kilisesine bağlı Lübnan'lı) Maruni Hristiyanları gibi, inançlarından dolayı onlara işkence eden Müslümanlardan korunmak ve hayatlarını devam ettirmek için Lübnan dağlarına sığınmışlardı.

Gerilla harp tekniğinin üstadları olan bu dik başlı halk, 16 ncı Yüzyıldan beri Osmanlı İmparatorluğuna itaat zorunda idiler. Fakat Bab-ı Alinin (Osmanlı Hükümetinin) onları itaat ettirmek için gösterdiği bütün gayretler boşa çıkmıştır. Geçit vermez arazi, susuzluk, sıcaklık ve bitkisizlikten dolayı girilmesi ve yaşanması güç olan böyle bölgeler üzerinde kesin hakimiyet sağlamak imkânsızdır. Mağrur zirveleri, kıraç arazisi ve karmakarışık taşlarıyle çölü andıran bir yer olan Anti - Lübnan sıradağlarına paralel olarak, onun tam zıddı, meşe, köknar, zeytin ve çeşitli Sedir ormanlarıyle kaplı Lübnan Sıradağları uzanır. Anti - Lübnan bölgesi Dürzilerin tercih ettikleri bir sığınma yeri ve onların kocaman kaleleridir.

Leydi «Hester Stanhope», Dürzilere önce sempati duymuş ve maddi destek sağlamış, sonra da onların ilham kaynağı olmuştur. Araplar onu, Şarkın ilk dostu olması sıfatı ile, şimdi çölde kutsal harabeleri kalmış

olan Palmira'nın Kraliçesi olarak ilan etmişlerdir. (Roma İmparatoru) «Aurelian» tarafından yıkılarak geride yıkıntıları kalan bu muhteşem kentin ünlü kraliçesi Zenobia gibi Hester Stanhope'te yeni bir «Zenobia» olarak tanınmıştır. Leydi Stanhope, William Pitt'in yeğeni idi ve (İngiltere Kralı) Üçüncü George'un hayranlığını kazanmıştı. O zamanki toplumun haksız yargılarından ve bayağılığından nefret ettiğinden o da Brummel'e hayrandı. İngiltere'yi terkederek olaylarla dolu bir yolculuktan sonra Suriye'ye geldi. Maceraya ve esrarlı şeylere büyük ilgi duyardı. O anarşi dolu günlerin Suriye'si ilgi çekici çok şey vadediyordu. Palmira Kraliçesi, çok ün yaptı ve etkisi önem kazandı. Çok sonraları çıkan Dürzi isyanı büyük ölçüde onun etkisi altında olmuştu. Büyük bir yoksulluk içinde öldü. Mezarı, Güney Lübnanın en sarp zirvelerinden biri olan Cebel el Şeyh'dedir. (Hermon Dağ silsilesi)

1840 Yılında, Mısır Genel Valisi'nin oğlu İbrahim Paşa Suriyeyi ele geçirdiyse de Avrupa Devletlerinin zorlaması ile Osmanlı İmparatorluğuna geri verdi. Yirmi yıl sonra, «Böl ve hakim ol» prensibini iyi bilen Bab-ı Ali'nin Hristiyanlarla Dürziler arasında tahrik ettiği düşmanlık sebebiyle, bu iki hasım halk arasında başlayan kanlı muharebeler bir harbe dönüşerek sekiz binden fazla Hristiyanın ölümü ile sonuçlandı. İmparatorluk zayıfladıkça Dürziler daha geniş isteklerde bulunmaya, vergilerini daha gönülsüz ödemeye ve hatta bir muhtariyet düşünmeğe başladılar. Bunların sonunda orada sık sık karışıklık ve isyanlar baş gösterdi. İşte Mustafa Kemal'in harbin gerçekleriyle ilk defa karşılaştığı yer burasıdır.

Sıcak iklime, harbin mahrumiyetine ve seri tedbirler alınmasını gerektiren buhranlı durumlarına alışma-

mış olan bu genç subayı yorucu bir mücadele bekliyordu. Bununla beraber bu oyun ona ilginç geldi. Dağlar bazan sakin oluyordu. Ona kayalık ve ateş dolu Suriye Çölünde polis gibi keşif görevleri veriliyordu. Küçük müfrezelerle Bedeviler üzerine yapılan ani baskınlar Kemal Bey'in özellikle ilgisini çekiyor ve bunları daha büyük muharebeler için bir eğitim şeklinde görüyordu. Çöl güneşi altında sürekli hareket ve savaşma gözlerini çok uzakları görmeğe ve bedenini yorgunluğa tahammül etmeğe alıştırdı. Dağ gerilla savaşlarında düşmana hakim olmak isteyenler her ne pahasına olursa olsun kayalara tırmanarak en yüksek zirvelere çıkmak zorundadır.

Vatan ve Hürriyet Derneği :

Her şeye rağmen hiç bir şey onu gayesinden ayırmadı. Milletinin sesini ve menfaatlerini dünyaya duyurmayı başarıncaya kadar dinlenmeden savaşmak gerekiyordu. Anayasa saygınlık kazanıncaya kadar, zalimin gücü sınırlandırılıncaya kadar ve İmparatorluğu, Batı doğrultusunda gelişmelere yönetecek iktidarda bir hükümet seçilinceye kadar mücadele etmek gerekiyordu. Malî durum, Büyük Devletlerin müdahalesi, İmparatorluğun uyruklarına ve diğer büyük devletlerin ihtiraslarına karşı güttüğü politika hükümetin idare mekanizmasında yeterli niteliklere ve irade gücüne sahip insanların bulunmasını gerektiriyordu. Bütün bu işler, Harem'in ve casuslarla dolu sarayın entrikalarını dinleyen, gözdelerle çevrili Padişah gibi gerici kimselerle yürütülemezdi.

Mustafa Kemal, davası için silâh arkadaşlarından bir kısmını kazanmaya çalıştı. Onu seven arkadaşlarından bir kısmı şüphe uyandırmış oldukları için İstanbul dışına sürüldüklerinden durum buna elverişli idi. 1906

Ekim ayında Şam'da Vatan ve Hürriyet Derneği'ni kurmuştu. Sonra Yafa'ya atandı ve orada da faaliyetini sürdürdü. Bir zaman sonra yakın arkadaşlarının ve nüfuzlu kimselerin yardımı ile, Napolyon'un fethettiği ve salgın hastalıktan bir çok askerini kaybettiği bu kenti terketti. Bölge komutanı Ahmet Bey'in yardımı Kemal için büyük değer taşıyordu. Çünkü, hem gerekli izni vererek Selaniğe gidebilmesine imkân sağlamış ve böylece Suriye'de geliştirilen durum hakkında devrimci hareketin oradaki ana merkezlerine bilgi vermek imkânı yaratılmış, hem de bu kaçış hakkındaki tam gizliliği muhafaza etmeyi ve bütün tedbirlere rağmen görev yerinden ayrılışı anlaşılırsa onu derhal haberdar etmeyi vadetmişti.

Selanik'e Mısır ve Yunanistan'dan geçerek gitti. Yüzbaşımız Makedonyadaki durumu daha kötüleşmiş buldu. Abdülhamit'in reformlar yapma vaadini tutmadığını bahane eden Büyük Devletler, İmparatorluk Hükümetini zorlayarak Makedonya'ya bir yabancı askerler heyeti sokma iznini koparmışlardı. Bunlar, güya, Osmanlı Jandarmasını yeniden örgütleyerek ve yöneterek, Abdülhamit rejiminin zorlayıcı hareketlerine karşı şikayette bulunan Hristiyanları koruyacaklardı. Makedonyanın barışa kavuşturulması için Rusya ve Avusturya tarafından zorlanan bu girişim «Mürzsteg» Programı olarak adlandırılmıştır ki adını 1903 yılında (Avusturya İmparatoru) «Franz Joseph» ile Çar Nikolas'ın buluşarak bu çalkantılı Osmanlı Eyaletine yapılacak müdahalenin esaslarını tespit ettikleri, Viyana yakınındaki bir şatodan almaktadır. Doğal olarak, bu iki önemli şahsiyet kendi devletleri için umut ettikleri menfaatleri gözönünde tutmuşlardı. İki yıl sonra, bu devletlerin istekleri, etkili bir deniz kuvveti gösterisinin ardından, malî alanda

bir dış müdahalenin yapılması gerektiğini teklif etme noktasına kadar vardı.

İttihat ve Terakki Derneği :

«İttihat ve Terakki» adlı gizli dernek, isyana eğilimli bütün grupların faaliyetlerini yönetecek bir merkez oluşturarak, geniş ölçüde devrimci bir hareket başlatmıştı. Bu derneğin, İmparatorluğun en Batılı şehri olan Selanik'te, Saray casuslarından uzakta ve asıl Avrupa ile kolayca irtibat yapabileceği bir yerde kurulması sayesinde Batıda yaşayan Türklerle temas edebilmek ve Sultana düşman olan bu bölgede muhtemel bir Silâhlı kuvvet hazırlayabilmek bakımından en uygun durum yaratılmış oldu. İttihat ve Terakki içindeki en önemli gruplardan birini Paris'te yaşayan sürgündeki politikacılar, yazarlar ve öğrenciler oluşturuyordu. Bu adamlar tam bir hürriyet havası içinde karşı faaliyette bulunuyorlardı. Bir gazete çıkarmakta, broşürler hazırlamakta ve bunları Türkiye'de dokunulmazlıktan faydalanan yabancı Postaneler yolu ile devrim merkezlerine göndermekteydiler. Tehdit edici veya alaycı bir hava taşıyan bu broşürler sık sık Yıldız Sarayının duvarlarına yapıştırılmış olarak görülürdü. Derneğin Berlin'de de devrimci mensupları vardı. Bunlar, Abdülhamit'in yeğeni Prens Sabahattin Bey'in önderliğinde modern fikirlerin ülkelerinde yer almasını tasarlıyorlardı.

Abdülhamit'in polisinin tazyiki yüzünden sayıları bir kaç tane olmakla birlikte, mason locaları da İttihat ve Terakki ile ittifak halinde çalışıyorlardı. Onların asıl toplantıları Büyük Şark Ayininden sonra yapılmaktaydı. İlerici (Mason) Türklerden başka, bu merkezlerin faal kısmını Makedonya, İstanbul ve İzmir'deki Yahudiler oluşturmakta idi. Bunları çeken tamamıyle kendi

liberal eğilimleriydi. Bu topluluğun merkez çekirdeğini ve itici gücünü muvazzaf subaylar teşkil etmekteydiler.

Mustafa Kemal ortalıkta görünmenin akıllıca bir hareket olmayacağını düşünmüş ve annesinin evine kapanmıştı. Buradan, onun Selanik'e gelmesinde ısrar eden subay arkadaşlarıyle temas kurdu. Kemal, fazla ayrıntılarına girmemiş olmasına rağmen, Komitenin varlığından haberdardı. Onun yabancı ülkelerde, orduda ve hatta Yıldız'da bile şubeleri, kolları olduğunu biliyordu. Buraya gelmesinin sebebi de, ülkenin yeni politikasını yönetimi altına almağa çalışan bu güçlü derneğin üyeleri arasına girmek idi. Arkadaşları, uzun günler, bu sır dolu komite hakkında veya onun katılma imkânları konusunda açık bir bilgi vermekten kaçındılar. Aksine, onun hakkında komitenin liderlerine mümkün olduğu kadar fazla bilgi aktarmak için, onu uzun bir sorgulamadan geçirdiler. En sonunda İttihat ve Terakki Komitesine kabul edildi. Fakat o, mason localarına katılmamaya karar verdi.

Kemal şüphesiz «Genç Türkler» olarak da bilinen, İttihat ve Terakki Komitesinin benimsediği politikayı doğrudan doğruya etkileyecek coşkulu genç subaylardan biri idi. İyi örgütlenmiş gizli bir topluluğun neler yapabileceği «Makedonya Makedonyalılarındır» Sloganı ile Bulgarların kurduğu «Dahili İhtilalci Teşkilât» tarafından gözler önüne serilmiş bulunuyordu. Bu örgüt karşısında Osmanlı Ordusu ve Jandarması güçsüz kalmıştı.

Kemalin varlığı keşfedilmiş ve tutuklanması için İstanbuldan bir emir gelmişti. Komite'nin ordunun her birliğinde bulunan casusları, onun Selanik'ten tam zamanında ayrılmasını sağladılar. Yafa'ya dönen Kemal,

Ahmet Bey'in yardımı ile Kızıl Deniz'in kuzeydoğu köşesindeki Akabe Körfezine hareket etti.

İngilizler, Araplar üzerinde uzun süredir besledikleri hakimiyet umutları ile tehlikeli bir komşu olmaya başladıklarından, Mısır'ın hudutları dikkatle gözlenmekteydi. Selanik'te komutan yardımcısı olan Cemil Bey ile Yafa'daki komutan ve subaylar, Kemal'in kaçak olmakla itham edildiği gün Mısır cephesinde bulunduğunu iddia etmeye karar verdiler. Bu, İstanbul'da şaşkınlık yarattı ve belki de daha önemli işler peşinde oldukları için soruşturmaya son verildi.

İttihat ve Terakki Komitesinin ordu içinde gittikçe artan nüfuzu Kemal'in bir yıl sonra Makedonya'ya naklini sağladı. Yaklaşmakta olduğu görülen savaşım için gerekli en iyi subayların bir arada toplanmasına karar verilmişti. Ülkenin kaderinin ağır ağır fakat devamlı sağlanan gelişmelerle tayin edileceği ve yenileştirme hareketinin doğacağı yer Makedonya idi. Mustafa Kemal, umutla dolu, sık sık gözden geçirdiği plânlara bütün enerjisiyle katkıda bulunmak istiyordu.

KISIM 4

DÜŞ KIRIKLIĞI

Düş Kırıklığı :

Kemal yeniden, kalesi ile Körfezi gözetlemekte olan Selaniğe dönmüştü. Göremediği halde, genç Yüzbaşının hayal gücü, Romalılar zamanında bu şehirde kurulmuş olan zafer taklarını ve bunların altından geçmiş olan galip savaşçıları gözlerinin önüne seriyordu. Hayalinde canlanan zafer takları çok büyüktü. Onların altından, anayasa ve adaleti savunan, yeni ülkülerle dolu vatanseverlerin geçtiğini görüyordu.

Bununla beraber, büyük bir içtenlikle bağlı olduğu bu yerde bile onu acı düş kırıklıkları bekliyordu. Kemal hâlâ gençti. İnsanlar hakkında, onların aşağılık hırsları hakkında ve kalplerindeki kıskançlık hakkında gerçek bilgi edinmek için uzun bir çıraklık devri geçirmek gerekir.

Derhal Komite ve onun önderi ile temasa geçti. Komite, bütün çevrelere yayılmış olan kalabalık üyeleriyle artık dehşetli bir kurum halini almıştı. Vakti gelince İmparatorluğun hakimi olacağı farzediliyordu. Bu göz alıcı teşkilâtı meydana getiren adamlar şimdi birbirlerine şüphe ile bakmakta idiler. İhtilâl zafere ulaşacaktı, bundan kimsenin şüphesi yoktu? Ancak, sonra ne olacaktı? Şeref, şöhret ve yüksek mevkiler kimlerin olacaktı?

Komitenin merkezinde politik bir mücadele sürüp gidiyordu. Büyük adam olmayı umut edenler, arkadaşlarını kendi çevrelerinde topluyorlar ve kampanyalar ve vaatler ile yeni taraftarlar kazanmağa çalışıyorlardı. Kemal bu çeşit bir yarışmaya girmeyi iğrenç buldu. Hareketin büyük adamı olması muhtemel kimselerle yaptığı konuşmaların altında, lafını ettikleri hürriyetçi doktrinlerin onlar için sadece bir post kapma vasıtası olduğu gerçeğinin yattığını anladı. Bir kere başa geçince Osmanlı iktidarında gelenek haline gelen aynı kusurları gösterecekler ve vaad edilen yeni hükümet, samimi idealistleri harekete geçiren hürriyetçi ve eşitlikçi ruhtan kopacaktı. Mustafa Kemal askerî nitelikleriyle kesin zekasıyle ve o günler için başlı başına bir iftihar vesilesi kabul edilen, Abdülhamit tarafından Suriye'ye sürgüne gönderilmiş olmasıyla ve Suriye'de dava uğruna yapmış olduğu hizmetleriyle saygı görmesine rağmen, Selanik'teki Komiteyi idare eden kimselerin nüfuzu ve güçlü şahsiyetleriyle rekabet edemezdi. Şu veya bu lideri de desteklemek istemiyordu. İttihat ve Terakki Komitesindeki iç politika mücadelesinden üzüntü ve düş kırıklığı ile kenara çekildi. Bununla beraber Komitenin ülkülerine olan inancını kaybetmedi ve o dava için aşayukarı isimsiz olarak, çalışmasına devam etti.

Atanmış olduğu üçüncü ordunun komutanları bir an için onu Manastıra göndermeyi düşündüler, fakat çabucak değerini takdir ederek Selanik'teki karargahta alıkoydular. Onu, stratejik kara ve demiryollarını kapsayan ulaştırma yollarının teftişi ile görevlendirdiler. Bu görev onu sık sık gezilere çıkmaya ve çok değişik gezi programları uygulamaya mecbur etmekteydi. Resmî görevlerinin sağladığı imkânlardan faydalanarak yüksek komutanlığın şüphesini çekmeden istediği her yere

sokulmak suretiyle eyaletin iç teşkilatını merkezi komite ile birleştirmek vazifesini yürütebilmekteydi. Bazen çok önemli acele amirleri de yerine ulaştırmak durumunda kalıyordu.

Mustafa Kemal hatıratında Selanik'teki ihtilâlcilerin o günlerdeki zevkli hayatını anlatır. Şehrin büyük kahvehane ve lokantalarının arka odalarında çoğu genç olan asker grupları ve her sosyal sınıftan siviller toplanırlardı. Burada politika üzerinde ve hükümeti devirecek plânlar hakkında şiddetli tartışmalar yapılırdı. Bu toplantıları öğrenir öğrenmez Kemal bir gece Nonyo Kahvehanesine gider ve ana salondan gizli bir dar merdivenle geçilen küçücük bir odaya girer. Oda, hepsi devrimci olan insanlarla dopdoludur. Kemal tanıdık bir kaç subayın işgal ettiği bir masaya doğru gider ve oturur. Konuşma, devrimi yönetebilecek büyük adamlara, nitelikleri ve zekâlarıyle güven ve umut yaratacak adamlara duyulan ihtiyaç konusuna döner. Orada toplanan insanların bu ideal şahsiyetlere bazı bakımlardan benzeme çabası içinde oldukları söylenebilir. Birisi Cemal Bey'in önderlerden biri olmaya lâyık bulunduğunu ileri sürer ve bu fikir herkez tarafından şiddetli alkışlarla desteklenir. Mustafa Kemal, Cemal Bey'i yakından tanıyordu. Sonraları İmparatorluğun ileri gelenlerinden biri olacaktı. O sırada Kemal'in bulunduğu karargâhın kurmay başkanı idi. Bu «Büyük adam» modeli tombul, canlı atılgan bakışlı, daima gülümseyen herkesi memnun etmeğe hazır ve kendini tamamen politikaya kaptırmış biri idi. Komite içinde büyük bir nüfuzu vardı ve rütbesinin fazla yüksek olmamasına rağmen, mevkiine nazaran çok daha büyük yetkilere sahipti.

Kemal'in masasındakiler, neden sessiz kaldığına şaşarak ona dönerler. Kemal onlara durgun ve sabit göz-

lerle bakar. Bu bakıştan, söyleyemediği bir çok şeyi anlamalarını ister. Hürriyet ve gelişmeye özlem duyan insanlar için ideallerini bedenleştirmiş bir adam bulmak mutlak gereklimidir? Kendi idrak ve bilinçleri yetmez m? Mustafa Kemal, diğer nüfuzlu kişilerin olduğu gibi, Cemalin de kapasitesini ölçmüş bulunuyordu. Eski adetlere uygun olarak yetişen bu adam Avrupa'nın uygar ülkelerindeki yeni hayat kavramlarına intibak kabiliyetinde değildi. Bencil bir adamdı ve yalnız politik başarılar peşinde idi. Sadece kazanmak için liberalizme bel bağlamıştı. İhtilalin zaferi, onun gözünde her şey demekti; şeref, zenginlik... Düşünceleri millî kültür meselesine ve milletin beklediği menfaatlere temas etmezdi bile. Kemal, bu anlaşılmaz ifadesinin, garnizona yeni geldiği için henüz pek güven duymadığı arkadaşlarını kızdırdığını anlar onların kendisi hakkında şöyle düşündüklerini aklından geçirir: «Bu bey tecrübesiz birine benziyor... Belki de kendisini büyük bir adam sanıyor... Bu da gerçek büyüklüğü tanımayacak kadar sapık bir mantık içinde olduğunu gösterir... O halde bu adam bizlerden biri olamaz.»

«O gece ve o masada» der Kemal, «İki zıt kanaat edindim, biri müsbet, diğeri menfi. Bunlardan birincisi memleketi kurtarmak için önce büyük bir adam olmak gerektiği idi, diğeri de, sözle büyük bir adam olunamayacağı idi. Her şeyden önce memleket kurtarılmalıydı ve ondan sonra ise büyüklük hakkında konuşmaya değmezdi. «Nonyo Kahvehanesinin arka odasında, İttihatçı vatanseverlerle ilk teması esnasında Kemal'in zihninden geçenler işte bu fikirlerdi.

Bir vesile ile Cemal Bey Selanik'te bir gazetede imzasız bir başmakale yayınlamıştı. Vazifeden sonra onları şehrin merkezine götüren tranvayda giderlerken,

Kemal'e özel bir sempati duyan Cemal Bey, ona bu gazetenin bir nüshasını uzatarak makaleyi okuyup okumadığını sordu. Kemal okumadığını söyleyince, komutanının isteği üzerine dikkatle okudu. Cemal, ast rütbedeki arkadaşının fikrini sordu. «Alelade bir gazetecinin alalade bir yazısı» şeklinde oldu cevap. «Amma yaptın ha? diye haykırdı Cemal, onu yazan benim.» Kemal bunun üzerine ona dedi ki : «Affınızı dilerim! Bilmiyordum. Yazmamanızı temenni ederdim. Cemal Bey, kuş beyinli insanların alkışlarıyle gururunuzun okşanmasına müsaade etmeyin! Bu boş bir şeydir. Büyüklük, memleketin gerçek idealini görmeksizin ve onu öteye geçmeksizin ne methetmekle ne de birini aldatmakla olur. Sizi yolunuzdan ayırmağa çalışan herkesi, bütün dünyayı karşınıza alacaksınız. Gene de yolunuzda devam edeceksiniz. Bu yolda karşınıza sonsuz engeller dikilecektir. Kendinizi büyük bir adam olarak görmeden, hiç bir şey değilmişsiniz gibi zayıf ve çaresiz olarak ve hiç bir kimseden yardım ummadan bu engelleri birer birer aşacaksınız. Eğer bundan sonra size büyük derlerse, böyle söyleyenlere güleceksiniz.»

Bu cümlelerde genç subayın manevi olgunluğunu ve insanlığı daha iyi anladığını görebiliriz. Tutuklanması, Suriye'deki sürgünlüğü ve hepsinden fazla, Komitenin ideallerinin kendi kişisel ihtirasları için onları unutan adamların ellerinde olduğunu farketmenin verdiği düş kırıklığı onun üzerinde güçlü bir etki yaratmıştı.

Hasta Adam :

1908 Haziranında Çar İkinci Nikolas ve Kral VII. Edward, Finlandiya Körfezinde bir Rus Limanı olan Reval'de buluştular. Bu olay, Avrupa diplomatları için,

Doğu sorunu ile ilgili olarak, gelecekteki muhtemel ilginç bağlantılar serisine bir ışık çakmıştı. Bu görüşmeler Bab-ı Âli (Osmanlı Hükümeti)'de ise, feci bir yankılama yapacaktı.

Doğu sorunu denen politik mesele Hilalin yükselme yıllarında, Hristiyan devletlerin Türkleri Avrupadan çıkarma çabalarından ibaret idi. Fethettiği topraklardaki halkları kendi içinde eritmemiş olan Osmanlı İmparatorluğunun çöküş döneminde ise, bu herkesin göz koyduğu Boğazlarla İstanbul'u ganimet olarak kimin kapacağı meselesi haline dönüşmüştür. İmparatorluk, ayakta kalabilme şansını, büyük devletlerin rekabetine borçlu idi. Rakiplerinden birinin İstanbul'u ele geçirmek için yola çıktığını görür görmez, diğerleri, mantıki sebepler bularak hemen onun karşısına dikilir ve bu girişimi kuvvetle önlerlerdi. Kırım Harbi buna güzel bir örnektir. Doğu sorunu her zaman genel bir yangın tehlikesi yaratmıştır. Fransa ve İngiltere Türkiye'yi Rusya'ya karşı koruyorlardı ve Rusya da sırası gelince onların «Hasta Adam»ı ele geçirmelerine engel oluyordu. Fakat diğer ilgili bir devlet, Avusturya, bazı sebeplerle Rus politikasına karşı çıkınca, Çar, doğudaki düşmanı VII. Edward ile buluştu. Fransa ve İtalya dış politikada zaten anlaşmış olduklarından ve rakipleri de aralarında işbirliği yapınca, Türkiye için her iki grubun isteklerine sonuna kadar boyun eğmekten başka alternatif yok gibiydi. Bu durum, İmparatorluğun tamamıyle parçalanmasına yol açacaktı.

İki Kralın buluşması sonuçlarını çabuk gösterdi. İki Kralın uygun göreceği güçlerin kontrolunda bir yönetim kurmak maksadıyle Makedonya'ya müdahale edilecekti. Bu eyaletin er geç İmparatorluktan ayrılmasına

yol açacak olan bu müdahale adli, malî ve askerî alanları kapsamaktaydı. Genç Türkler, problemi cesaretle karşıladılar ve çürümekte olan İmparatorluğu sallantılı politikasından silkeleme vaktinin geldiğini düşündüler. Bu güç meselelerin enerji ve ciddiyetle halledilmesi gerekiyordu. Halka danışılmalı ve milliyetçilik fikri anayasal rejimden doğmalıydı.

Genç Türkler İhtilâli :

1908 Haziranının başında, Merkezi Komite isyan işaretini verdi. Bir kaç gün sonra Şemsi Paşa'ya Manastırda suikast yapıldı ve isyanı destekleyen kıtalar, sayısal yetersizlikleri sebebi ile doğal savunma hatlarının bulunduğu dağlara çekildiler. Yüksek Komutanlık tarafından onlara karşı gönderilen kuvvetler de asilerin yanına geçtiler.

Padişah artan tehlike karşısında dehşete düştü. Artık Makedonyadaki kıtalara güvenemezdi. Bunun için, Küçük Asyadaki halkın bu hainlerin fikirleriyle bozulmamış olacaklarını hayal ederek, İzmir'de 30 alay topladı. Bu birliklerin İzmir'de gemilere binip Makedonya Sahilinin çeşitli noktalarında karaya çıkması emredildi. Amma, Kızıl Sultan yanılmakta idi. Anadolu'daki Subaylar çoğunlukla Genç Türk'lere katılıyor ve onların programını tutuyorlardı. Bazı alaylar gitmeyi reddettiler, diğerleri de Avrupa toprağına vardıklarında ihtilalcilerle birleştiler.

Genç Türkler, şimdi duruma hakim olduklarından, Abdülhamit'e bir ültimatom göndererek yaptıkları teklifleri kabul etmezse Üçüncü Ordunun derhal İstanbul'a yürüyeceğini bildirdiler. Zeki Sultanın cevabını fazla beklemeleri gerekmedi. Padişah, çok güvendiği kıtaların komutanlarına zaten danışmış bulunuyordu. Aldığı ce-

vaplar sadakat ifadeleriyle karışık olarak, onların da Anayasayı istediklerini gösteriyordu. Bütün umutların yok olduğunu gören Sultan, uygun bir cevabın gönderilmesini emretti. Eminiz ki o sırada ağzından kaçırdığı cümle şu olmuştur. «Süngülerle her şey yapılabilir, ancak üstüne oturulmaz.»

İmparatorluk telgrafı şöyle idi : «Halkın gösterdiği arzu üzerine, 1876'da ilân edildiği halde belli sebeplerle geçersiz kılınan Anayasa, bu andan itibaren tekrar yürürlüğe konmuştur.»

Devrimin elde ettiği bu seri zaferin mutluluğu bütün İmparatorlukta olağanüstü boyutlara ulaştı. Hemen otuz yıldan beri sessiz durmağa alımış olan halk, heyecanını serbestçe gösterme imkânına kavuşmuştu.

Makedonya'da Yunanlılar, hatta Bulgar Komitacıları, ve hatta, Padişah taraftarı oldukları sanılan Türkler ve büyük sarıkları ile hocalar ve Yunan Papazları bu genel sevinç gösterileri içinde birbirleriyle kardeş gibi oldular. Bir mutluluk dönemi başlayacak gibi görünüyordu. Büyük «Anayasa» sözcüğü karşısında, Osmanlının dev heykelini meydana getiren zorla birleştirilmiş ve karmakarışık Makedonya halkı arasındaki şiddetli kin ve düşmanlık ortadan kalktı.

Aralarında Kemal'in de bulunduğu başlıca devrimci komutanlar arasında, o anın mabudu olan Enver Bey, sonradan Hürriyet Meydanı olarak adlandırılan alanda halka şöyle hitap etti : «Biz hepimiz kardeşiz. Bulgarlar, Sırplar, Yunanlılar ve Romenler, Müslüman, Hristiyan veya Yahudi hepimiz... Bir kısmımızın Havraya, diğerlerinin Kliseye veya Camiye gitmemiz o kadar önemli değil... Ülkemizin açık seması altında Osmanlı adını taşımakla gurur duyalım!».

Sultan derhal yeni seçimlere gitti ve Genç Türkler büyük bir çoğunluk sağladılar. Devrimin ilk ayları çok umut vericiydi. İttihat ve Terakki Komitesinin siyasi programı İmparatorluğun bütün uyruklarına Kanunlar önünde eşitlik, genel oy hakkı, öğretim serbestliği, toplanma hürriyeti, basın özgürlüğü ve askerlik hizmetine katılma sorumluluğu (Müslüman olmayanlar dahil) tanıyordu. Abdulhamit bu yeni gelişmeleri hoşnutlukla karşılamış göründü. Kendi taraftarlarına kızıyordu. Kendisini Genç Türklerin koruyucusu olarak ilân etti. Böylece, sonunda birgün ona yeniden hakim olacağına inanarak şimdilik görünüşte de olsa saltanatını sürdürme ihtimalini teminat altına almış oldu.

Büyük emperyalist devletler, riyakârca gerekçeler bularak hakimiyetlerini sürdürmeyi ve fırsatlar çıkınca zayıf ülkeleri aralarında paylaşmayı doğal karşılamakta idiler. «Hasta Adam» adını verdikleri ülke de bunlardan biriydi. Ancak, beklenmeyen manzara karşısında şaşkınlığa düştüler. Gücünü yitirmiş yaşlı Osmanlı İmparatorluğu yeniden canlanmıştı. İlerici görüşler bütün gücü kendisinde toplayan Halife'nin etkilerini kısıtlamayı başarmıştı. Avrupa kurnaz siyasetini tatbike koydu ve taze kan ile kendine gelen Hasta Adamın yaratacağı tehlikenin sonuçlarını dikkatle incelemeye başladı.

Avrupanın kuşkuları çok geçmeden yatışmıştı. İhtilal, manevi gücünden ve halk arasında kazandığı itibardan faydalanarak millî bilince yeni gerçek prensipler aşılamasını beceremiyor, şekiller ve metodlar aramakla vakit geçiriyordu. Anayasanın varlığı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun birkaç ay sonra Bosna ve Hersek Eyaletlerini ilhak ettiğini bildirmesini veya Bulgaristanın kendini bağımsız bir krallık olarak ilân etmesini önleyemedi.

Bütün ülkenin yönetimini ele geçirmiş bulunan Genç Türkler'in siyasi partisinin liderleri önündeki güçlükler yığılmağa başlamıştı. Hükümet idaresinde tecrübeleri yoktu ve politikanın ince noktalarından habersizdiler. Rakipleri olan gelenekçi taraf, hürriyet rejiminin kendilerine vermiş olduğu aynı silâhlarla, basın ve toplanma özgürlüğünü kullanarak, hücum etmekteydi. Bu karşı mücadele kampanyasının gerekçesi, yabandan aldıkları fikirlerle Genç Türklerin Allahı unuttukları ve daha fenası onu inkâr ettikleri idi. İman sahipleri kendilerini imansızlarla bir tutulmuş görüyorlardı. Din adamları bu hareketi destekledi. Türkiye'de dine karşı gelmek, devletin temel yapısının kökleri olan Şeriata, Kuran Yasasına, ters düşmek ciddi bir mesele idi.

Genç Türkler, müslümanlar arasında itibar ve nüfuz kaybetmekten korkmağa başladılar. Onları dinsizlik ile itham eden mırıldanmaların yükselmesini önlemek maksadıyle, politikalarının esası olan evrensel eşitlik ilkesini yavaş yavaş terkettiler ve aynı zamanda katı bir milliyetçilik anlayışına yaklaştılar. Müslüman olmayanlar, muhtariyet umutlarının boşa çıktığını görerek, bir yandan müslüman halklarla birlikte kargaşalığa karşı mücadele ederken, diğer yandan da kendi imtiyazlarından vaz geçmek istemediler. Bu tutum onların yeniden eski günlerdeki baskıları hissetmelerine sebep oldu ve geleneksel koruyucuları Büyük Devletlerin himayesine sığınmağa karar verdiler. Bu devletlere göre, İslam gelenekleriyle çatışan demokrasi ve ilerleme, müslüman halkın büyük çoğunluğu tarafından kabul edilemezdi. Ayrıca, Türkler, uygar ülkelerin metodlarına göre kendilerini idareden aciz idiler. Büyük Devletler yeniden dip-

lomatik vasıtalarla Hristiyan halkın lehine müdahalede bulundular. Mükemmel başlayan deneme başarısız kalmıştı.

Okadar özlenmiş olan Meclis iki yüz yetmişbeş üyeden oluşmakta idi ve bunların yüz otuz beşi Müslüman değildi. Gayri müslim temsilciler, İmparatorluğun Türkleştirilmesi ile ilgili konularda İttihat ve Terakki Komitesinin tekliflerine zıt inançlar beslediklerinden, red oyu veriyorlardı. Bunlar Abdülhamit milliyetçiliğinden korktukları için onun geri dönmesini önlemek istediler. Böylece, hareketin ilk taraftarları yüz karası rejimi savunanlarla ittifak etmeğe itildiler. Genç Türklere karşı aralarında sözsüz ve belgesiz bir anlaşma yapılmış oldu. Ümit edilen birleşmenin sadece bir hayal, ütopya olduğu kuşkusuzdu.

Ülkenin yeteneksiz ve aciz liderlerini şaşırtacak can sıkıcı başka olaylar da oldu. İngilterenin, Rusya ile ittifak politikasında bir değişikliğe sebep olur umudu ile Başbakanlığa getirdikleri, İngiliz dostu olarak tanınan, Kâmil Paşa, Mecliste Komiteye karşı olan güçlerin onu destekleyenlerden daha fazla olduğunu anlayınca Komitenin ona yaptığı baskılardan kurtulmağa çalıştı. Hükümette ateşli İttihatçı olan iki bakanı vazifeden affetti. Komitenin itibarı henüz yeterince zayıflamamış olduğundan bu oldukça aceleye gelmiş bir hareketti. Subaylardan oluşan bir temsilci grubu Meclisi tehdit edince Meclis Kâmil Paşa'yı düşürdü. Yeni Başbakan Hüseyin Hilmi Paşa'nın hükümetinde Genç Türklerin düşmanları gene rahat durmadılar. Aksine, alçak fikirleriyle İmparatorluğun maddî ve manevî çöküntüsüne sebep olduklarını iddia ederek Allah düşmanı masonlara ve Yahudilere karşı mücadelelerini iki katına çıkardılar. Sultan muhakkak ki bu dinsel alevi beslemekteydi. Der-

ken sırları, bugüne kadar açıklanmamış olan bir olay İslamiyet namına bir karşı ihtilalin başlama işaretini verdi.

31 MART (13 NİSAN) Olayı :

Muhafazakâr fikirli mütevazi bir gazeteci Galata Köprüsünde öldürülmüş olarak bulundu. Cinayetten Komite sorumlu tutuluyordu. Basın özgürlüğünün bu ilk kurbanı, bir cenaze için görülenin çok üstünde bir kalabalığın refakatinde bir hanedan türbesine defnedildi. Tabut yeşil sarıklı ulemaların, hocaların ve dervişlerin çeşitli şekillerdeki başları üzerinde taşındı. Bu topluluk, müezzinler korosunun okuduğu ilahilerin ahengine uyarak, kin dolu bir dalga gibi ilerleyen kırmızı fesler denizinin ortasında, yeşil adalar teşkil ediyordu.

Ertesi sabah, 13 NİSAN 1909 günü, İstanbul garnizonunda bulunan askerler subaylarını etkisiz hale getirdiler. Karşı koyanları saf dışı kıldılar ve Abdülhamidin güçlü muhafız kıtasının da yardımı ile şehri işgal altına aldılar. Hükümeti ve Meclis sözcüsünü istifaya zorladılar, dini prensiplere sadık yeni bir hükümetin kurulmasını ve Genç Türkler ihtilaline karışmış olan subayların cezalandırılmasını istediler.

İkinci Abüdülhamit çekilmiş olduğu gölgeden ortaya çıktı. Bir irade ile, yapılmış olan bütün aşırı hareketlerin bağışlandığını bildirdi. Sadavet makamı, eski rejimin emektarlarından Tevfik Paşa'ya verildi. Bu mutlu gün, ülkenin şeriata olan sadakatının canla başla yeniden şahlanışı olduğu için camilerde ihtişamla kutlanıyordu. Bu esnada, mutaassıp asker grupları coşkun bir sevinç içinde Padişah'a övgüler haykırıyorlardı. Sultan,

kendi zekasından emin, gülümsemekteydi. İmparatorluk bir kere daha eline geçecekti ve aylar önce ona baş belâsı olan «Anayasa» kelimesi artık hiç bir mana taşımıyordu. Bu günlerde müslüman olmayanlar, halkın ve askerlerin ayaklanacağı korkusu içinde yaşadılar, kana susamış yeniçerilerin ruhları yeniden canlanmışa benziyordu. Abdulhamidin düşkün olduğu cinsten bir dini işkence dönemi başlayabilirdi. Buna rağmen, intikam yollu bir kaç öldürme olayından başka, hiç bir şey olmadı.

Sultan kendisini asayişin güvencesi gibi göstermek suretiyle Büyük Devletlerden, özellikle İngiltere'den yardım umuyordu. Bu devletin, demokrasi uğruna çıkarılan ihtilalin yankılarından ve hele nefret edilen «Hürriyet» sözünden çok, Halifenin İmparatorluğuna eski teokratik rejimin dönüşüne itibar edeceğini düşünüyordu. Çünkü, bu rejim, ağır uyuşuk haliyle İngiltere'nin doğudaki sömürgelerinin sükunette kalmasına da hizmette bulunacaktı. İngiltere Yıldız Lorduna yardım etti ve Genç Türk hareketini boşa çıkmış bir hükümet darbesi olarak yorumladı. İttihatçılar, Dünya Savaşının başlangıcında, Almanya veya İngiltere'den birini seçmek gerektiğinde bunu hatırlayacaklardı.

Hareket Ordusu

Genç Türk'lerin kalesi olan Makedonyadaki Üçüncü Ordu İstanbula yürümeğe hazır olduğunu bildirdi. Bir miktar Yunanlı ve Bulgar da harekete katıldı. Bu hareket, çeşitli dinden Türk Uyruklular arasındaki bu sefer samimi olan, yeni bir kardeşlik gösterisiydi. Edirnedeki İkinci Ordu da önceki yıllarda kazanılmış olan hakların geri verilmesini isteyenlerin yanında olacağını açıkladı.

Kurtuluş ordularının başına, Arap asıllı ve Komitenin önde gelen subayları üzerinde büyük nüfuzu olan Mahmut Şevket Paşa geçirildi.

Libya'dan yeni gelmiş olan Kemal Bey İstanbul'daki isyanı bastıracak olan Kurtuluş Ordusunun Kurmay Başkanlığına atandı. Başkent'i alma girişiminin bir sivil harple sonuçlanması ihtimali bulunduğundan, bu sadece Genç Türkler için değil, bütün İmparatorluk için tarihi önem taşıyan bir atanma ve son derece ciddi bir andı. İkinci Abdülhamit, Anadolunun açık kapısından gönderilebilecek takviyeler hesaba katılmadan bile çevresindeki muhafız askerler ve garnizondaki bütün ordu birlikleri ile bu girişimi tehlikeli bir hale sokabilirdi.

İhtilâl ordusu hiç bir saldırıya uğramadan İstanbulun surlarından görülebilecek bir mesafede kamp kurdu. Şehirden iyi haberler gelmekteydi. Subayları dağıtılan, tutuklanan veya öldürülen kıtalar, ilk heyecan anlarından sonra yaptıklarından pişman olmuşlar ve şiddetle cezalandırılma korkusu ile faaliyetlerini durdurmuşlardı. Muhalif basın susmuştu. Din adamları derin derin düşünüp, kışkırtıcı hareketlerden kaçınmaya karar vermişlerdi. Mal mülk ve iş güç sahibi orta sınıf halk ile Müslüman olmayanlar, kendi huzurları için hürriyetçi rejimin yeniden kurulmasını arzuluyorlardı.

Mahmut Şevket Paşa'nın kuvvetleri bu kadim kente çeşitli sur kapılarından geceleyin girdi. Sabah olduğunda şehir, bir kaç dağınık mukavemetten sonra, bu Kurtuluş Ordusunun ellerinde idi. Abdülhamidin tekrar İmparatorluğun hakimi oluşundan henüz iki hafta geçmemişti. Onun şansı Büyük Korsikalıdan daha az yaver gitmişti. Bu ikinci saltanat ancak on dört gün sürdü.

Aynı gece, Abdülhamidin korku içinde beklediği Yıldız Sarayında bir heyet göründü. O sırada, ölüme gönderdiği kişileri hatırlamış ve hayatlarını sanki onun ellerinde yitirmek içinmiş gibi onunla dostluk kuranların yüzlerini yeniden gözlerinde canlandırmış olmalıdır. Şimdi sıra ona gelmişti. Acaba nasıl bir ölüm şekli seçmişlerdi onun için? Amma, yeryüzünde Tanrının Temsilcisi, Allahın gölgesi olan onu öldürmeleri imkânsızdı. Ancak bu dehşet anlarında, kulağına gelen abartmalı sözler, doğruluklarına inanmadığı için, boş boş çınladılar. Hayır, diye düşündü, hiç kimse onu kurtarmaya gelemezdi. Kendini umutsuzluğa kaptırdı. Onun cellat sandığı ziyaretçiler, Saraydan o gece ayrılması gerektiğini ve sürgün yeri olarak Selanik Şehrinin seçildiğini haber verdiler. Abdülhamit onları dinledi. Kırmızı fesle taçlanmış, kanı çekilmiş çehresindeki ifade solgun bir renge bürünmüştü. Nüfuz edilmez gözleri öfkeli bir şiddetle bakıyordu. Kimsenin sorumlu tutulamayacağı bir şekilde tertiplenmiş, zehirlenerek veya boğulmak suretiyle öldürüleceğinden endişe ediyordu. Bir zamanların en güçlüsü olan bu kişi şimdi rica ediyordu: «Daima milletimin iyiliği için çalıştım. Kendimi milletin iradesine terkediyorum. Hiç olmazsa hayatımın esirgeneceğinden emin olabilirmiyim?»

Birkaç saat sonra mütevazi bir araba içinde Yıldız Parkının güzel bahçelerinden geçiyordu. Ne yazık, diye düşündü, o kadar emek verdiği ve bu bahar günlerinde çiçek açmak üzere olan yaban menşeli bitkileri göremeyecek kadar karanlıktı çevresi.

Osmanlı tahtına çıkarıldığını ve Müslümanların Halifesi payesine yükseltildiğini bildirmek için yanına gelen heyeti görmek, Mehmet Reşat için bir sürpriz olmuştu. Ürkek bir kimse olduğu için bu şaşalı teklifleri ka-

bul mü, red mi etmek gerektiğini bilemedi, fakat heyetin ısrarı karşısında dedi ki: «Memleketimin hayrına elimden geleni yapacağım.» Buradan itaat etmeğe mecbur olacağı kimselerin, yeni liderlerinin kendisini beklediği Harbiye Bakanlığına götürüldü. Şeyhülislam yüksek sesle bir dua okudu ve İmparatorluğun başı Anayasaya bağlı kalacağına and içtikten sonra Padişah V. Mehmedin tahta çıkışı top atışları ile ilan edildi.

Bu yaşlı Sultan o zaman altmışyedi yaşındaydı. Kardeşi Abdülhamit tarafından tahtı zorlayabilecek bir aday olarak görüldüğünden son otuz yılını tam bir tecrit altında geçirmişti. Mehmet Reşat iyi kalpli, zararsız bir adamdı ve artık ülkeyi ciddî bir şekilde yönetmeye başlayan Komitenin elinde idaresi kolay bir alet olacaktı.

Yeni hükümetin ilk işi mürtecilere karşı misilleme hareketlerine girişmek oldu. Bilinen şekilde ve az masrafla hazırlanan darağaçları en kalabalık yerlerde kurulmuştu. Gözden düşmüş Sultanın işbirlikçileri olan memurlar ve üzerine şüphe düşmüş olan herkes bu sehpalarda sallanıp durdular. Bir zamanların korkulan casuslarının başına gelenleri anlatmaya lüzum yok.

Komite liderleri gerçek bir Osmanlı kafası taşıdıklarından, perde arkasında kalarak ülkeyi arzularına göre ve resmî bir sorumluluk taşımadan yönetmeyi tercih ettiklerinden hükümetin kurulması işi eski bir politikacıya verildi.

Genç Türklerin kudreti orduya dayanmaktaydı. Orduyu hoşnut kılmak için en önemli siyasî makamlar İttihatçılardan olan çeşitli subaylara verildi. Ordunun politik işlere katılıp karıştırılması Kemal ile Komitenin de

başları arasındaki tartışmalardan biri olmuştu. Ordunun zayıf noktalarını biliyor ve hükümete doğrudan doğruya müdahale etmenin tehlikeli olduğunu düşünüyordu. Çeşitli fırsatlarda, İmparatorluğun, halkın hareketi ile uyumlu olarak demokratik yenileşme yolunu takip etmesini ve ordunun, tehlikeler içinde bulunan ülkenin savunmasını gözetebilmek için asıl görev alanına dönmesini bir fikir olarak ileri sürmüştü. «Büyük Adam» olma üzerindeki kuramlarının gerçekten doğru olduğunu bir kere daha anladı. Bu adamlar, savunmasını yaptıkları anayasa rejiminin gerçek prensiplerinden habersizdiler ve Türkiyenin ihtiyaç duyduğu yeni düşünüş tarzının insanları değildiler. Tenkit ettikleri kimselerin yaptığı hatalara düşüyorlardı. Hâlâ derebeyi ruhu taşımakta idiler. Kemal kendi kendine İttihat'ın politikacılarından ayrılmaya karar verdi. İstanbul üzerine yürüyüşten yükselme için yararlanmayı beklememişti. Bütün enerjisiyle kendini mesleğiyle ilgili faaliyetlere hasretme yolunu seçti. Zekâsı ile birlikte, yaptığı araştırmalar ve İmparatorluğun sınırları içindeki savaş yıllarından edindiği pratik harp tecrübesi onu yetenekli bir subay haline getirmişti. Ondaki doğal komutanlık kabiliyeti, yakında kendini gösterecek olan önderde şimdiden belli olmaktaydı.

Mustafa Kemalin soğuk ve sistemli muhalefetini hisseden Komite çekici önerilerle onu kazanmak istedi. Bu maksatla Picardy de yapılacak askerî manevralardaki gelişmeleri izlemek üzere Fransa'ya bir gezi yapma fırsatı tanındı. Kemal, bu gezi teklifini memnunlukla kabul etti. Böylece, bir süre için bu ortamdan uzaklaşacak ve yüzünün hatlarında derin bir çizgi bırakmış olan hayatının bu ilk büyük düş kırıklığını belki de unutacaktı.

İKİNCİ BÖLÜM

ANAVATAN'IN SAVUNULMASI

5. TRABLUS GÜNLERİ
6. BALKAN SAVAŞLARI
7. DÜNYA SAVAŞI
8. GELİBOLU
9. KAFKASYA
10. ALMANYA GEZİSİ
11. SURİYE
12. MONDROS ATEŞ-KES ANTLAŞMASI

KISIM 5

TRABLUS GÜNLERİ

Fransa Anıları

Tren Fransa'dan geçiyordu. Kemâl bu ülkeden İmparatorluğa dönüyordu. Görevi yalnız bir kaç ay sürmüştü, amma Fransız ordusu ve onun kuvveti hakkında yeterli bilgiler edinmişti. Gördüklerini Osmanlı Ordusu ve teşkilâtı ile mukayese etti. Geçen yüzyılın başından beri islahatçı Padişahlar bu ilkel ordunun kalkınması için yabancı uzmanlar getirterek gerekli temel reformları yaptırdığı halde, askerî yetersizlik hâlen devam etmekteydi.

Güzel Fransa! En zıt fikir akımlarına saygı gösteren, kendi ülkelerinden, kendi politikacıları tarafından sürülmüş olan herkesi cömertçe kabul eden, insan haklarının anası bu saygıdeğer ülke, Mustafa Kemal'in kalbini fethetmişti. Aslında, iki ülke arasında var olan karşılıklı uzun dostluk geleneğinden dolayı, bu duygu ve düşüncelere önceden hazırlıklıydı. Arasıra meydana gelen maddî çatışmalara rağmen, Kanunî Sultan Süleyman ile I. Fransua'nın yarattıkları dostluk seli, akmasına devam ediyordu.

Paris, taştan anıtlarıyle, onun asker ruhunda ve ülkücülük, vatan aşkı ve millet sevgisi ile dolu kalbinde yüce duygular uyandırdı. «Les Invalisdes»! Şu sessizlik!

Silaha sarılmış milletlerin vahşi korkusunu tatmış, ilk İmparatorluğun zırhlı süvarilerinin boru sesiyle başlayıp zafer naralarıyle sona eren destansı hücumlarını yaşamış şu sessiz sancaklar. Gök Kubbe altında hiçbir yere sığdırılamayan büyük isimler: «Austerlitz», «Jena», Wagram» ve işte orada, ayakta kalan yıkıntılar altında çökmüş bir mezar! Bu, Napolyon'un, Kemâl'in bir asker olarak hayran olduğu ve dehasının etkisi altında kaldığı, o büyük askerin mezarıdır. Ruhu yüce niteliklerle dolu bir adam. Fakat kartal sancakların öncülüğünde zaferlerin takip ettiği ömrünün sonunda, çıplak ve tenha bir kayada tutuklu olarak ölümü bulduğunda, Fransa, ölülerinin yasını tutarak, harabelerinden yavaş yavaş sıyrılıyordu. Zafer hırsına kapılan Napolyon'un sonu böyle oldu. Marsilya Kemâl'e daha içten bir heyecan vermişti. Onlar da hürriyet ilahesinin sesine uyarak vatanları için acı duyanların şiddetli iştiyak ve feragatiyle Sultan'a karşı savaşarak Makedonya'nın Marsilya'sından İmparatorluğun Bastil'ine asker sivil birlikte yürüyorlardı. İlk defa olarak, «Rouget de L'ISLE»in kemanı Doğu insanlarının kalbinde yankısını bulacaktı.

1789 İhtilalinde olduğu gibi, yeni bilgiler istibdat rejiminin mutlak idaresini yıkmış, anayasayı geri getirmiş veya daha doğrusu bir anayasa vermişti ve şimdi de «İttihat Meclisi» memleketin hudutlarını savunmaya çalışıyordu. Fransız milleti, zafer hayallerine aldanarak doğan kişisel hırslar karşısında, 18 «Brumaire»den sonra umutlarının kırıldığını görmüştü. (18 Brumaire, Fransız İhtilali'nden sonra İlk Cumhuriyet tarafından kabul edilen takvimde 10 Kasım'a rastlıyan gün) Türkiye'de de, o «büyük adamlar», o halktan gizlenen liderler arasında böyleleri vardı. Bunların iktidar hayalleri ve gem vurulmaz derecedeki aşırı ihtirasları Kemâl'i endişelen-

diriyordu. Onları ayırdetmesini öğrenmişti Kemal. Fransa, Kemal'e bazı umutlar vermişti. Ne «Voltaire», ne «Montesquieu» hayatlarını boşuna harcamamışlardı. Bunların, kişisel vicdan hürriyetinden söz eden ve milletlerin kutsal mutluluğu için, lâyıkı veçhile itibar edilmesi gereken son derece insancıl felsefeleri bu ülkede gerçekten zafere ulaşmıştı.

Tecrübe ve Tatbikat :

İstanbul'a dönünce genel karargâha katıldı. Burada ülkesinin durumunu tekrar gözden geçirmeye, daha doğrusu mukayeseler yapmaya başladı. Herşeyi gerçek boyutlarıyle ve değerleriyle görebilen bir bakışla, ülkesiyle Batı arasında yaptığı bu devamlı karşılaştırmaların sonunda yaşlı İmparatorluğun her alanda geri kalmış olduğunu iyice anladı ve daha önce edinmiş olduğu kanaatlerinin doğruluğuna bir kere daha inandı. Ülkeyi Batıya doğru yöneltmek için plânlar tasarladı. Her şeye rağmen, memleketini ölmekte olan bir babaya karşı duyulan hislerle büyük bir şiddetle sevdiğini hissediyordu. Onun uğruna hayatını vermeğe hazırdı. Bundan da öte, memleketini kurtarmak ve refaha kavuştuğunu görmek için bütün ömrünü ve bütün gayretlerini büyük bir istekle ona adayacaktı. Şimdi hükümette bu maksatla bir mevki almasının ona bir yararı dokunabilirmiydi? Bunun, Komite ile olan zıtlıklarını daha da artırmaktan başka bir işe yaramayacağını hissetti. Bütün yaklaşımları faydasız kalmağa mahkûmdu. O ve onlar farklı yolların yolcularıydılar.

Batıdan döndükten bir süre sonra, ona Selanik'teki bir alayın komutanlığını vermişlerdi. Orada, Fransa'da edindiği dersleri uygulamaya çalışarak bazı müsbet iş-

ler başardı. Harp Bakanı (Harbiye Nazırı) Mahmut Şevket Paşa, Mustafa Kemal'i ordu içinde yıkıcı faaliyetlerde bulunmakla suçlayan bazı şikâyetler almıştı. Şöhretinin Selanik'te gittikçe yayıldığı ve onu Genç Türklerden ayıran fikirlerini her zamanki açık sözlülüğü ile, arkadaşları arasında savunmaya devam ettiği bir gerçektir. Bakan, Kemal'in tehlikeli şekilde kaynayan Balkanlardan, uzak kalması için, genel karargâha dönmesini emretti.

Zamanı Geçmiş Fikir - Türkleştirme.

Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa 1910 yılının başında istifa etti. İttihatçı liderlerin elinde kukla olmayı veya bir maşa gibi muamele görmeyi hazmedememişti. Bu liderler kendilerini imparatorluk haklarının savunucusu durumunda görüyorlardı. Fakat, sadece iktidarı ele geçirmekle İmparatorluğun parçalanışını önleyemeyeceklerini anladılar. Zaten, Büyük devletler Hasta Adam'ın yeniden canlanan ihtimalinin yarattığı tehlike karşısında dehşet içinde kalmış ve onun çöküşünü çabuklaştırma çabasına girişmişlerdi. İttihatçılar, düş kırıklığı içinde, öfkelerine kapıldılar. Aşırı milliyetçilik yolunu tutarak, büyük devletler tarafından İmparatorluğun iç işlerine yapılan müdahalelere karşı savaş açtılar ve çok geç olmakla beraber tehlikeli bir çareye başvurarak, İmparatorluğun Müslüman olmayan bölgelerinde, Türkleştirme hareketine giriştiler. Osmanlılar, güç ve kudretlerinin zirveye çıktığı dönemde bile hakimiyetlerindeki halkı eritme imkânı bulamamışken, şimdi apaçık görünen bu çöküş devresinde böyle bir denemeye nasıl girişebilirlerdi?

Mustafa Kemal bu siyasetin dış müdahaleler için bir tahrik fırsatı yaratmaktan ve Türkiye'nin parçalanmasını çabuklaştırmaktan başka bir sonuç vermeyeceğine inanmıştı. Belki de, daha o zamanda, hudutları daha daralmış olmakla birlikte tamamiyle Türklerle meskun, birbirine benzeyen insanların yaşadığı bir Türkiye'yi düşünmekte idi. Bu hudutlar hiç olmazsa o günler için hayali olmayıp gerçekçi bir anlam kazanacaktı. Yeni hükümet belirli bir hâl çaresi bulunmayan bir mesele ile karşı karşıya idi: Osmanlı Devletindeki Hristiyan halka vadedilmiş bulunan hürriyet hakkı ile gerçek Türk menfaatlerini nasıl bağdaştırabileceklerdi? Mustafa Kemal, İttihatçıların kendilerini saygılı davranmağa mecbur hissettikleri müslüman din adamları müessesesinin Osmanlı halklarının birliğini ve İmparatorluğun yenileşmesini önleyen bir engel teşkil ettiğini açıklıkla görüyordu. İslam'dan kopma ise, İslâm Dini esaslarına göre talim ve terbiye görmüş nesillerin gözünde, Genç Türkler'in itibarını tamamiyle yitirmiş olması anlamına gelecekti.

Türkiye'nin ufukları 1911 yılında bulutlanmağa başladı ve üzerine çöken fırtına on iki yıl sürdü. Bu sebeple, Türk milletinin katlandığı acılardan sonra doğan barış güneşi, olduğundan daha parlak görünmüştü.

Libya ve İtalya:

1911'in EYLÜL ayında, İtalya'nın Dış İşleri Temsilcisi, Bab-ı Âli'ye, hükûmetinin bir notasını verdi. Bu notada Osmanlı eyaletleri olan Trablusgarp ve Libya'nın, orada bulunan İtalyan menfaatlerinin gerektirdiği kültür seviyesine çıkarılması istenmekteydi. İtalya'nın, bir askerî işgal ile, bu uygarlaştırma vazifesini bizzat

üstüne almak niyetinde olduğu bildiriliyordu. Bu haber, İttihatçı Hükûmeti şaşkına uğrattı. Çünkü, Osmanlı diplomatlarından, İtalya'nın bu niyeti ve yapmakta olduğu hazırlıklar hakkında en ufak bir haber alınmış değildi. Bu acıklı basiretsizlik bakanlar kurulunun derhal düşmesine sebep oldu.

İtalya daha 1900 yılında bu eyaletler için plânlar kurmaya başlayarak Fransa ile gizli bir antlaşma imzalamıştı. Buna göre, Fransa'nın Fas üzerindeki hakimiyetinin İtalya tarafından tanınması halinde, Fransa da karşılık olarak İtalya'ya Afrikadaki Osmanlı mülkleri üzerinde öncelik hakkı tanımayı temin etmekte idi. Büyük Devletlerin o zamana kadar, her nasılsa kontrolları altına sokamadıkları Afrika kıyılarındaki tek Osmanlı mülkünü ele geçirmek için hazır durumda bekledikleri anlaşılmakta idi. Demek ki, Genç Türklerin tecrit politikası sayesinde bu an artık gelmiş bulunuyordu. Ayrıca, İmparatorluk kuvvetlerinin çürümüş hali, İtalyan donanmasının karşı konulmaz üstünlüğü ve bu eyaletleri Osmanlı başkentinden ayıran mesafenin uzaklığı zaferin kolay kazanılacağını göstermekteydi.

Bununla beraber, harbin sonucunun Hilâl'in aleyhinde gelişeceğini tahmin etmesine rağmen, Osmanlı hükümeti, hiç olmazsa şeref kazandıracak, bir karşı koyma için mümkün olan bütün tedbirlere baş vurdu. Bu tedbirler, araziyi savunma meselesinden ziyade, Müslüman halklara Halifenin kendilerini yanlız bırakmadığını göstermek gayesini güdüyordu.

İtalyan donanması Trablusşam (Tripoli) Limanına derhal taarruza geçti. Şehir, altı günlük kahramanca bir savunmadan sonra teslim oldu. Bengazi ve Derne de aynı şekilde düştü. İtalyanlar, Türk Kuvvetlerinin sayıca az olduğu ve birliklerde subay noksanı bulunduğu hak-

kında haberler almışlardı. Libya fethinin kendilerine bol sayıda ucuz zaferler getireceğini sanıyorlardı. Ama, umutlarının, Allahın Temsilcisinin gölgesi tarafından kırıldığını çabuk gördüler. İslam Halifesi, müminleri harbe çağırarak onlara Peygamberin sözlerini tekrarlamıştı: «Dinin savunulması için açılan harpte düşmanlarınıza karşı savaşmalısınız!» Ayrıca, memleketini terketmeyip imanları için savaşacak müslümanların Tanrıdan rahmet göreceklerini de ilâve etmişti.

Mustafa Kemal, bir çok subay arkadaşıyle birlikte, Afrika cephesine gitmek üzere izin aldı. İtalyan donanması deniz yolunu kapadığı için Anadolu, Suriye ve Mısır üzerinden güç bir yolculuk yapmak gerekti. İngiltere, harbin İtalya lehine sonuçlanmasını arzu ettiğinden, Türk Subaylarının Libyaya varmalarını önlemek için elinden geleni yaptı. Kemal bu eyaletin sınırını aşmakta bazı güçlüklerle karşılaştıysa da sonunda Türk kuvvetlerinin komutanlarıyle temas kurmayı başardı.

Mustafa Kemal gibi daha başka vatansever subaylar da İmparatorluğun savunmasına koşmuşlardı. Bunların arasında Yarbay Ali Fethi ile İttihatçı ihtilalin kahramanlarından biri olan Yarbay Enver de vardı. Enver Bey, askerî zaferlerinin, o güne kadar kazanmış olduğu bütün politik zaferlerini aşacağını umuyor ve Trablusgarb'ın şan-şeref toplamak için uygun bir alan olduğunu düşünüyordu. Sadece yarbay rütbesinde bulunmasına rağmen, Bingazi Bölgesini savunan kuvvetlerin baş komutanlığı ona verildi. Enver Bey Arap kabilelerini ve Berberi'leri disiplin altına alıp, eğitim yaptırarak direnme hareketini düzenledi. Harun Reşid'inki ile kıyaslanacak ihtişamdaki çadırında kabile reislerini kabul edip, iltifata boğdu. Onlarla, hoşlarına gidecek şekilde tatlı bir dil ile konuştu ve üzerlerinde büyük bir

nüfuz ve itibar sağladı. Ne de olsa yakında Padişah damadı olacaktı. Çünkü, Halifenin kızı Naciye Sultan tarafından çok sevilmekteydi.

Naciye Sultan, mağrur ve son derece gösterişli oluşu ile ün yapan bu kahramana hayrandı. Derken, saray hareminin kafesli pencerelerinden birinin arkasından onu görünce, Enver Beyin yumuşak, adeta kadınımsı görünüşü ve utangaç yüz ifadesi, ona âşık olmasına yetti. Ağzı sıkı dostları ikisi arasında irtibat sağladılar ve, Abdülhamit'in oğullarından birine uygun görülmüş olan Naciye Sultan, Enver Bey'le resmen nişanlanmak için Padişah babasının iznini sağladı. Bu en nüfuzlu İttihatçı lider, Sultanın bizzat kendisi tarafından bile küçümsenmeyecek bir damat idi. İttihat ve Terakki Komitesinin hemen bütün liderleri gibi, mütevazi bir aileden gelen bu genç subay bakımından ise Osmanlı Hanedanı ile akrabalık kurmak büyük bir gurur vesilesiydi.

Kemal'in ulaştığı ilk önemli mevki Tobruk idi. Kıtaların konumlarını denetlemeye başladı ve Genel Karargâhı, derhal taarruza geçmesinin uygun olacağına ikna etti. Sonuç, zafer oldu.

İtalyanlar, donanmalarının yardımı ile iki ay için de hemen bütün kıyıları ele geçirdiler. Ancak, ülkenin içine girince, tam aksine, yenilgilere uğradılar. Şoraşot, Sidi, Mesri ve Henni yenilgileri onlara, başarı sağlamak için ciddî savaşmaları ve tahmin ettiklerinden daha fazla sayıda kıta getirmeleri gerektiğini öğretti.

Mukavemetçiler yılmaz bir cesaretle savaştılar ve kızgın bir iklimde gerilla savaşları verdiler. İstilacılara taarruz etmek için hiç bir fırsatı kaçırmadılar. Çöller hakimi Enver, üçüncü defa İstanbula bir kahraman olarak dönmesini sağlayacak bir zaferin hayali ile fırsat

kolluyordu. Derne'yi yeniden ele geçirmeye karar vermişti. Bu kesime en iyi kıtalarını gönderdiyse de gayesine erişemedi. Kemal, askerî konular üzerinde komutanı ile sık sık görüşmekteydi. Zıt karakterler taşıdıkları için genellikle anlaşmazlığa düşüyorlardı. Bununla beraber inatçı ve bağımsız bir karakter taşıyan güçlü kişilikleri itibariyle birbirlerine benziyorlardı. Bu da aralarındaki ilişkiyi daha da gerginleştiriyordu. Mustafa Kemal mütevazi bir çadırda kalmakta idi. Enver'in Müslüman büyüklerine, kabile reislerine ve ona «Küçük Napolyon» diyen dalkavuk yandaşlarına verdiği toplantılara katılmazdı. Daha çok, at üzerinde uzun gezilere çıkmayı, kıtaları teftiş etmeyi ve kendisine harbin gidişiyle ilgili meşgaleler bulmayı tercih ederdi.

Mustafa Kemal, Enver'in yaptığı taktik hatalar ve harekâtın bir çok yönü üzerinde eleştirmelerde bulunurdu. Bu tenkitlere karşılık Enver, arkadaşlarına, kibirli bir şekilde, Mustafa Kemal'in kendisini kıskandığını söylerdi.

Kasım ayında, İtalyan ordusunun mevcudu yüzbin kişiyi geçmişti. Gene de bu kuvvetle ve yedi ay süren savaşlardan sonra bile on kilometreden fazla ilerleyememişlerdi. Bu arada daha fazla kurban vermemek için donanma gücünden faydalanmaya karar verdiler. İtalyan donanması, İstanbul'u tehdit etmek maksadıyle Çanakkaleden zorlamayı denediyse de Boğazlardaki tahkimat karşısında bundan vazgeçmeğe mecbur kaldı. Bunun üzerine Ege Denizindeki Oniki Adalar'ı işgal ettiler.

Balkanlarda cereyan etmekte olan ciddî olaylar, İmparatorluğu, Afrika eyaletlerindeki savunmadan vazgeçmeğe zorladı. 1912 Ekiminde, iki taraf arasında, Lozan yakınındaki Uşi (UCHY) Şehrinde yapılan toplantıda,

Türk kıtalarının Libya'dan ayrılması kararlaştırıldı. Sultan, Libya halkına gönderdiği mesajda, «Size tam ve mutlak bir muhtariyet veriyorum» diyordu.

Harpteki hizmetlerinden dolayı Binbaşı rütbesine yükseltilen Mustafa Kemal, Balkan Harbi'nin başladığı ve ilk Türk Yenilgileri hakkında haberler geldiği sıralarda İstanbul'a döndü.

KISIM 6

BALKAN SAVAŞLARI

Hürriyet ve İtilaf Fırkası :

1911 Yılı başından beri, İttihatçıların Türkleştirme politikası sebebiyle, Arnavutluk'ta karışıklık başlamıştı. Bunlar şiddetle bastırıldı. Müslüman olmayanların yeni hükûmete karşı koşnutsuzluğu artmakta idi. Bulgarlar Türkiye aleyhindeki faaliyetlerine yeniden başlamışlarsa da karşılığını görmüşlerdi. Derken, İtalya, İmparatorluğa karşı harp ilan edince, Balkan devletleri kurtuluş vaktinin geldiğini anladılar.

Doğu Sorunu hal yoluna girmişti. Hilâli parçalayacak olan güçlü kerpetenler kıskaçlarını kapatıyorlardı. İtalya onu Afrikadan sürüp çıkaracak, Balkan ülkeleri de aynı şeyi Avrupa'da yapacaklardı.

Genç Türkler gözden düşmüşlerdi. Afrika eyaletlerinin kaybından, İtalya'nın oniki Adaları işgalinden ve Avrupa Türkiyesindeki tehdit edici durumdan hep onlar sorumlu tutulmakta idiler. Genç Türklere karşı olan çeşitli grupları toplayan politik bir küme veya yığın partisi teşkil edildi ve adına Hürriyet ve İtilaf Partisi (Hürriyet ve İtilaf Fırkası) dendi.

İttihatçılar tehlikenin yaklaştığını görerek tayin edilen zamandan önce seçime gittiler. Yeniden ezici bir

çoğunluk sağladılar. Baskı metodlarının kullanıldığı söyleniyordu. Ancak, bu seçim gösterisi arzu edilen sonuca ulaşmadı. Çünkü, politikaya bulaşmış ve Komitenin diktatörlüğünden bıkmış olan subaylar «Vatanın Kurtarıcıları» adı altında bir araya gelerek kendilerini âsi îlân edince, Komite geri çekilmek zorunda kaldı. 1912 Temmuz'unda, yaşlı Ahmet Muhtar Paşa, İttihatçıların en koyu düşmanlarını bünyesinde toplayan bir hükûmet kurdu. Bunların arasında, genç ve ihtiraslı bir adam olan Nazım Paşa da vardı ve Harp Bakanlığına getirildi. Diğer bakanlıklar, Abdülhamid'in eski hizmetkârları olan, bir grup eski Vezir arasında dağıtılmıştı. Böylece Genç Türklerin ilk saltanat dönemi sona erdi.

Balkanların Kaybı

Rusya, Türkiye'nin o ebedi düşmanı, onun hasta anını gözetlemekteydi. Zaten hazırlıklı ve silahlanmış bulunan Balkan devletleri arasında derhal bir antlaşma düzenlendi .Hilal ülkesine taarruza geçeceklerdi. Böylece, 13 MAYIS 1912 tarihinde, Türk Kuvvetleri Afrika'da toplanırken, Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve Bulgaristan arasında, hem taarruz hem de savunma amaçlı bir ittifak antlaşması imzalandı. Bu antlaşmada. Avrupa Türkiyesinin gelecekteki paylaşılması için esaslar tespit ediliyor ve Rusya'ya da bu bölüşmeden doğacak anlaşmazlıklarda hakemlik yapma hakkı tanınıyordu.

EYLÜL ayında Ortodoks topluluklarının uzun süredenberi hayal ettikleri hareket için her şey hazırlanmıştı. Bu haçlılar seferinin hedefleri İstanbul ve Çanakkale Boğazları idi.

Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa, Balkan ülkeleri ve Büyük Devletlerle bir anlaşmaya varabilmek için bütün imkânları denedi. Balkanlılara söz verilen reformların

uygulanacağı hakkındaki teminatları yeniledi. Ancak, çok geç kalınmıştı. Çünkü, Balkan Yarımadasındaki milletlerin, İslam hakimiyetinden kurtulmak yolundaki ülküleri derin kökler salmış bulunuyordu. Dahası da vardı. Yunanistan, topraklarını tarihî sınırlarına genişletmeyi ve ilk hedef olarak da Selanik'i ve Ege Adalarını ele geçirmeyi umut ediyordu. Bulgaristan, ırk açısından, Makedonyanın ve Trakyanın daha büyükçe bir kısmının sahibi olmaya kendinde diğerlerinden daha fazla bir hak görüyor ve Boğazlardan geçme zorunluğunu ortadan kaldırmak için, Ege kıyısında bazı limanlara ihtiyacı olduğunu düşünüyordu. Karadağ, kendini küçük arazisi içinde sıkışıp kalmış gibi hissetmekteydi. Sırbistan ise, Bosna ve Hersek'in Avusturya tarafından işgali yüzünden duyduğu umutsuzluk içinde, onu Yunan Denizine yaklaştıracak arazi kazançları için bu fırsatı değerlendirmek istiyordu.

Balkan ittifakının kurulduğu kısa zamanda öğrenildi ve ortaklar isteklerini açıkladılar. Bunlar Osmanlı hükümeti için kabul edilmez şeylerdi. Anlaşmazlık tehlikeli boyutlara varınca Büyük Devletler bu durumun taşıdığı savaş tehlikesi hakkında ikazda bulundular. Rusya hariç, diğer büyük devletlerin hiç biri kendilerine hiç bir şey kazandırmayacak olan böyle bir yangının çıkmasını istemiyorlardı. Ayrıca, «Hasta Adam» o kadar zor bir durumda idi ki, hiç bir bakımdan endişe kaynağı olmuyordu. Fransız Bakanı Puankare (Poincaré) İngiliz Hükûmetinin de onayı ile, Balkan ülkelerine ikazda bulundu. Barışı bozacak veya Balkanlardaki siyasî durumu etkileyecek hiç bir hareketi tasvip etmeyeceklerdi. Aksi halde, Büyük Devletler mücadele bölgesini baskı altında tutmak ve mücadeleye son vermek için güçbirliği yapacaklardı.

Bu güzel temenniler kâğıtta kaldı. Çünkü harbi yaklaştıran olaylar o kadar hızlı gelişti ki Eylül'ün sonuna kadar dört müttefik ülke seferberlik yaptılar ve Ekim'in ilk günlerinde Karadağ, İmparatorluğa harp ilân etti. Osmanlı Hükûmeti de seferberlik yaptı, fakat, İtalya ile barışı gerçekleştirinceye kadar zaman kazanmaya çalışarak, müzakerelere devam etti. Bu iş tamamlanınca, harp ilân edildi ve çarpışmalar büyük bir şiddetle başladı. İlk harekete geçen taraf müttefik Balkan devletleri oldu.

Osmanlı ordusu, günün ordularından açıkça geri bırakılmış olduğu Abdülhamit zamanına kıyasla, şimdi biraz daha gelişmiş sayılırdı. Amma, Osmanlı saflarında o eski şevk sönmüştü artık... Eskiden, Halife, Müslüman uyruklarını savaşa çağırdığı zaman adet üzere kimse geri kalmazdı. Buna karşılık, müttefik orduların askerleri arasındaki vatanseverlik heyecanı en yüksek dereceye varmıştı ki bu ancak dini duygulardaki taassupla mukayese edilebilirdi. En müthiş düşman Bulgarlardı. Boğaz içine doğru güçlü bir taarruza atılırken, kendi dillerinde İstanbul anlamına gelen «Çarızrad! Çarızrad!» diye savaş çıklıkları atıyorlardı. Başlarında, Ayasofya'nın yüksek kapıları üzerinde büyük hayaller kuracak kadar Rusya'nın cesaret verdiği Çar Ferdinand vardı. Kutsal mabede Haç taşıyarak girerken, bu kapılardan, zafer takları altında yürüyormuş gibi, mağrur geçecekti. Çar'ın ordusu Edirne tahkimatlarında vakit kaybetmedi, Edirne'yi kuşattıktan sonra durmadı ve 24 Ekim'de parlak bir şekilde Kırklareli'yi ele geçirdi. Bir hafta sonra, İmparatorluk ordusunu Ergene Nehrinin kıyılarında yenilgiye uğratıp İstanbul'a doğru ilerliyordu.

Diğer müttefiklerin orduları da daha az başarılı sayılmazlardı. Yunanistan, Selanik'i, büyük sayılara varan esirlerle birlikte ele geçirdi ve donanması ile Ege Denizindeki Türk Adalarını işgal etti. Karadağlı'lar Arnavutluktaki Üsküp'e girdiler ve Türkleri Kumànova'da yenerek Vardar Nehri boyunca ilerleyip Adriyatik kıyısındaki Durres (Dıraç) Limanına vardılar. Bütün bunların anlamı Türkiye'nin Avrupadaki topraklarının elden çıkması demekti.

Dünya bir çok kere Asya içlerinden gelip, vahşi taarruzlar ile Avrupa ülkelerine dehşet saçan müthiş Türk fatihlerinin hikâyelerini hâlâ hatırlıyordu. Şimdi ise, onların, yenilgi üstüne yenilgiye uğrayarak, yüzyıllar önce çıkmış oldukları noktaya geri çekilmelerini görmekten herkes şaşkına dönmüştü.

Bitmeyen bir insan ambarı olan Anadolu'dan, hâlâ saldırıya uğramamış olan Boğazlar yolu ile ihtiyaç duyulan takviyeler geldiği için, galip Bulgar ordusu çok çetin bir mukavemetle karşılaşmaktaydı. Çar ordusunun yıldırım taarruzu, Türk'lerin, İstanbul'a otuz kilometre kadar mesafedeki Çatalca'da tesis ettikleri güçlü savunma hattında, ilk defa olarak durduruldu. General Savof takviyeler ve topçu desteği getirerek bu mukavemeti kıracak bir taarruza hazırlanıyordu. Bulgar zaferleri devam etmeliydi. İstanbul'a o kadar yakındılar ki neredeyse minarelerin Boğaziçindeki akislerini görebileceklerdi. Çatalca mevzilerine dev boyutlu bir taarruz başlatıldı. Savaşın gürültüsü Beyoğlu'ndan bile duyuluyordu. Yabancılar kendi ülkelerinden yardım istediler. Tahmin edildiği gibi Türk ordusu yenilgiye uğrarsa ne olacaktı? Emindiler ki, ordu İstanbul'a doğru karmakarışık bir şekilde çekilecek ve gerçekten de Müslüman olmayanlar arasında katliam yapacaktı. Bulgar istilası

başka tehlikeler de getirebilirdi. Büyük Devletler, vatandaşlarının korunması görevini sağlamak üzere İstanbul'a Harp gemileri ve kıtalar gönderdiler. Bu devletler, sadece hissenin paylaşılması esnasında hazır bulunmak için değil, aynı zamanda, Boğazların gelecek sahibine karşı koymak niyetiyle de orada bulunuyorlardı.

İmparatorluk Çatalca'da direndi. Sanki İstanbul'un surlarıydı, aradaki mesafeyi katedip de de istilacının karşısına dikilen. Bulgarlar taarruzlarını tekrarladılar ve akan kanlar nehirler oluşturdu. Tahkimatlar dinamitlendi, fakat Türkler kendi göğüsleryle yeni duvarlar ördüler .Bulgarlar tekrar tekrar hücumlarını yenilediler, amma boşuna.. Savunmadakiler artık biliyorlardı ki yaptıkları savaş karılarını, çocuklarını ve evlerini korumak içindir. «Geçemeyecekler!» Bu savaşçı ırkın ruhunda hâlâ bir şeyler kalmıştı, büyük Padişahların son zaferleriyle birlikte ölmeyen büyük bir şey.. Yerinden koparılamayan bir kahramanlık ve fedakarlık duygusu kalmıştı. İmparatorluğun çöküşü, onun muazzam boyutlarda genişlemesinden ve idareci sınıfı ile Sultanların safahata dalarak takatsız düşmesinden ileri gelen bir hastalıktı. Amma, Türk ırkı hâlâ gençti ve yaşadığı geri kalmış hayat dolayısıyla çok şükür ki bu kötülüklerden henüz haberdar değildi. Mustafa Kemal bunu anlamıştı. Bir süre sonra, ülke Balkan Harbi'nden çok çok daha büyük tehlikelerle karşılaştığı zaman da, milletine güvenmiş ve milletini sevmişti. Ancak bu büyük etkenlerle ve tutkularla büyük şeyler yapılabilirdi.

Bulgar saldırısı ve Çar'larının hayaleri yenik düşmüştü. Ordular karşı karşıya yorgun kalakaldılar. Artık durum değişmişti. İki hasımdan herhangi biri, diğerinin ensesine atlayabilirdi.

Her iki tarafta da kolera salgını başladı, bunu dizanteri takip etti. Ölüm oranı yüksekti. İstanbul titremeğe başlamıştı. Bir tehlike atlatılmıştı ama, daha müthişi onun yerini almıştı. Her gün, Trakya'dan mandaların çektiği kağnılarla, uzayan mülteci dalgaları gelmekteydi. Beraberlerinde kurtarabildikleri bir kaç şeyi taşıyorlardı. Bir kaç hayvan, bir kaç eşya.. İstilanın, açlığın ve acıların dehşeti hâlâ yüzlerinde aksetmekteydi. Bu kadar mülteciye barınak imkânları bulunamıyordu. Karşı kıyıya, Anadolu'ya geçirilinceye kadar cami avlularını, meydanları ve kışlaları doldurdular. Şehrin girişlerindeki asker ordugâhları ile devamlı temasta bulunulduğu halde, koleranın İstanbul'da görülmemesi şaşılacak şeydir.

Bu hazin ortam içinde Mustafa Kemal Çanakkale'nin kuzey kıyılarını savunmakla görevli kolordunun hareket başkanlığına tayin edildi. Kemal, komutanı ve kurmay başkanı üzerinde hayli nüfuz sağlamıştı. Yeteneklerini ve hele olgunlaşmış askerî niteliklerini gösteriyordu. Galip gelirken de, yenik düşerken de her fırsatı yakalayıp ondan faydalanmasını biliyordu. Böylece, felaketlerin birbirini takip ettiği o günlerde bütün direnişlerde son çare olmak üzere bir oynak cephe meydana getirdi ve başarılı sonuçlar aldı.

Balkanlı müttefikler hedeflerini gerçekleştirip de Bulgar ordusu duraklayınca, Büyük Devletler müdahale vaktinin geldiğini düşündüler. Kendi nüfuzlarına meydan okuduğu için, bu savaşı onaylamamışlardı. Şimdi karşılarına yeni bir güç daha çıkıyordu. Bu güç, İstanbul'a ve Boğazlara hâkim olmayı gaye edinmiş olan Bulgaristan idi.

Çarpışmalar durmuştu. 3 Aralık 1912 tarihinde, ateş-kes antlaşması imzalandıktan sonra, taraflar, müzakerelerin Büyük Devletlerin himayesi altında Londra'da sürdürülmesini kararlaştırdılar. Thames Nehri kıyılarında yapılan toplantıda müttefik isteklerinin Bab-ı Âli tarafından kabul edilecek bir nitelikte olmadığı anlaşıldı. Edirne, İşkodra ve Yanya gibi henüz ele bile geçirmedikleri şehirlerin kendilerine terk edilmesini istiyorlardı. İmparatorluk son ikisini bırakmağa yanaşabilirdi. Amma eski başkenti Edirne'den vazgeçemezdi. Bu şehir aynı zamanda Boğazların savunması için çok önemli idi. Müzakereler 1913 yılı başlarında kesildi.

Başarısız Bir Deneme

1913 Yılı, Türkiye'de çok ciddî siyasî olaylarla başlamıştı. Genç Türk'lerden arınmış olan hükûmet barış istiyordu. Barışı kabul etmek veya ne felaket olduğu artık anlaşılmış olan harbe devam etmek hususunda karar vermek üzere bir Millî Meclis (Divan) toplantı. Eğilim barış yönünde oldu. Divan'ın kararı öğrenilince, savaşçı fikirleri ve fenatik vatanseverlikleri herkesçe bilinen Genç Türkler, önce şiddetli protestolarda bulundular ve sonra da sözü bırakıp harekete geçtiler. Hemen ertesi gün, 23 Ocak günü, Enver Beyin önderliğindeki bir grup, Başbakanın (Sadrazamın) ve çeşitli bakanların makamı olan Bab-ı Âli'ye girdiler. Gürültüleri duyan Harbiye Nazırı Nazım Paşa koridora çıktı, kendisini Türk yenilgilerinin sorumlusu olarak suçlayan Enver Bey'le karşılaştı. Enver Bey'in arkasında duran Yakup Cemil isimli bir subay, tabancasını çekerek Bakanı vurup öldürdü. Bu cüretli darbeden sonra, Enver Bey, Sultan Beşinci Mehmet ile bir görüşme yaparak Mahmut Şevket Paşa'nın Başbakanlığa atanmasını sağladı. Genç Türkler, bütün Türk yenilgilerinin suçunu devirdikleri rejime

yüklediler ve Enver Bey'in teşvikiyle harp şansını bir kere daha denemeye karar verdiler. Çarpışma için alelacele hazırlıklar yapıldı.

Savaş, öncekinden çok daha az canlı olarak yeniden başladı. Bulgar ordusu Çatalca'ya ve içinde Kemal Bey'in de hizmet ettiği Hurşit Paşa Kuvvetlerine karşı, Çanakkale'ye doğru bir kaç taarruzda bulundu. Şubat'ın ilk haftasında, Enver Bey, Bulgarlara taarruz etmek için uygun vakit geldiği hususunda askerî makamları ikna etti. Enver Bey büyük fikirlerin ve gösterişli plânların adamı idi. Zaferleri, soğuk gerçekler içinde plânlamak yerine, ateşli ruhunda tahayyül ederdi. Düşünce yapısı Kemal'inki ile taban tabana zıt idi ve farklı karakterleri ikisi arasında sürekli anlaşmazlık yaratıyordu. Enver Bey'in plânı, Marmara kıyısındaki Şarköy bölgesine güçlü birlikler (Görev kuvveti) çıkarmak ve Gelibolu'daki kuvvetlerle de Bulgar ordusunun sağ kanadına taarruz etmek suretiyle Bulgarları en azından Edirne kuşatmasını kaldırmaya zorlamak gayesi güdüyordu. Kemal Bey ise, düşmanın Şarköy bölgesindeki bütün hâkim mevkileri tuttuğu için bir çıkarmayı hemen hemen imkânsız kılabileceğini, özellikle köhne Türk donanmasının yeterli desteği sağlayamayacağını ve ayrıca, Bulgarların iç hatlarının kuvvetle tahkim edildiğini ileri sürmekte idi. Bununla beraber komuta makamında Enver Bey bulunuyordu ve onun plânı kabul edildi.

Karadan ve denizden taarruzları gerektiren bu gösterişli plân ittihatçılara acı düş kırıklıkları getirdi.. Bu başarısızlığı Yanya'nın Yunanlıların, kutsal şehir Edirne'nin de Bulgarların eline düşmesi takip etti. Artık, istifa etmekten başka çare yoktu. 30 Mayıs (1913) günü İmparatorluğun temsilcileri Avrupadaki bütün Türk topraklarının kaybı üzerine imza attılar. Beş yüz yıllık hâkimiyetin sonunda ellerinde bütün kalan şey İstanbul ve

Çanakkale Boğazları ile kuzeylerindeki birer arazi şeridi di. Avusturya ve İtalya, Sırbistanın Adriyatik Denizine açılmasını önleyen yeni bir ülkenin, Arnavutluğun, doğuşuna sevindiler. Anadolu sahilinç yakın Türk Adaları, kaderleri tayin edilinceye kadar, Büyük Devletlerin yüksek himayelerinde kalacaktı. Tabiî olarak, Girit, derhal Yunanistan'ın hâkimiyetine girecekti.

Müzakerelerin birinci safhasında bir zorluk çıkmadı. Buna karşılık zaptedilen yerlerin müttefikler arasında bölündüğü ikinci safhada, hiç kimsenin tatmin olmadığı, ateşli müzakereler cereyan etti. Sırplar, Bulgarlar ve Yunanlılar Makedonya'yı beraberce istila etmişlerdi. Ancak, Bulgarlar ırk itibariyle Makedonya'da hâkim olduklarından, savaşta en zorlu muharebelere girip, en parlak zaferleri kazandıklarından bölüşmede aslan payını almak istiyordu. Sırplar ve Yunanlılar bu gerekçeyi kabul etmek istemediler ve kendi iddialarını öne sürdüler. Rusya daha önce imzalamış oldukları anlaşmayı hatırlattı ve orada belirtildiği şekilde hakem istemelerini önerdi. Fakat, Rusya'nın Bulgaristanı tutacağı düşünülerek böyle bir müracaat yapılmadı.

29 Nisan gecesi, Çar Ferdinand'ın ordusu. Yunan ve Sırp kuvvetlerine karşı genel bir taarruza geçerek herkesi şaşkınlık içinde bıraktı. Maksadı açıktı: Eski müttefiklerinin kuvvetlerini birbirinden ayırmak ve Makedonya'yı ele geçirmek. Fakat, Bulgarların yıldızı parlaklığını yitirmişti. Bu sebeple Bulgarlar bütün cephelerde yenilgiye uğradı. Yunan ve Sarp Kuvvetleri Bulgaristana girdiler. Çar'ın hırs ve hevesleri, son ölüm darbesini Romanya'dan yedi. Romen kuvvetleri hududu aşıp Sofyanın bir kaç kilometre uzağında ordugâha geçtiler. Sebep, barışı sağlama bahanesi ile Bulgaristan'ın Balkanlardaki hâkimiyetini tahdit etmek idi. Romenler

yola çıkmışken, bu arada zengin Dobruca bölgesini ilhak ederek, topraklarını genişletme yolundaki tarihî emellerini gerçekleştirme fırsatını kaçırmadılar.

Üçlü İktidar (Triomvira)

Türklerin Edirne'yi yeniden kurtarmak için bu fırsatı kaçırmayacakları belliydi. Enver Bey tarafından Nazım Paşa'nın öldürülmesiyle, başlatılan kanlı tahrik politik mücadeleleri yeniden canlandırmıştı. İttihat ve Terakki Komitesinin düşmanları ondan öc almak ve onu zayıflatmak istiyorlardı. Başbakan Mahmut Şevket Paşa'yı kurban olarak seçtiler. 13 Haziran 1913 günü, Sultan Bayezıt Camisi'nin tepeden baktığı aynı adı taşıyan güzel meydanda, Paşa öldürüldü. Bu olay düşmanlarından çok Genç Türklerin işine yaradı. Karşı partinin liderleri cinayeti düzenlemekle suçlandılar. Aynı Beyazit Meydanında, dindar yolcuların serptikleri darı tanelerini bekleyen güvercinlerin uçuştuğu bu yerde, o andan sonra meşhur olmaya başlayacak olan üçlü bir iktidarın gücünü köklendirmek üzere darağaçları kuruldu. Bu üçlü, artık İmparatorluğun sahipleri olan Enver, Talat ve Cemal'den oluşmaktaydı.

Sadrazamlığı Prens Sait Halim'e emanet ettiler. Bu sorumluluk sadece şeref kabilinden veya fahrî idi. Çünkü, bütün güç Üç Büyüğün ellerinde toplanmıştı. Pompei, Sezar ve Krasus arasında veya Fransız Konsülleri arasında kurulmuş olan üçlü iktidarların aksine, bunun üyeleri arasında mükemmel bir anlaşma vardı ve birbirlerini tamamlıyorlardı. Enver, bir yıldız kadar parlaktı. Talat ise gerçekçiydi, düşünce ve muhakeme ile dolu zeki bir politikacı idi. Şerefleri Enver'e bırakıyor ve Enver Bey Boğaz kıyılarındaki saraylarda ihtişam içinde yaşarken, o basit bir evde oturuyordu. Buna rağmen

hükûmetin dizginleri Talat'ın ellerinde bulunuyordu. Cemal,bunların arasında, en az önemli olanı idi. Mütevazi bir aileden gelmesine rağmen dedesinin Sultan Mahmut zamanında cellat olduğu söylenmekteydi. Sevimli ve hoş taraflarıyle Avrupa sosyetesinde ve İstanbul'daki elçiliklerde gönüller kazanmıştı. Sosyal yönlerinin çoğu aslında yapma idi. Gerçekte Doğulu bir insandı ve içindeki dürtüleri kontrol etmesini biliyordu.

Tesadüfler, talih de denebilir, onlara yardım etti. Bulgarların başına gelen felaket, Türklere, yeniden tarihî başkentlerinin sahibi olma fırsatı yaratmıştı ve oldular. Lüleburgaz'ı ve cenaze evine dönmüş olan, Kırklareli'yi ele geçirdiler, sonra da hiç savaşmadan Edirne'ye girdiler. Türk Kıtaları anlatılması güç sevinç gösterileriyle karşılandı. Trakya'nın bu kesiminde halkın çoğunluğu Müslüman olduğundan Bulgar işgali onlara dayanılmayacak kadar güç gelmişti.

Mustafa Kemal, Bolayır'daki ordunun Kurmay Başkanı olarak tarihî şehre ilk girenlerden biri olmak zevkine varmıştı. Edirne, kendisini yeşilliklerle örten üç nehrin kavşak noktasındadır ve hem güzel konumu hem de binaların haşmeti bakımından harikulâde bir şehir' dir. Bu tipik Türk Şehri Trakya'nın en önemli şehridir. Sultanlar onu, mağrur camilerle ve sağlamlığı ile birlikte sanat değeri yüksek köprülerle süsleyip zenginleştirmişlerdir.

Rusya, İmparatorluğu Londra Antlaşmasına uymağa mecbur etmek ve Edirne'den çıkarmak maksadıyle bir kuvvet gösterisinde bulunmak istediyse de, diğer Devletler onu bu fikrinden caydırdılar. Bu konuyu İstanbul'da devam edecek olan toplantıya bırakıp diplomatik bir yaklaşımda bulunmak daha tedbirli bir hare-

ket olurdu. Gerçekten İstanbul toplantısı büyük bir nezaket içinde geçti.

Bükreş (Toplantısı) Bulgaristan için bir felaket sahnesi oldu. Bütün fetihlerini eski müttefikleri yağma etmişlerdi. Ayrıca, Romanya da, topraklarından bir kısını, Dobruca'yı hiç gayret sarfetmeden kazanmıştı. 1913 İstanbul Antlaşmasıyle de, Bulgaristan, Edirne'nin İmparatorluk mülkü olduğunu resmen tanıdı.

KISIM 7

DÜNYA SAVAŞI

«Drang Nach Osten»

Edirne'nin yeniden kurtarılması halka Avrupa Türkiye'sinin kaybını ve harbin sıkıntılarını adeta unutturmuştu. Bu ruhî canlanış Enver'i bir kahraman haline getirdi. Harbiye Nazırı olarak yüksek makamından yalnız orduyu değil dış işlerini de yönetmeye başladı. Bir dünya harbinin patlamak üzere olduğu böyle bir zamanda bu oldukça nazik bir görevdi.

Üçlü iktidarın arzuları derhal gerçekleşip uygulamaya konuyordu. Öyle ki, şahitlerin anlattığına göre, Sultan bir sabah okuduğu gazeteyi bir hayret nidası ile elinden düşürmüş ve yaverine şöyle demişti : «Enver'in yeni Harbiye Nazırı olduğunu okudum. İmkansız! Henüz okadar genç ki..»

İmparatorluğun son yaptığı savaşlar onun için büyük yıkım olmuştu. Büyük Devletler, özellikle Fransa ve İngiltere, malî bakımdan baskı yapıp duruyorlardı. Kapitülasyonlar onu boğmakta idi. Ezelî ve ebedî emeli boğazlara hâkim olarak Akdenize açılmak olan Rusya, daima bir tehlike idi. İmparatorluk Afrika'daki mülklerini kaybetmişti. İngiltere'nin Mısır ve Arabistan'daki; Fransa'nın Suriye'deki ve Rusya'nın İran üzerindeki nüfuzu daha başka kayıpların da olabileceğini önceden ha-

ber vermekteydi. Türkiye bu tehditlere karşı ağırlığını koyacak gücü ve onu bu baskılardan kurtaracak yardımı nereden sağlayabilirdi?

Bir kaç yıl önce Almanya bazı yaklaşımlarda ve tekliflerde bulunmuştu. Ana Siyaseti, Pan - Germanizm (Alman Birliği) ve «Drang Nach Oster.» veya doğuya doğru yayılma olan Kayzer Wilhelm, ülkesinin bol sanayi ürünleri için yeni pazarlar düşünüyor ve ham maddeler temin etmek için vatandaşlarını yerleştirecek yeni sömürgeler araştırıyordu. İngiltere ve Fransa ise onu el atılmamış bir kaç bölgeden uzak tutmayı başarı ile sürdürüyorlardı. Kayzer en çok denizlere hâkim olan İngiltere'den çekiniyordu. Bu sebeple, dalgalara hükmeden bu donanma karşısında kendisi gibi sıkışmış olan, Napolyonun hülyalarına kapılmıştı. İskender'in yolundan doğuya doğru gidebilir ve orada, bu bölgelerin sağlayacağı kudretle, İngiltere'nin ana damarlarında yaralar açtıktan sonra hakkından gelebilirdi.

Alman birliğinin hudutları, sınırları doğuya kadar uzanan Pan - Slavizmin merkezi olan Sırbistan'da son bulmakta idi. Sırbistan, Müslüman halkların manevî lideri Osmanlı Padişahı'nın mülklerine açılan yolu tıkayan bir engel idi. Osmanlı İmparatorluğunun çöküş içinde bulunduğu bir gerçek olmakla beraber. hâlâ Marmara Denizinden Umman Denizine, Türkistan'dan Akdenize kadar uzanan geniş ve zengin toprakların sahibi bu devlet idi.

Kayzer İkinci Wilhelm, kendisini Müslümanların koruyucusu olarak göstermekle işe başladı. İmparatoriçe ile beraber 1898 de Filistin ve Suriye'yi ziyaret etti. Napolyon'u örnek alarak İslâm dininin göze çarpan kurumlarına saygı gösterdi. Başında şapkası ile kutsal ca-

milere girdi ve meşhur terlikleri çizmelerinin üstüne geçirdi ve sonra da Sultan Hamit'in kendisini şeref misafiri olarak ağırlayacağı İstanbul'a gitti. Sultanın karanlık muhayyelesi, onda ciddî endişeler uyandıran bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Şimdi, şöhretli konuğuna ziyaretler yapması gerekecekti ve bu tehlikeli ziyaretlerin birinde düşmanlarının paralı katilleri kutsal hayatına kasdedebilirlerdi. Ansızın aklına gelen parlak bir fikir onu teselli ederek sevindirdi. Bu hainleri bir güzel aldatacaktı. Yıldız'ın duvarları ve sadık Arnavutları tarafından korunan kendi sarayının hemen yanı başına muhteşem bir saray inşa edilmesini emretti.

Wilhelm ve Abdülhamit kucaklaştılar, İmparatoriçe en sevimli haliyle gülümsedi. Dince izin verilmediği için Hanım Sultanlar karşılama merasimine katılmamışlardı. Kayzer, Sultan'ı ve onun İslâmcı politikasını övdü. Sahibi bulunduğu bütün topraklarda ve Müslümanların kalplerinde Müminlerin önderi'ne karşı duyulan derin saygıdan söz etti ve Padişahın büyük bir manevî gücü temsil ettiğini söyledi. Sonra, konuşmasını, düşman devletlerin ihtirasları üzerinde sürdürerek, bu devletlerin her ikisinin de hasımları olduğunu belirtti ve Alman - İslâm ittifakı içinde Sultan'a destek sağlamayı teklif etti. Bu teklif Sultan tarafından kabul edildi. Kayzer, bir harita üstünde, dünyanın ne kadar geniş bir bölgesine beraberce hükmettiklerini gösterdi. Halifenin Müsmanlarla daha güçlü bir temas içinde bulunması gerektiğine işaret ederek, demiryolları döşenmesi suretiyle, Padişahın, mülkleri üzerindeki etkisinin büyük ölçüde artacağını ifade etti. Böylece, Suriye ve Mısır'a sızmış olan rakip güçler yarışı kaybedeceklerdi. Abdülhamit razı oldu ve en önemli demiryolu imtiyazını bir Alman firmasına verdi. Bu, İngiltere'nin sömürge gücüne açık

bir tehdit teşkil eden Bağdat Demiryolu idi ve döşenen raylar Almanya için parlak umutlarla dolu bir dönemi açacaktı. Askerî öğretmenlerin istenmesiyle Alman nüfuzu iyice açıklık kazandı.

İki hükümdar birbirini anlıyordu ve beraberce uzun saatler geçirdiler. Allahın yer yüzündeki gölgesi, padişah özel bahçesindeki, daima iftihar ettiği yabancı bitkileri gösterdi. Bu bahçede İstanbul'da nadir olan ve uzak eyaletlerden gönderilmiş hayvanları da yetiştiriyordu. Muhteşem sarayın geleneksel cüceleri, harem ağaları ve soytarıları, şark güzelliğinin en seçkin örnekleriyle dolu esrarlı haremin kafesli pencereleri, ufku kesen minareler ve Boğaziçinin berrak sakinliği, bütün bunlar Wilhelm'i doğululaştırdı. Napolyon da bu duyuşları yaşamış ve şöyle yazmıştı» «Kendimi, başımda sarık ve elimde yeni bir Kur'an, bir filin üzerinde, Asya'ya doğru gidiyorum sandım.» Bu unutulmaz ziyaret Türkiye ile Almanya arasındaki dostluğun meyvalarını verecek tohumlar bıraktı. II. Wilhelm bu anıyı taşlarla belgeleştirmek isteyerek, doğu tarzında gibi görünen amma açık bir şekilde Alman mimarisinin katı özelliklerini taşıyan bir eseri İslamın başkentine hediye etti.

Enver Paşa'nın Büyük Hayalleri

Enver Bey'in büyük tasavvurları arasında biri vardı ki bütün hayallerine hükmederdi. Bu, Osmanlı İmparatorluğunu yeniden kurarak, onu 17 nci Yüzyıldaki doruklara çıkarmak ve geçmişteki zaferleri yeniden yaşatmaktı. O, Almanya'da eğitim görmüş, sonra orada Askerî Ataşelik yapmış biri olarak Alman dostu idi. Enver ve Kayzer iyi anlaşırlardı. Her iki tarafın da müşterek ilgileri, Enver'e, Wilhelm'in tahttan indirilmiş olan Abdülhamit ile olan dostluğunu unutturmuştu. Genç

Türklerin büyük çoğunluğu gibi o da dindar bir insan değildi amma Müslüman halkları çekmek için Peygamberin yeşil cüpbesinden yararlanmayı düşünmekteydi.

Yeni Harbiye Nazırı, ordunun yeni esaslara göre tamamıyle yeni baştan kurulması gerektiğine karar vermişti. Her alandaki yetersizlikler bunu Zaruri kılıyordu. Çok sayıda general ve albayı ordu listesinden silerek emekliye ayırdı. Bunların arasında bütün muhalifleri de vardı. Onun etkisiyle, iyi kurmay subaylardan oluşan, iyi teşkil edilmiş askerî bir heyetin gönderilmesi için Kayser'e baş vurulmuştu. Cevap gecikmedi ve 1913 yılı sona ermeden bu kurul İstanbul'a geldi. General Liman Von Sanders'in başkanlığındaki heyette kırk iki seçkin subay vardı. Osmanlı ordusu son harpte iyice bozulmuş olduğu için askerî heyeti güç bir iş beklemekteydi. Yeni rütbesiyle, Enver Paşa, kudretli bir orduya komuta etmek istiyordu. Çünkü, hayalî projelerini gerçekleştirebilmek için tek yol bu idi.

Edirne'nin ele geçirilmesindeki hizmetinden dolayı yarbay rütbesine yükseltilen Mustafa Kemal bu sıralarda annesi ve kız kardeşiyle birlikte İstanbul'da idi. Politikadan ve İttihatçı liderlerden ayrıldığı için, onun durumu, Enver'in maiyetinde bulunan diğer arkadaşlarıyle kıyaslanınca göz dolduracak gibi değildi. Kemal'den iki yıl önce Harp Akademisi'nden mezun olmuş bulunan Enver, mesleğinde şaşırtıcı bir başarı kazanmıştı. Bundan diplomat vasıflarının, oynak politikasının, kendini göstermesini bilmesinin ve olduğundan fazla görünmesini becermesinin büyük rolü vardı. İhtirasları başarılarıyle kıyaslanmayacak bir ölçüde artıyordu. Naciye Sultanla evlenerek Osmanlı Hanedanı ile bile akrabalık kurmasını başarmıştı. Kemal'e göre Enver geçmişe ait bir adamdı. İmparatorluğu eski hudutları için-

de yeniden tesis etmek gibi gerçekleşemeyecek hayallerle doluydu. Zamanın değiştiğini kavrayamıyordu. Ülkenin gerçek güç ve refahının sosyal ve manevî kalkınmaya bağlı olduğunu ve bunun için de ekonomik bağımsızlığın sağlanması suretiyle aydın ve hür bir milletin yaratılması gerektiğini anlamıyordu. İmparatorluk hudutları ve halkın çektiği zulüm onun gelişmesini önlüyordu.

Kemal, Alman askerî heyetinin gelişine itirazda bulunmuştu. Bu, Osmanlı ordusunu Alman genel kurmayının emrine vermekle birdi. Enver'in, kendisini Kayzer'e bağlamak niyetinde olduğunu anlamıştı. Yarbay Kemal Bey Harbiye Nazırı ile bir görüşme yapmak isteğinde bulunduğunu bildirdi. Fakat bu istek reddedildi. Onur ve izzetinefsine düşkün dürüst karakterli bir asker olduğu için, bunu bir hakaret olarak kabul etti ve büyük üzüntü duydu. Bu duygularını bir mektupla Enver'e iletti ve o mektupta boşa giden görüşme teşebbüsünün ana sebeplerini açıklamaktan da geri kalmadı.

Enver, Paşa, bu huzursuzluk veren şahsı yanından uzaklaştırmanın daha uygun olacağını düşünüyordu. Acaba ona bir komutanlık mı vermeliydi? Hayır olamazdı. Orduyu hükümete karşı kışkırttığı için, Selanik'teki komutanlık görevinden uzaklaştırılan o değil miydi? Peki amma bu adamla ne yapacaktı? Bu çeşit durumlarda bilinen en iyi hal tarzı istenmeyen şahsa memleket dışında bir vazife vermek olurdu. Bunun için bir fırsat da doğmuştu. Kemal'in arkadaşı Ali Fethi Bey, Sofya'ya tam yetkili Orta Elçi olarak gidiyordu. Kemal'in de onunla birlikte Askerî Ataşe olarak gönderilmesine karar verdi.

19 Temmuz günü, başkent yakınındaki Bebek düzlüğünde, Büyük Harp öncesinde bu aylarda diğer ülke-

lerde yapılmakta olanlara benzer şekilde, askerî bir geçit resmi düzenlenmişti. Alman usullerinin mükemmelliğini ve kendi gücünü göstermek maksadı ile bu gösteriyi Enver hazırlamıştı. Seyir yerleri halkla dolu idi. Alman Subayları şeref konuğu olarak kendilerine ayrılan yerlere oturtuldular ve ileri gelen şahsiyetler arabaları içinde geldiler. Borular çalınınca, halk ayağa fırladı, birlikler selâm duruşuna geçtiler ve güzel kırmızı üniformaları içinde, göz alıcı renkli tüylerle süslü geleneksel kalpakları başlarında İmparatorluk mızraklı süvari taburunun öncülüğünde Padişah'ın Saltanat arabası göründü. Sultan'ın sağ yanında, Enver, saf kan Arap atını sıçratıp oynatıyordu. Askerler, «Padişahım çok yaşa!» diye bağırdılar. Halk alkışladı, fakat bu alkışlar ordunun sevdiği olan Enver içindi.

Yabancı askerî ataşeler, her bakımdan fevkalâde olan geçit resminden çok etkilendiler. V. Mehmet'in tahtının yanındaki iki mağrur binek atı askerlerin ayak sesinden ürküp şaha kalkmıştı. Altın renkli entariler giyinmiş zenci seyisler onlara güçlükle hâkim olabildiler. Bunlar Sultanın atlarıydı amma, o artık ne eski ataları gibi ordusunun başında harbe gidiyor ne de kimse «Efendimizin üzengilerini kısaltın» gibi sözler duyuyordu. Peygamberin temsilcisi bir Sultan müsveddesi idi. Enver gözlerini kayın pederin doğru çevirdi. Kuvvet dolu, hayat ve canlılık dolu bu kıtalara daha uygun bir komutan yakışırdı. Kendisinde muzaffer bir Sultana yaraşacak gerekli niteliklerin fazlası ile bulunduğunu zannetmekteydi. O zamana kadar altı yüzyıldanberi, bütün Sultanların damarlarında Osman'ın kanı dolaşmıştı, amma, Enver'in hayalleri sınır tanımıyordu ki..

Askeri Ataşe - Sofya

Bulgaristan başkentinde Kemal için yeni bir hayat başlamıştı. Diplomatik çevrelerin ve yüksek sosyetenin sürdüğü salon hayatı.. Çalışmaları, İstanbul ve Selanik'te peşinde casuslar olduğu halde yaptığı gizli işler, çeşitli garnizonlardaki kıta hayatı ve girdiği savaşlar onu bir büro adamı, zerafet adamı ve bir eğlence adamı yapmaktan başka bir işe yaramamıştı demek.. Bununla beraber normal kabul edilmesine rağmen, daha ilk anlardan itibaren, kendisinin olmayan tavır ve hareketlere özenmeden, tam bir tabiilik içinde elçilikler ve saraylar arasında dolaştı durdu. Kendi fikirlerini ortaya atmak yerine dinlemeyi ve dikkatle izlemeyi tercih etti. Her şeyden çok askerle tanışmaya ve onlarla bildiği konular veya siyasî meseleler üzerinde tartışmaya çalıştı. Bir kaç saniyelik düşünceden sonra çıkardığı sonuçlar kısa ve öz olurdu, fakat bunların mânâlarındaki derinlik, bir meselenin çözümü ve açıklanmasına yeterdi.

Kemal bu görevini üzerine aldığı her görevde gösterdiği enerji ve canlılık ile yapıyordu. Katıldığı askerî manevralar hakkında, kısa fakat kapsamlı anlamlarıyle ilgi uyandıran raporlar yazdı. Eski düşmanı General Savof ile, genel kurmayın en seçkin subayları ile ve diplomat meslekdaşlarıyla arkadaş oldu. Onlarla sohbet etmeyi ilgi çekici buluyor ve bu konuşmaları istediği konulara getirmeyi biliyordu.

Genel Durum ve İki Zıt Görüş

Facia dolu 1914 yılında bulunuyorduk. Avrupa'nın diğer başkentlerinde olduğu gibi Sofya'da da huzursuzluk hüküm sürüyordu. Konunun içinde bulunan diplo-

matlar ve politikacılar arasında önemli problemler üzerinde tartışmalar sürüp gitmekteydi.

Oynanacak dram için sahne çoktan hazırlanmıştı. Viktorya devri olarak isimlendirdiği 19 ncu yüzyılın sonlarında, dünyanın hakimi olan bir millet, dünya nimetlerinden çok büyük hisseler isteyen bir rakibin doğduğunu gördü. Bu rakip miliet, etkili sanayii ile onun pazarlarını ve denizaşırı sömürgelerini tehdit ediyordu. Yeryüzünde herşey pay edilmiş olduğu halde, sömürgeci bir İmparatorluk kurma emeliyle gözlerini doğuya dikmiş bulunuyordu. Bereket versin, büyük donanması güçlüydü ve Fransız donanmasının ittifakı da sağlanınca, sömürge topraklarını korumak için geçilmez bir engel meydana getirilebilirdi. Prens Bismark karadan Doğuya ulaşacak bir yol inşa etme basiretini göstermişti. Bu yolun Avusturya arazisinde inşasına başladı. Fakat çıkan bir engel yüzünden bitiremedi. Bu engel Slav kökenli Balkan ülkelerindeki Rusya idi. Çar'lar da aynı istikamete bakmakta idiler hem de çok daha öncedenberi. Boğaziçine ulaşabilmek için çok Rus kanı dökülmüştü ve tam son anda Batılı Devletler onu şahane ganimetinden İstanbul ve Boğazlardan, mahrum etmişlerdi.

Şimdi bu önemli sorun Almanya'nın karşısına dikilmişti. Slav engelini aşarak bir sömürge İmparatorluğu kurmak, denizleri ve yaklaşma yollarını kontrol edebilmek için Doğuya ulaşmalıydı. Bir yanda onu Balkanlarda önlemek isteyen Rusya, diğer yanda ise Fransa ve İngiltere vardı. Bu sırada Enver Paşa da İmparatorluğu yeniden kurma hayalleri içinde, gittikçe yaklaşan harpte, mantıkî olarak, Alman desteğini aramaktaydı. Alman ordusuna ve Almanya'nın başarısına çok güven besliyordu. Von Sanders'in askerî heyeti ümit et-

tiği gibi başarılı olmuştu. Harp hazırlığı büyük bir hızla ilerlerken, müslüman olmayanları da içine alacak şekilde zarurî askerlik hizmetini yürürlüğe koydu.

Mustafa Kemal, uluslararası politikanın onun oyunlarına karşı şiddetle ilgi duymağa başladı. İlk edindiği ve Türk arkadaşlarına söylediği kanaat, Enver'in Almanya ile yaptığı gizli ittifakın onları felakete sürükleyeceği idi. Kayzer zaferi garantilemiş değildi, hem kazansa bile, o zaman da Berlin'e bağlanmak zorunda kalacak olan Türkiye için daha kötü sorunlar doğacaktı. Harpte yer almağa ne mecburiyetleri vardı ki? İtibar kazandıracak akıllı bir tarafsızlık içinde olayların gelişmesini beklemek daha iyi olmaz mıydı? Arkadaşlarının fikrine göre ise, aslında bir düşünce adamı olmakla beraber, Mustafa Kemal bu sefer tamamiyle yanılmaktaydı. İçlerinde değer verdiği bazı arkadaşları da bulunmak üzere çok kimse onun zekasından şüphe etmeğe başladılar. Bu kadar üstün eğitimli Alman ve Avusturya - Macaristan ordularının herşeye kâdir gücünden nasıl şüpheye düşebilirdi? Prusya Genel Kurmayının üstünlüğünden nasıl şüphe edebilirdi?

Kıvılcım ve Yangın

Sırbistanın, hudutları dışındaki soydaşlarının yaşadığı toprakları ilhak etme emeli ile ,onunla bağdaşmasına imkân olmayan, Almancılık hareketinin çakışmasından, Avrupadaki barut fıçısını patlatması beklenen kıvılcım parlayıverdi. Rusya'nın desteği ile, Sırplar, Avusturya tarafından işgal edilmiş olan Bosna ve Hersek için bir protesto kampanyasına başladılar. Haziran sonunda askerî manevraları izlemek üzere Bosna'yı ziyaret etmekte olan Avusturya Arşidük'ü Franz Ferdinand ile karısı Hohenberg Düşesi'ni Sarajevo'da (Bos-

nasarayı Şehri'nde) öldüren iki genç Bosanlı'nın tabancaları bu kıvılcımı alevlemişti. Bu cinayet bütün dünyada büyük hassasiyet yarattı. Viyana ve Berlin önce Sırbistanı itham ettiler. Bir kaç gün sonra Viyana, Sırbistana bir ültimatom gönderdi. İlgili hükûmetlerin faaliyeti buhranlı bir düzeye vardı. Hamisi Rusya'nın tavsiyesi üzerine Sırbistan ültimatom şartlarını kabullendi. Ancak, arzulanan sonuç bu değildi. Harbin kaderi çizilmişti, patlayacaktı. Bir gün önce veya bir gün sonra olmuş farketmezdi. Mademki bir vesile de çıkmıştı, onu hemen başlatmak daha iyi olurdu.

Rusya, kendi bakımından, Doğuya doğru ilerlemesinin boşa çıkmasını veya Boğazlara hâkim olma umutlarını yitirmeyi kabul edemezdi. Fransız Elçisi Maurice Paléologue'un Rus Çarlığı hakkında yazdığı değerli kitabından alınan konuşmalardan, Rusya ve Sırbistanın harp fikrine karşı besledikleri arzuyu anlamak mümkündür. 22 Temmuz'da, Rusyya'da seferberliğin başlamasından bir kaç gün önce, Gran Dük Nikola ile, Karadağ Kralı Nikolas'ın kızı olan karısı Anastasia, Fransız Elçisine, heyecanlarını saklamağa lüzum görmeden, tarihî ve kutsal günler içinde yaşadıklarını söylemişlerdi. Düşeş ayrıca babasından, içinde bulundukları Temmuz ayı sona ermeden harbe gireceklerini bildiren, Şifreli bir telgrafı henüz aldığını da sözlerine eklemişti. Sonunda, Avusturya yıkılacak, Rus ve Fransız orduları Berlin'e kadar sokulacaklardı. Almanya ortadan kaldırılacaktı. İngiltere çarpışmalara katılmaya hazırlanıyordu ve son hazırlıklarından biri olarak donanmasını Portsmuth'da toplamıştı. Sarajevo'da (Saray Bosna'da) olanlardan sonra, Avusturya ile Rusya'nın davranışları bakımından kararsız endişelere kapılmağa ve ihtimallere yer vermeğe artık sebep kalmamıştı. Harp kaçınılmazdı.

Ölüm habercisi olan ültimatomlar birbirini kovaladı ve kederli Avrupa'nın her tarafına yayıldı. Milletler birbiri ardından saldırıya geçtikce Avrupa'da müthiş bir gerginlik doğdu.

Türkiye ilk kasırgaya kapılmadı ve facianın başlangıcında Boğazları kapamakla, kısmî seferberlik îlân etmekle ve hazırlıklarını tamamlamakla yetindi. İttihat ve Terakki Komitesindeki çoğunluğun desteklediği, Alman hayranı, Enver ve Talat Paşaların tatbik ettiği icraat, gizlilikten ve siyasi tertiplerden uzak kalmış kimselere bile, Türk süngüsünün hangi tarafa döneceğini açıkça göstermekteydi.

Yavuz Geliyor Yavuz

Dünya Harbinin ilgi çekici vak'alarından biri olarak hatırlanmakta olan bir olay bu kanaati destekleyecek tarzda oluştu. İki Alman harp gemisi, Goben ve Breslo, Fransız ve İngiliz Donanmalarının dikkatinden sıyrılmayı becererek, Akdeniz'de Çanakkale Boğazına girmeyi başarmıştı. Bunlar, Türk bayrağı altında hizmete girdiler ve böylece Boğazların savunmasını takviye etmiş oldular. Bu gemiler, bir bakıma, İmparatorluğun ısmarmış olduğu, hemen hemen tamamlandığı halde, Boğazlar kapanınca İngiltere'nin el koyduğu iki geminin yerini aldı. Bu iki geminin gelişi ile İstanbul'da doğan manevî etki, Türk kamuoyunun sallantıda duran terazisine konan büyük bir ağırlık olarak düşünülebilir. İttihatçı liderlerin çoğunluğunun şüphesiz Alman taraftarı olmalarına rağmen, Fransa'nın daha yaygın rağbeti, aydınların kanaatini o ana kadar Mihver Devletlerinin aleyhinde tutuyordu.

Alman Amirali Souchon (Sudon) İmparatorluk donanmasına baş komutan tayin edildi. Ne donanma, ne

de Boğazlardaki müstahkem mevkiler zamanın ve şartların gerektirdiği askerî hazırlık durumunda değildi. Uzmanlık ve yeterli malzemeden oluşan Alman yardımı iyi değerlendirildi. İlk adım atıldıktan sonra tek önemli şey kalmıştı. Bu da, İmparatorluğun savaşa katılmasını kaçınılmaz hale getirecek, düşmanca bir tahrik hareketi idi. Amiral Şuson Rus limanlarının veya donanmasının bombardıman edilmesini teklif etti. Bu teklif ağır bir sorumluluğu gerektirmekteydi. Protesto avazeleri arasında kapitülasyonların kaldırılmasına karar veren Enver Paşa bu yeni adımı atmaya pek istekli değildi. Amiral gene de Enver Paşa'yı ikna etmeyi başardı ve Türk Donanması adı altındaki kuvveti, büyük bir gizlilik içinde Karadeniz'e çıkadı. 19 Ekim günü bu donanma Odesa'yı bombardıman etti. Rus kamu oyu Osmanlı İmparatorluğu ile harbi başlatacak olan bu olaya karşı şiddetle tepki gösterdi. Zarlar atılmıştı. Türkiye, zafere veya yenilgiye kadar Mihver Devletlerini takip edecekti. Elçiliklerini kapatan Müttefik Devletler, bu gerçeği kabullendiklerini gösterdiler.

Çar Nikolas uyruklarına, şu sözlerle son veren, bir bildiri yayınladı: «Türkiye'nin düşüncesizce yaptığı bu müdahale, atalarımızın Karadeniz kıyılarında bize vasiyet ettiği o görevin halline doğru giden yolu açacak ve bu ülkeye felaket getirecek olan olayları hızlandırmaktan başka bir işe yaramayacaktır.» Böylece, İstanbul'un yeniden fethi demek olan Bizans hayallerine açıkca dokunmuş oluyordu. Rusya eski düşmanına 3 Kasım günü harp ilân etti. Aynı gün İngiliz - Fransız donanmaları beraberce Çanakkale Boğazındaki dış tahkimatları bombardıma nettiler. Bu ikaz üzerine çok şiddetli bir taarruzun başlayacağını tahmin eden Türk - Alman Genelkurmayı Boğazların savunmasını takviyeye karar verdi.

5 KASIM günü Fransa ve İngiltere Türkiye'ye, 12 Kasım'da da Türkiye Müttefik Devletlere harp ilân ettiler. Hemen sonra, Padişah ve Müminlerin önderi, Peygamberin yeşil bayrağı önünde yer alarak, Müslümanları Cihad'a davet etti ve İslâmın itibarını kurtarmak için birleşmelerini istedi. Ne yazık ki, bu manevra İttihatçıların umdukları gibi başarılı olmadı. İlk Halifelerin kahramanlık günleri unutulmuştu artık. Suriye çöllerinden kutsal şehir Mekke'ye kadar yayılan Arap halklarının bile Hristiyanlarla birleştiklerini, Halifenin askerlerine saldırıp gaddarca kötü muamelede bulunduklarını görmek Osmanlı İmparatorluğunu acılar içinde bıraktı.

Sarıkamış Faciası

Düşmanla karşılaşan ilk Türk ordusu, Güneydoğu Kafkaslardan gelecek Rus istilasına karşı Osmanlı Topraklarını savunacak olan Üçüncü Ordu oldu. Türk kuvvetleri iyi dayandı ve Ruslar durduruldu. Bu ilk başarı, şimdi bütün İmparatorluk ordularının Baş Komutan vekili olan, Enver'in kafasının hayalperest köşelerinde, İskender ve Anibal'a lâyık harp maceralarının filizlenmesine sebep oldu. Derhal bir gemiye atlayarak Trabzona yollandı. Kafasında ilgi çekici bir plân hazırlamış bulunuyordu. Ona kolay gibi görünen bir şeyi yapacak, Rusları perişan edecekti. Sonra da Afganistan'ı geçip Hindistan'a girecekti. Aynı anda Süveyş Kanalı boyunca yapılacak bir taarruzla birlikte, bu harekat İngiltere'de şiddetli bir şok yaratacaktı. Üçüncü Ordunun üç kolordusundan birini Erzurum - Kars yolu boyunca düşmanı cepheden tespit etmesi için bıraktı. Bu esnada diğer iki kolordu, Doğu Anadolunun dev yapılı dağları üzerinden bir sol kanat çevirme hareketi ile Gran Dük Nikola'nın

ordusuna yandan ve geriden baskın yapacaktı. Başkomutan Vekilinin hayalleri geniş, fakat sağduyusu dar idi. Askerlerinin, teçhizatlı olarak geçecekleri patikaların durum ve şartlarını gözönünde tutmaya pek önem vermemişti. Kış başlıyordu. Soğuklar ve kar fırtınaları, bu azametli dağlardan geçecek büyük bir ordu için korkunç bir tehlike demekti.

Baş Komutan Vekili ne yaman bir askerî deha olduğunu bütün dünyaya göstermek için sabırsızlanıyordu ve planının derhal uygulanması için emir verdi. Soğuk korkunçtu. Patikalar karla kaplanmıştı ve alayların yürüyüş düzeni bozulmuştu. Ruslar gerçekten kanatlarından baskına uğradığı için Enver'in stratejisi bir bakıma maksadına erişmişti. Ama, acımasız hava şartları altında mevcudun çoğunu yitirmiş olan Türkler, ordunun geride kalan veya tamamen kaybolan kısımlarının eksilmesiyle iyice zayıflamış olarak Sarıkamış'a ulaştıklarında 4 OCAK 1915 günü ezici bir yenilgiye uğradılar. Ruslar düzensiz bir şekilde geri çekilen düşmanlarını acımasızca takip ettiler. Napolyon ordusunun Rus Steplerinde çekilmesi esnasında meydana gelen korkunç sahneler burada da aynı dramatik şiddetle tekrarlandı.

Üçüncü Ordunun doksanbin mevcudundan ancak onikibin kişi galip tarafın ve soğuğun pençesinden kurtulabilmişti. Enver'in gösterişli planı ve tecrübesizliği, tarih kitaplarına, şahane orduların uğradığı kanlı felaketlere bir örnek olarak yazılmıştır.

Süveyş Faciası

Harp ilân ettikten sonra, İngiltere, Hamburg'dan İstanbul'a uzanan meşhur demiryolunun son durağı olan Bağdat'ı ele geçirmek maksadıyle, Basra Körfezinde bir

sefer kuvvetini karaya çıkardı. Alman nüfuzunu Doğuya taşıyacak olan bu demiryolu hâlâ inşa halindeydi. İNGİLTERE, ayrıca, Mısır'daki Osmanlı Hakimiyetinin sona erdiğini ve Kıbrıs'ın ilhakını kesinleştirdiğini ilân etti. Buna, İngiliz İmparatorluğunun candamarı olan ve çevredeki siyasetini dayadığı Süveyş Kanalına karşı, Türk Yüksek Komutanlığınca hazırlanmış olan bir baskın taarruzu ile mukabele edildi. Kıtalar toplanarak, harp gemileri gönderilerek ve en uygun tedbirler alınarak Süveyş savunuldu. Üçlü Grup'tan Cemal Paşa, Suriye'deki Dördüncü Ordu'nun komutasını üzerine aldı ve Alman Subaylarının yardımı ile Tih Sahrasının kumları üzerinden altmışbin kişilik bir kuvvetle ilerleme hazırlığı yapıldı.

Ordu gizlice İsmaliye yakınındaki bir yere vardı. Burada gizliliği muhafaza etmeye imkân yoktu. İngiliz devriyeleri göründü ve baskın taarruzunun keşfedildiğini gören sefer kuvveti gecenin karanlığından faydalanarak geri döndü. İngiliz emperyalizmi ile yarışmayı umut edenler ikinci bir felakete ve yeni bir düş kırıklığına uğramış oldular.

Çanakkale Macerası

Savaş başladığına göre, İngilizler, Türkler'e karşı kesin bir baskı hareketine girişmenin vakti geldiğini düşündüler. Deniz komutanları, Çanakkaleyi zorlayarak İstanbul'u ele geçirmeyi hedef tutan, önceden hazırlanmış bir planı incelediler. Gelibolu Yarımadasını ve boğazın Asya yakasındaki kıyılarını bir çıkarma kuvvetiyle işgal etmeden, bu planın uygulanmasını çok tehlikeli buldular. Ocak ortasında Londra'da toplanan bir harp meclisinde, İngiliz Deniz Bakanlığının Birinci Deniz Lordu, Fransız ve İngiliz müşterek Kuvvetleriyle, sadece

Denizden, bir taarruza girişilmesini teklif etti. Boğazların denizden kontrolu sağlanıncaya kadar kara birliklerine ihtiyaç duyulmayacaktı. Lord Kiçner (Kitchener), denizden güven altına alınan yerler hariç kıyılara asker çıkarmak zorunda kalmayacağını düşünerek, bu planı destekledi. İngiliz Ordu Komutanı, ihtiyatlarını kullanmaya pek hevesli değildi. Karabahtlı harekat için kararlaştırılan plân işte bu idi.

Şubat ortasında, Limni, Gökçeada (İmroz) ve Bozcaada'larda üstlenmiş bulunan ,İngiliz - Fransız müşterek donanması Çanakkale Boğazı Karşısında tertiplendi. Boğazın girişini savunan istihkamları tahrip etme ve bu bölgeyi mayınlardan temizleme emrini aldılar. Bunu başardıktan sonra, donanma, daha içerdeki istihkamları da etkisiz hale getirerek, Marmara Denizini geçecek ve İstanbul'un karşısında bir kuvvet gösterisi yapacaktı. Planın ilk safha programı 25 Şubat günü tamamlandı. Dış istihkamlar susturuldu ve karaya çıkarılan bir kaç müfreze taciz olmadan bu istihkamlara (mevzilere) kadar ulaştı. Donanma, seyyar Türk bataryalarının ateşi altında, boğaz girişini mayyınlardan temizleme işiyle bir ay kadar uğraştı.

Mustafa Kemal'in Kaderle Savaşı

Mustafa Kemal, savaşın sarstığı bölgeye ait kitaplar ve haritalarla dolu çalışma masasında oturmuş durumu tahlil etmekteydi. Elinde kalem, muharebe alanında cereyen eden harekatı kâğıt üzerinde işaretledi. Orduların yerlerini değiştirerek ve onları çeşitli düzenlere sokarak bir çok harekat planı meydana getirdi. Derken belirli bir sinirlilik içinde odasında aşağı yukarı gidip gelmeye başladı. Kemal, memleketinin tarafsız kalmış olmasını çok arzu etmişti. Gene de, herşeyden önce bir

asker olarak, kendi görüşünü bir yana itti ve savaşta bir yeri olsun istedi. Aralık ayının son haftalarında, orduda hizmete katılmasını sağlayacak emri heyecanla beklemişti. Makul bir süre beklediği halde böyle bir emir gelmeyince, Askeri Ataşe, eski silah arkadaşı Enver'e bir telgraf çekerek, diğer subaylar canlarını feda eder ve muharebe meydanlarında ölürken yerinin Sofya'nın diplomatik salonları olmaması gerektiğini bildirdi. Ancak, Başkomutan vekili, onun kötü niyetlerini unutmamıştı. General ve albaylar dışında binden fazla subay da aynı muameleye uğramış, ordudan atılmış, bir kısmı kaybolmuş ve bilindiği gibi bir çoğu da hapsedilmişti. Bunlar Enver'in karşı bir hareket yapmalarından korktuğu kimselerdi. Abdülhamit'in ünlü Kızıl Hapishanesi yeniden hizmete sokulmuştu, ama bu sefer daha faal bir şekilde..

Enver Paşa, Mustafa Kemali tehlikeli bir insan olarak gördüğünden Alman ittifakına ve ittihatçılara karşı olan fikirlerini çevresine bulaştırmasın diye onu ordu saflarından uzak bulundurmayı tercih etmişti. Bu sebeple, nazik bir cevap göndererek, orduda her zaman onun için bir mevki bulabileceğini, ancak, Sofya'da kalmasının daha faydalı olacağı düşüncesiyle orada bıraktığını bildirdi. Bu cevabı alınca Kemal hislerinin kontrolunu kaybetti. Enver'e yazdığı mektupta bu duygularını saklamadı, bu güç zamanlarda ülkesinin ihtiyaç duyduğu hizmetlerde ne kadar faydalı olacağını anlatmağa çalıştı. Başkomutan Vekili bu mektubu cevapsız bıraktı.

Kemal, bunun üzerine, Orta Elçi Ali Fethi Bey'den yardım aradı. Giriştikleri bütün yaklaşımlar sonuç getirmedi. Doğu cephesindeki felaketi ve Süveyş taarruzunun başarısızlığını duyunca faaliyet dışı kalmaya mahkûm edilişinden iki misli üzüntü duydu. Enver Paşanın

gururuna ve lüzumsuz kaprisine kurban giden üçüncü Ordunun üstüne çöken felaketten dolayı Enver'in suçlanması gerektiğini düşünüyordu. Bir komutan kendisine ülke savunması için emanet edilen insanları boş bir maceraya nasıl atabiliyordu veya, sırf kendi bencilliğinden dolayı, bu ölçüdeki bir taarruzun gerçekleştirilemeyeceğini nasıl anlayamıyordu? Nasıl olabiliyordu bu? Resmi Türk bildirilerinde bu harekata fazla bir önem ve yer verilmediği için Kemal, Kafkasya olayının ayrıntılarını yüksek sesle anlatan Rus diplomatlarından ve Müttefik Devletlerin diğer temsilcilerinden öğrenmişti. Katı bir sansür konmuştu. Kafkasya hakkında konuşmak Enver'in ve uydularının gazabını çekmeğe yetiyordu.

Osmanlı Devinin Paylaşılması

Bulgaristan tarafsız kaldı, fakat harbin çıkışına sevinmişti ve harekatın gelişmesini merakla izliyordu. Sofya'daki elçilikler iki gruba ayrılmıştı ve Bulgarları kendi taraflarına kazanmak için birbiriyle yarış etmekte idiler. Her yolu kullanarak harbin kendi tarafları lehine geliştiğini ispat etmeğe çalışıyorlar ve kazanılan her muharebe bir grup tarafından istismar edilirken, karşı grup mensupları bu zaferleri önemsiz göstermeğe çabalıyordu.

Mihver Devletleri, Bulgaristan'a Makedonya ve Trakya'nın bir kısmını teklif ederken, Müttefik Devletler, daha cömert davranarak, Ege Denizinde bir liman ve komşu ülkelerden önemli arazi parçaları vereceklerini ileri sürüyorlardı. Böylece Bulgarlar intikamlarını fazlasıyle almış olacaklardı.

Sofya'daki askeri çevreler Rus Ayısına şans tanımakta kötümserdiler Almanların Rusları çok geçmeden

kesin bir yenilgiye uğratacağını tahmin ediyorlardı. Alman ordusu, bu kocaman fakat gücü zayıf düşmanından kurtulur kurtulmaz, belliydi ki Sırbistan'a taarruz ederek onu ortadan kaldıracaktı. Galip Almanyanın dostları da böylece Balkanların hakimi olacaklardı.

Geleneksel olarak mistik bir yaradılışta olan Rusya ise kendi bakımından ilk zaferlerine mübalağalı bir önem vermekte idi. Şubatta Parlamentonun yeniden açılış gününde, Başbakan Goremykin, alkışlar arasında şöyle demişti : «Türkiye düşmanlarımızla ittifak etti, fakat orduları Kafkaslarda askeri bir yenilgiye uğradı. Rusya'nın geleceği önümüzde her gün biraz daha parlamakta ve İstanbul Surlarını yıkayan denizin kıyılarında bütün berraklığı ile ışıldamaktadır! «Rus hükümeti Fransa ve İngltere'ye İstanbulun geleceği üzerinde daha kesin vaatlerde bulunmalarını bildirdi. Barışın ilân edildiği gün Rusya'nın bu şehri ilhak etmeğe hak kazanacağının açıkça beyan edilmesini istedi. Bu iki ülke lehte cevap verdiler ve bu arada kendilerine ayırmayı niyet ettikleri payları da açıkladılar. Fransa Kilikya'yı (Adana bölgesini), Suriye ve Filistin'i alacaktı.. İran'ın merkez bölgesinin İngilterenin nüfuz alanı içinde kalması temin edilecekti. Rusya bunları memnunlukla kabul etti.

Rusya'da büyük halk kütleleri arasında filizlenmekte olan ihtilal başgöstermeseydi ve bunun kökleri kaçan, yenilen ve aç kalan ordulara yayılmasaydı, Türkiye'nin bahtı çok kara olabilirdi. Doğu sorunu en zalim düşmanları bile tatmin edecek şekilde halledilebilecek duruma gelmişti.

19 uncu Tümen Komutanı

Kemal için, memleketinin istiklal ve varlığının bağlı olduğu bu harp karşısında bir seyirci gibi oturup kalmak dayanılamaz hale geldi. Son müracaatlarını yaptı, kendine bir zaman tayin etti ve emirlere itaatsizliğin getirebileceği ihtimallere önem vermeden o tayin ettiği günde İstanbul'a kesinlikle dönmeğe karar verdi. Ne olurdu yani? En kötüsü bir nefer olarak bile olsa orduda yerini almalıydı. Yolculuk hazırlığını yapan Kemal Bey eşyalarını Elçiliğe taşıdı ve sürenin dolmasını bekledi. Sonunda süre dolmadan, Harp Bakanlığı Levazım başkanı tarafından imzalanmış olan dönüş emri geldi. Telgraf eline geçince Kemalin ne kadar sevinçli olduğunu gözümüzde canlandırabiliriz. 19 uncu Tümen Komutanlığına tayin edildiğini öğrenmişti. İstanbula giden ilk trene binmeden önce resmi veda ziyaretlerini yapmaya ancak vakit bulabilmişti. Gergin sinirleri, hareket eden vagonların monoton nağmelerinde biraz sükunet bulabildi.

İstanbula varınca, Harp Bakanlığına gitti ve orada eski savaş arkadaşlarını buldu. Amma, kimse ona komuta edeceği tümen hakkında bir bilgi veremiyordu. Personel Başkanı Osman Şevket Paşa tayininin Enver Paşanın emriyle yapılmış olduğunu kesinlikle söyledi. Mustafa Kemal, Enver'in, eski hesapları unutup, bir devlet adamı gibi davranmasından ve iyi hizmet edeceğine emin olduğu bir subaya kıta komutanlığı vermesinden çok memnunluk duydu. Baş Komutan Vekili İstanbulda ve Bakanlıktaydı. Mustafa Kemal'in aynı binada bulunduğunu öğrenince onu yanına çağırdı. Belki de yenilgi acısı onu daha insancıl yapmıştı. Kemal onu zayıflamış ve yumuşamış buldu. Usulüne göre yapılan karşılıklı selamlaşmalar bitince, bir sessizlik çöktü. İlk konuşan

yarbay oldu. Sohbet kısa cümlelerle harbin gidişi ve Enver'in sağlığı üzerinde toplandı. Kemal, biraz sonra kendisine bir Tümen komutanlığı tevcih ettiği için teşekkür etti ve bu tümenin yerini sordu. Bakan bunu bilmediğini söyledi ve Genelkurmay'a müracaat ederek, gerekli bilgileri oradan alması tavsiyesinde bulundu. Artık, bir birlerine söyleyecek başka bir şey kalmamıştı.

Kemal, tümenin yerini öğrenebilmek için Genelkurmay'daki bir çok subayı ziyaret etmek zorunda kalmıştı. Kimse böyle bir tümenin varlığından haberdar değildi. Fakat tümenin yerini bulmağa kararlıydı ve her kapıyı çalacaktı. Her makamın kapısını açıyor ve sertçe «Yarbay Mustafa Kemal! 19 uncu Tümen Komutanı!» diyordu. Ama bu araştırma da bir sonuç vermedi. Daha sonraları Kemal, o zaman müracaat ettiği insanların kendisini bir sahtekârmış gibi gördükleri intibaını edindiğini itiraf etmiştir.

Neden sonra birisi ona General Liman Von Sanders'in Genel Karargahındaki kurmay başkanını tavsiye etti. Bu subay da ona bu tümen hakkında bir bilgi vermemişti. Bununla beraber, Gelibolu Yarımadasında General Von Sanders Komutasında bulunan Birinci Ordunun birlikleri arasında bir 19 ncu Tümen teşkilinin teklif edilmiş olabileceğini düşündüğünü söyledi. Yarbay'a, oraya kadar gitmek zahmetine katlanabilirse istediği bütün bilgileri elde edebileceğini de sözlerine ekledi. Tümeninin var olup olmadığını anlamak için Çanakkale'ye kadar gitmesi gerektiği fikri Kemal'e acayip göründüyse de, Tümeni bulması lâzım geldiğine göre oraya gitmeğe mecburdu.

Kurmay Başkanı yeni Komutanı Alman Generaline takdim etmek istedi. Mustafa Kemal, Boğazların savun-

masının emanet edildiği meşhur bir şahsiyet ve mükemmel bir centilmen olan Liman Von Sanders tarafından büyük bir nezaketle kabul edildi. Kemal'in askerî geçmişiyle ilgilendi ve onun Sofya'dan henüz dönmüş olduğunu işitince konuşmalarına daha belirgin bir ilgi gösterdi. Kemal kendisine sorulanları cevaplayarak Bulgaristandaki durumu izah etti. Bulgarların, müttefiklerin yanında veya karşısında olmak hususunda bir karar vermeden önce bir tarafın ordularının diğerine olan üstünlüğünden emin bulunmak istediğine işaret etti. Prusya generali bu cevaba kızmıştı. Ne? Bulgarlar Alman ordusunun üstünlüğünden hala şüphe mi ediyorlardı? Ve bu görüş müttefik bir Türk subayı tarafından nasıl tekrarlanabilirdi? Von Sanders, Bulgarların, Alman ordularının kazanacağına neden inanmadıklarını öğrenmek istedi. Kemal, Sofyadaki hükümetin önce, bazı büyük zaferleri görmeyi beklediği cevabını verdi. General, mükemmel bir makina olan Alman ordusunun üstün gücünden her hangi bir şeymiş gibi büyük bir sükûnetle söz edebilen bu gencecik adam karşısında gittikçe daha da öfkelendi. Biraz yatıştıktan sonra ve bakışlarını genç subayın açık ve sakin gözlerine dikerek onu güç durumda bırakan bir sual sordu. «Ya siz ne düşünüyorsunuz?» Kemal bir kaç saniye düşündü ve kısa bir muhakeme yaptıktan sonra, Boğazların savunmasını ellerinde tutan bu adam karşısında cesaretle konuşmaya karar verdi. «Zannedersem Bulgarlar haklıdır.» dedi.

Von Sanders fırlar gibi ayağa kalktı ve kısa bir süre sonra daha iyi tanıyacağı takdir edeceği ve harbin cereyanı esnasında değerli hizmetlerini göreceği bu yeni astını serbest bıraktı.

Çanakkale Geçilmez

Çanakkaleye yapılması beklenen büyük deniz taarruzu nerdeyse başlamak üzereydi. Askeri değerlendirmelere göre bu taarruzun başarısı Avrupadaki harbin sonucunu da etkileyecekti. Türkiyede, uzun zamandan beri müttefik donanmasının İstanbula kadar sokulmasından, korkulmaktaydı. Bu sebeple şehrin savunulması ve hükümetin Anadoludaki bir kente nakli için tedbirler alınmıştı. Mehmet Reşat ve hareminin muazzam eşya kervanı, Boğazı geçerek, Osmanlı Türklerinin Avrupa fethine hazırlandığı bölgelere dönüş için, Şubattan beri toplanmış bekliyordu.

İmparatorluk başkentinin İngiliz - Fransız donanması tarafından işgali, ancak güçlü bir kara kuvveti Gelibolu Yarımadasına çıkarma yaparsa mümkün olabilirdi. İttihatçı hükümet, Alman Subaylarına muhtemel, düşman plânlarını boşa çıkarma vazifesini vermişti. Amiral Von Usedom, Boğazlar Savunma Komutanlığına getirildi. Amiral Merten, Genelkurmay'a karşı sorumlu müfettiş sıfatiyle Çanakkale Boğazının Anadolu yakasına gönderildi. Amiral Souchon, Donanma Komutanı oldu. Altı Kolorduya bölünerek, Boğazlarda ve Marmara Denizi kıyılarında tertiplenen Birinci Ordu General Von Sanders'in komutasına verildi.

18 Mart 1915, bir çok umutların belbağlandığı ve Rusya'nın gerçek bir dinî heyecan içinde beklediği o büyük taarruzun tarihi olarak seçilmişti. Arzular gerçekleşince, derhal silâh yüklü gemiler yola çıkacak ve Boğaziçi bir Rus Kanalı haline dönüşecekti. Taarruzun sonucunda Bulgaristan kararını verecekti ve eğer donanma başarı kazanırsa, Mihver Devletleri kendilerini dört yandan kuşatılmış bulacaklardır. Müşterek Türk ve Al-

man Genelkurmayında en fazla desteklenen fikir Çanakkaledeki seyyar ve çakılı topçu gücünün mümkün olduğu kadar takviye edilmesi oldu. İstanbulun savunulması problemler doğuracağı için, taaruzun Çanakkale Boğazında boğazlanacağı umuluyordu.

Son anda, müttefik donanmanın komutanı, Amiral Carden, o güne kadar görülen benzerleri arasında en dehşetlisi olan bu savaşı yönetme sorumluluğunu tarih önünde yüklenmekten kaçındı. Sinirleri mi bozulmuştu, yoksa tecrübelerine dayanarak çıkardığı sonuçlarla plânlanan taarruzun başarısız kalacağını önceden mi sezinlemişti, söyleyemeyiz. Onun yerine geçen Koramiral de Robeck, Deniz Bakanlığından her ne pahasına olursa olsun taarruza geçmesi için kesin emir aldı.

Plân son şeklini alınca, Koramiral de Robeck, güçlü zırhlılara Türk istihkâmlarını, uzak mesafelerden, bombardıman ettirmeğe başladı. Bu esnada, diğer gemiler, kale topçularını susturmak ve, Boğaza giren gemilere hemen yakın mesafeden ateş açabilen, çok iyi gizlenmiş sayısız seyyar topçu bataryalarını tahrip etmek maksadıyle ilerlemeğe koyuldular. Bu insan üstü mücadeleye katılan her kesin hatırlayacağı şeyler; topçunun gümbürtüleri, Çanakkale şehrinin alevleri, dört yana ağır ağır dağılan koyu barut dumanları, top mermilerinin sadmeleriyle kaynaşan bir denizde batan harp gemileri ve bu deniz devlerinin bordrolarına çarpıp infilak eden mayınlar olacaktı.

Tabyalar dayandı ve seyyar bataryalar da.. Bununla beraber büyük donanmanın ve müttefiklerin yenildiğini işaret eden şey akıntının sürüklediği yüzer mayınlar oldu. Donanma, bu unutulmaz günden kalan hazin bir zayiat listesiyle, geri, çekildi. Üç harp gemisi batmıştı : Bir çok hücum botunun yanısıra, İngiliz «Irresistable» ve

«Ocean» ile Fransız «Bouvet» harp gemileri.. Pek çok gemi de ciddi yaralar almıştı. Bir mayının çarptığı «İnflexible», yara alan kesimi geminin diğer bölümlerinden tecrit etmek için, koruyucu güverte kapaklarının ve bütün çıkış yollarının kapanmasını emreden kaptanın cüretkâr tutumu sayesinde batmaktan kurtulmuştur. Deniz Albayı Philimore, verdiği emrin büyük bir cesaretle çarpışmış olan kahraman denizcilerinden bir çoğu için ölüm kararı demek olduğunu biliyordu. Bununla beraber, Majestelerinin gemisini kurtarmak maksadiyle onları feda etmeden önce bir kaç saniyeden fazla tereddüt etmemişti.

KISIM 8

GELİBOLU

İki Tarafın Hesapları ve Hazırlıkları

Donanmanın yenilgisinden sonra, taarruzun yalnız denizden yapılması fikrini destekleyenler dahi, deniz gücünün karadan harekâta katılacak kuvvetli bir çıkarma kuvveti ile birleştirilmesi gerektiğini anlamış olmalıydılar. Çıkarma kuvvetinin kıyılara çıkışını gemi topları başarı ile himaye edebilirlerdi. Bu düşünce üzerine, donanma ile kara birliklerinin müşterek harekâtına karar verdiler. Denizler Kraliçesinin donanmasının bütün dünyada yarattığı kötü intiba silinmeliydi.

Nisan ayında, Türk Genel kurmayı, istihbarat kaynaklarından, İngiliz ve Fransız birliklerinin Mısırda, Limni ve İmroz Adalarında, kuvvetli gruplar halinde toplandıklarına dair endişe verici haberler aldı. Adalarda iskeleler inşa edilmişti ve buralarda her gün her cinsten çok miktarda gıda maddesi, cephane ve harp malzemesi karaya çıkarılmakta idi. Malzeme miktarını gösteren reklamlar abartılmıştı ve askerlerin miktarı hakkındaki bilgiler de öyle.. Kısacası, Genel kurmay, büyük ölçüde bir müşterek taarruzun başlamak üzere olduğu kanaatına vardı. Çanakkale'ye sahip olabilmek için korkunç bir mücadelenin akşamında bulunuyorlardı.

Özel bir ordu, Beşinci Ordu, teşkil edildi. Bu ordunun görevi, Çanakkale Boğazının kıyılarına yapılacak

müttefik taarruzlarına karşı koymaktı. Bu çok önemli ordunun komutanlığı Liman Von Sanders'e verilmişti.

Bütün başarı umudu baskın şartına bağlı olduğu için, çıkarmanın hangi anda yapılacağını önceden kestirmek imkânsızdı. Savunan tarafın hazır halde beklemesi, uzun sahil şeridini koruması ve henüz nereden taarruz edeceği bilinmeyen düşman kuvvetlerini geri atmak için süratle toplanması gerekiyordu. Von Sanders araziyi incelemeye koyuldu. Çanakkale Boğazının kuzeyini kapatan dar Gelibolu Yarımadası son derece arızalı ve hemen hemen bitki örtüsünden yoksundur. Yarımadada çıkarmaya elverişli olarak üç yer düşünülebilir. Bunlardan birincisi, Trakyanın uzantısı olan yarımadanın en güneydeki noktasıdır. Donanmanın topçu ateşlerine tamamiyle açık bulunduğundan çıkarmaya en elverişli yer burasıdır. İkincisi, güney kesimde, Boğazdan Ege Denizine kadar uzanan alçak düzlük bölgedir. İstilacı kuvvetler bu vadiye sızmayı başarırsa, Çanakkale Boğazındaki istihkamların arkasına düşerek geriden taarruz edebilirler. Üçüncüsü ve en tehlikeli olanı, yarımadanın kuzeyde ana kara parçasına birleştiği yerdeki yedi kilometre enindeki berzahtır. Bu berzah kapatılırsa, yarımadadaki Türk Kuvvetleri çok kritik bir durumda kalır. Ayrıca, taarruz eden taraf buraya yerleştireceği topçu gücü ile Türk gemilerinin Boğaza kuzeyden girişini önleyebilir. Asya sahiline gelince, müttefiklerin elinde bulunan Bozca Adanın karşısındaki kıyının herhangi bir parçasına çıkarma yapılabileceği düşünülebilir.

Birinci Dünya Harbinin en çok tartışılan hareketlerinden biri haline gelen Çanakkale Savaşı hakkında en şaşılacak şey, müttefik Genel Komutanlığının, ele geçirilmesi en güç olan mevkilere tekrar tekrar taarruz etmek-

te israr edişidir. Halbuki, Asya kıyısı ve berzah bölgesindeki çabaları harekâtın cereyanı üzerinde başarılı sonuçlar verebilirdi.

Türk kuvvetleri, altmışbinden biraz fazla mevcudu ile, altı tümen halinde teşkil edilmişti. Bunlardan iki tümen Asya kıyısında, dört tümen de Gelibolu Yarımadası üzerinde tertiplenmişti. 19 ncu Tümen de yarımada da bulunmaktaydı. Kendine hâs askerî yetenekleri olan Von Sanders, her tümenin kuvvetlerini toplu halde bulundurmasını ve araziden fayydalanarak mümkün olduğu kadar gizlenme ve örtülenmesini emretmişti. Sahil, gözetleme postaları ve devriyelerle gözetlenecek, böylece bir çıkartma başladığı zaman çıkartma yerine atılan bir iki tümenlik kuvvet orada ağırlığını hissettirebilecekti.

Günler ve uzun geceler beklemekle geçiyordu. Haftalar geçtiği halde taarruzun başlayacağına dair bir emare görülmüyordu.

Mustafa Kemal görevinden memnundu. Balkan Savaşları esnasında Boğazları ele geçirmeğe çalışan Bulgarlarla burada kanlı çatışmalara katıldığı için, yarımadayı çok iyi tanımıştı. O az bulunur enerji ve canlılığı ile, 19 ncu Tümeni oluşturan ve emanetine verilmiş bulunan birliklerinin teşkilât ve eğitimine kendini adadı. Komutanlarının güçlü kişiliğine ayak uyduran kıtalar kısa zamanda üstün bir muharebe yeteneğine sahip oldular.

Kemal, yaklaşmakta olan günlein önem ve ciddiyetini çok iyi kavramıştı. Müttefikler de Mihver Devletler de güç durumda idiler. Alman planları Belçika ve Fransa'da karşılaşılan direnme gücü karşısında sarsıntı geçirmişti. Almanlar Marn (Marne) boyunca geri çekil-

meğe mecbur kalmışlardı ve Kayzer, 1915 baharında, heybetli ordusunu Ypres cephesinde başarısız kalan, yeni bir taarruza geçirmişti. Taraflardan biri miktarca belirgin bir üstünlük sağlamadıkça, siperlerdeki harbin iki tarafa da zafer sağlayamayacağı düşüncesi belirmeğe başlamıştı. Rusyadaki harp, Almanya ve Avusturya-Macaristan ordularının büyük bir kısmının Batı Cephesinden doğuya kaydırılmasını gerektirmişti. Mamafih Rusya yenilginin kenarında görünmekteydi. Böyle bir yenilgi, mihver devletlerinin bütün tümenlerini istedikleri cephede kullanmalarına imkân sağlayacağı için, harbe farklı bir görünüm kazandıracaktı. Ancak, bu manzara, Müttefiklerin eline geçen önemli bir koz ile bir ölçüde tekrar dengeye kavuşuyordu. Bu koz, üçlü ittifakı terkedip karşı tarafta yer alan İtalya idi.

Müttefiklerin Çanakkale'de zafer kazanması. Çar'ın sayısız uyruklarının modern harbe göre teçhiz edilerek güçlenmesi ve böylece Mihver Devletleri ordularının ikiye bölünmesi demek olurdu. Türkiye'nin safdışı bırakılması bir yana, böyle bir zafer, maneviyat üzerinde ölçülmez etkiler yapardı. Kararsız ülkeler, çok büyük bir ihtimalle geleceğin de rakipleri olacak, günün galiplerinin yanında yeralırlardı. Osmanlı İmparatorluğu ve onun müttefikleri için başarılı bir Çanakkale savunması, gelecekteki zaferlerin güçlü bir teminatı idi.

Mustafa Kemal, Büyük Donanmadaki gemilerin hareketlerini dürbünle seyrediyordu. Karar vermekte onları geciktiren ne idi? Doğunun zalimleri olan İngiliz'lerle karşı karşıya gelmek isterdi. Türklerin, İngilizler tarafından kolayca boyun eğdirilen diğer milletler gibi, düşkün bir ırk olmadığını onlara duyurmak isterdi. Hemen her sabah, şafakla beraber, alaylarından birine tat-

bikatlar yaptırıyordu. Kıyının çeşitli kesimlerine gidiyor ve orada askerlerine çıkartma yapılırsa nasıl savaşılacağını gösteriyordu. Bir yandan da, aylar sonra kocaman bir mezarlığa dönüşecek olan bu engebeli arazi hakkında daha fazla bilgi edinmeğe çalışıyordu.

Çıkarma Başlıyor

25 Nisan'da, harp gemileri ve nakliye gemilerinden oluşan beş büyük grup, karanlığın son saatlerine sığınarak, Gelibolu ve Asya kıyılarındaki bir çok noktaya doğru sokuldular. Şafakla beraber, donanmanın sayısı belirsiz topları Türk mevzilerini çok şiddetli bir baskı ateşi altında tutarken, asker yüklü çıkarma araçları, nakliye gemilerini terkederek karaya doğru süratle atıldılar.

Fransızlar, Asya'da Kumkale Hisarının yanına çıkmayı başardılar ve orada korkunç bir çarpışma başladı. İngiliz birlikleri aynı anda üç yandan başlattıkları cehennem gibi bir ağır topçu bombardımanından sonra, yarımadanın en güney ucuna yerleşme imkanını buldular. Aynı cömertlikle harcanan bol cephane ve ateş desteği altında, Ege Denizinden Maydos'a doğru uzanan alçak araziye, üçüncü bir çıkarma yapılmıştı. Bombardımana tutulan Saroz Körfezindeki Bolayır Berzahı ile Bozcaada karşısındaki Asya kıyısına yaklaşan nakliye gemileri her hangi bir çıkarmaya teşebbüs etmeden çekilip gittiler. Bu son iki faaliyet aslında birer aldatma taarruzu idi, ama, Von Sanders'i kandırmaya yetmişti. Sanders durumu anlayıncaya kadar bir gün geçti. Bu yüzden 7 nci Tümeniyle berzah bölgesinde hareketsiz kalmıştı. Çok geçmeden Asya kıyılarındaki Fransız taarruzunun tehlikeli olmadığı anlaşıldı. Diğer yandan, yarımadanın merkez ve güney cephelerindeki muharebeler

gittikçe kızışmakta idi. Düşman, donanmanın ölüm saçan ateşi altında, buralara devamlı olarak daha fazla birlik çıkarıyordu. Türk generalleri, ihtiyattaki birliklerini son neferine kadar kullanmak zorunda kaldılar.

Mustafa Kemal'in Tarihe Doğuşu

Uzun ve kanlı Çanakkale seferi başladığı gün, sabahın saat beşbuçuğunda, Mustafa Kemal kıtasıyle bir tatbikata başlamıştı. Tatbikatın maksadı, Kocaçimen ve Anafarta Tepeleriyle birlikte Yarımadanın kilit noktalarından birini oluşturan ve tabii bir savunma hattı teşkil eden Conk Bayırı Tepesi'nin içi bayır kesimini korumak idi. Beşinci Türk Ordusunun kurmayları müttefik plânlarını şöyle değerlendirmişlerdi: Ege Denizinde Kabatepe bölgesine çıkarma yapılacak, buradan Boğaz kıyısındaki Maydos istikametinde vadi boyunca ilerlenecek ve yakın tepelerden açılan topçu ateşleri ile Maydos Kalesi taş yığını haline getirilecekti. İngilizler, Maydos'dan, Conkbayır'ı ve civar tepelerdeki Türk Mevzilerine geriden baskın yapma imkânını bulacaklardı. Ayrıca, Kabatepe'nin biraz kuzeyinde bulunan Arıburnu'dan da bir cephe taarruzu yapılacaktı.

Bu plânın ilk kısmı, gemi subaylarının hatası yüzünden, bir değişikliğe uğramıştı. Çıkarma araçlarını çeken botlar, belirtilen noktadan bir mil daha kuzeyde karaya çıktıklarından cephe taarruzu Conkbayırı'na doğru yönelişti.

Kemal, askerlerinin önünde ilerliyordu. Sinirli olduğundan âdeta koşuyordu. Tepeye İngilizlerden önce varmalıydı. Aksi halde geç kalırsa, yanındaki zayıf kuvvetleriyle onları geri atmak imkansızlaşacaktı. Kuvvet kullanmak için izin almayı düşünmemişti bile. Kaybedilen her dakika milleti için yıllarca sürecek esirlik de-

mek olacağından, o her dakikayı kazanmak istiyordu. Tepeden denizi ilk gören kendisi oldu. Balinalar gibi canavarca, geniş bir yarım daire teşkil etmiş olan kocaman gemiler Türk'lerin savunmakta olduğu zannettikleri her yeri müthiş bir bombardımana tutuyorlardı. Mustafa Kemal'in dört yüz metre kadar aşağısında, Avustralya birlikleri kol halinde tepenin dik yamaçlarını tırmanmakta idiler.

Tam zamanında varmıştı. Askerlerini kollara ayırarak tertipledi. Onları sözleriyle, tavır ve hareketleriyle ve çelik gözbebeklerinin çakmak çakmak parıldayan ışığı ile coşturarak, hücum emrini haykırdı. 57 nci Alayın yokuş aşağı yaptığı taarruz bir çığa dönüştü. Avusturalyalı'lar tek bir metre ilerleyemeden kaldılar, amma kahramanca çarpıştılar. 19 ncu Tümenin diğer iki alayı parça parça yorgun ve nefes nefese Conkbayırına vardı. Kemal, savaş içinde sanki bedence büyümüş ve bir çok yerde aynı anda bulunur olmuştu. Taarruzda askerlerine önderlik ediyor, onlara cesaret ve enerjisini aşılıyordu. Muharebe düzenlerini doğrultuyor, topçularının mevzilenmesine yardım ediyor ve ateş idaresini kontrol ediyordu. Bu arada, sıcak yemek getirtmeyi ve ağır zayiat veren bölüklerini değiştirmeyi de unutmuyordu.

Bir ara muharebe o kadar şiddetlendi ki, daima bir ihtiyat bulunmasını emreden talimatlara rağmen, geride tek bir er bile kalmadı. Her şey kavgaya sürülmüştü, hiç bir çaba esirgenmemişti, hatta müminleri vatan uğruna savaşta harekete getirmeğe yarayacak enküçük ayrıntılar bile unutulmamıştı. Türkler günboyunca aralıksız savaştılar. Bazı hücumları o derece şiddetlenmişti ki, ancak donanmanın ateşleriyle durdurulabildiler.

Gece indi, ama bu kahraman vatan nöbetçilerine istirahat getirmedi. Kemal, bütün cephesi boyunca derhal taarruza geçti. Avusturalyalılar gene de çökmediler.

Kayıplar, her iki tarafta da çok yüksekti. Avusturalya'lılar daha iyi teçhiz edilmişti, fakat Türkler, komutanlarının şahsî kontrolu altında, daha iyi durumda idiler. Türkler büyük kayıp vermiş ve bedenen bitkin hale gelmişlerdi. Buna rağmen siperler kazdılar ve iri kayaların arkasında korunmaya çalıştılar. Bayıra yapışıp kalmiş olan taarruz eden taraf ise elverişsiz bir durumda bulunuyordu ve çok yorgundu. Bütün gayretleri, kendilerine kıyasla daha değersiz buldukları Türkler tarafından sert bir şekilde durduruluştu. Sanki son harpleri kaybeden, Kafkaslarda Ruslar tarafından imha edilen onlar değildi. Düşmanın niteliklerini küçümsemek ve uğramış olabileceği önceki yenilgilerin sebeplerini dikkatle araştırmamak bir hata ve çok zaman tehlikeli bir hatadır. Kemal, bu stratejik noktayı elde bulundurmanın verdiği memnunluk içindeydi. Askerî dehası, seri karar verme yeteneği ve bu kararları uygulamada gösterdiği sebata borçluydu, bu başarıyı. Bunu yapmasaydı, bir kaç dakika tereddüt etseydi veya sorumluluktan kaçınmak için emir almayı bekleseydi, Britanya askerleri sayısız kollar halinde bu noktadan yarımadanın kalbine sokulabilir ve savunma hattını arkadan ele geçirebilirlerdi. O zaman her şey bitmiş olacaktı .

Kısaca ANZAK adı verilen, Avustralya ve Yeni Zelanda Ordularına mensup birliklerin, beşgün süren vahşi çarpışmalar esnasında, donanmanın desteğinde, boş yere denedikleri yarma taarruzlarından sonra, Mustafa Kemal, istilacıları denize dökmenin vakti geldiğine karar verdi. Düşmanın karaya çıkan birliklerine karşı yapılan bu taarruz tam anlamıyle bir başarı idi. Bazı kesimlerde düşman tekrar gemilere binmeye başlamıştı. Fakat Kemal, sadece kara kuvvetlerine karşı değil isabetli atışlarıyle tanınmış seçkin bir donanmaya karşı da savaşıyordu. Bu sebeple bir mermi yağmuruna tutu-

lan 19 ncu Tümen, sonunda kendi siperlerine sığınmak zorunda kaldı. Anzak'lar hemen takviye aldılar ve eski mevzilerini yeniden işgal ettiler.

Mustafa Kemal için takviye sağlamak pek kolay değildi. Deve kervanlarıyle veya mandaların çektiği kağnılarla taşınan ikmal maddelerinin temini bile her geçen gün daha da zorlaşıyordu. Deniz nakliyatı, Marmara Denizinde bulunan düşman denizaltıları yüzünden güçleşmişti. Özellikle o karışık günlerde su sıkıntısı çekilmekte idi ve kıtalar perişan kıyafetleri içinde savaşıyorlardı. Felaket dolu iki harp ve aynı vasıftaki bir idare sebebiyle, Türkiye, bu yeni yangın için gerekli olan büyük orduları daha iyi techiz etmek imkânlarına sahip değildi. Çanakkale, Doğu Anadolu, Mezopotamya ve Arabistan gibi birbirinden dev mesafelerle ayrılmış bölgelerde çarpışıyorlardı.

Fransızlar gemilerine binip ayrıldıkları için Boğazın Asya kıyısındaki çarpışma sona erdi. Güney Gelibolu cephesi müthiş olaylarla kaynaşmaktaydı. Türkler, burada, düşmanın çıkarma yapmayı deneyeceği yerleri daha iyi kestirebiliyorlardı, bunun için bir çıkarma olayına karşı her türlü önlemi alarak beklediler ve makineli tüfek ateşleriyle düşmana unutulmayacak zayiat verdirdiler. İngilizler, en sonunda, güçlerini kullanarak, bir cephe teşkil etmeyi ve bazı önemli noktaları ele geçirmeyi başardılar. Ancak, bu başarı, Seddülbahir kumsalında «River Clyde» adlı kömür gemisinin de karıştığı faaliyetlere benzer çabalardan sonra mümkün oldu. «River Clyde» (Rivır Klayd), plânlandığı gibi kıyı açığında demir attı. Bir sıra bot üzerinde derhal bir tahta köprü inşasına başlandı. Buradan ikibin asker, geminin baş tarafına yerleştirilmiş makineli tüfeklerin ateş desteğinde kıyıya çıkacaktı. River Clyde güçlü engellerle

uğraşmak zorunda idi. Yakındaki tabya'da ve körfezin sarp yamaçlarında mevzilenmiş olan makinalı tüfekler gemiyi yakın mesafeden ateş altında bulunduruyorlardı. Tahta köprünün inşası akıntı sebebiyle kolay olmuyordu. İnanılmaz çabalardan sonra köprü hazır oldu. İlk bölük, River Clyde'dan kıyıya kadar uzanan kısa yolu aşma tehlikesini göze aldı, ancak sadece bir kaç kişi kıyıya varabildi. Onu takip eden bölükler de görünmez nişancıların ateşi altında perişan oldular. tahta köprü çöktü ve üstündeki insanlar denize dökülerek teçhizatlarının ağırlığıyle boğuldular. Tahtalar tekrar yerlerine kondu ve askerler bölük bölük ölüm yarışına devam ettiler. General Napier, diğer yüksek rütbeli komutanlar ve subaylarla erlerin büyük çoğunluğu bu olayda hayatlarını kaybettiler.

Müttefiklerin böyle korkunç fedakarlıklar pahasına ele geçirmiş oldukları küçük arazi parçasını, daha fazla fedakarlık yaparak elde bulundurmaları gerekiyordu. Onları taciz eden sadece Türklerin taarruzları değildi. Arazi de düşmandı onlara. O yaz, son derece şiddetli olan güneş, siperlerdeki taşları kızdırıyor ve açıkta kalan cesetlerden çıkan pis kokuyu yoğunlaştırıyordu. Güney cephede, büyük takviye kuvvetlerinin yetişmesinden sonra, müttefikler kuzeye doğru ilerlemeyi başardılar. Fakat, bu şekilde yarımadayı ele geçirmenin mümkün olmadığını anladılar. Bir kaç metrelik arazi kazanmışlardı amma büyük bir hayali yitirmişlerdi. Azapla geçen sayısız dakikaların oluşturduğu aylar birbirini kovaladı.

Durum Türkler için de düşmanınkinden daha az rahatsız edici değildi. İklimin getirdikleri hepsi için aynı idi. Türk mevzileri ve bütün yarımada boz renkli gemilerin devamlı bombardımanı altında idi. Düşmanları, ciddî ve sakin tabiatlı Türk askerinin korkunç cesa-

reti yanında, bir ülküyü savunurke nhayatı hiçe saydığını ve bir savaşçı için en yüce vasıflar olan gösterişsiz bir asalet, yenilene karşı cömertlik ve şahsî kinden arınmış olma özelliklerine sahip bulunduğunu anlamış oldular. Ölülerini ve yaralılarını toplarken, Türkler, yaralı bir müttefik askerini teslim etmek için sık sık müttefik hatlarına kadar gidiyorlardı. Hasımlar göz göze geldiklerinde, Türk askerinin ifadesi nefret taşımamaktaydı. Tam aksine, tavır ve hareketlerinde ölen adama karşı şefkat görülüyordu. Çanakkale'de bir kolunu kaybetmiş olan, Fransız çıkarma kuvvetlerinin komutanı, General Gouraud (Guro) yayınladığı günlük emirlerde şöyle diyordu: «Türkler bizim düşmanlarımız değil, rakiplerimizdir. Onlara düşman gibi değil, bir rakip gibi davranınız! «General Hamilton da Türk Ordusunun asaleti karşısında saygı duyduğunu yazmıştır.»

Altın Pösteki

Mitolojiye göre, ateş ve maden tanrısı, Volkan, Limni Adasında yaşamaktaydı. Altın Pösteki'yi ele geçirmek için Doğuya giden Argonot'lar bu adaya uğramışlardı. Kastor, Polluks, Yason, Herkül ve Orfeüs gibi eski çağ kahramanlarını örnek alan binlerce ve binlerce savaşçı, Batı ile doğu arasında süregelmekte olan mücadeleye devam etmek üzere, bilahare doğruya yönelmek için bu adaya çıkıyordu.

Sönmüş lavlardan meydana gelmiş olan tepe adacıklarından Trakya (Gelibolu) Yarımadası ve Asya kıyıları görülebiliyordu. Şimdi aynı tarihî bölgede, Yunan mitolojisinin ve destan şiirinin fon teşkil ettiği sahnede cereyan eden insanüstü mücadele, yeni bir İlyada yaratmak için bol malzeme sunuyordu.

Çanakkale Boğazı, antik Hellespont, kanlı savaşlara ve büyük istilalara alışmıştır. Yunanistan'ı fethetmek maksadıyle babasının başlattığı seferi devam ettiren Kserkses, burada sallar üzerinde kurulan bir köprüden muazzam ordusunu geçirmişti. Eski çağda Çersonez adı verilen Gelibolu Yarımadasında, Çanakkale Boğazı'na dökülen «Aegospotami» deresinde (Keçi Deresinde), M. Ö. 403 yılında, İspartalılar bir meydan muharebesinde Atinalıları yenerek aralarındaki rekabete son vermişlerdi. Aynı boğazdan Filip ile İskender'in, Roman'ın ve İslâm'ın orduları geçmiştir.

Limni adasında o kadar çok insan, o kadar çok faaliyet vardı ki, Yarımadadaki siperlere gitmek için gemi beklerken, orada bir kaç gün kalanlar, adayı, kocaman bir karınca tepesine benzetiyorlardı. İklimin ve harp havasının müşterek rahatsızlığı içinde, uzaktan duyulan top ateşleri, onlara, kendilerini bekleyen günlerin dehşetini düşündürüyordu. Bu Troy düşecek miydi acaba, yoksa onları da Patroklus'un kaderimi bekliyordu? Kuzeyde Semendirek Adasının lacivert şeklini farkediyorlardı. İstanbul'da bulacalarını umdukları Altın Pösteki'yi aramak için Doğuya doğru giden bu modern Argonotlar, israrla zaferin şeklini düşündüler. Ancak, seferin başında o kadar emin oldukları bu zaferin daha şimdiden kolu kanadı kırılmıştı.

Albay Mustafa Kemal ve Enver Paşa

Baş kumandan Vekili Enver Paşa, cepheleri teftiş etmek ve vatan koruyucularını tebrik etmek üzere Gelibolu'ya gitti. Kafkaslardaki felaketle sonuçlanan seferden sonra Mustafa Kemal'in başarılarını izlemek onu pek memnun etmemişti. Mustafa Kemal 19 Mayıs günü Albaylığa yükseltilmişti. Enver, duygularına hâkim ola-

mamış ve bir çok vesilelerle, diğer Türk ve Alman subaylarının daha başarılı davrandıklarını ve Kemale yaptıklarının özel bir ödüllenmeye lâyık olmadığını söylemişti. Sadece şahsî bir mesele olarak değil, fakat bütün astlarını ve bütün tümenini etkileyen bir mesele olduğu için Kemal buna çok kırılmıştı. Von Sanders'e komutanlıktan ayrılmak kararında olduğunu bildirdiyse de Alman generali onu ikna ederek bu kararından caydırmayı başardı. Kemal, komutanına karşı büyük saygı beslemekteydi. Onun hakkında şöyle demiştir: «Liman Von Sanders komutanlar arasında nadir bir insandı. Her zaman anlaşamıyorduk, hatta tartışmalarımız bazen çekişmeye kadar giderdi. Fakat son çare olarak beni, daima bana en doğru görüneni yapmakta serbest bırakmıştır.»

Kemal, ateş hattından pek ayrılmaz ve astlarıyle devamlı temas halinde bulunurdu. Genel durumun müsaadesi nisbetinde bütün maddî imkânlardan onları faydalandırmağa itina göstermekle kalmaz, aynı zamandaonların maneviyatlarını da yüksek tutmağa dikkat ederdi. Bir akşam siperlerin kenarında otururken bir İngiliz bataryası o istikamette ateşe başlamıştı. Mermilerden biri Kemal'in yakınında infilak etti. İkincisi daha da yakına düştü. Belliydi ki eğer ateşler aynı istikamette böyle devam ederse sonraki mermilerden biri onu öldürebilirdi. Siperdeki subaylardan bazısı, hemen siperlere girmesi için ısrarla ricada bulundular. Bu anda üçüncü mermi de patladı ve Albay infilakın fırlattığı toz toprak içinde kaldı. Subayların tekrar eden rica ve yalvarmaları karşısında Mustafa Kemal sükûnetle şöyle konuştu: «Olmaz! Artık çok geç! Askerlerime kötü örnek olmak istemem,» ve bir cigara yaktı. Batarya ateş-

leri yön değiştirdi ve Kemali, askerlerinin gözlerinde, bir cesaret ve kutsallık anıtı gibi yücelterek uzaklaştı.

İngilizlerin Son Çabaları

İngiliz tümenleri sonuçsuz taarruzlarla yıpranıp duruyorlardı. Çıkarma Kuvvetlerinin Komutanı General Hamilton yaratıcı bir zeka oyunu ile yeni bir stratejik plan uygulayarak adadaki askerî durumu değiştirmeyi düşündü. General Birdwood tarafından teklif edilen ve başarılırsa müttefik ordularına ezici bir zafer vadeden bir plânı kabul etti. Genel anlamı ile plân şöyle idi: Gelibolu'daki merkez cepheyi takviye etmek, Boğazı ve onu koruyan tabyaları gözetlemek imkânı veren Sarıbayır kütlesini meydana getiren Conkbayırı ve diğer tepeleri ele geçirmek. Türk tabyaları, bu yüksek bölgede mevzie girecek olan İngiliz bataryalarının mevzii içine düşecekti. Harekatın ilk safhası ile birlikte, Arıburnu'nun kuzeyindeki Suvla Koyuna en kısa zamanda çok miktarda alay çıkarılacaktı. Bu kuvvetler, fazla mukavemet görmeden, Sarıbayır denen tabii kaleyi kuşatmak imkânı bulacaklarından, Türkleri geri bölgeden şaşkına uğratacaklardı. Eğer bu yeni plân Birdwood'un tasavvur ettiği gibi gerçekleşirse, savunan taraf müthiş bir felakete uğrayacaktı.

General Hamilton, en parlak gerekçelerle bu plânları Londra'ya gönderdi. Mutlu bir sonuca ulaşmaları için de muazzam miktarlara varan askeri kuvvet talep etti. Büyük bir kütle taarruzu karşısında Türk'lerin çekileceklerini savundu. Lord Kitchener ve İngiliz Hükûmeti plânı kabul etti. Başka çareleri de yoktu. Çünkü aksi halde bu kadar kayıplara mal olduktan sonra, Doğu milletlerinin, tereddüt içindeki Bulgar'ların, can çekişen Ruslar'ın ve harekâta katılmayan bütün ülkelerin yakın-

dan izlediği bu girişimden vazgeçmeleri halinde pek vahim sonuçlar getirecek bir yenilgiyi kabullenmek zorunda kalacaklardı.

Hamilton, maddî manevî bütün varlığını bu cüretli plânın hazırlıklarına adadı. Çanakkaledeki müttefik orduların kaderini aydınlatacak son şans bu idi. O zamana kadar edinilen tecrübelere göre çıkarma kuvveti bu kere, plânın çeşitli safhalarının başarısı için gerekli en uygun malzeme ile teçhiz edildi. Ne yazık ki, müttefiklerin maksatlarını ve tehditkâr hazırlıklarını gizlemeleri mümkün değildi. Alarm verilmişti. Savunan taraf Gelibolu'ya bulabildiği bütün topçu gücünü ve temin edebildiği kadar askeri getirdi.

General Von Sanders'in, düşman genel karargâhının plânlarından, haberi olmadı. Türk ordusu gündüzün, özellikle geceleri, eli tetikte bekliyordu. Düşman, karanlıklar arkasından hayaletler gibi her an, her hangi bir yerde belirebilirdi. Von Sanders düşmanın Bolayır Berzahına çıkarma yapacağı kanaatını hâlâ terketmemiş ve burada savunma tesisleri kurdurmuştu. Buraya hiç bir taarruz yapılmadı. Kuşkularını uyandıran diğer bir yerde Arıburnu ile güney cephesi arasındaki boş arazi idi ve bütün bir tümeni oraya yerleştirmişti. Buraya da kimse taarruza girişmedi.

Başlangıçta, Birdwood plânı, yaratıcısının iyimser tahminlerine göre gelişti. Takviyeler, üç gece arka arkaya düşmanın şüphesini uyandırmadan, Arıburnu cephesindeki gizlenme mevzilerine vardılar. Bir buçuk kilometre cepheli bu küçük alanda otuzsekiz bin asker ve yetmişiki top birikmişti.

6 Ağustos 1915 akşamı hem Arıburnu cephesinde hem de daha güneyden olmak üzere her iki cephede bir-

den genel bir taarruza geçildi. Bu taarruzlar Türk Tümenlerini siperlerine bağlama bakımından maksadına ulaştı. Bu suretle General Birdwood, hem Sarıbayır küme'sindeki tepeleri ele geçirmeğe çalışıyor, hem de daha kuzeyde Suvla Koyu'na çıkarma devam ederken Türklerin dikkatini başka yöne çekmek suretiyle iki işi birden gerçekleştiriyordu. Harekât kısmen başarı kazanmıştı. Conkbayırı mevzilerini ele geçirmeyi başardılarsa da, bu dar cephede toplanmış olan asker kalabalığı sebebiyle kolay bir hedef teşkil ettiler ve çok ciddî kayıplar verdiler.

Her zamanki esneklikleriyle, Türkler şiddetli bir karşı taarruza geçtiler ve muharebe aynı şiddetle gece yarısına kadar devam etti. İngilizler, gene de, Conkbayırı tepelerini almayı başaramadılar. Wellington Dükü'nün yediyüz mevcutlu Alayından sadece elliüç kişi kalması bu çarpışmanın kanlı niteliği hakkında bir fikir vermeğe kâfidir.

Türk'leri geri bölgeden baskına uğratması beklenen kolordu, ortada görünmeyince bitkin hale gelen taarruz kuvvetleri umut ve cesaretlerini yitirmeye başladılar.

General Cox (Koks)'un kuvvetleri, geceleyin, Kocaçimen Tepesi istikametinde cebrî yürüyüş yaparak, bu tepeye ulaşmayı ve şafak sökerken meşhur Boğaz'ı sisler arasında görmeyi başardılar. Asıl komutanı yaralandığı için, Kemal'in emrine verilen 9 ncu Tümen, İngiliz'leri bu tepeden geri attı. Bu kuvvetler aşağılara çekilerek kuzey tarafta cephe aldılar ve öylece kaldılar. Bu sırada Kemal ele geçirdiği kayalıkları tahkim ediyordu. Kocaçimen Tepenin durumu ve yüksekliği, Conkbayırını savunan Kemal'in siperlerini görerek ateş altına alma imkânı verdiğinden, bu tepenin savunan tarafın elinde

bulunması çok önemliydi. Aksi halde Türk savunması çökmeğe başlayabilirdi.

Mukavemetlerini sürdürmelerine rağmen Türk'lerin de durumu kritikti. Suvla Koyu'na tümenlerin çıkarma yaptığından haberleri vardı ve bunların kendilerine serbestçe yaklaşabileceklerini biliyorlardı. İngiliz'ler tarafından tam baskına uğrayan Von Sanders, ardarda emirler gönderiyordu. Fakat bunlar istediği kadar çabuklukla uygulanamıyordu.

Allah'tan, Suvla'ya çıkan İngiliz tümenleri durumdan yararlanamadılar ve sanki neden çıkarma yaptıklarını unutmuş göründüler. Generaller topçu, gıda maddeleri, yedek cephane ve bilhassa su gelmeden ilerlemek istemediler. Subaylar, çoğu ilk defa savaşa katılmakta olan binlerce asker' idare etmekte şaşkına döndüler. Çıkarma yerinde sayısı gittikçe artan birliklerin baskısı ile 11 nci İngiliz Tümeni harekete geçerek Anafarta Vadisinden ilerledi ve Mesten Tepe'yi işgal etti. Ertesi gün ve daha ertesi gün İngiliz'ler hareketsiz kaldılar. Bu süre esnasında, Arıburnu cephesindeki kuvvetleri, arkadaşlarının her an yetişmesi umudu içinde, binlerce zayiat vermekteydi.

Arıburnu'daki kuvvetler şiddetli bir hücumla Conkbayırını ele geçirdi. Kemal bu kuvvetleri karşı taarruzlarla yerinden sökemedi. Düşman, Kocaçimen Tepeyi ve bu tepeyi Conkbayırından ayıran sırtı da almayı başarmıştı. Kemal'in kuvvetleri, tepelerin güney yamaçlarında mevzilendikleri ve düşman ateşlerine karşı açık bulundukları için, çok elverişsiz bir durumda kalmışlardı. Karargâh subayları savunma hattının daha güvenli bir mevziye çekilmesi hususunda teklifte bulundular. Mustafa Kemal düşman ateşi altında soğukkanlılıkla bu teklifi

muhakeme etti. Mukavemet etmeye, kaybedilen mevzileri yeniden ele geçirip, galip çıkmaya karar verdi. Emirleri kısa ve özlü, konuşması cüretkârdı. Fakat emirlerindeki mantık tartışma götürmeyecek kadar doğru idi. Bu emirlerle subaylar ve erler yitirdikleri umut ve güveni kazanarak yeniden canlandılar. Savaşın dehşeti ortasında, hatta talih ona yüz çevirmişken, Kemal tehlikelere karşı kayıtsız haliyle, Firdevsi'nin kahramanları gibi görünür, enerjisi ve çevresine aşıladığı coşkuyla adamlarının gözünde koskocaman büyürdü.

Türk Komutanının maddî ve manevî varlığı subay ve askerlerini yeniden gayrete getirmişti. Mevzilerini kırılmadan muhafaza ettiler. Ve sonra da düşmanı çekilmeye mecbur ettiler. O, talihe inanmaz, sadece kendi gayretlerine güvenirdi, amma, bu sefer talih gerçekten Mustafa Kemal'in yanında idi. Türk mevzilerini şiddetli bir bombardıman altında tuttuğu sanılan donanma, aslında, cesaret ve hayatları pahasına Kocaçimen Tepeye çıkma başarısını gösteren Britanya askerlerine ölüm saçmağa başladı. Böylece, İngilizler ağır kayıplar verdikten sonra buradaki mevzilerini terketmek zorunda kaldılar.

Genel Mustafa Kemal

Liman Von Sanders, Kemal'i Genel Karargâhına çağırdı. Artık ondaki olağanüstü komutanlığı ve askerî dehayı anlamıştı. Ona, yanında ihtiyacı vardı. Von Sanders bu buhranlı günlerin gerginliği altında yorgun düşmüştü. 6 Ağustos gecesi, 7 nci ve 12 nci Tümenlere verdiği emirde, Anafarta Ovasına mümkün olan süratle ilerleyip İngilizlere taarruz etmelerini istemişti. 8 Ağustos gelmiş, bu tümenler hâlâ yerlerine varmamışlardı. Von Sanders bu arada tümenlerin gece taarruz etmelerini

emretmişti. Bu emri de yerine getirilmemişti. Emirleri niçin uygulamadığı sorulan birlik komutanı «Kıtalarının hedefine varamayacak kadar yorgun olduğu» cevabını vermişti. Bu komutan görevinden alındı ve Von Sanders Conkbayırı ile Anafarta Ovasındaki bütün kuvvetleri Mustafa Kemal'in emrine vermeyi kararlaştırdı. Bunu kendisine bildirdiği zaman Mustafa Kemal haberi soğukkanlılıkla karşıladı. Kendisinden beklenen şeyin ne olduğunu bildiği için, hiç bir sual sormadan emri kabullendi. Anafarta Ovasındaki İngiliz'lere taarruz etmeliydi. Buradaki düşman kuvvetleri, bilinmez bir sebepten dolayı, ellerinin uzantısı kadar yakın olan önemli mevzileri ele geçirmekten kaçınıyorlardı. Halbuki, bu mevzilerdeki Türk Kuvvetleri savunma gösterisi yapmakta idiler ve gerçe kgüçleri stratejik noktalarda mevzilenmiş bir kaç taburdan daha fazla değildi ve üstün düşman kuvvetleri tarafından kolayca ele geçirilebilirdi. Mustafa Kemal Anafartadaki düşmana taarruz etmeli ve Sarıbayır sırtlarındaki eski mevzilerini yeniden elde edinceye kadar taarruzlarını sürdürmeliydi. Kısacası, Mirdwood'un planı boşa çıkarılmalı idi. Kemal derhal, toplanmaları için emir verilen yere nihayet gelebilmiş olan bu hantal tümenleri görmeye gitti. Otuz kilometreden fazla bir yürüyüşten sonra askerler yorgun düşmüşlerdi. Dinlenmeleri için bir kaç saatlik süre tanıdı. Sonra, karargâh subayları ve kıta komutanları ile bir toplantı yaparak durumu inceledi. Şafakla beraber taarruza geçilecekti, karar bu idi.

Düşman tarafından, İngilizler hâlâ, çok geciktirdikleri ileri hareketi plânlamakla meşguldüler. General Hailton'un, Suvla'ya kadar gelerek, üzerinde anlaştıkları plânın esrarlı gecikmesindeki sebebi şahsen araştırması gerekmişti. Tereddüt içindeki generallerden ertesi gün taaruza geçecekleri hakkında söz aldı.

9 Ağustos sabahı, şafakta, İngilizlerle Türkler şiddetli bir çarpışmaya giriştiler. Bu arada, Mustafa Kemal'in önderlik ettiği askerler, bütün yorgunluklarına rağmen, Azmakdere'nin her iki tarafında, olağanüstü bir cesaretle savaşıyorlardı. İngilizler bazı yerlerde sahile kadar sürülmüştü. Bununla beraber, Mestan Tepe ellerinde kaldı. Ertesi akşam, 53 ncü İngiliz Tümeni karaya çıkarak taarruza geçti, fakat başarı sağlayamadı' Kuşatma harekâtı artık gerçekleşemezdi. Çünkü İngilizler taarruz eden taraf olmaktan çıkmış, tahkim etmeğe mecbur kaldıkları bir hattın arkasında savunmaya koyulmuşlardı. Anafarta Ovası onlara kapanmıştı artık.

Kemal'in Arıburnu cephesinden ayrıldığı sırada Anzak birlikleri Conkbayırındaki mevzilerini genişletmişlerdi. Buradan 19 ncu tümenin siperlerini yandan ateş altına alıyorlardı. Yapılan karşı taarruzlar düşmanı yerinden sökemediği için, gerginlik bütün Türk mevzilerine yayılmıştı. Askerler Mustafa Kemal'in dönemini istemeğe başladılar. Neden onları yalnız bırakmıştı ki? Anafarta Muharebesini başarı ile yönettiği bir anda 19 ncu tümen Karargâhından bir telefon haberi aldı. Onu istiyorlardı. Mustafa Kemal, sükûnetle, bir yirmidört saat daha dayanmalarını istedi. Sonra derhal yanlarına gelecekti.

Aslında, Conkbayırına o gece gitti. Düşmanın yeni mevzileri üzerinde dikkatli bir keşif yaptı. Bir kaç kelime ile komutanlara açıkladığı bir harekât plânı tasarladı. 10 Ağustosun ilk saatlerinde, Mustafa Kemal'in emrettiği bütün kıta hareketleri onun kontrolü altında yapıldı. Son olarak, emrindeki askerleri grup grup dolaştı, onlarla hoşlandıkları sade bir dille konuştu ve savaşa atılmak için hiç bir suretle acele etmemelerini öğütledi.

En uygun zamanı o seçecek, siperlerden çıkacak ve onu takip etmeleri için elini havaya kaldıracaktı.

Son derece şerefli geleneklerin mirasçıları olan Türk askerleri, şafağın uçuk aydınlığı içinde, komutanlarının siperlerin üstünde doğmasını sabırsızlıkla bekliyorlardı. O bir kahramandı. 6 Ağustos gecesinde, 7 Ağustos ve ertesi gün boyunca, güçlü İngiliz taarruzlarını bu cephede geri püskürten o idi. Yiğitliğini Anafarta'da tekrarlamış, hiç bir yorgunluk emaresi göstermeden geceyi bu günkü taarruzu hazırlamakla geçirmiş ve şimdi de düşman makineli tüfeklerine ilk meydan okuyan kimse bizzat kendisi olacaktı. Türkleri, dev İmparatorluklar haline getirenler de işte böyle komutanlardı.

10 Ağustos şafağında Türk topçusu ateşlerini İngilizleri üzerinde topladı. Mustafa Kemal, siperde ceketinin üst cebinde taşıdığı saatine baktı. Tam zamanıydı. Siperlerin önüne fırladı, bir kaç adım attı. İngiliz mermileri çevresinde vızıldadı, nişancılar onu hedef aldılar ve Kemal'in saati bir mermiyi durdurdu. Türk bataryaları işlerini bitirmişlerdi. Komutan askerlerine doğru döndü. Gözlerinde, gelecek nesillere intikal edecek efsaneyi aydınlatan başeğmez gücün ifadesi okunuyordu. Beklenen işareti verdi ve metin adımlarla yürüdü. Askerleri onun peşinden muhteşem ve cüretkâr bir fücuma atıldılar. Hiç bir dalgakıran bu seli durduramazdı. Wiltshire Alayının İngilizleri oldukları yerde öldüler, diğer alaylar geri çekilmeğe başladılar. North Lancashire Alayı kaçtı ve bütün İngiliz cephesi çöktü, Türkler takibe geçtiler. Fakat Majesteleri'nin gemileri imdada yetişmişti ve bayır aşağı koşan Türk taburlarını açıkta, kolay hedefler halinde yakaladı. Ağır zayiata uğrayan Türkler, çıktıkları siperlere sığınmak zorunda kaldılar. Bununla beraber, bütün Sarıbayır bölgesi düşmandan temizlen-

mişti. Mustafa Kemal, müttefiklerin Birdwood plânı üzerine inşa ettikleri o hayaller şatosunu paramparça etmişti.

Hamilton bir şeref meselesi olan bu seferin devamında ısrar etti. İki tümen daha çıkararak, bu takviyelerle birlikte, 15 Ağustos günü, düşmanı kuşatmak maksadıyle, yeni Anafarta cephesinin en doğu kesimine taarruza geçti. Mustafa Kemal, Asyadan gönderilen kıtaları hiç bekletmeden cepheye soktu. Bu taburlar, bayır yukarı araziyi zahmetle tırmandılar ve büyük güçlükle tepeye vardılar. Donanma topları bu sırtları yandan taramaktaydı, İngiliz makineli tüfekleri de önden.. Bütün bu engellere ve baskıya ve verdikleri ağır zayiata rağmen, Mustafa Kemal'in taburları hâkim noktaları işgâle muvaffak oldular, ve bu sefer bırakmamacasına.

Bu yeni aksilikten sonra, Hamilton Anafarta ile Arıburnu cephelerini birleştirmeyi denedi ve büyük can kaybı pahasına bunu gerçekleştirdi. Birdwood plânından kazanılan bütün pratik sonuç bu birleşik cephe oldu. Seddülbahir cephesine gelince, Lord Kitchener'in tavsiyesi üzerine bütün çıkarma kuvvetlerinin bölgeyi tamamen terkettiği aralık ayına kadar, bu cephede siper muharebeleri devam etti. Çanakkale Savaşları, Müttefikler için hem denizde hem de karada ağır bir felaket olduğunu ispatladı. Bunun sonucu olarak, Bulgaristan eylül ayında kaderini Mihver Devletlerle birleştirmiş, Rusya kötü talihine mahkûm olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasında geniş bir kara yolu açılmağa başlanmıştır.

Son'un İngilizcesi : «The End.»

İngiltere ve Fransa Geliboluyu terkettiler. Altı yetenekli general orada öldü ve korkunç sayıda subay ve er

de orada hayatlarını yitirdiler. Hikâyenin en hazin tarafı, sorumlu komutanlarının acemiliği ve hareketsizliği yüzünden gencecik çocuklardan oluşan Britanya alaylarının feci kaderi olmuştur. Kısa süren bu hayatların her birini ölümlerinden sonra saygıyla anmak maksadiyle bu çarpışmaların yeraldığı savaş alanı için Homer'in şu sözlerini burada tekrarlamak yerinde olacaktır :

«Ölümün kara örtüsü onu sardı ve ruhu bedenini terkedip bahtına, gençliğine ve gücüne ağlayarak (Ölüm Tanrısı) Hades'in yanına uçtu.»

Müttefikler Çanakkalede üç-yüz-otuz-bin zayiat verdiklerini kabul ettiler. Türkler kendi kayıplarını ikiyüzonsekizbin olarak hesapladılar.

Ağustos ayında cereyan eden ve Anafarta savaşı olarak adlandırılan bu kanlı çarpışmalar daima Mustafa Kemal'in adını hatırlatır. Bu dev muharebeler harekâtın dönüm noktasını tayin etmiş ve bundan sonra taarruz kuvvetleri için hiç bir umut kalmamıştır. Arıburnu'da, Çonkbayırı'nda ve talihi o veya bu yana meylettiren o sırrın derinliğinde, Mustafa Kemal'i bir gözetleme postasını peşine takmış kıyas kabul etmez üstünlükteki bir düşman kuvvetini şaşırtıp durdururken veya kendilerinden beklediği üstün fedakârlığı nasıl isteyeceğini bildiği bitkin taburlarının ve tümenlerinin ruhunu, bizzat kendisi örnek olmak suretiyle canlandırırken görebiliriz. Çanakkale Boğazında, Mustafa Kemal'in yüce varlığı, çağlar boyunca burada savaşmış olan diğer şanlı komutanların varlığıyle birleşir.

KISIM 9

KAFKASYA

Genel Durum: Kargaşa

Artık Anafarta kahramanı olarak tanınmakta olan Mustafa Kemal 1916 Yılı başında İstanbula geldi. Askerî ünü her tarafa yayılmıştı. Başkenti, onun kurtarmış olduğu düşünülüyor ve gazetelerde taşkın övgülerle dolu yazılar çıkıyordu.

Harbin başındanberi iktidar üçlü grubun ellerindeydi. Başbakan dahil, diğer kabine üyeleri çok sınırlı yetkilere sahipti. Cemal Paşa tarafından kurulan etkili bir polis teşkilatı ve daha da etkili bir casus örgütü ile Türkiye'de yeni bir terör dönemi başlamıştı. Ünlü Fransız Emniyet Müdürü Fuşe'yi andıran Cemal'in yıkıcı faaliyetleri bastırırken veya İttihatçılardan farklı düşünenleri cezalandırırken gösterdiği gaddarlığın yarattığı korku harp süresince hür düşüncelerin politika sahnesinden çekilmesine sebep olmuştu. Bu sert rejime rağmen, ordudaki fesat hareketleri, küçük ölçüde de olsa artmıştı. Bunların bir kısmı 1916 yılının ilk aylarında tespit edilmiş, fakat kaynakları ve verilen cezalar yarı gizli kalmıştı. Bu ihtilâl denemeleri, üçlü iktidarın himayesindeki Almanların Türk ordusu üzerinde yaptığı baskı şekli karşısında, her gün daha fazla muhalefet gösteren ordunun kanaatını ifade etmekte idi. Büyük Harbin uzun ayları ilk günlerdeki coşku ve gayreti dağıtmış

ve harp halinin yokluklarını artırmıştı. Almanlar kendilerini gittikçe daha sevimsiz hale sokuyorlardı. Türk ve Alman subayları arasında bir çok anlaşmazlıklar ve kavgalar olmakta idi. Enver, Kayzer'e olan bağlılığından dolayı tenkit ediliyordu. Kamuoyu vaad edilen parlak zaferlerle II. Wilhelm ordularının kazanacağı kolay galibiyetlerin nerede kaldığını sormağa başlamıştı.

Nazım Paşanın katlinden sonra, iktidar tekrar Genç Türklerin eline geçince, hasta İmparatorluk fesatlar arasında kaldı. Müslüman olmayan halk «reaksiyoner Liberal» lerin (mürteci hürriyetçilerin) baskısını hissetmeğe başladı. 1913 Yılı sonunda, İttihatçı Hükûmet, Ermenilerin güvenliğini temin etmekle görevli iki müfettişin şahsında, yabancı müdahaleyi kabul etmek gibi yakışıksız bir davranışı desteklemek zorunda kalmıştı. Bölgesel muhtariyet fikri Arabistan'da destek kazanmaktaydı ve bu hareket o kadar fazla hak talep etmekteydi ki İttihatçılar, şartların geliştirileceği yolunda Araplara aşırı vaadlerde bulunmayı akıllıca bir hareket saydılar, anma, bunların pek azını yerine getirdiler. Abdülhamid'in Ermeni komşularına baskı yapmak için kullanmış olduğu Kürtler bile, muhtariyet amaciyle zamanı gelince isyan ettiler.

İttihatçılar, ihtilâl başarısından sonra, hükûmetin programını ilân ederken, gayelerinin, eski ve dine dayalı Türk istibdat rejimini değiştirerek, insan hakları ilkelerine saygı duyan Anayasaya dayalı bir hükûmet kurmak olduğunu bildirmişlerdi. İçten konuştuklarına ve vaadettikleri hususları kesinlikle yerine getirmek istediklerine ülke halkı da, büyük devletler de inanmıştı. Mustafa Kemal de onların samimi olduklarını düşünüyordu. Bununla beraber, vaadettiklerini uygulamaya geçince durumlarını değiştireceklerini ve onların, İmparatorlu-

ğun mucizeye benzer değişmesini gerçekleştirebilecek kimseler olmadığını önceden haber vermişti. Bu tahmin ona İttihatçıların düşmanlığını kazandırmıştı. Mustafa Kemal'in inancına göre, iktidar, onlara, zayıf ruhlarının kaldıramayacağı kadar çok maddî ve manevî hazlar getireceğinden, iktidarın uyuşuk koltuğuna teslim olacaklardı. Gerekli niteliklerden yoksun oldukları için, Türkiye'yi kötü alışkanlıklarından kurataracaklarını iddia eden bu adamlar aynı hatalara kapılacaklardı.

Sona eren 1915 yılı, bir yandan Türk Ordularının Çanakkale savunmasında zaferle taçlandığını görürken, diğer yandan Enver Paşa'nın temmuz ayına kadar hemen bütün eski Ermenistan Bölgesinin Rusların eline düşmesine yol açan felaket Kafkas seferine şahit olmuştu. Mezopotamya'da, İngilizlerin Bağdat'a doğru ilerlemeleri durdurulmuştu, amma daha büyük kuvvetlerle bu çabalarında israr edecekleri belli idi. Suriyedeki Osmanlı mukaveetini kırmaya çalışan Müttefik Devletlerin gizli politik faaliyeti devam ederken, Mısırda Süveyş Kanalına karşı İngiliz ulaştırma hatlarını yeterince hırpalayacak kadar etkili bir taarruz düzenlemenin ne kadar güç olacağı artık anlaşılmıştı.

Yakın zamana kadar düşman olan Bulgaristan ile yapılan ittifak İmparatorluğa önemli bir yarar sağlamıştı. Bir kere büyük bir cesaretle Avusturya taarruzlarını karşılayan ve Belgradı kurtarmaya muvaffak olan Sırp Kralı I. Peter'in kahraman orduları, Bulgarlar tarafından imha edilerek, Arnavutluğun dağları gerisine çekilmeğe zorlanmıştı. Bisamark'ın hayal ettiği yol artık açılmış bulunuyordu. Türkiye, bir yandan ihtiyaç duyduğu silâhları alırken diğer yandan, kuşatma altındaki Mihver Devletlerine ihtiyacı olan tarım ürünleri gibi maddeleri ikmal edebilecekti.

Batı Avrupa cephesinde savaş her iki tarafa da belirli bir yarar sağlamadan devam ediyordu ve taraflar hareketli harp tekniğini bırakıp siper harbine geçmiş bulunuyorlardı. Doğu Avrupa'da, Çar orduları Almanların elinde ciddi yenilgilere uğramıştı. Bu yenilgiler Anadoluyu Rus İstilasından kurtarmıştı. Aksi halde, Üçüncü Türk Ordusu dağınık haliyle, Gran Dük Nikola'nın Kuvvetleriin durdurmaya imkân bulamazdı.

Kutsal Rusya ve Ermeniler

Hristiyanların hâmisi «Kutsal Rusya» nın, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Ermenilere karşı tutumu, zehirli meyvalarını 1915 yılında verdi. Rusya Ermeni milliyetçiliğini ve dinî duygularını tahrik eden bir politika gütmekteydi. Maksadı, Osmanlı İmparatorluğunun başına dertler çıkarmak ve azametli kurbanın beklenen paylaşılma günü gelince de bu bölgeyi ilhak etmeye hazırlanmak idi. Bununla birlikte, Çarklık Rusyası, bağımsız bir Osmanlı Ermenistanı kurulmasına izin veremezdi. Çünkü bu, elinden kaçırmak niyetinde olmadığı Rus Ermenistanına kötü bir örnek teşkil ederdi.

Ermeniler, Fırat ve Dicle Nehirlerinin kaynaklarıyle, Karadeniz ve Kafkaslar arasında binlerce yıldan beri yaşayan bir ırktır. Ve bağımsızlıklarını yüzyıllarca önce yitirmişlerdir. Kafkaslar ötesinden gelen cesaret verici sözlere kulak vererek ihtilalci maksatlar güden millî dernekler teşkil etmişlerdi.

Müttefiklere savaş ilân edildikten sonra, Alman ordusunun arkalarında olduğuna güvenen Üçlü İktidar, azınlıklar yüzünden doğan ve Avrupa Devletlerinin Türkiye'ye müdahale etmesine vesile teşkil eden ardı arası kesilmez problemlere bir hal çaresi bulmanın tam zamanı geldiğini düşündü. Fatih Sultan Mehmet İstan-

bul'u fethettiğinden beri Ortodokslar, Hristiyanlar, Yahudiler, Ermeniler ve diğerleri kendi kendilerini idare edegelmişlerdir. Askerlikten ve savaşma mecburiyetinden muaf tutulmuşlardı, sadece vergi ödemekle yükümlü idiler. Bu liberal muamele Türkiyeye felaket getirdi. Çünkü, bu «Milletler» denen, halklar sadece dinlerini değil, millî duygularını da muhafaza ettiler ve bağımsızlıklarını kazanmak için sürekli olarak yabancı desteği aramakla meşgul oldular. Eğer Hristiyanların itham ettiği gibi, Türkler gerçekten barbar ve mutaassıp dinci'ler olup da bu halkları kendi dinlerine sokmağa çalışsaydılar sonuç çok farklı olurdu. Osmanlılar en güçlü oldukları o günlerde fethettikleri halkları, şiddet veya ikna yollarından faydalanarak, kolayca Türkleştirebilirlerdi. Hristiyan milletlerin mükemmel bir vesile olarak kullandıkları Haçlı Seferlerine benzer bir Müminler Seferi her türlü baskıyı gizlemeye ve makul göstermeye hizmet edebilirdi.

Ermeniler, hem koruyucuları ve hem de başlarına gelen belaların sebebi olan Rusya'nın Fransa'nın ve İngiltere'nin zaferine bel bağlamışlardı. Bu zafer kazanıldığı gün, ırklarının emeli olan «bağımsız bir Ermeni devleti» kurulmuş olacaktı. Bu sebeple, Çar ordularına soylarının kurtarıcıları olarak davrandılar. Sayısız Ermeni gönüllüleri Türkiye'nin düşmanlarının tarafına geçti. Doğu Anadolu'daki yüksek dağların tabiatını ve geçitlerini bildikleri için, Türk yenilgisine büyük katkıda bulundular ve yenilen Türk orduları geri çekilirken, Ermeni çeteleri tarafından büyük kayıplara uğratıldı.

Mustafa Kemal'in Sonuçsuz Çabaları

Mustafa Kemal, Başkente varışından sonraki ilk haftasını, arkadaşlariyle görüşerek ve hükûmetle ve si-

yasî çevrelerle ilgili kimseleri ziyaret ederek geçirdi. İktidarda kalmak için kullandığı metodlardan dolayı Üçlü Grubun gücünün büyük olmasına rağmen halk oyu'nun onları tutmadığını anlamıştı. Kemal, sessiz muhaliflerle Türkiye'nin harbe girişini üzüntüyle karşılayanlar arasında harbin bitiminde, kim kazanırsa kazansın, ülkenin bağımsızlığını zedeleyecek sorunlarla karşı karşıya kalacağı hususundaki fikirlerine sempati duyulduğunu gördü.

Mustafa Kemal, fikirlerini ve ülke için hayatî önem taşıyan hususlardaki kanaatlarını açıklayabileceğini sandığı Talat Paşa ile bir görüşme yaptı. Bakan onu, serbestçe konuşmasına cesaret veren bir nezaket içinde karşıladı. İttihatçı önderler kendilerini diplomasi ve politika alanında büyük kabiliyetler olarak gördükleri için, kendisini ziyarete gelen bir askerin politik konulara karışmaya çalışması Talat üzerinde menfi bir şaşkınlık yarattı. Gene de, konuşkan bir hava içinde sohbete devam ederek, Kemalin, asla kabul edememiş olduğu fikirlerini keşfetmeğe uğraştı. Bir kaç gün sonra, Bakan, müşterek bir arkadaşlarıyle konuşurken, tartışmış oldukları politik meselelerde Kemal ile alay ettiğini ve onu bu konularda pek yetersiz bulduğunu iftiharla söylemişti. Kemal bunu öğrendi ve o günden sonra da Üçlü İktidarın kötü niyetler içinde bulunduğuna kanaat getirdi.

Sonra, Paris'teki siyasal Bilimler Akademisi'nde okumuş ve Bakanlar Kurulundaki müzakerelerde Türkiye'nin tarafsızlığını terketmesine karşı çıkmış olan Dışişleri Bakanı Halil Paşa ile bir görüşme randevusu aldı. Mustafa Kemal, kendisini anlayabilecek bir adam bulduğuna inanıyordu. Görüşme günü tam vaktinde Bakanın makamında bulundu ve geldiğini bildirdi. Buna rağmen, Bakan, kendisinden sonra gelmiş olan bir çok kim-

seyi kabul etmekte devam etmişti. O da bu uzun süreyi bir arkadaşıyle konuşarak geçirdi. Neden sonra odacı gelip de Bakan Hazretlerinin nihayet kendisini lütfen beklediklerini bildirince «Beklesinler!» cevabını verdi ve daha bir kaç dakika konuşmasına devam etti.

Görüşme esnasında, Bakan, ülkenin genel durumunu mübalağalı derecede kötümser ifadelerle açıklayınca, Kemal, söylenenleri çürüten gerçekleri ortaya koyarak cevap verdi. Bakan tartışmada geri çekilmeye başlayınca, ziyaretçisi bundan faydalanarak tenkitlerini serbestçe belirtti. Dışişleri Bakanı, bu sıkıcı ziyaretçinin kendinde hükûmeti suçlama yetkisini bulmasına kızdı ve ona, yanlış bilgiler edindiği için, Genelkurmayla temas edip aydınlatılmasının faydalı olacağını söyledi. Kemal orada bir Genelkurmay değil, sadece bir Alman askeri kurulu bulunduğunu ve bu cihetle bunda bir fayda mütalâa etmediğini ifade etti. Konuşma soğuk bir şekilde son buldu. Bakan bu görüşmenin cereyan tarzını kabinedeki arkadaşlarına anlattı ve Kemalin cezalandırılması gerektiğini belirtti. Mustafa Kemal'in bundan haberi olmuştu ve yıllarca sonra bu olayı kaydederken o günlerdeki düşüncelerini şöyle yazacaktı.» «Birkaç gün sonra işittim. Bu bakan Beyefendi beni Bakanlar Kuruluna şikâyet etmiş, hattâ cezalandırılmamı istemiş. Kahkaha ile güldüm. Evet o zaman her hangi bir Mustafa Kemal böyle içi dışı çürümüş, bir sülalenin ismi Padişah olan reisine arkasını vererek kendini kuvvetli zanneden bu heyet tarafından kolaylıkla cezalandırılabilir görüşü yaygındı. Fakat ben, başı ve sonu belli olmayan, kimi kendini bilim adamı, kimi kendini dâhi, kimi kendini diktatör, kimi kendini doktor farzeden bu adamların önemsiz Mustafa Kemal'e bir şey yapamayacaklarından emindim. Bir şey yapabilirlerdi. O da o gün hâkim oldukları süngüye ve zorba güce dayanarak Mustafa Ke-

mal'i yakalamak ve asmaktı. Halbuki o gün idamının bütün millet arasında duyulmasını nimet sayardım. Onlar buna cesaret edememişlerdi. Niçin? Zannederim ki, yapabileceklerinden emin olamadıklarından!»

Hükûmetin başındakiler bu tehlikeli şahsı Başkentten ve Politikanın merkezinden uzaklaştırmakla rahata kavuştular. Onun her şeyden önce bir asker olduğunu ve savaştaki bir vazifeyi derhal kabul edeceğini biliyorlardı. Ona, Ruslar tarafından imha edilmiş olan Üçüncü Ordu'ya bağlı XVI ncı Kolordu Komutanlığını teklif ettiler. Diyarbakır'da göreve Tuğgeneral olarak başladı.

Tuğgeneral Mustafa Kemal ve Doğu Cephesi

1915 Sarıkamış Faciası, Üçüncü Orduyu onikibin kişiye indirmiş, teşkilatsız bırakmış ve tifus salgınıyle perişan etmişti. Ordu Komutanı Hafız Hakkı Paşa da bu müthiş hastalıktan ölmüştü. Bu zayıf kuvvetler yirmibin kadar yeni askerle ikmal edilmişse de, bunların da bir çoğu tifüsten, gıdasızlıktan, sağlık şartlarının kötülüğünden ve sağlık maddelerinin yokluğundan dolayı dayanamayıp zayiat vermişlerdi. Bu talihsizliklerin asıl sebebi, Kafkas Cephesini en yakın demiryolu istasyonundan ayıran muazzam mesafelerdi. Arada genişliği beşyüz ile altıyüz kilometre arasında değişen, çok arızalı, korkunç bir arazi vardı. Rus donanması tarafından önleneceği için Karadeniz üzerinden nakliye düşünülemezdi.

Yenilginin bütün dehşetine ve onun meydana getirdiği korkunç sonuçlara rağmen Türk Genelkurmayı, Rusların, Avrupa cephesindeki harekâtla meşguliyeti sebebiyle, Türkiye'de kazandıkları zaferlerden tam anlamı ile yararlanamadıklarını görmekten memnundu. Bir kaç ay sonra, 1915 yılı içinde, Çar'ın kuvvetleri Karadeniz-

den Van Gölüne doğru genel bir harekâta geçtiler. Malazgirt, Van ve Bitlis şehirleri ellerine geçti. Ermeniler istilacılarla birleştiler. Zayıf Üçüncü Ordu, bütün cephe boyunca geri çekilmekten başka çare bulamadı.

Aynı yılın sonbaharında, Gran Dük Nikola Kafkasya'daki kıtaların komutanlığını üzerine alınca yeni Rus taarruzlarının başlayacağı anlaşıldı. Gerçekten de Sarıkamış Muharebesi'nden bir yıl sonra Türk Cephesine kuvvetli bir taarruz yönetildi. Erzurum Kalesi düştü ve bu şehrin batısındaki bir tümen imha edildi. Türk ordusu, ağır kayıplar vererek, Erzincan istikametinde çekildi.

Savunulması hayatî önem taşıyan bu cepheye takviyeler gönderilmesi gerekirdi. Buna rağmen, görüş zayıflığından, beş Türk Ordusundan ikisi Türkiyenin doğuda uğradığı bütün taarruzlara karşı göğüs germeğe çalışırken üç ordusu düşman filan bulunmayan Trakyada tutuluyurdu. Gönderilen zayıf ihtiyatlar Doğu Cephesine bitkin olarak varıyorlardı. İskenderin ordusundan arda arda kalan antik onbin kişinin ricatına benziyen bu yürüyüşler aynı araziden geçiyordu. Bu ihtiyatlar, önemli Trabzon Limanının düşmesini önleyememişti. En Sonunda Genelkurmay tehlikeyi görerek, bütün bir orduyla Rusların sol kanadına karşı yüklenmeyi öngören bir plan hazırladı. Bu ordu düşman hatlarını batı kanadından yaracak ve düşmanın merkez kesimine geriden taarruz edecekti. Bu parlak fikirde Enver paşanın Stilini görür gibi olur ve sonuçlarından da aynı şekilde emin olabiliriz.

İkinci Türk Ordusu, plânın bu en güç kısmını uygulaması emredilen orduydu ve kendini 1916 Nisan'ında toparlamaya başlamıştı. Bununla beraber, İstanbuldaki Yüksek Komutanlık, harbin gidişi sebebiyle, Rusların

Kafkaslardaki Kuvvetlerinin büyük bir kısmını, Avrupaya göndermek için, çekmek zorunda kalacağına inanıyordu. Bu sebeple, takviyelerin sadece bir kısmının cepheye vardığı bir zamanda Türk kuvvetlerinin taarruza geçmesi emredildi. Ruslar, düşmanın maksadını sezerek, Temmuz ayında, daha İkinci Ordu ile birleşmeden, yorgun Üçüncü Orduya karşı üstün kuvvetlerle taarruza geçtiler. Üçüncü Ordu yeniden ezici bir yenilgiye uğradı. Türk Ordusunun merkez kesiminin geri çekilmesi, düşman süvarisinin iki noktada hatlara sızması ile, bir ricata dönüştü ve panik başladı.

Bu felaket dolu şartlar altında idi ki Kemal Paşa, Türk Cephesinin sağ kanadını savunan XVI ncı Kolordunun komutasını aldı. Diyarbakırın doğusunda Silvan köyünde en kıdemli subaylariyle karşılaştı. Bunlar General Kâzım Karabekir ve Kolordu Kurmay Başkanı Albay İsmet idi. Emrindeki Tümenlerin gerçek durumlarını görüp anladıktan sonra, ileri karakolları, ihtiyat kademelerini ve hastaneleri dolaştı. Uğranılan yenilgilerden ve çektikleri sıkıntılardan sonra maneviyat seviyelerini anlamak için askerlerle konuştu. Vardığı sonuçlar son derece hazindi.

Gıda maddeleri, cephane, personel ve sağlık maddelerinin tedarikinde sıkıntı çekilmekteydi. Yeni Tuğgeneral büyük sayıda askerin yazlık elbiseler içinde bulunduğunu ve bir çoğunun da hüküm süren şiddetli soğuğa rağmen ayaklarını paçavralarla sardıklarını dehşetle gördü. Normal günlük istihkakın ancak üçte biriyle beslendiklerinden son derece halsiz bir durumda idiler. İleri mevzilerde, takımlar halinde erleri soğuktan ve açlıktan ölmüş olarak bulmak normal bir olay haline gelmişti. Hasta erlere gereken tedavi yapılamadığı için her ay

ortalama dokuzyüz kişi ölüyordu. Hepsi şaşılacak bir sefalet ve pislik içinde idiler.

Levazım dairesinin faaliyeti, dürüstlüğü hakkında şüphe uyandırmaktaydı. Vatanlarının kurtuluşu için mübarek bir kurban gibi buraya gelmiş bulunan askerler böyle sefil bir durumda acı çekerken bile, vurguncular, ordu zayıfladıkça kâr hanesi artan, maddî menfaatlar peşinde koşuyorlardı. Kemal bu adamları şiddetle cezalandırdı ve her zamanki enerjisiyle bu bedbahtlar topluluğu arasında bir düzen kurmağa çalıştı. Bu bedbahtlar ki, güçlü bir düşmanın taarruzlarına mukavemet etmeğe çalışan bir ordudan çok, Dante'nin şiirinde tasvir ettiği cehennemde buzla cezalandırma sahnesindeki insanlara benziyorlardı.

Mustafa Kemal Harp Bakanlığına ivedilikle alınması gereken bir seri önlemler hakkında teklifte bulundu. Sadece kaçamaklı bir cevap aldı. Bütün bu felaketlerin asıl sebebi olan Enver'e bir telgraf çekti. General Vrusilof, Avrupa cephesinde, iyi sonuçlar veren bir taarruzu başardığı için, Kemal, Rusların kış bitmeden Anadolu'da yeniden taarruza geçeceklerini düşünmekteydi. Ağustos ayında, Romanya, Osmanlı İmparatorluğunun düşmanlariyle ittifak ederek harbe katılmıştı. Batı cephesinde Verdün'ün ele geçirilemeyeceği anlaşılıyordu ve Alman Veliahtı'nın sarfettiği bütün gayretler Alman Ordusunu zayıflatmaktan başka bir işe yaramıyordu. Verdün, müttefiklerin Gelibolusu gibiydi. Som (Somme) muharebesi ve İtalyan savunması, Gran Dük Nikola'nın, Anadolu'daki ileri harekâtına devam etmek için yeterli kuvvetler bulmasına imkân verecekti.

İstekte bulunduğu ivedi yardımı almazsa, Kemal, bu ordu bozuntusunu saldırılara mukavemet edecek bir

kuvvet haline nasıl getirebilirdi? Bu soruya kendi irade gücü ile cevap verdi. Anafartanın o unutulmaz günlerinde not defterine yazdığı, Napolyon'un sözleri «Hareket! Hareket! Sürat!», onun rehberi olacaktı.

7 ve 8 Ağustos günleri, Muş ve Bitlis şehirlerini geri almak için başarılı bir harekât uyguladı. Geçici olarak İkinci Ordu Komutanlığına getirilmekle, omuzlarına yeni bir ağırlık daha yüklenmişti. Bu sefer aynı problemlerle daha büyük ölçüde uğraşmak zorundaydı.

Yakup Cemil Olayı

Daha öncekiler gibi, Enver ve arkadaşlarına karşı yapılan bir darbe girişimi ortaya çıkarılmış, fakat bu diğerleri gibi gizli kalmamıştı. En ufak bir ilgisi olmamakla beraber, Kemal, kendini, bu sonucu karanlık faaliyyete karıştırılmış buldu. Bu girişim, Yakup Cemil adında isyana meyilli bir komutan tarafından yapılmıştı. Yakup Cemil bu yüzden hayatını kaybettiği gibi, Enverin asmak için fırsat kolladığı Kemal.in de hayatını tehlikeye soktu. Kemal'in Kafkas cephesine gelişinden sonra, bir gün, büyük bir isyancı grubunun toplantısında Yakup Cemil, Enver Paşayı, İttihat ve Terakki Komitesini ve Hükûmeti şiddetli bir dille eleştirmişti. Enver'in suç ortaklarıyle birlikte yerlerinden indirilmesi gerektiğini söylemişti. Oradakilerden biri, bunun üzerine, hükûmeti yönetmeğe lâyık en uygun şahsiyetin kim olacağını sormuştu. Kemal'e büyük bir hayranlık besleyen Yakup Cemil, ordunun da ona saygı duyduğunu bildiği için, toplantıda onun adını ortaya atmıştı. Ayrıca bu günkü hükûmeti iktidardan indirmek için en iyi yolun, Enver'in iktidara gelişindekine benzer cesur bir darbe girişimi olacağını da söylemişti.

Bu gizli toplantıya katılan iki kişi bu konuşmaları rapor etmişti. Fesat hareketinin kapsamını ortaya çıkarmak için Enver bir hile düşündü. Bu ciddî bir konu idi ve eğer her şey anlatıldığı gibi ise, Kemal bu fesatın elebaşısı oluyordu. Harp Bakanı, Ordunun tuttuğu bu yeni rakibini tutuklamadan önce hakkında mümkün olduğu kadar fazla suç delili toplamalıydı.

Enver, Yakup Cemil'i uzun zamandanberi tanımakta idi. İttihat ve Terakki Komitesi'nin üyeleri arasına girmişti ve Komitenin tehlikeli görevler için kullandığı «Gönüllüler» grubunun bir mensubu idi. Bir keresinde ona bir tümenin komutanlığını vereceği vaadinde bulunmuş ve sonra da bu sözü hatırlamaz göründüğü için, bu «gönüllü» subayı son derece öfkelendirmişti. Fesatçılar arasında kimlerin bulunduğunu tam olarak meydana çıkarmak için hazırladığı plâna göre Enver, asker kaçakları için ilân edilen aftan da yararlanarak, Yakup Cemil'i, bütün ülkeye dağılmış bulunan asker kaçaklarından teşkil edilecek bir tümenin başına, komutan olarak getirileceğine inandırdı. Yakup Cemil, Baş Kumandan Vekili aleyhindeki konuşmalarına hemen son verdi, Harp Bakanlığında kendisine tahsis olunan makama yerleşti ve hemen en yakın arkadaşlarını toplayıp onları çeşitli bölgelerdeki hayali tümenlerin komutanlıklarına tayin etmeye koyuldu. Böylece Enver, fesatçıların büyük bir kısmını ele geçirmiş oldu.

Uzun bir soruşturma başladı fakat, Kemal'in suçlu olduğu hakkında hiç bir ipucu elde edilemedi. Yakup Cemil bu arada, idam edildi, Kemal Paşa, olanlardan haberdar olunca, iktidarın böyle usullerle ele geçirilmesini uygun bulmadığı için, Yakup Cemil'in davranışını tasvip etmediğini açıkladı.

Maceralara Yüz Vermeyen Adam :

Kemal Paşa, Kafkas'larda güçlüklere karşı insan üstü bir mücadele vermekteydi. İkinci Orduya bela olan kötülüklere bir de veba eklenmişti. Sağlık mücadele imkânları o kadar zayıftı ki bir ay içinde yalnız kırk iki Türk doktoru bu hastalıktan hayatını kaybetti. Ordunun yayıldığı bölgelerde nüfus yarıyarıya azalmış bulunuyordu ve tarlalar normal şekilde ekilemediği için tarım maddeleri ve diğer yiyecekleri bulmak güçleşmişti. İkinci Ordunun verdiği zayiatın toplamı altmışbin'e varmaktaydı. Bu zayiatın pek azı cephede verilmişti. Çoğunluk açlığa, soğuğa ve hastalıklara dayanamamaktan ölmüştü.

Bu şartlar altında iken, Şam'a gitmesi, Dördüncü Ordu Komutanlığının plânlarını incelemesi ve sonra da Hicaz'daki harekâtın sorumluluğunu alması emredildi. Kemal aldığı emirlere itaat etti. Şam'da yönetmesi istenen harekâtın başarı imkân ve ihtimallerini gözden geçirdi. Edindiği intibalar baştanbaşa kötümserdi. Görüşlerini Enver ve Dördüncü Ordu Komutanı Cemal Paşa'ya anlattı. Kemal'in kanaatına göre, cepheleri uzaklara yaymak şimdi elde bulunandan çok daha fazla askerî kuvvetlere ihtiyaç gösterecekti. En iyi seçenek ve daha da önemlisi hemen alınması gereken karar, Hicaz'ı boşaltmak ve Suriye cephesini takviye etmek idi. Onun muhakeme şekli her açıdan mantıklı görünüyordu ve kabule değer bir düşünce idi. Eğer uygulamaya geçilseydi, Osmanlı İmparatorluğu bir çok felaketlerden korunmuş olabilirdi. Buna rağmen sonunda diğer görüşler benimsendi.

Mustafa Kemal, eğer kendi görüşü kabul edilirse, üstlenmesi emredilen vazife kendiliğinden ortadan kal-

kacağı için, bu vazifeden affedilmesini rica ederek, derhal Kafkas'lardaki ordusuna dönmek istediğini bildirdi. 1917 yılı başında İkinci Ordunun Komutanlığına asaleten tayin edildi.

Kemal'in meslek hayatı parlak sayılabilir. Otuzyedi yaşında bir ordunun komutanı bulunuyordu. Daha genç yaştaki Enver'in en üstün rütbeye ve makama erişmesi politika yolu ile olabilmişti. Buna mukabil Mustafa Kemal, hükûmetin kayırdığı bir kimse olmadığı halde, yalnız kendi özel meziyetleriyle harplerden geçerek bu başarıya ulaşmıştı.

Rus Devrimi

1917 Yılı baharında başlayan Rus devrimi, Türkiye'yi Doğu cephesini savunmada karşılaştığı ciddî problemlerden kurtarmıştır. Sovyet propogandası Rus ordularının içine firar tohumlarını serpmişti. Çar'ın birlikleri, büyülenmişçesine, koyunlar gibi dağıldılar. Başlangıçta, komutanlarının üstün yetenekleri sayesinde bazı ordular dayanmışsa da, askerlik ruhu felç olmuştu ve en büyük düşmanları kendi arkalarında yer aldığı için yapacakları hiç bir taarruzdan başarı beklenemezdi. Kerenski harbe devam etmek istiyordu ve General Brusilof ile General Kornilov'a taarruz etmelerini emretmişti. Buna rağmen, aşırılık taraftarlarının gücü açıkça artmaktaydı ve çok geçmeden bütün generaller, Kafkas Ordusu ile birlikte bütün orduların yok olduğunu gördüler.

Çar Rusya'sının mirasçıları ile ölmekte olan Osmanlı İmparatorluğunun taraftarları arasındaki mücadele ayrı bir barışla son bulacaktı.

KISIM 10

ALMANYA GEZİSİ

Bağdat'a Elveda

Bütün İmparatorluğun kaderi üzerinde hazin yorumlara yol açan bir acı haber her Türk'ün kalbini kederle doldurdu. Abbasi Halifelerinin eski başkenti Bağdat düşman eline düşmüştü. Halbuki Mezopotamya cephesindeki Türk Kuvvetleri üstün başarılar göstermekteydi. Ve bu şehrin Türklükten ayrılacağı beklenmiyordu. Bu sebeple bu kayıp iki katlı acı geldi. Harun Reşit'in şehri ve İslâm gücünün merkezi olarak bilinen bu kenti, 17 nci Yüzyılda yeniden fethetmiş olan IV. Sultan Murat, muhteşem kabrinde, hiddet ve çaresizlik içinde, kıvranıp duruyor olmalıydı. Bu «Kurtuluş Şehri» nin en parlak dönemini sadece Dicle Nehri hatırlamaktadır. Altın çağını yaşadığı 10 ncu ve 11 nci Yüzyıllarda iki milyon kadar insanı barındırmıştı. Yüz çeşit milletten tüccarın alım satım yaptığı pazarları bütün dünyaca tanınmıştı. Bu büyük şehir, 13 ncü yüzyılda, eline geçtiği Moğolların idaresinde ölmüştü denebilir. Sonraki yüzyılda Timurlenk'in hakimiyetine düştü. Derken İran'lılarla Türk'lerin savaşları arasında kalarak, 17 nci Yüzyılda Osmanlı İamparatorluğuna katıldı.

Bununla beraber, bu güzel şehir çökmekte idi ve bir zamanki haşmetinden silik bir bölge bile kalmamış-

tı. Hâlâ devam etmekte olan canlılığı, zengin Mezapotamya'da, önemli bir ticari konuma sahip olmasından, sayısız kervan yollarının merkezinde bulunmasından gelmekteydi. Doğuya hakim olmak isteyen Büyük Devletlerin politik ve askerî mücadelesinde Bağdat, son derece önemli bir yer tutuyordu. Almanya'nın Abdülhamid'e kur yapması, bu altın kubbeli kente kadar uzanacak demiryolunun imtiyaz hakkını kazanmak içindi. Bu yoldan, Hint kıtasının ufukları açılacak ve Berlin, Doğuya doğru bir adım daha yaklaşmış olacaktı.

İngiltere, sömürge İmparatorluğunu Süveyş'te ve Bağdat anayol uüzerinde savunmakta idi. 1915 Aralık ayında Bağdat'ı ele geçirmeye girişti. General Townshend antik Asur ülkesini cebri yürüyüşle geçtikten sonra, şehire bir baskınla saldırmanın tam zamanı olduğunu düşünmüştü. Türk mukavemeti karşısında plânı boşa çıktı ve (Salman Pak yakınındaki tarihî Ktesifon (Ctesiphon) bölgesinde yenildi. Küt-ül Amara'ya sığınmayı başararak orada kuşatılmış bir halde ve tehlikeli bir durumda kaldı. 29 Nisan 1916 tarihinde, binlerce askeriyle ve zengin bir Silah ganimetiyle birlikte teslim oldu.

Bu zaferden faydalanarak istilacıları Irak'tan sürüp çıkarmak için yeterli kuvvetlerle saldırılsaydı, Bağdat ve Türklerin moralini etkileyecek her şey kurtarılmış olacaktı. Amma, bu yapılmadı.

Enver, Mayıs'ta Bağdat'a gitti. Durumu inceledikten sonra, Alman plânını kabul etti. «Bütün bencil politikaları önlemek için, Almanya ve Türkiye tarafından İran'ın Kurtuluşu» sloganı altında, Almanya, İranı kendi yanına çekmeye çalışıyordu. Rusya'nın ağır basan nüfuzuna rağmen, İran o zamana kadar tarafsız kalmıştı. Al-

manların isteği üzerine, Enver, XIII. Kolorduyu İran üzerine gönderdi. Böylece, harple ilgili konularda her zaman yaptığı gibi, sağ duyuya ters düşen bir kararla faydası şüpheli bir sefer kuvveti teşkil etmek suretiyle Bağdatı savunan orduyu zayıf düşürdü.

İngiltere, Çanakkale'de ve sömürge İmparatorluğunun çok yakınında bulunan Kut-ül Amara'da kaybettiği askeri itibarını kurtarmak için ve Bağdatın ele geçirilmesinin harbin gelişmesinde oynayacağı önemli rolü değerlendirerek tekrar taarruza girişti. Taciz edilmediklerini görünce, İngilizler stratejik bir demiryolu inşa etmiş, ve karşı konulması güç bir ordu toplamışlardı. Sonunda İngilizler azimli bir taarruzla, 1917 yılının Ocak ayında, zayıflamış Altıncı Ordu'yu baskına uğrattılar. Türkler, Kut-Ül Amara ile Bağdat orasında, Dicle Nehri boyunca kahramanca savaştılar. Ancak, İngiliz-Hint ordusunun, Mart ayında, Harun Reşid'in şehri Bağdat'a girmesini önleyemediler.

Yıldırım Orduları Grubu:

Enver'in sorumlu olduğu bu felaket Türkiye'deki bütün çevrelerde acı tepkiler uyandırdı. Üçlü İktidarın ortağı, sallanmakta olan itibarının kırıldığını görmüştü. Gururunu ayaklar altına alarak, Alman müttefikine gitti ve dayak yemiş bir adam gibi onlara sığındı. Alman genel kurmayı, yardım etmeyi kabul etti, ama yeni şartlar altında. Alman üstünlüğünü tanımalı, önünde eğilmeli ve ona itaat etmeliydi. Berlin, Bağdat'ı ele geçirmek maksadıyle, bir ordular grubunun teşkil edilmesi gerektiğine karar verdi. Harbin başındanberi Almanya Türkiye'ye öğretmenler, subaylar ve uzman grupları göndermek suretiyle yardım etmişti. Şimdi ise, ko-

mutanı Alman olmak şartıyle, büyük bir ordu gücü meydana getirilecekti. Genel karargâh, hemen yalnız bu milletin subaylarından kurulacaktı. Ayrıca, o karargâhta Alman askerleri, özel gruplar ve büyük sayıda subaylar da vazife alacaklardı. Yani, kısacası, İngiliz ve Fransızların, sömürgelerindeki kara derili askerleri kullandıkları gibi, aynı şekilde Türk askerlerinden oluşan bir Alman sefer ordusu yaratmayı niyet etmekteydiler.

Ordular Grubu'na, İmparatorluğun yayılmasında büyük katkılarda bulunmuş, fakat cihangir Timurlenk karşısında yenilmiş olan, olağanüstü bir enerjiye sahip Sultan Beyazıt'ın ismini vererek, «Yıldırım» adını taktılar. Alman ordusunun eski komutanlarından olup, son olarak 1916 yılı sonunda Romanya'yı imha etmesiyle ün yapmış General Von Falkenhayn bu kuvvetin komutanlığına getirildi .Genel Karargâhında, sadece dokuzu Türk olan, yetmişbeş subay bulunmaktaydı. Kemal, Yıldırım Grubu'nun bir parçası olan Yedinci Ordu'nun Komutanlığına atandı.

Kafkas Cephesinden Yedinci Ordu Komutanlığına

Kafkaslarda, Türk askerinin çektiği zahmetleri artıran o feci kıştan sonra, düşman Nisan'ın sonuna kadar çekilmesini sürdürdü. Mustafa Kemal, Rus çekilmesini yakından takip etti. Fakat gereksiz savaşlardan kaçındı. Çünkü, hem kıtaları pek zayıf bir durumdaydı, hem de her savaştan sonra, subay olsun nefer olsun, şehit düşmüş arkadaşlarını aklına getirdikçe hâkim olamadığı bir keder duyardı. Her zaman için, kendisine emanet edilmiş olan insanların hayatlarına itina göstermiş ve askerî meharetiyle ölü sayısını sınırlı tutmaya çalışmıştır. Amma, Gelibolu'da olduğu gibi harbin so-

nucunu etkileyeceğine inandığı durumlarda da, birliğindeki en son eri dahi hücuma sokmaktan geri kalmazdı.

Mustafa Kemal bu cephedeki görevinin sona erdiğine inanıyordu. Kerenski'nin geçici hükümetinin gösterdiği o son çabalardan sonra, ihtilâl hareketiyle parçalanmış olan Rusya'nın tekrar taarruza geçmesi ihtimali yoktu. Bütün emareler Rus birliklerinin Çar'lığın eski hudutlarına çekileceğini göstermekteydi. Bir problem kalmıştı. İstilacının işgal ettiği bölgelerde yaşamakta olan ve onların istilasına yardım etmiş bulunan Osmanlı Ermenileri. Bunların çoğu Rus kıtalarıyle birlikte çekilip gitmişlerdi. Kemal, kalmış olanlara eziyet ettirmedi. O bir askerdi ve vazifesini güçleştirmedikleri sürece, politik sorunlarla ilgilenmemesi gerektiğini düşünürdü. Ermenilerin davranışlarını tasvip etmiyordu, amma, Ermeni meselesini başlatan sebepleri bildiği için, bunun hallinde başka çareler düşünmekteydi. Bu problemi Abdülhamid'in ve Enver'in kullandığı metodlardan bambaşka bir şekilde, bir gün halledecekti.

Yeni görevini öğrenince, Kemal, İkinci Ordu Komutanlığını General Kâzım Karabekir'e teslim etti. Bu adam, yüksek bir çalışma kapasitesine sahip iyi bir subaydı. Ayrıntıları görme niteliğine sahip olmakla birlikte büyük strateji plânlarını kavrayacak yetenekte değildi. Bütün bunların yanında, bir komutanı askerlerine sevdirecek vasıflarla bezenmişti.

Kemal İstanbul'a doğru yola çıktı. İngilizlerin faaliyeti ve Mezopotamya ile Suriyedeki başarıları karşısında yapılması gereken harekâtı Genelkurmayla müzakere etmek niyetinde idi.

1917 Yılı Ocak ayında, Talat Paşa, Başbakanlık görevini üstlenmişti. Üçlü İktidar, sessiz tenkitlerin halka

yayılmasını önlemek için gücünü ve nüfuzunu artırmak istemişti. Meclis uyyum içindeydi ve Alman yardımı Almanya ile dost olan ülkelerin savunmasında kendini hissettirmekteydi. Üçlü İktidar bunun uzun ömürlü olacağını sanıyordu.

Genel harp sahnesinde Romanya'nın tamamiyle teslimi, İtalya'nların uğradığı yenilgiler, denizaltı savaşındaki başarılar ve Rus ordusunun ortadan çekilmesi ile doğan büyük avantaj, askeri ve mali bir güç olan Birleşik Amerika Devletlerinin harbe girişiyle karşı tarafın lehine dengelenmiş oluyordu. Böylece, mücadelenin ağırlık merkezi, başarılı sonuçlar vermekte olan yeni kurulmuş Hindenburg hattının bulunduğu Batı cephesine kaymış bulunuyordu.

Boğazları zorlama umudunu tamamen yitirmiş olan Müttefik Yüksek Komutanlığı, Selanik'te üslenmek üzere Makedonya'ya bir sefer kuvveti gönderme plannını uygulamaya koydu. Bu ordu umutsuz bir durumda bulunan Sırplara yardım edecek, İstanbul'a karşı bir tehdit unsuru olacak ve Yunanlılar'ı, müttefikler tarafını tutan Venizelos'un yanında yeralmaya zorlayacaktı. Gerçekten de öyle oldu ve Balkanlarda yeni bir düşman belirdi: Türkiye'nin tarihi düşmanı, Yunanistan.

Enver Paşa müttefiklerinin gözönünde itibar kazanmak arzusu ile Avrupa cephelerine Türk tümenleri göndermeye hemen razı oldu. 1916 yılından itibaren o cephelere bir biri arkasından yedi tümen kadar kuvvet sevketti. Bu tümenlerdeki noksan kadrolarla eğitimleri zayıf olan birlikler Türkiye'nin hayatını savunmakta olan muharebe alanlarındaki birliklerden toplanan güçlü ve tecrübeli savaşçılarla dolduruldu.

Alman Yıldırım ordusunun kurulması ve General Von Falkenhayn'ın gelişi ile Alman nüfuzu dejenere olarak bir baskı unsuru haline dönüştü. Almanlar sadece askerî konularda emirlerine uyulmasını kâfi bulmuyorlar, iç plitika konularında da görüşlerinin aynen kabulünü istiyorlardı. Verilen emirlere körükörüne itaat isteyen şekliyle Prusya karakteri, Türklerin karakteriyle hiç uyuşmuyordu. Bu bakımdan Almanların Türkler'i kendi düşüncelerine göre yönetmeye çalışması milletin temsilcisi olan orduda tepki yarattı ve bu tepki bir millî gurur meselesi halini alınca, Türkler isyan ettiler. Diğer yandan, Alman askerî prestiji, değer kaybetmekte idi ve Mustafa Kemal'in daha harp başlamadan öngördüğü yere gelmişti. Halbuki, Enver ve taraftarları, halk oyunu Mihver Devletleri lehine kazanmak, için bu itibarı çok yükseklere çıkarmışlardı.

Mustafa Kemal, Yıldırım Orduları Grubu Karargâhına gidip de eski bir Prusya bakanı olan General Von Falkenhayn'ın plânlarını öğrenince, Almanların siyyasî yanılgıları karşısında düş kırıklığına uğramıştı. Von Falkenhayn Bağdat'ı ele geçirmek istiyordu. Kemal ise bunu mevsimsiz bulmaktaydı. Çünkü, müttefiklerin, İran cephesinin yükünü hafifletmek maksadıyle, Filistin'e taarruz edeceklerini tahmin ediyordu. Böyle bir taarruz karşısında, Türk Ordusu, hem Irak hem de Filistin cephesindeki taarruzlara dayanacak kadar kuvvetli olmadığı için çok ciddî bir tehlike karşısında kalacaktı. Yıldırım Orduları Komutanı ile bu tartışma her toplantıda yenileniyordu. Enver de Halep'e gelmişti ve tabiatıyle Alman görüşünü desteklemekte idi. Kemal, sonradan haklı çıkacağı bir gerçeği ispatlayacak bütün bilgileri ortaya sermişti.

Mustafa Kemal, bir vatansever olarak, siyyasî sorunlara utanmazca bulaşmış bulunan Von Falkenhayn'a, Alman Elçiliğiyle yakın işbirliği içinde yürüttüğü faaliyetlerinden ve Türkleri aşağılayıcı davranışlarından dolayı büyük öfke duymaktaydı.

Von Falkenhayn'ın bir hareketi, Yedinci Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşayı değerlendirirken ne kadar hatalı davrandığını ve Türkler hakkındaki kanaatlerinin ne kadar yanlış olduğunu göstermeye yeter. Bir gün Kemal'i General Von Falkenhayn tarafından gönderilen biri Türk, diğeri Alman, iki subay ziyaret etti. ve ona içi çok miktarda altın liralarla dolu küçük bir sandık getirdiler. Subaylar bu paranın ne maksatla gönderilmiş olduğunu söyleyemediler. Mustafa Kemal sandıkların içindekilerin bir listesini çıkardı ve imzaladığı bir senedi bir subaylara zorla verdi. Alman generali bu hediye ile, paraya en ufak bir ilgi duymayan ve tam aksine, şerefini daima kişiliğinin ayrılmaz bir parçası kabul eden Mustafa Kemal'i kazanacağını sanmıştı. Von Falkenhayn bu hareketiyle çok kötü bir psikolog olduğunu göstermişti.

Bu olaydan kısa bir zaman sonra, askerî kaidelere ters düşmesine rağmen, Kemal bulunduğu komutanlıktan istifa etti. Bu bir isyan gösterisi idi ve böyle hareket etmekle, Alman müdahalesini tasvip etmediğini herkese açıklamış olacağını umuyordu. Von Falkenhayn istediği halde, Enver onu cezalandırmaktan kaçındı. Çünkü böyle bir hareketin orduda kendisine karşı olan muhalefeti artıracağını hesaplamıştı. Kemal, şüphe götürmez askerî cesareti ve dürüstlüğü ile herkes tarafından sevilmekteydi. Enver bu olayın sessizce kapatılmasını tercih ederek, ondan kararını yeniden gözden geçirmesini istedi. Bu arada, Alman generalinin Kemal'e bir

mektup yazmasını sağladı. Mektup, bir insanı verdiği sözden caydıracak ifadelerle doluydu. Ancak, Kemal'in tutumu basit bir gurur meselesiyle ilgili değildi. Zaten, harbin aleyhte gelişen sonuçları hakkında bulunduğu tahminlerin doğru çıkması karşısında nasıl gurur duyabilirdi ki?

Mustafa Kemal, amir komutayı, almış olduğu sandıkla birlikte Ali Rıza Paşa'ya devrederken ondan aldığı senedi iki yaveri (Cevat Abbas ve Salih Bozok) ile Falkenhayn'e gönderdi ve onlara orijinal senedi almadan dönmemelerini ve Alman'a şu sözleri söylemelerini emretti. «İşte paralarınız duruyor. Fakat, bu paralardan çok daha değerli olan Mustafa Kemal'in imzası sizde kalamaz. Lütfen senedini iade ediniz.» Enver'in en çok önem verdiği şey durumu kurtarmak olduğundan, Kemal'i yeniden Yedinci Ordu Komutanlığına tayin etti. Ancak, Kemal ordulara değil de askerî kuvvetlerin genel yönetimine karşı olduğundan, özür dileyerek bu görevi kabul etmedi ve İstanbul'a dönmeğe karar verdi. Enver altta kalmadı ve Genelkurmay tarafından Kemal'e sağlık sebeplerinden dolayı izin verilmesini temin etti. Başka yapacak bir şey yoktu.

Ayrılma zamanı gelince seyahate çıkacak kadar parası olmadığını gören Kemal, iyi bir binici olarak gözü gibi sevdiği atlarını elden çıkarmağa karar verdi. Çoğu, onun zevkini bilen arkadaşları tarafından hediye edilmiş fevkalade oniki adet saf kan atı vardı.

İçi yanarak yaverlerinden birine en kısa zamanda onları Halep pazarında satmasını emretti. İlgi duyabilecek subaylar böyle pahalı şeyleri alacak malî imkâna sahip olmadıkları için, sivil vatandaşlar ise harp hali sebebiyle devlet tarafından her an el konabileceği korkusu ile, cesaret edemedikleri için atlara tek talip çık-

madı. Üçlü Grup'dan Cemal Paşa, Selanikteyken maiyetinde çalışan bu subayın karşılaştığı güçlüğü duydu ve atlara karşılık avans olarak iki-bin altın lira (Bir Türk lirası yaklaşık bir İngiliz Sterlini değerinde) gönderdi ve atlara alıcı bulmayı üstüne alarak kalanını sonra tamamlayacağını bildirdi. Gerçekten kısa bir süre sonra Kemal İstanbul'da atların satışından elde edilen üçbin altın lira daha aldı.

Kemal Paşa İstanbul'da

Kemal'in annesi ile kızkardeşi Selanik'ten ayrılmak zorunda kalarak İstanbul'a yerleşmişlerdi. Halep'ten dönünce, bağımsız benliği tam hürriyet istediği için, onların yanında kalmadı. Çocukluğundanberi daima yalnız yaşamayı severdi. Ailesiyle veya arkadaşlarıyle aynı çatı altında bulunmaktan hoşlanmazdı. Bu, hiç vazgeçemediği bir adet halini almıştı. Şunu da itiraf etmiştir: «Başka bir tarafım daha vardır. Kendi düşünce ve görüşlerine göre şu veya bu konuda nasihat ettikleri için anneme, kız kardeşime veya yakın akrabalarıma tahammül edemem. Aile içinde yaşayanlar bilirler ki, sağdan veya soldan gelen, şüphesiz menfaat gütmeyen ve içten, bir takım müdahalelerden kaçınmak imkansızdır. Bunlar karşısında iki şıklı bir çıkmazda kalır insan. Ya itaat edeceksin, yahut da bütün bu ikaz ve tavsiyelere kulak asmayacaksın. Benim kanaatıma göre bu her iki hal çaresi de kötüdür. İtaat edersem ne olur? Benden yirmibeş yaş büyük olan annemin nasihatlarını tutarsam, bu geriye doğru gitmem demek değil midir? Veya, itaat etmezsem, benim gözümde faziletli, samimi ve asil bir hanımefendinin bütün vasıflarını şahsında toplamış olan bir annenin kalbini kırmış olmaz mıyım? Bu da doğru olmaz elbette.»

Kemal, yüksek askeri rütbesine yakışacak şekilde, lüks Pera Palas Oteline yerleşti. Otelin Pencereleri ahşap evlerle dolu gözalabildiğine hüzünlü bir semte bakmaktaydı. Benek benek dalgalanan manzara, minarelerle kaynaşıyordu. Kasım Paşadaki Müslüman mezarlığı, hareketsiz selvi ve mezartaşı ordularıyle uzanıp gider. Daha ilerde, şehrin yayılmış olduğu çıplak tepelerden birinin üzerinde, rasgele fırlatılmış gibi kocaman taşlar dikili Yahudi mezarlığı görülür. Bu maşatlıkta, bu Dantevari semtin perişanlığından doğan ölüm düşüncesinin dehşetinden kaçarken, gözün sığınabileceği ne bir ağaç ne bir şey vardır. Bu mahzun tepenin eteklerinde, akan çamur dolu «Altın Boynuz» (Haliç) fevkalade doğal bir liman meydana getirmektedir. Pera Palas'tan, iki uzun minaresini yakarıyormuş gibi göklere doğru uzatmış beyaz Eyüp Camisi de açıkça görülebilir.

Pencerelerden Kemal'e bakan melankolik manzara, ruhunda örülmüş olan duygulara pek uygun düşmekteydi. Vatanın kurtuluşunu gösterecek bir umut emaresi araştırıyordu, fakat, bütün yolların çıkışında gördüğü işaretler endişe vericiydi. Sonsuz bir acı içinde kehanetlerinin doğru çıktığını görmekteydi. Kendilerini milleti yönetecek kabiliyette sananların işledikleri hatalar kervanını nasıl geri çevirebilirdi? Kendisi gibi gidişattan memnun olmayan bir çok politikacı ve yüksek mevki sahibi kimseler tanıyordu. Bunlar bir hükümet darbesi yapmak için çeşitli imalarda bulunmaktaydılar. Kemal bu tekliflere kulak asmadı. Şimdi bir iç mücadele zamanı değildir. Belli bir tarihten bu güne kadar ve bundan sonraki yıllara ait portrelerinde gördüğümüz yüz ifadesi onu daha yakından incelemeye bizi teşvik etmektedir. Yüz hatları herhangi bir şeyi ifade ederken değişmez. Bununla beraber, sakin gözleri belirgin bir hü-

zün içinde parıldar. Ağzında ve kapalı iken dudaklarının ucunda acı bir ifade görülebilir. O zamana kadar, hayatının bütün yılları onu en çok ilgilendiği şeye, Türkiye'nin kaderine, musallat olan olaylara karşı koyarken bulmuştu. Başarısız harpler ve geleceğe ait taşıdığı endişeler kalbini mateme boğmaktaydı.

Şubat ayında, Sultan Abdulhamit Boğazın Asya kıyısındaki Beylerbeyi Sarayı'nda ölüyordu. Boşa giden manyaklığının etkisi altında yaşarken, sahte dipli ve yıllarını çekmeceli dolaplar yaparak geçirmişti. Eski küçük gizleme yerleri bulunan çekmecelerle dolu, karmaşık şam işi güzel dolaplar yapmıştı.

Veliaht Vahdettin ile Almanya Gezisi

Kemal, gizli tertipler peşinde görünmemekle beraber, Enver onu meşgûliyetsiz bırakmanın akılsızlık olacağını düşünüyordu. Kayzer'in daveti üzerine, Padişahın temsilcisi olarak, Veliaht'ın Almanya'ya yapacağı gezi ile bir fırsat doğmuştu. Kayzer 1917 Ekim ayında Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Çanakkale'deki savaş alanlarını dolaşmıştı. Dinamik kişiliği, iyimser tahminleri ve vaadleriyle Türk'lerin sempatisini yeniden kazanmaya çalışmıştı. Ancak başardığını söylersek hata etmiş oluruz.

Baş kumandan Vekili, Kemal'e, resmî heyete katılmasını teklif etti. O da, hareketsizlikten kurtulmak için bu teklifi kabullendi. Enver'in diğer bir düşüncesi de, Kemal'in Alman cephelerini gezerek edineceği güçlü izlenimlerle, Alman kuvveti hakkındaki fikirlerini değiştireceği idi.

Tayin edilen hareket tarihinden iki gün önce, Kemal ile, heyete katılacak olan, Harbiyedeki eski öğret-

meni Paşa, Veliaht tarafından kabul edildiler. Saraya varınca, tek mobilyası bir divan ile iki sandalyeden ibaret bir salona alındılar. Saray kıyafeti olan İstanbul'un (redingot) giyinmiş kalabalık bir grup da orada beklemekteydi. Aynı şekilde uzun ceketli bir şahsiyet salona girdi. Kemal, Veliaht'ı tanıyamadı, amma, yeni gelene karşı yapılan saygı gösterisinden onun Vahdettin Efendi olduğunu anladı.

Veliaht uzun boylu ve narin yapılı idi. Zayıf omuzlarının üzerindeki başı biraz öne doğru çıkık duruyordu. Hareketleri aşırı dermansızlık sebebiyle aksıyor gibiydi. Divana yaklaştı ve bir ucuna oturdu. İki generale de, divanın karşısında duran boş sandalyelere oturmaları söylendi. Efendi Hazretleri, derin düşüncelere dalmış gibi, uzun bir süre gözü kapalı olarak kaldı. Sonra gözlerini açarak ziyaretçilerine baktı ve ciddi bir çaba gösteriyormuş gibi Kemal'e, «Sizinle tanışmaktan şeref duydum, memnun oldum» dedi. Sonra da gözlerini kapayarak sessiz kaldı. Kemal bu görüşmenin havasını şu sözlerle belirtmiştir. : «Böyle iltifatlı bir söz karşısında nasıl cevap vermemin uygun olacağını düşünüyordum, amma ne diyebilirdim ki? Kendi düşünceleri arasında kaybolmuş gibi görünen Naci Paşa'ya baktım. Ben de sessiz kalıp Veliaht tekrar konuşuncaya kadar beklemeye karar verdim. Gerçekten gözlerini açabildi ve dedi ki. «Seyahat edeceğiz, değil mi?» «Evet,» diye kısaca cevap verdim, «Seyahat edeceğiz.»

Kemal bir deli ile konuştuğunu düşünmekteydi. Görüşme sona erdi. Generaller, Veliaht'a iki gün sonra hareket edeceklerini hatırlatarak ayağa kalktılar ve çekildiler. Kemal ve Naci Paşalar intibalarını birbirlerine anlattılar. Naci Paşa, bugün yarın Padişah olacak bu

adam için acıma duyuyordu. Mustafa Kemal, memleketinin kaderi üzerinde acı düşüncelere dalmıştı. Böyle bir yaratık hükümdar mı olacaktı?

Hareket günü, geleceğin Padişahını geçirmek için istasyonda büyük bir kalabalık toplanmıştı. Sivil elbise giyinmiş olarak gelen Veliaht, şeref kıtasını gözden geçirerek selamladı, sonra da halka sahte tavırlarla iki elleriyle şark usulü temennada bulundu. Gezinin gayesi savaş cephelerini dolaşmak olduğu için, Kemal, Veliahtın askeri üniforma giymemiş olmasına şaşmıştı. Bu hususu Veliaht'ın mağrur protokol şefine açıkladığı zaman, o bunu cevaplamak tenezzülünden kaçındı. Kemal, kibirli saray uşaklarından gözü korkacak bir adam olmadığından sözlerini daha sert bir tonla tekrar etti. Saray teşrifatçısı, efendileri karşısında eğilmeğe alışık olduğu için, derhal havasını değiştirdi ve efendi hazretlerinin askerî rütbesi hakkında ordu komutanlarıyle bazı anlaşmazlıklar geçtiği için sivil elbiseyi tercih ettiğini nezaketle anlattı.

Mustafa Kemal, Veliaht'ın aşağı yukarı gidip gelen refakatçileri ve hizmetkarları arasından geçerek, kendisi için ayrılmış olması gereken kompartımanı arayıp durdu. Sonunda yerinin Veliahtın vagonundan çok uzakta ve bavullarla sepetlerin konduğu depoya benzer bir yerin yakınında seçildiğini gördü. Bu durumu, Vahdettin'in sivil listesinde bulunan müdüre şikayet etti ve Almanya'daki resmî gezilerde Veliahta refakat etmekle görevlendirildiği için onu daha iyi tanımak maksadıyle yakınında bir yerde bulunmasının uygun olacağını ileri sürerek yerinin değiştirilmesini istedi. Bu yeni saray uşağı ona genç bir subaymış gibi davranarak, Efendi Hazretlerinin, etrafında hizmetkarlarının bulunmasını

tercih ettiğini ifade etti .Kemal kendisiyle konuşan bu adamın hizmetkarlık işine gerçekten fevkalade yakıştığını düşünüyordu.

Başkentin yüksek tepeleri ufukta kaybolup da, tren Trakya düzlüğünde koşmağa başlayınca, bir subay Mustafa Kemal'e Efendi Hazretlerinin kendisiyle görüşmek istediğini haber verdi. Bu görevi kabullendiğine pişman olan Kemal o subayın arkasından isteksizce yürüyerek saray adamlarının arasından geçti.

Alman liderlerinin alay konusu olacak hasta beyinli bir adama refakat etmek durumunda kalacağı için dehşet içindeydi. Ölüm sancıları içindeki Türkiye'ye yazık oluyordu. Hükümdarı zayıf yaylar üzerinde hareket eden bir paltonun içindeki cesede benzerse, o memleket hakkında ne düşünülebilirdi ki?

Onu büyük bir sürpriz beklemekteydi, uyurgezer Veliahd'ın yerinde, emin bakışlı, hatta otoriter tavırlı ve Kemal'in eskiden gördüğü hayalden tamamıyle farklı bir ifade ve idrak taşıyan bir adamla karşılaştı. Veliaht, gezisinde kendisine refakat edecek olan generalin ismini saraydaki görüşmeden önce öğrenmemiş olduğu için özür dileyerek söze başladı. Sonra, seçilmiş olan kimsenin Çanakkale kahramanı Mustafa Kemal olmasından ayrı bir memnunluk ve şeref duyduğunu söyledi. Vahdettin, Kemalin Çanakkale'deki faaliyetini ayrıntılarına kadar bilmekteydi ve uzun süre bunlardan konuştu. Kemal hala şaşkınlık içindeydi. Sonunda, bu adama müsbet yolda akıl öğretilirse memlekete faydalı olabileceği kanaatine vardı.

Padişah V. Murat, Abdülhamit ve Mehmet Reşat'ın kardeşleri olan Vahdettin Efendi, onları kandırdığını

pek az kimsenin bildiği, mükemmel bir aktördü. Uzun bir tecrübe geçirmişti. Bebekliğinden beri, yüzünü pek az görmüş ve güven ve sempatisini kazanmış olduğu II. Abdülhamid tarafından yetiştirilmişti. Bu sultan, en küçük kardeşine, çok düşkünlük duyduğu hayli yüklü haremini muhafaza etmesi için ihtiyacı olan bütün parayı verirdi. Esirgibi yaşayan diğer kardeşlerinin aksine Vahdettin, Kızıl Sultan tarafından sevilirdi. Çok zeki olduğundan ve velinimetinin hırs ve şüphesine kurban gitmiş olan Murat ve Reşat örneklerinden ders almış olduğundan, daha genç yaşındanberi, haremin zevkleri yüzünden yorgun düşmüş, irade ve hırstan yoksun ve herşeyin üstünde zararsız bir insanmış gibi davranmakmaktaydı.

Vahdettin'in öğretimi bazı bakımlardan noksan kalmıştı. Fakat, Abdülhamit'i örnek edinerek, saray politikası, casusluk ve entrika alanlarında uzmanlaşmayı ihmal etmemiş ve inanmış bir mustebit olarak kalabilmiştir. Ellisinden sonra ziyaret ettiği Batı onun için mechuldü. Batıdaki gelişmeler onu sadece daha fazla şüpheci yapmıştır.

Osmanlı Saltanatının geleneğine göre, taht, muhakkak babadan oğula değil de ailenin en yaşlı üyesine geçtiği için, Vahdettin tahta varis olamazdı. V. Mehmet tahta çıkınca yeğeni Yusuf İzzettin Efendi onun varisi olarak ilan edildi. Bilindiği üzere, İttihat ve Terakki Komitesi, esarete benzer uzun yalnızlığından uyuşuk bir hale gelmiş olan Mehmet Reşat'dan daha genç ve uyanık olduğu için Yusuf İzzettin Efendiyi tahta geçirmeyi düşünüyordu. Ancak Enver onun haklarını iptal etti. Sakin tabiatlı Mehmet, Enver'in müstebit hırslarını tatmine rakibinden daha uygun düşmekteydi ve genç Veliaht'ın göze çarpmaz dış görünüşü altında eğilmesi güç

bir irade keşfetmişti. Yusuf Efendi'nin kalbinde, Osmanoğulları'nın istibdatçı ve inatçı mirası yatmaktaydı.

Halkın içinden gelen Enver'e karşı Veliaht'ın kalbinde koyu bir nefret yeralmıştı. Türkiye'nin harbe girişinden önceki günlerde sarayın ağır perdeleri arasından dışarıya sert tehdit ve tartışmalar sızmakta idi. Yusuf Efendi tarafsız kalmayı yeğliyordu. Enver, Veliaht'ı, İttihat ve Terakki Komitesinin liderlerine, Komitenin geleceği için bir tehdit unsuru olarak göstermeye muvaffak oldu.

Yusuf İzzettin Efendi'ye Komitede tutulmadığı duyuruldu. O da Boğazın Asya kıyısında, çeşitli meyve ağaçları ile çiçeklerin süslediği bir tepede bulunan sarayına çekildi. Bu tepenin yanındaki başka bir tepede mübarek selvi ağaçları ile kaplı, beyaz kitabeli mezar taşlarıyle Boğaza bitişik tepeleri doldurarak bize hayatın ne kadar nazik ve narin bir şey olduğunu devamlı olarak hatırlatan mezarlıkların en büyüğü Karacaahmet Mezarlığı bulunuyordu. Karşıda, Avrupa yakasında, berrak gökyüzüne yapıştırılmış gibi duran başka bir koru, görünürdü. Beriyanda, muhteşem kanalın dalgalarının yanıbaşında, elle işlenmiş mermer duvarları yükselen Dolmabahçe Sarayı yer alıyordu. Mehtemel Padişah bu sarayı, asla aşamayacağı muazzam mesafelerle kendisinden ayrılmış bir yer gibi görürdü. Üçlü Grup, özellikle Enver, adam öldürme dahil her şeyi yapabilecek durumda idiler. O, aşağı tabakanın adamı, Osman'ın kanını taşımakla kendilerini korunmuş sayanları ikaz etmek istercesine, bir Osmanlı Hanım Sultan'ın kocasını astırmakta tereddüt göstermemişti.

Yusuf İzzettin Efendi intihar ettikten sonra, Vahdettin Efendi, Veliaht mertebesine çıkmıştı. Yusuf İzzet-

tin Efendi'den bir kaç yaş daha genç olan yeni Veliaht, her ne pahasına olursa olsun Padişahlığı kaçırmak istemediğinden, bu maksadına ermek için, zihnen tükenmiş bir adam rolünü oynamakta devam etmekteydi. Türkiye'nin efendilerinin onu beceriksiz biri gibi görmelerini istiyordu. Yusuf İzzettin efendi'nin ölümü, ona açık bir ikaz olmuştu.

Sultanın sağlık durumu nazikleşip de vaktin kendisine doğru yaklaştığını anlayınca, Üçlü İktidarın casuslarına karşı, istediği şekilde görünmek için, rolünü en iyi tarzda oynadı ve daha önemlisi mümkün olduğu kadar göze çarpmamaya çalıştı. Mustafa Kemal ile İttihatçı liderler arasındaki kırgınlığı yakından bilmekteydi. Bu meşhur general ile temas imkanı sağlayan tesadüfe son derece sevinmişti. Kimbilir, belki bir gün tahta çıktığı zaman, kendi haklarını korumak için, Genç Türklerle arasında çıkabilecek bir mücadelede bu adam kendisine bir vasıta olarak hizmet edebilirdi.

Şimdi casuslardan çok uzakta, Kemal Paşa ile uzun uzun konuşmanın tadını çıkarıyor, onu tanımaya çalışıyor ve ondan ne gibi hizmetler bekleyeceğini tasarlıyordu. General ise, kendi açısından, bu paltolu iskelet-teki gizli oynak zekayı farkettiği için, İmparatorlukta meydana gelen olaylar ve olgular hakkındaki fikir ve kanaatlarını sadakatle açıklamakta idi. Veliaht, Kemal'in Üçlü İktidar hakkında yaptığı tenkitleri duymaktan özellikle memnun oldu. Tren yolculuğu esnasında iki adam arasında nisbi bir dostluk doğmuştu.

Kayzer Wilhelm Türk Veliahtını çok büyük bir saygı ve ihtiramla kabul etti. Hindenburg, Ludendorff ve bütün Genelkurmay Türk delegasyonunu karşılamak için toplanmıştı. İmparator ve geleceğin Padişahı kucak-

laştılar ve nazik cümleler teati ettiler. Naci Paşa tercümanlık yapmaktaydı. Vahdettin, Majesteleri Kayzer'e refakatindekileri takdim etmeğe başladı. Mustafa Kemal'in adı söylenince Kayzer sağ elini ona uzatarak yüksek bir sesle «XVI nci Kolordu! Anafarta!» dedi. Bu sözleri duyan bütün kalabalık, askeri ünü, Almanya'nın en yüksek idarecilerine kadar ulaşan bu adamı görmeğe çalıştı.

Veliaht ve heyeti, İmparatorun kendi konutunda misafir edildiler. Vahdettin, yanında Naci ve Kemal Paşalar, nezaket ziyaretlerine başladı. 1916 yılından beri Alman Ordusunun Başkomutanı bulunan ve Kemal'in üzerinde çok müsbet intiba bırakmış olan, Mareşal Paul Beneckendorf Von Hindenburg'un makamını ziyaret ettiler. Misafirler oturur oturmaz ve normal olarak önemli meselelere dokunulmamasını gerektiren nezaket ziyaretlerindeki kaidenin aksine, Mareşal genel durum hakkında iyimser bir panaroma çizerek Veliaht'ı temin etti. Korgeneral Heinrich Von Ludendorff da daha az samimi ve nazik değildi. 21 Mart 1918 tarihinde Müttefikler cephesine yönelteceği büyük taarruz harekatının parlak sonuçları üzerinde ısrarla durarak konuştu. Alman hava gücü düşman şehirlerinin maneviyatını çökertmekte ve uzun menzilli yeni topları Paris'i perişan etmekte idi.

İlginç «Hatıralar»ında, Mustafa Kemal, bu görüşme esnasında Ludendorff ile yaptığı kısa konuşmayı şöyle nakleder: «Bu taarruzdan haberimiz olmuştu. Fakat ben şahsen, bu harekattan beklenen sonuçları Ludendorff'un kendi ağzından işitmeye sabırsızlanıyordum. Benimle konuşmasında bu noktaya temas etmediğini ve ordunun katıldığı bu taarruzdan söz ederken, sadece,

ülkesinin ve ordusunun ve elbette bütün müttefiklerinin moralini yükseltmek için fırsatlar aradığını anlamıştım. Bu şüphemi muhakkak gidermek için generale kısa bir soru yönelttim: 'Taarruz en son hangi hatta kadar gidebilecektir?, Veliahtın heyetindeki bir subay tarafından sorulan bu ani sual karşısında, Ludendorff konuşmasını kesti, bir an düşündü gözlerini niçine bakarak,' Biz taarruz ediyoruz. Sonucunu olaylar gösterecektir', dedi.»

«Cevap verdim:»

«Yapılmakta olan taarruzun sonucunun ne olabileceğini anlamak için olayların ve talihin ne göstereceğini beklemeye gerek yok sanıyorum. Çünkü yapılan taarruz en çok mahdut hedefli bir taarruzdur.»

«Ludendorff tekrar yüzüme baktı. Ne demek istediğimi anlamıştı. Müsbet menfi cevap vermeyerek sustu.»

Mustafa Kemal, sonraları, General Lubendorff'un yazdığı anıları okumuştur. Ne, Veliaht'ın heyeti tarafından kendisine yöneltilen bu kısa sorudan ve ne de, verilen tek cevabın sükut olduğundan söz edilmediğini görmekle şaşırmamıştır. Bu arada, Kemal, hatıralarında bu görüşmeyi anlatırken, komutanlarının bütün sözlerine rağmen Almanya'nın harbi kazanmaktan çok uzakta bulunduğunu geleceğin Padişahına kesinlikle ifade ettiğini ve bundan yanılmamış olduğunun görüldüğünü okuyucularına hatırlatmak istemiştir.

Enver Paşa, Efendi Hazretlerinin gezisini, büyük Alman taarruzu ile aynı zamana rastgetirmeyi ayarlamıştı. Böylece, Veliahtı bir Alman hayranı haline sokacağından ve doktorlarının endişelendiği gibi, Padişah ölürse, yeni hükümdarın Alman yanlısı politikada de-

vam edeceğinden ve Üçlü İktidarın hakimiyetini sürdüreceğinden emin bulunuyordu.

Almanya'ya gidişlerinden bir kaç gün sonraydı. Vahdettin'le generaller, Naci Paşanın odasında, Alman Ordusunun yüksek rütbeli Komutanlarının verdiği iyimser yorumlar üzerinde heyecanlı bir sohbete girişmişlerdi. Kemal, sonraları, müzakere edilen konuları şöyle nakletmiştir : «Veliaht'a, Alman komutanlarının burada belirttikleri görüşleri Türkiye'de benimsemek ve yaymanın faydasız olacağını anlatmaya çalıştım. Bu kanaate varışımın sebebi, sorduğum küçük sual karşısında Ludendorff'un aldığı tavır olmuştu. Bana öyle geliyordu ki, o kendisini silahların ilahi kaderine emanet etmeğe hazırlanmaktaydı. Veliaht benimle aynı fikirde olduğunu belirten bir ifadeye bürünmüştü. Tam bu sırada otelin içinde bir bağrışma duyuldu, sonra ses yaklaşarak bize kadar geldi. 'Kayzer! Kayzer!' diye sesleniyorlardı. Kapımız veruldu ve İmparator ve Kral'ın geldiğini haber verdiler. Hemen onu karşılamağa çıktık. Kayzer odamıza girdi ve hep beraber oturdu.»

«İmparator gerçekten centilmence konuşuyordu, sadık ve vefalı Osmanlı Devletinin çok değerli bir Alman müttefiki olduğundan ve özellikle Başkomutan Vekili Enver Paşa Hazretlerinin bu dostluğun değerini ve yüksekliğini anlayarak çalıştığından, Alman Başkomutanlık ve Genelkurmayının bu seçkin şahsa fevkalade emniyet ve güven beslemekte olduğundan söz ediyordu. Naci Paşa'nın tercümanlığıyle Vahdettin aşağı yukarı şu cevabı verdi :»

«Türkiye'nin Almanya'ya karşı sadakat ve vefasından, yakın gelecekte Alman savaş ortaklarının mutluluğa kavuşacaklarından söz eden değerli ifadeleriniz Os-

manlı Devletinin yarınını düşünmek durumunda bulunan bende büyük bir rahatlık ve teselli uyandırdı. Ancak genel durumun yorumlama ve incelemesini bir yana bırakarak bir noktayı da açıklıkla anlamak ihtiyacındayım. Türkiye'nin can damarlarına yöneltilen darbeler durdurulamamaksızın ilerlemektedir. Eğer bu darbeler başarı kazanırsa Türkiye yok olacaktır. Bu darbeleri durdurmak için yeterli bir teminat belirten ifadelerinize rastlayamadım. Lütfen bu hususta da beni biraz aydınlatır ve tatmin eder misiniz?»

«Türkiye'nin sayın Veliahtı, anlıyorum ki, sizin zihninizi bulandıranlar vardır. Ben Almanya İmparatoru size yarından ve yaklaşan başarılardan sözettikten sonra şüpheniz kalır mı kalmaz mı?»

«Yanında bulunduğum Veliaht müsbet cevap vermekle beraber endişesinin giderilmediğini ifade etti. İmparator ayağa kalktı ve bizi terkedeceğini anladık. Salonun kapısına doğru yürüdü. Vahdettin ve arkasında bizler Kayzer'i salonun kapısından dışarı çıkardık. Kayzer sola doğru giden bir koridordan yürüyecekti. Ben Kayzer'in hoşuna gitmediğimi anladığım için karşı koridora doğru ve biraz uzakta durdum. İmparator Veliaht'ın ve ona yakın bulunan Naci Paşa'nın ellerini sıkarak, uzağında bulunan bana baktı ve önündeki koridor yönünde yürümeye başladı. Benim elimi sıkmamıştı. İmparatorun hakkı vardı. Veliahtın heyetinde bulunan herhangi bir generalin elini sıkmak için onun ayağına mı gidecekti? Bu generalin İmparator tarafından eli sıkılmak şerefini kazanmak için biraz acele etmesi gerekmezdi. Bu kusurumu itiraf edeyim. Bilmem neden durgun, hareket edemez, sabit ve dalgın bir durum almıştım. İmparator iki üç adım attıktan sonra geri dön-

dü. Bana yaklaştı : «Affedersiniz, sizin elinizi sıkmamıştım.» Dedi, Elimi uzattım, çok nazik ve yüksek ruhlu iltifatlarından şeref duydum.'

İmparator, eski arkadaşı Kızıl Sultan'ın kardeşi olan misafiri şerefine bir yemek verdi. Masanın çevresinde bir Alman Prensi, Hindenburg, Türk Büyük Elçisi, Ludendorff, Başbakan ve Vahdettin'in yaveri de yer almıştı. İmparator, Kemal'in yanında oturan Ludendorff'a Almanca hitap ederek onunla konuşmasını söyledi. Yüksek komutanlık karargahının kurmay başkanının değindiği konular Kemal'in hafızasında yer edecek kadar önemli olmamıştır. Yemekten sonra misafirler yandaki odaya geçtiler. Burada Türk Generali, Tannenberg Savaşının galip komutanı ile başlatmağa çalıştığı sohbeti şöyle nakletmiştir : «Karşımda, asil bakışı, özellikle gerçekleri teşhis etmek için yaradılmış görünen, fakat tedbirli bir sükut içinde kalmasını bilen uzun boylu ve azametli bir şahsiyet görüyordum.» Sohbet, Kemal'in yakından bilgi sahibi olduğu Suriye'deki olaylara intikal etti. Bu sebeple Hindenburg'a durumun gerçek yüzü hakkında bilgi verdikten sonra, sözlerini şöyle tamamladı : «Korkarım ki benim sözlerim almış olduğunuz bilgilerle uyuşmayacak, amma, gerçeği aksettirdiğinden emin olabilirsiniz. Suriye'deki durumun iyiye doğru gitmediğine inanmalısınız. Ayrıca şunu da arzetmek isterim ki Mareşalim, bu günlerde önemli bir taarruza geçmek üzeresiniz amma, buna fazla bel bağlayacağınızı sanmıyorum. Aramızda kalmak üzere, bu harekattan elde edeceğinize inandığınız hedeflerin neler olduğunu bana söyleyebilir misiniz?»

«Bu büyük asker, bu ihtiyatlı kişi soruma cevap verebilir miydi?» diye yazmıştır Kemal. «Zaten bunu ondan

beklemeye hakkım da yoktu. Bu biraz da benim ileri tecessüsümü gösteriyordu, belki de buna sebep sundukları nefis şampanyanın etkisi idi. Mareşal, söylediklerime yakın ilgi duymuş görünüyordu ve cevabı sade ve orijinal oldu. Odanın ortasında sigara ve sigaralarla dolu bir küçük maşa bulunuyordu.

«Ekselans, dedi, size bir sigara takdim edebilirmiyim?» Hindenburg bütün sorularıma böylece cevap vermiş olmaktan memnun görünüyordu. Masaya yanaştık ve kendi elleriyle bana bir sigara uzattı. İmparatorun, Vahdettin ile sohbetini kesmeden konuşmamıza ilgi ile kulak verdiği belli idi ki mareşal'a Almanca sordu: 'Ne diyor?' Hindenburg cevap verdi. 'Bazı şeyler' Sigaramı yaktıktan sonra Hindenburg'dan uzaklaştım ve Vahdettin'in yanına geldim. Ona sordum: 'Nasıl? Almanya İmparatoru ile bizzat konuşuyordunuz. Endişelerimizi hafifletecek tek söz ettimi?, 'Hayır', dedi Veliaht 'Onunla ciddi sorunlar üzerinde konuşmalısınız. Endişelerinizi belirtmekte tereddüt etmeyiniz. Bunların ona pek hoş geleceğini sanmıyorum ama, hiç olmassa Türkiye'de gerçekleri görebilen insanlar bulunduğunu öğretecektir.»

Birkaç gün sonra, Veliaht ve maiyeti, Alman Genelkurmayı tarafından düzenlenmiş ve Batı Cephesinin çeşitli kesimlerini görmelerine imkan verecek olan bir geziye başladılar. Böylece, öldürme ve tahrip biliminin en son teknikleriyle silahlanmış milyonlarca insanın mücadelesini sergileyen muazzam bir manzaranın seyircileri olacaklardı.

Önemi pek fazla olmayan bir karargaha geldiler. Burada Veliaht, gereken ihtiram içinde, muharebenin

gidişi üzerinde aydınlatıldı. Her şey Alman Ordusunun lehinde görülmekteydi.

Subayların kullandığı askeri teknik sözcükler ve anlattıkları askeri durumları gösteren planlar Vahdettin'in aklını karıştırmıştı. Kemal Paşanın kulağına «Ne diyor bu?» diye fısıldadı. General, cevap olarak, «Haritada gösterdikleri durumu arazide görmek istediğinizi belirtiniz», dedi, Veliaht söyleneni yaptı ve hep birlikte ateş hattına doğru gittiler. Mevzilere yaklaşırken, Alman subayları seçtikleri noktaya varmak için geçmeleri gereken yolu gösteren bir harita çıkardılar. Kemal bu yolu bırakıp kendi seçtiği bir noktaya götürmelerini teklif etti. Tahmin edileceği gibi bu teklif kabul edilmedi ve karargahça düzenlenen gezi programı uygulandı.

Kemal hatıralarına devam eder: «Orada askerlik inadım tuttu ve onları takip etmedim. Bulduğum bir haritadan faydalanarak, ateş hattındaki başka bir noktaya gittim ve mevzi gerisindeki bir ağacın altında durdum. Yanımda benimle gelen Alman subayları vardı. Ağaçta gözetleme yapan genç bir subay aşağı indi ve gördüğü şeyleri anlattı. Ağaca çıkmak için izin istedim ve durumun genç subayın tam anlattığı gibi olduğunu gördüm. Bununla beraber, benim için önemli olan, durumu karşılamak için ne gibi tertipler almayı düşündüklerini meydana çıkarmaktı. Sordum: «Bu düşman durumu karşısındaki kuvvetiniz, tertibatınız ve ihtiyatlarınız nedir, lütfen bana söyler misiniz? Bunlar açık kalpli kıta subayları olduğundan, bir müttefik ordunun subayına dosdoğru konuşmakta tereddüt etmediler. Söylediklerine göre, süvari birlikleri bile atlarını bırakıp piyadenin yanında yer almışlardı. İhtiyat birliklerinden yeterli nicelik ve nitelikte asker bulunmuyordu. Duyduk-

larımdan hayrete düşmüştüm. Dayanamadım 'Dediklerini-z doğruysa, tehlikedesiniz?' diye söylendim. «Evet, öyle» diye cevap verdiler.»

Bu cephe ziyaretinden, Kemal, büyük bahar taarruzunun gerçek anlamı üzerinde ve karşı taraf zayiatını Amerika'dan gelen taze kuvvetlerle telafi ederken, Alman İmparatorluğunun nasıl bir bitkinlik içinde savaştığı hakkında yeter derecede açık intibalar edinmişti. Cepheyi dolaştıktan sonra, Alsas'ta, Vali Türk heyeti şerefine bir kabul töreni tertipledi. Bu zat, Vahdettin'in huzurunda, Ermenilerin uğradığı felaket için Türk'leri suçlayacak kadar patavatsız biriydi. Veliaht olayların gerçek yüzünü izah ederek kendini savundu ve söylediklerini desteklemesi için Kemal Paşa'yı çağırarak nezaketsiz Valiye «Yanımda, bu cepheden yeni dönmüş olan bir general var. Lütfen bir de onu dinler misiniz?» dedi.

«Konunun Ermeni meselesi olduğunu Veliahttan öğrendim» diye başlar Kemal. «Vali onların en iyi niyetlerle hareket ettiklerine inanmıştı ve Türkler'i haksız şiddet göstermekle suçluyordu. Dost ve müttefik bir ülkenin resmî bir memurunun, hem de misafirleri olduğumuz halde, böyle nazik bir konuyu geleceğin Türk İmparatoru huzurunda ciddi ciddi tartışmasına hayret etmiştim. Şöyle cevap vermeğe başladım: 'Böyle önemli bir eyalette, kuşkusuz değerli bir zat olan, bir Alman Valisinin ittifak için bütün maddi ve manevi varlığını feda etmiş olan müttefikiniz Türkiye'nin Veliahtı huzurunda böyle bir konuşma konusu seçmiş olması ve tarihin karanlıklarında yitirdikleri millî varlıklarını yeniden tesis etmek için bütün dünya'yı kandırmaya çalışan Ermeni'lerin lehinde konuşması beni hayrette bıraktı!»

«Bu valiye hitap ederken alaycı ve iğneleyici bir ifade kullanmaktan kendimi alamadım. Türkiye'de olupbitenler hakkında yanlış bilgiler edindiği belliydi. Bütün fedakarlığımıza rağmen, Ermenilerin hak ve iddialarının meşru olduğuna inanmıştı. Konuşmamı şöyle bitirdim :»

«Vali hazretleri, biz cephe hattını gezmekle görevli bir heyetiz. Biz buraya Ermeni meselesini konuşmak için değil, bize yardımcı ve destek olan Alman Ordusunun durumu hakkında bilgi edinmek için geldik. İstediğimiz bilgiyi elde ettik ve memleketimize yeterince ders almış olarak dönüyoruz.»

Cepheyi gezdikten sonra, heyet Berlin'e hareket etti. Orada Kayzer konukseverliğini sürdürdü. Adlon Otelinde onlar için lüks odalar ayrılmıştı. Resmî yetkililerin ziyaretleri yanında, Veliaht, bir çok gazetecinin ziyaretini de kabul etmiş ve onlarla görüşmekten memnun olmuştu. Vahdettin, kendi öz aile fertleri tarafından öldürülmüş olan sayısız hanedan üyelerinin talihsizliğine uğramak korkusu içinde veya Türkiye'yi yöneten politikacıların gözönünde kuşkulu görünmek korkusu ile Sarayının sessizliğinde gönüllü olarak geçirdiği uzun yıllardan sonra, şimdi yabancı bir ülkede yaşamanın tadını gerçekten çıkarmaktaydı.

Bir akşam, Veliahtın bazı basın mensuplarına verdiği mülakattan sonra, Vahdettin ile Kemal yanlız kalmışlardı. Gazetecilerle konuşma, her zaman olduğu gibi, cephe intibaları üzerinde geçmiş ve Türkiye'nin katılmış olduğu harpte karşılaştığı çeşitli güçlükler de konuşulmuştu. Endişelerini saklamağa çalışmasına rağmen Veliaht'ın maneviyatının bozulduğu anlaşılıyordu. Kemale

baktı ve destek ararmış gibi ondan fikir sordu: «Ne yapmalıyım?»

Cevap vermeden önce Kemal birkaç saniye bekledi. Kahramanların doğduğu muharebe alanlarında gördüğümüz gibi Mustafa Kemal ani karar adamı idi. Ancak, söylemek üzere olduğu sözler çok derin düşünmeyi gerektiriyordu. Çünkü bu sözler, ilk ve son defa olarak, duygu selinin akış istikametini gösterecekti. Teklifleri kabul edilmiş olsaydı, Türk tarihinin akış yönünün değişmiş olabileceğini bilmiyordu. Kemal şöyle konuştu:

«Osmanlı tarihini biliyoruz. Korku ve huzursuzluğunuzun haklı sebeplerine yolaçan tehlikeleri beraberinde getirmiştir. Size bir teklifte bulunacağım ve eğer kabul ederseniz, hayatımı emrinize vereceğime söz veriyorum.»

«Söyleyin» dedi Vahdettin, bir gün ölüme mahkum edeceği adama,

«Henüz Padişah değilsiniz. Almanya'da gördünüz ki, İmparatorun, Veliahtın ve diğer prenslerin her birinin makamları var. Siz niçin devlet işlerinden uzakta kalasınız?»

«Ne yapabilirim ki?»

«İstanbul'a dönünce bir ordunun, Beşinci Ordunun Komutanlığını isteyin. Ben de sizin kurmay başkanınız olayım.»

Bu, Çanakkale'yi başarıyle savunan orduydu ve bu önemli konuşmanın geçtiği sıralarda İstanbul'un yakınındaki en büyük gücü temsil etmekteydi. Bu sebeple normal olarak Başkentte cereyan edecek muhtemel politik mücadelelerin halli için kesin bir nüfuza sahip olabilecekti. Vahdettin, çekinerek cevap verdi:

«Bunu bana vermezler.»

«Siz yine de isteyin», diye israr etti Kemal.

«İstanbul'a dönünce düşünürüz.»

Dönüş seyahatı başlamıştı. Kemal, Almanya ve müttefiklerinin harbi şimdiden kaybetmiş olduğu hakkındaki intibalarını birlikte götürmekteydi. Geleceğin Sultanı da bu görüş paylaşıyordu. Ancak, bu benzer kanaatlarının altında, birbirinin tam zıddı iki tepki doğmaktaydı. İhtiyatlı Osmanlının kalbinde, farkına varamadığı, bir korku dolaşıyordu. Onu tek arzusu Alman yenilgisinin onu tahttan mahrum etmemesiydi. Vatansever Mustafa Kemal ise, söz götürmez bir şekilde, vatanının iyiliği için kendini kurban etmeğe hazırdı. Aynı zamanda, Türkiye'yi daha büyük belalardan koruyacak, Komitenin palitikaları ile son defa ve kati olarak ilişkisini kesecek ve başka bir yerde, ayrı bir barış imkanı gibi, şerefli çözüm yolları araştırmaktaydı. «Hasta Adam» ölmek üzereydi. Açgözlü düşmanları parçalanan dev'in cesedi üzerine hırsla atılmaya hazır bekliyorlardı.

Karlsbad Kaplıcaları

Kemal daha İstanbul'a varmadan içinde sızılar duymağa başlamıştı. Yapılan teşhise göre, sol böbreğinde iltihaplanma vardı. Arkadaşı olan askeri doktorların bütün ihtimamlarına rağmen acılar içinde bütün bir ayını yatağa bağlı olarak geçirdi ve belirsiz bir gelişmeden fazla bir iyileşme hissetmedi. Hastalığının ciddiyeti üzerine, doktorları, Viyana'ya kadar uzanıp bir uzman doktora görünmesini tavsiye ettiler. Başka çaresi olmadığını gördü. Gönderdikleri uzman onun Viyana yakınındaki Cottage Sanatoryumu'nda yatmasını gerekli gördü. Orada güç bir tedavi altında, yataktan çıkamadan uzun bir

ay daha geçirdi. Sonra da Karlsbad Kaplıcalarında bir kür yapması tavsiye edildi.

Kemal son bir kaç yılını muharebe alanlarında mahrumiyet ve bu mahrumiyetin verdiği üzüntüler içinde geçirmişti. Üstelik, enerjik yaradılışı onu her tarafa yetişen bir çok adam haline getirmişti. Genç subayları ve hatta ateş hattındaki kıtaları yürüyüşlerde, yemek zamanında, ve muharebelerin tam ortasında onu yanlarında bulurlardı. Amirleri de Genel Karargahta masasının başında çalışırken görürlerdi. Çanakkale Savaşında bir astsubay üniformasına bürünerek, düşman mevzilerini yakından görebilmek maksadıyle, ateş-kes mütarekeleri esnasında yaralı ve ölülerin toplanmasına yardım ettiği kaybedilmektedir. Bütün bu fiziksel çabaları en sonunda böbreklerinden rahatsızlanmasına sebep olmuştu. Ve hâlâ nazik bir durumdaydı.

Sultan Mehmet Reşat 1918 Temmuzunun ilk günlerinde öldü. Saltanatı şansız şerefsiz geçmişti. Hanedanı içinde hükümdarlık yapmayan ilk Sultan o olmuştur. «Anayasa» sözcüğü ile onun yanında yer alan «Meclis» adına Genç Türkler, Padişahı önemsiz bir duruma düşürmüşlerdi. Görmüş olduğumuz gibi, bu kelimeler genç Türkler için pek az değer taşımaktaydı. Üçlü İktidarın istibdadı Osmanlı Saltanatının yerini almıştı.

Yeni Padişah, VI. Mehmet namı ile tahta çıktı. Kemal, bu haberi alınca, kendi kendine tam sebeplerini anlayamadığı, bir heyecan içinde kaldığını hissetti. Tamamıyle alelade bir kimse olan V. Mehmet için yas tutmağa değmediği gibi Vahdettin'in tahta oturmasından heyecanlanmağa da sebep yoktu. Onu tahrik eden şey, daha ziyade, hükümdarın değişmesiyle Türkiye için, belki de yeni ve daha az karanlık ufukların belirmesi umu-

du idi. Yeni Padişah Kemal hakkında ne yapmayı düşünüyordu? O mahrem konuşmalarını anımsayacakmıydı? Henüz kurtulamadığı hastalığının bu günlerde onu İstanbul'dan ayırmış olması büyük bir bahtsızlıktı. Üçlü Grup ve Komitenin liderleri yeni Sultan Mehmet üzerinde hakimiyet sağlamak için israrlı olarak çalışıyor olmalıydılar. Eğer bunu başarırlarsa, her şey mahvolurdu.

Gelmeye başlayan haberler Padişahın kendi yolunu tutturduğunu göstermekteydi. Sultanın İzzet Paşayı Baş Yaverlik makamına getirmesi Kemal'e geldi. İzzet Paşa Müttefikler yanlısı olarak tanınmıştı ve Kemal'e daima saygı ve arkadaşlık göstermişti. Padişah ve Halife'ye bir kutlama mesajı gönderdi ve derhal cevabını aldı. Karlsbad'daki kür'lerine devama karar vermişti. Bu sırada padişahın özel kalem müdürü olan subaydan aldığı iki muğlak telgraf Başkent'e dönmesini bildirmekteydi. Metindeki ifadelerden bunun üst düzeydeki bir zat tarafından istendiği anlaşılıyordu. Kemal yola koyulmanın doğru olacağını düşündü.

Fakat, sağlık durumu onu geciktirmekteydi. Viyana da İspanyol nezlesine yakalandı ve tekrar yatağa düştü. En sonunda bir zamanlar «Allahın Koruduğu Şehir» adını almış olan İstanbul'a dönmek kısmet oldu. Dönüşünü isteyen kişinin Paşa olduğunu öğrendi. Paşa, Almanya gezisi esnasında Vahdettin ile Kemal arasında başlayan iyi ilişkiler hakkında her şeyi duymuş bulunuyordu.

Padişah Vahdettin ile Görüşmeleri

Kısa bir zaman önce Padişahın Yaverliğine getirilen Naci Paşanın yardımı ile, Mustafa Kemal, arzulamakta olduğu huzur'a kabul imkanını elde etti. Padişah onu büyük bir yakınlık ve saygı gösterisiyle karşıladı, hatta

Veliaht iken göstermiş olduğundan daha fazlasıyle. Vahdettin kendi elleriyle sigara takdim etmek ve sigarasını yakmak nezaketini bile göstermişti. Böyle bir karşılanmadan sonra, Sultanın ziyaretçisi daha önceki vesilelerle konuşmuş oldukları konulara değinmenin zamanı geldiğini düşündü. Padişahı tebrik ederek ve onu tahtta görmekten duyduğu mutluluğu belirterek, çok kritik bir anda sorumluluk aldığını ifade ederek söze başladı. Sonra da, eskiden olduğu gibi serbestçe konuşmak için izin istedi. VI. Mehmet kabul etti.

Kemal görüşlerini açıkça anlattı ve sözlerini şöyle toparladı.

«Baş Komutanlığı bizzat almalısınız ve beni de, yardımcınız olarak değil, Kurmay Başkanınız olarak atamalısınız. Her şeyden önce Ordunun kontrolunu ele geçirmeniz önemlidir. Çünkü ancak o zaman alacağınız tedbirler yürürlüğe konabilir»

İlk görüşmede olduğu gibi, Vahdettin gözlerini kapadı. Uzun bir sükuttan sonra sordu :

«Sizin gibi düşünen başka komutanlar da var mı?»

«Vardır,» oldu. Kemal'in cevabı.

«Bunun üzerinde düşünelim,» dedi Vahdettin.

Artık söylenecek söz kalmamıştı. Ziyaretçisi, Padişahtan ayrılmak için izin istedi ve fazla bir memnuniyet duymadan ayrıldı. Padişaha ne oluyordu?

Bunu başka bir görüşme takip etti. Bu sefer insiyatif Mehmet Vahdettin'den gelmiş ve İzzet Paşanın da bulunmasını istemişti. Bu görüşmede konuşma genel konular üzerinde oldu. Sultan onlara ciddi bir şey hakkın-

da söz söyleme fırsatı bırakmamıştı. Her hangi bir sonuç alınmadan görüşme sona erdi.

Mustafa Kemal, Sultan Hazretlerini yalnız görmekte israr etti ve bu fırsat kendisine sağlandı. Bu kerre, ön sözlere lüzum görmeden, doğruluğuna inandığı ve Vahdettin'in de kabul ettiği düşünceleri anlatmağa başladı. Padişah, konuşmaya son vermek için, dedi ki :

«Paşa, ben herşeyden evvel İstanbul halkını doyurmak zorundayım. İstanbul halkı açtır. Bunu sağlamadıkça alınacak her tedbir isabetsiz olur. «Bu şekilde bir değerlendirme yürüttükten sonra, konuyu değiştirmek veya bir cevabı önlemek için gözlerini kapadı. Kemal, açıkça konuşmaya cesareti olmayan bir entrikacı ile karşı karşıya bulunduğunu anlayınca bağrına taş basmaya karar verdi. Gene de, Sultanın imalarına rağmen, kısa ve cesur bir konuşma yaparak onu uyandırmaktan kendini alamadı :

«Çok doğru düşünüyorsunuz. Fakat, İstanbul halkını doyurmak için alınması gereken tedbirler. Zatı Şahanenizi bütün memleketi kurtarmak için alınması lazım gelen önemli ve ivedi önlemlere başvurmaktan alıkoyamaz. Bütünün selametini sağlayacak çalışma, ancak makinanın bütününün işlemesiyle mümkün olur ve bu bütün işlemedikçe bu makinadan bir kısım verim almak bile kabil olmaz. Söylediğimin doğruluğuna inanıyorum, belki Zatı Şahanelerinizce ileri gittiğim düşünülüyor, lakin bildirmek zorundayım ki yeni padişahın ilk hareketi ilk önce kuvvete sahip olmak olmalıdır. Devleti, milleti ve bütün menfaatleri savunan kuvvet başkasının elinde bulundukça sizin Padişahlığınız dahi sözden ileri gitmez. Bu biraz tedbirsizlik olur.» «Belliydi ki, der Kemal, pek akıllıca davranmamıştım. Cevap olarak Padi-

şahın ağzından şu sözler döküldü : 'Ben neler yapmak gerektiğini Talat ve Enver Paşa Hazretleriyle konuştum!» Kemal bu cümledeki bütün manayı kavradı. Ayrılmak için izin istedi. Sultan, kapalı gözlerle ve hiç bir şey söylemeden, elini veda için ona uzattı.

Vahdettin kendini Komiteye teslim ediyordu. Talat ve Enver onu kıskıvrak yakalamışlardı. Belki de, yeni hükümdarın gözüne, karşı konulmaz bir kuvvet olarak görünmüşlerdi. Yıllardır iktidarda bulunmanın verdiği güç ve taraftarlarının bugünkü desteği bu görüntüyü sağlamış olabilirdi. Almanya'nın dostlarıyle açıkça mücadeleye girişebilirmiydi? Ayrı bir barış yapmanın imkanı var mıydı, yoksa çok mu geç kalınmıştı? Mustafa Kemal'i iktidara getirmek için, bu kadar zamandır arzuladığı ve gururunu ve saygınlığını feda ederek beklediği tahtını feda etmeli miydi? Bu general ona nasıl destek olabilirdi ki? Hiç bir şekilde. Kemal'in arkasında bir parti yoktu ki.. Evet, ordunun onu sevdiği doğruydu, fakat unutmamalı ki Enver sistemli bir şekilde şahsi dostlarını en yüksek askeri makamlara yerleştirmişti. Kemal'in bir asker ve idareci olarak yüksek niteliklere sahip olduğu inkar edilemezdi. Bununla beraber, Vahdettin bir diplomat ve politikacı olarak ona güvenemezdi. Ayrıca, Kemalin otoriter karekterinden korkuyordu. Kemalin sözünü ettiği kuvvet meydana getirilirse bile, Sultan bu gücün hangi istikamete yöneleceğini anlayamazdı. Sultanın enerjisi tükenmişti. Kendisine miras kalan ve üç kardeşinde de görülen huylara ilaveten, çevresindeki tehlikeleri unutmak için sığındığı haremin zevkleriyle karakteri de zayıflamıştı.

Bazen Padişah kendisini gözlerini kapamış olarak bulurdu. O zaman kendini önceleri varolduğuna inandığı gerçek karekterine bürünmüş olarak tahayyül ederdi.

Mustafa Kemal'den ürküyordu. Tarih boyunca yeni saltanatların kurucusu olmuş nise talihli insan görülmüştü. O, Üçlü Grupla anlaşmayı tercih etti. Nasıl olsa onlar halkoyunun desteğini kaybetmiş olarak taht'ı için ciddi bir tehlike teşkil etmiyorlar ve daha ziyade kendilerine destek arar bir durumda bulunuyorlardı. Kemal'i yanından uzaklaştırmaya karar verdi. Mehmet Vahdettin bunda yanılmaktaydı ve bir gün tahtını kaybetmek suretiyle, bu hatasını ödeyecekti. Eski ve bir zamanların muhteşem Osmanlı Saltanatı tarihe gömülecekti.

Son Umut : İhtilal

Kemalin ihtilal fikrine kapılması o zamanlara rastlar. Türkiye askerî ve ekonomik bakımdan tükenmişti. Onu uçuruma sürükleyen bu süratli inişi durdurmak gerekliydi. Amma, ihtiyacı olan desteği nerede bulabilirdi? Bunu halkta aramak olanaksızdı. Yoksa Komitenin Polisi böyle bir kışkırtmayı daha başlangıçta keşfederdi. Tek etkili güç olan ordudaki seslere kulak vermek daha iyi bir yoldu. Evet, yol bu olmalıydı. Kemal kimseyi telaşa düşürmek veya şüphe uyandırmak istemedi. General rütbesinin gerektirdiği gibi Yıldız Sarayının Camisinde cuma günleri yapılan Selamlık törenlerine katılmaya devam etti. Bu cami, Kızıl Sultanın, tahttan indirilmeden önce, korkular içinde gittiği aynı cami idi. Selamlık dini bir törendi ve devlet ve yabancı elçilik ileri gelenlerinin padişaha tebrikte bulundukları bir kabul merasimi ile son bulurdu.

Kemal daha iyi bir makam veya bir ordu komutanlığı peşinde olan bir general izlenimini vermeğe çalıştı. Bu Cuma törenlerinden birinde müezzin müminleri namaza çağıran ezanı okuduktan ve Padişah, saray men-

supları, Enver ve diğer önemli kişiler namazlarını kıldıktan sonra, Naci Paşa Anafarta kahramanının yanına gelerek. Padişah Hazretlerinin kendisini özel odasında, bazı Alman generalleri ile birlikte, beklediğini haber verdi. Kemal, Sultanı yalnız görmeyi tercih ettiğinden kendisini davete gelen Yaver'e bu arzusunu söyledi. Yaver Paşa bunu sağlamayı denediğini, ancak Padişah bazı sebeplerle Alman subaylarının da hazır bulunmasını istediğini anlattı.

Müminlerin Önderi, eski yol arkadaşından son ayrılışlarındaki soğukluk izlerini silmek ve vereceği habere onu hazırlamak istemişti. Onu ayakta, gözleri açık ve gülümseyerek karşıladı. Elini sıktıktan sonra Mustafa Kemali oradaki komutanlara şu sözlerle takdim etti: «Bu, son derece takdir ettiğim ve güven beslediğim bir komutandır.» Oturduktan sonra, Sultan, onu Suriye cephesindeki Pedinci Ordunun Komutanlığına getirmeye karar verdiğini bildirdi. Bu bölgeyi ilgilendiren güç durumlardan söz ettikten sonra dedi ki: «Bu toprakların düşman eline geçmesine mani olmanızı sizden rica ediyorum. Size emanet ettiğim görevi başarı ile sonuçlandıracağınızdan hiç kuşku duymuyorum.» Sultan, sonra, Alman generallerine dönerek şöyle söyledi: «Bu general emrettiğim şeyi mükemmelen yerine getirecek kabiliyettedir.» Sultanın ağızdan verdiği emir tartışma konusu yapılamayacağı için, Kemal kendisine bahşettiği şereften dolayı Sultana teşekkür etmekten başka çare bulamadı. Bir kaç ay önce ayrılmış bulunduğu Yedinci Ordu Komutanlığına dönme fikrini kabullenmek zorunda kaldı. Bu süre içinde Yıldırım Orduları Grubuna ait diğer ordular gibi kendi ordusu da feci günler geçirmişti. Şimdiden kaybolmuş bir maksadı savunmak için gönderiliyordu. Oraya, aslında Sultanın ağzından konuşan En-

ver idi. Kemalin umutlarının aksine, Sultanı kendi yanına çekerek, onu küçük düşürmekle eş olan bu emri verdirmişti. Şimdi, bu komutanlıkla ilgili olarak, Halep'te yapmış olduğu itirazı geri almak zorunda kalmıştı.

Kemal, Sultanla görüşmesinden sonra, üniformalı insanlarla dolu olan ara salondan geçerken, Enver gülümseyerek kendisine yaklaştı. Enver memnundu ve hasmının da bunu bilmesini istiyordu. Kemal dedi ki : «Bravo! Tebrik ederim. Başardınız.» Amma, onun gülüşüne sinir olmuştu. Sesi ciddileşti ve Enver.e Suriye cephesinde savunmak için ne ordu, ne kuvvet, ne mevzi bulunduğunu, sözden başka bir şey kalmadığını söyledi. Enver'e sert bakarak devam etti : «Beni oraya göndermekle iyi bir öç aldınız.» Buna karşılık Enver güldü, amma bu asabi bir gülüş oldu. Şimdi gülümseyen Kemal'di. Son derece mağrur olan ve hem talihin, hem de kıvrak bir politikacı olarak yeteneklerinin yardım ettiği Enver felaketlerle dolu bir askerî sicile sahipti. Diğer yanda, hükümete komutanlarına ve hemen her şeye karşı çıkan Kemal, İmparatorluğun ölüm sancıları arasında parıldayan zafer sayfaları yazmıştı. Sözünü ettiği öç, Başkomutan Vekili'nin görmek için sabırsızlandığı şeydi : Kemal'i yenilmiş bir ordunun başında seyretmek.

«Türk Askerî Kaçmaz!»

Bu esnada, bir generaller grubu, göğüsleri madalya ve nişanlarla dolu saray subayları, salonunun bir köşesinde, heyecanlı bir konuşmaya dalmışlardı. Konuşulan konu Kemalin dikkatini çekmiş ve kendi dertlerini unutturmuştu. Biri şöyle söylüyordu :

«Efendim, bu Türk neferlerinden hayır gelmez. Bunlar hayvan sürüsüdür. Yalnız kaçmayı bilirler. Allah

korusun, böyle hissiz bir sürüye kimseyi komutan etmesin»

Anafartalar galibi doğrumu işitiyordu? Türk askerinin yigitliğini ve cesaretini küçümseyecek bir kimse bulunabilir miydi? Bunu söyleyen bir Türk subayımıydı ve ona itiraz etmeden dinleyenler de Türk subayları mıydılar? Bütün tarih boyunca düşmanları bile bir askerden beklenen bütün nitelikleri Türk'lerde bulunduğunu beyan ederken bir Türk bu sözü nasıl söyler ve dinleyebilirdi? Dosdoğru o konuşan adamın karşısına dikildi ve şu sözlerle konuşmasını kesti :

«Paşam, biz de askeriz, biz de bu orduya komuta etmiş adamız. Türk neferi kaçmaz, kaçmak nedir bilmez. Eğer Türk askerinin kaçtığını görmüşseniz, derhal kabul etmelidir ki, onun başında bulunan en büyük komutan kaçmıştır. Eğer kaçtığınız için bu yüz karasını Türk askerine yüklemek istiyorsanız bunda haksızlık ediyorsunuz.»

Bu azarı işiten general, ona bu şekilde hitap edenin kim olduğunu bilmiyordu. Cevap vermeden önce yanındakine bunu sordu. «Mustafa Kemal!» denince, sustu. Ve, Kemal yürüyüp uzaklaştı.

KISIM 11

SURİYE

İmparatorluk, Araplar ve Suriye

Yedinci Ordu'nun yeni Komutanı uzun seyahatine trenle başladı. Toros Sıradağlarına varıncaya kadar Anadolu'yu böyle geçti. Tüneller halen inşa halinde olduğundan, dağların, hızları çok daha yavaş olan başka araçlarla aşılması gerekmişti. Sonra yoluna tekrar trenle devam ederek, Halep, Hama, Humus, daha sonra Baalbek ve Şam Şehirlerini geride bırakarak ve en sonunda Ürdün'ü de aşarak hedefi olan Nablus şehrine yaklaştı.

Kemal'in zihninden geçen düşünceler nelerdi? Türkiye kötü ellere düşmüştü. Almanya ona yardım edecek durumda değildi. Daha beteri, meşhur bahar taarruzu, Marn'da saplanıp kalmıştı. Almanlar bütün çabalarına rağmen sonunda ancak bu noktaya gelebilmişler, fakat bu mevzileri tutabilecek ihtiyatları dahi kalmamıştı. Mareşal Foş, Almanlar'ı karşılayarak yeterli sayıda taze kuvvetlerle ve modern teçhizatla büyük bir karşı taarruza geçmiş bulunuyordu. Şimdi, bu Fransız nehrinin kuzey kesiminde muharebe devam ediyordu ve görünüşe göre, Avrupa için kesin karar saatleri yaklaşmakta idi.

Türkiye, Mısır'ı, Filistin'i, Arabistan'ı ve Irak'ı kaybetmiş bulunuyordu. Şimdi de bitkin Türk kuvvetlerinin

savunma gücü dışındaki bölgelerde tutunma mücadelesi verilmekte idi. Enver'in büyük fetihler yolundaki çılgın hayalleri devam ediyordu. Kemal'in haberi yoktu, amma Enver, Suriye'nin savunulmasında çok lüzumlu olan birlikleri ve bütün cephaneyi, Gürcistan ve Azerbeycan üzerine yapacağı bir taarruzda kullanmak için, çekip alacaktı. Bu büyük hata Suriye'deki büyük yenilginin sebebi olacaktır.

Neler olmuştu? Umman Denizi'nden Ölüdenize kadar uzanan, bu kadar geniş bir bölgenin kaybı nasıl mümkün olmuştu? Arap isyanının ve Hıristiyan halkın düşmanlığının asıl sebepleri nelerdi? Araplar için ana sebep, İngiliz altını ve himayesinin tahrik ettiği istiklal arzusu idi. Hristiyanlar için ise ülkeye kök salmış bulunan Fransız, İngiliz ve İtalya nüfuzu ile istiklal vaadlerinin cazibesine kapılmaları olmuştu. Müttefikler kendi lehlerine olan etkenleri (faktörleri) kurnazca kullandılar. Bu halklara bağımsızlık vermek, Türkiye ile bağlarını koparmaları anlamına geliyordu ve böylece Müttefiklerin hakimiyeti altına düşebileceklerdi. Osmanlı idaresinin, arzulanan bir çok şeyi ihmal ettiği itiraf edilmelidir. İdare liberal olmakla beraber idare edilen ülkeleri çok geri kalmış bir durumda bırakmıştı. Türkiye'nin kalbi olan Anadoludaki halk çağdaş gelişmenin tam zıddı bir tarzda yaşarken, Padişah idaresi çok uzaklardaki insanlara ne sağlayabilirdi ki? Genç Türkler ihtilali, İmparatorluğun sınır köşelerine kadar bir umut ışığı yaymıştı. Suriye, Filistin, Arabistan Anayasanın, eşitliğin ve kardeşliğin çabucak getireceğini umdukları yararları bekleşip durdular. Sabırları düş kırıklığından başka bir şey getirmeyince, güney milletleri kendi kaynaklarına yahut da Batıya baktılar. Batıda, nüfuzlarını devamlı olarak onlara kadar ulaştıran, kendilerini ve-

sayet melekleri gibi gösteren ve onlara daha güzel günler vaadeden ülkelerden medet umdular.

Hristiyanlık çağının ilk yüzyıllarından beri hacı kafileleri Kutsal Ülke'ye (Filistin'e) seyahat etmekte ve Beytüllahm'da doğup Golgota'da ölen narin yapılı adamın dolaştığı yerleri ziyaret etmektedirler. 7 nci Yüzyılda, Muhammet'in müjdelediği yeni bir din doğmuştu, ateşli bir din.. Harp ve politika ile gelişen bu din, ilk Halifelerin palaları sayesinde, yüzyıllardan beri doğagelen bütün imparatorlukların en muhteşemlerinden birini meydana getirmişti.

Müslümanlar çok geçmeden Kutsal Ülke Filistin'i ele geçirdiler. Bundan sonra Hristiyan hacılar bu beldeye gitmeyi zahmetli ve güvencesiz buldular. Batının İmparatoru Şarlman, Bağdat'ın kudretli Halifesi Harun Reşid ile anlaşarak, 9 ncu Yüzyılbaşlarından itibaren, hacıların ve hac yolu boyunca yaşayan Hristiyanların güvenliği için kesin teminat sağladı. Hacı kafilelerinin akışı eskisinden daha fazla arttı ve Kutsal Yerler'in ve Doğu Hristiyanlarının koruyucusu olma imtiyazı verilen Fransa Kralı Kutsal Mezar'ın anahtarlarını aldı.

Haçlı Seferleri Hristiyan ülkelerin Doğudaki nüfuzlarını atırdı ve farklı dinlere mensup halk toplulukları arasındaki ayrılığı derinleştirdi. Arap tarihçilerinin Frenkler adını verdiği Haçlılar'dan ilk sefere katılanlar, sayısız olaylar ve mahrumiyetler geçirdikten ve şehir halkının şiddetli mukavemetini de kırdıktan sonra Kudüs'ü almayı başardılar. Şehir halkı korkunç bir kırımdan (katliamdan) geçirildi, son olarak sığındıkları Ömer Camisi ile sokaklar ve pazaryerleri kanlarla yıkandı. Godfrey Of Bouillonun kurduğu Latin Krallığı, halefleri'nin idaresi altında 12 nci Yüzyılda en yüksek noktası-

na çıktı. Buna rağmen bir yüzyıl sonra bu krallığın süratle çöküşü ve Müslüman taarruzları Batı'da alarm zillerini çaldırdı. Saint Bernard tarafından yeni bir haçlı seferi teşvik edilerek, Kudüs Krallığına yardım için Alman İmparatoru III. Konrad ve Fransa Kralı VII. Lui'nin emrinde yola çıkıldı.

Konrad'ın ordusu Toros Dağlarının geçitlerinde Türk Kılıçları altında yok oldu. Fransız ordusu da çeşitli yenilgilerden sonra birkaç savaşçı kalana kadar kırıldı. İkinci Haçlı Seferi Filistin'e beklenen yardımı getirememiş ve şehir, Mısır ve Suriye'nin hakimi (Selahaddin Eyyübi) Sultan Selahattin'e teslim olmuştu.

Avrupa ayağa kalktı. Büyük bir haçlı seferi, çeşitli istikametlerde, yola koyuldu. En güçlü Krallar bu kutsal kente doğru yürüdüler. O şehir ki, (Dört İncil yazarından biri olan) Sen Con (Yohanna) tarafından Kutsal Kitabın son cüz'ünde şöyle anlatılmıştır : «Yüce bir nurla çevrilmişti, duvarları yüksekti ve oniki kapası vardı, her birinin üzerinde İsrail'in oniki kabilesinden birinin adı yazılıydı. Ne güneşin ne de ayın ışığına ihtiyacı yoktu, çünkü Allahın Nuru onun ışığıydı. Günahkar olanlar oraya giremezler, sadece Ebedi Hayat Kitabında adı bulunanlar girebilir.»

Üçüncü Haçlı Seferi'nin üç efsane kahramanından biri, Alman Frederik Barbarossa, İstanbul üzerinden Asya içlerine doğru yürüdü ve Adana bölgesinde (Kilikya'da) Tarsus Çay'ında boğuldu. Diğer liderler Fransa Kralı Filip - Oğüst ile İngiliz Kralı Aslan Yürekli Rişar idi. Bu iki Kral da birbirlerine girdiler ve liman şehri Akka'yı (Acre'ı) ele geçmekten başka, bir şey elde edemeden ülkelerine döndüler. Kutsal Şehire, Hristiyanların girmesi yasaklandı. Kudüs Krallığı artık ölmüştü. Son

Haçlı Seferinde Fransa Kralı Sen Lüi'nin çabaları da boşa çıktı. Antik çağda adı «Ptoleme» olan Akka kentinin 1291 yılında Müslümanlar tarafından ele geçirilmesi haçlı seferlerinin sonunu damgalamıştır.

Filistin'deki Latin Krallığının imhasından sonra, Suriye 16 ncı Yüzyılda Yavuz Selim'in eline geçinceye kadar Memlüklerin hakimiyetinde kaldı. Memlükler zamanında Sultanların Batı ülkelerine konsolosluklar kurma izni vermesi sayesinde, Avrupa Devletlerinin buradaki nüfuzu gelişti. Memluk Sultanları, 13 ncü Yüzyıldan sonra, Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki davaları hükme bağlayacak Konsolosluk mahkemeleri kurulmasına da izin verdiler. Papalara gelince, onlar da Hristiyanlara yarar sağlayacak fırsatlar kaçırmadılar ve Rona'nın koruyuculuğunun Suriye'de hissedilmesini sağladılar. Kanuni Süleyman'dan sonra, onun koyduğu kapitülasyonlarla birlikte, Fransız himayesi daha da rahat uygulanmaya başlandı. Fransa Başbakanı Rişliyö elde edilmiş bulunan menfaatları genişletti. Papalardan XII. Gregor ve VIII. Urban, iyi bir sızma aracı olan öğretim müesseselerini geliştirdiler. Fransa Kralı XIV. Lüi, Osmanlı İmparatorluğundaki Hristiyan uyrukluların kaderine özel bir ilgi gösterdi. Ondan sonraki Konvansiyon (Meclis) ve Cumhuriyet Hükümetleri de aynı siyaseti sürdürdüler ve, 1914 Harbi bitiminde, Suriyeyi bir Fransız sömürgesi haline sokarak bu siyaseti taçlandırdılar.

Genç Türk'lerin uyguladıkları Türkleştirme politikası, devlet dairelerinde kendi dillerini kullanmaları yasaklanan Araplarla birlikte, İttihatçı propogandanın uyandırdığı umutların kırıldığını gören Suriye'nin diğer yerli halklarını da kızdırmıştı. Suriye'deki bu iki güçlü halk topluluğu müşterek düşmanlarına karşı birleştiler.

Avrupa Devletleri, Orta Doğu mozayiğini teşkil eden çeşitli ırkların sempatilerini kazanmak yolundaki kampanyalarını sürdürmek için bu yeni fırsatı sevinçle yakaladılar.

Türkiye harbe girince, Suriye'deki Dördüncü Ordu Komutanlığı, o zaman Deniz Kuvvetleri Bakanı bulunan Cemal Paşa'ya verilmiş ve aynı zamanda bölge üzerinde olağanüstü yönetim yetkilerine de sahip olmuştu. Suriye'ye bir genel vali havasında gelen Cemal Paşa Süveyş Kanalına karşı yapılacak seferin stratejik planlarını uygulamaya başladı. Sonra da düşman devletlerin cesaretlendirdiği Suriyedeki müttefikler yanlısı faaliyetlerin hökünü kazımağa karar verdi.

Cemal Paşa İstanbul'daki Sultanı taklit ederek, Şam'da kendi şerefine Selamlık törenleri tertipledi. Kendisini gerçek bir Genel Vali gibi görüyordu ,amma durumu son derece kritikti. Kanal üzerine yapılan iki büyük taarruz başarısız kalmıştı ve Ağustos 1916'dan sonra roller değişmişti. Bu sefer, iyi hazırlanmış bir planla, Kanal'dan Sina Yarımadası boyunca taarruza geçenler İngilizler olmuştu.

Müttefiklerin tahriklerinin yarattığı gerginlik yanında Türk düşmanı gösterilere karşı yapılan şiddetli misillemelerden dolayı meydana gelen iç durum gerginliği sadece Suriye ve Filistinin Problemi değildi. Arabistan'da kaynamağa başlamıştı. Vali, müttefik donanmanın desteğinde, geniş Suriye sahillerine Kuvvetli bir ordunun çıkarma yapmasının doğuracağı tehlikeyi gördü. Böyle bir harekat yerli halk tarafından da sevinçle karşılanırdı. Arap halklarının Türk idaresinden kurtuluşu için çok yaygın bir faaliyet ortaya çıkarıldı. Ağır cezalar verildi. Ordunun, sahil ile iç bölgelerde yaşayan halklar

arasındaki ulaştırma hatlarını kesmesi gibi sert bir tedbir daha alındı. Bu hareket harp halinin getirdiği yiyecek noksanlığı ve çekirgelerin istilası bir araya gelince binlerce kişinin hayatına malolan müthiç bir kıtlığa sebep oldu. Vali Cemal Paşanın bütün tedbirleri, en sonunda Suriyelilerin ona karşı ve Türkiye'ye karşı dönmelerine yol açtı. O zamandan sonra Türkler bu ülkede bir düşman ülkesindeymiş gibi kaldılar.

Muhammedin soyundan gelen Şerif Hüseyin savaşa benzer faaliyetleriyle yıllarca önce Kızıl Sultanı gocundurmuştu. Sultan onu zekice gözaltında bulundurmak maksadıyle İstanbul'da yaşamaya davet etmişti. Halifelik emeli beslerler düşüncesiyle bu hilekar şeriflerden çekinmekteydi. İttihatçıların ihtilalinden sonra Şerifin Mekke'ye dönmesine müsaade edildi ve kendisine «İslamın Kutsal yerlerinin Muhafızı» ve «Mekke Emiri» unvanları verildi. Harp patladığı zaman, millî gelenekleriyle iftihar eden bir millet olan Arapları Türkleştirmeye çalışan Genç Türklerden ilham alan Emir, Mekke'de bulunuyordu.

Hüseyin diğer Arap Şeyhleri arasında göze çarpmaktaydı. İngiltere onun desteğini kazanmak için çalışmalarını yoğunlaştırdı. 1915 Ağustosunda İngilterenin Arap halklarına yardım etmek istediği kendisine bildirildi. Böylece bağımsızlıklarını kazanacaklar ve Halifeliğin itibarı iade edilecekti. Halifelik, Peygamberin soyundan dan gelmiş birine verilmeliydi. Bir anlaşmaya varıldı: Araplar isyan edecekler ve mümkün olan her şekilde Türk'lere hücum edeceklerdi. İngiltere silah gönderecek ve güçlü bir ordu ile Osmanlı İmparatorluğu'na karşı mücadelede onlarla işbirliği yapacaktı. Emir Hüseyin bundan sonra isyanın çapını büyüttü. Çöldeki bedevi

aşiretlerine ve kıyılardaki halklara elçiler göndererek, Türk boyunduruğuna ve Allahsız Genç Türklere karşı Silahlı Saldırılara geçmeleri için Arap Reislerini tahrih etti. (St. George) Sen Corc'un şövalyesi en sonunda onları ikna edebilmişti.

İhtilal hareketi, 1916 Haziran ayında Kızıl Deniz kıyısındaki Cidde'de başladı. Şehir İngiliz gemileri tarafından bombalandı ve isyancılar tarafından ele geçirildi. Mekkenin zaptını bizzat Şerif Hüseyin yönetti ve iki haftalık bir çarpışmadan sonra şehir düştü. Şerifin gösterişli kuvvetleri Taif'te o kadar talihli olamadılar, Türk'ler üç ay dayandı. Muhammed'in kabri bulunan Medine ise harbin sonuna kadar Türk'lerin elinde kaldı. Bu savunmanın kahramanı Fahrettin Paşa idi.

İsyan bundan daha fazla bir şey getirmedi. Bedeviler küçük ölçüdeki muharebelerde bile düzenli bir şekilde savaşamıyorlardı. Bir değişiklik getirmeden aylar geçti. İngiliz kıtaları stratejik bir demiryolunun desteğinde ve donanmanın himayesi altında ilerliyorken İngilizler Hüseyin'i savaşa devama teşvik ederek harekata daha fazla hız kazandırmaya çalışıyorlardı.

Bu kiritik anda sahnede ufak tefek yapılı ve esrarlı bir şahıs belirdi. Arapların Allah'ın Bahçesi adını verdiği çölde yaşayan insanların dillerini ve adetlerini biliyordu bu adam. Sonradan Albay T. E. Lavrens adı ile şöhret kazanacak olan taçsız Arabistan Kralından söz ediyoruz. Bu adam, Emir Hüseyin ve oğlu Emir Faysal ile tanıştığı andan itibaren, ihtilalin ruhu oldu. Bir bedevi gibi giyinerek, uzun mesafeleri deve sırtında geçerek, inandırıcı sohbeti ve altınlarıyle, çölün sahiplerini ikna etti. Ne susuzluk, ne de yorgunluk onu yıldırmadı!

ve onun bu zorlaması ihtilale o zamana kadar görülmemiş bir canlılık kazandırdı.

Aralık ayında Emir Hüseyin kendini Hicaz Kralı ilan etti. Kendi gücüne güven duyunca, Lavrens'in göz yumduğu hayaller görmeğe başladı. Bu, Umman Denizinden Adana bölgesine, Akdenizden Basra Körfezine kadar uzanan bir Arap İmparatorluğu hayali idi. Fransa ile İngiltere ise öyle düşünmüyorlardı. Halifelerin şehri ele geçirildikten sonra, Osmanlı İmparatorluğunun parçaları olan bölgelerden hangilerinin kendi nüfus alanları içinde kalacağını «Sykes - Picot» Antlaşması ile tayin ettiler. Bu antlaşma bağımsız bir Arap devletinin kurulmasına imkan bırakmadı.

Kanala varmak için yapılan son girişimin boşa gitmesinden sonra Türkler, İngilizlerin yakın gözetlenmesi altında yavaş yavaş Filistine doğru çekilmekteydiler. El Ariş ve onunla birlikte bütün Sina Yarımadası boşaltıldı. Akdeniz yakınındaki Gazza'dan, Akdeniz ile Ölü Deniz arasındaki mesafenin orta yerindeki Berşeba'ya kadar uzanan bir savunma hattı tesis edildi. Türkler Mart ve Nisan 1917 aylarında iki büyük taarruzu bu hatta püskürttüler.

Yıldırım Ordular Grubu, Filistini savunma sorumluluğunu üzerine aldı. Bu kuvvetlerin Bağdadı ele geçirme teşebbüsünü önlemek maksadiyle, İngiliz Yüksek Komutanlığı Suriye cephesine büyük takviyeler gönderdiği için, bu cephe hayati bir önem kazanmıştı. Tanınmış bir general olan Vikont Allenbi, (Viscount Allenby) en kısa zamanda büyük bir taarruza geçmesi direktifi ile, Başkomutan olarak bölgeye gönderildi.

Aynı zamanda, Mezopotamya'da İngilizler, Bağdat'tan sonraki hedefleri olan Musul'a doğru ilerlemekte idiler.

General Allenbi geniş ölçüde hazırlıklar yapmaktaydı. Beşyüz top'un ve bir çok uçak filosunun desteklediği, çok iyi teçhiz edilmiş yetmiş - altıbin asker toplamıştı. Donanma orduyu himaye etmeye hazırdı. Türklerin tahminlerinin aksine, 31 Ekim günü taarruz yapıldı ve cephe çöktü. General Von Falkenhayn, çok daha kuzeyde, Yafa Limanı ile Kudüs arasında yeni bir savunma hattı tesis etti. Bu şehirlerden ilkine yapılan taarruzda, maneviyatları çökmüş olan Türk ve Alman kıtaları şehri terkettiler.

Filistin'deki durumu muhafaza etmeye imkan kalmamıştı. Savunan taraf 9 Aralık günü geri çekildi. Böylece, Türkler, dört yüzyıllık bir hakimiyetten sonra Kudüs'ü kaybettiler. O şehir ki savaşçı Peygamber Hazreti Davut tarafından devletine başkent olarak seçilmişti, halefi Hazreti Süleyman orada İbrahim'in kurban edildiği yerdeki ulu mabedi yaptırmıştı ve, insanlık tarihinin en meşhur maceralarından birine, Hazreti İsa'nın haçlanmasına ve elemlerine sahne olmuştu. Osmanlı Türkleri, ne Hristiyanların Kutsal Mezarı ziyaret etmelerine, ne de Yahudilerin yıkılmış mabedin duvarları önünde ırklarının geçmiş zaferlerine ağlamalarına engel olmamışlardı.

Osmanlı Ordusu canla başka karşı koyarak, istilacıları Yafa'nın hemen kuzeyinde durdurdu ve Eriha'dan daha yüksek düzeydeki Ürdün'ü kateden, buradan Amman'daki tren istasyonuna uzanan ve Medine hattına varan yeni bir cephe teşkil etti.

Cemal Paşa hükmettiği bölge halkının son derece düşmanlığını kazanmıştı. Bu halkların tarihini yazarken ve müttefiklerin siyasetlerini anlatırken, bir Türk Yöneticisi ne kadar iyi olursa olsun, Asi (Orontes) Nehri'nin güneyinde yaşayan insanların ona gene de düşman olacaklarını anlamak kolaydır. Bu bakımdan, acımasızlığı ile tanınmış ve ileri gelen Türk'leri bile asmakta tereddüt göstermemiş böyle bir yöneticisinin çevresinde yarattığı havayı tasavvur etmek mümkündür. İktidardaki arkadaşları Deniz Bakanlığına dönmesi için ona ricalar ettiler. Böylece, Suriye'deki durumun daha da kötüleşmesinin belki önüne geçilebilecekti. Üçlü İktidar da buna razı oldu ve Dördüncü Ordu, Yıldırım Komutanlığının emrine verildi.

Kayzer, askerî niteliklerine artık güven duymadığı Başkomutan Enver'i göz altında tutması için kabiliyetli bir subayını gönderdi. General Von Sekt, Türk Genelkurmayının Başkanlığına getirildi. Bu da Ordu üzerindeki Alman hakimiyetini tamamladı. Gene de, üst rütbedeki Alman generalleri, İmparatorluğun Suriye savaşlarındaki yenilgilerinin suçunu Türklere yüklemek için bahaneler buldular. Halbuki, Enver'in çılgınca büyüklük peşinde koşma hayalleri II. Vilhelm'in kalbinde tatlı yankılar uyandırmıştı. Türkiye'nin o zamanki durumunu bilmediği için, altın posteki peşinde koşan Argonotları taklit etmek isteyenlere cazip gelen maceralara destek oldu. Ancak, bütün dünyanın Mihver Devletlere karşı yer aldığı bir harpte böyle maceralara yer verilmemeliydi.

Fransa'ya karşı uygulanan planın kötü sonuçları yüzünden komutanlıktan azledilmiş bulunan Von Falkenhayn, bu defa da Filistin'deki komutanlıktan geri

alındı. Yerine Liman Von Sanders getirildi. Mustafa Kemal'in büyük saygı beslediği ve mükemmel bir asker olarak tanıdığı bu general, bütün gayretlerini, sonuna kadar zorlayarak, yaygın cephenin takviye edilmesine yöneltti. Cephe o kadar az sayıda kuvvetlerle tutulmakta idi ki, düşman istediği her noktada yarabilirdi. Neyse ki, bir kaç küçük çarpışmadan ve Ürdün kesiminde Türklerin lehine sonuçlanan iki önemsiz muharebeden başka bir olay geçmedi. Ağustos ayında, Mustafa Kemal Yedinci Ordunun Komutanlığını aldı.

Gene Yedinci Ordu Komutanlığına

Kemal Paşa ordu karargahının bulunduğu Nablus'tan ayrılarak cepheyi teftişe çıktı. Cephe üç ordu ile tutulmuştu. Sekizinci ve Yedinci Ordular, Akdeniz'de Yafa Kuzeyinden başlayarak, ondört kilometrelik kısmı tamamiyle açık bir araziden geçen ve sonra dik çıplak ve haşin dağlarla Ürdün Nehrinde son bulan, kuşuçuşu yetmiş beş kilometrelik bir hattı tutuyorlardı. Nehrin doğu kıyısında kıraç bölgeler ve geniş düzlükler Büyük Suriye Çölüne kadar uzanmaktaydı. Dördüncü Ordu, Ürdün Nehri'nin ve Ölü Denizin doğu kıyıları ile demiryolu kesimini kapıyordu. Bu demiryolu kesimi, iyi silahlanmış ve İngiliz subaylarının yönetimindeki Arapların gerilla taarruzlarından zarar görmekteydi.

Mustafa Kemal, yanlız kendi kıtalarının değil, bütün cephedeki birliklerin içinde bulunduğu korkunç durumdan şaşkına döndü. Kafkaslarda XVI. Kolordu Komutanlığını aldığı zaman sefalet ve soğuk kıtalarını yiyip bitirmişti. Burada kızgın sıcaktan dolayı daha feci bir sefalet hüküm sürüyordu. Çünkü, Ürdün Nehri'nin aktığı derin çöküntü alanı deniz seviyesinden yüzlerce

metre daha aşağıda kalır ve tam anlamıyle havasızdır. Dizanteri ve sıtma zayıf Türk saflarını kemirip duruyordu. Sahra hastanelerinde hastaları barındıracak yer kalmadığından tedaviler yetersiz oluyordu. İmkanlar çok sınırlı idi. Asker açlık ve susuzluk çekmekteydi. Bu sebeple firarların çoğunun sebebi, eza ve mahrumiyet içindeki bu hayata dayanamamaktı. İç çamaşırları aylarca önce giyilmez hale geldiği için, kaba üniformaları erlerin derilerini yakıyordu. Çizmeleri de giyilecek halde değildi ve koyun derisinden yapılmış ve ayağa kolayca uyan meşhur çarıkları bulabilmek bahtiyarlıktı. Genelkurmay, Enver Paşa'nın ve Alman Yüksek Komutanlığının Kafkasya bölgesinde yeniden harekata geçme tekliflerini kabul etmişti. Harbin sonucu üzerinde en ufak bir müsbet etki yaratmayacak olan, Kafkaslar-ötesi ve Azerbaycan seferinin başarısı için büyük bir ordu kurmak gerekiyordu. 1918 Ağustosunda, o bölgelerde, her biri dokuz bin askerden oluşan altı Türk Tümeni toplanmıştı.

Baş kumandan Vekili bir doğu Anibalı olmak gayesiyle İngiltere'yi Kuzey Hindistan'dan tehdit etmek fikrinde israr etmekteydi. Alman - Müslüman ordusunun görünmesiyle Hint Müslümanlarının zalim yöneticilerine karşı başkaldıracaklarını sanıyor ve bir saraylı sultanla evli Damat Enver'in İndüs Nehri'ni muzaffer olarak geçeceğini düşünüyordu. Şahsi menfaatler karşısında dinin gücü olmadığını Enver Paşa'nın idra ketmemiş bulunması inanılmaz bir şeydir. Halbuki Mekke Emirinin yaratmış olduğu örnek manzara, karşısında duruyordu. İmansızlarla ittifak etmiş olarak Müslümanların Halifesinin askerlerine gece gündüz baskınlar tertipleyip durmakta idi. Peygamberin sancağı altında toplanmaları için Halifenin yaptığı çağrıya hangi müslüman

kulak vermişti? Bütün bu örneklerden sonra dine dayanarak askeri maceralara atılmak için insanın kör olması lazımdır.

İmparatorluklarının yüzyıllardır hakim olduğu Müslüman ülkeleri dehşet verici bir hızla kaybetmeğe başladıkları bir dönemde, Türklerin yabancı ülkeleri fethe çıkmaları bir çok kimseyi şaşırtmıştır. Bu saçma planların, henüz gezmiş olduğu cephede yaptığı tahribatı Mustafa Kemal bütünü ile gördü. Muharebe alanında ölmüş, hastalığa yakalanmış ve sinirleri bozularak çöllere kaçmış askerlerin zayiatı, cephe gerisindeki askeri değeri bulunmayan birliklerle kapatılıyordu. Takviye erlerin çoğu Arap asıllıydı ve ilk fırsatta düşman safına geçeceklerdi. Silah ve teçhizatları zayıftı. Kömür kıtlığı sebebiyle demiryolu düzensiz çalıştığı için, topçunun ateş açmadan önce çok düşünmesi gerekiyordu. Hava Kuvveti, güçlü İngiliz filolarının müsaadesi nisbetinde, sadece gözetleme faaliyetinde bulunabiliyordu. İngiliz hava faaliyeti karşısında Türklerin cevap verebilecekleri tek şey iki adet uçaksavar topu idi.

Gerçekçi ve pratik zihniyetli Mustafa Kemal'i çileden çıkaran çok daha anlamsız bir şey vardı. Yüzlerce kilometre uzakta, isyancı topraklar ortasında ve çok büyük müfrezelerle korunması gereken bir demiryolu ile Türkiye'ye bağlı kutsal şehir Medine'nin faydası şüpheli siyasal ve dinsel maksatlarla elde bulundurulmasında Enver'in inadı idi. Medine'den kuvvetleri çekmek, demiryolunu tahrip etmek ve onun tarafsız hesaplarına göre, başarıyle savunulması mümkün dar bir cephe tesis etmek daha iyi olurdu.

Allenbi, Suriye'deki harekatın son safhası olacağını düşündüğü faaliyete geçmek için sadece imir beklemek-

teydi. Müttefik Yüksek Komutanlığı ona Selanik'teki ordu ile aynı zamanda ilerlemesini emredecekti. Fırtına yaklaşıyordu. Türk yenilgisi için yapılan propoganda misli görülmemiş bir faaliyetin başlangıcı oldu. Arapların yardımı ile, bitkin Türk askerlerine, Türkiye'ye en büyük bela ve felaketlerin yaklaşmakta olduğu haberleri duyulurken, Müttefik uçakları da, siperleri makineli tüfekle taramanın dışındaki zamanlarda, aşağıya kışkırtıcı propoganda dövizleri ve resimli broşürler atıyordu. Bunlarda Türk esirlerinin İngiliz cömertliğinden yararlanarak nasıl bir refah içinde oldukları gösterilmekteydi.

Kemal, çaresi bulunmaz bir şekilde, her şeyin kaybolmuş olduğuna inanıyordu. Bununla beraber, ast komutanları olan General Ali Fuat ile Kafkaslarda birlikte bulunduğu Albay İsmet, onu ruhları canlandıran bir güç kaynağı olarak görmekte idiler.

Mustafa Kemal Gene Yanılmadı

Türk ordusunda Mareşal unvanı verilmiş olan, Yıldırım Grubu Komutanı, Liman Von Sanders Kemal Paşa'yı kabul ederken mutluluk duydu. Ne mükemmel bir asker olduğunu tecrübelerinden biliyordu. O. zafer için, muvaffak olmak için doğmuş bir adamdı. Mareşal de cephenin geleceğinin çok şüpheli olduğu fikrindeydi.

Orduyu işe yarar bir hale sokmak arzusu ile yapmış olduğu çalışmaların sebep olduğu aşırı yorgunluk sonucu, Kemal böbreklerinden yeniden şikayet etmeğe başladı. Sıcaklık fiziksel rahatsızlığını artırıyor ve yatağa bağlı kalmaya mecbur oluşu ruhunu sıkıyordu. Böylece uzun süren bir kaç hafta geçti. Bir gün, 17 Eylül günü, Hint'li bir kaçaktan aldığı bir haber onu derin derin düşündürdü. Bu çavuş, İngilizlerin iki gün sonra taar-

ruz etmek için hazırlandıklarını ve taarruzun sıklet merkezi ile sahil kesiminden yapılacağını bildirmişti. Kemal, düşmanın muhtemel stratejik hareketlerini gösteren bir çok planlar tasavvur etmiş bulunuyordu. Türk ordusunun zayıf mevkilerini inceledikten sonra Hintli'nin verdiği haberin doğru olduğu sonucunu çıkardı.

Güçlükle giyinirken, karargah subaylarını ve ordusundaki kolorduların komutanlarını yanına çağırdı. Gerekli tedbirleri aldı ve bunları General Von Sanders'e bildirdi. Karargahını Nasıra'da kurmuş bulunan Von Sanders, ast komutanının varmış olduğu sonuçlara inanmadı ve soğuk bir şekilde, tedbir almakta hiç bir mahzur bulunmadığı cevabını verdi. O, esir çavuşun verdiği haberin düşman komutanlığı tarafından düzenlenmiş bir yanıltma olduğuna, Türk Kuvvetlerinin ağırlığını sahil kesimine çekmek istediklerine, asıl önemli hedefin ise, harekat üslerinin yer aldığı demiryolu kesiminde bulunduğuna inanıyordu. Kemal bir tuzağa düşmüştü, amma, o buna kanmayacaktı.

Kısa bir zaman sonra Şam'a giden demiryolunun kuvvetli Arap birliklerinin taarruzuna uğradığı haberini aldı. Von Canders bu hücumların, o kesimden gelecek daha büyük bir taarruzun başlangıcı olduğunu düşündü. Hayfa'da, kıyı kesiminde, bulunan ihtiyattaki kıtaların, trenle, diğer kesimdeki Dera bölgesine hareket etmelerini emretti.

Kemal, ateşler içinde hasta haliyle hâlâ ayakta idi. Subaylar, haberciler odasına girip çıkıyorlardı. Ordusu da, kendisi gibi hasta, fakat ayaktaydı, her şeye hazır olarak..

Yedinci Ordunun işgal ettiği kesime 18 Eylül gecesi şiddetle taarruz edildi. Eğer hazırlıklı bulunmasaydılar darmadağın olabilirlerdi. Sabaha karşı saat 03.00'de, düşman topçusu zayıf şekilde tutulmuş bulunan kıyı mevzilerine karşı ağır bir bombardımana başladı. Güneş doğar doğmaz da, İngiliz hava filoları havalandılar ve bütün stratejik yerleri bombalamaya geçtiler.

Sağ kanadıyle kıyı kesimini savunan Sekizinci Ordu Karargâhından, sabah saat 07.00'den sonra hiç bir haber alınmadı. Fakat, cephesinin yarıldığı ve çok güçlü bir süvari kuvvetinin kuzeye doğru ilerlediği öğrenilmişti. Geri yolları tehdit altında bulunduğundan, Sekizinci Ordu için feci bir geri çekilme başlamıştı. Birliklerini kaybeden asker güruhları, arabalar ve topçu kafileleri, Taberiye Gölü güneyinde Ürdün Demiryoluna giden yolu doldurmaktaydı. Havadan muazzam bir yılana benzeyen bu insan kalabalığına İngiliz uçakları saldırıp duruyorlardı. Yol insan ölüleriyle ve havadan yedikleri makinelitüfek ateşleriyle hayvanları ölmüş arabalarla tıkanmıştı. Askerlerin sinirleri harap olmuştu ve artık ölüm kartallarına aldırmaz olmuşlardı. Sadece ölüm yürüyüşlerine devam ettiler. Eğer öleceklerse, kaderleri böyle demekti. Belkide ölmek daha iyi idi.

Yedinci Ordu'da, Komutanının güçlü şahsiyetinin şevk ve idaresi altında, düzenli bir şekilde ve düşmanı karşılayarak, şiddetli taarruzları önünde ezilmeden ve tertibatını bozmadan çekilmekteydi. Mustafa Kemal, İngiliz baskısından dolayı değil, Yedinci Ordunun sağ kanadını koruyan bir Sekizinci Ordu kalmadığı için çekilmekteydi. Kuşatılmaktan kaçınmak gerekiyordu. Kemal'in doğusundaki Dördüncü Ordu da kuzeye doğru geri çekilmeye geçmişti.

Von Sanders, o gün biraz geç de olsa, Mustafa Kemal'in uyarısının Allah vergisi bir beynin derin düşüncesinin ürünü olduğunu anlamış olmalıdır. Kemal'in muhtemel taarruz tarihi olarak bildirdiği günün erken saatlerinde, Yıldırım Grubunun Karargâhı Nasıra Şehri bir İngiliz Süvari Tugayı'nın baskınına uğradı. Von Sanders'i ele geçirmekle görevli baskın müfrezesi bir otel yanlışlığı yaptığı için general kurtuldu. Casanova otelinе gidecekleri yerde, Germania Oteline baskın yapıp bir çok esir almışlardı. Baskıncılar sonra geri püskürtüldüler, fakat Yıldırım Karargahı da Şam'a taşındı.

Şam'a çekiliş ongün sürdü ve sayısız güçlüklerle karşılaşıldı. Başlangıçta, kıtalar geniş bir cephede hareket ederken düşmanı uzakta tutabiliyorlardı, fakat sonra Bet Hasan ile Besan arasındaki dar vadilere girince, uçaklar aralıksız olarak üzerlerinden alçak uçuş yaptılar ve ne tek bir mermileri ne de bombaları boşa gitti. Askerlerin, kurtuluşu dağlara kaçarak aramamaları için başlarında, Mustafa Kemal gibi bir generalin bulunması lazımdı.

Ordular Grubu Komutanı, ana demiryolunun Beyrut'a ayrıldığı Rayak kesiminde, kuzeyde, geçici bir cephe teşkilini emretti. Şam'da Mustafa Kemal için bıraktığı emirde, ordusunu Dördüncü Ordu Komutanı emrine vermesini ve Rayak'taki cepheyi teşkil etmek üzere derhal harekete geçmesini bildiriyordu.

Kemal, çölün bahçesi denilen Şam'a 29 Eylül günü vardı. Şehir aslında elden çıkmıştı. Ancak, düzenli bir geri çekilme yapabilmek için burada mukavemet edilmesi gerekmekteydi. Zahmetle yürüyen yaralı kafileleri kente üşüşüyordu. Asker kafileleri ve arabalı aile konvoyları trafiği tıkıyordu. Bu böylece günlerce sürdü. Şehir halkı Türkler'e karşı düşmanca davranmaktaydı. Bir

yandan Arap çeteleri dış mahallelere kadar sokuluyor, diğer yandan İngiliz zırhlı araçlarının desteğindeki gruplar yürüyüş kollarına saldırıp taciz ediyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu Arabistan'ı ve Filistin'i böyle kaybetti. Peygamberin beşiği Kutsal Kent Mekke ile mukaddes mabed Kâbe çok uzaklarda kalmıştı. Dört Halife Ebubekir-Ömer-Osman-Ali'nin, kınsız palalarıyle yeni dinin sancağını yükseklere diktiği beldeler artık uzaklarda idi. Yavuz Selim'in fethettiği Kudüs ve daha önceleri Halife Ömer'in kızıl tüylü devesiyle girdiği şehir, bütün Kenan diyarı ile birlikte başka ellere geçmişti artık.

Son birkaç aydan beri mücadeleler Kitabı Mukaddes (İncil) ile ilgili çevrelerde geçmişti. Her su kaynağı, her tepe, her düzlük ve her şehir, uğruna savaştıkları her şey, (İncil'de) Yeni ve Eski Ahit'lerde hikâye edilen anıları canlandırmıştı. Çöllerde kırk yıl dolaştıktan sonra vadedilmiş topraklara geldiklerinde İsrail Kavminin eline geçen ilk şehir Eriha.. Ezeli düşmanları olan ve Filistine adlarını veren Filisti'lerle savaştıkları harp alanları.. İlk İsrail Kralının üç oğlunun Filistinlilerin eline düştüğü Gilboa tepeleri.. (St John) Sen Con'un sularını vaftiz ettiği ve kıyılarında Mesih'in (Hz. İsa'nın) gelişini müjdelediği Ürdün Nehri.. Hz. İsa'nın ruhunun geliştiği güzel kokulu şehir Nasıra. .Onun dolaştığı yollar ve insanlığın kurtuluşu için eziyet çektiği yerler..

1 Ekim günü, çekilen Osmanlı ordusunun artçılarının hemen peşinden, Emir Faysal Şam'a girdi. Aynı gün İngiliz donanması da Beyrut limanına girmişti. Bunun üzerine, Yıldırım Grubu Komutanlığı Homs şehrine doğru yeni bir geri çekilme kararı verdi.

Mustafa Kemal Başkomutanla Rayak'da görüştü. Beraberce güvenebilecekleri kuvvetleri araştırdılar. Maneviyatları çökmüş, yorgunluktan bitkin hale gelmiş ve hangi birliğe ait oldukları hakkında hiç bir şey bilmeyen bir yığından başka bir şey bulamadılar. Yiyecek bir şey bulmak bile tesadüfe kalmıştı. Kemal güvendiği subaylara emir vererek bu askerlerden yeni bölükler teşkil edilmesini istedi. Kemal ve karargah subayları Von Sanders ile birlikte, «Asienkorps» (Asya Kıtası) adı verilen ve yalnız Alman taburlarından kurulmuş bulunan grubun karargahına gittiler. Orada gruba komuta eden albay kıtasının yaptığı işler hakkında bilgi verdi. Bu birliğin durumu, Türk Ordusunun düştüğü felaketler ortasında fevkalade görünmekteydi. Sözlerini bitirdiği zaman Mustafa Kemal Generale, bu albayın kendi emrine verilip verilmediğini sordu. Müsbet cevap alınca, Kemal, Asienkorps'un Komutanından, kıtalarının nerede bulundukları kuvvetlerinin ve durumlarının nasıl olduğu hakkında bilgi rica etti. Alman subayı şaşkınlığını belli edercesine kekeledi. «Henüz kesin bir cevap veremem. Çünkü yapılan harekât dolayısıyla durum biraz karışıktır.»

Kemal cevap verdi: «Albayım, bir vatan elden gitmektedir. Bu sorumluluğu yüklenmiş olanlar kararsızlık üzerine kurulan binayı savunamazlar. Ben şu anda karar vermek durumundayım. Sizin nenize güvenebilirim, bana söylermisiniz?» Mustafa Kemal bundan sonrasını şöyle anlatır: «Albay akılı bir insandı. Ciddi sorum üzerine bir an düşündükten sonra gerçeği söylemekten çekinmedi:» «Efendim, dedi itiraf etmeliyim ki güvenilecek bir kuvvetim kalmadı.»

«Yani bu demektir ki karşımda sadece bir albay ve karargahı bulunmaktadır ve başka bir şey yok, değil mi?»

«Evet, öyle, diye cevap verdii.»

Mustafa Kemal Rayak'ta reorganizasyon işiyle meşgul olurken, kolordusu esir olmuş bir generalin henüz gelmiş olduğunu bildirdiler. Kemal, onunla görüşmek için yanına getirilmesini emretti. Generale dedi ki: «Bilirsiniz, kolordu kuvvet ve hareket kabiliyeti bakımından bütünlük arzeden en önemli birliktir. Sebepler ve şartlar ne olursa olsun, kendinizi kurtarmak için, tek bir er'i bile kurtarmadan, böyle bir birliği düşmana bıraktığınız için suçlu sayılırsınız. Sizi affetmek isterdim, ama bir şartla.. Maneviyatınız komutanlık yapacak kadar yerinde mi?» General bir süre düşündükten sonra «Evet» dedi. «Maneviyatım iyidir.» «O halde Baalbek'de bulunan arkadaşınız Fuat Paşa'yı gidip görünüz. Yarın size komuta edeceğiniz yeni bir birlik vereceğim.» Kaçak general, asil hareketinden dolayı ona teşekkür etti, amma, Baalbek'te inmeden trenle doğruca İstanbul'a gitti.

Ana Vatanı Savunma Önlemleri

Kemal, her zamanki gibi sebep ve etkenleri hesaba katarak, içinde bulunduğu durumu gözden geçirdi. Şam ve Beyrut elden çıkmıştı, diğer kıyı şehirleri de kaybedilmek üzereydi. Türk Ordusu sadece ismen mevcuttu. Diğer cephede Bulgaristan Selanik ordusuna yenilmiş ve dağılmıştı. Böylece Türkiye Mihver Devletlerinden tecrit edilmiş bir durumda kalmıştı. Bu gidişle harp uzun süre devam edemezdi. Bütünü ile yabancı olan toprakların kırıntılarını kurtarmaya çalışmanın ne faydası vardı? Ordunun kalan parçalarını toplayarak Türk Anadolunun hudutlarına, Toros kalesinin eteklerine götürmek

daha iyi olurdu. Türkler orada, bitkin olsun olmasın, kendi vatanlarını savunurken aslan kesilirlerdi.

Verilen emir bütün kuvvetlerin kuzeye Halep'e doğru çekilmelerini bildiriyordu.

Çekilen yürüyüş kolları uzaklaşmıştı. Düşmandan da her hangi bir emare yoktu. Kemal, Rayak tren istasyonunun yakılmasını ve tahliye edilmeyecek askeri malzemenin tahrip edilmesini emretti. Öfkeli halkın ateşi altında bunu yaptıktan sonra Mustafa Kemal Baalbek'e hareket etti. Homs'a kadar trenle gitti ve emrettiği işlerin hesabını vermek üzere hemen Baş Komutanla görüştü. Kemal onunla açıkça konuştu ve Liman Von Sanders kabul etti. «Ama», dedi «Ben sadece bir yabancıyım. Böyle bir kararı ben veremem. Yanlız senin ülkenin çocukları bu kararı verebilir.»

«O halde, emir yerine getirilecektir,» diye cevap verdi Kemal.

Halep'te, sağlığının bozuk olmasına rağmen, çekilen birlikleri Türk Topraklarını savunabilecek tümenler halinde teşkil etti. 11 Ekime kadar iki gösterişli tümen meydana getirmişti.

Türk askeri yetkilileri Suriye'deki milli galeyandan endişeleniyordu. İskenderun Körfezine yapılması muhtemel bir müttefik çıkarması hakkında istihbarat edinilmişti. Bu durumda, savunan ordu geriden tehdit edilebilirdi. İngilizler büyük kuvvetlerle yeniden ilerlemeğe başladılar. Emir Faysal da yirmibin adamı ilerliyordu. Kemal, Homs ve Hama'nın boşaltılmasını emretti. Asi Nehri üzerindeki köprüler ve demiryolu tesisleri tahrip edildi.

Mustafa Kemal'in Son Umutları

O günlerde Mustafa Kemal, Türkiye'nin bir millet olarak varlığını koruyamama tehlikesi içinde bulunduğunu anladı. Harp, çaresi bulunmaz bir şekilde, kaybedilmişti. Fakat, müttefiklerinden ayrılması pahasına da olsa, memleketi uçuruma sürüklenmekten koruyacak tedbirleri almak için hâlâ zaman vardı. Türkiyenin kara bahtının sorumluları olan Talat Paşa kabinesi ile onun suç ortaklarından faydalı bir karar çıkması beklenemezdi. Ortaya çıkan duruma uyabilecek yeni bir hükümetin kurulması esastı. Padişaha gönderdiği bir telgrafta, görüşlerini özetleyen Kemal, İzzet Paşa'ya yeni hükümeti kurma görevinin verilmesini teklif etti. Ayrıca, kabinede yardımı dokunacak insanların da bir listesini ekledi.

Bundan kısa bir zaman sonra, Enver, Talat ve Cemal Paşaların kaçmasıyla üçlü iktidarın saltanatı sona erdi.

İzzet Paşa, hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve Mustafa Kemal'in tavsiye ettiği kimselerin çoğu kabinede yeralmıştı. Kemal, Harp Bakanı olarak hizmet etmek arzusunu belirtmişti. Fakat, yeni Sadrazamdan, onu yardıma çağırmak için Allahın inayetiyle barış halinin gelmesini beklediği gibi sözler eden bir telgraf aldı. Bu haberden üzüntü duyan Kemal, şu cevabı gönderdi: «Eğer Harp Bakanı olmak istemişsem, barış gelinceye kadar güç zamanlar geçireceğimiz içindir ve bu zaman süresinde memlekete hayırlı hizmetler vermem mümkün olacaktır. Barış zamanında, işleri sükünetle yerine getirecek benden çok daha yetenekli kimselerin bulunacağını pek iyi biliyorum. Bu sebeple, barışta beraber çalışmamızın lüzumlu veya faydalı olacağını sanmıyorum.»

Ana Vatanın Güney Hududu

Halepte, Emir Faysal'ın adamları Arap hükümetini tanımak ve Türkleri taciz etmek için halkı tahrik ettiler. Ordunun son kısımları çekilmelerini bir çok güçlükler altında tamamladı. İngiliz uçakları Türk kıta topluluklarını ve tren istasyonlarını bombalıyordu. Kemal, her türlü harp malzemesinin, bütün yaralıların ve hastalartn Adana'ya tahliye edilmelerini emretti.

25 Ekim günü, Halep'in güneyinde önemli bir muharebe cereyan etti. Kemal'in kıtaları düşmanla ilk günlerdeki gibi yüksek bir maneviyat içinde karşılaştı. Taarruz eden taraf bütün hat boyunca geri püskürtülünce şaşkınlık içinde kaldı. Bu bitkin insanların silahların patlamasıyla birlikte çekilecekleri sanılmıştı. Araplar da şaşırmışlardı, fakat binbeşyüz kişilik bir grup şehre girmeğe muvaffak oldu, kaleyi ve hükümet konağını ele geçirdi ve, Yedinci Ordu Karargahının bulundu, Baron Oteli'ne saldırdı.

Mustafa Kemal Paşa hastalığının dinmez sancıları içinde kıvranmaktaydı ve ancak kısa süreler için, o da irade gücü sayesinde ayağa kalkabiliyordu. Baron Otelinde yanlarında şehir halkından büyük bir grup olmak üzere, bedevilere yaklanmıştı. Daha önceki gün, arabası ile şehrin doğusuna doğru giderken arabası tehditkar bir kalabalık tarafından sarılmıştı. Kemal, komutanca tavırları ve kamçısının darbeleriyle sldırganları püskürtmüş ve bu beladan kuı tulmuştu.

Bazı subayların yardımıyle, saldırganları karargahtan uzaklaştırdı ve şehrin savunmasını tesis etti. Saatlerce süren şiddetli çarpışmalardan sonra saldırganları defettiler. Aynı gece, Kemal, karargahını kentin kuzeyine nakletti.

Türk tümenlerine kuzeye hareketleri emredildi. Kemal, Halep'in kırk kilometre kadar kuzeyinde Toros dağlarının uzak tepelerinin eteklerinde kesin bir cephe hattı seçmişti. Seçtiği hat Türkiyeye giren ana yolları hakimiyeti altında bulundurmaktaydı. Bu yollar ki mazide iki büyük savaşçı tarafından kullanılmışlardı. Bunlardan biri, Suriye'yi yerle bir eden, Halep'i yakan ve bu şehirde insan kafalarından geniş ve yüksek kuleler meydana getiren şahsi maceracı Timurlenk idi. Diğeri ise, Konya'ya kadar gelip Padişahın Kuvvetleri üzerinde bir zafer kazanan Mısır Genel Valisi Mehmet Ali'nin oğlu, İbrahim idi.

Katma (Bafliun)'daki karargahında, Kemal, ilk emirlerini yayınladı ve sonradan vatanın savunması için kurulacak meşhur örgütlenmenin ilk hücrelerini yarattı. Türklerin birgün kendi öz toprakları için savaşmak zorunda kalacaklarını önceden görmüştü. Fazla silahları bölge halkına dağıtarak bu dağlarda iş görecek gerilla kuvvetlerinin kurulmasını planladı.

Mustafa Kemal'in yardımcısı ve arkadaşı olan Ali Cenani, İstanbul'dan gelirken uğradığı Katma'da onunla yaptığı bir görüşmeyi kaydetmiştir. Kemal, ona nereye gittiğini sormuş, o da, ailesinin yaşadığı Antep Şehrine gideceğini, Türk ordusunun çekilmekte olduğu için düşmanın Antep'i ele geçirip yağma etmeden önce oradaki ailesini daha emin bir yere götürmek istediğini söylemiş. O zaman Kemal şöyle konuşmuş: «Memlekette adam kalmadımı? Kaçmayı değil, kendinizi savunmanın çaresini düşününüz!» Ali Cenani şaşırmış, bunu nasıl yapabileceğini sormuş. Kemal de: «Teşkilat kurun! Milli kuvvetler meydana getirin ve kendinizi koruyun! İstediğin Silahları ben sana veririm,» demiştir.

Yıldırım Grubu Komutanı Mustafa Kemal

30 Ekim gecesi, Imparatorluk Mondros ateşkes antlaşmasını imzaladığı gün, Von Sanders'in Sadrazam'dan aldığı telgrafta Yıldırım Grubunun komutanlığını Mustafa Kemal'e devredip en kısa zamanda İstanbul'a dönmesi isteniyordu. Bölgedeki Alman birlikleri de aynı şekilde hareket edeceklerdi. Mustafa Kemal tayin haberini alınca, Von Sanders'in karargahının bulunduğu Adana'ya hareket etti.

Yolda, devamlı böbrek sancıları daha da şiddetlendi. Buna, son günlerdeki yorgunluğu sebep olmuştu. Her şeye rağmen, içinde mutluluğa benzer bir şeyler duyuyordu. Bu ona bahşedilen şereften dolayı değildi. Çünkü geç kalınmıştı. Bu duygular, herhalde yeni makamının hükümetle doğrudan doğruya görüşme imkânı yaratmasından, düşüncelerini onlara anlatma ve bir zamanlar reddedilmiş bulunan tekliflerini yenileme fırsatı doğmasından kaynaklanıyordu. Kaldı ki, zaman fikirlerini doğrulamakta devam ediyordu.

Liman Von Sanders halefini derin bir saygı ve sevgi ile karşıladı ve solgun yüzünden hemen okunan yorgunluğu görünce önce biraz dinlenmesini tavsiye etti. Bir kaç saat sonra bu iki soylu komutan Başkomutanlık makam odasında tekrar buluştular. Liman Von Sanders Prusya subayı örneği, uzun boylu, dik ve dosdoğru.. Mustafa Kemal aynı derecede dosdoğru ve görünüşte daha uyumlu, fakat o kadar zayıflamış ki gözleri normal halinden daha kocaman görünüyor geleceğin manzarasına dalmış gibi..

Komutanlığı devrederken Alman generali hüzünlü idi ve sözleri bu hislerini belli ediyordu. «Ekselans,»

dedi, «siz savaş cephelerinde Arıburnunda ve Anafartalarda çok yakından tanıdığım komutansınız. Aramızda gerçi bazı olaylar geçti. Fakat sonunda bunlar bizi birbirimize daha iyi tanıtmış oldu. Kalben dost olduğumuzu sanırım. Türkiye'den ayrılmağa mecbur kaldığım şu anda emrim altındaki orduları, Türkiye'ye ilk geldiğim zamandan beri değer verdiğim bir komutana bırakıyorum. Bu genel felaket içinde mutsuzluk duymamak mümkün değildir .Ben yalnız bir şeyle teselli oluyorum. Komutayı size bırakmış olmak. Bu dakikadan itibaren emir sizindir, ben sizin konuğunuzum.»

İki cesur asker karşılıklı oturdular, sigaralarını yaktılar ve geleneksel Türk kahvelerini yudumlarken, Kemal, sessizlik içinde harbin anaforları arasında geçmiş olan yılları hatırlıyordu. Kimsenin hakkında hiç bir şey bilmediği 19 ncu Tümen'ini araştırırken İstanbul'da Von Sanders'le karşılaştığı zamandanberi dört yıl geçmişti. Çanakkale'de şiddetli çarpışmalar olmuş, uzun ayları beraber geçirmişlerdi ve şimdi acı yenilgi günleri gelip çatmıştı. Bir çöl fırtınası gibi, İmparatorluğun yıkık duvarlarını savuran bu yılların ne kadar çabuk geçmiş olduğunu şimdi anlıyordu. Onun karşısında Von Sanders de sessizce sigarasını içiyor ve zihninden kasvetli düşünceler geçiriyordu. Kemal, generale ne kadar hayranlık beslediğini açıklamak isterdi. Fakat, sade ve alayişten hoşlanmayan asker karakteri, belki de duyduğu heyecan uygun sözler bulmasını önledi. Ancak gözlerindeki parıltılar hislerini ifade ediyordu.

Von Sanders ve Alman subayları aynı gün Adana'yı terkettiler. Kemal, şeref kıtasının eşliğinde, şehirdeki bütün subaylarla birlikte, onları merasimle uğurladı.

Von Sanders ayrılışını bildiren günlük emirde şöyle diyordu: «Ordular Grubunun komutasını, birçok başarılı muharebelerin sınavından geçmiş olan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine devrederken, Osmanlı İmparatorluğuna ettikleri hizmetlerden dolayı komutam altındaki bütün subaylara, idarecilere ve askerlere en içten teşekkürlerimi sunarım. Bu Ordular Grubunun bir çok subayları ve erleriyle yakın arkadaşlık içinde Gelibolu'da geçirdiğim şanlı ve şerefli günler dünya tarihinde asla unutulmayacaktır.»

KISIM 12

MONDROS ATEŞ—KES ANLAŞMASI

Rus Devrimi ve Türk Cumhuriyetleri

Çar, 1917 Mart ayında tahtından ayrıldı. Kerenski hükümeti de Bolşevik hareketini durduramadı. Lenin olarak bilinen Vladimir İliç Ulyanov, Kutsal Rusyanın yıkıntıları arasından doğan bu yeni devletin hükümetini ele geçirdi. Lenin'in sosyal ve siyasal fikirleri baştanbaşa yeni idi. O güne kadar sadece kuramsal düzeyde kalmış olan Komünizmi o uygulamaya sokuyordu. Tehlikeli bir deneme idi bu.. Bolşevik propoganda o aylarda doruk noktasına ulaşmıştı. Bütün Cephelerde toplu halde kaçmalar her geçen gün biraz daha artmakta idi. Aralık ayında son Rus birlikleri de Kafkasya'yı terketti. 7 Aralık 1917 tarihinde Sovyet Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir ateş-kes antlaşması imzalandı. İmparatorluk kaybettiği toprakları geri almak için hazırlandı, fakat, diğer cephelerdeki faaliyetleri ve elverişsiz mevsim şartları bunu yapmasına mani oldu.

Moskova'dan uzakta bulunan ve, Rusya'nın zayıflığında kendileri için bağımsızlık umudu gören, Rus'dan gayrı milletlerin yaşadığı diğer bir çok bölgelerde olduğu gibi Kafkaslar ötesinde (Güney Kafkasya'da) da Çar idaresi ortadan kalktı. Merkezi Hükümet bu milletlere kendi idarelerini kurma yetkisi vermişti. Aralık ayında

Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistanda milli meclisler toplandı. Karşılıklı anlaşarak bütün bölgede Güney Kafkasya Halk Komiserliğini (Temsilciler Heyetini) teşkil ettiler. Bölge, kuzeyde Kafkas Sıra dağları ,güneyde Doğu Anadolu dağlar grubu, batıda Karadeniz ve Doğuda Hazar Denizi arasında kalan toprakları kapsamaktaydı. Nüfusu % 60'ı Müslüman olmak üzere, sekiz milyona yaklaşmaktaydı. Doğal kaynakları olan tarım, hayvancılık, madenler ve hepsinin üstünde petrol yatakları Almanya ve İngiltere'nin ilgisini çekti. Bu yüzden Rus Devriminden sonra, bu devletler petrol kaynağının merkezi olan Bakü'yu ele geçirmek için çaba gösterdiler.

Müttefikler, Alman Etkisi ve Turancılık Hareketi

Güney Kafkasya milletleri Rusya'ya bağlı kaldılar. Buna rağmen, Büyük Harp sahnesinde rol alan aktörlerin ihtirasları durumlarını güçleştirmekteydi. Müttefik devletler bu bölgelere hakim olmak Türk ve Alman kuvvetlerinden mümkün olduğu kadar çoğunu üzerine çekecek bir savaş gücü meydana getirmek istiyorlardı. Almanya'nın ham maddelere ihtiyacı vardı ve bunları ancak Doğuda bulabilirdi. Osmanlı İmparatorluğu, 1878 de kaybetmiş olduğu toprakları yeniden kazanma ihtirası yanında, Türk boylarının çizdikleri istila yolu boyunca doğuya doğru nüfuzunu genişletmek umudunu taşıyordu. Osmanlılar, Güney Kafkasya'daki Türk-Tatar toplulukları arasında büyük bir sevgiye sahipti ve Orta Asyadaki diğer Türk toplumlarına ulaşmak için onların desteğine güvenebilirdi. Rusya'daki yeni rejim bütün milletlere kendi hayatlarına ve yönetimlerine egemen olma hakkını tanıdığı için, Asya'daki Türkler, Bolşevik siyasetin onayladığı beş muhtar cumhuriyet kurmuşlardı: Tatar, Kırım, Kırgız, Harzem ve Kuzey Kafkasya Birliği.

Türk planı dev boyutlarda idi ve Enver'in şahsında hırslı bir taraftar bulmuştu. Harp, Pan-İslamist (İslamcı) hareketin gerçekleşmez bir hayal olduğunu ve Türkleştirme hareketinin İmparatorluktaki Türk olmayan milletler arasında isyanlara ve şiddetli tepkilere yol açtığını göstermişti. O halde, Türkiyenin kurtuluş yolu Pan-Turanizm (Turancılık) hareketi olmalı idi. Adriyatik Denizinden Sibiryadaki Lena Nehrine kadar Türk dili veya lehçelerinden biri konuşulmaktaydı. Bütün bu bölgelerde Türk ırkından insanlar yaşamaktaydı. Mademki Avrupa, Türklerin en önemli toplumu olan Osmanlıları Asyaya sürüyordu, onlar da, yeni ilhamlar kazanmak için doğuya doğru ilerleyerek ırklarının öz kaynaklarına dönebilirlerdi.

Türkolog Jean Deny, Dünya Harbinin başlarında, Anadolu ve Orta Asya'da yaşayan otuz-dört milyondan fazla Türk ırkından insanın bulunduğunu hesaplamıştı. Bu önemsenmeye değer bir kuvveti, ve Rus ihtilali vuku bulunca Enver, Türklerin birleşmesi için vaktin belki de gelmiş olduğunu düşündü. Hayal ettiği İmparatorluk tamamiyle Türk olan topraklar üzerinde yayılacaktı.

Turancılık, İran'ın kuzeyinde yaşıyan Türk toplumuna verilen addan esinlenerek, bütün etnik grup için kullanılan Turan sözcüğünden yaratılmış bir deyimdir. Bu fikir, Şair Ziya Gökalp olmak üzere bir çok taraftar ve propagandacı bulmuştu. Turancılığın ilk kuramcılarından biri olan Gökalp, çağdaşları arasında güçlü bir etki yaratmış ve büyük Türk fatihlerinin anılarını şiirlerinde yaşatmıştır. :

«Kahramanım: Atilla, Cengiz.. Irkım: Şeref, Şan..
Kalbimi dolduruyor övgülerle Oğuz Han..
Vatan ne Türkiyedir Türklere, ne Türkistan..
Türk Vatanı sonsuz bir ülkedir. Adı : Turan..»

Kış geçince, Kafkasya cephesindeki Türk kuvvetleri 1914 yılının Osmanlı hudutlarına doğru yürüyüşe geçtiler ve Mart 1918'de eski hudutları ele geçirdiler. Bundan bir süre önce, Bolşevik hükümetle düşmanları arasında imzalanan Brest-Litovsk Antlaşmasında, Rusya Kars, Ardahan ve Batum bölgelerini derhal boşaltmayı kabul etmişti. Güney Kafkasya Komiserliği ile Türkler arasında yapılan toplantı başarısız kalınca, Osmanlı hükümeti Komiserliğe bir ültimatom verdi ve Türk Kuvvetleri 1914 hudutlarının ötelerine doğru ilerlediler. Gürcü ordusu kaçmaya zorlanırken, Ermeniler de Sarıkamışı ateşe vererek boşalttılar ve Gümrü'ye doğru geri çekildiler. 1877' deki eski hudutlara Nisan ayında ulaşıldı. Ermenistan, Türkler tarafından ileri sürülen bazı şartları kabule yanaşmadı. Örneğin, Kars ve Ardahan Bölgelerinin kaybına ve Mihver Devletleri safında yeralmaya itirazda bulundu. Türk ordusu Ermeni ordusuna taarruz ederek imha etti ve 26 Mayısta Ermeniler bütün şartları kabul ettiler. Ermenistanın yenilgisiyle Güney Kafkasya birliği son buldu. Ermenistan çok zayıf bir duruma düşerken, çoğunluğu Türk olan Azerbaycan Türkiye'ye yakınlık duyuyordu. Gürcistan, Batum'a hakim olmak isteyen Türkiyenin arzularını önlemek maksadı ile, Almanya'nın himayesine girmeyi kabul etti.

Sovyet hükümeti Hazar Denizi bölgesinde bir Türk istilasına karşı koyacak olanaklara sahip değildi. Hatta, o zamana kadar Rus tebaası olan Türk'lerin başkaldırmalarını dahi önleyemezdi. Almanlar Ukrayna'yı işgal etmiş ve Mihver Devletlerin silahlandırdığı Çekoslovak'lar Ural Dağlarına kadar dayanmışlardı. Alekseiyev'in gönüllü kuvvetleri Kuban Nehri'nin kıyılarında bulunuyordu. Sovyet Rusya tam bir karışıklık içinde idi. Halil Paşa'nın emri altındaki kuvvetli Türk ordusu ileri yürüyü-

şe geçti. Irak cephesinin komutanlığını yapmış olan bu general Turancılık ülküsünün doğruluğuna inanmıştı. Bir gün şöyle demişti : «Bu Arapların bizim için ne önemi olabilir? Bu kumlarla dolu lanetli çölü İngilizlere bırakalım. Türkistana gitmeliyiz. Orada, küçük Cengiz'im için bir İmparatorluğun temelini atacağım.» Cengiz, oğlunun adıydı.

Gürcistan'da Türk ilerlemesi, bu ülkenin bağımsızlığını teminat atlına almış bulunan Almanlarla çatıştı. Türklere karşı koyan bir kaç Alman birliği esir edilince çatışma ciddi bir mesele haline geldi. Almanya ile Türkiye arasındaki görüşmeler sonunda Türkler Gürcistanı bir yana bırakarak Baku'ya doğru ilerlemeye devam ettiler.

Azerbaycan'ın başkenti olan bu şehir o sıra İngilizlerin işgalinde idi. İngiliz İmparatorluğu, Mezopotamya'daki zaferinden sonra, Hindistanın güvenliğini sağlamak ve Musul ve Baku dolaylarındaki petrol yataklarını ele geçirmek için geniş bir güvenlik bölgesi tesis etme yolunda planlar yapmıştı. General Dunsterville komutasındaki kuvvet Baku'yu işgal etti, fakat sol kanattaki Türk birlikleri tarafından çıkarıldı. Şehre giren ilk kuvvetleri Azerbaycan Türkleri oluşturmaktaydı ve bunlar, bir kaç ay önce Ermenilerin yaptıkları kırıma misilleme olarak, onbeş bin kadar Ermeni'yi öldürdüler.

Türkler Baku'da oyalanmadılar ve kuzeye, Volga ve Ural Türk Cumhuriyetlerine doğru ilerlemeye devam ettiler, Dağıstan'a girdiler ve Petruş'a ulaştılar. Bu esnada, Türk ordusunun sağ kanadı Tebriz şehrini ele geçiriyor ve orta İran'a doğru yürüyüşüne devam ediyordu. Bu ilerleyişler devam ederken, Suriye'deki yenilgiler ve Müttefiklerin Makedonyadaki zaferleri, Yüksek Komutanlığı,

İstanbul'lu muhtemel taarruzlara karşı savunmak maksadıyle, Kafkasyadaki bir kaç tümeni geri çekmeğe zorlamış bulunuyordu.

Üçlü Grup umutsuzluk içinde birbirine girmişti. Talat ve Cemal bütün kabahati çılgın hayallerinin hiç birinden vazgeçmemiş olan Enver'in üzerine atıyorlardı. O ise hala Dobropoli'de (Sırbistan'da) Türk'lerin ve müttefiklerinin hatlarını yarmış bulunan Franchet d'Esperey emrindeki düşman ordularını durdurabileceğini umut etmekteydi. Amma öyle bir zaman geldi ki, Enver, artık tükenmiş ve güçsüz kalmış olan Osmanlı İmparatorluğunun yenilmiş olduğu gerçeğini idrak etti. Harbin başından beri askere alınmış olan ikimilyonsekizyüzbin kişiden sadece beşyüzaltmışbin kişi kalmıştı. Genç Türklerin diktatörlüğü, şimdi artık eski taraftarlarının çoğu tarafından bile nefretle karşılanmaktaydı. Tek çare kalmıştı : Üçlü iktidarın istifası.

Wilson Prensipleri ve İngiliz Hesapları

İzzet Paşa, 1918 Ocak ayında Başkan Wilson tarafından ilan edilen ondört madde esaslarına dayalı bir barış için müttefikleri yokladı. Devletler Hukuku profesörü olan Wilson, her milletin kendi kendini idare etme hakkına sahip olması gerektiğine inanarak, kuramlarını (teorilerini) **milliyetler** prensibine dayamakta idi. Müttefik Devletler bu kuramlar kendi topraklarında uygulanmaması kaydı ile barış için bu esasları kabul ettiler. Bay Wilson'un barış çağrısında belirtildiğine göre, Osmanlı İmparatorluğunun Türk bölgelerine tam bağımsızlık tanınacak, fakat Türk olmayan bölgelerine muhtariyet verilecekti. Boğazlar daima açık tutulacaktı.

Barış görüşmelerine başlamayı deneyen Sadrazam bazı güçlüklerle karşılaştı. Kendisine ateş-kes antlaşması imzalanmadıkça kimsenin onu dinlemeyeceğini söylediler. Bu durumda İngiltere ile temasa geçmek gerektiğini anladı. Bu devlet, feci Çanakkale seferinde en fazla kurban verdiği ve aynı zamanda Mısır'da, Filistin'de, Arabistan'da ve Suriye'de zaferler kazandığı için, Türkiye'ye hükmedecek gerçek galibin kendiği olduğunu düşünmekte idi. Kendisine İstanbul ve Boğazlar vaadedilen Rus İmparatorluğu da ortadan kalktığına göre, zaferinin meyvalarını toplarken İngiltere'ye kim karşı koyabilirdi ki? Müttefiklerinden hiç birinin Doğuda onun kadar menfaatleri bulunmadığına inanmaktaydı. Doğu sorununun son hal şekli ona emanet edilmeliydi ve bu eski problemi halledecek kimse de (Lloyd George) Loyd Corc

1916 yılında Kut-ül Amare'de Türklere teslim olmuş bulunan İngiliz Generali Townshend (Tavnşent) bir harp esiri olarak İstanbul'da hürriyetin tam tadını çıkarmakta idi ve geniş bir çevre edinmişti. Limni Adasındaki Mondros Deniz Üssüne giderek, en kısa zamanda çarpışmaların kesilmesini sağlamaya davet edildi. Türk hükümetinin de, resmi olarak görüşmelere başlamak üzere murahhaslarını göndermesine izin verildi. Deniz Bakanı Rauf Bey'in başkanlığındaki heyet, İngilterenin zorlamak istediği şartları acı bir şaşkınlık içinde öğrendi. General Tavnşent İngiliz cömertliğini mübalağa etmişti. Anlaşmanın ilk maddesi Çanakkale ve Boğaziçinin açık kalmasını ve Müttefikler tarafından askeri birliklerle işgal edilmesini şart koşmaktaydı. İsmen belirtilmemekle birlikte işgal edilecek bölge İstanbulu da kapsamaktaydı. Bab-ı Ali'de itiraz sesleri yükseldiyse de Padişah bu şartların kabul edilmesini tercih etti. Diğer şartlar beklendiği kadar sert bulunmadı. Bu müzakereler hak-

kında müttefiklerine hiç bir bilgi vermeyen İngiltere, ateş-kes'i sona erdirmekte acele ediyor ve son derece de arzulanan bu şehre ilk önce ayak atanın kendisi olmasını sağlamak istiyordu.

Mondros Mütarekesi (Ateş-kes Anlaşması)

Mondros Mütarekesi olarak bilinen Ateş-kes anlaşmasının metni 30 Ekim 1918 günü hazır oldu ve müttefikler adına Amiral Gough Calthorpe tarafından ve Türk heyeti tarafından imzalandı. Yirmibeş maddeyi kapsayan metnin onbir maddesine göre İngiliz donanmasının Boğazlar üzerinde tam hakimiyeti sağlanacaktı. Türk ordusu terhis edilecekti. Hicaz, Yemen, Suriye ve Mezopotamya (Irak)'daki askeri garnizonlar teslim olacaklardı. Yedinci Madde Türkiye'yi fatihlerinin merhametine terketmekteydi. Şöyle yazılmıştı: «Müttefiklerin güvenliğini tehdit eden bir durum doğduğu takdirde, Müttefikler her hangi strateji kbir noktayı işgal etme yetkisine sahip olacaklardır.»

İtilaf Devletleri (Müttefikler) ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki çarpışmalara son veren belge, Majestenin Agamemnon Zırhlısında böylece imzalanmış oldu. Türk hükümeti, Türkiyenin Anadolu ile Trakyanın bir parçasını kapsayacak şekilde küçültüleceğini tahmin ediyordu. Bununla beraber, milletlerin hürriyet içinde yaşama haklarını savunmuş olan müttefiklerin, Türk Milletinin de kendi milli hudutları içinde bağımsızlığını teminat altına alacaklarına güvenmekteydiler.

Rauf Bey, İngiliz Amiraline cevap vermek üzere ayağa kalktı ve imzaladıkları belgenin uzun süren kan-dökümüne artık son vereceğine inandığını ve büyük İngiliz milletiyle müttefiklerinin imzalarına saygı gösterecekle-

rinden emin bulunduğunu ifade etti. Calthrope verdiği cevapta Ateş-kes anlaşmasını imzalamakla kendi hükümeti namına ve müttefikleri adına bütün maddelerine tamamıyle saygı göstereceklerine söz vermiş olduklarını bildirdi. Sonra, orada bulunan subaylara dönerek: «İngiltere daima sözüne sadıktır, değilmi centilmenler?» diye sordu. Hepsi «Evet!» dediler.

Ve böylece, Osmanlı İmparatorluğu, yenilgisinin acıları arasında, Harbin galibi Büyük Devletlerden «adalet» ummaktaydı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ DEVLETİN DOĞUŞU

13. İMPARATORLUĞUN ÖLÜM SANCILARI
14. YUNAN İSTİLASI
15. MUSTAFA KEMAL VE MİLLET
16. SAVUNMA
17. ANKARA
18. İSTANBUL'UN İŞGALİ
19. YENİ BİR DEVLET.

KISIM 13

İMPARATORLUĞUN ÖLÜM SANCILARI

Hiç Yanılmayan Adam

Mustafa Kemal, Mondros Mütarekesinin yürürlüğe konduğu tarihin ertesi günü, Yıldırım Grubunun dağınık kalıntılarını emrine aldığı andan itibaren, kendisini, güney hudutları boyunca Türk topraklarına saygınlık kazandırmak için toplanmış olan kuvvetlerin yeniden teşkilatlanmasına ve muharebeye hazırlanmasına adadı. Yirmibin kişiyi bulan ve hemen hepsi Anadolu uşağı, çetin savaşçılar olan askerlerine güvenmekteydi. Subaylar komutanlarının yanında kalarak, ona bu yeni ordunun yaratılmasında yardım etmeleri gerektiğine inanmışlardı. Çünkü, bu askerlerde de, yıllardan beri her gün yenilenen bir umut gibi hayal ettikleri, sevdikleri yüzleri öpebilecekleri anı geciktirmek için, aynı şekilde yeni bir şevk doğmuştu.

Mustafa Kemal, Halepten çekilirken, kıtalarına her ne pahasına olursa olsun savunmalarını emrettiği cepheyi, büyük bir süratle tahkim etmekteydi. Daha sonraları, galip Avrupa devletlerinin aşırı ihtirasları, Türk topraklarını Anadolu'nun Karadeniz kıyısındaki bir parçasına sıkıştırdığı zaman, Türk Milleti, mantıkî (Milli Misak) hudutları içinde, Türkiye'yi, Türkiyenin gerçek özünü yeniden kurmak için bir mecliste toplanarak and

içecekti. Güney hudutlarını belirtmek için Türk süngüleriyle çizilmiş bir hattı seçtiler. Bu, Mustafa Kemalin tesis ettiği cephe hattı idi. O zamanlar mecliste çıkan tartışmalarda Kemal şöyle demişti : «Zavallı Wilson! Süngülerle, kuvvetle ve şeref duygusu ile savunulmadıkça, hiç bir prensibin bir hududu koruyamayacağını anlamıştı.»

Yıldırım Grubu Komutanı, aynı zamanda, ateş-kesin maddelerini uygulamaya başlamalıydı. İlk önce, Anadolu'nun kilit noktaları olan Toros Tünelleri müttefikler tarafından işgal edilecekdi. Ancak, oraya nasıl el atacakları açıklanmamıştı. O halde Suriye ile Anadol uarasındaki hududu tespit etmek gerekiyordu. Çünkü, İngiliz askerî makamları resmî yazışmalarında, Adana ili deyimi yerine, tarihi Kilikya adını kullanıyorlar ve Suriye'nin kuzey hududunun, imparatorluğun tespit etmiş olduğundan çok daha kuzeye, Maraş'a kadar uzandığını iddia ediyorlardı. İngilizler, ellerindeki atlaslara bakarak, Suriye'de yer aldığını düşündükleri Yedinci Ordunun teslim olmasını talep ettiler. Üstelik, İskenderuna çıkarma yapma yollarını araştırdılar ve Halep'in ikmalini sağlama bahanesiyle, İskenderun Limanı ile bu şehir arasındaki yolu kullanma izni için İmparatorluk hükûmetine baş vurdular.

Kemal, İngilizlerin nereye varmak istediklerini derhal anladı. İskenderun Körfezi, Anadolunun en hassas noktası idi. Eğer oraya çıkarma yaparlar ve Toros Tünellerini de ele geçirirlerse, İmparatorluğun Suriye'yi kurtarabilme şansı kalmayacak demekti. Ayrıca, Kemal'in önlemeğe karar verdiği bir şey daha vardı. İskenderun-Halep yolunun İngiliz kuvvetleri tarafından işgali, Yedinci Ordunun çekilmesini keserek, tıpkı Irak'taki Altın-

cı Ordu gibi, bu orduyu da silahlariyle ve teçhizatıyla teslim olmaya mecbur ederdi.

Yıldırım Kuvvetleri Komutanı tehlike içindeki ordusunun bu yolun kuzeyine çekilmesini ve bu harekat tamamlanıncaya kadar İngilizlerin İskenderuna çıkmalarının, gerekirse kuvvet kullanılarak, önlenmesini emretti. Bu olay, İngilizlerin ültimatom göndermesiyle sonuçlanacak kadar, diplomatik tartışmalara yol açtı. Ültimatomda, İskenderun şehrinin teslimi, aksi halde General Alenbi'ye kuvvet kullanma yetkisi tanınacağı bildirilmekteydi. Kemal bu arada arzuladığı şeyi, ordunun güvenliğini, sağlamış bulunuyordu. Kuvvet kullanma ihtimali geri çekilme harekâtı esnasında geçerli olduğuna ve bu harekât da sona erdiğine göre emirlerini geri almaya sebep görmedi. İzzet Paşa, diplomatik lisanın dostane cilasıyle süslü bulunmakla birlikte, Kemal ile şiddetli bir telgraf tartışmasına girişti .Sadrazam, generalinin davranış tarzı karşısında açıkca dehşete düşmüştü. İmparatorluğun mücadeleye devam edemiyeceğini, tam anlamıyle yenilmiş olduklarını, İngiliz temsilcilerinin kendisine teminat verdiklerini ve centilmence hareket ettiklerini anlatmaya çalıştı. Kemal ,cevabında, İngilizlerin, centilmenlikten öte bazı maksatlarla yaptıkları aldatıcı hareketlerine göz yummak anlamına gelen böyle bir fedakarlıkta bulunamayacağını ve her ne şekilde olursa olsun olaya sebep olanları, kendi yapabileceklerinden daha iyi bir şekilde haklı çıkarma niyeti güden emirleri uygulamak karakterine aykırı düştüğü için, en kısa zamanda, yerine bir komutan tayin edilmesini rica etti.

Sadrazam, ona güven duyduğunu tekrarladı. Fakat, İngiliz ültimatomu karşısında ,basiret öğütlerini de ek-

leyerek, aşağıdaki mesajı telledi: «Eğer İngilizler bize böyle müthiş bir karşılık veriyorlarsa, bunun sebebi, çok muhtemel olarak, İtilaf Devletlerinin oraya ayak basışları karşısında, İskenderun komutanının nezaket dışı davranışlarıdır.» Kemal durumun böyle yorumlanması karşısında şaşırmıştı. İngilizlerin, Yedinci Orduyu kuşatıp teslim olmaya zorlayacak stratejik yol ile birlikte, bu şehri ele geçirmek istemelerinin sebebi İskenderundaki komutanın nezaketsizliğimi idi? Sadrazama kendi kanaatlerini nakletti ve her zamanki açık sözlülüğü ile şu sözleri ekledi: «Çok müthiş bulduğunuz son İngiliz cevabının sebebi başka yerde aranmalıdır. Emin olabiliriz ki bu çeşit cevaplar ,bütün ülke istila edilinceye kadar kat be kat artarak sürüp gidecektir.»

Mustafa Kemal'in tahminleri doğru çıkacaktı. Mondros Mütarekesinin imzasından hemen iki gün sonra, İngiltere Krallığının, yaşlı İmparatorluğu mutlak hakimiyeti altına almak için girdiği yarışta ,attığı ilk adımlardan biri de Musul'un ve zengin petrol yataklarının keyfi olarak işgali olmuştu.

İngilizlerin ve Padişahın Hesapları

13 Kasım 1918 günü müttefik donanma İstanbul surlarının önünde demir attı. Yolda taramaya mecbur kaldıkları mayınlardan dolayı geç gelmişlerdi. Amirallik filaması Majeste'nin gemilerinden birinin direğinde dalgalanmaktaydı. Orduları da yakında, Napolyona göre bir İmparatorluk değerinde olan bu şehre varacaktı. Çar İmparatorluğunu yıkmış olan Bolşevikler istemeyerekte olsa İngiltere'nin menfaatlerine hizmet etmişlerdi. Bu ülkenin Boğazlar ve İstanbul üzerinde hak sahibi olmasına artık kimse itiraz edemezdi ve Rus İmparatorları-

nın kaybolmuş hayallerini gerçekleştirecek olan ülke İngiltere olacaktı. General Franchet d'Esperey'in, İtilaf Ordusunun Komutanı olarak ,Topkapı surlarındaki kapıdan kente girmesi bir şey ifade etmiyordu. Fransa elbette şahane ganimetlerden payını alacaktı, amma onun da Türkiye'deki nüfuzu İngilizlerin eline geçecekti.

Bir çok saltanatın kaderinin belli olduğu o günlerde, Padişah VI. Mehmet Vahdettin'in tek düşüncesi, tahtını muhafaza edebilmek için, galip devletlerin iyi niyetlerini kazanmaktı. Çar II. Nikola kurşuna dizilmişti. Habsburg İmparatoru Karl, Aralık ayı başında, İsviçre'ye sığınmıştı. II. Wilhelm Hollanda'ya sığınmaya çalışıyordu. Bununla beraber ,Vahdettin İngiliz himayesine güvenmekteydi. Bütün Müslümanların Halifesi unvanı ona büyük önem kazandırmaktaydı. İngiliz İmparatorluğu, dünya yüzündeki Müslümanların büyük çoğunluğunu hakimiyeti altında bulundurduğuna göre, Halife, İngilizlerle karşılıklı menfaate dayalı bir işbirliği meydana getirebilirdi. İngiltere'nin Padişahın tahtını koruması şartı ile, manevi otoritesini İslâm dünyasının despotlarının hizmetine verebilirdi.

Bu Osmanlı'nın kalbi Türk Milleti için acı çekmiyordu. Onların mutluluğu, şerefli geleneklerine bağlılığı ve düştüğü utanç verici durum, Padişahı ilgilendirmiyordu. Yeni müttefiki ondan her istediğini koparmaktaydı. Loyd Corç memnunlukla ellerini oğuşturabilirdi. Doğu sorunu ülkesi için fevkalâde avantajlı bir şekilde halledilebilecekti. Onun bu başarısı hakkında Lord Beaconsfield'in söyleyeceklerini tahmin ederek rahatça gülümseyebilirdi. Muhakkak ki onu çok kıskanmıştı. 1877 yılında Rusya'nın Boğaziçi'ndeki emellerine mâni olan, San Stefana Antlaşmasında değişiklik sağlayan ve Kıb-

rıs Adasını Krallığa kazandıran Beaconsfield'in başarıları, onun halen kazandıkları ve azıcık zeka kullanarak ilerde kazanabilecekleri ile mukayese edildiğinde, her şey bittikten sonra pek küçük kalmaya mahkûmdu. Bu sebeple barış kararını mümkün olduğu kadar geciktirmek ve doğunun verebileceği menfaatlerden âzami şekilde yararlanmak lazımdı.

Avrupa Devletleri ihtiyatlı bir şekilde Osmanlı topraklarına sızarken, İzzet Paşa mütareke maddelerine itaat etmek ve Türkiye'yi barışa hazırlamak vazifesine devam ediyordu. Kemal, Sadrazamdan bir telefon çağrısı aldı. Sadrazam, hükümetin idaresini bırakacağını ve onun İstanbul'a gelmesinin iyi olacağını söyledi. Kemal, emrindeki ordular dağıldığı için, İzzet Paşa'nın tavsiyesine uymağa karar verdi.

Politikacıların Hesapları

Anadolu demir yolu hattının son istasyonu olan Haydarpaşa'ya varınca, İstanbul'un muhteşem gök yüzüne vurmuş eşsiz siluetini seyretti. Şehir hâlâ mutlu günlerindeki görünüşü içindeydi. Fakat, onu istasyondan Galata Köprüsüne getiren gemi sahile yaklaştıkça İmparatorluğun ölüm sancıları içindeki hâlini daha da açık şekilde gördü. Avrupa Devletleri Türkiye'ye tamamiyle hâkim olmak için besledikleri ihtirası tatmin yolunda vakit kaybetmemişlerdi. Karaya çıkınca yabancı askerî devriyelerin yürürken kaldırımlarda çıkardığı hazin takırtıları duydu.

Yabancıların, çoğunlukla Rumların, oturduğu Beyoğlu'nda ve Galata'da büyük bir faaliyet vardı. Bunlar Türk yenilgisinden memnundu. Kapitülasyonlar onlara imtiyazlı durumlarını geri getirecekti. Bu yabancı semt

halkı kendi bayraklarını asmıştı ve müttefik birlikleri gelince onları zafer sevinci içinde karşılamıştı. Yunanın millî renkleri olan mâvi ve beyaz, her yanda göze çarpmaktaydı. Ortodoks Rumların umutlu gülümsemelerle seyrettikleri Venizelosun resimleri çiçeklerle süslenmişti.

Her iki Boğazdaki tahkimatların yıkılmasına süratle devam ediliyordu. Büyük donanma Boğaziçinin sularında heybetle yalpalanıp durmaktaydı. Türkler nefes alamayacakları kadar ağır bir hava içinde kalmışlardı. İzzet Paşa, böyle mahzurlu bir mütarekeyi kabul ettiği için hücumlara uğruyordu. Siyasî partiler ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Her yerde keder ve umutsuzluk hüküm sürmekteydi.

Mustafa Kemal endişe okunan bir yüzle İzzet Paşayı ziyaret etti. Paşa neden istifa etmiş olduğunu anlattı. Üçlü Grubun kaçmasına müsaade ettiği için Avrupa Devletlerini kızdırmamayı tercih etmekte olan Sultan eski diktatörleri onlara teslim etmediği için sadrazama kızmıştı. Başbakan kendi görüşünü açıklamış ve millî şerefin tehlikede bulunduğunu söylemişti. Buna karşılık Vahdettin'in verdiği cevap gurunu kırmış, o da istifasını vermişti. Yerine, hemen, meşhur İngiliz yanlısı Tevfik Paşa getirilmişti. Bütün bu olanların altında, İzzet Paşa'nın İngilizler tarafından tam güvenilmeyen biri olduğu gerçeğinin yattığı belli idi ve Sultan onu bu yüzden iktidardan uzaklaştırmak istemişti.

Mustafa Kemal, yaşlı Tevfik Paşa ile Padişahın İmparatorluğa hâkim olmak istedikleri açıkça belli olan müttefiklerin ileri sürdükleri alçakça şartları kabul etmesine mâni olmak lazım geldiğine eski Sadrazamı ikna etmeyi başardı. İzzet Paşa siyasi bir cephe kurmayı, Tev-

fik Paşa hükûmetini düşürmeyi ve millî menfaatleri vekarla koruyabilecek güçlü bir hükûmeti iş başına getirmeyi kabul etti.

Kemal Paşa arkadaşlarıyle ve meclis üyeleri olan tanıdıklarıyle konuştu. İttihat ve Terakki Komitesi, parlamentoda hâlâ çoğunlukta idi. Kemal Paşa onlarla ve bütün siyasî partilerle temas kurarak fikirlerini açıkladı. Düzeni sağlamak için partiler dışı kuvvetli bir hükûmete ihtiyaç vardı. Politikacılar onu saygıyle dinlediler. Enver'in kaçışından sonra, Anafarta Kahramanı ön plânda bir şahsiyet haline gelmişti. Davranışları doğruluktan şaşmamıştı ve vatanseverliği ise söz götürmezdi. Bu sebeple, her türlü saygı ve itibara lâyık görülmekteydi.

Arkadaşlarıyle birlikte, Kemal, Boğaziçi kıyısında Fındıklı'daki Meclis Binasını ilk defa ziyaret ediyordu. Bu Başbakanın istediği güven oyu için tartışmaların yapılacağı gündü. Eğer Meclis çoğunlukla red oyu verirse hükûmet istifa etmek zorunda kalacaktı. Bu da, İzzet Paşa'nın, arkasında meclisin çoğunluğu olarak iktidara dönmesi gerektiğini Sultan'a anlatmış olacaktı. Kemal, meclis koridorlarında küçük gruplarla konuşarak fikirlerini anlattıktan sonra, müzakereye başlamadan önce büyük bir milletvekili grubu tarafından konuşmaya davet edildi.

Kemal Paşa, politikaya yabancı bir general olarak, durumu nasıl gördüğünü anlattı ve sözlerini Tevfik Paşa'ya güven oyu verilmemesi sonucuna bağlayarak bitirdi. Meclis üyeleri, onun tavsiyelerine uymaya karar vermiş ve büyük bir çoğunluk sağlayacakmış gibi göründü. ler. Oturum, başlayanınca, Kemal, oylamanın sonucunu beklemek üzere dinleyiciler balkonuna çıkıp oturdu. Belli bir iyimserlik havasının estiğini sezer gibi olmuştu.

Başkan sonucu açıkladı: Tevfik Paşa, Meclisten rahatlıkla güven oyu almıştı.

Parlamento hayatından daima uzak yaşamış bir asker olan Mustafa Kemal duyduğu sonuç karşısında hayretler içinde kaldı. Onun anlattıklarını içtenlikle onaylar görünen parlamenterler pek çoktu. Buna rağmen aynı adamların Tevfik Paşa'ya oy verdikleri belliydi. Mustafa Kemal, bir duyg uve düşünce karmaşıklığı içinde Meclis Binasını acele ile terketti.

Meclis, Müttefik Devletlerin Padişah üzerindeki baskısı altında kapatılma tehlikesi karşısında bulunduğunu hissetmişti. Bencil hesaplar içinde müttefiklere ayak uydurmaya karar vermiş ve onların emirlerine uyarak küçük düşmeye razı olmuştu. Meclis Binasının pencerelerinden, Boğazın mavi sularında, hemen yakında, yalpalayıp durmakta olan majestenin ve onun müttefiklerinin çelikten canavarları görülmekteydi. Aciz politikacıları korkutan şey işte bu canavarların gücü olmuştu.

Meclisin Dağıtılması ve Damat Ferit

Selamlık töreni sona eriyordu. Kemal de törene katılmıştı ve protokola uyarak Müminlerin Önderine sadakat gösterisinde bulunmuştu. Dualar sona erdikten sonra Padişah tarafından çağırıldı. Sultan onu nezaketle karşıladı. Bununla beraber, daha anlaşılmaz ve iç dünyasına daha da dalmış bir hâli vardı. Cümleleri arasında uzun uzun duruyordu. Kemal, camiye gelmekteki asıl maksadını teşkil eden konu hakkında söze başlamıştı ki, Vahdettin nazik bir işaretle konuşmasını kesti: «Ordunun komutan ve subayları eminim ki sizi çok severler. Bana güvence verir misiniz ki onlardan bana bir fenalık gelmeyecektir?» Kemal bu sorudan ne mânâ çıkara-

cağını anlayamamıştı. Başlamış olduğu konuşmanın gidişine o kadar ters, o kadar beklenmedik bir soruydu ki.. Kendisini bağlamış olmamak için, bir soru ile cevap verdi: «Ordu tarafından size karşı bir hareket yapılacağına dair bir haber mi aldınız veya bu hususta bir kuşkunuz mu var, efendim?»

Zeki Sultan bu kurnazca oyuna gelmedi ve gözlerini kapayarak sorusunu tekrarladı. Kemal cevap vermeliydi, lâkin, bunu kaçamaklı bir şekilde yaptı: «Doğrusunu söylemek gerekirse İstanbul'a geleli sadece bir kaç gün oldu. Bu yüzden durumu pek bilmiyorum. Bununla beraber, komutanların ve subayların Zat-ı Şahanelerine karşı isyanda bulunmaları için bir sebep olabileceğini zannetmiyorum. Bunun için, sizi temin edebilirim ki hiç bir fenalık beklemeyiniz.»

«Sadece bu günden söz etmiyorum,» dedi Sultan ve bu sefer Kemal'in gözlerinin içine bakarak, «yarından da söz ediyorum.» Kemal, temin edici bir cevap verdi ve bir yandan da duyduğu sözler karşısında düşünmekteydi. Padişah ordunun öfkesini üstüne çekecek bazı şeyler yapmayı düşünüyor olabilir miydi? Bu cansız göz bebeklerini örten göz kapaklarının arkasında tasarlanan planlar ne olabilirdi? Her halde şerefli şeyler değil.. Eğer Sultan entrikalarında Kemal'in yardımını sağlayabileceğini sanıyorsa, yanılmaktaydı. Padişah son bir düşünme seansından sonra gözlerini açtı ve bu uzun görüşmeyi şu sözlerle sona erdirdi: «Siz akıllı bir komutansınız. Arkadaşlarınızı aydınlatıp onları sakinleştireceğinizden eminim.»

Görüşme odasından ayrılırken, bir saatten fazla beklemekten yorulmuş ve kendine mânâlı mânâlı bakan bir sürü insanla karşılaştı. Bu bakışların mânâsını er-

tesi güne kadar anlamadı. Ertesi gün 21 Aralık idi ve VI. Mehmet, yeni seçimler için bir tarih tespit etmeden, Meclisin feshini emretmişti. Bu keyfî tedbirler, Sultan tarafından, ona mutlak bir hükümdar olmasını öğütleyen yabancıların ittifakıyle alınmıştı. Sultan, halk oyunu etkilemek için, Selamlık'tan sonra, gözden kaçmayacak bir şekilde, Mustafa Kemal ile böyle uzun bir görüşmeyi kurnazca tertiplemiş bulunuyordu. Konuşmalar Sultan tarafından maksatlı olarak uzatılmış ve halk üzerinde, Padişah ile Kemal arasında yapılan müşterek bir anlaşmadan sonra Meclisin kapatılmasına karar verildiği etkisi yaratılmak istenmişti.

İttihatçı basın Padişahın kararına karşı şiddetle taarruza başladı. Vahdettin'in Veliaht iken II. Abdülhamid'e göndermiş olduğu bazı gizli mektuplar, Yıldız Sarayında ele geçmiş ve bunlar basılarak dağıtılmıştı. Bu belgeler Vahdettin'i bir hayasız, adi bir casus ve muhbir ve Abdülhamit'in muhtemel düşmanlarını keşfeden polis köpeği olarak göstermekteydi. Ona karşı muhalefet günden güne büyüdü, yayıldı. İttihatçıların gücü hala yerindeydi. İhtilal hareketlerine ait söylentiler başladı.

İstanbul'daki Müttefik Yüksek Komisyonu (Temsilciler Kurulu) üyeleri bu söylentiler karşısında korkuya kapıldılar ve sert önlemler alınmasını istediler. Vahdettin böylece eskidenberi arzuladığı şeyi yaptı ve İngiltere'nin de tam güvenini kazanmış olan, enistesi Damat Ferit Paşa'yı Sadrazam tayin etti. Aslında, fosile benzeyen Tevfik Paşa, bu hedefe doğru bir atlama taşından başka bir şey değildi.

İttihatçı liderler ve isyankâr şahıslar tutuklandı. Padişah ve enistesi İngilizlerin desteğinde, Türkiye'nin mutlak hakimleri oldular. Türk ve yabancı casuslar şehri

sardı. İşgalci kuvvetler halkı suskunluğa zorladılar ve her şüpheli şahıs tutuklandı. Kayın Birader ve Eniste çiftinin temsil ettiği Hilafet Partisi ve sarayın yönetimi arkasında, asıl iktidar, İngiliz'lerin elinde idi. Bu ilk üç yerli unsurun siyaseti, itaat ederek müttefiklerin gözüne girmek ve asıl galip devlet İngiltere olduğu için onun insafından medet ummak idi.

Ya İstiklâl, Ya Ölüm

Selamlık hilesi ve Meclis'in kapatılması olayı, Mustafa Kemal'in yüreğinden Padişah'tan Türkiye'nin yararına her hangi bir şey bekleme hususundaki son umutları da söküp aldı. Vatanı sefil bir halde ölürken ,daha fenası, Kanuni Süleyman zamanındaki Türk'lerin hayal bile edemeyecekleri, bir şerefsizlik içinde ölürken, Anafarta Kahramanının kendisini çaresiz bir seyirci gibi görmesinin onda uyandırdığı öfkeyi anlamak mümkündür. Bu boğucu felaketin bataklık ormanından kurtuluş yolunu işaret eden uzak bir ışık parıltısı, yürünecek bir iz göremez olmuştu.

Kemal, Selanik'ten göç etmiş bir Türk'ün oturduğu modern Şişli Semtinde geniş bir cadde üzerinde bir ev kiraladı. Her zaman olduğu gibi ,ayrı oturduğu annesini ve kızkardeşini sık sık ziyarete gidiyordu. Uzun saatlerini, sigarasiyle başbaşa yalnız geçirmekteydi. Aşırı derecede sigara içiyordu. Sinirlerini ve üzüntülerini yatıştırmak için buna muhtaçtı. Bazen dışarı çıkıp kendine eğlenecek bir şeyler bulmak ihtiyacını duyuyordu. Kibar kulüplere ve büyük otellerin salonlarına devam ediyordu. Çeşitli Türk ve yabancı çevrelerin sohbetlerine katılıyor ve bunların değişik görüşlerini değerlendirmeğe çalışıyordu. İngiliz polisi, o kadar korkulan generalin bu

şekilde eğlenceye daldığını görünce onun tehlikeli olmadığına karar verdi. Padişahın bir dostu olduğu yolundaki kanaat bir yandan Padişah'a büyük yarar sağlarken diğer taraftan da bu hatalı teşhise katkıda bulundu.

Bu buhranlı günlerde ,Türklerin çoğu bir büyük devletin desteği olmadıkça memleketin bir bütün olarak ayakta kalamayacağına inanmaktaydı .Bazı kimseler Amerikan himayesini, bazıları İngiliz, bazıları da Fransız himyelerini tercih etmekteydiler. Bu maksatla kurulmuş derneklerin en önemlisi «İngiliz Dostları» adını taşıyan idi. Bu derneğin ilk üyesi Padişah olmuştu, arkadan Damat Ferit ve bir çok diğer önemli kişilerle bazı İngilizler geliyordu. Papaz Fru (Frew) derneğin gerçek lideriydi. «İngiliz Dostları», Loyd Corç hükümeti aracılığı ile açıkça İngiliz himayesini sağlama gayesi peşinde idiler.

Mustafa Kemal, Şişli'deki evinde oturmuş, bu âdi çözüm yollarının mantığa ne kadar zıt düştüklerini düşünüyordu. İngiltere'nin, İmparatorluğu bir bütün olarak muhafaza etmek niyetinde olduğunu kim iddia edebilirdi? Diğer müttefikleriyle ve Araplarla yapmış olduğu antlaşmalar böyle bir ihtimali imkânsız kılmaktaydı. Fakat, her şeyin üstünde, Türk Vatanı ve Türk Milleti, kendi tarihî kültür ve şeref gelenekleriyle, kendi hudutları içinde bağımsız ve hür yaşama hakkına sahip olmalıydı. «Hayır!» diye düşündü Kemal. «Türkiye için iki şık var: Ya İstiklâl, Ya Ölüm.»

Osmanlı İmparatorluğu çökmüştü. Muazzam toprakları, ele geçirdiklerini geri vermeyecek olan galipler tarafından işgal edilmişti. Geriye Anadolu kalmıştı, Türklerin toprağı, sayısız Türk nesillerinin beşiği ve türbesi.. Türkiye'nin canı bu topraklardı. Umutlar orda yatıyor-

du, bu sakin insanların kalplerinde.. Uzun savaşlardan yorgun düşmüş, kanı kurumuş, bütün hudutlarından istila edilme korkusu içindeki bu sakin milletin umudu orada yatıyordu.. Ama, gene de, hayat dolu ve dağları, verimli ovaları ve nehirleri için aşk dolu insanlar.. Baba ocaklarının boyun eğmez bekçileri, nöbetçileriydi onlar..

Mustafa Kemal, milletinin insanlarına inanıyor ve güveniyordu. Onların, savaş alanında, canlarını fedaya hazır ve sevinç veya kedere karşı lakayt kalmasını bilen güzel niteliklerini tanımıştı. Böyle bir millet daha iyi bir geleceğe lâyıktı. Kemal, tül perdelerden, kışın son günlerinin soğuk güneşinin sızdığı geniş bir pencerenin yanında oturmuş düşünüyordu. Yarı kapalı gözlerinde, Anadolunun dört köşesinden gelen halkının yaşayışı canlanıyordu. Onların acılarını duydu, kendi acısı gibi.. Dışardaki geniş caddede, bir İngiliz devriyesinin ahenkli ayak sesleri ,vatan sevgisiyle dolu düşüncelerini dağıttı. O anda ,yabancı müdahalesine karşı silahla karşı koyma fikri bütün benliğini kapladı.

Mustafa Kemal Kurtuluş yolunu bulmuştu. Bir dilenci gibi değil, yabancıların himayesini rica ederek veya terbiyeli bir köle gibi değil, diğer zayıf doğulu milletlerin yaptığı gibi değil.. Padişaha ve Halifeye veya Milletine, ırkının meziyetlerini tam olarak taşıyan ve onun kutsal telkinlerine güvenerek değil.. Fakat, Türk milletine, ırkının meziyetlerini tam olarak taşıyan ve bütün umutların kaynağı Türk Milletine dayanarak bu kurtuluşu sağlayabilirdi. Osmanlı İmparatorluğu ölmüştü. Yeni bir Türk devleti doğmalıydı. Milletin bağımsızlığı temel üzerine kurulmuş bir Türk devleti.

Mustafa Kemal, plânını gizli tuttu. Günlük eğlence hayatına devam etti. Hergün, işgâl kuvvetleri ve Beyoğlundaki yabancılar tarafından Türklere karşı yapılan hareketler karşısında içinde biriken gazabı, takındığı hissiz maskenin açığa vurmasına izin vermedi.

Dış Düşmanlar, İç Düşmanlar

Ateş-kesin imzası üzerine, galip devletler, daha önce antlaşmalar yolu ile birbirlerine vaadettikleri Osmanlı İmparatorluğunun bölgelerini askerî işgale başladılar. Arabistan, Filistin, Suriye ve Irak'ta yerleşmiş bulunan İngilizler, Anadolu'nun hudutlarını geçerek, sonradan 1919 yılı ortalarında Fransa'ya devredecekleri, Adana bölgesine girdiler. İtalya, güney batı Anadolu'ya çıkarma yaparak, Antalya, Muğla ve Bodrum bölgesini yönetimi altına aldı.

1915 yılında İtalya'ya, müttefikler safında harbe katılması şartı ile arazi teklifleri yapılmıştı. Bir yıl sonra, Fransa, İngiltere ve Rusya Osmanlı devinin muhtemel bölünme şeklini açıklığa kavuşturdukları zaman, İtalya kendisine hangi parçanın verileceğini öğrenmek istemişti. 1917 yılında Sen Jan Morien toplantısında, İtalya'ya, Batı Anadolu'nun önemli bölgeleri üzerinde haklar tanınmıştı.

Boğazların kontrolu dışında, üç Devlet, büyük Anadolu demiryolu hattı boyunca yer almış olan şehirlere kuvvetli müfrezeler gönderdiler. 1918 Aralık ayında, Türk topraklarındaki işgal kuvvetleri kırk-bir bin İngiliz, kırkdokuz bin Fransız ve on-yedi bin İtalyan idi.

Hristiyan unsurlar da bu sistemli istilada yerlerini aldılar. Türkiye'nin, sadece Avrupa haritasından değil

Asya'dan da silinmesini görmeyi umuyorlardı. İstanbul' daki Rum ortodoks Patriği, güçlü bir Türk düşmanlığı propogandasına girişmiş bulunan Rum vatansever derneği «Mavrimira» ile açıkça işbirliği yapmaktaydı. Yunan hükümeti de Patriklik ile devamlı temas halinde idi ve beraberce, Karadeniz kıyısında, başkenti Samsun olacak, bir Rum devleti yaratmağa çalışıyorlardı. İçlerinde «Pontus» adıyle bilinenin de bulunduğu bir çok gizli dernek, İmparatorluktan ele geçirilmiş bölgelere dağılmış olarak hareketli bir faaliyet içinde bulunuyordu. Bu mevkilere büyük miktarlara varan silahlı gruplar çıkarılmıştı ve Yunanistan tarafından desteklenmekteydi. Yüksek Barış Konseyi tarafından hür bir Ermenistan kurulacağından hiç şüphe etmeyen Ermeniler de aynı derecede faal idiler. Kürtler de bağımsızlığa hakları olduğuna inanıyorlardı. Bol tahsisatla desteklenen muazzam bir casuslar şebekesi ve mükemmel bir propoganda teşkilatı, memleket içinde bir kanser yaratarak, Türkiye'nin etkili güçlerini yok etme vazifesiniyüklenmişlerdi. Bu politik kültürün filizlendiği ortam Hristyan azınlıklar idi.

Kangren olan bu yara ile mücadele etmek maksadıyle bir çok yerlerde vatansever gruplar birleşerek dernekler kurdular ve Türk topraklarını savunmak ve Hristiyan devletlerin kurulmasını önlemek için çareler aradılar. Bunlardan en önemli görüneni «Doğu İlleri Millî Hakları Savunma Derneği» (Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti) idi. Bu dernek, doğu illerinin Ermenilere verilmesinden korkulduğu için kurulmuştu ve amacı bu illerdeki Müslüman halkın tarihî ve millî haklarını savunmak için her çareye baş vurmak idi.

Anadolu'da günden güne gelişen galeyan İstanbul'daki Müttefik Devletler temsilcilerini endişelendirmekteydi.

Kuvvetlerinde bir ordu askerlerini terhisetme ve silahların müttefiklerin temsilcisi olan subaylara teslim etme işleminde pek yavaş davranmaktaydı. Bu, Güney Kafkasyayı fethettikten sonra harbin bitimiyle geri çekilerek o sırada doğu illerinde bulunan ordu idi. Müttefikler bir Ermeni devleti yaratmak niyetinde idiler. Ermeniler, Kars bölgesini işgal etmişler ve burada Türklere karşı gaddar davranmışlardı. Türkler gazap içinde cevap verdiler. Ciddî çatışmaların yer alacağını sezen müttefik Yüksek Komiserliği, Padişah'tan, bu bölgeye, nizamı tesis edebilecek ve İstanbul'un isteklerini, müttefiklerin öngördüğü şekilde yerine getirecek güvenilir ve enerjik birini göndermesini istedi.

Aritmetik Umutlar

Mustafa Kemal'n hükümette bazı arkadaşları vardı. Eski Sofya Büyük Elçisi Ali Fethi şimdi İçişleri Bakanı idi. Cevat Paşa Genelkurmay Başkanı olmuştu. Kafkasya ve Suriye'deki maiyet arkadaşı İsmet, Harbiye Nazırı Muavini idi. Rauf, Bahriye Nazırı idi. Bütün bu şahsiyetler Kemal'e karşı büyük bir takdir beslemekle birlikte, onun gizli plânları hakkında da bazı şeyler bilmekte idiler. Kemal Paşa'nın, Türkiye'nin hâlâ var olduğunu, dünyayı ıslah etmeğe kalkan milletlerden Türkiye'nin de adalet beklediğini ve milliyet hakları doğrultusunda onun da yaşama hakkına sahip olmak istediğini Paris'teki Yüksek Konseye ve bütün uygar dünyaya göstermek için bir harekete girişmek niyetinde olduğunu biliyorlardı.

Mustafa Kemal'in güçlü kafasında biçimlenen tasavvurlar çok daha ileri gitmekte idi. Fakat bunların henüz açığa vurulmasından kaçınıyor ve bazı kimseler için

şüpheli bir şahıs, diğerleri için hayalci biri olarak görünmekten korkuyordu. Hayatını muntazaman sosyal çevrelerde geçirmekte devam etmeyi ve uzun saatlerini evinin süküneti içinde düşünceleriyle başbaşa geçirmyi daha uygun buluyordu. Bazen düşüncelerinin sonuçları, henüz hiç kimsenin bilmediği şekilde, onu yeni bir Türkiye'nin hayaline götürdü. Bütün zincirlerden, baskılardan ve haksızlıklardan bağımsız ve kimsenin tasavvur edemeyeceği, yepyeni bir zihniyet içindeki Türkiye..

Fizikî görünümü ruh acılarının etkisiyle değişmişti. Yüzündeki çizgiler onu olduğundan on, on beş yıl daha yaşlı gösteriyordu ve saçları olgun yaşın ağarmış renklerini taşıyordu. Savaşlarda beraber bulunduğu askerler, sandalyesinde felçli gibi hareketsiz oturan bu adamı görselerdi ,onun çelikten sinirlere sahip ve tükenmez enerji ile dolu olarak tanıdıkları komutanları olduğuna inanamazlardı. Gene de, derin gözbebeklerinin arkasında akıp giden hayaller silsilesini görebilseydiler, yoğun bir canlılığın kaynaştığını farkederlerdi. İşte Şişli'deki bu beyaz evde Mustafa Kemal yeni Türkiye'nin ruhunu bedenleştirdi, ona şeklini verdi.

Kemal Paşa, ülkesinin Doğu Sorunundan doğan tarihî problemlerinin tam bilinci içinde olarak, emir beklemekteydi. Tarihin kaçınılmaz tekrarının Türkiye'ye ne belalar getireceğini tahmin ediyordu. 14 ncü yüzyılda Avrupa'nın Osmanlı Türkleri tarafından istilasından beri, Avrupa ülkeleri Türk gücünün tehdidi altında korku içinde yaşamışlar, o güçlü iken başarısız karşı koymalarda bulunmuşlar, fakat zayıflama dönemi başlayınca daha etkili olabilmişlerdi. Artık bu zayıflık öyle bir çürüme halini almıştı ki Avrupalı galipler karşılarında sadece bir boşluk görüyorlardı. Şimdi de, İmparatorluğun bu

güçsüzlüğü onları korkutmağa başlamıştı. İhtiras ve kıskançlıkların çözüm yollarını kapadığı kocaman bir meçhul etkiyle (faktörle) karşı karşıya kalmışlardı. Bu devin asıl sahibi kim olacaktı? Boğaziçi İncisi'ni kim kendine mal edecekti? Rus İmparatorluğu hariç, hiç biri kendisini ihtirasları ölçüsünde güçlü hissetmemişti. Rus Çarlığı Korkunç İvan'ın saltanatından itibaren Türk Boğazları yolu açık denize çıkmanın özlemiyle yanmıştı. II. Katerina'nın verdiği itici güçten ve bunu takip eden savaşlarından sonra bile bu emel hep boşa çıkmıştı. Osmanlı İmparatorluğu çökmek üzere iken Batılı devletlerin Rusya'yı İstanbul'un sahibi olarak görmek istemedikleri bir gerçek idi.

Çar İmparatorluğuna karşı yapılan Kırım Harbinden sonra bu gerçek gözler önüne serilince, esrarengiz soru yeniden ortaya çıkmıştı: Mirasa kim konacaktı? Diplomatlar, hükûmetlerin sabır tavsiyesinde bulundular. Şimdilik Türkiye'nin zafiyet hastalığını uzatmak, devam ettirmek gerekiyordu. «Hasta Adam»a biraz güç vermek ve ölmesine mâni olmak lazımdı. Bu prensibin korunması maksadı ile yabancı müdahalesi dönemi başlamıştı. Doktorların her biri kendi menfaatini düşünerek «Hasta Adam»dan daha büyük bir ücret koparabilmek umudu içinde onun güvenini kazanmak peşinde idiler.

Doğal olarak, doktorlar birbirini gözetleyerek ve her türlü entrikaya baş vurarak rekabete başladılar. Derken bunlardan biri ön plana geçti. Bu Berlin'li doktordu. Metodlu olarak ve inatçı bir şekilde çalışıyordu. İttihat ve Terakki adındaki hemşire'nin de dostluğunu kazanmıştı ve beraberce çalışarak hastayı yeni bir harbe sürüklediler. Diğer doktorlar, özellikle Paris'li doktor son derece alınmış ve öfkelenmişti. Böylece hastanın ölüm

sancılarını uzatırken bir sürü yıl geçti. Fakat sonunda hasta adamın ölümü başkasının elinde oldu.

Gerçekten, Şişli'deki adamın da idrak ettiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu ölmüştü. Amma, Rus mirasçı ondan da önce ölmüş ve ortadan çekilmişti. Bu durumda İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunanlı mirasçılar, her biri daha az veya fazla şeyler umarak, birbirlerine karşı güvensizlikle bakmağa başlamışlardı. En büyük parçayı kim götürecekti? Galip müttefikler arasında yakında ne gibi anlaşmazlıklar kaynaşmağa başlayacağını görmek kolaydı. Şimdilik Yüksek Komisyon Temsilcileri, Türk kuvvetlerinin tamamıyla dağıtılmasını çabuklaştırmak için tam yetkilere sahip bulunuyorlar ve bir yandan da birbirlerinin faaliyetlerini dikkatle izliyorlardı.

Kemal'in gönlünde bir umut ışığı parladı. Planlarını başarıya ulaştırma ihtimalinin arttığını görmeğe başladı. Diğer mirasçılar, en aç gözlü ve en güçlü olana karşı bir grup teşkil edeceklerdi. Böylece kuvvetleri bölünmüş olacaktı. Avrupa milletleri, askerlerinin evlerine dönmelerini istemekteydi. Çünkü, çamurlu siperlerde geçen yılları unutmak ve çekilen mahrumiyetlerin acısını geride bırakmak istiyorlardı. İnsanlık, hayatın tadını çıkarmayı özlemişti. Mustafa Kemal, bu insanları yeni bir sömürge harbine atılmaya ikna etmenin çok güç olacağını düşünüyordu. Türk topraklarının parçalanması askeri vasıtalardan ziyade diplomatik yollardan gerçekleştirilmeye çalışılacaktı. Eğer Anadolu'nun savunmasını teşkilatlandırabilir ve güçlü bir ordu meydana getirebilirse, Türkiye daha farklı bir muamele ile karşılanabilecekti.

Umutların Yeşereceği Topraklar : Anadolu

Yüksek Komisyon Heyetinden gelen isteğe itaat ederek, Türk hükûmeti, mukavemet hareketini bastırmak için, doğu illerine güvenilir bir adam göndermeğe karar verdi. Eski iktidar çevrelerinden bazı kimseler, Kemal'in sakin durmasından tam güven duymadıkları için, onu başkent'ten uzaklaştırmanın akıllıca bir hareket olacağını düşünüyorlardı. Bu sebeple Padişah'a Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesini teklif ettiler ve Padişah da aynı kanaatte bulunduğu için, kabul etti.

İngiliz makamları ,İskenderun'da kendilerine bu kadar şiddetle mukavemet gösteren bir şahsın böyle nazik bir görev için güvenilip güvenilemeyeceği hususunda günlerce düşündüler. En sonunda, onun Başkentteki faaliyetleri hakkında yeter derecede bilgi sahibi olduktan sonra kabul ettiklerini bildirdiler. Kemal'in kendisine emanet edilen görevi, her zaman yapmış olduğu gibi, titizlikle yerine getireceğini dâşünmekte idiler. Aynı zamanda, Türkler onun emrine itaat ederlerdi ve İttihat ve Terakki Komitesi'nin düşmanı olduğu için, oradaki probleme karşı koyacak en uygun adam o idi.

Mustafa Kemal, Bab-ı Ali'ye davet edildi ve hükümetin kararı kendisine bildirildi. Prensip olarak görevi kabul etti, ancak bu vazifeyi en iyi şekilde yerine getirmek için özel güç ve yetkilere ihtiyacı olacağına dikkati çekti. Kemal'in Genelkurmaydaki arkadaşları, adı yakında Üçücü Ordu olarak değişecek olan, Dokuzuncu Ordunun müfettişliği yetkisini taşımasını teklif ettiler. Kemal, askeri görevleri dışında, sivil yetkilere de sahip olmasında israr etti ve Sadrazam buna itirazda bulunmadı.

Böylece, milletiyle birleşerek mukavemete başlamak maksadıyle Türkiye'nin kalbine, Anadolu'ya gitmek ka-

rarı vermiş olan Mustafa Kemal, beklenmedik bir şekilde, kendini, Sultan Vahdettin'in temsilcisi olarak ve, daha inanılmaz bir şekilde, bu vatanın cellatları olan devletler tarafından güvenilen bir adam olarak buluvermişti.

Mustafa Kemal'in bedeni ve bütün benliği yeniden hayata kavuştu. Başkalarının günlere sığdıramayacağı işleri, o, saatlere sığdırdı. Bütün faaliyetlerini düzenli bir şekilde ayarladı. Genelkurmay Başkanı ile ve İsmet ile gizli bir şifre üzerinde anlaşarak müttefik gözcülerine hissettirmeden muhaberede bulunabilme imkânlarını kararlaştırdı. Hükûmetteki arkadaşlarıyle bir dereceye kadar daha açık konuşmalar yaptı ve görüşmeler onda Türklerin çoğunluğunun kollarını kavuşturup Türkiye'nin parçalanmasını seyretme yerine, savaşmayı tercih ettiği kanaatını uyandırdı.

Son Oyun

Sadrazam, Ordu Müfettişi olarak tayin ettiği adamı Nişantaşı'daki evine yemeğe davet etmişti. Yemeğe Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa da davetli idi. Damat Ferit, bir yeni müfettişin görevini uygulama şekli hakkında ayrıntılı bilgi almak istemişti.

İlk gelen Kemal olmuştu. Gerekli nezaket cümleleri teati edildikten sonra sustular. Ferit saatine bakıp duruyordu. Cevat neden bu kadar gecikmişti? Nihayet o da geldi ve üç adam yemek salonuna geçtiler. Masada da pek fazla laf edilmedi. Ev sahibi, gözlerini mobilyalar üzerine konmuş olan nadir paralarla duvarlarda asılı süsler üzerinde rastgele dolaştırıp duruyor, belki de Padişahın ona yüklediği sorumluluğun ne kadar ağır olduğunu düşünüyordu. Konuklar onun bu sükûnetine

saygı gösterdiler ve onlar da kendi düşüncelerine daldılar. Yemek bittikten sonra, küçük bir odaya geçtiler. Sadrazam teklif etti: «Bir harita getirtsek, Müfettiş Paşa bize izahatta bulunabilir.» Anadolu haritasına bakarak, Ferit sordu : «Samsun bölgesinde ne yapmayı düşünüyorsunuz?» Hükümetin Kemal'den istediği şey, bu bölgede Yunan devleti kuracaklarını ilân eden ve Patriklik ve yabancılar tarafından teşvik edilen Hristiyan gruplarına karşı, Türklerin, küçük ölçüde de olsa, sürdürdükleri gerilla (çete) faaliyeti ile mücadele etmekti. Kemalin, bu suale uygun bir cevap bulması güçtü. Buna rağmen, rahatlatıcı bir ifade içinde cevap verdi: «Alınacak en uygun önlemlerin neler olacağına karar vermek, durumu yerinde görüp inceledikten sonra mümkün olacaktır. Bundan emin olabilirsiniz.» Sadrazam tatmin olmamıştı. Sorularına ve iskandillerine devam etti. Cevat Paşa, Ferit'in tatmin etmek için konuşmalar boyunca Kemal'e yardımcı oldu. Genelkurmay Başkanı bu meseleye fazla önem vermez göründüğü ve Kemal'de mantıklı cevaplar verdiği için, Sadrazamın alnındaki endişe bulutlarını dağıtmayı başardılar.

Bir kaç dakika sonra, iki adam Nişantaşı yolunda hızlı hızlı yürüyorlardı. Biri, samimi bir ifade ile diğerine sordu: «bir şey mi yapacaksın, Kemal?»

«Evet Paşam, bir şey yapacağım!»

«Allah yardım etsin ve inşallah başarılı olursun.»

«Mutlaka başaracağım.»

Anafarta Kahramanı veda etmek için annesine gitti. Annesi yaşlı ve rahatsızdı. Son sekiz yıldan beri hayatı devamlı olarak savaş alanlarında geçen ve sık sık hasta olan sevgili oğlundan haber bekleyerek bir acılı günler

geçirmişti. İmparatorluğun tepesinde uğursuzluğun hüküm sürdüğünü görüyordu. Bütün fedakarlıklar boşa gitmişti. Kendisi de Selanik'ten kaçmak zorunda kalmıştı. İşte burada başkentin ta içinde, Allahın temsilcisinin oturduğu şehirde bile kentin sahipleri yabancılar idi ve yarın ne olacağı belli değildi.

Pek nadir gördüğü oğlunu dinliyordu. Son olaylardan söz ettiğini duyuyordu, hareket emri almış, seyahate çıkıyordu ve sonra sükut.. Vedalardan sonra hep böyle sükut gelirdi, belki de bu son olacaktı. Kemal annesine sokuldu, ellerini öptü sonra alnına götürdü. Bu, Türklerin, adetleri üzere, yaşlılara ne kadar saygılı olduklarını gösteren bir jest idi. Zübeyde oğlunun sarışın başını elleri arasına aldı ve onu uzun bir süre alnından öptü. Belki de bu adamın Anadolu'ya ciddî karışıklıklar yaratmak için kesin kararlar içinde gitmekte olduğunu sezmişti. Tabiî olarak duyuşlarına ne mânâ vereceğini bilemiyordu. Amma, Türkeri kanlı saatleri beklediğini anlamıştı ve tehlikeler içinde kalacak olan oğlunu gene merak edip duracaktı. Zübeyde Hanım şimdiye kadar duyduklarından çok daha farklı bir hüzünle oğlunu öperken, ona bağladığı büyük ümidi ve onun uğruna her şeyini feda etmeyi göze aldığını göstermiş oluyordu.

Aynı gün, 16 Mayıs 1919'da Boğaziçinin muhteşem bir bahar gününde, bütün baharların en güzelinde ve en canlısında, Mustafa Kemal «Bandırma» teknesinin kaptan köprüsünde ayakta durmaktaydı. Bizans İmparatorluğunun ölümü ile Fatih Mehmet tarafından Türkleştirilen ve şimdi de Osmanlı gücünün çöküşü ile başka ellere geçmesi muhtemel olan şehir gözlerden yavaş yavaş siliniyordu. Tatmin edici sonuçlara varmak için yapılması gereken şey, diplomatik notalar düzmek olan Bab-ı Ali'

nin yabancı devletlerden himaye dilenen ve onların merhametlerini uyandırmaya çalışan politikası olamazdı. Tek hırsı İngiltere'nin himayesi altında tahtını korumak olan Padişah da böyle bir sonuca ulaşamazdı. İstanbul' dan artık hiç bir umut beklenemezdi. Bu kentte yaşayanlar, yabancılar ve Müslüman olmayan Türkler, açıkça düşmanlığını ilân edenlerden daha kötü düşmandılar ve Türkiye'nin başına gelenlerden zevk duymakta idiler. İstanbul kokuşmuş bir şehirdi. Mustafa Kemal ona sırtını döndü ve taze hayat veren güney rüzgârını içine çekerek, Anadolu kıyılarına doğru ışıltılı gözlerle baktı.

KISIM 14

YUNAN İSTİLASI

Venizelos ve Zaharof

Eleutherios Venizelos, 1859 yılında Osmanlı İmparatorluğunun yönetimi altındaki Girit Adasında doğmuş ve hayatını Osmanlı idaresine karşı devamlı mücadele içinde geçirmiştir. Bu adayı Yunanistana'a ilhak etmek isteyen en meşhur Ortodoks liderlerinden biri idi. Bu tutkusunu başarıya ulaştırdıktan sonra, kendisini Atina' da politikaya verdi ve 1910 yılında bu krallığın Başbakanı oldu. Bu küçük ülkeyi genişletip büyük bir devlet haline getirme politikasını benimsemiş ve büyük Elenizm idealiyle dolu olarak, kendini bütün kalbiyle Balkan ittifakının kurulmasına ve onun güçlendirilmesine adamıştı. Osmanlı İmparatorluğuna karşı yapılan Balkan Savaşları Yunanistan'a geniş ve zengin topraklar kazandırmıştır.

Venizelos Dünya Harbinin başlangıcından, müttefiklerin inançlı bir taraftarı olarak, Yunanistan'ın İtilaf Devletleri safında harbe girmesini savundu. Buna karşılık onlardan Anadolu toprakları üzerinde aldatıcı vaadler aldı. Evlilik yolu ile II. Vilhelm'in akrabası olan Kral Konstantin, her ne pahasına olursa olsun Yunanistan'ı tarafsız kılmak istediğinden, Venizelos onunla mücadele etmek zorunda kalmıştı. Önceleri, Konstantin daha güç-

lü olduğundan Girit'li politikacı 1916 yılı sonunda Selaniğe çekildi. Bu sırada şehir müttefik kuvvetlerin işgali altında idi. Orada geçici bir hükümet kurarak, Kral Konstantin hükümetine karşı koydu.

Selanik ordusu denen kuvvetlerin başarıları, geçici hükümeti 1916 Aralık ayında Müttefikler safında harbe girmeye ikna etti. Konstantin ertesi yıl oğlu Aleksand lehine tahtından ayrıldı. Venizelos kazanmıştı. İlk işi Yunan ordusunu savaşa sürmek oldu ve bu suretle zafer, halinde ganimetten pay alma hakkını kazanmak istedi. Venizelosun genişleme idealleri ile ülkesini Osmanlı İmparatorluğuna karşı olan güçler safına sokmak yolundaki şiddetli ısrarı arasında mantıksal bir ilişki vardır. Yunanistan, İmparatorluğun parçalanmasından faydalanarak arazisini genişletmişti. Büyük Yunanistan da onun harebeleri üzerinde gelişip serpilecekti. Mondros Mütarekesi, veya Ateş-kes Anlaşması, imzalanır imzalanmaz Venizelos Paris'te görüşmelere başladı. O iyi bir diplomat idi ve ihtiyaç anında verilen sözlerin sonra unutulduğunu bilmekteydi.

Venizelos gibi, Osmanlı uyruklu olarak doğmuş başka bir adam daha vardı ve o da manevi vatanı olan Yunanistan'a hizmet edecekti. Adı Basil Zaharof idi ve Avrupa'nın esrarlı adamı olarak tanıyordu. Mütevazi bir aileden gelen bu adam İstanbul'da her türlü iş çevirmekteydi. Geziyi ve macerayı sever, her türlü araçlarla seyahat ederdi. Londra'ya gittiğinde bir silah fabrikasının temsilciliğini almış ve bunu meslek edinmişti. Genel bir harbin veya bir iç savaşın tehdit ettiği ülkeleri, rakiplerinden önce, ziyaret eder ve bizzat kendisi veya ajanları vasıtasiyle, tercihen her iki tarafla da teminat akçesi alarak, çok büyük miktarlara varan satış anlaşmaları yapardı.

Dünyanın facialar yaşadığı yıllar Zaharof için bolluk ve bereket yılları olmuştu. Serveti inanılmaz nisbette arttı. Yunanistanı, müttefiklerin davasına bağlı kılmak maksadiyle, Venizelos'a kontrolundaki basın vasıtasıyle nüfuzunu kullanmak suretiyle ve parası ile yardım etti. Büyük Devletlere ettikleri hizmetin faturasının takdim edildiği zamanlarda da, onun yanından ayrılmadı. Faturalar enflasyona uğradı ama pazarlığın da zamanı gelecekti. Venizelos, her iyi Yunanlı gibi iyi bir iş adamı idi.

Paris konferansında, Venizelos, Wilson'un prensiplerinin yüceliği hakkında konuşma yaptı. Halkın ve adaletin zaferi sayesinde yüzyıllardanberi ağır Türk boyunduruğu altında sıkıntı çeken Batı Anadolu Rumlarının, mavili beyaz bayrak ve Hristiyan haçı altında yeniden serbestçe yaşayacağı an gelmiştir, dedi. Söylediklerinin gerçekliğini ispat eden bol miktarda belge, istatistik ve tarihsel örnekler getirmiş bulunuyordu ve bunları, dünyaya düzen getirmeğe çalıştıkları farzedilen büyük hekimlerin, Wilson, Loyd Corç ve Klemenso'nun önünde heyecanla sergiledi.

İtalya da savaşa geç katılan ülkelerden biriydi, fakat gene de en büyük vaadleri almış ve Sen Jan Morien Antlaşmasına göre, İzmir ve Aydın bölgeleri üzerinde hak kazanmıştı. Bu ise Venizelos için hayatı bir meseleydi. Yunanistan'ın İzmir üzerindeki iddialarını hemen tahakkuk ettirmesi lazımdı. Talih kendisine yardım etti. Asker Şair D'Annunio, tehlikeli bir mücadele sonunda Fiume'yi İtalya'ya kazandırmıştı. Buna rağmen dünya reformcuları bu bölgeyi yepyeni bir Krallık olan Yugoslavya'ya vermeyi kararlaştırmış bulunuyorlardı. Bu mesele Yüksek Konsey'de şiddetli bir karışıklığa sebep ol-

du. İtalya Krallığını şahsen temsil eden Orlando toplantıyı terketti. Venizelos bu fırsatı kaçırmayarak, İtalya'nın kendini Akdeniz'de büyük bir güç haline getirmek istediğini, Adriyatk Deniizini bir İtalyan gölü olarak gördüğünü, Güney-batı Anadolu ile birlikte İzmir bölgesi de İtalya'ya verildiği takdirde, Akdeniz'de kurmak istediği hakimiyetin kolaylaşacağını iddia etti. Fransa ve İngiltere bu iddialara kulak vererek bu yeni problem üzerinde dikkatlerini yoğunlaştırdılar.

Fiume olayından doğan tartışmalar bu iki devleti işlerine gelecek en iyi şekilde hareket etmeye götürdü. Zaten, Morien Antlaşmasını, taraflardan biri olan Rusya henüz onaylamamıştı ve bu sebeple de geçerli sayılamazdı. Yunanlılar ise hizmetlerinden dolayı ödüllendirilmeliydi. İzmir ve çevresindeki bölgenin onlara verilmesiyle tatmin olacaklar ve İstanbul üzerindeki aşırı iddialarını unutacaklardı. Zaten bu şehir ve Boğazlar muhtemelen uluslararası bir bölge haline sokulacaktı. Böylece, İtalya'nın Akdenizdeki kıyılarının genişlemesi de önlenmiş olacaktı.

Bu karar alındıktan sonra, şimdi sıra senaryonun hazırlanmasına gelmişti. Venizelos, delegelerin önüne telgraflar, raporlar ve şahitlerin ifadelerini yığarak Küçük Asya'da, özellikle İzmir bölgesinde, güvenliğin kalmadığını ispat etmeğe çalıştı .Müslüman fanatiklerin tehdidi altında Rumların ve diğer Hristiyan halkın karşılaştıkları tehlikeyi belirtmek üzere şahitler buldu getirdi. Türk eşkiyalarının Müslüman olmayan halkı öldürdüğü ve mülklerini yağma ettikleri söylendi. Bu bölgede güvenliği sağlamak için, İzmir'in müttefik kıtalar tarafından işgali gerekiyordu. Esasen Mondros Mütarekesinin Yedinci Maddesi de buna hak tanımaktaydı.

Yüksek Konsey, müttefikler adına Yunanistan'ın İzmir şehrini ele geçirmesine yetki verdi.

Venizelos Yunanlılar tarafından nerdeyse ilahlaştırılmıştı. Zeki Başbakan, Yunan temsilcilerine ve Zaharof'un basınına göre ,Batı Anadolu'daki Hristiyan halkın karşılaştıkları feci durumun gerçekliğini incelemek üzere her hangi bir heyetin gönderilmesini başarıyle önledi. Daha sonraları bu bölgede soruşturma yapmak üzere gönderilen uluslararası bir heyet bu beyanların ne kadar sahte olduklarını açığa kavuşturmuştur.

Kanlı İşgal : 15 Mayıs 1919

Gün, biraz sonra şehit olacağı facianın emarelerinden habersiz olarak doğmuştu. Baharın şaşaalı güneşi güzel İzmir limanında mutluluk içinde yüzüyordu. Bu 15 Mayıs 1919 günü Türkler için unutulmaz bir tarih olacaktı. Bugün, kendilerinin Türklerden çok daha uygar olduklarını göstermek için en ileri iddialarda bulunan Fransız, İngiliz ve İtalyan gibi Avrupa milletlerinin gözlerinin önünde Türkiye'nin uğradığı hakaret ve tecavüzlere ses çıkarmamaları bu iddialarının ne kadar geçersiz olduğunu ispat eden fevkalade acı bir tecrübeydi. Prestijleri bir anda çöktü ve bu günden sonra Türkler, bu milletleri sahte halelerle çevrili olarak değil, gerçek yüzleriyle görmeğe başladılar.

Sabahın saat yedisinde, Yunan harp gemileri «Averof» ve «Limnos», peşlerinde birçok nakliye gemisi ile, İzmir'in karşısında demir attılar. Derhal bir çok piyade alayını çıkarmaya başladılar. Birlikler rıhtım boyunda sıralandılar. Rum halkı önce sakindi, sonra derken Venizelos'a, Yunanistan'a ve karaya çıkmış bulunan askerlere alkış tutup gösterilere başladı. Coşku artıyordu. Bü-

yük bir heyecan içindeki papazlar halkı tahrik ettiler. Derken, bir Efzun alayının başına kocaman bir Yunan bayrağı dikildi ve birlikler yürüyüşe geçtiler. Yabancılardan ve Müslüman olmayan halktan meydana gelen kalabalık Efzun'ların haykırışlarını tekrarlıyordu. «Zito Zenizelos! Yaşa Venizelos!»

Türkler evlerine ve Türk askerleri kışlalarına kapandılar. Çılgına dönmüş kalabalık Kışlaya yöneldi .Bu bina garnizondan uzakta bulunan diğer alayların ve hizmet birliklerinin subayları ile de dolmuştur. İvedi bir emirle orda toplanmaları emredilmişti. Askerler silahlarını bırakmışlar, meçhul kaderlerini beklemekte idiler. İstilacılar geldiler. Kışla tarafından silah sesleri duyuldu. Suçun kimde olduğu asla anlaşılamadı, fakat bunun karşı tarafı tahrik edecek bir bahane yaratmak için bir Rum ajanının işi olduğunu varsaymak mantıklı olur. Çünkü, sanki böyle bir şey bekleniyormuş gibi, derhal makineli tüfekler ateşe başladılar ve bunu hemen tüfek ateşleri takip etti. Kışla nöbetçileri tek bir atış yapmadan yere yığıldı. Kışlanın içinde büyük bir şaşkınlık başladı. Askerler sığınacak bir yer bulmak için sağa sola koşuşuyorlardı. Bir çoğu öldürüldü ve yaralandı. Garnizon paniğe kapılmıştı. Nihayet, elinde beyaz bir bez taşıyan bir subay kapıda göründü. Ancak, buna saygı duyan olmadı, derhal öldürüldü. Yunanlılar binaya girdiler ,bütün mensuplarını toplayıp sıraya dizdiler. Çok geçmeden bu sıraya, Vali Konağından toplayıp getirdikleri Vali ve hükümet mensubu memurlar da ilave edildi.

Türklerin teşkil ettiği kol sessizlik içinde ve başları eğik olarak rıhtıma doğru ilerlerken, galeyan içindeki ayak takımı halk tarafından hakaretlere uğruyordu. Kaba Yunan askerleri Türk Subaylarını süngüleriyle teh-

dit ediyor ve dipçikliyorlardı. Bu saldırılardan yaralananlar arkadaşlarının yardımıyle taşınıyordu. Çünkü, onları geride bırakmak işkenceli bir ölüme mahkûm etmek demekti. Düşmanları, Türkleri «Zito Venizelos!» diye bağırmaya zorlayarak eğleniyorlardı. Buna mukavemet eden bahtsızların feslerini çekip alıyorlardı ki bu hareket bir Müslümana yapılacak en büyük hakaret idi. Çoğu karşı koydu ve derhal kanlar içinde bırakıldı. XVII nci Kolordunun Askerlik Şube Başkanı Albay Süleyman Fethi Bey, tehditlere nefretle karşı koyarak fesini iki elleriyle tuttuğu için kafası, yediği bir dipçik darbesiyle, parçalanarak yere yığıldı.

Esir Türklerin yürüyüş kolu rıhtıma geldiği zaman ansızın makineli tüfek ateşleri altında kaldı. Altmış kişi orada öldü ve geri kalanlar ite kaka Yunan Gemilerine sokuldular. Şehirde Türk evleri ve müesseseleri yağma edildi, sokaklarda Türkler tecavüze uğradı. Kocalarını ve oğullarını aramak için acı içinde çılgın gibi sokağa fırlayan Müslüman kadınlarının peçeleri yırtıldı, kendilerine sözle ve çirkin hareketlerle hakaret edildi.

15 Mayıs acı bir hesapla sona erdi. Üç yüz Türk öldürülmüş ve altı yüz kadarı yaralanmıştı. Bu günün olayları, Türk milletinin büyük bir kısmını harbin, mütarekenin ve düşman işgalinin soktuğu uyuşukluktan sarsıp çıkardı. Sansür konarak, bu Yunan işgalinin ilk günlerindeki olayların ayrıntıları Avrupa kamu oyuna ulaştırılması önlendi. Sadece İstanbul'da bazı söylentiler dolaştı. 17 Mayıs günü, İzmir'den kaçanlar gördükleri korkunç şeyleri anlatınca, meydana gelen bu vahşetin yankıları Türkler üzerinde güçlü bir şuur yarattı. Uğranılan hakaretin Türkler arasında uyandırdığı öfke ve gazap galeyana geldi. Belli ki, diye düşündüler, Avrupa devletleri

Türkiye'yi yoketmekte kararlıdır. Bunun delili de İzmir katliamında Yunan'a siper olmaları, onu himaye etmeleriydi.

Savaş cephelerinde topçunun gürleyen mermileriyle yere serilen kurbanlardan yükselen acı feryatların ve Batıya karşı yöneltilen protesto haykırışlarının yanı sıra ateşlerin kızıl ışığında aydınlanan Anadolu harabelerinin içinde kırımlar birbirini kovaladı.

KISIM 15

MUSTAFA KEMAL VE MİLLET

19 Mayıs 1919 - Samsun

İzmir'in kanlı işgalinden dört gün sonra, Mustafa Kemal Samsun limanına vardı. Şehir, Rum ayrılıkçı hareketini himaye eden İngiliz kuvvetlerinin işgali altında idi. Rumlar, antik Büyük Mihridates krallığını, Karadeniz kıyısındaki eski hudutları içinde, yeniden canlandırma umudunu taşımaktaydılar.

Rıhtımda büyük bir kalabalık geminin yanaşmasını bekliyordu. İzmir'de geçen olaylar hakkında bilgi edinmek umudu içinde orada toplanmışlardı. Halkın milliyetleri yüzlerindeki değişik ifadelerden anlaşılabilirdi. Rumlar mutluluklarını gizliyemiyorlardı. Irklarına has hayal gücü ile Büyük İdeal'in, Yunan İmparatorluğunun yeniden doğuşunun, şimdiden gerçekleştiği rüyasını görür gibi idiler. Türkler kederli duruşlarından ve henüz karaya çıkmış bulunan bu genç generale dikilmiş tedirgin, meraklı bakışlarından farkedilebilirdi. Onun, Gelibolu'da Müttefikleri yenen adam olduğu söylentisi yayılmıştı. Büyük bir vatansever ve iyi bir insanmış, deniyordu. Padişahın temsilcisi olarak gelmekteydi ve onun yaveri idi.

Kalabalık sessizce ona yol açtı. Bitkin çehresinden bir hastalık çektiği veya acılar içinde bulunduğu belli oluyordu ,fakat çevik hareketleri ve delici bakışları, için-

deki yoğun gücü ortaya koyuyordu. O gün Mustafa Kemal'in 39 ncu yaş günüydü. Bu gün, Türk milli şuurunun yeniden doğuşuna ve vatanın kurtuluş mücadelesine başlangıç noktası olarak alınmıştır. Bu mücadelenin her sahnesi ya Kemal tarafından yönetilecek veya onun etkisinde yürütülecektir.

Samsun'daki hava da İstanbul'daki gibi nefes alınamayacak kadar boğucu ve ağır idi. Mustafa Kemal çok tedirgin olmuştu. Kendini, İngiliz Entelijan Servisi'nin ve saray casuslarının gözü altında hissediyordu. Samsun'a Yunanlılar ve Müslüman olmayanlar hakim bulunmaktaydı ve güçlü olan onlardı. Kemal, Türk halkı ile temasa geçmek onların manevi durumlarını anlamak ve enerjilerini ölçmek için bir an önce memleketin içine doğru harekete karar verdi.

İzmir'in başına gelen acı olayları Kemal, Samsun'da haber aldı. Mondros Mütarekesi ile iktidarsız bir hale getirilmiş olan Osmanlı Ordusundan mukavemet görmeyeceğinden emin bulunan ve dahası, Yunanistanın koruyucuları olan İngilizler'le birlikte Padişahın olaylara göz yumacağından şüphe etmeyen saldırganlar, bütün İzmir ilini ve güneye doğru, İtalyan işgal bölgesine hudut, Aydın ilini istila etmişlerdi. İzmir'deki vahşet bütün bu bölgelerde tekrarlanmıştı. Venizelos'un yayınlanmış olduğu istatistiklerdeki uydurma bilgilerin sebebi açıklığa kavuşmuştu. Müslüman halkın nüfusu onun göstermeğe çalıştığından daha fazla olduğu için ve vatanlarını savunmağa kararlı oldukları için yeni kırımlar yolu ile sayılarını azaltmak gerekmişti. Yunanlıları bu canavarlıklara sevkeden sebep zafer heyecanının verdiği coşkunluk değil, fakat irkî ve dinî kin ve düşmanlık duygularıydı.

Mustafa Kemal, derhal harekete geçerek, teftiş etmek için gönderildiği Üçüncü Orduya bağlı iki kolordu ile birlikte, Anadoludaki Birinci ve İkinci Ordulara bağlı diğer kolordularla da temas kurmaya girişti. Ordunun fikrini alıp onun desteğini sağlamak en önemli hususlu. Bebek düzlüğünde Enver ve askeri ateşeleri tarafından takdirle seyredilmiş ve Berlin'de büyük umutlar uyandırmış olan o kuvvetlerden geriye pek bir şey kalmamıştı. Gerçek şu idi ki, Mustafa Kemal Samsun'a vardığı zaman Türk Ordusunu teşkil eden dokuz kolordudan ve sözde ellibin kişi olduğu belirtilen kuvvetlerden, sadece Erzurum'da Kâzım Karabekir'in komutasındaki XV nci Kolordu az çok kullanılabilecek bir durumda idi. Diğerleri birer iskeletten farklı değildiler.

Havza

Samsun'a gelişinden bir kaç gün sonra, Mustafa Kemal, İngiliz kontrolu dışında kalan Havza kasabasına hareket etti. Türkiye'nin kalbine doğru bu ilk adımdı. Millî hak ve hukuku kurtarma kiçin mücadeleye başlamak maksadiyle, 28 Mayıs 1919 da, askerî komutanlara ve valilere birer mektup yazdığı yer burası idi.

Vatansever Kemal'in hayatını adadığı vazife, o zaman için boyutlara sığmaz bir büyüklükte görünüyordu. Önünde sayısız güçlükler ve engeller yığılmıştı ve gelecekte daha da çetin meselelerin çıkacağını sezmekteydi. Avrupa Devletleri Boğazlar gibi, Suriye'ye doğru uzanan demiryolu gibi, stratejik mevkileri ele geçirmekte idiler. Yunanistan Batı Anadolu'yu, İtalya Güney Batı Anadolu'yu, İngiltere Adana bölgesini ve Irak'ı, Ermeniler ise Kars çevresindeki bölgeyi istila etmekte idiler. Ülke üzerinde Demoklesin Kılıcı gibi sarkan ayrılıkçı

hareketler vardı. Müslüman olmayanlar ve Kürtler, her biri bir Avrupa devletinin menafatine hizmet eder şekilde, bölücü faaliyetlerde bulunuyordu. Böylece Türk haritası üzerinde Ermenistan, Kürdistan ve Pantus devleti çizilmişti. Bunlardan başka, daha da büyük düşmanlar vardı. İhtirası kendi huzunu ve tahtını korumak olan Türkiye İmparatoru Vahdettin vardı. Osmanlı İmparatorluğunun baş mirasçısı İngilizler onu sadık bir araç gibi kullanıyorlardı.

Mustafa Kemal'in planı, aslı Türk ve gerçekten bağımsız yeni bir devlet kurmaktı. Buna Padişah muhakkak karşı koyacaktı. Miras aldığı tahtını tehdi teden her şeyi sezme kabiliyetiyle, bu yeni devlette ona ve hanedanına yer olmayacağını bildiği için karşı koyacaktı. Bundan sonra, hatta daha önce, Mustafa Kemal'in en güç işi halkı fethetmekti. Kütle psikolojisini, kendi tarihini iyi biliyordu ve böyle esaslı bir işte karşılacağı nahoş durumları önceden değerlendirebiliyordu. İzmir'in istilâsına kadar ,Müttefiklerin almış oldukları bütün tedbirlere karşı, Türk Milleti, bazen tam duygusuzluk gibi görünen, geleneksel kayıtsızlığı içinde tahammül göstermişti. Çünkü, uygar milletlerin adalet anlayışına karşı hâlâ inanç içindeydi. Bir de, hiç bilmedikleri bir kıtada, Amerika'da, doğmuş olan Wilson'un iyi niyetli vaadleerine güveniyordu. Böylece, Türkler gözlerini geride bıraktıkları evlerine, uzun bir aradan sonra tekrar sürmeğe başladıkları tarlalarına ve döndükleri zaman büyümüş buldukları, bebelik oyunlarını seyredemedikleri çocuklarına çevirmişlerdi. Ama şimdi, nasıl kandırılmış olduklarını anladıkları için öfkelenmişlerdi. Barış gelmeyecekti, çünkü göründüğü kadarıyle Yunanlılar, bu kudurmuş istilacılar, Türklerin kökünü kazımak arzusunda idiler.

Mustafa Kemal, Milletinin soylu ve vatansever ruhunu bilirdi ve onların kendisini anlayacağından emindi. Onlara umutlarının gerçekleştirilebileceğini gösterecek yetenekte idi. Coşku ile ve güvenle titretecekti onları. O güvn ki büyük zaferlerin vazgeçilmez şartıdır. Halk onu takip edecekti, çünkü onu takip etmekle kendi öz ülkülerinin peşine takılmış olacaklardı.

Amasya

Türk havasını solumak ve milletinin kalp atışlarını duymak için, Mustafa Kemal, Danişment Türklerinin tarihî şehri Amasya'ya hareket etti. Mimari hatlarının güzelliğiyle meşhur camiler hâlâ o uygarlığın önemini göstermek için dimdik duruyorlardı .Şehrin içinden hızla akarak geçen Yeşilırmak, sularında Anadolu'nun Karadeniz'e olan özlemini de taşır.

Şiddetli Yunan saldırısının direk tehdidi altında kalan İzmir ilindeki Türkler mücadeleye koştular. Yapacakları işi kararlaştırmak üzere köy meydanlarında toplanan bu sakin insanların, duydukları heyecanla bir çılgınlar kütlesi haline gelişi göz önünde canlandırılabilir. Silah aradılar, pek az bulabildiler. Hiç bir hazırlık yapılmamıştı ki.. Şehirlerin, köylerin yakılması ,yanması git gide artıyordu. Fanatik asker gruplarının yapabileceği her çeşit canavarlığa katlanmak zorunda bırakıldılar.

Mustafa Kemal, Amasya'da iken, Ege Denizinde küçük bir liman kasabası olan Ayvalık'ta bir grup vatanseverin göğüs göğüse çarpışarak bir Yunan Alayını geri püskürttüğünü duydu. Böylece, Türk Milleti 28 Mayıs 1919 tarihinde vatanlarını savunmaya başlamış oldu.

Bu ilk tepki karşısında Yunanlılar bir hiddet nöbetine tutuldular. Bu kesimdeki kıtaları, yeni baskınlardan korkarak, Menemene sığınmıştı. Ya başlarına gele-

nin intikamını almak, yahut da gözdağı vermek için, bu kasabada kaldıkları üç gün içinde misilleme yaptılar, yağma ettiler ve Türk memurlarını öldürdüler.

Yunanlıların istila ettiği yelpaze şeklindeki bölgenin çevresinde devamlı bir hat halinde derhal bir Milli Cephe kuruldu. Bu cephe Yunan ordusu tarafından yer yer yarıldı ve mukavemetçiler küçük gruplar halinde gerilla (çete) harbine devam ettiler. Durup dinlenmeden düşmanı hırpaladılar. Ancak, iyi teşkil edilmiş ve en iyi silah ve malzemeyle donatılmış kıtalara karşı ne yapabilirlerdi?

Şükür ki Türkiye'de teşkilatçılığı ve devlet adamlığı kabiliyetleriyle, başarılı bir komutan ve tam bir vatansever olarak kazandığı hayranlıkla bütün milleti ülkülerinin sancağı altında birleştirebilecek bir adam vardı. O, Anadolu ve Trakya'daki sivil ve asker makamlara yazdığı şekilde, aynı üslûpta mektuplar yazarak çeşitli vatansever dernek ve kuruluşlara da müracaatta bulundu. Bu girişimi hepsinden kabul gördü ve desteklendi. Millî propogandayı yayıp genişletmeye ve halkın heyecanını canlandırmaya başladı. Vatanın toprak bütünlüğü her ne pahasına olursa olsun muhafaza edilmeliydi. Ferit Paşa hükümeti, acizlik ve hainliğinden dolayı, Türk topraklarının, Türk vatanının ve milletinin bölünmesinden, parçalanmasından suçlu tutulmalıydı.

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından daha bir ay geçmeden Anadolu'nun ve Trakya'nın her köşesinde, hatta İstanbul'da, halk arasında vatanseverlik gösterilerine, toplantılar yapılmaya başlandı. Son derece heyecanlanmış topluluklara maneviyat yükseltici nutuklar veriliyor ve halk göz yaşlarını tutamıyordu. Millet Anadolu'nun merkezine gözlerini dikmişti. Henüz buralardan ne doğacak pek kestirilemiyordu, amma bu acı zamanlarda,

geçmişi hakkında çok kimsenin fazla bir şey bilmediği bu adama güvenmek ve inanmak ihtiyacı duyuluyordu. Kurtarıcıları o adam olabilirdi. Sözleri, hareketleri halka efsanelerle, gerçeklerle, abartmalarla karmakarışık bir şekilde yayıldı. Zaman zaman ilahlaştırıldı, zaman zaman gerçek bir insan olup olmadığı bile tartışıldı. O, Allah tarafından gönderilmiş bir kurtarıcı olamaz mıydı?

Önce göçler zamanında, sonra da Osmanlı hanedanının hakimiyeti süresince Türk Milleti mutlakiyet rejiminden başka bir hükümet şekli görmemişti. İmparatorluğun çöküşü esnasında II. Abdülhamit'in yerini İttihatçı diktatörler alınca uygun temellere oturtulmadan kurulan Meclis hükümeti, hazin bir deneme olarak kalmıştı. Şimdi, bir tek adam, bu büyük facianın ortasında, halka, derin manasını anladıkları sözler söylüyordu. Halk onun şahsında kendi arzularını teşhis ve temsil eden bir insan görüyordu. O, başlıca askeri komutanlar tarafından desteklenmekteydi. Bu sebeple kolay yolu seçerek, halkın arzusu hilâfına da olsa bir adamı iktidara getiren bir hükümet darbesi yapabilirdi. Fakat, Mustafa Kemal böyle küçük şeylerin ve bencil ideallerin ötesinde bir adamdı. O büyük bir işi başarmak istiyor ve halkı kendi kendisinin hâkimi yapmak, arzularını kendi meşru temsilcileriyle dile getirmelerini sağlamak istiyordu. Mademki Padişah ve hükümeti İngilizlerin tutsağı idi, o halde iktidar halkın eline geçmeli idi.

İlk adım olarak ,kendisinin ve ona yardıma gelenlerin bütün faaliyetini, Anadolu'nun bir kentinde, bir millî meclis kurma istikametinde yoğunlaştırdı. Bu meclis Milletin iradesini temsil edecek ve bundan da iktidar meydana gelecekti. İstilâ altındaki bölgelerden uzakta

bulunduğu için ilk toplantının yeri olarak Sivas şehri seçildi.

21 Haziran 1919 gecesi Amasya'da gizli bir toplantı yapıldı. Mustafa Kemal, Ankaradaki XX nci Kolordunun Komutanı Ali Fuat Paşa'yı davet etmişti. O'nunla birlikte, İzzet Paşa Kabinesi düştüğünde Deniz Bakanlığından istifa etmiş bulunan ve milliyetçilerin davasına katılmak isteyen Rauf Bey de gelmişti. Ayrıca, Sivas'taki III cü Kolordu Komutanlığına atanmış bulunan ve Mustafa Kemal ile birlikte, Bandırma gemisiyle Samsun'a gelen Albay Refet de vardı. Dört subay ülkenin parçalanmasına karşı koymaya karar verdiler. Mustafa Kemal Sivas'ta millî bir meclisin toplanması gerektiğinde ısrar etti. Alınan kararları yaverine not ettirdi. Rauf ve Ali Fuat bu belgeyi seve seve imzaladılar, fakat Albay Refet itiraz etmişti. Maksadın ne olduğunu ve böyle bir meclisin faydasını pek anlamadığını söyledi. Ona göre bu, devlet içinde bir devlet kurmak demekti. Mustafa Kemal'in güçlü şahsiyetinden ürktüğü için ona güvenemiyordu. Onun bencillikten uzak olabileceğine inanmakta güçlük çekmekteydi. Kemal, arkadaşının bu davranışı ile gösterdiği güvensizlikten ve vefasızlığından üzüntü duydu. Bunu Ali Fuat Paşa'ya iletince, Paşa, Refet Bey'le oldukça ağır şekilde konuştu. Refet, itirazının sebeplerini izah etti ve sonra da belgeyi alarak anlaşılmaz bir tarzda imza etti.

Kâzım Karabekir Paşa ile Konya'da İkinci Ordu Müfettişi bulunan Mersin'li Cemal Paşa alınan kararı kabul ettiklerini telgrafla bildirdiler.

Ülkenin bütün asker ve sivil amirleri Sivas Kongresine dâvet edilmişlerdi. Ayrıntılı bir plan hazırlanmıştı. Millet, temsilcilerini göndermeye çağırılmıştı, onlar va-

sıtasıyle kendi kararlarını almış olacaktı. Bu mecliste siyasî partiler yoktu ve o bütün milleti temsil edecekti. İlk defa olarak demokrasinin temel prensipleri uygulanıyordu. Milletin egemenliğine yol açılmıştı.

Mustafa Kemal İstanbul'da vatansever düşünce sahibi birçok önemli kimseye mektup yazmış, Milletin gayretleriyle Vatanın kurtulması hakkındaki tasavvurlarını özetlemişti.

İleriye büyük bir adım atılmıştı. Mustafa Kemal, beklediği gibi, Türklerin soylu ve kahraman duygularının vatanları için en büyük fedakârlıkları yapmaya hazır olduklarını görmüştü. Hep birlikte Doğuyu ve bütün dünyayı hayrete düşürecek işler yapacaklardı. Türkiyenin güçlü kuvvetli düşmanları, artan iştahlariyle, hâla karşılarında idi, fakat hürriyet ve yaşama hakkını her çareye baş vurarak elde etmek isteyen bir millete kim karşı koyabilirdi ki?

Sivas Kongresinden önce Erzurum kentinde, delegelerin tümünü kapsamayan, kısmî bir kongre toplanacaktı.

Yeşilırmak'tan, Ermenilerin ele geçirme tehdidi altında bulunan Türk kenti Erzurum'a varıncaya kadar, Mustafa Kemalin uzun ve çetin yollardan geçmesi gerekti. Yapılacak kongrenin hazırlıklarında onun bulunması gerekli görüldüğü için, bu seyahati göze alması lâzımdı.

Ali Kemal ve Ali Galip Olayı

Millî diriliş hareketi ve şahsen Mustafa Kemal amansız düşmanlarla karşı karşıya idi. Bunlardan birincisi, alçak, bir Padişah yanlısı olan, İç İşleri Bakanı (Gazeteci)

Ali Kemal idi. Görevi icabı, Müfettiş Paşanın halkla ve resmî makamlarla kurduğu temaslardan heberdar olmuş ve İngiliz Yüksek Komisyonundan bu hususta şikâyetler almıştı. Bakan, Mustafa Kemal ile inatçı bir mücadeleye girişti. O'nu Anadolu içinde tutuklatacak kadar kuvvetli değildi. Bu yüzden, her hangi bir bahane ve sebep uydurarak onun başkente dönmesini sağlamanın daha akıllıca bir tedbir olacağını düşünüyordu ve Padişah da bu fikri kabul etti. Milliyetçi hareketin gelişmesi karşısında, İçişleri Bakanı olarak Ali Kemal'in durumu huzursuzluk verici bir hal almakta idi. Elindeki kuvvet gittikçe azalıyordu. 23 Haziran günü ülkedeki bütün resmî makamlara bir telgraf emri yayınlayarak Mustafa Kemal'in bütün yetkilerinin kaldırıldığını bildirdi.

Ali Kemal'in telgrafı maksadına uygun bazı etkiler uyandırmıştı. Hükümete bağlı bir kısım çevrelerde Müfettiş Paşa aleyhine mücadele hareketleri başladı. Milliyetçiler tarafından Kongrenin yapılacağı yer olarak ilân edilen Sivas'ta büyük bir faaliyet baş gösterdi. Şehirdeki binaların duvarlarında, Mustafa Kemal'i hainlik ve isyancılıkla suçlayan afişler görülüyordu. Bu hareketin tahrikçisi Elâzığ Valiliğine yeni atanmış olup, idaresindeki makamlara getireceği küçük bir memurlar grubu ile birlikte Sivas'tan geçmekte olan Emekli Albay Ali Galip idi. Yanındaki maiyet memurları halk oyunu Mustafa Kemal'e karşı kışkırtmaya giriştiler. Çiçeği burnundaki vali de şahsen Sivas valisine ,yakında oraya gelmesi beklenen bu tehlikeli şahsı kuvvet kullanarak tutuklayıp İstanbul'a göndermesini telkin etti.

Kemal bütün bunlardan haberdar oldu ve 5 nci Tümenden atlı bir müfreze ile birlikte Sivas'a bir baskınla girmeye karar verdi. Bu suretle Ali Galip ve taraftarları-

nın planlarını boşa çıkaracak ve bu karşı propogandaya bir son vermiş olacaktı.

Sivas, doğuya doğru gittikçe yükselen dağlarla çevrili yuvarlak bir yayla üzerinde kurulmuştur. Karadenize sularını dökmeden önce geniş bir kavis çizen Kızılırmak Nehri işte bu dağlardan kaynaklanır. Sivas'ın kavak ağaçları, kenti yeşillikle çevreleyerek, onu çıplak düzlüğe karşı bir duvar gibi sarar, savunur. Evler beyaz badanalı, kerpiçtendir. Göklere doğru bir çok minare yükselir. Bunların çoğu, Orta Anadolu'da bu kente şöhretini veren, din okulları «Medrese»lere aittir. Gök Medrese, 13 ncü yüzyıldan beri iyi korunmuş, mistik güzelliği içinde yaşayan bir yapıdır. Kur'andan ayetlerle süslenmiş anıt gibi kapısı ve iki yanındaki gül rengi minareleriyle, İslam felsefesinin Allah'a doğru yükselen bir sembolüdür. Sivas, kavaklarının ve dağlarının bekçiliğinde yaşayan, ölümsüz dualar içindeki minarelerinin koruduğu mağrur ve sessiz bir şehirdir.

Böyle bir şehirde İzmir kırımının haberi akıl almaz bir olaymış gibi göründü ve halkın heyecanını çılgın bir öfke haline getirdi. Türkiye'nin savunulması için canını ortaya koyan Paşa'nın geldiği duyulunca onu karşılamaya koşmakta ve sadakatini göstermekte kimse geri kalmadı. Sivas, bir gün, yeni Türkiye'nin hayatında tarihî bir ad olarak anılacaktı. Kızılırmak çevresinde çömelmiş gibi duran böyle küçük bir kent için kocaman bir isim olacak bu...

Sivas yakınında hâlen de yıkılmamış olan bir çiftlik binasında Mustafa Kemal, şehirden dönmekte olan bir yaveri ile karşılaştı ve ondan durumu öğrendi. Yaveri ona, Vali Reşit Paşa'nın, karşılama töreninin hazırlanmasında zaman kazanmak için, Müfettiş Paşa'yı orada oya-

laması yolunda kendisine talimat verdiğini de anlattı. Kemal, karşılama için değil de, bir baskın hazırlığı için zaman kazanmak istedikleri ihtimalinden şüphe eden bir kurnazlıkla derhal Sivas'a hareket edilmesine karar verdi. Arabasına binmek üzereydi ki Vali Paşa kendi arabası içinde çıkageldi. Gerekli Selamlaşmalardan sonra, Vali, Mustafa Kemal'e bir kaç dakika istirahat buyurmayı tercih edip etmeyeceğini sordu. Kemal yorgun olmadığını söyleyerek hemen onu yanında oturmak üzere kendi arabasına davet etti. Vali, aşırı bir tevazu içinde ,böyle bir şerefi kabul etmekte tereddü tediyordu. Kendini pek tatmin edememiş olan valinin şahsını maksada çok uygun bir kalkan olarak gören Kemal Paşa onu yanına oturttu. Beraberce bu mistik kente girdiler. Halk kalabalık gruplar halinde vatansever konuklarını coşkunluk içinde karşılıyordu.

Mustafa Kemal derhal II ncî Kolordu Karargâhına giderek Ali Galip ve adamlarını karşısına getirmelerini emretti. Onlara açık açık haklarındaki ve efendileri hakkındaki kanaatlerini söyledi. Sonra, Rauf Bey ve diğer arkadaşları yanında olmak üzere, Vali ile bir toplantı yaptılar. Vali Paşa, kurtuluş dâvasına sadık kalacağı ve yakında Sivas'ta toplanacak Kongreyi bütün imkânlariyle destekleyeceği hususunda söz verdi.

Erzurum

Tekrar yola koyuldular .Kilometreler yüzer yüzer sayılıyordu. Kızılırmak'ın kaynakları gerilerde kalmıştı. Fakat, başka bir akarsuyun sesi duyuluyordu. Kemal'in küçük grubunun geçmekte olduğu yukarı Fırat'ın Karasu Nehri'nin çağıltısıydı bu.

Her durdukları yerde ,Mustafa Kemal kendisini dinlemek için toplanan halkla konuştu. Bu uzak ve âdeta bilinmeyen yerlerde yaşayan bu alçak gönüllü ve saygılı yurttaşlarının kalbindekileri ne kadar iyi biliyordu Kemal! Sözleriyle onların umutlarını tazeliyor ve vatanseverliklerini coşturuyordu.

Arazi daha garip ve korku verici şekillere bürünmeğe başladı. Dağlar bir granit denizindeki korkunç dalgalar gibi kıvrılıyordu ve bunların ortasında üç bin metreyi geçen doruklarla çevrili, kale şehir, Erzurum yer almıştı. Erzurum bir facialar kentidir. Romalılar ona Teodosyopolis adını verdiler, tahkim ettiler ve Doğu ordularının istilâlarına karşı onu bir tabya haline getirdiler. Sonra Selçuk Türkleri tarafından fethedildi ve o zamandan beri adı Erzurum oldu. Kentin sonraki sahipleri, 1387 yılında onu yağma eden Timurlenk ve 15 nci yüzyılda Fatih Mehmet'tir. Bir ara İranlıların eline geçti, sonra Osmanlılar geri aldılar .Rusların Ege Denizine doğru ilerlemeleri esnasında, Rusya kenti üç kere ele geçirdi ve üçünde de antlaşma hükümlerine uyarak geri verdi. Bunların sonuncusu Çar İmparatorluğunun yıkılmasında imzalanan Brest-Litovsk Antlaşmasıdır.

Türk Kuvvetleri, Mondros Ateş-kes Anlaşması hükümlerine göre 1914 hudutları içine çekildikleri zaman, Güney Kafkasya'da üç cumhuriyet bulunuyordu: Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan.. Ermenistan, Paris barış konferansında eski ve orta çağlardaki tarihine dayanarak ve nüfus çokluğunu ileri sürerek Doğu Türk illerinde ve orta çağda Küçük Ermenistan olarak anılan eski Kilikya, yeni Adana bölgesinde hak iddia etmişti. Ermeni delilleri geçerli değildi. Çünkü yeni çağda, iddia edilen bu bölgelerin hiç birinde bir Ermeni çoğunluğu

bulunmamıştı. Bu illerdeki Türkler devamlı bir endişe ve huzursuzluk içinde yaşıyorlardı. İtilaf (Müttefik) Devletlerinin zorlamasiyle buralarda büyük veya küçük bir Ermeni devletinin kurulacağı korkusu vardı. Pontus Rum devleti gibi, İngiltere'nin himayesinde, bir Kürdistanın da yaratılacağı ısrarla söylenmekteydi.

Kemal, Doğu bölgesinin Türkiye'den ayrılmasını yakın bir tehlike olarak gördüğü için, oraya ivedilikle gitmeyi ve bazı ciddî tedbirler almayı düşünüyordu. Zaten bir süreden beri Doğu İlleri Haklarını Savunma Derneği'nin (Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin) liderleriyle temas halinde idi.

Mustafa Kemal, çevresindeki granit kütleleriyle kıyaslanınca, sağlam surları ve kalesiyle bile güven hissi uyandırmayan trajik şehir Erzurum'a girdi. Kırk bine yakın halkının büyük bir çoğunluğu, tehlike içindeki Türkler'in korunması için bu kadar uzun bir yoldan gelen Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamaya çıktılar. Bu adam o zamana kadar hiç bir idarecinin ağzından duymadıkları bir dille konuşuyordu. Milletten söz ediyordu, onun ülkülerinden, hak ve hukukundan söz ediyordu, kaderinden söz ediyordu, onların onaylarını ve rızalarını almaya çalışıyordu, onları kendisiyle görüşmeye ve fikirlerini bildirmeğe teşvik ediyordu.

Anadolu'daki çalkanma, Sultana ve İtilaf (Müttefik) Devletlerinin temsilcilerine gönderilen yüzlerce telgraf ve raporlar aracılığı ile İstanbula ulaştı. Kontrol Komisyonunun memurları durumu tehlikeli bir hal almak üzere bulunduğunu bildirdiler. Çeşitli vatansever dernekler ve kuruluşlar birleşmekte idiler ve her şey bunların yakında sözden harekete geçebileceklerini gösteriyordu. Durmadan tekrar edilen bir isim vardı:Mustafa Kemal!

Padişah ve Halifenin temsilcisi olan ve İngiltere'nin kendisine güven beslediği bu adam, mukavemet (direniş) hareketinin başı olarak, her ikisinin de en büyük düşmanı haline geliyordu.

Vatandaş Mustafa Kemal

Mustafa Kemal, bunun üzerine, İstanbul'a çağrıldı. Erzurum'da daha kesin emirler aldı. Resmi görevlerini bırakması isteniyordu. 8 Temmuz 1919 gecesi, saray ile yaptığı heyecanlı bir telgraf muhaberesinden sonra, Kemal'in resmî vazifesine son verildiği bildirildi. Aynı zamanda, o da sadece vazifesinden değil ordudan da ayrıldığını bildirerek istifasını gönderdi. İstanbul, sivil ve asker makamlara, ordu listesinden çıkarılmış olan Mustafa Kemal ile bütün ilişkilerini kesmelerini emretti.

Eski generalin durumu kiritikleşmişti. Resmî yetkilerini kaybettiğine ve bir isyancı durumunda kaldığına göre, ordunun ve halkın da desteğini yitirmiş olmayacak mıydı? Merkezî Hükümet tarafından baskı görecekti ve aynı baskı onu takip edenlere de yapılacaktı. O'nun lehinde konuşmak, O'nun meçhul kaderine katılmak demek olacaktı. Fakat, Mustafa Kemal emindi ki, vatan ve hürriyet aşkını yitirmedikçe, millet onu yalnız bırakmazdı. İngilizlere satılmış, eli ayağı tutmaz biri olan Damat Ferit neydi ki? O, kuvvetini halktan ve Erzurum'daki yetkililerden almaktaydı. Kamu oyunun sadakat yankıları bütün ülkeden ulaşmıştı ona. Osmanlı Hükümeti de, müttefik makamları da kendilerine karşı halkın sesinin yükseldiğini duydular.

O andan itibaren Türk direniş hareketi kendini güven içinde hissedebilirdi ,amma Müttefikler de kendi kuvvetlerine güveniyorlardı. Barış Komisyonu hükmünü

verdikten ve istedikleri şekilde Türkiye'yi parçalara bö dükten sonra, bu harekâtı gerçekleştirmekle görevli ordular, bütün karşı koyanları önemsiz bir şeymiş gibi ezip parçalayacaklar ve bu sersemlere(!) toprağı öptüreceklerdi. Padişahla, Sadrazam daha çok millî görüşten endişeleniyorlardı .Bereket versin, diye düşünüyorlardı, İngiliz desteğine güvenebilirlerdi ve endişelenmek mânasızdı.

Mustafa Kemal Erzurum'da toplanacak olan Kongrenin düzenlenmesiyle meşguldü. Aynı zamanda, büyük önem taşıdığı için, Silahlı kuvvetleri birleştirmeğe ve sivil direniş hareketiyle uyumlu hale getirmeye dikkat ediyordu. Damat Ferit, ihtilal davasına yardımcı olduğundan şüphelendiği subayları komutanlıktan çekmeğe başlamıştı. Bunlar bir sebep uydurularak normal olarak kaçmalarının çok güç olacağı İstanbul'a çağrılıyorlardı. İkinci Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa bunlardan biri oldu Kemal Paşa direktiflerini bütün askerî komutanlara göndermişti. Devletin ve Milletin kaderinin yönetiminde millî iradenin egemen olduğu ve ordunun bu iradeye sadakatle hizmet etmesi gerektiği prensibini koymuştu. Milletin bağımsızlığını savunmak gayesiyle teşkil edilmiş bulunan millî kuvvetler her hangi bir isyana ve yabancı müdahalesine gördükleri yerde karşı koyacaklardı.

Erzurum Kongresi

23 Temmuz 1919 günü Doğu İlleri Kongresi nihayet mütevazi bir okul salonunda toplandı. Bu, Mustafa Kemal'in hayal ettiği yeni devlete giden yolda' ilk adımdı. Ancak, başlangıçta şan ve şerefle dolu olan Saltanat geleneği ve Halifeliğin ilâhî nuru sade Türk insanının hâlâ saygı beslediği müesseseler olduğu için henüz yeni dev-

letten söz edilmiyordu. Şimdiden onlara taarruz etmek akıllıca bir hareket olmazdı. Tam aksine yerine göre Mustafa Kemal de bunlardan saygı ile söz etmekteydi. Padişah başka bir konuydu. O saygınlığını yitirmişti ve Osman'ın kılıcı zor kullanılarak bir çok kere el değiştirmişti.

Bu unutulmaz Erzurum Kongresinde Mustafa Kemal başkan seçildi. Delegelerin çoğu temsil ettiği bölgelere uygun ata yadigârı çeşitli kıyafetlerle geldikleri için, tam bir doğulu manzara sergilenmişti. Mustafa Kemal, çetrefilli nutuklara pek alışmamış olan bütün bu sarıklı ve fesli şahsiyetlerin teşkil ettiği adamlara anlaşılabilir bir dille konuştu. Kongrenin çalışma hedefleri olarak, milli iradeye dayanması gereken bir meclisin kurulmasını ve bu iradeden güç alan bir hükümet anayasasının hazırlanmasını ileri sürdü. Sarıklı ve fesli şahsiyetler uçuk benizli ve yorgun çehreli, fakat sesi sert ve bakışları delici olan bu adamın sözlerini başlarını sallayarak onaylıyorlardı. Kongre oturumları devam ederken, Harp Bakanı, Kâzım Karabekir Paşa'ya, bu yasaya aykırı toplantıyı dağıtmasını ve Mustafa Kemal ile diğer tertipçileri tutuklamasını emretmişti. Mustafa Kemal'e verdiği söze sadık kalan XV nci Kolordu Komutanı, milliyetçilere karşı en ufak bir harekette bulunmaktan elbette kaçınacaktı ve öyle yaptı. İtaat edilmeyen her emirle birlikte, Damat Ferit hükümeti, kalmış olan azıcık prestijini de yitirmekteydi.

İki Olay, İki Ders

Kongrenin kontrolu dışında meydana gelen iki olay delegelerin arzu ve iradelerini güçlendirdi ve Mustafa Kemal'in teklif ettiği kararları fazla cüretkâr görünmekten korudu. İmparatorluk hükümetine Barış toplantısı

için Paris'e bir heyet gönderme çağrısı yapılmıştı. Sadrazam bundan gurur duydu. Padişahın ve kendisinin akıllı politikası meyvalarını vermeğe başlamıştı. Avrupa devletlerinin Osmanlı hükümetini dinleme tenezzülünde bulunmasını başarmıştı. Azar azar da olsa kazanıyorlardı. Diğer yandan, Anadolu'da ihtilali teşvik eden bu çılgın adamlar! bunca fedakârlıktan sonra Türkiye'ye tam iyilikte bulunacağı sırada, Yüksek Konseyin gözünde İmparatorluğun itibarını düşürmekten başka bir şey yapmıyorlardı.

Damat Ferit, Parise şatafatlı bir seyahat yaptı ve müttefiklerin karşısında konuştu. Türkiye'nin harbe girmesinin ve Ermeni kırımının suçunu tamamıyle İttihat ve Terakki Komitesinin liderlerine yükledi. Adalet ve yüce Wilson Prensiplerine uyulması için ricada bulundu. İmparatorluğun, eski hudutlarını ve ilâve olarak Türklerin yaşadığı bazı komşu bölgeleri geri alması gerektiğini ileri sürdü. Arap eyaletlerine muhtariyet verileceğini vaad etti ve tantanalı cümlelerle, ülkesinin gelecekte Avrupa kültürüne layık olduğunu göstereceği hususunda temin edici sözler söyledi.

Sadrazam, konuşmasında, sahip olduğunu sandığı küçük meharetlerin hepsini kullandı ve konferansın alacağı kararların tayininde, gözle görünmeyen kukla ipleri gibi tayin edecek olan diplomatik sorularla ilgisi yokmuş göründü. Ona cevap vermek görevi Klemenso'ya verilmişti ve bunu şevkle yerine getirdi. Kaplan pençelerini biledi ve kendine aşırı güven besleyen Türk delegesine ilk darbeyi indirdi. İğneleyici bir istihza ile, orada galiplerin ve zafer kazanmış olanların bulunduğuna dikkati çekti. Derken, Türkleri vahşiler ve imha ediciler olarak tarif ettikten sonra, Sadrazamı ülkesinin uygarlaşmak için çare arayacağını ifade eden arzularından do-

layı tebrik etti. İmparatorluk duyacağını duymuş, alacağını almıştı. Türk heyeti, umutları kırılmış olarak, Boğaziçine döndü.

Klemenso'nun sözleri, Anadolu'nun milliyetçileri arasında, musalla taşının başında okunan ölü duası gibi yankılandı. Osmanlı İmparatorluğunun cesedi başında söylenen sözler.. Artık şüphe yoktu ki Mustafa Kemal'in sözleri bir kehanet idi: «Bu Milletin bağımsızlığı yalnız kendi arzu ve iradesiyle, yalnız kendi gücü ve gayretiyle kurtarılabilir.»

İkinci olay, Almanya'ya zorla kabul ettirilen Versay Antlaşması oldu. Böyle güçlü bir millet böyle bir muameleye reva görülürse İttifakın diğer üyelerinin başına neler gelmezdi? 28 Haziran 1919 tarihinde Gallery Of Mirrors'da (Aynalı Galeri'de) imzalanan bu antlaşma, Almanya'yı bütün sömürgelerinden mahrum ediyor. Avrupa'daki topraklarını küçültüyor, harp tazminatı olarak astronomik rakamlara varan paralar ödemeye zorluyor ve diğerleriyle karşılaştırılınca küçük kalan daha bir sürü ayrıntılı fedakârlıklara mahkûm ediyordu.

Türkiye'nin semalarından geçen bir uğursuzluk kuşu gibi etki yapan bu örnekler Erzurum ve Sivas Kongresi'nin üyelerine, Millî Misak'ın (Millî Andlaşma'nın) esaslarını teşkil eden gerçekçi kararların alınması için cesaret verdi. Millî hudutlar içinde kalan vatanın bütün parçaları bölünmez bir bütün teşkil etmekteydi. Millî hudutlar, Avrupa'da, Balkan savaşlarından sonra çizildiği gibiydi; Güneyde, ateş-kesin imzalandığı anda Türk kuvvetlerinin elinde bulunan bölgeleri kapsıyordu; Doğuda, 1877 harbinden önceki hudutlardı. Millet kendisini bütün yabancı taarruz ve müdahalelere karşı savunacaktı, Merkezî Hükümet Vatanın bağımsızlığını koruma ye-

teneği gösteremezse, üyeleri Millî Meclis tarafından atanacak geçici bir hükümet kurulacaktı. Eğer Meclis toplanamamışsa bu atamaları «Temsilciler Kurulu» yapacaktı. Millî kuvvetlerin faaliyete başlamasına ve millî iradenin bağımsızlık içinde çalışmasına derhal ihtiyaç vardı. Bir manda veya himaye kabul etme ihtimali söz konusu olamazdı. Son olarak, hükümetin çalışmasını kontrol vazifesini üstlenecek bir Milli Meclisin derhal toplanmasına karar verildi.

Sadece Doğu illerinin temsil edildiği Erzurum Kongresinin kararları, bir kaç hafta sonra toplanacak olan bir Millî Kongre niteliğindeki Sivas Kongresine sunulacaktı. Mustafa Kemal'in delegeler üzerindeki nüfuzunun etkilerini yansıtan Erzurum bildirisi sadece memleket içinde değil, yabancı temsilciliklere de yayınlanıp duyuruldu.

Vahdettin'in Karşı Taarruzu

Kendisine karşı hiç bir hücumda bulunulmadığı halde ,bir çok sebeple kendisini tehdit altında hisseden Vahdettin siyasetinin yönünü değiştirmeğe karar verdi. Padişahın milliyetçilerle mücadelesi daha öldürücü bir şekle büründü. Kurnaz Vahdettin, kullanılmayacak tek bir silah bırakmayacaktı. Meclis seçimlerinin yapılmasını kararlaştırdı. Böylece, İstanbul'da kendi kontrolunda toplanacak bir meclisin varlığı, Anadolu'da ikinci bir hükümetin kurulmasını tehlikeye düşürecekti. O da ,enişte si gibi, kuvvet kullanarak milliyetçi hareketi boğmak istiyordu, amma, ordunun sadakatinden emin değildi. Bunun üzerine, gizlice silahlı gruplar teşkil ettirerek, bunlarla demiryolu hattı yakınında karışıklıklar çıkarttı ve Hristiyanlara eziyet ettirdi. Bu suretle Müttefiklerin gö-

zünde Milliyetçileri küçük düşürmeyi ve muhtemelen yabancılardan askerî yardım sağlamayı ümit etti. Mustafa Kemal'in emirleriyle bu grupların faaliyeti mümkün olduğu kadar önlendi.

Vahdettin, Sivas'ta toplanacağı ilân edilen Kongreyi her ne pahasına olursa olsun önlemek niyetindeydi. Elâzığ'a Vali olarak göndermiş olduğu ve kendisinin kuvvetli bir taraftarı olan Ali Galip'in yardımına güvenebilirdi. Bu adamın yardımı ile ve bölgedeki Beyler sülalesinden gelen bazı eşrafın yardımlariyle bu taciz edici milliyetçiliğin kökünü tekrar ve son defa olmak üzere kazıyacak ve liderlerini tutuklatıp daracağında sallandıracaktı. Selefi olan İmparator Marcus Salvius Otho'yu yendikten sonra Vitellius'un söylediği sözleri tekrar etmeyi hayal ediyordu Vahdettin.. İmparator Vitellius, yanındaki subaylarla savaş alanını gezerken, subaylardan bazısı hâlâ gömülmemiş olan cesetlerden çıkan pis kokulara dayanamadıklarını belli ettikleri zaman, onlara şöyle demişti: «Bir düşmanın ölüsü daima güzel kokar, hele bu bir vatandaşınki olursa..»

Alip Galip, bölgedeki Kürt aşiretlerine, yeterli kuvvetlerle Sivas'ı basıp kongre üyelerini tutuklamakta kendisine yardımcı olmaları şartıyle, Padişah adına, muhtariyet bile vaad etmişti. Kürtler, bu şartlar altında, Müminlerin Önderine hizmet etmeyi kabul ettiler. Gruplar Sivas'ın güneyinde Malatya'da toplandı. Anadolu'nun bu kesimine, Türk, Ermeni ve Kürtlerin çoğunlukta bulunduğu bölgeleri tespit etmek için resmen gönderilmiş olan İngiliz Binbaşısı Noel, Ali Galip'e akıl veriyordu. Fransız ve İngiliz temsilcileri milliyetçilerin gözünü yıldırmak ve Kongrenin toplanmasını önlemek için

tedbir alma yolunda kendi planlarını yapmışlarsa da, bunları yürürlüğe koymaya cesaret edemiyorlardı.

İstanbul'un etkisiyle delegelerin seçimi gecikmeğe başlamıştı. Ağustosun sonunda, memleketin her tarafındaki temsilcilerin yola çıktıkları ,hatta bazılarının Sivas'a gelmiş bulunduğu Erzurum'da öğrenildi. Kongrenin millî niteliğini korumak maksadıyle, Doğu illerinin de yeteri derecede temsil edilmesi için gayret sarfedildiyse de bazı güçlükler belirmişti. Erzurum Kongresindeki delegelerin çoğu uzak bölgelerdeki yerlerine dönmüşlerdi. Bunun üzerine, Erzurum Kongresinde seçilen ve Mustafa Kemal'in başkanı olduğu «Temsilciler Kurulu»nun bu görevi üstlenmesine karar verildi. Günü yaklaşan Sivas Toplantısına, bu kurulun sekiz üyesinden sadece beşi katılabilecekti. Bunlar, Mustafa Kemal ve Rauf Bey'den başka, Şeyh Fevzi, hoca Raif Efendi ve eski Beyrut Valisi Bekir Sami Bey idi.

Erzurum'dan Sivas Kongresine

Bu delegeler, 29 Ağustos günü küçük bir müfrezenin refakatinde Sivas'a gitmek üzere otomobille Erzurum'dan hareket ettiler. Erzincan geçidine daha varmadan bir kaç subay komutasındaki bir jandarma müfrezesi, geçidin Kürtler tarafından tutulmuş olduğunu bildirdi. Onları geri atmak için takviye lazımdı ve bunun için haber göndermişlerdi. Bütün bunlar Mustafa Kemal'in planlarını altüst edecekti. 2 Eylül günü Sivas'ta beklenmekteydi ve eğer buna benzer münasebetsiz sebepler onu bir kaç gün geciktirirse, şöhretine gölge düşer, hem de dâvasını destekleyenler telâşa kapılırdı. Kemal, yolun etkili bir şekilde tutulmuş olacağına inanmadı ve öyle olsa bile yarıp geçmeyi denemeye karar verdi. Her şeyi göze almış, makineli tüfekli askerlerin bulunduğu bir

arabanın öne geçmesini emretti. Eğer yol Kürtler tarafından tutulmuşsa bunlar arabalarından inip savaşarak yolu aşmaya çalışacaklardı. Şükür ki hiç bir şey olmadı. Kürt baskınının asılsız bir şayia olduğu anlaşıldı. Hükümet taraftarı çevreler, böyle bir rivayet yaymakla isyancı hareketin elebaşısı dedikleri adamı geciktirebilecekleri ni sanmışlardı.

Bütün delegeler Sivas'ta toplanınca, tarihî Kongre 4 Eylül 1919 günü başladı. Toplantı, bahçelerle çevrili basit bir binada, kentin lisesinde yapılıyordu. Toplantı yeri, altı geniş penceresi olan büyük bir salondu. Bir ucunda, İmparatorluk armalarının altında başkanlık kürsüsü yer almıştı. Kentin ileri gelenleri salonun duvarlarını süsleyen değerli halılar göndermişlerdi.

Yeniden başkan seçilen Mustafa Kemal'in başlıca gayesi, Erzurum'da alınan kararların etkisini bütün vatan sathına yaymaktı. Bunu başardı. Millî Misak daha da güçlendirildi. Ona yeni bir şekil verilerek Müttefiklere açıkça meydan okundu. Doğu İlleri Haklarını Savunma Derneğinin ismi Anadolu ve Trakya Haklarını Savunma Derneği (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti) olarak değiştirildi. Kuzey Amerika mandası için istekte bulunulmasının uygun olup olmayacağı üzerinde şiddetli tartışmalar yapıldı. Bir çok delege şimdiki güçlüklerden kurtulmak için bunu tek çare olarak görüyorlardı. Bu fikir Mustafa Kemal'in en yakın çalışma arkadaşları arasında bile taraftarlar bulmuştu.

Manda Meselesine Çözüm

Mustafa Kemal, bunca fedakârlıklarla başlamış olan milliyetçi hareketin korkakça bir himaye kabulü ile hiçe indirilmesini önlemek için bir hatip olarak yeteneklerin-

den, ikna edici natıkasından ve meharetinden hiç birini geri koymadı. Tartışmalar devam ederken en hararetli bir anda manda görüşünü savunanlardan biri teklif etti.: «Mandayı prensip olarak kabul edelim, şartları sonra konuşuruz.» Sonra, eski Sadrazam İzzet Paşa'nın fikirleri söylendi.. Ona göre milletin yeni bir harbe katılacak kadar gücü kalmamıştı. Neye mal olursa olsun Devletlerden birinin himayesine sığınılmalıydı. En sonunda, Mustafa Kemal durumu kurtarmak için yaptığı teklifi kabul ettirmeyi başardı. Bu teklife göre, Washington hükümetine, ülkeyi yakından incelemesi için kongre üyelerinden teşkil edilen bir heyet göndermesi yolunda bir çağrıda bulunulacaktı. Böylece, manda tehlikesi tam zamanında geçiştirilmiş oldu.

Muhalif Hareketler

Kongre delegeleri arasında, bazen Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşlarının da katıldığı, müzakereler ve politik toplantılar yapılıyordu. Bu arada, kıskançlık canavarı denen o, insanların gururlariyle nasıl oynanacağını iyi bilen ve onlardaki soylu duyguları zayıf düşüren kötülük müşaviri şeytan da kol geziyordu. Büyük işler başarmayı deneyen ve yüce bir vazifeyi üstlenen bütün insanların başına gelenler Mustafa Kemal'in de başına gelecek ve insanlardaki kötülükler, iftiralar, kıskançlıklar ve vefasızlıklar bataklığı ayaklarına bağ olacaktı. Ne yapmalıydı? Bunların arasında vaktini ziyan mı edecekti, yoksa hepsini yarıp geçecek miydi? Zayıf insanların yenilgiye uğradıkları an işte budur.. Mustafa Kemal güçlüydü ve milleti onun ilerlemesini bekliyordu. O da bunu yaptı, sadece kalbinde bir hüzün gölgesi ile birlikte yürüyüp geçti.

Erzurum'da, bazı Kongre delegeleri özel olarak bir fikir ileri sürmüşlerdi. Millete ve daha önemlisi yabancılara ihtilal hareketinin aslında millî bir hareket olduğunu göstermek gerekir, diyorlardı. Amma, her hareketin başında hükümete karşı isyan etmiş bulunan Mustafa Kemal bulunursa millî hareket şahsî bir mesele imiş gibi görünürdü. Onu Temsilciler Kurulundan çıkarmak için girişimde bulunulmuştu. Gerekçe olarak, delegelerin temsil etmiş oldukları illerden seçildiği, halbuki onun herhangi bir ile ait olmadığı ileri sürülmüştü. Sivasta da, Rauf, Bekir Sami ve başkaları eski Paşa'nın yeniden başkan seçilmesine karşı koymaya karar verdiler. Kemal bunu öğrendi, ama bundan etkilenerek istikametinden ayrılmadı. Her şey bütün kuvvetleri birleştirebilecek adam olarak onu işaret ediyordu, onu gösteriyordu. Eğer her adımda durup ekseriyetle vatanın iyiliği ile bağdaşmayan duygular taşıyan kimselerin kanaatlerine teslim olursa, gücünü Bizansvari tartışmalar ve faydasız nazariyeler arasında yitirirdi. Mustafa Kemal «Nutuk» adlı kitabında lider hakkındaki görüşünü şöyle açıklamıştır: «Tarih söz götürmez bir şekilde ortaya koymuştur ki, büyük işlerde başarı için gücü ve yeteneği sarsılmaz bir başkanın varlığı şarttır.»

Çoğunluk daima güven oyunu ona veriyordu ve halk da onu destekliyordu. Zaten, bütün bu safhalar boyunca Mustafa Kemal'in yaptığı tarihî vazifeyi başarabilecek çapta, Türkiye'de, görünürde başka hangi adam vardı ki? Hiç bir rakip onunla boy ölçüşemezdi.

Kongre oturumları devam ederken, Kürt gruplarının ve hükümete sadık jandarma kuvvetlerinin meclisi basmak ve delegeleri tutuklamak üzere toplanmakta oldukları haberi alındı. Mustafa Kemal, liderliğini göste-

rerek, delegelerin haklı tedirginliklerini yatıştırabildi. Bu gruplara karşı harekâtın idaresini üzerine aldı, fakat bu meseleye pek fazla önem vermiyormuş gibi göründü.

Buna rağmen, Kongre Başkanı endişelenmekteydi. Onu üzen sadece Galib'in, Binbaşı Noel'in ve Kürt çetelerinin faaliyeti değildi. Daha ziyade bölgedeki askerî komutanların kararsız gözükmeleri ve sorumluluk almaktan korkarak, Malatya'daki fesat hareketini bastırmakta gecikmeleri idi. Malatya'daki alay komutanı bu iş için yeterli kuvvete sahip olmadığını söylüyordu. Yakın garnizonlardaki alayların Malatya üzerine yürümeleri için komutanlarından emir çıkmıyordu. Halbuki Kemal böyle bir emrin verilmesi için ısrar edip durmaktaydı. En sonunda 9 Eylül günü, bir kaç süvari müfrezesi kente doğru harekete geçti. Süvariler yaklaşınca, Malatya'daki komutan kentte bulunan belli şahısları yakalamaya karar verdi. Onlar bunu duyunca kaçtılar.

Ali Galip kaçıp, müttefiklerin işgalindeki bir bölgeye sığınabildi, amma, özel kayıtlarını imha etmeye fırsat bulamamıştı. Bunlar Mustafa Kemal'e gönderildi. Böylece, bu olayın arkasında, doğrudan doğruya Padişahın, Sadrazamın ve yabancı Komisyonların bulunduğu ortaya çıktı.

Mustafa Kemal'in Taktiği

Mustafa Kemal genel tepki için bu entrikadan sorumlu tuttuğu Damat Ferit hükümetini hedef aldı. Olayı millî harekete karşı cinayet olarak niteledi. Sadrazam, Padişaha millî hareketin gerçek yüzü hakkında bilgi vermeden ,kendi başına oyun oynuyordu. Kemal, Padişaha taarruzdan kaçınarak, milliyetçiliğe saltanat düşmanı bir hüviyet vermemeğe çalışıyordu. Ülkede böyle bir eği-

limden rahatsız olacak kimseler vardı. Tedbirli olmak, Mustafa Kemal'in küçümsemeyeceği önemli bir etkendi.

Sivas Kongresi bazı kararları açıklığa kavuşturmuştu. Her gününde Başkanın irade gücü ve öz güveninin hakim olduğu, çalışma tartışma ve korkularla dolu bir haftaydı bu.. Kongrenin kapandığı gün Mustafa Kemal, İçişleri Bakanına başka sözler yanında aşağıdaki sert sözleri de kapsayan bir telgraf gönderdi: «Aklınızı başınıza toplayın! Milletimizin ve vatanımızın düşmanları olan yabancılara vicdanınızı satarak işlediğiniz suçların hesabı sorulurken Milletin şimdi vereceğiniz kararı göz önünde tutacağını unutmayın!»

Mustafa Kemal, doğrudan doğruya ve yalnız Padişahla konuşarak, mücadelesini hükümete karşı yürütmeğe karar verdi. Böylece Sultan, Damat Ferit'e olan güvenini yitirecekti. Sivas Kongresi adına Sadrazamın azledilmesini istedi. Damat Ferit, Padişaha gönderilecek telgrafların önce kendi makamından geçmesini emrederek karşı tedbir aldı. Buna rağmen, Sivas'tan yönetilen telgraf savaşının daha da canlanmasını önleyemedi.

Kongrenin kapanışının ertesi günü, Temsilciler Kurulu ,Osmanlı Hükümetine bir ültimatom gönderdi. Eğer Sarayla muhabere irtibatı yeniden kurulmazsa illerle başkent arasındaki bütün irtibatlar kesilecekti. Verilen mühlet içinde bir cevap alınmayınca, Temsilciler Kurulu, sivil ve asker makamlara, İstanbul ile her türlü haberleşmeyi kesmelerini emretti. Anadolu'daki telgrafhaneler askeri işgal altına alındı, milliyetçilerin kontrolu dışındaki hatlar kesildi ve Sivas'ın emirlerine uymayan görevliler işlerinden atıldı. Kısa bir zaman sonra İstanbul tamamen tecrit edilmişti.

Memleket hükümetsiz bırakılamayacağı için, daha önceden kararlaştırıldığı gibi Temsilciler Kurulu, Sivas Kongresinden aldığı yetki ile geçici yürütme gücünü üstlendi. Mustafa Kemal 13 Eylül 1919 gecesi almış oldukları karar tekliflerini yayınladı ve bunları asker ve sivil makamların görüşlerine sundu. Bunların özü, padişaha sadakat ifadelerinden sonra, milletin arzuları bağımsızlığa kavuşuncaya ve millî güvene layık bir hükümet kurma imkânı doğuncaya kadar, devlet işlerinin, yürürlükteki kanunlara uygun olarak ve Zat-ı Şahanelerinin adına, Temsilciler Heyeti tarafından, yürütülmekte devam edileceği şeklinde idi.

Bu teklif, Mustafa Kemal'i şiddetli bir tenkit yağmuru altında bıraktı. Doğrudan doğruya şahsına gönderilen bir çok telgraf aldı. Tenkitleri nözü, İstanbul ile muhabereyi kesmek, yahut da geçici bir hükümet kurulmasıyle ilgili değildi. Taarruz edilen Kemal'in kendisiydi. Bununla beraber daha önce müzakere edilmek üzere gönderilen kararlar yeniden emir olarak yayınlandı. Kurulun Başkanı olarak, Mustafa Kemal milletin gerçek önderi haline gelmişti. Politik kıskançlık Kemal'in kendi yandaşları arasında da görülmekteydi. Bu dinamik generalin iktidara geçmek, baş olmak emelini taşıyan ve diktatörlük peşinde koşan ihtiras sahibi biri olduğu mırıldanılıyordu. O, yeni bir Enver haline gelebilirdi. Kemal, iyi bir psikolog idi, bu endişe ve kıskançlıkları çok geçmeden anladı. Bu adamları sakinleştirmeye çalıştı. Şimdiki hedefin, Padişahın Damat Ferit'i başından atmasını, hükümeti kurmak ve seçimlere gitmek üzere bu görevi şerefli bir insana emanet etmesini sağlamak olduğunu anlattı.

Vahdettin'in Yeni Oyunu

İstanbul'da Padişah, Sadrazam, bakanlar ve yabancı çevreler karmakarışık bir telaş içindeydiler. Milletin millîyetçilik çağrısına olumlu cevap verdiği açıktı. Halkı ve ordusu tarafından terkedilmiş bulunan Vahdettin, Müslümanların baş düşmanı olan İngiltere'nin İstanbul'daki temsilcisine sığınmıştı. Bu temsilci, Padişahın, İngiliz mandasını kabul edeceği ve Müminlerin önderi olarak manevî nüfuzunu İngiltere'nin hizmetine sunacağı ve karşılığında da tahtını garanti altına alacağı bir anlaşma imzalamasını bekliyordu. Padişahın bütün istediği de buydu ve eniştesinin tavsiyesi üzerine 12 Eylül 1919'da bu gizli antlaşmayı imzaladı. Loyd Corç, ölüm halindeki İmparatorluğun dalgın sularında kocaman bir balık avladığına inanmaktaydı.

Vatanına ve dinine karşı bu çifte hainliğinden sonra Vahdettin kendini daha mutlu hissetti. İngiliz temsilcisi ona, yeni antlaşmaya uyarak, kuvvet kullanmaya hazır olduklarını söyledi, ancak kartları daha iyi oynamak için ihtiyat ve kurnazlık tavsiye etti. Yeni bir Sadrazam tayin etmeyi neden kabul etmiyordu? Neden seçimlere gitmiyordu? Sivas Temsilciler Kuruluna karşı koymak onlara güç kazandıracaktı. Biraz geri çekilmek, ihtilal hareketini meşru kılmak ,onu siyasi bir parti haline dönüştürmek ve ona parlamenter ve meşru bir hüviyet tanımak daha iyi olurdu. Şanlı Halifeye dil uzatan yoktu ki.. Bütün nefret Damat Ferit'e yöneltilmişti.

Vahdettin bütün bunları, her zamanki gibi, gözleri kapalı olarak ve bilinen yorgunluk ifadesi içinde dinledi. Anladığı kadarîyle İngiltere, İmparatorluğun iç politikasına doğrudan doğruya müdahale etmek istemiyordu. En iyisi onların tavsiyesini tutmaktı. Eniştesinin

hizmetlerini gözden çıkarmaya karar verdi. Amma, daha önce Sivas ile uzlaşmak için bazı yaklaşma girişimlerinde bulundu. Bunu Ferit'i kurtarmak için değil, kendi yetkilerinin özünü koruyabilmek için yapıyordu. Kendi namına Kemal ile temas edecek birini buldu. Seçtiği şahıs Mustafa Kemal'in eski arkadaşlarından, Abdülkerim Paşa idi. Tarikat mensubu olarak tanınır ve tekkelere devam ederdi; kendisine Şeyh-ül Azam denirdi. Arkadaşlarına, meziyetlerine uygun ,şatafatlı adlar takardı. Kemal'e «Kutupların Kutbu» olarak hitap ederdi.

Mustafa Kemal bu adamla fikir teatisinde bulunmayı kabul etti ve sekiz saatten fazla süren bir telgraf muhaberesi yaptılar. Bu mübalağalı ve göz alıcı nüfuzunu da kullanmak suretiyle Şeyh-ül Azam, bir anlaşmaya varmak için elinden gelen her şeyi yaptı, fakat ilişkilerin kesilmesine sebep olan husus çözümlenmemiş olarak kaldı.

Damat Ferit'in istifasını istemekten başka çare kalmamıştı. Onu, artık kendilerine faydasız gördükleri için bu şekilde terkeden ,İngiltere'ye ve Sultan'a karşı hayal sükutuna uğramış olarak bıraktılar.

Ülkenin, Mustafa Kemal'in ruhu olduğu Temsilciler Kurulu tarafından idaresine başlandığı gündenberi, O bir taraftan ülkeyi idare etmeye çalışırken diğer taraftan da milliyetçilerden gelen itaatsizliklere ve tasarruflara karşı dayanmağa, Merkezî Hükümetin planlarını ve karşı propogandasını boşa çıkarmağa, yabancılara karşı yapılan mücadeleyi yönetmeye mecbur kalmıştı.

Hükümetle ilişkilerin kesilmesinden bir kaç gün sonra, Kâzım Karabekir Paşa'nın Padişahın bildirisinin yayınlanmasına izin vermesi akıl almaz bir hata olmuştu. Bu bildiri, bir yandan Türkiye ile İtilaf Devletleri

arasındaki duruma iyimser bir görünüm verirken, diğer yandan da halk ile hükümet arasında uyuşmazlık olduğu yolunda, ülkeye son derece zararlı olarak nitelenen söylentileri tekzip etmekte idi. Bu asılsız hayaller dizisinin halkın bazı saf kesimleri üzerinde kolayca olumsuz etkiler yapacağı tahmin edilebilirdi.

Mustafa Kemal'in Niteliği

Padişahın bildirisine en iyi karşılık İmparatorluğa zorla kabul ettirilecek olan barış antlaşması idi. Zekâsı ve fevkalâde geniş kavrama yeteneğiyle Kemal geleceği sezmekte daima başarılı olmuştur. Bazı kimseler onu hayalci olarak vasıflandırmıştır. Halbuki o tamamıyle gerçekçidir. O'nun fikirleri tarih ve insanlık hakkındaki bilgisinden kaynaklanmakta idi ve sıkı bir incelemeye tabi olabilecek en küçük bir etken bile onun gözünden kaçmazdı. Çünkü bu küçük etkenler büyük girişimleri boşa çıkarmış, başarıdan başka bir şey beklenmediği anlarda yenilgilere sebep olmuş ve imparatorlukları çökertmiştir. Mustafa Kemal, bir karar almak istediği zaman veya onu meşgul eden bir olayın muhtemel gelişmeleri üzerinde düşünmek istediği zaman, ilk önce o konu üzerinde kendini yeter bilgi ile doldururdu ve fikri oluşturduktan sonra da, onu hemen benimsemeden önce, konuyu anlayacak kapasitede olduğuna inandığı kimselerle temas ederdi. Kendi görüşünü ortaya atar, tartışır, başkalarının da fikirlerini öğrenir ve bunlar kendisine makul gelirse, ilk görüşünü düzeltir ve yeniden düşünürdü. Yetenekli kimselerin yapıcı tenkitlerine önem verir ve onlarla uzun uzun konuşmaktan zevk duyardı. Onun dehası mantık, tahlil ve anlayış üzerine kurulmuştu. Bu konuşmaları, kendi fikirlerini parlattığı, yenileştirdiği için faydalı bulurdu. O, bu metodu kendi başına düşün-

meye tercih ederdi. Kendini halka yaklaştırmak ve milletiyle devamlı temas halinde bulunmak onun kullandığı metodlardan biri olmuştur.

Yerinde Bir Atak

Boğazlar ve Suriye demiryolu üzerindeki stratejik noktalarda bulunan büyük miktardaki yabancı müfrezeler, Türklerin müttefiklere karşı duydukları ve Yunan istilasıyle artmış olan nefret Sivas Kongresi için ciddi problemlerdi. Tahrik edilmiş olsun olmasın doğacak bir çatışma karışıklık yaratabilirdi. Bu, tam Ferit'in istediği şeydi ve bu sebeple yangını başlatmak niyetiyle Anadolu'ya silahlı çeteler gönderdiyse de millî kuvvetlerin uyanıklığı sayesinde nahoş sonuçların doğması önlenmişti.

Hükümetle ilişkilerin kesilmesi ile Ferit'in istifası arasındaki dönemde bir olay meydana geldi, fakat bunu İngilizler yaratmıştı. Eskişehir'deki İngiliz kuvvetleri komutanı general Solly Flood, milliyetçi kuvvetlerin komutanı Atıf Bey'i tutuklatmıştı. Sivas bunu protesto etti ve halkta büyük bir öfke uyandı. İngilizler, beyanlarının aksine ,Türklerin iç politikasına karışmaya mı başlıyordu? Mustafa Kemal ,Ferit'in koruyucuları ve ülkenin tabiî düşmanı olan İngilizlere karşı enerjik tedbirler aldı. Şerefini korumak için en büyük fedakârlıkları göze alan Türk Milleti ile İngiltere'nin köleleri olan diğer Müslüman milletler arasındaki farkı onlara iyice öğretmeliydi.

Türk kuvvetleri Eskişehir'e doğru ilerlediler ve kentin dış mahallelerinde mevzilendiler. İngiliz generali özür dilemeğe kalktı ve Türk komutanını, İngilizlerin Türkiye'nin içişlerine karışma niyetinde olmadığı hususunda

temin etti. Bir kaç ay sonra bu teminatın doğru olmadığı anlaşılacaktı.

General Harbord

Millîyetçi hareket artık uygar dünyanın dikkatini üzerine toplamıştı. Batıdan gazeteciler ve önemli şahsiyetler Sivas'a geldiler ve son harpten sonra yenik ülkelerin kötü günlerinde kaynaşan bütün karşı hareketlerden bambaşka olan bu ihtilal hareketi hakkındaki izlenimlerini yazmak istediler. Bunun, Rusya'da, Almanya'da ve Macaristan'daki devrim hareketlerinin ilham kaynağı olan Komünizm ile hiç bir ilgisi yoktu. Bu öyle bir ihtilâl hareketi idi ki «Milliyetçilik» sözü ile kendi niteliğini apaçık bir şekilde ortaya koymakta idi.

O Eylül ayı içinde, Anadolu'da incelemelerde bulunmak üzere ,General Harbord başkanlığında önemli bir Amerikan heyeti Sivas'a geldi. Amerikan generali ile Paşa uzun ve ilgi çekici bir görüşme yaptılar. «Paşa,» Mustafa Kemal'in artık milletlerarası alanda tanınmış adı olmuştu. Bu kelime, generallere olduğu kadar sivillere de verilen bir şeref unvanı olduğu için, Türkiye'de çok sayıda Paşa vardı. Fakat, «Paşa» dendiği zaman yabancılar bunun Mustafa Kemal olduğunu anlıyorlardı. Mustafa Kemal, General Harbord'a milliyetçi hareketin doğmasına sebep olan ana davayı anlattı. Harbord ona anlamı derin bir soru yöneltti: «Frzedin ki bütün gayretlerinize ve tasavvur edilecek her türlü fedakârlıklarınıza rağmen sonunda yenik düştünüz, o zaman ne yapacaksınız?» Paşa ceva pverdi: «Bir millet varlığını ve bağımsızlığını korumak için düşünülebilen her türlü girişimde bulunduktan ve fedakârlığı gösterdikten sonra muhakkak başarıya ulaşır. Ya başaramazsa demek, o milleti ölmüş saymak demektir. Öyle ise, millet yaşadıkça ve

fedakârca girişimlerini sürdürdükçe başarısızlık söz konusu olamaz.»

General Harbord, bu görüşmeden, böyle bir önder ve komutanla Türk Milletinin büyük işler başaracağına inanarak ayrıldı.

KISIM 16

SAVUNMA

Bab-ı Ali'nin Oyalama Taktiği

2 Ekim 1919 günü Ali Rıza Paşa yeni hükümeti kurdu. Milliyetçiler de uygun bulursa, bu hükümet yönetimi üstlenecekti. Ali Rıza ileri yaşta, politikaya yabancı ve kimseye zararı dokunmayacağı anlaşılan bir adamdı. Kendisinden Sivas ile İstanbul'u uzlaştırması istenmişti. Kabinesinde Damat Ferit ile çalışmış bazı kimseler de bulunuyordu. İçişleri Bakanlığı, Padişahın başka bir akrabasına, Damat Şerif'e emanet edilmişti. Buna karşılık, Harp Bakanlığına, milliyetçilik yanlısı sayılan Mersinli Cemal Paşa getirilmişti. Mustafa Kemal, Sadrazam'ın adını öğrenince, bunu millete bildirirken, aynı zamanda, yeni hükümeti tanımak için gerekli görülen üç temel ilkeyi şart koştu. Bunlar yeni hükümetin, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde kararlaştırılan ve belirtilen örgütlere ve milli amaçlara saygı göstermesi, Meclis toplanıncaya kadar bağlayıcı hiç bir karar almaması, Barış Konferansına göndereceği delegeleri milletin idteklerini gerçekten anlamış olan kimselerden seçmesi idi. Bütün bunları Sadrazam'a da telgrafla bildirdi.

Kemal Paşa yeni hükümetle uzun bir muhaberede bulundu ve onun iyi niyetli olmadığını anladı. Aşağılık Bab-ı Ali eski oyunlarını gene sahneye koymakta idi.

Bir kaç gün sonra Sivas'taki delegeler iki yüzlü bir oyunun oynanmakta olduğunu keşfettiler. İmparatorluk ölüm hücresine konmak üzere olduğundan, Barışın efendilerinin sessizce idam hükmünü hazırlamakta olduğu bu tehlikeli dönemde takip edilecek politikanın farklı olması gerekirdi.

Sadrazam, Mustafa Kemale gönderdiği cevap telgrafında önce kararsız göründü. Zat-ı Şahane meşguldü ve kendisinin geleneksel yemin merasimi için Sarayda bulunması gerekiyordu, bu yüzden ertesi gün cevap verecekti. Kemal, vadedilen cevap yerine, şaşırtıcı bir telgraf aldı: «Bakanlar Kurulu, Erzurum ve Sivas Hongrelerinde tespit edilen örgütlerin ve kararlaştırılan amaçların niteliğini bilmemektedir.» Bu çok saçma idi. Milliyetçilerin gayeleri, bundan önceki hükümetin düşmesine sebep olduğu için bunların çok iyi bilinmesi gerekirdi.

Mustafa Kemal, bu cevapta Sarayın, kendini bağlamamak için, düzenlediği bir hile bulunduğunu anladı. Buna rağmen, sanki cevap tamamıyle makul imiş gibi davranarak, aynı gün, Sivas Kongresinin tebliğinin bir suretini Başbakana iletti. Beklenen cevap pek çabuk alındı, fakat telgrafta ne başlık vardı, ne de imza... Sadece yazının sonunda «Başbakanlık makamı» deniyordu. Bundan, hükümetin temsilciler Kurulu ile resmi ilişkilere girmek istemediği anlaşılıyordu. Başbakan, telgrafında, milliyetçilerin amaçlarını çok normal bulduğunu bildiriyor ve alay edercesine bunların Osmanlı Hükümetinin amaçlarından farklı olmadığını ima ediyordu. Ali Rıza Paşa hükümetinin durumu karşılayış şeklini görünce, Mustafa Kemal, onun faydalı işler yapabileceği hususundaki bütün umudunu yitirdi. Ya durumdan tam manasiyle habersizdi, yahut da sarayın, aşırı derecedeki

tutucu partinin ve yabancıların aletinden başka bir şey değildi. Mustafa Kemalin kaşları çatıldı, alnı karıştı. Hiç bir gücü olmayan yeni hükümetin kendini halk düşmanı ilan ederek savurduğu boş tehditlerden dolayı değil, fakat Türk Milleti, düşmanlarıyle karşılaştığı zaman hükümetin bu tutumu yüzünden onları yargıç mevkiinde ve kendini de su yüzünde duramayacak kadar ağır bir safra ile yüklenmiş bulacağı için endişeleniyordu. Bu safra, her şeye boyun eğmeye zorlanmış ve millet adına en şerefsiz barış şartlarını kabullenmeğe razı olan Padişah ve onun hükümeti idi.

Bakan Damat Şerif, Kemalizm'e düşmanlık gösteren bir tutum içinde işe başladı. Yayınladığı ilk bildiri, Başbakanın prensipleriyle uyuşmazlık emareleri gördüğünü, bunların İmparatorluğun karşılaşmakta olduğu güçlükleri artırmaktan başka bir sonuç vermeyeceğini ve bunun bir üzüntü kaynağı olduğunu söylüyordu. Mustafa Kemal bu hükümetin gerçek yüzünü gördü ve seçimlere kadar sabretmenin daha iyi olacağına karar verdi. Çoğunluğu alacak parti iktidara geldiği zaman, bazı ülkelerde olduğu gibi, milli görüşe biraz değer verebilirdi. Bununla beraber, Ali Rıza ihtilal hareketinin amaçlarını açıkça tanımadığı sürece Başkentle ilişkilerde bir gelişme olamazdı. Başbakan, 7 Ekim'de halk desteği olmadan hükümet edemeyeceğini anlamıştı, fakat büyük gururu, bu gerçeği şahsen kabullenmesine mani olduğu için, ihtilalcilerin şartlarını kabul etmeye Harp Bakanı Mersinli Cemali görevlendirdi.

Kemal Paşa derhal uygun cevap verdi ve koymuş olduğu kısıtlayıcı tedbirler kaldırıldı. Buna rağmen, hükümetin tutumundan ve kararsızlığından dolayı, genel durum aşırı ciddiyetini korumakta devam etti. Hükümetin, Erzurum ve Sivas'da alınan kararları kabul etmek-

te gecikmesinde yabancıların ve Padişahın etkisi olduğu görülmekteydi. Hükümet Temsilciler Kurulunun dağıtılması gerektiğini ileri sürüyor ve sebep olarak ta Merkezi Hükümeti tanıdığına göre görevinin sona erdiğini ve ülkede tek bir hükümetin bulunması lazım geldiğini belirtiyordu. Kemal tek bir hükümetin bulunmasını kabul etmekteydi, ancak, Temsilciler Kurulunun dağıtılmasına yeterli gerekçe bulamıyordu. Bu kurul milli bir topluluğa temsil ettiğine göre, bundan sonra da her hangi siyasi bir parti gibi faaliyetini sürdürebilir ve hükümetin hareketlerini izleyerek parlamento seçimlerine katılmak üzere hazırlanırdı. Ayrıca savunma kuruluşlarının dağıtılmasını da kabul edemezdi.

Sivasla uzun bir muhabereden sonra Hükümet Deniz Bakanı Salih Paşa'nın Anadoluya Mustafa Kemal ile konuşmak üzere gönderilmesini kararlaştırdı. İki adam 19 Ekim'de Amasya'da buluştular ve ertesi gün görüşmeye başladılar. Üç gün sonra, milli arzuların açıkça ortaya konduğu bir plan üzerinde anlaştılar. Seçimler ilan edilmiş olduğu için anlaşmazlık sebeplerinin çoğu tartışmalarda yer almamıştı. Sivas Kongresinde kabul edilmiş bulunan ve Mustafa Kemal'in «Vaz geçilmez» şartları olan teklifleri, Amasya'da imzalanan protokolun esaslarını teşkil etti.

Kemal, aynı zamanda, Meclisin İstanbul'da toplanmaması için söz de aldı.

Mustafa Kemal'e göre meclisin Anadoluda güvenli bir kentte toplanması özellikle önemli idi. Ancak, bu Vahdettin'in arzularına tamamıyle zıt düşmekteydi. Padişahın İngilizlerle gizli bir antlaşma yaptığını bilmeyen Kemal'in tasavvur edebileceğinden daha da fazla.. Sultan isyancı Kemal'in bu hileyi keşfettiğini ve milliyetçi

fesatın başını ele geçiremeyeceğini anladı. Gene de, Padişah kurnazlığının son hamlede başarılı olacağına ve olmasa bile, müttefikinin ona destek sağlayacağına inanıyordu.

İmparatorluk Hükümeti ve Saray, Kemalistler denilmeğe başlanan milliyetçi devrimcilerle bir mütareke yapmıştı. Fakat bu mütareke yeni çatışmalara yol açmaktan başka bir fayda sağlamadı. Her iki taraf da seçim kampanyasına başladılar. Hükümetin partisinin adı Hürriyet ve İtilaf (Özgürlük ve Anlaşma) idi ve safları arasında Kemalizmin bütün düşmanları, Saray mensupları, yaşlı paşalar, gelenekçiler, aşırı tutucular, din adamları, yani Sultanın koruduğu herkes ve İngiliz Dostları Derneği ile ittifak etmiş olanlar bulunmaktaydı. Kemal Paşa'nın teklif ettiği ve Salih Paşa'nın da arkadaşlarını ikna edeceğine söz verdiği önemli konu olan, Meclisin toplanacağı yer meselesi uzun bir tartışmaya yol açtı ve asker arkadaşlarının çoğu ile kurtuluş hareketine sempati duyanlar, paşanın bu konu üzerinde ısrar ediş sebebini anlayamadıklarından karşı tarafta yer alınca Salih Paşa yenildi. Meclisin İstanbul dışında toplanmasına itiraz edenler, Mustafa Kemal'in tezinin ne kadar doğru olduğunu yakında bir kez daha göreceklerdi. Gizli müzakerelerde Milliyetçi hareketin önemli üyeleri tarafından itirazlara uğramasına rağmen, Mustafa Kemal'in düşüncesi değişmedi. Düşman donanmasının toplarının ve işgal ordularının tehdidi altında bulunan Başkentin kokuşmuş atmosferi içindeki Meclisin ne kadar değersiz kalacağını çok açık olarak görüyordu.

Bu arada seçimler normal olarak yapıldı. Oylar sayıldığı zaman milliyetçiler büyük bir çoğunluk kazandılar. Kemal Paşa, Rauf ve Bekir Sami Beyler ve diğer liderler milletvekili seçilmişlerdi.

Paşa, onları bazı ön tedbirler almaları için ikna etmeye koyuldu. Meselâ, milliyetçiler, kendi isteklerini savunabilmek için kendi aralarında anlaşarak Mecliste güçlü bir grup oluşturmak maksadiyle, Başkente gitmeden önce gruplar halinde belli şehirlerde buluşmalı idiler. Meclis toplandıktan sonra, milliyetçi üyeler çoğunluk hakimiyetlerini serbestçe sürdürdüklerini açıklayıncaya kadar Temsilciler Kurulu faaliyetine devam edecekti. Eğer Barış Konferansı milli amaçlara aykırı kararlara varır ve bunlar hükümet ve Meclis tarafından da kabul edilirse, bu kararlara karşı çıkılacak ve Temsilciler Kurulu, milli iradeye dayanarak, Erzurum ve Sivas Kongrelerindeki ilkeleri savunma çareleri arayacaktı.

Kuvvet Yaratmak

Mustafa Kemal'in, kendisi için bile olağanüstü sayılabilecek bir enerji ve azimle üstlendiği çok daha önemli bir işi daha vardı: Kuvvet yaratmak.. «Kuvvet» sözcüğü onun programının kaynağında yer almıştı. Onsuz, bütün yapı çökerdi. Kemal'in ruhu hayal ile, umut ile ve mistik inançlarla doymuyordu. Onun gıdası gerçekler idi. Versay Sarayında ve Sen Jerman Şatosunda Wilson Şatosunda Wilson idealizminin sonuçları ile dünyayı düzene sokmağa uğraşanların ve barış adına geleceğin harbini hazırlayanların adaleti şimdiden anlaşılıyordu. Her milletin kendi kaderine kendi sahip olma hakkı gibi savundukları prensipler bazı diplomasi cambazlarıyla, galiplerin özel menfaatlerine hizmet edecek şekilde başka maksatla kullanılmaya başlanıyordu. Bu yüksek mahkemenin önüne çıkma sırası yakında Osmanlı İmparatorluğuna da gelecekti .Fakat daha şimdiden onun da parçalanacağı belli oluyordu.

Türkiye, eğer bir kurtuluş çaresi varsa, bunun kuvvete dayanması gerektiğini anlamalıydı. Mustafa Kemal Paşa, milletinin fedakârlığına güvenmekteydi. Sadece örgütlenip silahlanmaya ihtiyacı vardı. Her şey noksandı ve ordu sadece ismen ayaktaydı. Fakat Paşa kendisini kırılmaz bir metanetin ilhamı içinde hissetmekteydi. Türkiye'nin haklarının verilmesi için gereken kuvveti yaratacaktı. Anadoluya varışından beri ordunun dağılmasını önlemek için hiç bir fırsat ve imkânı kaçırmamış ve gönüllü kuvvetlerin yaratılması için her yolu teşvik etmişti.

İzmir cephesi savaş tecrübesi olan sivillerin ve ordudan ayrılmış subayların komutasındaki gönüllü gruplar tarafından tutulmaktaydı. Direniş hareketi, milli kongrelerin emirleriyle bir komutan tarafından yönetilirse daha da başarılı olurdu.

Güneyde, Adana bölgesinde, yeni bir olayın alevlenmesiyle önemli bir problem doğmuştu. İmparatorluğun mirasından kendilerine düşecek paylar üzerinde o zamana kadar kesin bir karar verememiş olan Fransa ve İngiltere, Arapların yaşadığı topraklarla, Güney Anadoluda, İskenderun Körfezine komşu Adana bölgesi üzerinde bir antlaşmaya varmışlardı. 1919 yılı ortasında, Fransız kuvvetleri İngilizlerin yerini aldı ve Suriye ile Adana bölgesindeki Türk illeri Fransız etki alanına girdi. Bu illerdeki Fransız işgal kuvvetleri yeterli sayıda olmadığı için, komutanları Ermeni gruplarını silahlandırdı. Ayrıca, Fransız ordusunda Ermeni halkından askere alınmış Yabancı Lejyon alayları bulunmaktaydı. Bu, eski kin ve düşmanlıkları uyandırdı, sık sık olaylar doğmaya başladı ve Fransızlara ve yardımcı olan Ermenilere karşı müslüman halkın öfkesi giderek tepkiye dönüştü. Diplo-

matik çabalar boşa çıkınca, Kemal Paşa, askeri önlemler almaya karar verdi. Enerji ve yeteneklerine güvendiği bazı subayları milliyetçi kuvvetler kurmak ve taarruza geçmekle görevlendirdi. Fransız saldırısına kuvvetle karşı konuldu ve Fransız kıtaları, Loyd Corç ve Klemenso'nun uydurmuş oldukları şartlara göre kendilerine düşen bölgenin hudutlarını kesinleştirmek üzere yaptıkları harekatta her tarafta şiddetli bir direnişle karşılaştılar.

1918 Kasım'ında Alman İmparatorluğu ile yapılan ateş-kes anlaşmasından bu yana henüz bir yıl geçmediği halde Fransız askerleri son faciada karşılaştıkları düşmanlarla tekrar savaşmağa ve muharebe alanında ölmeğe bşladılar. Liderleri, emperyalizm nöbetine tutulmuşlardı. Kendi ülkelerinin uğramış olduğu istila dehşetini unutmuşa benziyorlardı. Çünkü, şimdi istilacı olan ve başkalarının ülkesini ele geçirmeyi umud eden kendileriydi. Türkler barış içinde yaşamak için Anadolunun güneyindeki geniş bölgeleri itiraz etmeden bırakıyorlar ve vatansever çabalarını, kendi insanlarının çoğunlukta bulunduğu anavatan topraklarına hasrediyorlardı.

Çılgın Adam

Şu bir gerçektir ki, yarattığı felaketlere rağmen 1914 harbi, yüzyıllardan beri insanlığın gelişimi için kesin bir etken kabul edilen büyük savaşların ve afetlerin insanlık aleminin uygarlık bilinci üzerinde meydana getirdiği, manevi faydaları sağlayamadı. Henüz bitmiş olan bu harç kısır kaldı ve Avrupa uygarlığı ondan hiç ders almadı. İnsan soyu bunca fedakârlık ve acıdan sonra, öncekinden daha kötü manevi şartlar altında kaldı ve yangını başlatacak yeni karışıklıklar bekledi.

Çarpışmaların yeniden başladığı hakkındaki haberlerin, Pariste buluşan diplomatlarla, Bab-ı Ali ve Osmanlı Sarayında yarattığı heyecan kolayca anlaşılabilir. Bütün bu yerlerde isyancı generale «çılgın adam» diyorlardı. Müttefiklere göre, galiplere yapılan bu hakaret, onlara, ellerini Türkiye'nin ta barsaklarına kadar sokmalarına hak verdirecekti. Kemalizme karşı gelen Türklerin düşüncesine göre ise, Avrupalı devletler ona karşı önlemler alacakları için, çok yakında Kemal'den kurtulacakları anı görecekler ve şimdi onu bir peygambermiş gibi dinleyenler düştükleri hatayı anlayacaklardı.

Türk milleti büyük fedakârlıklar saatinin yaklaştığını anlıyordu. Hazırdı ve gözlerini Mustafa Kemal Paşa'ya dikmişti. Paşa, onların ne düşündüklerini bilmekteydi ve buna güvenerek, kader masasına ilk kartını attı.

Ankara Yolunda Kayseri

Yaygın kanaat meclisin İstanbul'da toplanması gerektiğiydi. Mustafa Kemal bundan yılmadı. Milliyetçilerin amaçlarının sadık savunucusu olarak, İstanbul'da gitmeden önce üyelerin toplanacağı şehirlerden birine gitmeyi ve direktiflerini onlara ağızdan vermeyi kararlaştırdı. Temsilciler Kurulu karargâhının Başkente Sivastan daha yakın ve daha seri irtibat imkânları olan bir kente taşınması gerekli idi. Diğer önemli bir sebep de Kemal Paşa'nın batı ve güney cephelerine daha yakınlaşmak ve gelecekteki boyutlarının ne olacağı bilinmeyen savaş harekâtında daha etkili bir yönetim sağlayabilmek istemesi idi. Ankara kenti, milliyetçiliğin harekat merkezinin yerleşmesi için her bakımdan en uygun yer olarak görünüyordu.

Paşa, güneşin peşinden ve Türk göçlerinin takip ettiği yol boyunca, Doğudan Batıya doğru intikalinin üçüncü aşamasında arabayla yola koyuldu. Sivas bir dağlar perdesi ardında kayboldu, fakat Kızılırmak ona uzun süre refakat etti. Uzun yaz boyunca beyaz kenti serinleten ve o soğuk kış gününde titreşen kavak ağaçları görüntülerini muhafaza ediyordu. Minareler vecit içindeki hallerini sürdürüyor, Mavi Medrese şiirsel güzellliğini sergilemekte devam ediyordu. Dış görünüşü ile Sivas değişmemişti, fakat adı ve anlamı şimdi dev gibiydi. Tıpkı, orada, bir milletin kaderini çizen ve savunan ana fikir gibi, milli ülkü gibi...

Mustafa Kemal'in Ankara yolu üzerindeki başlıca merhale Kayseri idi. Kayseri, Caesarea'nın Türkçe ismidir. Deniz yüzeyinden bin metreden fazla yükseklikteki bir yayla üzerinde yer almış olan antik Kapadakya'nın önemli bir merkezidir. Şehir, platodan dört misli daha yüksek bir dev piramide benzeyen Erciyes Dağının yanında ezilmiş gibi kalır. Surlarının ve kalesinin inşa edildiği aynı boz renkli taşlarla kurulmuş olan kenti, son derece mahzun görünüşlü yassı ve çıplak tepeler çevreler.

Kayseri'de Selçukların mistik (tasavvuf) sanatı hakimdir ve onun dinî coşkunluğu camilerde, türbelerde ve medreselerde taş olarak dondurulmuştur. Din, bu kentin eski uygarlıklarına da egemen olmuştu. Çocuk saflığında bu kayalıklar çölüyle karşı karşıya gelen Yunan Kilisesi'nin babası Aziz Basil'in sakin ve güçlü karakterinin oluşmasında bu coğrafya yapısının büyük tesiri olmuştur. Bu Aziz, bu dev yapılı sönmüş volkan dağına ulaşmak özlemiyle bir biri arkasına yükselerek uzanan bu çıplak tepelerin dalgaları içinde ezelden var olan ve

sevgisiyle dünyayı yaratmış olan Allaha doğru, uygarlığın manevi yürüyüşünü görmüş olmalıdır.

Kayseri ,antik Kapadokya Krallığının merkezi iken Mazaca (Mazaka) idi. Romalılar, M.S. 18 yılında, «Caesar Tiberius» zamanında kente hakim olunca ona «Caesarea» adını verdiler. Yüzyıllar sonra, Selçuk Türkleri buraya yerleştiler ve güzel binalar inşa ettiler. 14 ncü yüzyıldan kalma Huvant Hatun Camisi bunlardan biridir ve vakur ve zarif ölçüler içinde bir eserdir. Kayseri bir zelzele sonunda yıkılmıştır. Bu günkü kentin yarım kilometre kadar batısında, göle ve bataklığa giden yol üzerinde bu yıkıntıları görmek mümkündür.

Bu harabeleri seyrederken, musiki ve matem ile dolu aşkları, mutlulukları, umutları, mahrumiyet ve acıları düşününce duyulan hüzün hiç bir şeye benzemez. Bu gün, yıkık duvarlara ve asude sütunlara sadece rüzgâr dokunup geçer. Bu taş iskeletleri arasında, Nicephorus Phocas'ın Bizans İmparatorlarının iki başlı kartallarla süslü çizmelerini ilk defa giydiği o sarayın kalıntılarını bile seçmek imkânsızdır. Mezarlıklarla çevrilmiş yeni Osmanlı kenti kale, çarşılar, dergâhlar ve kervansarayların hemen yanında kurulmuştu. Dar sokaklarından ağır ağır kervanlar geçerdi. Bin yıllık kent şimdi tarih değerinde yeni bir anıya sahipti. Mustafa Kemal Türkiye'yi kurtarmak amacıyla verdiği mücadelenin ilk aşamalarında Sivas'tan Ankara'ya giderken Kayseri'de konaklamış ve kent halkının ona gösterdiği taşkın sevgi ile yenilenmiş bir güven içinde yoluna devam etmişti.

KISIM 17

ANKARA

Anadolu Coğrafyası ve Tarihi

Küçük Asya olarak da anılan Anadolu yarımadası Asya ile Avrupa'yı birleştiren bir köprüdür. Tibet, Pamir, Afganisyan, İran ve Anadolu yaylaları birbirini tamamlayarak kocaman bir dağlar sistemi meydana getirir. Anadolunun üçte biri büyük yaylalarla kaplıdır. Ortalama yükseklik Orta Anadolu'da sekiz-yüz metreyi bulurken, Doğu Anadolu'da bin beş-yüz metreyi geçer. Yaylaların hepsi de yüksek sıradağlarla kuşatıldığından, Anadolu'yu çevreleyen denizlerin, Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdenizin buharlaşmasından meydana gelen bulutların hayat veren yağmurlarından mahrum kalırlar. Bu sebeplerle denilzere bu kadar yakın oluşuna rağmen, Anadolu'da kara iklimi egemendir.

Anadolu yaylası (Platosu) Ege tarafından parçalanır ve alçalmağa başlar. Bu bölgede sahil iklimi hakimdir. Doğuda ise yayla bir merdiven gibi basamak basamak yükselerek, Doğu Anadolu dağlar kütlesinin doruğu olan Ağrı Dağında beş bin ikiyüz metreyi bulur. Yaylaları genellikle çıplak olmasına karşılık, Anadolunun dış yamaçlarında verimli topraklar bulunur ve bütün kıyı boyunca ve Ege bölgesinde bereketli bitkiler yetişir. Yaylalardan ve dağlardan doğan ve yorulmadan kendilerine dört

bir yönde yataklar açan büyük nehirler, bin bir engeli aştıktan, geniş kavisler veya menderesler çizdikten sonra denizlere ulaşırlar. Kutsal Kitap İncilde adı geçen iki nehir Anadoludan kaynaklanarak Basra Körfezine dökülür. Bunlar Fırat ve Dicle'dir. Karadeniz, Çoruh, Yeşil Irmak (antik ismi İris), Kızılırmak (Halis) ve Sakarya Nehirlerinin sularını alır. Ege Denizine Gediz (Hermus), Küçük Menderes (Lesser) ve Büyük Menderes akar. Seyhan (Sarus) ve Ceyhan (Piramus) Nehirleri de Akdenizde son bulur.

Anadolu toprağı tarihî yönden Doğunun en zengin beldesidir. Bir çok şaşaalı uygarlıkların beşiği olmuş, bir çok göçer ve muazzam ordular görmüştür. Bir çok kereler Savaşçıların kanlarıyle kızıla boyanmıştır ve büyük ölçüde insan kemiği ile kaplıdır. O bozkır, Baal'in taş mabutları gibi, değişmeksizin fütursuz durmaktadır. Şiddetli sarsıntılara uğradığı son jeolojik zamanın bitiminden beri bir çok neslin kaybolduğunu görmüş ve bunların sayısını unutmuştur. Krallıkların ve imparatorlukların kurulduğunu ve yıkıldığını görmüştür. Dinler de, aynı şekilde acı çekenlere teselli sunarak birbirini kovalamıştır burada...

Hititler

Buz devrinden sonra Anadoluda yaşadığını bildiğimiz ilk insanların özellikleri, Orta Asyadan geldiklerini düşündürmektedir. Bunlar Hititlerdir. Hititlerin aşağı Mezopotamya'nın ilk halkı Sümerlerle önemli derecede kültürel akrabalıkları vardır. Buz devrinden sonra, Sümerler, iklimi büyük ölçüde değişen, verimli topraklardan çöle dönüşen Orta Asya'yı terketmişlerdir. Aşağı Mezopotamya ve Anadolu'ya gelip yerleşmek üzere Kafkasları aşan Sü-

merlerle, Hititlerin göç sebepleri, Sami Kavimlerininkine benzemektedir. Sami'ler de, iklim değişmesi sebebiyle, farklı bölgelerden yola çıkarak Ağrı Dağı genel istikametinde göç etmişlerdi.

Sümerler Babil uygarlığının kaynağı olmuşlardır. M. Ö. 5000-6000 yıllarında, güneye doğru göçlerini durdurarak avcılık ve göçebelik hayatından tarım ve hayvancılık hayatına geçmişlerdi. Aşağı yukarı aynı zamanlarda Hititler de, güneşi takibederek başladıkları göçe Anadoluda son vermişlerdi.

İncilde adları Het olarak geçen Hititlerin, M.Ö. 2700 yılına kadar olan uygarlıkları hakkında bir şey bilmiyoruz. Bu tarihten sonra bin yıl süreyle gelişmişler ve M. Ö. 1700 yıllarında en parlak dönemlerini yaşamışlardı. Mezopotamya uygarlığı sönerken Hitit İmparatorluğu Orta Anadolu yaylaşında gelişmeye başlamıştır. Bu sırada Ege kıyılarında, Yunanistan'da ve Kıbrıs adasında yaşayan insanlar pek ilkel bir görünüm içinde idiler.

Anadolunun en eski uygarlığını yaratanların başlıca tanrısı ana-tanrıça Ma idi. Onun özel ayinlerini hadım edilmiş rahip ve rahibeler yönetirdi. Taşkili, dağların ilahi koruyucusu idi. Hititlerin özel bir kutsal-saygı gösterdikleri diğer tanrılar şunlardı: Güneş tanrısı Arena, Gökyüzü, toprak, büyük deniz, rüzgâr ve fırtına tanrıları, sonra tanrı Kilpantiris, tanrıça Kauka ve harp tanrısı Teşuç...

M.Ö. 3000 - 2700 yıllarında, Girit veya Minos uygarlığının ilk dönemine rastlayan o devirde, Ege'de yaşayan halkların çoğunluğu Asyadan gelmişlerdir. Anadolu'da bulunan çanak çömlekler ile Ege bölgesinde bulunanlar tarz ve biçim bakımından benzerlik göstermektedir. Yunan

uygarlığının kaynağını teşkil etmiş olan Miken uygarlığına öncülük eden Minos uygarlığında tapınılan tanrılar, tamamiyle Hitit kaynaklıdır. Girit anıtlarındaki ayin şekillerinin ötesinde, tabiat ve toprağı temsil eden dişi tanrılara (tanrıçalara) dayanan bir din benzerliği görebiliriz. Hitit ana tanrıçası Ma, sonra Sibel (veya Kıbele) olur ki bu da Yunanlıların toprak tanrıçasıdır. Çifte baltalı tanrı Asyalı Teşup, sonra «Labris» veya «balta» dan galat «Labrandus» lakabı verilen Girit'li Zeüs olur. Dil ve diğer bakımlardan, Ege halkları ile Orta Asyadan Batıya göçen halklar arasında, etkilenmeden de öte bir ırk akrabalığı araştırılabilir.

Teşup, Hitit mabedinin bin tanrısının yıldızını söndürecek ve bilinen dünyanın büyük kısmını fethetmek üzere ona inanan millete önderlik edecektir. Hititler, M.Ö. 18 nci yüzyılda Sami'lere karşı harbe giriştiler. Babil İmparatorluğunun çöküşüne kadar, bir çok Sami Krallığını kendilerine tabi kıldılar. Hititler, sadece bağımsız yaşamakla kalmayıp, Anadolu ve Mezopotamya'daki başka ulusları da egemenliği altına sokarak bir İmparatorluk yaratmışlardır. I. Mürsil Hitit hanedanlarının Kralları içinde en şanlı olanlarından biridir ve Babil'i ele geçiren odur. Babil tarihleri Hititlerden bu vesile ile söz ederler. Bununla beraber, bu millet, ne başkentlerini oraya götürecek kadar Babil'in etkisinde kalmıştır, ne de Mezopotamyanın verimli topraklarına aldanmıştır. Onlar ağır toprak işlerini ve geride bıraktıkları Anadolunun bağrında, yaylalarında esen acı rüzgârları herşeye tercih ettiler. Başkentleri Hattuşaş'ı yaylanın ortasında bugünkü Kızılırmak'ın yanında kurdular.

Arkeolog Mecridi Bey ve Hugo Winckler Anadolunun bir çok yerlerinde, Malatya'da, Zincirlide ve özellikle Bo-

ğazköy yanındaki kaybolmuş şehir Hattuşaş'da Hititlerden geride kalan sağlam duvarlar, saraylar, mabetler, heykeller, kabartmalar ve yazıları içine alan önemli kalıntılar bulmuşlardır.

Anadoluda birbiri peşinden gelen uygarlıklara rağmen, edebiyatlarını hesaba katmasak bile, sadece taştan anıtlarıyle Hititler, Ege dünyasının ilk uygarlığı olarak yerlerini korumaktadır. Gerçek bir başkent olan Hatuşaş kalesinde, Hitit ve Babil dillerinde, çivi yazısıyle işlenmiş binlerce tablet bulunmuştur. 1905 - 1908 yıllarında elde edilen bütün bu buluntulardan sonra, İstanbul Müzesine nakledilen bir arşiv kuruldu ve yazıların çözülüp okunmasıyle büyük Hitit Milletinin tarihi açıkça aydınlandı.

Hitit İmparatorluğu Hattuşaş'dan uzaklara yayılarak Suriye'nin bir kısmını almış ve M.Ö. 16 ncı yüzyılın ortalarında Babili ele geçirmiştir. Hititler Suriye'de başka bir güçlü milletle Mısırlılarla, on-sekizinci hanedanın en önemli hükümdarı Firavun III. Tutmes ile karşılaştılar. Bu Firavun bu yüzyılın başında tahta çıktığı zaman, Mısırda beş-yüzyıl egemenlik süren Hiksos Krallarını ülkeden sürüp çıkarmakla işe başlamıştı. Sonra Suriye'yi ele geçirmeye çalıştı ve Kadeş Antlaşmasıyle bu ülkeyi aldı, ama bunu başarmak için on-beş savaş yapmak zorunda kalmıştı.

Hititlerin ne kadar güçlü bir örgüte sahip olduklarını bu olaylar açıklamaktadır. Yetmiş yaşındaki Firavun, bugün Ayn Kadis denilen, Kadeş Kentinde ele geçirdiği ganimetin zenginliğinden ve sanat değerinden hayrete düşmüştü. M.Ö. 15 nci ve kısmen 14 ncü yüzyılda Hattuşaş'ın gücü, yeni bir rakibin doğması ile azaldı. Bu, kuzey Mezopotamyada gelişen Mitanni İmparatorluğu idi. Bununla beraber, M.Ö. 1380 yılında Hitit tahtına geçen

büyük idareci ve kahraman komutan Şubbililiyuma, sanatın ve bilimin gelişmesine önem verdi ve Mitanni'leri buyruğu altına aldı. Ona Büyük Kral denmiştir. Firavunlara karşı duyduğu geleneksel kinle harekete geçerek Tanrı Teşub'a kurbanlar adadı ve güçlü bir ordu topladı. Güneş Tanrısı Arnena'nın dünyasında her iki millete de zafer için yer yoktu.

Firavun ondan korktu. Bir dostluk gösterisi olarak, Tutankamun'un dul eşi Kraliçe Anksenpaten'i bir Hitit Prensi ile evlendirme teklifinde bulundu. Kral böyle bir antlaşma yapmayı kabul etti. Bu, tarihte bu türde bilinen ilk antlaşmadır.

Ancak, bu iki can düşmanı arasında harp yeniden başlayacaktır. Büyük Firavunların sonuncusu olan II. Ramses, atalarının harp zaferlerini gölgede bırakmak arzusu içinde Suriye'nin Fethine girişti. II. Marsil'in ordusu ile Asi Nehri vadisinde karşılaştı. Yenilginin acısını tadan Mursil oldu ve Hattuşaş'a dönerek orada kederden öldü. Büyük kurucu Ramses ise gelecek nesillerin onun yaptıklarına duyacakları hayranlıkla ne kadar heyecanlanacaklarını düşünüyordu. Hititlere karşı saltanatının beşinci ve sekizinci yıllarında yapmış olduğu savaşların öyküsü, onun Teb Kentindeki sarayında bulunan yarı kabartma heykellerde ve altındaki yazılarda görülebilir.

Başka bir Hitit İmparatoru, Montallu, bozkır kralların silahlarına karşı zafer kazanmaya and içerek Ramses'le karşılaştı, fakat Sina yarımadasında yenildi. Bu Hitit Kralının yerini alan kardeşi II. Hatusil Firavun'a barış teklif etti. İnatçı kuzey düşmanlarına karşı tam bir zafer kazanmasına imkân bulunmadığını anlayan Firavun bu teklifi memnunlukla kabullendi.

Her iki kralın temsilcileri anlaşma şartlarını görüşmek üzere buluştular. Bu milletlerin o zamana kadar benzeri görülmeyen üstün uygarlıkları antlaşma metnindeki seviyeli ifadelerden ve insancıl üslûptan açıkça anlaşılabilir. Tam metin olarak bilinen ilk tarihî antlaşma budur. Yıl M.Ö. 1279'dur, buna rağmen bu antlaşma diplomatik belgelere bir örnek olarak alınabilir. Yunan tarihçileri tarafından Sesostris adı verilen Ramses, antlaşmayı hiyeroglif yazısı ile bir gümüş levhaya ve Karmak tapınağının duvarlarına hakkettirmiştir. Hatusil'e gelince, o da antlaşmayı çivi yazısı ile belgelemiştir ve bu belge Boğazköy'de bulunmuştur.

Barış çok geç kalmıştı. Çünkü her iki imparatorluk da yüzyıllarca süren mücadele sonucu güçlerini yitirmişler ve şimdi kaçınılmaz çöküş yoluna girmişlerdi.

Hititlerle Mısırlılar arasındaki iyi ilişkiler kopmadı. Yıllar sonra Hitit İmparatorluk soyu ile, on-dokuzuncu Firavun hanedanı arasında kan bağı kuruldu. İmparator Hattusil Teb kentine şaşaalı bir kafile ile geldi. Yanında, Mısırlıların kendisine «Güneş Tanrısı Ra'nın güzelliklerini içeren Prenses» adını verdikleri kızı da bulunuyordu ve haşmetli Ramses'in yeni karısı olacaktı.

Heta'nın (Hititlerin) yıkılmasında başlıca sebep, Anadolunun Ege sahillerine sızan Aka'ların göçü olmuştur. Aka'lar Girit'in yıkılmasında da rol oynamıştır. Bu adayı M.Ö. 15 nci Yüzyılda istila ettiler, Knosos'u yıktılar ve sanatsal etkisiyle birlikte bütün hazinelerini ada içindeki Miken ve Tirins Şehirlerine taşıdılar. Bu gelişen şehirleri süsleyen saraylar ve çeşitli yapılar, Anadolu kültürüne sıkı sıkıya bağlı olan Minos uygarlığı ile güçlü bir ilişki kurulduğunun işaretleridir. Artık Miken çağı ve Aka yayılması başlamıştı.

Antik Hattuşaş'ın devlet arşivleri, uygarlığın incelenmesinde önemi ölçülemeyecek zengin belgelerle doludur. E. Forrer ve Hrozny orada, Hitit himayesindeki Akalar ile Hitit İmparatorluk elçileri arasındaki haberleşmelerin çivi yazılı metinlerini bulmuşlardır. II. Mursil'in arşivleri de bu Kralın Yunanistandaki Aka'larla ilişkilerini yansıtmaktadır. Bununla birlikte bu arşivlerin olağanüstü değeri, Yunan efsanelerinin (Mitolojisinin) tarihi karakteri hakkındaki delillerin yanlız bu arşivlerde bulunmasındandır. Bu arşivler lirik şiirin, trajedinin ve efsaneleştirilen kahramanlıkların tarihteki yerlerine açıklık kazandırmaktadır. Orada, Yunan uygarlığının zihin karıştırıcı hayallerle naklettiği olayların doğrusunu buldukları ve Truva harbinden 200 yıl daha eski tarihlerde yazılmış metinleri okudukları zaman arkeologların düştüğü derin heyecanı gözlerimizde canlandırabiliriz. Boğazköy'deki belgelere göre, Hititlerle Akalar M.Ö. 14 ncü yüzyılın ilk yarısında Şubbililiyuma'nın saltanatından itibaren temas halinde idiler ve Kralın ölümünde, Akaların başında bulunan Kral Antaravas bir Hititli idi. 1325 yılında, Akaların tahtı Kral Tavagalavas veya Eteokles'in eline geçmiştir. Bu şahıs o sırada Midilli Adasının da hakimi bulunuyordu ve kendisine tabi bir derebeyi olarak, Mursil'den de, Anadolunun Akdeniz kıyısındaki Pamfilya'yı (Antalyanın batısındaki bölgeyi) almıştı.

Hattuşaş'ın çivi yazılı belgeleri Troy kendinden ve Truva Krallığı ile halkından da söz etmektedir. Kayıtlara göre, Mısırlılara karşı yaptıkları harplerde, Hititlerin müttefikleri arasında «Dardana» da vardır. Homer, Truvalılara «Dardanoy» adını verir. M.Ö. 1225 yılında III. Dudalya'nın saltanatı esnasında, ülkelerin sıralandığı bir listede «Asuva» veya «Asya» adı geçer ve şehirlerinden biri de kolayca tanıyacağımız gibi, «Troysa»dır.

Bu değerli arşivler siyaset ve idare ile ilgili metinlerin yanında dinî ve tarihî hususlar üzerinde de son derece ilginç edebi eserler sergilemektedir. Hitit edebiyatı M.Ö. 14 ncü ve 13 ncü Yüzyıllarda hükümdarlık yapan üç Kralın şahsında üç şöhretli yazara sahipti. II. Mursil, kendi saltanat döneminin tarihini yazmıştır. Montallu, milletinin koruyucu tanrılarına dualar yazmış olan bir mistiktir ve bunlardan birinde şöyle demektedir: «Gökyüzünün güneşi, efendimiz, insanlığın çobanı; Denizden doğar ve göklere yükselirsin, Cennetin sahibi, benim Efendim ve insanların, köpeklerin, domuzların, büytün hayvanların ve toprakların efendisi! Her gün yargıç kürsüsünde adalet dağıtırsın.» Hattusil, bir kral ve yüce din lideri olarak 3300 yıl öncesinden bize seslenir. Bütün biyografisi boyunca koruyucu tanrıçasının adı geçer ve ona dualar düzer. Mursil de kendi mesleğinin mistisizmi içinde yaşamış ve kalben Arnena'nın göksel kutsallığına bağlı kalmıştır.

Hititler zayıflayınca, Atreidae'nin liderliğindeki Aka'ların kıyı bölgelerindeki baskı ve yayılmaları arttı ve bu yerlerde huzursuzluk başladı. Truva Krallığı ve diğer halklar Akalılara karşı koydular. Meşhur Truva Harbi bu sırada yapılmıştır.

Anadolunun Çanakkale Boğazına en yakın kesimindeki Menderes Akarsuyunun yanında yapılan kazılarda, Şliman, üst üste bir çok tabakadan oluşan Troy ve İlion harabelerini bulmuştur. İlgili efsaneler, Neptün ve Apollo tarafından inşa edilen surların koruduğu şehrin Herkül tarafından yıkılışını anlatır. Şliman, Homerin on yıl süren muhasarasından söz ettiği kentin ordaki altıncı şehir olduğunu isbat etmeyi başarmıştır. Arkeologların kentin düşüşü olarak verdiği tarih Hitit belgeleriyle uyuş-

maktadır. Çünkü, Miken Kralı ve Agamemnon'un babası Atreus, arşivlerde okuduğumuza göre, Kıbrısa M.Ö. 1225 yılında taarruz etmişse ve o tarihlerde Agamemnon, İlliona karşı kurulan Yunan ittifakının lideri olarak seçilmiş ise, o halde Şliman tarafından tespit edilen M.Ö. 1183 yılı oldukça yakındır. Herodot bu konuda en az yarım yüzyıl yanılmıştır.

Troy'un düşüşü ile aynı zamana rastlayan Dudalya'nın saltanatı esnasında, Trak ve Frik'ler, Trakyadan gelip Çanakkale Boğazını geçerek Anadoluyu istila ettiler ve bin yıllık İmparatorluğu yıktılar. Bu olay Akaların çöküşü il eaynı zamanda olmuştur.

Frikler

Anadolunun görünüşü tamamiyle değişmişti ve yeni bir dönem başlamıştı. Trak - Frik grubunun Anadoluyu ve Dor'ların Yunanistanı istilaları, bütün milletleri yerinden kopardı ve kütlece göçlere sebep oldu. Diğerleri denize açıldılar ve Akdeniz Kıyılarında uzak bölgelerde yerleşmeye gittiler: Aka'lar, Etrüskler, Şardlar, Aeolya'lılar, İyonlar ve Filistinliler... Daha sonra, Hattuşaş, Orta Asya menşeli ve Kafkaslardan inen göçebe halklar tarafından yıkıldı. Onlar da Hititler gibi aynı soydandı, fakat Hititlere göre ilkel sayılırdı. Bizanslılar, daha sonra, Orta Asyadan gelen bütün istilacı halklara, ayırım yapmadan, İskitler adını vermişlerdir.

Frik'ler veya Frikyalılar, Krallıklarını Orta Anadoluda kurdular ve egemenliklerini Anadolunun büyük bir kısmına yaydılar. Aynı zamanda, Hitit İmparatorluğunun hudutları içinde diğer devletler kuruldu. Bütün bu devletlerin yönetici sınıfları yabancı menşeli olabilir, fakat hepsinin ırksal özellikleri Anadoluya birbiri arkasına egemen

olan milletler için sağlam bir temel oluşturdu ve onların kültürel etkileri sonraki uygarlıklar için bir örnek oarak kaldı. Hititler arasında başlayan demirden faydalanma tekniği, Dor, Trak-Frik ve İskit istilalarının sebep olduğu halk göçleri döneminde bütün bilinen dünyaya yayıldı. Yunan uygarlığının babaları olan, Asyalı halkın, yani Hititlerin izleri bundan sonra yok oldu.

İstilacıların kurduğu büyük devlet Frikya, Hitit asıllıların kontrolunda bulunan Urartu Krallığı ile iyi ilişkiler içindeydi. Frikyalılar, küçük Asyadaki, Asur ve Lidya gibi diğer önemli ülkeleri Frikyayı rahatsız edecek birer düşman olarak görmüyorlardı. Masal Kralı Midas, bu sakin ve zengin halkın arasında hazinelerini biriktirmeye imkân buldu. Fakat Anadolu, coğrafi konumundan dolayı, istilalara ve kaçınılmaz savaşlara katlanmaya mahkûmdu. Orta Asya muazzam bir insn üretme tarlasıydı ve onun sert iklimi, daha iyi ülkeler ve daha yumuşak iklimler arayon çoban ve göçebe halkları batıya doğru ardı sıra göçe zorluyordu. 7 nci yüzyılda, Urartu Krallığı ve Frikya, Simer'ler (veya Simeryalılar) olarak bilinen kavimler tarafından bütünü ile yıkıldı. İstilacılar o kadar hızla yayıldılar ki Anadoluda pek fazla kalamadan İstanbul Boğazını aştılar. Büyücek toplulukları gittikleri yerlerde izlerini bırakarak Galya'ya ulaştılar ve Britanya'ya geçtiler.

Lidler ve Persler

Frikya bu fırtınadan sonra kendini toplayamadı ve Lidya'nın egemenliği altına girdi. Kral Krezüs artık Anadolunun büyük bir kesiminin mutlu hükümdarı idi. Derken, doğuda yeni bir krallık belirdi. O zamana kadar insan oğlunun gördüğü krallıkların en büyüklerinden bi-

ri... Bu İrandaki Pers Krallığı idi. M.Ö. 6 ncı yüzyılın ortalarına kadar Kurus, Ege kıyısına varmıştı. Büyük Kral Hattuşaş zamanından sonra Anadolu ilk defa yeniden tek bir hükümdarın yönetimine girdi. Kurus'un ihtirası Avrupayı bir Pers eyaleti haline getirmek idi. Yunanistan üzerine yürüdü ve ordusunun bitmez tükenmez bir şekilde Çanakkale Boğazından geçişini tahtından seyretti. Bununla beraber yapılan üç Yunan-Pers savaşı İrana felaket getirdi. Bu suretle Kurus İmparatorluğu da çöktü.

İskender ve Sonrası

Anadoluya kuvvetle yayılan Yunan etkisi Büyük İskendere zemin hazırladı ve o da en büyük fetihlerinden birini yaptı. İskenderin ölümü ciddi bir sorun yaratmıştı. Bu büyük mirasın çoğunu kim alacaktı? Generalleri bunun için savaştılar. Selefkus Nikator, diğer mirasçı Antigon'u yenerek M.Ö. 312 yılında Suriyede büyük bir imparatorluk kurdu ve bütün güney Anadolu bu imparatorluğa katıldı. Yarımadada başka Helenist devletler (yani Yunan olmayıp Yunanca konuşan devletler) doğdu. Batı Anadoluda Pergamon (Bergama) vardı, Biitinya Marmara Denizine uzanıyordu ve Karadeniz kıyısında Pontus vardı.

Anadolunun bundan sonraki istilası, önceki gibi, gene Batıdan geldi. Romalı Brennus iki-yüz bin Galya'lı askeriyle M.Ö. 281 yılında Makedonyayı istila etti, bu beldeyi ve Teselyayı ele geçirdi. Ancak, Delfi'de Apollo mabedini yağma ederken, öyle şiddetli bir fırtınaya uğradılar ki Galyalılar panik içinde kaçtılar. Yunanlılar bu fırsatı kaçırmayıp istilacıları imha ettiler. Mağrur Brennus intihar etti. Halk, bu mucize olayın yaratıcısı olarak gör-

dükleri tanrılara, Atheneye Artemise ve Apollo'ya şükranlarını sundular.

Bu sıralarda, Batı Anadolu karışık bir durumda bulunmaktaydı. Bitinya Kralı Nikomedes, Krallığın bir kısmını isteyen kardeşi Zibeas ile savaşıyordu. Kral, ücretli asker Galya komutanını yardıma çağırarak savaşı kazandı. Teşekkürünü, Krallığının güneyinde eski Şubbililiyuma İmparatorluğunun kalbi olan bir bölgeyi vererek gösterdi. Galyalıların ana merkezi elegeçmez «Aneyra» (Ankira - Ankara) kalesi idi.

Bunlar arazilerini genişletmeye çalıştılar, fakat başarı sağlayamadılar. Çünkü, daha önce onlara haraçla bağlı olan Suriye Kralı I. Antiochus M.Ö. 275 yılında yaptığı savaşta onları yendi. Böylece tekrar ilk işleri olan ücretli asker mesleğine dönüp Mısır Kralı Ptolemi Philadelphus'un hizmetine girdiler, sonra Antiochus'la birleşip Ptolemi'ye karşı savaştılar ve daha başka kralların hizmetinde bulundular.

Romalılar

Anadolu tarihinde yeni bir çağ açılacaktı. Roma Cumhuriyeti güçlü düşmanı Anibal'i Afrikada, İkinci Kartaca Harbinde yenmiş ve dünyayı elinin uzantısı içinde görmeğe başladığından gözlerini Doğuya dikmişti. Bu, bütün büyük fatihlerin gayesi olmuştur ki bunların sonuncusu Napolyon idi. Amerikanın keşfi dahi, Doğuya uzanma arzusunun bir ürünüdür. Kristof Kolomb'un Kastil Kraliçesi İzabel'e sunduğu ilk tasarı bu olmuştu.

Cumhuriyetin Asyaya müdahale etmesi için sebep çoktu. Suriye Kralı III ncü Antiochus, Romanın Akdeniz çevresinde genişlemek isteyeceğini önceden sezen Anibal'-

den işbirliği teklifi alınca, Romalılara taarruz etmek üzere Avrupaya yürümüştü. Romalılar galip gelerek bu kere onlar Lucius Cornelius Scipio komutasında Anadoluyu istila ettiler. Büyük Antiyok'un ordusunu, İzmir yakınında bir şehir olan Magnezya'da yendiler. Bunun üzerine Antiochus, Toros Dağları kuzeyindeki bütün toprakları bıraktı. Anadolunun bütün geçitleri Romalıların etkisine açılmıştı, ancak Romalılar adetleri uyarınca, doğrudan doğruya her hangi bir bölgeyi işgal etmediler.

Roma'nın, ilgisiz görüntüsü arkasına gizlenmiş olan egemenlik arzusuna bazı ülkeler karşı koyuyordu. Bunlardan biri Galatya (Antik Ankara, Çankırı, Yozgat bölgesi) idi. Galatyalılar, (Romanın iki devlet başkanından biri olan) konsül Manlius Vulso tarafından yenildiler ve güçsüz düştüler. Fakat konsül cömertlik göstererek, Cumhuriyetin müttefiklerini taciz etmemeleri şartiyle, Galatyanın bağımsızlığını tanıdı.

Derken, Anadoluda Roma için bir rakip belirdi. Bu Anibal'da mukayese edilebilecek, Pantus Kralı VI. Mihridat idi. Bu Kral, büyük bir ordunun başında olarak, M.Ö. 88 yılında Asya'yı fethe çıktı. Bergama, Bitinya ve Kapadokya'yı ele geçildi. Romanın amansız bir düşmanıydı ve ele geçirdiği ülkelerde bulunan bütün Romalıların ve İtalyanların öldürülmesini emretti. Cumhuriyet bu hakareti affedemezdi, fakat Mihridat dünyanın hakimi olarak Romanın ayağını kaydıracak kadar kendini kuvvetli hissediyordu. Yunanistanı boyunduruğu altına soktu ve çok kıymetli bir mücevhere benzeyen Atinayı ele geçirmek suretiyle, yeni İskender kendisine şan kazandıran, meşhur şehirlerin sayısını daha da artırmış oldu.

Mihridat ile Roma arasındaki mücadele uzun sürdü. En sonunda, Gnaeus Pompeius'un taarruzu karşısında

yenildi ve düşman süvarisi tarafından sıkıştırılınca askerlerinden birine kendini öldürttü. Cumhuriyetin Doğudaki düşmanı ortadan kalktığına göre, Anadolu Romanın insafına kalmıştı.

Anadoluda, kültürlerinin özellikleri sebebiyle Yunan eyaletleri denen bölgeler en sonunda Roma İmparatorluğuna katıldı. Galatya M.Ö. 25 yılında Romalı oldu. Anadolu bu putperest İmparatorluk içinde hatırı sayılır gelişme gösterdi. Ticaret gelişti ve her yerde güzel mabetler, diğer binalar ve her türlü bayındırlık tesisleri inşa edildi. Anadolunun Roma hudutları ufak tefek değişikliklerle aynı kaldı ve Büyük Konstantin, M.S. 330 yılında, Bizansı (İstanbulu) Roma İmparatorluğunun başkenti yaptığı zaman durum buydu.

İmparatorluğun ilk yüz yılında Anadolu misli görülmemiş bir karışıklık içinde altüst oldu. Tek Allahlı yeni bir dinin ateşli taraftarlarının sayısı büyük bir süratle artmağa başlayınca Roma tanrıları mermer temelleri üzerinde sarsıldılar. Bu dinin resulleri, Allahın Oğlunun, Tiberius'un idaresindeki Filistinde, insanlık aşkı uğruna çalışırken çarmıha gerilerek öldürülmüş olduğunu iddia etmekteydiler. Hristiyanlığın yayılması, baskı ile veya her hangi bir yolla önlenememekteydi. Eski geleneklerin ve inançların ülke bütünlüğünü koruyan esaslardan biri olduğu düşüncesiyle, bu dine karşı mücadele İmparatorların bizzat kendileri tarafından yürütülüyordu. 4 ncü yüzyılın başında, Konstantin, Hristiyanlığı devlet dini olarak tanıdı.

Doğu Roma (Bizans)

M.S. 395 Yılında, Orta Çağların başlangıcını damgalayan tarihte, İmparator I. Teodosyüs mülkünü iki oğlu

arasında paylaştırdı. Honoryus, merkezi Roma olan Batı kısmını aldı, Arkadyus da başkenti Konstantinopl olan Doğu Kısmını aldı .Aslında, İmparatorluk, Diocletian'ın Saltanatından beri ikiye ayrılmış bulunmaktaydı.

Son İmparatorluk veya Bizans İmparatorluğu olarak da adlandırılan Doğu İmparatorluğu, hem sanat ve edebiyat alanında, hem de kudret ve süreklilik bakımından parlak bir ömür geçirdi. Batı İmparatorluğu ise barbarlar tarafından kuşatılarak yüz yıl bile yaşayamadı.

Konstantinople, yüzyıllarca, kültür dünyasının merkezi oldu. 6 ncı yüzyılda, Jüstinyen devrinde Doğu İmparatorluğu en yüksek kültür düzeyine ve en büyük genişlik ve kudret derecesine ulaştı. Roma İmparatorluğu da yeniden bütün İtalyaya egemen olmuştu. Türklerin adı Avrupa da ilk defa Jüstinyen zamanında duyulmuştur. Çünkü o zamana kadar bu milletin her göç hareketi başka bir isim altında anılmıştı. Hunlar, önceki yüzyılda Avrupa dünyasını vahim bir şekilde tehlikeye sokmuşlardı ve Şalon muharebesi Hristiyanların lehine sonuçlanmasaydı, tarih başka bir istikamete yönelebilirdi. Hunları, Avrupa milletlerine büyük korkular yaşatan Avar istilası takip etti ve Son İmparatorluk özellikle onların taarruzlarından zarar gördü. Jüstinyenin ölümü ile İmparatorluk zaptettiği yerlerin bir kısmını kaybetti. Türkler, çeşitli adlar altında, İmparatorluğun gücünü Doğu hudutlarında hırpalıyorlardı. İranlılar Mısır ve Suriyeyi ele geçirdiler ve Boğaz kıyılarına kadar ilerlediler. Heraklıyüs, orduyu yeniden disipline soktu ve 622-628 yılları arasındaki bir seri başarılı seferden sonra kaybedilmiş arazilerin büyük bir kısmını yeniden fethetti.

Araplar ve İslamlık

622 yılında, şimdi Arabistanın mübarek şehri olan Mekke'de, İslamlık kudretinin başlangıcını işaret eden ve İslam takvimine başlama noktası olarak alınan bir olay meydana geldi. Tek Allahın varlığına dayanan üçüncü büyük dinin kurucusu olan Muhammet, bu büyük peygamberden korkup onu ölümle tehdit eden halkın kötülüklerinden uzak kalmak için doğduğu şehir Mekkeyi bu tarihte terketmişti. Kudreti ve taraftarlarının sayısı gün geçtikçe olağanüstü bir nisbette artmaktaydı.

Peygamber tam başarı kazanmıştı. Sekiz yıl sonra Mekkeye zaferle girdi ve putlarını kırdı. Sonra, bir millet halinde birleştirdiği bütün Arapları yeni dini bütün dünyaya yaymakla görevlendirdi ve bu maksatla kuvvete baş vurma yetkisi verdi. Kurulan İslam İmparatorluğu Fransadan ve Konstantinopl surlarından Asyada İndüs Nehrine ve Akdeniz kıyılarına ve Mısıra kadar yayılma başarısını gösterdi.

Muhammet, 632 yılında öldüğü için, bu derece büyük bir zaferi görecek kadar yaşamamıştı. İmparatorluğu kuranlar, onun halefleri, ilk dört Halife oldu. Bu halifelerin mensup oldukları ve İslam dünyasını Şamdan yöneten Emevi Hanedanının yerini, daha sonra Peygamberin Amcası Abbas'ın ailesinden gelen Abbasi'ler aldılar. Bu ilk bulutu diğerleri takip ederek İslamın ufuklarını karartılar. Bir Emevi olan Abdurrahman İspanyada ikinci bir Halifelik kurarak Arap İmparatorluğunu parçaladı.

Türkler

8 nci yüzyılda Orta Asyadaki Türk uluslarının büyük göçleriyle yeni bir devir başlayacaktı. Bunlardan, yüzyıl-

larca öncesinden beri, Tiyan Şan ve Altay Dağlarının ötesinde Türkistanda yaşayan çeşitli boylar, Hazar Denizinin doğusundaki düzlüklerde (Maveraün-nehir veya Turan Ovası) toplanmakta idiler. Diğer Türk boyları bunlara baskı yaptılar ve batıya doğru ittiler. Bu insan dalgaları birbiri ardı sıra akarak, Hazar Denizinin kuzeyini ve güneyini istila etmeye başladılar. Kuzey yoldan giden Peçenek'ler kan kardeşleri Macarları Karpatlara doğru sürdüler. Sonra da Sırbistan ve Bulgaristana inip bu ülkeleri yıktılar ve oralara yerleştiler. Güney yolu takip edenler ise Horasana ve İrana aktılar ve burda eski dinlerini terkederek Müslümanlığı kabul ettiler.

Peçenek ve Kuman Türk boylarının batıya göç etmesine sebep olanlar Oğuz Türkleriydi. Büyük doğu İmparatorluklarının, Doğu Roma İmparatorluğu ve Halifeliğin, yıkılmasında rol oynayanlar bu Oğuz Türkleridir. Oğuzlar Abbasi'lerin hizmetine asker olarak katılmışlardır. Ancak ,Türkler adi hizmet işlerinde bulunmak için doğmamışlardı. En kısa zamanda zayıf komutanlarını atarak kendileri başa geçtiler ve bağımsız beyliklerin sahibi oldular. Türkler, 9 ncu yüzyılda, Mısır'a egemen oldular. Ahmet İbni Tolun, Tolunoğulları hanedanını kurdu ve 10 ncu yüzyılda kısa bir Arap idaresinden sonra, başka bir Türk, Akşitler Hanedanını kurdu. Gazneliler İranda büyük nam bıraktılar ve bütün İrana hakim oldular. Diğer Türk hanedanları Kuzey-batı Hindistan ve Horasanı egemenlikleri altında bulundurdular.

Türk gücü ve hakimiyeti Selçuk hanedanı zamanında en yüksek noktasına ulaştı. Selçuk adı, birliklerini Türkistandan Horasanın verimli topraklarına getiren komutanın adından gelmektedir. 11 nci yüzyılın başına kadar Selçuklar, bütün İranı, Gürcistanı, Ermenistanı, İsfahanı

ve Bağdadı egemenlikleri altına almışlardı. Bu yüzyılın sonunda, artık sadece ruhani bir gücü kalmış olan Halifenin eski imparatorluğunun büyük bir kısmı söz götürmez bir şekilde Türklerin iktidarı altında idi. Selçuk ailesinin beş kolu farklı bölgelerde hükümdarlık etmekteydi: Kerman'da (İranda), Halepte, Şam'da ve son olarak Konyada, Anadoluda Türkler 11 nci yüzyılda Anadoluyu feth edip hemen her tarafına hakim olmuşlardı.

İlk Haçlı Seferi 906 yılında İznik ovasında, Türklerin elinde son buldu ve onu takip eden diğer haçlı seferlerini de bu güçlü hasımlar karşılayacaklardı. O zamandan sonra Bizans İmparatorluğunun çöküş halinde olduğu açıkça belirmişti. İsyanlar, entrikalar ve dinsel anlaşmazlıklar ile hem Avrupadan, hem de Asyadan gelen taarruzlar Bizansı manevi değerlerden yoksun küçük bir ülke haline getirdi.

Latin haçlı seferleri ona şiddetli bir darbe indirmiştir. 1208 yılında sefer için Venedikte toplandıkları zaman, 1195 te kardeşi Aleksi Ancelus tarafından tahtından indirilen eski Doğu İmparatoru II. İzak'ın oğlu, Prens Aleksi'nin yaptığı parlak vaatlere kulak vermişlerdi.

Ertesi yıl Temmuz ayında Konstantinopol surları haçlıların şiddetli bir taarruzuna uğradı. Aleksi Ancelus içten ve dıştan karşılaştığı durumu çok tehlikeli görerek hazinesinin bir kısmını alarak kaçmaya karar verdi. Kör İzak ve sevgili oğlu ciddi bir merasimle taç giydiler, fakat, muazzam bir ganimet isteyen Latin efendilerine de borçlarını ödemek zorundaydılar. Bizansın efsanevi hazinesi tehlikeli bir şekilde eridi gitti. Ağır vergiler koymak zorunluluğu hasıl oldu. Halk hem bu duruma, hem de Ortadoks papazlarının Katolik Papaya itaat etmek zo-

runda kalışına tepki gösterdi. Yapılan genel protesto gösterileri sonunda asayiş iyice bozuldu.

Bu karışık durumlardan faydalanan Prens Aleksi Dukas, IV ncü Aleksi'yi bizzat öldürerek, kendini İmparator ilan etti ve şehrin kapılarını haçlılara karşı kapadı. Onlarla müzakere etmeye çalıştıysa da, haçlılar, son gelişmeler karşısında bekledikleri fırsatın geldiğini gördüler ve bu güzel şehre sahip olma arzularını tatmin etmek istediler. Üç gün sonra Konstantinopl düştü. Şehrin yağma edilmesi esnasında haçlılar tarafından yapılan canavarlıkların üstünde durmadan geçmek daha iyi olur.

Dördüncü Haçlı Seferinin komutanları Doğu İmparatorluğunu aralarında paylaştılar. Konstantin'in şehri, Trakya ve Sangarius (Sakarya) Nehrinden Ege Denizine kadar bütün Anadolu kıyı bölgesi Flander Kontu Baldvin'e verildi. Kont Blua Bitinya'yı (Marmaranın doğu bölgesini), Montferrat Makedonya'yı aldı ve diğerlerine de çeşitli arazi parçaları ve şehirler düştü.

Latin İmparatorluğunun ömrü uzun olmadı. Bizanslıların ve Türklerin taaruzları ile kentin içine sıkıştırılmış olan Son Latin İmparatoru II. Baldvin, 1261 yılında, Mikael Peleologos tarafından tahtından indirildi. Doğu İmparatorluğu Latin istilasının yarattığı felaketten sonra belini doğrultamayacaktı. Mikael, zaferden sonra, «Allahın Koruduğu Şehir»e girdiği zaman onu çok hazin bir manzara içinde buldu. Kente bir müze görünümünü veren bütün sanat yapıtları Batı'ya kaçırılmıştı... Meselâ Kadriga (yan yana koşulmuş dört atlı araba) anıtı şimdi Venedikten Sen Mark Katedralinin ön cephesini süslemektedir.

Anadoluya egemen olan Selçuk Türklerinin halefleri Osmanlı Türkleri, Bizansın Asyadaki illerini birer birer ele geçirdiler ve Konstantınopol'u kuşattılar. Ankara ovasında Osmanlı Ordusunu imha eden Timurlen'in istilası yüzünden, Sultan Beyazıt Konstantinopol'u eline geçiremedi. Bu yenilgi yeni doğmuş bulunan Osmanlı İmparatorluğuna yıllar kaybettirdi. Eğer Türkmen fatihi, dünyaya hakim olmak arayışları içinde, Anadoluyu ele geçirmek tenezzülünde bulunacak kadar hırslı olmasaydı Osmanlıların kaderi çok farklı şekilde gelişebilirdi.

Ankara

Bilinmeyen zamanlardan beri, Orta Anadoluda, geniş bir boz düzlükte yer almış, yalçın bir tepe halinde yükselen bir kale kenti vardır. Düzlüğün ortasındaki bu kayalık tepe Hitit Başkenti Hattuşaş'ın 140 kilometre batısında ve Anadolunun büyük nehri Kızılırmak kavsinin ötesinde yer almıştır. Bu doğal bir kaledir ve bin Tanrının koruduğu İmparatorluğu etkileyen güvensizlik dönemlerinde Hitit Başkenti için bir ileri karakol ve direnme noktası olmuştur.

Göçler ve ordular, Doğu Anadoludan, aşağı Mezopotamyadan veya Suriyeden Avrupaya doğru yönelirken veya aksi yönde hareket ederken ayak izlerini Orta Anadoluda bırakmak zorunda idiler ve bir çok durumlarda Hititlerin tahkim ettikleri bu yüksek dağın tepeden baktığı düzlükten geçmişlerdir. Doğu ile Batının kimbilir kaç defa çarpıştığı bu yarımadada, bu bölge bir muharebe alanı olarak şöhret kazanmıştır.

Homer'in Troy'u düştükten sonra, Hitit İmparatorluğunun harabeleri üstünde Frik'ler yeni Frikya devletini kurdular. Hitit'in kültürel etkisinin egemen olduğu Frik-

ya'da, masallara göre, sanatsal yapılar gelişmiş ve yeni ve güzel kentler kurulmuştur. Ancak, Hititlerin sanatsal ve ruhsal gücü ile kıyaslanınca Anadoluda Friklerin sanatsal gelişmesini gösteren hiç bir kalıntı olmadığına göre, onların ,normal olarak, Hitit şehirlerini yeniden inşa ettikleri sonucunu çıkarabiliriz.

Anadoluda Frik'lerin egemen olduğu zamanda adına Ankira (Ancyra) dedikleri ve sözünü etmekte olduğumuz kale-kent için de durum gerçekten böyledir. Efsaneye göre Ankira'yı mitolojik Kral Midas kurmuştur. Aynı kent olduğu hakkında kesin delil bulunmamakla beraber, Hitit metinlerinde bu şehir Ankuva olarak geçer. «Ancyra» sözcüğü «Çapa» anlamına gelirse de bilginler onun kaynağı üzerinde anlaşamamışlardır. Buna rağmen, Türk ırkının beşiği olan Orta Asyadaki bir akarsuyun ve bölgenin adına pek benzediği için, araştırıcılar, bu şehrin asıl adının Hititçe olup sonradan değiştirildiği yolunda düşünmeğe başlamışlardır.

Orta Anadoluya sahip olmak isteyen her istilacı, mağrur Ankira Kalesini ele geçirmek için çok kan kaybetmek zorundaydı. Galyalılar kaleden başlayarak tepenin eteklerine doğru yayılan Galatya Şehrini çevirecek şekilde iistihkâmlar inşa etmişlerdi. Hititlerin kalesi en iyi doğal arazi savunması veren bir kayalık üzerinde kurulmuştu. Duvarları, güçlükle taşınan büyük kayalarla inşa edilmiş ve yapının geri kalan kısmı kerpiç tuğlalarla işlenmişti.

Roma, Ankira'yı Galatyanın başkenti yapmıştı. Ogüst (Augustus) kente güzel binalar, hamamlar, mabetler, bir hipodrom ve kemerli su yolları hediye etti. Romalılar kenti düzlüğe doğru yaydılar ve kuvvetli duvarlarla çevirdiler. Böylece, Ankira, Yunan veya Roma devirlerin-

deki önemli şehirlerin çoğunda görüldüğü gibi bir dış duvara ve aşağı yukarı aynı sağlamlıkta iç kaleyi (Akropolis'i) çeviren bir iç duvara sahip oldu.

Roma devrindeki Anadolunun her yeri gibi, Ankira da gelişmekteydi. Kent gittikçe daha zenginleşiyor ve tanınıyordu. İmparatorun şerefine, şehir, bir saygı ünvanı olarak, «Sabaste» adı ile taltif edildi. Ankira'nın ileri gelenleri İmparatora ve Romaya minnettarlıklarını göstermeye karar verdiler. Daha Ogüst sağken, onun için bir mabet, Ogüst Mabedini, inşa ettiler. Bu yapıt, birbiri ardına uğrayan saldırılar, yağmalar ve yangınlarla yıkılmış olan diğer şehir anıtlarının aksine, haşmetli kalıntılarıyle hala ayaktadır.

İmparatorluğun bir çok şehrinde, daha sağken tanrılaştırılan İmparatorun ve Romanın uğruna dini törenlerin yapılması için mabetler inşa edilmişti. Anadoluda Pisidya (Burdur bölgesi), Apollonia (Uluborlu) ve diğer yerlerde böyle tapınaklar vardı, fakat Ankira'daki mabet güzel mimarisinden dolayı en önemlisi idi. Bu tapınağın açılışında gösterişli şenlikler düzenlenmişti. Mabedin önündeki revakta (sundurmada) hatıra olarak hakkedilmiş şu cümleleri bulabiliriz: «Ogüst ve Roma tapınağının Galatyalı rahipleri, açılış töreninde kurbanlar keserek, bu tapınağı kutsal Ogüst'e ve Tanrıça Roma'ya adadılar. Konsül ve imparatorluk koruyucusu Lollianus'un başkanlığı altında boğa ve vahşi hayvan güreşleri yapıldı, bir genel tatil verildi ve diğer gösteriler sunuldu.»

Ogüst'ün ölümünde ,Galatya yetkilileri ona son bir saygı gösterisinde bulunmaya karar verdiler. Tapınağın duvarlarına büyük İmparatorun yaptığı işlerin başlıklarını yazdılar. Bunlar onun Vasiyetnamesi olarak tanınmış ve Romada iki bronz levha üzerine hakkedilmiştir. Re-

vak'ın iç duvarlarındaki yazı şu cümle ile başlar : «Rerum Gestarum Divi Augusti Quibus Orbem Terrarum İmperio Populi Romani Subjecit» - «Kutsal Ogüstün, dünyayı Roma halkının yönetimine itaat ettirirken yaptığı işler.»

Yetmiş yaşlarını görmüş olan İmparatorun veda mesajı, zamanın tahribatına karşı koymuş bulunan duvarlar üzerinde günümüze kadar ulaşmıştır.

Neron bu şehre (Metropol) büyük şehir ünvanını verdi .Antonyus Karakalla, surları tamir ettirdi ve vatandaşlarda şükran ifadesi olarak kentin adını Antonyana olarak andılar. Ankira'nın önemi, Doğu İmparatorları idaıesinde, hiç bir zaman azalmadı. Aksine, Son İmparatorluğun en önemli merkezlerinden biri oldu. 7 nci yüzyılda, Herakliyus'un karşı koymağa çalıştığı Pers istilası sırasında, II. Hüsrev'in eline düşünceye kadar önemini muhafaza etti.

Bizanstan sonra, şehir Arap Halifelerinin eline geçti, sonra tekrar Hristiyan idaresine girdi ve 11 nci yüzyılda Danişment Türklerinin eline düşünceye kadar böyle kaldı. Haçlılar da kenti ele geçirdiler, fakat kısa bir süre için... Danişmentlilerden ,Konya Selçuklarına geçti ve tekrar geri alındı. En sonunda 12 nci yüzyılın ikinci yarısında Selçuklar idaresinde kaldı.

Ankira, 1304 yılında Gazan Hanın Moğol orduları tarafından zaptedildikten sonra Moğol hanedanı olan İlhanlılar zamanında valilerle idare edildi. İranda karışıklıklar başlayınca, Moğollar İrana dönmeğe mecbur 'kaldılar ve kenti Alaattin Ertana adında bir Türk'e bıraktılar. O da bağımsızlığını ilan ederek 1341 yılında Sultan ünvanını aldı.

Moğol egemenliği etkisini kaybettikten sonra, Moğolların Angüriye adını verdikleri kent, Ahi denilen bir nevi ortaçağ örgütünün yönetimine geçti. Bu yönetim, Müslüman ortağın ilk yüzyıllarında başlamıştı ve kendi merasimlerini ve örgütlenme usullerini uyguladıkları tasavvufi (Mistik) bir kardeşlik anlayışından ilham almaktaydı. Ahi'ler arasında esnaf ve zanaatkar loncaları, dervişler, tacirler ve önemli kişiler yer alırdı. Bir nevi mason teşkilatına benzerdi. Ahilerin soylu ve yiğit kardeşliği, 13 ncü yüzyılın sonuna ve 14 ncü yüzyılın başına kadar gücünü korudu. Selçuk iktidarı zayıflayınca, Ahiler, şehirlerin ve kasabaların idaresini ellerine alarak anarşiye meydan vermediler. Ahilerden sonra, kent, 1362 yılında Osmanlı Sultanı I. Murat'ın hakimiyetine girdi.

Arap tarihçileri ve coğrafyacıları bu kente Ankara adını vermişler, Türkler de bu adı benimsemişlerdir. Ankara, Sultan Beyazıt'in Timurlenk tarafından yenilgisine tanık olmuş ve onun acılarını duymuştur. Tekrar Osmanlı Türkünün eline geçen kent, sayfalar dolusu anılar yaşamış olmasına rağmen, bundan sonra, tarihin belleğinden silinmiştir.

Ankara, içinden uzun deve kervanlarının gelip geçtiği diğer taşra şehirlerinden farksızdır. Osmanlı İmparatorluğunun son çöküş yıllarında tam bir harabeye dönmüştü. Her yerde yoksulluk göze çarpıyordu. Çalılıkların tahripkar istilasına uğrayan harabelerin bile haşmeti kayboldu. Zaman zaman, şehir halkı, koruyucu surları güçlendirmek için eski anıtların yıkıntılarını taş ocağı gibi kullandılar. Bu sebeple, sütun başlıkları, oyma taşlar ve sütun parçaları sökülüp kullanıldı.

15 nci yüzyılın başında Hacı Bayram adında dindar bir saygın kişi Ankara'da, kendi adını alan ve o dönemin

Türk sanatını yansıtan bir cami yaptırdı. Bu, Ankara'da inşa edilmiş son önemli yapıt oldu. Evlerin çoğu kerpiçten yapılmıştı. Bu duvarlar yayladan esen rüzgarla kısa zamanda elden çıkıyordu. Böylece yaz güneşinin hasıl ettiği çatlaklarla tamamıyle terkedilmiş bir görüntü veriyorlardı. Yangınlarla harap olmuş semtlerde bu görünüş daha da belirli hale geldiği için şehir şekilsiz bir yangın harabesine benziyordu. Düz arazide inşa edilmiş bulunan duvarlardan geriye sadece bir kaç uzantı kalmıştı.

Kalenin bulunduğu tepenin yanında, Timurlenk tepesine doğru tırmanan düz arazide yer almış olan Türk mezarlığında erozyonun etkilerini görmek mümkündür. Çoğu iri bir taş parçasından başka bir şey olmayan farklı şekillerdeki mezar taşları, mezarlığın eski kesiminde yerde yatadurmaktadır. Ötede beride toprakla örtülmüş taşlar görülebilir, bir kısmı tamamiyle toprak altında kalıp gözden kaybolmuştur. Çünkü, zaman her şeyi siler süpürür, hatta ölülerin hatıralarını bile.

Çifte surlarıyle, kale, haşmetini eksiksiz korumaktadır. Sokaklarından, tam örtülü geleneksel peçeleriyle, hayaletler gibi kadınlar geçer. Erkekler, gözalıcı giysileri ve kırmızı fesleriyle günlük işlerini görürler. Çoğu, Ankara keçilerinden elde edilen tiftik ticaretiyle uğraşır.

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal, Temsilciler Kurulunun karargâhı olarak seçilen kenti işte bu halde buldu. Ankara Marmara'dan Suriye'ye uzanan ana hat ile bağlantısı olan bir demiryolu hattının bitim noktası idi. Demiryolu bile bu eski kenti, bulunduğu hazin durumdan kurtaramamıştı.

27 Aralık 1919 gününün öğleden sonrası idi. En olaganüstü olaylara dahi kayıtsızlıkla bakma alışkanlığındaki

Anadolu'da bile hayranlık uyandırıcı işler başaracak olan bu adam Ankaraya geldi. Artık hiç bir şey Ankara'yı şaşırtmaz görünüyordu. O nelerle karşılaşmamıştıki : Harpler, refah dönemleri, açlık yılları, tarih boyunca normal gelişme ve çökme kaderini yaşamış imparatorluklar, bir zamanlar milyonlarca taraftarı olup da kaybolmuş olan dinler, uğruna kurbanlar verildiği zamanlardaki dehşehli görünüşlerine rağmen sonradan unutulmuş olan tanrılar...

Paşanın geliş haberi, Ankara'nın sakin insanları arasında çabucak yayılmıştı. Hepsi onu karşılamaya çıktılar. Kalabalık bir grup onu kente girmeden yolda yakalamak için gitti. Şehre gelince coşkun bir hoşgeldinle karşılandı. Halkın arasında hocalar ve dervişler de eksik değildi.

Yıpranmış bir arabanın içinde gelen bu adam çok sade giyinmişti. Uzun saatlerini çok çalışarak geçirmiş bir kimsenin görünümündeydi. İşte, dediler, Mustafa Kemal bu! Bir çok savaşların kahramanı... Hareketlerine karşı önüne çıkacak düşmanlardan korkmayan biri... «Ya istiklâl, ya ölüm» seçimini yapmış bir adam... Hiç bir şüphe ve tereddüte yer vermeyen bir güven dolu kişi... Halk alkışlıyordu, ona yaklaşmak, onu görmek istiyordu. İfadeleriyle onunla birlikte olduklarını göstermek istiyordu. O yüce an gelince, onu takip etmekte duraksamayacaklarını anlatmak istiyordu halk...

KISIM 18

İSTANBUL'UN İŞGÂLİ

«Harabeler Bile Yok Olmuştu»

Mustafa Kemal, antik Ankara'ya vardığı ilk günde, kendisi gibi halkın duygularını anlayan ve yalnız milli bağımsızlığı kazanmak için yaşayan bir insanın Anadoluda, bundan daha uygun bir ortama sahip, başka bir kent bulamayacağına inanmıştı. Doğu sorunu'nun ortaya atıldığı gündenberi, Batılı Devletler Türklerin Avrupa'dan atılması gerektiğini bir çok defa tekrarlamışlardı ve çok muhtemeldi ki, hâlâ ve eskisinden daha kvevutle aynı fikri beslemekte idiler. O halde, bir insanın kendi içine çekilmesi ve büyük bahtsızlığı içinde kendi kendisini araştırması gibi, Türk Milleti de ruhundaki gerçek gücünü, Anadolu yaylasında bulabilirdi. Türkiye kendi ırkının kaynağından yeniden canlanacaktı.

Türkiyenin bağımsızlığını korumakla sorumlu olan ve bunu milli şerefi lekelemeden başarmayı düşünemeyen, fakat tam aksine yabancıların arzuları karşısında boyun eğer idarecileri kastederek demişti ki: «Adalet dilenmekle ve başkalarına kendini acındırmakla millet işleri, devletin onuru ve bağımsızlığı güven altına alınamaz. Adalet dilenmek ve acındırmak gibi bir ilke yoktur. Türk milleti, Türkiyenin yarınki çocukları bunu bir an aklından çıkarmamalıdır.»

Mustafa Kemal; vatanını kurtarmak için beslediği büyük arzunun bu tarihi kentte güç kazandığını hissetti. Ankaranın harebeleri arasında, tarihte bildiği bütün imparatorlukların, az veya çok başarılı bir ömür geçirdikten sonra aynı sona, hazin bir çöküşe uğrayışını gözleri ile gördü. Ankara'ya bir şehir veya kale olarak sahip olan ilk uygarlıklardan şimdi hemen hemen hiç bir kalıntı görülemiyordu. O anda Lucan'ın sözlerini hatırlamış olabilirdi: «etiam periere ruinae - harebeler bile yok olmuştu.» Bununla beraber, güçlü ve bir çocuk kadar umutla dolu olan halkla teması, Anadoludaki Türk milletinin uygarlık yolundaki hayatına başlamaya hazır olduğunu ona gösterdi.

Osmanlı İmparatorluğu uzun süren çöküşünü tamamlamıştı ve artık ölmüş sayılabilirdi. Ancak, Türk Milletini de kendisiyle birlikte sürükleyemeyecekti. Zaten Arap ve Fars geleneklerine dayanan muhteşem Halifelikte Türk halkına yeterince kıymet verilmemişti.

Milliyetçi Parti

Kemal Ankara'ya varınca, Anadolu ve Trakya haklarını savunma Derneğinden seçilmiş olan millet vekillerine bir tamim telgrafı göndererek onları Ankara'ya çağırdı. Dernek, şüphesiz ki, siyasi bir parti idi. Temsilciler Kurulu onun tertip komitesi ve Kemal de Başkanı idi. O halde, Demokratik ülkelerde olduğu gibi, Meclise milletvekili olarak seçilmiş bulunan parti mensuplarının Parlamento içinde partilerinin siyasal görüşlerini savunmaları gerekirdi.

Kemalin sinirleri devamlı olarak güçlükler karşısında sınav vermekteydi. Bir çok üye, onun tamimine umutsuz cevaplar verdiler. Parlamentonun en kısa zamanda açılacağı düşünüldüğünden ivedi olarak çağırılmış oldukları Halifenin şehrine gideceklerini bildiriyorlardı. Paşa, üyelerin onunla buluşmasını önleyen bir hile karşısında bulunduğunu anladı. Milletvekillerinin çoğu onu şahsen tanımıyordu ve durum hakkındaki görüşlerini bilmiyordu. Ülkeyi aylardanberi Parlamentosuz bırakmaktan üzüntü duymayan Padişah ve saray mensuplarının, acele bir davetle birden bire onu açmakta bu kadar sabırsız görünüvermeleri Mustafa Kemale tuhaf gelmişti.

Her şeye rağmen, Milliyetçi Üyeler, önce Ankara'ya gitmeleri hususunda Temsilciler Kurulundan kesin talimat aldılar.

Ali Rıza hükümeti güç problemlerle karşılaşmıştır. Milli hareketi milletin gerçek gücü ve iradesi olarak tanımakta yeterince anlayış gösteremiyordu. Milli hareket, hakikatte milletin gerçek gücü olduğu için, hükümet bir hayal gibi yetkiden mahrum idi ve bir hayalet gibiydi. Müttefik Yüksek Komisyonu üyeleri Pariste Yüksek Konsey tarafından alınan kararları hükûmete bildirdiler. Bu emirler; Hükûmetin elinden geldiğince bunlara itaat etmek istemeyişinden ziyade, milliyetçiler karşı koyduğu için uygulanamıyordu. Bunun üzerine Yüksek Komisyon üyeleri; yeni şikayetler ve tehditlerde bulunarak, İmparatorluğun aciz hükümetine yüklenmeğe başladılar.

Yunan İşgalinin İç Yüzü

Kasım 1919'da, General «Sir George Milne», Yunanlıların şimdi işgal edecekleri daha geniş bir bölgeyi bir harita üzerinde çizerek Osmanlı Harbiye Nazırına gönderdi ve Türk direniş kuvvetlerinin bu hattın ötesine çekilmelerin emretti. Doğal olarak Mustafa Kemal buna karşı koydu. Milne, tarlalarını, bahçelerini ve evlerini savunan Türk halkına karşı Yunan istilacılarını koruyordu. Ne olursa olsun, İngiliz generalinin, Yunan işgali esnasındaki karışıklıklardan kimin sorumlu olduğunu tesbit etmek üzere İzmir bölgesine gönderilen uluslararası komisyonun vardığı sonuçlardan haberi olmamasına imkân yoktu.

Müttefik makamlar bu resmî raporu Ekim 1919'da almıştı. Komisyonun üyeleri olan Amerikalı Amiral Bristol, Fransız Generali Brunoust İngiliz Generali Hare ve İtalyan Generali Dall'Olio, Yunan işgalinden önce Hristiyanların durumunun iyi ve her türlü tehlikeden uzak bulunmuş olduğunu kabul etmekten çekinmemişlerdi. Raporun Yunan sefer kuvvetiyle ilgili kısmı şöyle diyordu: «İşgal hareketi, uygar bir görevi yerine getirme görüntüsü vermekten çok derhal bir işgal ve haçlı seferi manzarasına bürünmüştür.» Komisyon üyelerinin vardığı sonuca göre, çıkarma gününde meydana gelen ağza alınmaz zulüm olaylarının sorumluluğu, görevlerini yerine getirmeyen Yunan Baş Komutanlığının ve Subaylarının omuzlarına yüklenmekteydi. Yunan kuvvetlerinin ilerlemesi esnasında Anadolu içlerinde dökülen kanlara sebep olarak da Yunan Hükûmeti sorumlu tutulmaktaydı. Ayrıca, Yunan kuvvetlerinin İzmir'den öteye geçmelerine Pariste yetki tanınmamıştı. Menemende

olduğu gibi, herhangi bir tahrik olmadan başlatılan kırımların sorumlusu olarak Yunanlılar gösteriliyordu.

Eğer Barış Konferansı İzmir bölgesinin Yunanistan'a ilhakını ilân etmek niyetinde ise, bu karar milliyetler prensibine zıt düşecekti. Çünkü bu bölgede Türk nüfusu nisbet kabul etmez bir şekilde Rumlardan fazla idi. Bu gerçek, İzmir, Menemen, Aydın, Bergama ve Manisa facialarının arkasındaki haksızlık sebeplerini yeter bir açıklıkla göstermektedir. Bütün bu bölgelerde o kederli günleri işaret eden o kadar çok mezar taşı görülmektedir ki, bu tarihler o beyaz taşlardan ziyade, açlık ve zulüm çekenlerin kalplerine daha derin acılarla hakkedilmişti. Bu trajik anıtlar kurban edilmiş olanlarla bilrikte, gelecek olan intikamcılarını beklemekteydi.

Yahya Kaptan

Mustafa Kemal'e karşı olanlar zararlı faaliyetlerine devam ediyorlardı. Ana gayelerinden biri, Kemal'in halkı ayaklandırdığını ve Hristiyanlara eziyet etmeleri için tahrik ettiğini ve isyancı liderlerin hâkim olduğu bölgelerde idaresizlik ve güvensizliğin hüküm sürdüğünü ispat etmek idi. Bu iddialara gerçeklik kazandırmak maksadiyle müslüman olmayanlara karşı cinayetler işleyen eşkiyalar el altından desteklendi ve bunların yaptığı faaliyetler bütün suç Kemalist Devrimcilere yüklenmek suretiyle, derhal Yüksek Komisyon üyelerine ve yabancı basın mensuplarına duyuruldu. Bu kampanyaya karşı koymak üzere Kemal Paşanın kurduğu müfrezeler etkili bir şekilde çalışıyordu. Bunlardan en önemlisi Boğaziçi çevresindeki bölgelerin emniyetinden sorumlu olan Yahya Kaptanın liderliğindeki müfreze idi. Yahya Kaptan, vazifesini büyük bir özveri içinde başarmakta iken, bir gün büyük bir askeri birliğin

baskınına uğrayarak vuruldu. Bu vatansever insan kurtuluş mücadelesinin ilk safhasında can veren vatan şehitleri arasında önemli bir yer almaya hak kazanmıştır.

İstanbul Meclisi ve Milli And

Meclis üyeleri toplanma yerine küçük gruplar halinde veya teker teker geliyorlardı. Kemal hepsiyle ayrı ayrı konuştu ve onlara; Türkiye'nin geçirmekte olduğu bu anların zahmetli ve çetin bir nitelik taşıdığını, bu günlerin ancak, milletlerin tam bir yok-olma durumundan önce karşılaşacağı şartlarla mukayese edilebileceğini, böyle feci durumlarda halk kendi kaderinin dizginlerini cesaretle kendi ellerine almadığı ve kendi sorumluluğunu kendisi yüklenmediği taktirde onları bekleyen geleceğin çok hazin olacağını anlatmaya çalıştı. Bu gün için, diyordu Kemal, kuvvetlerimizi tek bir müşterek amaç uğruna birleştirmemiz gerekir. Mecliste, milliyetçi kuruluşların destekleyeceği bir vatanseverler grubunun oluşturulması lâzımdır. Mustafa Kemal millet vekili olarak seçildiği halde, anlaşılması kolay sebeplerden dolayı, İstanbul'a gitmemeye karar vermişti. Bununla beraber, Rauf dahil en etkili üyelere, Meclis Başkanı olarak seçilmek istediğini ve bunun en uygun plan olacağını söylüyordu. Bu yapılabildiği takdirde, Meclise dışardan bir müdahalede bulunulması halinde ki böyle bir hareketin yapılmasını bekliyordu, yeni bir yerde, yeni bir Meclis toplayabilmesine imkân sağlanmış olacaktı.

En son üyeler de İstanbula hareket etti ve Meclis 1920 Ocak ayı ortasında açıldıysa da ayın sonuna kadar resmen çalışmaya geçemedi.

Daha Meclis faaliyete başlamadan, Müttefik Temsilcilikleri Osmanlı Hükümetine bir ültimatom vererek

Harbiye Nazırı ile Genelkurmay Başkanının kırk sekiz saat içinde görevden alınmasını istediler. Onları milliyetçi hareketi tutmak ve Yüksek Komisyonun emirlerine itaat etmemekle suçluyorlardı. Her ikisi de istifalarını verdiler.

Mustafa Kemal bu olaydan biraz geç haberdar oldu. Devrimcilerin, Fransızlar'a ve Yunanlılara karşı gösterdiği direnişe müttefiklerin kızmış olduklarını anladı. Ayrıca, bu ülkelerin baskılarını artırarak Türkiyenin kendilerine boyun eğmesi gerektiğini anlatmaya çalıştıklarını görmekteydi. Onlara göre, ülkenin parçalanmasını gerçekleştirecekleri an yaklaşmaktaydı. Bu maksatla Türkiyenin ne derece fedakârlık yapmaya hazır olduğunu şimdiden anlamaya çalışıyorlardı. Bir Bakanın azledilmesi gibi çok hassas bir konuda, hükûmetin hiç düşünmeden itaat etmesiyle rahatladılar.

Kemal Paşa bu vahim olayın haberini aldığı aynı gün, Sadrazama bir telgraf göndererek ültimatomu redretmesini istedi ve milliyetçilerin kendisine destek olacaklarını temin etti. Daha yumuşak bir tepki feci sonuçlar yaratabilecekti. Acele cevap verilmesini bildirdi ve İngilizler onunla Başkent arasındaki muhabereyi keserlerse, milliyetçilerin ülkede kurtuluş savaşını başlatacaklarını açıkladı.

Cevap çabuk geldi. Fakat, Kemal Paşa kendi şahsına karşı yöneltilen tehditlere şaşmıştı. Gerçekten Ali Rıza Paşa, telgrafına, eğer Mustafa Kemal verilen mühlet içinde müdahalesinden vazgeçtiğini bildirmezse, hükûmetin istifa edeceğini ve bunu takip edecek olayların sorumluluğunu yüklenmeyeceğini söyleyerek son veriyordu.

Mustafa Kemal böyle insanlarla polemiğe (yazı münakaşasına) devam etmekte fayda görmedi.Mükâfat olarak uğradığı saldırılara cevap vermeden önce ültimatomun metnini istemeyi tercih etti. Fakat bu metin kendisine hiç bir zaman gönderilmedi. Bir Bakanın ve Genelkurmay Başkanının azlini emreden Müttefik Devletlerin, Meclisin toplanmasına izin verecekleri artık şüpheli idi. Kemal sessiz görünmeye karar verdi. Durum son derece vahimdi. Başkentte cereyan eden olayların barışı tehlikeye sokacak nitelikte gelişeceğinden emindi. Doğacak olağanüstü bir durum karşısında milliyetçi kuvvetlerin müdahale edebilmesini sağlayacak bütün tedbirlerin alınmasına koyuldu. Ankara, Konya, Sivas ve Erzurumdaki birlik komutanlarına gizli bir emir göndererek, İstanbuldaki Milletvekillerinin ve diğer ileri gelen kişilerin muhtemel tutuklanmalarına karşılık olmak üzere, Anadolu içinde dağılmış bulunan yabancı subayları tutuklamaya hazır olmasını bildirdi.

Fırtınanın geleceğini haber veren bulutlar arasında, Meclis sonunda, toplandı. Sıra başkan seçimine gelince birkaç üye Başkanlık için Mustafa Kemal'in uygun olduğu hususunda görüşler ileri sürdüler. Bu suretle milletin milliyetçi hareketi desteklediğini açığa vurmuş oldular. Bununla beraber Kemal'e en yakın olan üyelerin şüpheleri yüzünden, gene toplantıda, Başkanlığa az tanınmış bir milliyetçi olan Reşat Hikmet seçildi.

Gerekli olduğu halde Ali Rıza Kabinesi planlanmış olduğu şekilde düşmedi. Meclisin sayın üyeleri Başkentteki havanın etkisi altında kalmışlardı. Onlara bahşedilmiş olan milletvekili olma şerefi kendilerine yetiyordu. Artık isyancı olmaktan kurtulmuş ve güvenliğe kavuşmuşlardı. Hükümet ve saray mensupları gibi, Avrupa

Devletlerinin ve onların Yüksek Komisyon temsilcilerinin iyi niyetlerini kazanmanın akıllıca bir fikir olduğunu düşünmeğe başlamışlardı. Amma, pek yakında yanılmış olduklarını göreceklerdi.

Tartışmalardan kaçınmak için, oylarını Ali Rıza'ya verdiler. O da bundan güç alarak kürsüye çıktı ve Temsilciler Kuruluna yeni bir hücumda bulundu. Bütün illerdeki valilere yayınlamış olduğu tamimin özü şu idi: «Bu andan itibaren Millet Meclisinden başka yerde hiç kimsenin millî irade adına söz söylemeye ve istekler ileri sürmeye hakkı yoktur,» ve «Bu günden sonra hükümet işlerine karışma mahiyetindeki davranışların cezalandırılması gerektiği bildirilir.» Sadrazam milliyetçi hareketi ezmekte ne kadar gayretli olduğunu gösteriyordu. Amma, ne yazıktır ki, yabancıların emirlerine itaat etmekle istila ve hakaretlerden vatanını koruma yolunda hiç bir şey yapmış olmuyordu.

28 Ocak 1920 günü, Meclis, Erzurum ve Sivastaki milliyetçi Kongrelerde kararlaştırılmış bulunan prensiplerin benimsenmesine oy verdi. Gerçekte Meclisten beklenen tek yararlı sonuç bu oldu. Mustafa Kemal, Millî Misakın (Millî Antlaşma veya milli And'ın) metninde yer alan ifadelere özel bir önem göstermişti. Öyle ki, millî amaçlar bir kaç satırda toplanmış olacaktı. Millî and altı maddeyi içermekteydi. Önsözde deniyordu ki: «Osmanlı Mebuslar Meclisi üyeleri, devlet ve millet bağımsızlığının, ancak haklı ve sürekli bir barışa kavuşmak için göze alınabilecek tavizlerin en son sınırını içeren aşağıdaki ilkelere eksiksiz uyulmak şartiyle sağlanabileceği ve bu ilkeler dışında bir Osmanlı Devlet ve toplumunun kalımlılığına imkân bulunmadığı inancına varmışlardır. «İlkelerde aşağıdaki esaslar ka-

bul edilmişti. Arapların çoğunluğu kapsadığı bölgelerin kaderi kendi halklarının arzusuna uygun olarak çözümlenmeli idi. Ateş-kes Antlaşmasında tespit edilen hudutların içinde kalan ve aslında Müslüman Osmanlıların çoğunlukta yaşadığı ülke arazisi ise bölünmez bir bütün teşkil etmekte idi. Türkiyenin Başkente, Marmara Denizine ve Boğazlara sahip olması şarttı. Buralarda yaşayan azınlıklara komşu ülkelerdeki Müslüman Türklere verilecek haklar tanınacaktı. Mustafa Kemal'in güçlü ve mantıkî duygu ve düşünceleriin yankılayan Altıncı Madde diyordu ki: «Mill ve ekonomik gelişmemize imkân sağlamak ve işlerin çağdaş bir yöntem düzeniyle yürütülmesinde başarıya ulaşabilmek için her devlet gibi bizim de gelişme şartlarını sağlamakta bağımsız ve tam özgür olmamız, hayat ve varlığımızın temelidir. Bu sebeple siyasî, adlî ve malî gelişmemize engel olacak sınırlamalara (kapitülasyonlara) karşıyız.»

Millî And'a oy verilmeden bir kaç gün önce, mecliste tehdit edici bir hava yaratılmağa başlandı. Milletvekillerinin kulaklarına çeşitli söylentiler geliyordu. Meselâ, bazılarının tutuklanacağı söyleniyordu. Devletlerden biriyle uzlaşmak gerektiği fısıldanıyordu ve eski isyancılıkları hatırlatılıyordu. Zaman zaman da, iltifatlar ediliyor ve kandırılmak için lehlerinde bir görüntü yaratılıyordu. Avrupa Devletleri, özellikle İngiltere, Meclisi Sultanın bir dayanağı haline getirmek için elindeki bütün güç ve vasıtaları kullanmaktaydı. Bu suretle, milliyetçilik kudret ve etkisini kaybedebilir ve ülke, Barış Hakimlerinin ,canı istedikleri bir zamanda dikte ettirecekleri şartlara yumuşak başlılıkla boyun eğebilirdi.

Yapılan bir çok keyfi hareket, Avrupa Devletlerinin meclis üzerinde baskı yaratmak hususundaki niyetlerini

açıklığa kavuşturmuştu. Bundan daha belirli ikazlarda bulunamazlardı. Meclis Üyelerinden hiç bir tepki gelmiyordu. Yenilgiyi kabullenmişlerdi. Mustafa Kemalin varlığı ve iradesinin güçlü desteği olmaksızın, zayıf veya küçük çıkarlar peşinde ve inançtan yoksun bulunan milletvekilleri, dağınık bir sürüden başka bir şey değildi.

Milliyetçi Çabalar

Mustafa Kemalin kuvvetleri güney cephede Fransızlara ve, Türkleri katliamdan geçiren, Ermeni yardımcılarına karşı başarılı savaşlar vermekte devam ediyordu. İstilacıların tahrip ettiği Maraş şehri 11 Şubat 1920 günü geri alındı. Fransız işgal kuvveti güç bir durumda kalmıştı. Paris, galip bir devletin düştüğü zor durumu açıklayarak, kendi ağzı ile bir talepte bulunmayı uygun bulmadığından, İngiliz hükümetini aracı olarak kullanmak suretiyle Osmanlı Hükümetine müracaatta bulundu. İngiliz diplomatik temsilcisi aşağıdaki bildiriyi Bab-ı Ali'ye ağızdan iletti: «Fransızlara ve Yunanlılara karşı yapılan hareketlerin durdurulması şartı ile İstanbul Türk idaresi altında kalabilecekti. Aksi halde, barış şartları farklı sonuçlar doğurabilirdi.»

Söylemeğe lüzum yok ki Osmanlı Hükümeti Mustafa Kemale derhal baskı yaparak Dışişleri Bakanlığının uyarılarını dinlemesini istedi ve aynı şekilde söylemeğe lüzum yok ki milliyetçi kuvvetlerin önderi hareket tarzını değiştirmedi. Tutumunu değiştirmesi, haksız olduğunu kabullenmek demek olurdu. Halbuki o, haksız değildi. Halk sezişleri içinde haklıydı, o da, mantık ve muhakemesi içinde..Başkentte meselelere onları olduğundan farklı gösteren özel pencerelerden bakıldığı anlaşılıyordu. Bir çok meclis üyesi de, İngiliz teklifini gerçek-

çi ve başarı vaadeder bir şekilde bulduklarına göre, onlar da ülkenin durumunu aynı pencereden seyretmekte idiler.

Bütün bunlar, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan kuvvetlerinin işgal ettikleri bölgelerden başka, Devletlerin Başkenti de ele geçirmeyi düşündüklerini göstermekteydi. Ancak, bu şehir, Devletlerden her hangi biriinin diğerine bırakamayacağı kadar önem taşıdığı için, cömertlik göstererek onu Türklere terketmeye karar vermişlerdi. Bunun karşılığında, Türkiyenin barış içinde kesilip parçalara ayrılmasını önleyen Kemalist mücadelenin durdurulması istenmekteydi.

İngiliz elçisinin isteğine Osmanlı Hükümetince olumlu bir cevap verilemeyince mühletin dolduğu andan itibaren İngiliz baskısı kasıtlı bir şekilde arttı. Bunun ilk işareti, Yunanlıların yeni birlikler, ulaştırma araçları ve harp malzemesi çıkardığı hakkında İzmir'den gelen haberlerdi. Kuvvetli bir taarruzun bekleneceği açıktı. Mustafa Kemal gerilla harbinin resmi bir şekle dönüşmesi gerektiğini seziyordu. Durumun tehlikesi gözönüne alınarak müşterek düşmana karşı birleşik bir cephenin oluşturulması gerektiğini düşünmekteydi. Fakat, bir yanda saray ile İngiliz taraftarları grubu, diğer yanda halkın emelleri arasındaki uyuşmazlık yüzünden birleşik hareket etme imkânları daha da güçleşmişti.

Müttefik Devletler, Çanakkalenin Avrupa yakasındaki küçük bir limanda, Akbaş'da, müttefiklerarası kuvvetlerin muhafazasındaki depolarda bulunan, Türkiyenin malı, askeri malzeme stoklarının kendilerine verilmesini Bab-ı Ali'den isteyince, hükümet bunu kabul etmekte güçlük çıkarmadı. Harp Malzemesi bakımından stok fazlasına sahip bulunan galip devletler, sanki Tür-

kiyenin stoklarına muhtaçmış gibi, bu malzemenin Wrangel'in Beyaz Rus Ordusuna gönderileceği açıklandı. Yükleme başlayacağı sıralarda ,27 Şubat gecesi, bir grup cesur vatansever, Akbaştaki depolara mavunalarla yanaştılar, nöbetçiler ve muhafızları baskına uğrattılar ve hepsini bir gemiye tıktılar. O gece, depolarda bulunan 8.000 tüfek, 40 makineli tüfek ve 20.000 sandık cephane ele geçirilimişiti. Mavunalar boğazı karşıya geçti ve bu değerli malzeme, akla gelebilecek her türü taşıma aracı ile yabancı ve anti-Kemalist çetelerin uğrama ihtimali az olan yollardan geçirilerek, Anadolunun merkezine ulaştırıldı.

Bab-ı Ali'ye protestolar yağmaya başlamıştı. Umutsuzluk içindeki Bakanlar, malzemenin hiç olmazsa bir kısmının geri verilmesi umudu içinde, miliyetçi milletvekillerine başvurdular. Başkentin havası içinde milli ruhlarının çoğunu yitirmiş bulunan bazı üyeler bu isteği desteklediler. Tahmin edileceği gibi tek bir tüfek bile geri verilmedi. Zaten, Yunanlılar 3 Mart 1920 günü büyük bir taarruza geçerek birçok Türk mevzilerini ele geçirdiği için, eskisinden daha çok silah ve teçhizata ihtiyaç duyulmakta idi.

Ülkesini, yabancı Dışişleri Bakanlıklarının emirlerine itaat ettiremeyen Ali Rıza istifa etmek zorunda kaldı.

İstanbul'un İşgali

Böyle kritik bir dönemde başbakanlık sorunu çok büyük bir önem taşıyordu. Etkili partilerin mücadeleleri arasında politik atmosfer huzursuzluk verecek derecede kızışmıştı. Sarayda, eski Sadrazamlardan Damat Ferit ve Tevfik, Zat-ı Şahaneleriyle görüşüyorlardı. Anti-Kemalist taraftaki Ali Kemal, Papaz Fru ve diğer ile-

ri gelen kişiler toplantılaı yapıyorlardı. Meclisteki bitmez tükenmez fesat görüşmelerinden çıkan milletvekilleri politik çevrelerde entrikalara girişiyorlardı. Padişaha ve İngiltereye yakın bir adam olan Damat Ferit'in tekrar iktidara getirileceği söyleniyordu. İngilizler, Padişaha kritik durumların yaklaştığı bir dönemde, hükümete şimdilik herkesçe kabul edilebilecek birinin getirilmesinin akıllıca bir hareket olduğunu tavsiye ettiler. Böylece, kendi zevkine uygun bir sadrazam seçebileceği zamana kadar, Halifenin tahtında emniyet ve huzur içinde oturması mümkün olacaktı.

Deniz Bakanı Salih Paşa hükümeti kurmakla görevlendirildi ve bu tayin iyi karşılandı. Kabinesinde eski üyelerden bazıları da yer aldı. 9 Mart 1920 günü, İngiliz siyasi makamları Osmanlı sorunlarını çözümleme yolunda harekete başladılar ve ilk iş olarak vatansever bir kuruluş olan, Türk Ocağının toplantı yerini tahrip ettiler. Hükümetten bir tepki gelmedi.

10 Mart günü, Mustafa Kemale İngilizlerin başlıca milliyetçi liderleri tutuklayacağı haberi geldi ve o da, Rauf Bey'e ve diğer yetenekli kimselere tehlike belirince Ankara'ya hareket edecek şekilde hazırlıklı bulunmalarını bildirdi. Hemen bütün müttefikler arası askeri işgal kuvvetleri Anadoludan çekildiği için bazı ciddi hazırlıkların yapıldığı anlaşılmaktaydı. Boğaziçi, Haliç ve Marmara Denizinde halen demir atmış bulunan çok sayıdaki gemileri takviye etmek üzere İngiltere donanmasından da bir hayli gemi gelmekteydi.

16 Mart 1920 günü sabahın erken saatlerinde, önceden hiç haber vermeden İngiliz deniz piyadelerine ve kıtalarına mensup kuvvetli müfrezeler İstanbulun çeşitli bölgelerine aynı zamanda, çıkarma yaptılar. İstanbullu-

lar top arabalarının caddelerdeki düzensiz kaldırım taşları üzerinde çıkardığı gürültü ile uyandılar. Askeri birlikler süratle Galata Köprüsü, karakollar, Bakanlıklar, telgrafhaneler ve kışlalar gibi stratejik yerleri işgal altına aldılar. Türk nöbetçiler etki dışı bırakıldı ve silahları alındı. Çeşitli yerlerde çatışmalar oldu. Harp Bakanlığında altı er öldürüldü ve on-beş er yaralandı. Görevli subaylara verilen listede adları bulunanlar ya evlerinde veya Mecliste tutuklandılar. Rauf, Fethi ve diğer Milletvekilleri, hükümet adamları, politikacılar ve gazeteciler hapsedildiler.

Saat 10.00'da Kemal Paşa İngiliz müdahalesi hakkındaki ilk haberi aldı. Bu karışık anlarda milliyetçi liderler ya düşünemedikleri ya da vakit bulamadıkları için ona haber ulaştıramamışlardı. İlk haberi Mustafa Kemale veren bir telgrafhane yetkilisi olan ve Paşa ile doğrudan muhabere eden Manastırlı Hamdi oldu. Önce telgraf telleri ardısıra vurulan hat-noktalarla şu acı cümleleri yazmıştı: «Harbiye işgal edildi.. Beyoğlu telgrafhanesinin önünde İngiliz askerleri var..» Bu anda başka bir yerden, Harp Bakanlığından, başka bir haber geldi. Telgrafçı ayrıntılı haberler veriyor, ölü sayısını bildiriyor ve Bakanlığa askerlerin saldırdığını söylüyordu. «İşte içeri giriyorlar! İngilizler burada!» ve sükût.. Başkent kaybedilmişti.

İstanbul aslında galiplerin eline 1918 Kasımında geçmişti. Bununla beraber, 16 Mart 1920 gününden itibaren, Sir Henry Wilson'un emrinde bulunan ordu tarafından ,bir işgal durumuna geçildiğinin bildirilmesiyle ve genel barışı bozacak şahısların ölüm cezasına ve diğer cezalara çarptırılacağının ilan edilmesiyle, her şeyin insaflarına bırakıldığı müttefikler, İmparatorluk Baş-

kentinin bütün idaresi üzerinde hak iddia etmiş oluyorlardı.

Türkiyeye karşı alınan keyfi ceza tedbirlerinin resmi açıklaması olarak bir bildiri yayınlandı, her yana dağıtıldı ve altına da İşgal Kuvvetleri olarak imza atıldı. İngiliz menfaatleri açısından hazırlanan bu belgede, Osmanlı İmparatorluğunu böyle hassas bir duruma getiren olaylar sıralanıyor ve Başkentin işgali gibi önlemler alınmasını gerektiren sebepler izah ediliyordu. Daha sonra, Ateş-kes anlaşmasıyle, Müttefik Devletlerin «İmparatorlukta yaşayanların mutluluğunu, geleceğini, sosyal ve ekonomik hayatını emniyet altında bulundurabilecek barışın esaslarını temin» vazifesini üstlendikleri ve fakat, müttefikler böyle takdire layık amaçları gerçekleştirmeye çalışırken, kaçmış bulunan İttihatçı liderlerin sözcüleri olan bazı «kişiler» tarafından «Millî Teşkilatlar» adı altında bir cephe meydana getirildiği ancak, bunların millî gayelerle ilgisi bile bulunmadığı, bu adamların millî dava bahanesiyle iane toplayıp halkı soyan eşkiyalardan başka kimseler olmadığı ve yeni bir savaş dönemi başlattıkları ileri sürülüyordu.

Bu bildiri gerçekten İngilizlerin genel düşüncelerini yansıtmaktaydı. Çünkü, (İngiliz Başbakanının oturduğu) Downing Caddesine yakın çevreler, Türkiye üzerine yapılan bu baskının kimler tarafından yöneltildiğini pek iyi bilmekte idiler. Dünyanın kaderi üzerinde gürleyen Jüpiter gibi, Loyd Corç, manevi güçlerini henüz tanımadığı huzursuz Kemalistlere karşı öldürücü yıldırımlarını yığdırmaya hazırdı. Bir gün gelecek onların gerçek değerini anlayacaktı.

Herhangi bir anlaşmazlıkta bir hüküm vermeden önce her iki tarafın da dinlenmesi ana kaide olduğuna

göre, işgal kuvvetlerinin bildirisinde ileri sürülen bahaneler adalet ve dürüstlük iddialarını yıkmaya yeterlidir. Ayrıca, İzmirdeki olayları gözler önüne seren askeri komisyonun raporu üzerinde Müttefiklerin bizzat yaptıkları açıklamalara kulak vermek ve Mısırın İngiltere tarafından geçici olarak işgalini hatırlamak da yeter...

Resmi bildiri, İngiltere ve sarayın şiddetle arzu etmelerine rağmen, Anadoluya yayınlanamamıştı. Çünkü, Mustafa Kemal, Başkentle haberleşmeyi kestirmiş ve Damat Ferit zamanında olduğu gibi İstanbuldan hiç bir şekilde haber alınamaz olmuştu.

KISIM 19

YENİ BİR DEVLET

Yeni Devlete Doğru

Türkiyenin başkaldırmasına karşı Galip Devletlerin bir baskı tedbiri olarak İstanbulu işgal etmelerinden sonra, Mustafa Kemal birdenbire kendini vatanının kaderini elleri içinde tutar buldu. Kendi arkadaşları bile, Meclisin Anadoluda emin bir yerde toplanması meselesinde ona karşı çıkmışlar ve Osmanlı Meclisinin yasal üyeleri olarak mutluluk içinde Başkentin yolunu tutmuşlardı. Paşanın, mantıksal muhakemesinin sonucu olarak söylediği sözlerin taşıdığı gerçeği çok geç anlamışlardı.

Fransa, İtalya ve Yunanistanı arkasına alan İngiltere, dikkatli bir durum muhakemesi yapmadan Başkentin kontrolunu ele geçirmek suretiyle Türkiyeye şiddetli ve kesin bir darbe indirmeye niyet etmişti. Darbeyi indirince kendini hiç başkente benzemeyen bir Başkent ile başbaşa buldu. Parlamento dağılmıştı. Sadece millet üzerinde hiç bir yetkisi ve etkisi bulunmayan, Padişah saray erkânı ve bir hükûmet kalmıştı. İstilacıların, hakim olabileceklerini sandıkları güç unsurları, ellerinden sıyrılıp kaçıyor ve çeşitli yollardan Ankara'ya doğru hareket ediyorlardı.

16 Mart, Paşa ve yardımcıları için çok hareketli bir gün olmuştu, bir çok kararlar alınmıştı. Düşman planla-

rının ne olduğunu bilmiyorlar ve İstanbuldaki olayların Anadoluya karşı yapılacak harekâtın başlangıç noktası olup olmayacağını kestiremiyorlardı. Antalyadaki İtalyan temsilcisi vasıtasiyle, Müttefik Devletlerin diplomatik temsilcilerine resmi bir protesto gönderildi ve aynı vasıta ile, protestonun metni İngiltere, Fransa ve İtalya Parlementolarına ve tarafsız ülkelerin Dışişleri Bakanlarına ulaştırıldı. Bu protestolarda Türkiyenin siyasal özgürlük ve egemenliğine yapılan saldırının, doğrudan doğruya uygar dünyanın kutsal saydığı özgürük, milliyet ve vatan prensiplerine karşı yöneltilmiş bir taarruz olduğu vurgulanıyordu.

Mustafa Kemal, milliyetçi makamlara talimat göndererek o sabahın olayları hakkında halka ayrıntılı bilgiler verilmesini istedi ve kendisi de bir bildiri yayınladı. İslam dünyasına da, Müslümanların Roması durumunda bulunan kentin uğradığı saldırılar hakkında geniş bilgi verildi.

Milliyetçi liderlerin tutuklanması halinde yapılacak işlemler hakkında Paşanın vermiş olduğu emirler sadakatle yerine getirildi. Bilindiği gibi böyle bir olay halinde, Anadoluda bulunan yabancı subaylar da tutuklanacaktı. Bazı yerlerdeki demiryolu hattına el kondu. Eskişehir ve Afyonkarahisar şehirlerinde yerleşmiş bulunan İngiliz müfrezeleri etkisiz hale getirildi ve subayları esir alındı. Bu, İngiliz Ordusunun itibarına ağır bir hakaret olmasına rağmen, İngiltere, bu kerre kahramanca çözüm yollarından hiç birine baş vuramadı. O sırada gücü buna yetişmiyordu.

İki çıkarma, iki zorlama hareketi ve iki tarih.. Türk milletinin savunma hareketini başlatan ve tehlikeye düşen millî varlığı için savaşma kararına güç kazandıran bu

olaylar olmuştur. Bu iki olaydan sonra Türkler Avrupa Devletlerinin, Paris Konferansının ve dünyaya düzen getireceklerini söyleyen centilmenlerin adalet ve insaf duygularına olan güvenini yitirmişti. Bu iki olay İzmirin ve İstanbulun işgali idi. Bunlardan ikincisi meydana gelince Mustafa Kemalin sözleri milletin ruhunda daha gür bir yankı buldu. Önceleri kararsız ve inanmaz görünen bir çok kişi artık tutumlarını değiştirmişlerdi.

«Millet kendini her türlü yabancı müdahalesine karşı savunacaktır. Eğer Merkezi Hükümet, Vatanın bağımsızlığını sağlamakta güçsüz kalırsa, geçici bir hükümet kurulacaktır. Millî kuvvetlerin harekete geçmesi ve millî iradenin egemenliğini kullanması son derece gereklidir.» Mustafa Kemal Paşa, bu ana fikire dayanarak, vatanının geleceği için tek çözüm yolu olarak gördüğü yeni devleti kuruyordu. Amacı, özgürlük içinde ve şerefiyle yaşamak olan, yeni bir Türk Devleti doğmak üzereydi. Gücü milletin egemenliğine dayanacaktı. Bu devlet doğduğu anda dünya karanlıktı. Amma, dış ve iç-savaşların karışıklığı arasında bir umut ışığı görülüyordu.

Kemal Paşa, İstanbuldaki meclisin dağılması halinde, Ankara'da yeni bir kongrenin toplanması için hazırlıklarını yapmıştı. Bununla beraber, bu kongre, rejimi değiştirmek üzere geniş yetkiye ve güce sahip olmalıydı. Mustafa Kemal, bir süredenberi, Cumhuriyet şeklinde bir hükümetin, vatanı için, en uygun rejim olacağına inanmıştı. Buna rağmen, halkın ruhunu bildiği için, onların fanatizmi, temel öğretimde geri kalmışlığı ve sosyal ve politik bilgilerden yoksunluğu sebebiyle, kendi demokratik ve cumhuriyetçi düşüncelerini hemen

açıklamamayı, bunları yavaş yavaş ve çok hesaplı bir plan içinde aşılamayı doğru bulmuştu.

Saltanat ve Hilafet (Sultanlık ve Halifelik) Türk Milletinin büyük çoğunluğu için karmaşık bir özellik ifade etmekteydi. Kutsal kaynaklı bu sözler adalet, vatan ve din ile eş anlamdaydı. Her hangi bir kimsenin bu kutsal kurumlara karşı gelme niyetinde olduğu anlaşılırsa halkın onun peşinden gitmeyeceği hemen hemen muhakkaktı. Mustafa Kemal bunu biliyordu. Cumhuriyetin doğuşunun belirtisi olan olaylar yaklaştıkça, gerek bildirilerinde gerekse günlük konuşmalarında, «Allah'ın Dünya üzerindeki Temsilcisi»'nin maddî ve manevî güçleri hakkında saygılı ifadeler kullanmakta ve kendi çabalarıyle birlikte müminlerin gayretleri için de Allah'tan dilekte bulunmaktaydı. Mustafa Kemalin Cumhuriyeti, laik esaslara dayanacaktı. Bu noktaya varmak için din adamlarının desteğine ihtiyacı vardı. Eğer onun; Padişahlığı ve bunun sonucu olarak da Halifeliği yıkmak niyetinde olduğunu anlarlarsa gereken desteği sağlamazlardı. Ayrıca Padişahlık ve Halifelik nüfuzları o kadar iç içe girmişti ki, hangisinin nerede başladığını nerede bittiğini tespit etmek çok güçtü.

Düşüncelerini soğuk kanlılıkla tartıp, tarih huzuruna çıkarmadan önce, bütün benliği ile vecde dalarak ve bütün yeteneklerini bir uyum içinde kullanarak, yaşadığı olayları ve beslediği fikirleri gözden geçiren, Mustafa Kemal, ruhen yine geçmişe dalmıştı.. «Hayat demek mücadele ve çarpışma demektir», diye düşünüyordu. Hayattaki başarı, mücadelede başarı kazanmakla elde edilir. Bu da kuvvete, manevî ve maddî güce dayanır. İnsanların uğraştığı bütün sorunlar, karşılaştığı bütün tehlikeler ve elde ettiği başarılar genel anlamda hayat

mücadelesinin dalgaları arasında meydana çıkar.» Yeni devlet artık doğabilirdi. Fakat, onun düşmanları, bencil çıkarlar ve bitmeyen ihtiraslar, bütün bu karşı unsurlar, yeni doğan umudun üzerine atılmak için gizlenmiş bekliyorlardı. Çatışma müthiş olacaktı, fakat Mustafa Kemal sonunda zaferi kazanacağına inanıyordu.

Böylece, Osmanlı İmparatorluğunun yıkıntıları üzerinde bir Türk Cumhuriyeti kurulacaktı. İmparatorluk bir çok büyük ülkeyi fethetmiş ve bunları tek isim altında birleştirmişti. Buna rağmen sadece hayali bir birlik kurmayı başarmış ve fetheden kuvvetler yok olunca, bu birlik kendiliğinden dağılmıştı. Mustafa Kemal'e göre yeni devletin sağlamlık ve istikrarında başlıca esas onun homojenliğine (aynı cinsten oluşuna) dayanacaktı. Bazen İslamcı, bazen de Turancı politikalar güden imparatorluğun aksine, yeni Cumhuriyet tam bir millî politika takip edecekti.

Anayasa Meclisi (Kurucu Meclis) en kısa zamanda Ankarada toplanmalıydı. Mustafa Kemal sivil ve asker liderlerle devamlı olarak telgraf başında müzakerede bulunmaktaydı. Milletin alışmadığı gerekçesiyle «Anayasa» deyimine itirazlar geliyordu. Aslında, Kemal Paşa, bu sözcüğün gerçek anlamını açıklamak arzusunda değildi ve planlarını açığa vurmak istemiyordu. Bu sebeple, seçim çağrısı yapan tamim kaleme alınırken, Meclis «halk tarafından olağanüstü yetkilerle görevlendirilmiş» olarak (Türkiye Büyük Millet Meclisinin üstünde bir güç yoktur) belirlendi.

Dağıtılan Parlamento üyelerinin çoğu İngiliz baskısından kaçmayı başararak İstanbuldan Ankara'ya gelmeğe başlamışlar veya gelmek niyetinde olduklarını bildirmişlerdi. Ankara'da toplanacak mecliste kendilerine

yer verileceği vaad edilmişti. İmparatorluk Hükümeti, Başkentin işgali esnasındaki utanç verici tutumu ile Türk gücünü temsil edemeyeceğini gösterdiği için kafalarındaki itirazlar silinmişti. Tek umut Anadolu milliyetçiliğinde yoğunlaşmıştı. Meclisteki başlıca liderler, siyasi ve adi suçlularla dopdolu bulunan İstanbul tutukevlerinde kısa sürede vicdanlarını yoklayarak, Meclisin nerede toplanması gerektiği üzerindeki tartışmalarında Mustafa Kemale karşı çıkmaktaki hatalarını ve inatlarını artık idrak etmiş idiler. Bunlar, tehlikeli olarak nitelenen Türklerin büyük gruplar halinde nakledildikleri Malta Adasının karanlık zındanlarında uzun süre tutuklu olarak kalacaklardı. İstanbul, Padişahın ve İngilizlerin düşmanlarından öyle arınmıştı ki, Ankara, orada ne olup bittiği, neler planlandığı hakkında bir süre her türle haberleşme aracından yoksun kaldı.

Anti-Kemalist Eşkiyalar

Kemalizmin işini bitirmek maksadını güden dört başı mamur planlarının boşa çıktığını gören Sultan ve müttefikleri bu maksada ulaşmak için büyük bir faaliyete giriştiler. İlk işleri Meclisin toplanmasını önlemekti. Entrikalara baş vurarak, Mustafa Kemal'i, Sultan ve Halifenin kutsal haklarını gaspeden ihtiras sahibi biri olarak göstermek ve zararlı davranışlarıyle Başkentin işgaline ve İmparatorluğun karşılaşacağı ağır şartlara sebep olan kişi olarak onu sorumlu tutmak yoluna gidildi.

Ülke casuslarla ve tahrikçilerle doldurüldu. Bunlar kimlerle ve nasıl konuşulacağını iyi biliyor, vicdanlarında kutsal kurumlara derin bağlılık duyan Türkleri hedef olarak seçiyorlardı. Cömertçe paralar ödenen ve da-

ha iyi silahlandırılan Anti Kemalist eşkiyalar faaliyetleni artırdılar. Bazı bölgelerde de din adamları ve tarikat mensupları kendi başlarına Kemalizmi kınadıklarını göstermeğe başladılar.

Ankarada Meclis toplantısı için hazırlık yapıldığı günlerde, Marmara Denizinden Ankara yakınlarına kadar bir çok yerde reaksiyoner hareket görülmüştü. Bir çok köprü tahrip edildi ve meydanlarda toplantılar yapıldı. Padişahın temsilcileri bu toplantılarda halkı şu şekilde konuşmalarla tahrik etmeye çalışıyorlardı: Ankaradaki bu adamlar yalanlarıyle ne yapmağa çalışıyorlar? Yeni bir hükümet mi kurmak istiyorlar? Yüce Padişah, çevresinde Vezirleriyle Halife tahtında oturur ve bütün yabancı Devletlerin saygısını kazanmış olarak ülkeyi idare ederken, bu adamların yeni hükümet kurmaya ne hakları var? Bu telkinlerle yapılan etkiler orduya kadar sızmıştı. Samsundaki Tümende, subaylar, Padişaha zarar verecek hiç bir emri dinleyemeyeceklerini açıkça ilân ettiler.

23 Nisan 1924 Cuma

«İslamın Yükselişi» (Teali-i İslam) adı ile kurulan Dernek şubelerini artırarak Anadoluya yayılmış ve halkoyunu etkileyecek şekilde bütün gücü ile bozguncu faaliyetine girişmişti. Bu, yaklaşmakta olan iç savaşın başlangıç nağmeleri idi. Kemal Paşa, vatanı sarmakta olan ve onun kaderi üzerinde etkili olacak, bu tehlikeli şüpheleri durdurmak ve yoketmek zorundaydı. Ankarayı tehdit eden bu karışıklık ve tehlikelerden dolayı Meclis toplanamazsa, milliyetçilik, itibarını yitirebilirdi. Bu sebeple ve halkın zihniyetini bildiği için ve de karşı propogandacıların tenkitlerini temelinden yıkmak için, bil-

dirilerine ve telgraflarına dinsel ve kutsal prensipleri kabul ettiğini ve Padişah ve Halifeye karşı bağlılık duyduğunu belirten şöz ve deyimler sıkıştırıyordu.

Bu yüzden yayınlanan bildiride, Büyük Millet Meclisinin açılış tarihi olarak tesbit edilen 23 Nisan 1923'ün Cuma gününe rastladığı göze çarpmaktaydı. Cuma, Müslümanlar için kutsal bir gün olduğundan dolayı seçilmişti ve Millet Meclisi ilahi himayeye sığınıyordu. İki gün öncesinden (Buharalı ünlü hadis bilgininin kitabı olan ve içinde Muhammet Peygamberin sözleri ve buyrukları bulunan) Buhari okunmaya başlanacak ve hatimin son kısımları, Hacı Bayram Camisinde «Kuranın ve namazın nurlarından ışık almak ve güç kazanmak» için, kılınacak Cuma namazından çıkarak kutsal sancakla birlikte Meclis önüne gelmiş olan Millet Meclisi üyelerinin huzurunda okunup tamamlanacaktı. Toplantı yerine girilmeden önce dualar okunarak kurbanlar kesilecekti. Türkiyedeki bütün camilerde de hatim indirilmeye ve Buhari okunmaya başlanacaktı ve hutbe okunurken Halife ve Padişahın adı anıldığı sırada, kendisinin ve bütün uyruklarının bir an önce özgürlüğe kavuşmaları için dualar edilecekti. Laik ve Cumhuriyetçi Mustafa Kemalin bir ulemaya yakışacak deyimler kullanması için geçirmekte olduğu anların, gerçekten, çok ciddiyet taşıması gerekir. Amaçlarını gerçekleştirmek için her silah uygun görünmüş olmalıydı.

Korkunç bir mücadele yaklaşıyordu. İngiliz dostu Damat Ferit, Kemal'i yoketmek için daha kararlı olarak, 5 Nisan'da tekrar hükümetin başına geçmişti. İngiliz desteği, Yunan istilası ve Fransız cephesinden güven duyarak kendini daha güçlü hissediyor ve geniş ölçüde planlar hazırlıyordu. Bunlara ilâve olarak, kökündeki dinsel fa-

natizm tahrik edilerek halk isyana teşvik edilebilir ve Kemalistlere arkadan saldıracak bir ordu yaratılabilirse, zafer muhakkak idi.

Kayın biraderi Vahdettinin en yakın işbirlikçisi idi. Müslümanların en yüce makamını işgal eden Padişah bir fetva yayınlayarak milliyetçi hareketi Sultana karşı isyan olarak belirtti ve müminlerin bu kâfirlere karşı silaha sarılıp bir Kutsal Harp başlatmalarını emretti.

Başkentin işgali karşısında halkın tepki göstermekte kayıtsız kalması akıl almaz bir şey gibi görünmektedir ve bu belki de İslam kaderciliği ile izah olunabilir. Harp kaybedilmiş, ülke işgal edilmiş ve galip devletlere boyun eğmek zorunda kalınmıştı. O halde, direnmeye ne lüzum vardı? Kader kitabında, Türkiyenin talihinde böyle yazılmıştı, o halde ona katlanmak gerekti. Bu sebeple, İngilizlerin ve Sarayın propogandası, bu günkü yüzyılın sorunlarını, eski çağların kadercilik zihniyeti içinde karşılama eğilimi taşıyan bir çok Türk insanının kalbinde uygun bir ortam buldu.

Kemal Paşa kıyametin kopacağının sezildiği o günlerde bazı ferahlatıcı atılımlar gördü. İstanbuldaki aydınların çoğu, bütün ülkede olduğu gibi, onun davasını benimsemişler ve kalemlerini onun hizmetine adamışlardı. Bunlar Ankara'da toplandılar ve Mustafa Kemalin çıkardığı «Millî Egemenlik» (Hakimiyeti Milliye) Gazetesinde çalışarak, Kurtuluş Savaşı yıllarında millî heyecanlariyle halkı canlandırdılar.

23 Nisan 1920 günü, ilan edilmiş bulunan dinsel faaliyet tamamlandıktan sonra, Büyük Millet Meclisi, kaderin seçtiği yerde, İttihat ve Terakki Komitesinin eski bölgesel toplantı binasında çalışmalarına başladı. Top-

lantı salonu Meclis Üyelerini, diğer ileri gelen şahsiyetleri ve davetli gazetecileri güçlükle almaktaydı. Burası elektrik ışığından yoksun perişan bir yerdi. Kömür sobalarının kalın boruları tavana tutturulmuş tellerle duvarlardaki deliklere uzanıyor, havasız bir ortam yaratıyordu. Açılış oturumunu gösteren ve o hali tasvir eden değerli bir belge niteliğinde bir resim vardır. Mustafa Kemal konuşmasını yaparken çekilmiştir. Salondakiler onu tam bir dikkat içinde dinlerken, o ışık altındaki belirli siluetiyle ayakta durmaktadır. Dinleyiciler, çoğu sarıklı din adamları olmak üzere, fesli ve milliyetçilerin sembolü olan astragan kalpaklı kişilerdir.

Milletvekilleri bir alacakaranlıkla sarılmış gibi idiler. Tarihte yer alacak yeni devletin geleceğinden emin değildiler, hatta onun varlığından bile habersiz görünüyorlardı. Bilinmezlik içinde kalmışlardı. Sultanlığa ve Halifeliğe yer vermeyen bir Türk Devletinin varlığını düşünmelerini onlardan nasıl bekleyebilirdik? O ilk açılış gününde bile Vahdettin ile nasıl temas sağlanacağı konuşuluyor, büyük sorunların onun yardımı ve himayesi altında çözümlenmesi düşünülüyordu. O hâlâ, gerçek kimliğinin dışında, evliya mertebesinde bir kişi olarak görülüyordu.

Mustafa Kemal, Millet Meclisini, şüphe uyandırmadan, düşündüğü istikamette götürmeyi başararak politikadaki meharetini ispat etmişti. Padişaha ne söylemek istiyorsunuz, diye sordu. Onun egemenliğini sağlamak için milletin her türlü fedakârlığa hazır bulunduğunu bildirmek istiyorsunuz, değil mi? Yüce Halife de bundan başka türlü düşünebilir mi? Ancak, şu anda, o İngilizlerin elinde güçsüzdür, iktidarsızdır. Milletine yardım edebilmek için umut beslemekten başka ne yapabilir ki?

Kemal Paşanın yaptığı teklifler kısa bir görüşmeden sonra kabul edildi. Bu kararlar aşağıdaki ilkeleri kapsamaktaydı: Esas itibariyle, İstanbuldakinden farklı bir hükümetin kurulması kabul edildi. Mecliste toplanmış olan milli iradenin vatanın kaderine doğrudan doğruya el koymasına karar verildi. Yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplayan Büyük Millet Meclisinin üstünde güç olamayacaktı. Meclisten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir kurul hükûmetin yönetimini üstlenecekti. Meclis başkanı, aynı zamanda hükûmetin kurulunun da başkanı olacaktı. Önerilerin sonunda, özel bir önem taşıyan bir not bulunmaktaydı. Bununla, Padişah bütün güçlerinden yoksun bırakılmış oluyordu. «Padişah ve Halife, baskı ve zordan kurtarıldığı zaman, Meclisin koyacağı yasal kurallar uyarınca yerini alacaktır.»

24 Nisan günü, Mustafa Kemal, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlığına seçildi. O günden sonra, gerçekte, Türkiyenin Başkanı Cumhurbaşkanı o idi. Şimdi yeni bir rejim vardı. Adı söylenmiş olmasa da bu, Cumhuriyet rejimi idi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞI

20. İÇ SAVAŞ
21. ERMENİ HAREKÂTI
22. KONFERANSLAR VE MUHAREBELER
23. İSTANBULUN ESİRLİK GÜNLERİ
24. SAKARYA
25. BARIŞ TAARRUZU
26. HEDEF AKDENİZ
27. PADİŞAHLIĞIN SONU
28. SON ZAFER - LOZAN

KISIM 20

İÇ SAVAŞ

Halife Ordusu ve Kemalciler

İç savaşın alevleri ülkeyi yakıp kavurmakla tehdit etmekteydi. Vahdettin, Damat Ferit ve İngilizler tarafından paraca desteklenen tahrikçilerin kışkırttığı isyan merkezlerinin sayısı durmadan artıyordu. Bunlar bol vaadlerde bulunuyorlar, Türk Lirası üzerinde pazarlık bile etmiyorlardı. Kemalistlerin lanetlenmiş kâfirler olduğu, gerçek müminlerin onlara karşı savaşması ve haklarından gelmesi gerektiği telkin ve vaz ediliyordu.

Nisan ortalarında bir hilafet ordusu kurulmaya başlamıştı. Bol maaşa bağlayarak büyük miktarda maceracıyı kendine çeken bu ordunun saflarında Sultanı destekleyen iyi subaylar bulunuyordu. Ordu Süleyman Şefik ve Şükrü Paşaların komutasındaydı. Bu paşaların İngiliz subaylarının danışmanlık yaptığı, iyi teşkilâtlanmış bir karargâhları vardı. Kısa zamanda küçümsenmeyecek bir asker kuvvet haline geldi ve anti-Kemalist çeteleri takviye etmeye, onların saldırı gücünü canlandırmaya başladı. Atılgan bir Çerkez olan Anzavur, Kuzey Anadolu'da topladığı gönüllü kuvvetlerin çete-başlığını yapmaktaydı. Milliyetçiliğe düşmanlığı ve zalimliği ile kötü bir şöhret kazanmıştı.

Büyük Millet Meclisinin açılışından sonraki günlerde karşı-devrim faaliyeti en yüksek derecesine ulaştı. Yeni devletin başkenti yakınındaki bir çok kent ve kasaba ayaklandı veya Halifeliği destekleyenlerin eline geçti. Ankara'ya yaklaşma yollarını savunmak üzere kurulan gönüllü milliyetçi müfrezeleri desteklemek üzere 24 ncü Tümeni o kesime göndermek mecburiyetinde kalındı. Bu tümen pusuya düşürüldü ve tamamiyle imha edildi. Bu başarı Halifeyi destekleyenlerin cüretini daha da artırdı ve kontrollarında bulunan bölgeyi genişlettiler.

Mustafa Kemal, istilacıların karşısından çektiği bir kısım kuvvetle üstün yetenekte iki komutanı, General Ali Fuat ve Albay Refet'i, kendi vatandaşlarına karşı savaşmak üzere savunma harekâtına memur etti. İç savaş anormal bir vahşete büründü. Halife taraftarları arzularını yaptırmak için şiddete baş vuruyorlardı. Milliyetçileri öldürmeden önce işkence ediyorlar, kendilerine mukavemet eden halkı yakarak veya kılıçla öldürüyorlardı. Bunlar, yanlız dinî savaşlarda görülen kan içici bir mistiklik içinde hareket etmekte idiler.

Ankara'nın kuzeyindeki muharebeler en tehlikelisi olmakla beraber, daha başkaları da aynı derecede tehdit ediciydi. Eski Hattuşaş'a, doğuya doğru Boğazköy bölgesinde de silahlı bir hareket başlamıştı. Orda milliyetçi bir müfreze esir edilirken, Tokat yakınında başka bir tabur isyancıların eline düşmüştü. Âsiler o bölgeyi bütünü ile ellerine geçirip, iç harbi Ankara'nın yakınlarına kadar yaydılar. Zile Kalesini savunanlar silahlariyle teslim oldular, Boğazlıyan ve Yozgat asilerin eline geçti. Halifenin kuvvetleri aldıkları her şehir ve kasabadan sonra personel güçlerini daha da artırıyorlardı.

Ankara'yı savunanların kritik durumu geri bölgeden beliren bir saldırı tehlikesiyle daha da ağırlaştı. İsim yapmış milliyetçi bir lider olan ve kardeşleriyle beraber Yunan cephesinin bir kesimini savunan Çerkez Ethem, savaş tecrübeli gönüllü birlikleriyle süratle doğu cephesine gönderildi. Ethem, Sivas'ta bulunan ve zayıf kuvvetine rağmen, askerî bakımdan şöhreti bilinen, III ncü Kolordunun da işbirliği ile doğu cephesindeki karşı-devrimci kuvvetlerin ilerlemesini geçici olarak durdurdu. Bu arada, büyük demiryolunun geçtiği Afyon ve Konya gibi şehirlerde yeni ayaklanmalar baş göstermekteydi. Fransız ve İngiliz işgal bölgelerine karşı kurulan Türk Mezopotamyasındaki cephelerde de Kürt aşiretleri isyan edip milliyetçi kuvvetlere saldırmışlardı.

Damat Ferit zafere bir adım kaldığını sanıyor ve kullandığı taktiklerden dolayı gurur duyuyordu. Bu taktikler. II. Abdülhamid'in, halkın dinî heyecanlarını ve saltanata karşı atalarından kalan bağlılıklarını sömürerek, 1909 yılında başarı kazandırdığı karşı devrim hareketine benzemekteydi.

Damat Ferit'in bütün vatan sathına yayılmış olan çok sayıdaki ajanları, halka ısrarla şu soruyu soruyorlardı: «Yüce Halifenin imanlı uyrukları, değersiz bir baş olan Kemal'in çıkarlarına ve ihtiraslarına hizmet ederek memleketi büyük felaketlere uğratmak isterler mi?»

Yunanistan - Haçlıların Kılıcı

Paris'te, Barışın efendileri de Osmanlı İmpaartorluğundan alınan sürekli karışıklık haberlerinden pek memnun kalmıyorlardı. Klemenso, haklarında açıkça aşağılayıcı sözler sarfederek kanaatlerini belirttiği Türklere karşı kendini çok kötü duruma düşürmüştü. Ana-

doludaki Fransız yenilgileri onda kısır öfkeler uyandırmaktaydı. Fakat, Fransız halkı yeni savaş girişimleri gibi şeylerin sözünün dahi edilmesini istemiyordu. Loyd Corç gerekli nutukları çekiyor ve dünyanın dört reformcusu, zaman buldukça, Türkiye'nin adil bir şekilde parçalanmasını ele alıyorlardı. Zaman buldukça diyoruz, çünkü Macaristan'ın parçalanması gibi nazik bir meseleye öncelik vermişlerdi.

Osmanlı Hükümetine Paris Konferansına bir heyet göndcrcbilccği haber verildi. Eski Sadrazam yaşlı Tevfik Paşa delegasyon Başkanı olarak, 11 Mayıs günü, Avrupa Devletlerinin öne sürdüğü şartları öğrendi. Türkiyenin parçalanma önerileri öyle bir nitelikteydi ki Tevfik Paşa bile bunları bağımsız bir milletin prensipleriyle bağdaşamaz buldu. Barışın Beyleri ise onun itirazlarını pek komik buldular. Türkler bir anlaşmaya razı olacaktı ve tespit edilen esaslar ölmek üzere olan adam tarafından kabul edilecekti. Bunun için bir taraftan Padişah ve eniştesine, durumu anlatmaya çalıştılar; bir yandan da Kemalizmin kuvvetlerini nasıl yok edeceklerini düşünmeye başladılar. Yeterli gücü nereden bulacaklardı? Görünüşe göre İmpaartorluk Hükûmeti Mustafa Kemal'e karşı mücadelesinde beklediği başarıyı sağlayamamıştı. Fransadan veya İngiltereden yeni kuvvetler seferber etmeyi de hesaba katamazlardı. Çünkü, böyle bir hareket, bu ülkelerdeki muhalefet partilerine hükûmeti eleştirmek için bulunmaz bir fırsat yaratırdı.

Baş kaldıran Türkiye'nin Yüksek Konscye çıkardığı güçlükleri memnunlukla izleyen Venizelos'un yaptığı teklifler kabul edildi. Yunanistan, bütün bu güçlükleri çıkaran Kemalist çeteleri yola getirmeyi teklif etmekteydi. Elbetteki, kendi kamu oyunu razı edebilmek için

bazı toprak talepleri de makul karşılanmalıydı. Tek çözüm yolu da bu olduğu için, teklifi kabul edilmişti.

Yunanistan'ın Türkiye'nin işlerine pek fazla karışması Avrupalı Devletlerin hoşuna gitmiyordu. Çünkü, onun Büyük Yunanistan hakkında beslediği içten idealleri ve toprak ihtiraslarını yakından bilmekteydiler. Büyük harbe katılmasını ödüllendirmek için Yunanistan'ın İzmir'e çıkmasına onların izin verdiği gerçekti, fakat, Yunanlıların eski efendilerine karşı duyduğu nefret bu işgali kanlı bir haçlı seferine döndürmüştü. Bunu durdurmak için Milne Hattını çizmişler ve Yunanlıların bu hattı aşmasını yasak etmişlerdi. Şimdi de onu geçmesine ve silah gücü ile milliyetçiliği ezmesine izin veriyorlardı.

Ankara Geceleri

Ankara'da heyecan dolu günler yaşanmaktaydı. Her tarafta yeni yeni merkezler ortaya çıkıyor ve karşı - devrim hareketi inanılmaz bir hızla yaygınlaşıyordu. Bu arada milliyetçi kuvvetler bir çok yenilgilere uğramıştı. Yetkililer tevkif edilmiş, görevlerinden atılmış veya idam edilmişti. Bu yenilgi bulutunun bütün ülkeyi kaplayabileceğinden korkuluyordu.

Yayladaki Başkentin bina durumu, milliyetçi dâvâya hizmet için gelmiş bulunan çok sayıdaki insanı barındıramayacak kadar yetersiz kalıyordu. Her köşe bucak kullanılıyor, en sefil binalar dahi kötü sayılmıyordu. Buralarda kalanlar arasında Boğaziçi İncisinin lüksü içinde yaşamaya alışmış olanlar da vardı. Kentte Mustafa Kemal'in ruhu egemendi. Onun hayat tarzı herkese örnek oluyordu. Sade giyinmekteydi, genellikle spor elbiselerle dolaşırdı. Az yerdi. Tren istasyonunda yalnız

ıki odası olan bir binada kalıyordu. Herkes eşitti Ankara'da. Sokakta rastladığı kimselerle konuştuğu görülen Meclis Başkanından, millî orduya gönüllü yazılmak için gelmiş olan köylüsüne kadar herkes.. Aydınlar, meslek sahipleri, küçük kıskançlıklarını ve kibirlerini geride bırakmış Osmanlı memurları, büyük kentlerin rahat atmosferinde ve özellikle Osmanlı sarayında yetişmiş şahsiyetler, hepsi, burada, yeni Türkiye'nin öncüleri olarak aynı ülkü içinde birbirlerin birer kardeş gibi görüyorlardı.

Ankara'da Yeni Tedbirler

Büyük Millet Meclisi, ayaklanmaların kazandığı başarının verdiği endişeyle karışık bir savaş havası içinde, karşı devrim sorunu üzerinde harekete geçti. Yeni hükûmete karşı bütün düşmanca hareketleri önleyen ve bunlara karışanların cezalandırılacağını bildiren yeni bir yasa (Vatan Hayinliği Yasası - İhaneti Vataniye Kanunu) çıkarıldı ve bunun sonucu olarak daha sonra İstiklâl Mahkemeleri kuruldu. Meclis, ayrıca, kendi üyeleri arasından seçtiği on-bir kişi ile bir Bakanlar Kurulu teşkil etti. Bu kurul savaşın yönetimi ve sivil idarenin çeşitli işlerini yürütmekle görevlendirildi.

Eski Sovyet Rusya'daki Komiserler (Vekiller) teşkilatına benzeyen bu Bakanlar Kurulunda (Vekiller Heyetinde) en yüksek askerî makam olan Genelkurmay Başkanlığı da yer almaktaydı ve bu makama Albay İsmet Bey getirildi. Meslekî hayatı parlak olarak nitelenebilecek İsmet Bey, Mustafa Kemal'den dört yaş daha gençti ve Genelkurmayda önemli görevlerde bulunmuştu. Kafkas ve Suriye Cephelerinde Kemal Paşa ile çalışmış ve Ateş - kes Anlaşmasından sonra Harbiye Nazırlığı'na ge-

tirilmişti. Bu makamda iken, Mustafa Kemal'e, planlarını geliştirmesinde elinden gelen yardımı esirgememişti. Türkiyenin artık Padişah tarafından kurtarılmasında hiç bir umut kalmayınca, o da, Kemal Paşayı ve milliyetçi hareketi desteklemeye koşan eski ve yeni taraftarlarla birlikte Ankara'ya gelmişti. Mamafih, tarih, herşeye rağmen bu insanların Anadolu yaylasına, kahramanlara ihtiyaç duyulduğu bir zamanda varmış olduklarını kaydedecektir.

Bakanlar Kurulu Başkanlığı ve Millî Savunma Bakanlığı, asker bir aileden gelen sakin ve güçlü bir karektere sahip, Fevzi Paşa'ya verildi. Son harplerde savaşmış, Mustafa Kemal'den sonra Çanakkalenin savunmasında yer almış ve Tümgeneral rütbesine hak kazanarak Filistin'deki Yedinci Ordunun Komutanlığını yapmıştı. Büyük Harp sona erince Genelkurmay Başkanlığı ve Harp Bakanlığında bulunmuştu. Anadoluya harp malzemesi göndererek ve şüphe uyandırmadan, ne mümkünse yaparak milliyetçilerin faaliyetine gizli destek sağlamıştı. Bakanlar Kurulunun, diğer üyeleri arasında devrim tarihinde isimleri sık sık duyulan Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey, Sağlık Bakanı Dr. Adnan Bey ve Ekonomi Bakanı yüksek kültür sahibi Yusuf Kemal Bey gibi şahsiyetler bulunuyordu.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanı olan Mustafa Kemal aynı zamanda Bakanlar Kurulunun da Başkanı idi. Fevzi Paşa, bu durumda, Devlet Başkanından sonra gelen, Başbakan gibi bir makamda bulunmuş oluyordu. Yapılması gereken bir yığın iş arasında, hükûmetin teşkilatlanması yavaş gelişmekteydi.

Mustafa Kemal'e Ölüm

Milliyetçileri ve Mustafa Kemal'i afaroz eden Halifelik Fetvası bütün ülkenin her tarafına yayınlanmış, Yunan uçaklariyle Türk savaş cephelerine atılmış ve bir çok insanın kalbini zehirlemişti. Halkın düşünce yapısına az veya çok hakim olan dinî duyguların karşı güçler tarafından kendisine karşı bir silah olarak kullanılmasının önlenmesi Mustafa Kemal için son derece önemliydi. Büyük Millet Meclisinin faaliyete başlaması esnasında dinî kurumlar hakkındaki tutumu ve kutsal dine karşı saygı dolu sözleri ile Anadoludaki dinî çevreleri etkilemiş ve Allahın Temsilcisinin İstanbul'da yabancıların esiri bulunduğu ve Halifenin iradelerinin baskı altında hazırlanmış olduğu yolundaki açıklamaları olumlu olarak karşılanmıştı. Din alimleri, bu gerçeği kabul ederek, Peygamberin binlerce sözü arasında, Halifenin Fermanını geçersiz sayacak bir ifade bularak bunu ilân ettiler. Bu açıklama Ankara'da ferahlık yarattı ve başlatılan karşı - propaganda hareketinde faydalı oldu.

Gene de bu zayıf bir destek idi. Çünkü karşı-devrim hareketi ilerliyordu ve milliyetçi kuvvetlerin bu hareketi durdurması imkânsız görünüyordu. Ankara'da bile, yerli halk, Kemalistleri barındırdığı için Halifenin zalim askerleri tarafından misillemeye uğramaktan korkmağa başlamış ve bu korku şehir halkına yayılmıştı. Son musibet 11 Mayıs günü meydana geldi. Osmanlı Hükûmeti, âsi Mustafa Kemal'i itaatsizliğinden dolayı ölüm cezasına çarptırdı ve bu hüküm bir kaç gün sonra Sultan Mehmet Vahdettin tarafından onaylandı. Padişah artık zaferden emin bulunuyordu.

Her gelen gün, Kemal'e hazin haberler getiriyordu. Bu aksiliklerin böylece birikip durması, onun karakter gücüne sahip olmayan herkesi umutsuzluğa sürüklerdi. Kendisiyle birlikte olanların inançlarını ayakta tutmak için görülmemiş çabalar göstermesi gerekiyordu. Bütün ülkede yaygınlaşmakta olan ayaklanmaları bastırmak ve Halife ordusuna karşı koymak zorunluğu, onun omuzundaki idarî yükü, ölçüsüz derecede artırmaktaydı.

İlk umut verici haber Fransızlardan gelen ateş-kes isteği oldu. Fransızlar milliyetçilerin kuşatması altında ciddî güçlüklerle karşılaşmışlardı. Suriye'deki Yüksek Komisyon temsilcisi Mösyö «de Caix», Mayısın sonunda Ankara'ya geldi. Bu olay siyasî bir başarı idi. Çünkü, Fransa'nın, Osmanlı Hükûmeti yerine, yeni devletin hükûmetine talepte bulunması gerçek iktidarın kimde olduğunu ispat etmekteydi. Bu, aynı zamanda, İngiltere ile Fransa'nın Osmanlı sorununa yaklaşmaları arasındaki farkı ve iki devlet arasında beliren rekabet ve kıskançlığı açığa vurmaktaydı. Meselâ, İngiltere, «Rhineland» meselesinde Fransayı Almanya'ya karşı desteklemiyordu. Fransa da, şimdi milliyetçi tarafa doğru yönelmek suretiyle, İngiltere'nin, büyük ödül olarak kendine sakladığı Osmanlı Devinin kalıntılarını elinden kaçırabileceğini belirtiyordu. Fransız delegesi ile yeni hükümet arasında 20 günlük bir ateş-kes süresi üzerinde anlaşma yapıldı. Bu süreyi, Mösyö de Caix, bütün Fransız kuvvetlerinin Türk topraklarından çıkmalarını isteyen milliyetçilerin tekliflerini Paris'e bildirmesi ve bir cevap getirmek için kullandı.

Mustafa Kemal karşı-devrim hareketlerine yönelecek onları ezmeye karar vermişti. İsmet Bey ve Fevzi

Paşa ile birlikte askerî harekâtı yönettikleri Ziraat Okulunun binalarından birinin loş salonunda düşünürken hareket etmeye gücü kalmamış hasta bir adama benzerdi. Yorgunluk, felaket ve kendi bedeninin ızdırabı, narin yapısına çaresizliğe teslim olmuş bir görünüş verirdi. Sonra birden bire elleri kenetlenir ve yavaşça doğrulurdu. Ölüm tehlikesinde olan kendisi değil, vatanıydı. Onu kurtarmak istiyordu ve hayatını bu vazifeye adamıştı. Kazanmalıydı! Yüzü daha güzelleşir ve bakışlarının parlaklığında daha da aydınlanırdı. Bir petrol lambasının hafif ışığı altında parlayan bir Şam kılıcı gibi pırıl pırıl olurdu. Bedeni atikleşir, sesi berraklaşır ve emredici bir hal alırdı. Onu aşırı çalışmadan dolayı bitkin zanneden arkadaşları şaşırırlardı. Genel durum haritasına dikkatle bakardı. Sonra, olayları öğrenmek ister, ayaklanmalarla çarpışan cephelerden gelen son telgrafları okur ve devamlı sigara içerek, alınacak tedbirleri arkadaşlariyle tartışırdı. Sonra, son bir düşünceye dalar ve tartışma götürmeyecek kadar kısa ve öz emirlerini verirdi.

Dördüncü barış antlaşması, yenilen milletlerden birine daha zorla kabul ettirilmişti. Macaristan korkunç bir parçalanmaya teslim olmak zorunda kalmıştı. Halk bunu asla kabul etmedi. Her Macarın kalbinde şu sözler yazılıydı: «Nem! Nem! Soha!», «Asla! Asla! Gene asla!» Trianon Antlaşmasından her söz edişte böyle söyleniyordu. Son sanık Osmanlı İmparatorluğu idi. Onun için hazırlanmış olan genel şartlar Anadolu'da şimdiden bilinmekteydi ve kabul edilemezdi. 7 Haziran 1920'de, Trianon Antlaşmasının imzalanmasından üç gün sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi, müttefik kıtaların Osmanlı Parlementosuna girdiği tarihten sonra kararlaştırılan veya kararlaştırılacak olan bütün antlaşma ve anlaşmaların geçersiz olduğunu ilân etti. Böylece, Devletlerin

Türkiyeye dikte ettirecekleri antlaşma daha imzalanmadan geçersiz kılınmış oldu. Türk Milleti, Avrupa Devletlerinin İmparatorluğa zorlayacakları toprak bölünmesini öğrendiği ve milletin nefesini kesecek çeşitli şartları anladığı zaman, tek umudun Mustafa Kemal olduğunu kavradı. Sultanın ücretli tahrikçileri tarafından kandırılmış olanların çoğu da yön değiştirdi. Karşı güçlerin beli kırılmıştı. Kemalist ordu bundan faydalanarak Anzavur'un kuvvetlerini dağıttı. Halife ordusu, artçı birlikleriyle mücadeleye yeltendi ise de liderlerinin çoğu öldüğü için, başarılı olamadı.

Gene Yunanlılar

İstanbul ve Boğaziçi galip devletlerin muhtemel taarruzuna karşı açıktı. Trakya'da, Avrupa Türkiyesinde, Albay Cafer Tayyar'ın komutası altındaki I nci Kolordu, Ankara'nın İstanbul ile ilgili olarak vereceği her emri uygulayacak güce sahipti. İşgal kuvvetlerinin başkanları kentin boşaltılması hakkında çoktan karar vermişlerdi.

İşte bu sırada Venizelos'un plânı Paris'te uygun görüldü. Plan şöyleydi : Türklerden daha iyi teçhiz edilmiş olan Yunan ordusu Anadolu'nun ortasına doğru ilerleyecekti. Kemalistler direnirse onları yok edecekti. Ayrı bir taarruz ile de Trakya düşmandan temizlenecekti. Böylece, İmparatorluk iki dağ geçidi arasında sıkıştırılmış olacak ve barış antlaşmasını imzalayacaktı. Bu son problem de çözümlenince, dünya barışı, adalet ve genel huzur çerçevesi içinde güven altına alınmış olacaktı.

Mareşal Foş dahil, tanınmış askerî uzmanlara Yunan plânının muhtemel sonuçları hakkında, sadece askerî bakımdan, fikirleri soruldu. Foş, plânı, sağlam ve

güvenli buldu. İngiliz Generali «Wilson» da bu fikri paylaştı.

«Millerand» ve Loyd Corç derhal harekete geçilmesini tavsiye ettiler. «Millerand», Fransanın Adana bölgesinde kaybettiği askerî itibarının acısıyla, Fransızların da faal olarak olaylara katılmasını kabul etti. 18 Haziran 1920 günü, Fransızlar, Anadolunun Karadeniz kıyısındaki bir liman kentini, kuş uçuşu ile Ankara'ya en yakın mesafedeki Zonguldak'ı işgal ettiler. 20 Haziran'da Yunan ilerlemesi için Venizelos'a izin verildi. İngiliz donanması, anlaşmaya varılan stratejik noktalarda güçlerini yoğunlaştırdı. 22 Haziran 1920 günü Yunan ordusu taarruza başladı.

Altı Yunan Tümeni, üç kola ayrılarak General Paraskevopulos komutasında ileri harekete geçtiler. Taarruz, beklenmeyen bir başarı kazanmıştı. İki hafta içinde bütün Kemalist cephe dağıldı ve savunan kıtalar ağır kayıplar vererek düzensiz bir şekilde çekilmeye başladılar. Kuzey kol, Bursa'ya girdi ve Marmara kıyısında Mudanya limanında bulunan İngiliz kuvvetleriyle temas kurdu. Orta kol Uşak'a ve Nazilli'nin güneyine ulaştı. Trakyadaki Yunan başarısı da tamdı. Anlaşılmaz bir hata sonucu, Albay Cafer Tayyar'ın komutanlık karargâhında bulunmaması bu bölgedeki felakete sebep olmuştu. Türk kuvvetlerinin bir kısmı Bulgaristan'a iltica ettiler ve geri kalanlar ya imha edildi veya esir düştü.

Milliyetçi ordu, yenilmiş İmpaartorluk kuvvetlerinin kalıntılarından kurulmuştu. Ulaştırma araçlarında, yeterli harp malzemesinden ve uzman personelden yoksun bulunduğu için, Mustafa Kemal'in insanüstü çabalarına rağmen uygun bir teşkilata kavuşamamıştı. Düşman kuvvetlerle çevrilmiş ve donanmanın gözetimi altında

bulunan Anadolu'da normal bir savaşı yürütecek ihtiyaçları temin etmek imkânsızdı. Bununla beraber, yeniden kurulmuş olan orduyu asıl zayıflatan sebep ülkedeki kardeş kavgası olmuştu. Fransızlara karşı kurulan cephe binlerce askeri bağlarken, Kâzım Karabekir'in Kolordusu da doğu illerini Ermeni taarruzlarına karşı açık bırakamayacağı için, o bölgeden ayrılamıyordu.

Yunan ordusu, karşısında zayıf bir mukavemet bulmuştu. İstilâcı Komutanlık Karargâhı, İngiliz ve Halife kuvvetleri vasıtasiyle güvenilir istihbarat bilgileri edinerek, karşılarında 300 kilometrelik bir cepheye yayılmış olan birliklerin mevzilerini ve kuvvet dağılışını öğrenmişti. Aynı zamanda, düşman, geniş cepheli Türk mevzilerini yarmak için en uygun yeri seçmişti.

Ankara'da hâkim olan ruhî durum, umutsuzluk ve hiddet idi. Çünkü, Yunanlıların, önlerindeki kuvvetleri sürüyerek nereye kadar ilerleyeceği bilinmiyordu. Derken, Yunanlılar durakladı. Batı Cephesinin Komutanı General Ali Fuat, tümenlerinden kalanları Anadolu demiryolunun yanında toplayabildi ve tertiplemeye başladı. Bu sırada Yunanlılar kendi mevzilerini tahkim etmekle meşguldüler.

Tek Ümit - Mustafa Kemal

Felaketin büyüklüğü karşısında, Büyük Millet Meclisinin üyeleri heyecanlarını zaptedemediler, itirazlar ve feryatlar Meclis salonunu doldurdu. Edirne'nin kaybının ertesi günü, milletvekilleri gizli oturumlar yaptılar ve hiddet içinde olaylar hakkında açıklama yapılmasını istediler. Doğrudan doğruya sorumlu komutanları suçlayarak cezalandırılmalarını ileri sürdüler. Bazı üyeler, ordunun hazırlık noksanlığından dolayı, komutanları

şiddetle eleştiriyorlar ve isim vermemekle beraber ordunun Baş komutanı olarak mustafa Kemal'i hedef tutuyorlardı.

Heyecan biraz yatışınca Kemal Paşa konuşmaya başladı. Sayın Milletvekillerinin vatanseverlik duygularını takdir ettiğini söyledi. Bununla birlikte, üzüntü ve endişelerin olaylara bakış tarzlarını etkilediğini. Yunan istilası karşısındaki milliyetçi kuvvetlerin gerçek durumlarını unutturduğunu ve özellikle bu hazin duruma düşme sebeplerinin unutulmuş olduğunu hatırlattı. Meclisin dalgalı havası, Mustafa Kemal'in vakur ve sükûnet içinde, açık seçik, tok sesle ve ikna edici bir şekilde konuşması karşısında yatıştı. Sonra, onların ümitlerini tazeledi. «Tarihte hiç bir zaman yarılmamış veya yarılamamış bir cephe görülmemiştir. Özellikle, sözünü ettiğimiz yeterli kuvvetlerle savunulamayan yüzlerce kilometre genişliğindeki bir cephe süresiz olarak tutulamaz. Cepheler yarılabilir. Bunun sonucunda alınması gereken tedbir açılan gediği tekrar kapamaktır.»

Mustafa Kemal, ülke içinde birlik ve millî beraberlik gerçekten sağlanmadıkça ve Türkiye'nin ana vatanında karşı güçler bulundukça yabancı bir düşmanı yenilgiye uğratmanın imkânsız olduğuna inanıyordu ve bunu herkesin bilmesi gerekti. «Fakat, eğer millet tavsiye ettiğim duruma kavuşursa, düşmanın şu anda elde ettiği ve büyük bir arazi parçasını ele geçirmekten ibaret başarısı sadece geçici bir süre için mümkün olur. Birlik ve iradesini ortaya koyan ve bunu devam ettiren bir millet, önünde sonunda, bir saldırgan ve mağrur düşmanı hareketlerine pişman edebilir.» Meclis, bir kere daha ona inandı. Çünkü, bu felaket ortamında yitirdikleri güven yeniden kalplerine dolmuştu. Çünkü, gerçek

değerler kendilerini felaket anlarında belli ederdi ve Mustafa Kemal böyle değerli bir liderdi.

Türk Kuvvetleri geri çekilmeğe başladıktan sonra meydana gelen olaylar içinde Mustafa Kemal'i en fazla üzen, Trakyanın ve Cafer Tayyar'a emanet edilmiş olan tümenlerin kaybı olmuştu. Bu adam Osmanlı Hükümetince yapılan bazı önerilere kulak vererek İstanbul'a gitmişti. Sonra Kolorduya dönünce muharebede yaralanmış ve esir düşmüştü. Böylece, Trakya, koruyucularından beklenen bir mücadele gösterilemeden düşman eline geçmişti. Mustafa Kemal bu konu hakkında Mecliste şöyle konuşmuştu: «Trakyanın güç durum ve şartlar içinde bulunduğu şüphesizdi. Ama bu özellik ve güçlükler, Trakyadaki kolordunun, hiç bir zaman, askerliğin gereklerini ve vatanseverlik ödevini yapmasına engel olamazdı. Eğer bu yapılmamış ise, millet ve tarih karşısında bunun tek sorumlusu Cafer Tayyar Paşadır. Komutanların, emirlerine verilen millet çocuklarını, memleket araçlarını düşmana ve ölüme sürerken düşünecekleri tek husus, milletin kendilerinden beklediği vatan vazifesini ateşle, süngü ile ve ölümle yapmak ve sonuçlandırmaktır. Askerlik hizmeti ancak bu anlayış ve inançla yerine getirilebilir.»

Sevr Antlaşması

Barışın Efendileri sevinebilirlerdi. Eğer Yunanistan hâlâ putatapan bir ülke olsaydı, Venizelos, vatandaşları tarafından Olimpos Dağında oturan tanrılar seviyesine çıkarılabilirdi. Türkiye yok edilmişti. Galibin dizi dibindeki Türkiye, ensesindeki kılıcın soğuk temasını duyarak, ağır şartları kabul edecekti.

22 Temmuz 1920 günü, Sultan, politikasını savunan değersiz bütün taraftarlariyle bir toplantı yaptı. Toplantıya katılanlar Yüksek Konsey tarafından yapılan önerileri ve karşı önerileri müzakere ettiler ve son bir kere daha hepsini gözden geçirdikten sonra barış antlaşmasını kabul ettiler.

10 Ağustos 1920 tarihinde, Osmanlı Hükûmetinin temsilcileri, adına Sevr Antlaşması denen ve eski Doğu Sorununu kimsenin tasavvur edemeyeceği bir şekilde sona erdiren antlaşmaya imzalarını attılar. Sevr, sadece İmparatorluğu paramparça etmekle yetinmiyor, halkının çoğunluğu Türklerden oluştuğu için Vilson prensiplerine göre Türk kalması gereken Anadolu'yu da parçalara bölüyordu. Şöyle ki: Doğu illerinde, İngiliz himayesi altında bağımsız bir Ermenistan ve muhtar bir Kürdistan yaratılıyordu. Suriye ile olan güney hudut Urfa Kentinin kuzeyinden geçirilerek Türk topraklarından büyük bir parça koparılmış oluyordu.

Anadolu'da geri kalan arazinin büyük kısmı Büyük Devletler arasında nüfuz bölgelerine ayrılmıştı. Fransa, tabanı Fırat'tan Mersin batısına kadar uzanan güney hudut olmak üzere, tepe noktası Sivas'ın 75 kilometre kuzeyine kadar uzanan kocaman bir üçgeni işgal ediyordu. İtalya, Mihver Devletlerine verdiği birleşme sözünden dönmesi için Müttefiklerce kendisine yapılan toprak vaadlerinin sadece yarısının gerçekleştiğini görmüştü. Fakat, Anadolu'da cömertçe ödüllendirilerek, Çanakkale bölgesini, Manisa ile Kütahya ve Afyon bölgelerinin bir kısmını, bütün Bodrum, Muğla, Antalya ve Burdur bölgeleri ile Adana ve Konya bölgelerinin bir kısmını, yani Boğazlar bölgesinden Akdenize kadar her yeri alıyordu. Ege ve Akdenizde kazandığı kıyı boyu, İtalya'ya, Akde-

niz Devletleri arasında üstün bir durum sağlama yolunda büyük umutlar vermişti. Daha sonra bu imtiyazlar Benito Musolini'nin emperyalist emellerini gerçekleştirmesinde kuvvetli bir destek olacaktı.

Marmara Denizi ile Boğazlar çevresinde geniş bir kesim Müttefik Devletlerin kontrolu altında bulunduruluyor ve Türkiye buradaki bütün haklarını yitiriyordu. Trakya ile birlikte, işgal altındaki İmroz, Bozca Ada ve diğer adalar Yunanistana bırakılıyordu. İstanbul, kime verileceği kararlaştırılamayacak kadar değerli bir ödül olduğu için, müttefik kontrolundaki bölge içinde bir Trakya köşesi ile birlikte, Hilalin mülkü olmakta devam edecekti. İnsafsız bir tutumla, Karadeniz kıyısında olmak üzere Anadolunun üçte biri de Türkiyeye bırakılmıştı.

İmparatorluk, Müttefikler tarafından işgal edilen bölgelerdeki bütün haklarından vazgeçtikten başka, silahsızlandırılacak ve maliyesi müttefiklere emanet edilecekti. Gelirleri, her şeyden önce, işgal ordularının idamesi için gereken harcamalara ve harp tazminatına sarfedilecekti. İmpaartorluk, Hristiyan azınlıkların hak eşitliğini tanıyacak ve Parlamentosunda onların temsilcilerine de yer verecekti. Kapitülasyonlar (yabancılara verilmiş olan imtiyazlar) ve diğer haklar tümü ile eskisi gibi uygulanacaktı.

KISIM 21

ERMENİ HAREKÂTI

Bolşevik Devrim ve Türkiye Politikası

Rusyadaki karışıklıktan sonra, Lenin Bolşevizmin zaferi ile birlikte iktidarı almıştı. Ülkenin sosyal ve siyasal yapısının yıkılması gerektiğine ve eski devletin küllerinden geleceğin toplumlarının çekirdeğinin doğacağına inanmıştı. Toprağı, köylülere taksim etti. Kilisenin mallarını köy kurullarına devretti ve Çarlığı meydana getiren çeşitli bölgelere kendi kendilerini yönetim hakkı tanıdı. Lenin'in ve Vilson'un, hem ideallerinde hem de başarısızlıklarında, benzer noktalar bulunmaktadır.

Kerenski'yi düşürdükten sonra, Lenin hükûmeti Almanyadan barış isteyerek 1918 Martında Brest-Litovsk Antlaşmasını imzalamıştı. Müttefikler, bunun üzerine, Rusya ile diplomatik ilişkilerini kestiler. Harpten sonra, Bolşevik devriminden ürken Müttefik Devletler ona karşı düşmanlık göstermeye başladılar. İngiltere, Beyaz Denizde Arkanjelsk Limanını işgal etti ve Rusyanın bütün Avrupa hududu boyunca, adına «Cordon Sanitaire» (Karantina) denilen bir «Güvenlik Şeridi» tesis edildi. İngililzeri Finliler, Estonyalılar, Letonyalılar, Litvanyalılar, Polonyalılar ve, onlarla Seanik'te bireşen, Romanya ordusu takip ederek, bu şerit bögesini Karadenize kadar uzattılar. Beyaz Rus Kuvvetleri genel bir taarru-

bulunan Anadolu'da normal bir savaşı yürütecek ihtiyaçları temin etmek imkânsızdı. Bununla beraber, yeniden kurulmuş olan orduyu asıl zayıflatan sebep ülkedeki kardeş kavgası olmuştu. Fransızlara karşı kurulan cephe binlerce askeri bağlarken, Kâzım Karabekir'in Kolordusu da doğu illerini Ermeni taarruzlarına karşı açık bırakamayacağı için, o bölgeden ayrılamıyordu.

Yunan ordusu, karşısında zayıf bir mukavemet bulmuştu. İstilâcı Komutanlık Karargâhı, İngiliz ve Halife kuvvetleri vasıtasiyle güvenilir istihbarat bilgileri edinerek, karşılarında 300 kilometrelik bir cepheye yayılmış olan birliklerin mevzilerini ve kuvvet dağılışını öğrenmişti. Aynı zamanda, düşman, geniş cepheli Türk mevzilerini yarmak için en uygun yeri seçmişti.

Ankara'da hâkim olan ruhî durum, umutsuzluk ve hiddet idi. Çünkü, Yunanlıların, önlerindeki kuvvetleri sürüyerek nereye kadar ilerleyeceği bilinmiyordu. Derken, Yunanlılar durakladı. Batı Cephesinin Komutanı General Ali Fuat, tümenlerinden kalanları Anadolu demiryolunun yanında toplayabildi ve tertiplemeye başladı. Bu sırada Yunanlılar kendi mevzilerini tahkim etmekle meşguldüler.

Tek Ümit - Mustafa Kemal

Felaketin büyüklüğü karşısında, Büyük Millet Meclisinin üyeleri heyecanlarını zaptedemediler, itirazlar ve feryatlar Meclis salonunu doldurdu. Edirne'nin kaybının ertesi günü, milletvekilleri gizli oturumlar yaptılar ve hiddet içinde olaylar hakkında açıklama yapılmasını istediler. Doğrudan doğruya sorumlu komutanları suçlayarak cezalandırılmalarını ileri sürdüler. Bazı üyeler, ordunun hazırlık noksanlığından dolayı, komutanları

şiddetle eleştiriyorlar ve isim vermemekle beraber ordunun Baş komutanı olarak mustafa Kemal'i hedef tutuyorlardı.

Heyecan biraz yatışınca Kemal Paşa konuşmaya başladı. Sayın Milletvekillerinin vatanseverlik duygularını takdir ettiğini söyledi. Bununla birlikte, üzüntü ve endişelerin olaylara bakış tarzlarını etkilediğini. Yunan istilası karşısındaki milliyetçi kuvvetlerin gerçek durumlarını unutturduğunu ve özellikle bu hazin duruma düşme sebeplerinin unutulmuş olduğunu hatırlattı. Meclisin dalgalı havası, Mustafa Kemal'in vakur ve sükûnet içinde, açık seçik, tok sesle ve ikna edici bir şekilde konuşması karşısında yatıştı. Sonra, onların ümitlerini tazeledi. «Tarihte hiç bir zaman yarılmamış veya yarılamamış bir cephe görülmemiştir. Özellikle, sözünü ettiğimiz yeterli kuvvetlerle savunulamayan yüzlerce kilometre genişliğindeki bir cephe süresiz olarak tutulamaz. Cepheler yarılabilir. Bunun sonucunda alınması gereken tedbir açılan gediği tekrar kapamaktır.»

Mustafa Kemal, ülke içinde birlik ve millî beraberlik gerçekten sağlanmadıkça ve Türkiye'nin ana vatanında karşı güçler bulundukça yabancı bir düşmanı yenilgiye uğratmanın imkânsız olduğuna inanıyordu ve bunu herkesin bilmesi gerekti. «Fakat, eğer millet tavsiye ettiğim duruma kavuşursa, düşmanın şu anda elde ettiği ve büyük bir arazi parçasını ele geçirmekten ibaret başarısı sadece geçici bir süre için mümkün olur. Birlik ve iradesini ortaya koyan ve bunu devam ettiren bir millet, önünde sonunda, bir saldırgan ve mağrur düşmanı hareketlerine pişman edebilir.» Meclis, bir kere daha ona inandı. Çünkü, bu felaket ortamında yitirdikleri güven yeniden kalplerine dolmuştu. Çünkü, gerçek

değerler kendilerini felaket anlarında belli ederdi ve Mustafa Kemal böyle değerli bir liderdi.

Türk Kuvvetleri geri çekilmeğe başladıktan sonra meydana gelen olaylar içinde Mustafa Kemal'i en fazla üzen, Trakyanın ve Cafer Tayyar'a emanet edilmiş olan tümenlerin kaybı olmuştu. Bu adam Osmanlı Hükümetince yapılan bazı önerilere kulak vererek İstanbul'a gitmişti. Sonra Kolorduya dönünce muharebede yaralanmış ve esir düşmüştü. Böylece, Trakya, koruyucularından beklenen bir mücadele gösterilemeden düşman eline geçmişti. Mustafa Kemal bu konu hakkında Mecliste şöyle konuşmuştu: «Trakyanın güç durum ve şartlar içinde bulunduğu şüphesizdi. Ama bu özellik ve güçlükler, Trakyadaki kolordunun, hiç bir zaman, askerliğin gereklerini ve vatanseverlik ödevini yapmasına engel olamazdı. Eğer bu yapılmamış ise, millet ve tarih karşısında bunun tek sorumlusu Cafer Tayyar Paşadır. Komutanların, emirlerine verilen millet çocuklarını, memleket araçlarını düşmana ve ölüme sürerken düşünecekleri tek husus, milletin kendilerinden beklediği vatan vazifesini ateşle, süngü ile ve ölümle yapmak ve sonuçlandırmaktır. Askerlik hizmeti ancak bu anlayış ve inançla yerine getirilebilir.»

Sevr Antlaşması

Barışın Efendileri sevinebilirlerdi. Eğer Yunanistan hâlâ putatapan bir ülke olsaydı, Venizelos, vatandaşları tarafından Olimpos Dağında oturan tanrılar seviyesine çıkarılabilirdi. Türkiye yok edilmişti. Galibin dizi dibindeki Türkiye, ensesindeki kılıcın soğuk temasını duyarak, ağır şartları kabul edecekti.

22 Temmuz 1920 günü, Sultan, politikasını savunan değersiz bütün taraftarlariyle bir toplantı yaptı. Toplantıya katılanlar Yüksek Konsey tarafından yapılan önerileri ve karşı önerileri müzakere ettiler ve son bir kere daha hepsini gözden geçirdikten sonra barış antlaşmasını kabul ettiler.

10 Ağustos 1920 tarihinde, Osmanlı Hükûmetinin temsilcileri, adına Sevr Antlaşması denen ve eski Doğu Sorununu kimsenin tasavvur edemeyeceği bir şekilde sona erdiren antlaşmaya imzalarını attılar. Sevr, sadece İmparatorluğu paramparça etmekle yetinmiyor, halkının çoğunluğu Türklerden oluştuğu için Vilson prensiplerine göre Türk kalması gereken Anadolu'yu da parçalara bölüyordu. Şöyle ki: Doğu illerinde, İngiliz himayesi altında bağımsız bir Ermenistan ve muhtar bir Kürdistan yaratılıyordu. Suriye ile olan güney hudut Urfa Kentinin kuzeyinden geçirilerek Türk topraklarından büyük bir parça koparılmış oluyordu.

Anadolu'da geri kalan arazinin büyük kısmı Büyük Devletler arasında nüfuz bölgelerine ayrılmıştı. Fransa, tabanı Fırat'tan Mersin batısına kadar uzanan güney hudut olmak üzere, tepe noktası Sivas'ın 75 kilometre kuzeyine kadar uzanan kocaman bir üçgeni işgal ediyordu. İtalya, Mihver Devletlerine verdiği birleşme sözünden dönmesi için Müttefiklerce kendisine yapılan toprak vaadlerinin sadece yarısının gerçekleştiğini görmüştü. Fakat, Anadolu'da cömertçe ödüllendirilerek, Çanakkale bölgesini, Manisa ile Kütahya ve Afyon bölgelerinin bir kısmını, bütün Bodrum, Muğla, Antalya ve Burdur bölgeleri ile Adana ve Konya bölgelerinin bir kısmını, yani Boğazlar bölgesinden Akdenize kadar her yeri alıyordu. Ege ve Akdenizde kazandığı kıyı boyu, İtalya'ya, Akde-

niz Devletleri arasında üstün bir durum sağlama yolunda büyük umutlar vermişti. Daha sonra bu imtiyazlar Benito Musolini'nin emperyalist emellerini gerçekleştirmesinde kuvvetli bir destek olacaktı.

Marmara Denizi ile Boğazlar çevresinde geniş bir kesim Müttefik Devletlerin kontrolu altında bulunduruluyor ve Türkiye buradaki bütün haklarını yitiriyordu. Trakya ile birlikte, işgal altındaki İmroz, Bozca Ada ve diğer adalar Yunanistana bırakılıyordu. İstanbul, kime verileceği kararlaştırılamayacak kadar değerli bir ödül olduğu için, müttefik kontrolundaki bölge içinde bir Trakya köşesi ile birlikte, Hilalin mülkü olmakta devam edecekti. İnsafsız bir tutumla, Karadeniz kıyısında olmak üzere Anadolunun üçte biri de Türkiyeye bırakılmıştı.

İmparatorluk, Müttefikler tarafından işgal edilen bölgelerdeki bütün haklarından vazgeçtikten başka, silahsızlandırılacak ve maliyesi müttefiklere emanet edilecekti. Gelirleri, her şeyden önce, işgal ordularının idamesi için gereken harcamalara ve harp tazminatına sarfedilecekti. İmpaartorluk, Hristiyan azınlıkların hak eşitliğini tanıyacak ve Parlamentosunda onların temsilcilerine de yer verecekti. Kapitülasyonlar (yabancılara verilmiş olan imtiyazlar) ve diğer haklar tümü ile eskisi gibi uygulanacaktı.

KISIM 21

ERMENİ HAREKÂTI

Bolşevik Devrim ve Türkiye Politikası

Rusyadaki karışıklıktan sonra, Lenin Bolşevizmin zaferi ile birlikte iktidarı almıştı. Ülkenin sosyal ve siyasal yapısının yıkılması gerektiğine ve eski devletin küllerinden geleceğin toplumlarının çekirdeğinin doğacağına inanmıştı. Toprağı, köylülere taksim etti. Kilisenin mallarını köy kurullarına devretti ve Çarlığı meydana getiren çeşitli bölgelere kendi kendilerini yönetim hakkı tanıdı. Lenin'in ve Vilson'un, hem ideallerinde hem de başarısızlıklarında, benzer noktalar bulunmaktadır.

Kerenski'yi düşürdükten sonra, Lenin hükûmeti Almanyadan barış isteyerek 1918 Martında Brest-Litovsk Antlaşmasını imzalamıştı. Müttefikler, bunun üzerine, Rusya ile diplomatik ilişkilerini kestiler. Harpten sonra, Bolşevik devriminden ürken Müttefik Devletler ona karşı düşmanlık göstermeye başladılar. İngiltere, Beyaz Denizde Arkanjelsk Limanını işgal etti ve Rusyanın bütün Avrupa hududu boyunca, adına «Cordon Sanitaire» (Karantina) denilen bir «Güvenlik Şeridi» tesis edildi. İngililzeri Finliler, Estonyalılar, Letonyalılar, Lituanyalılar, Polonyalılar ve, onlarla Seanik'te bireşen, Romanya ordusu takip ederek, bu şerit bögesini Karadenize kadar uzattılar. Beyaz Rus Kuvvetleri genel bir taarru-

za katıldılar. Amiral Kolçak'ın ordusu, arasında Japon, Amerikan ve Çekoslovak kıtaları da bulunan kuvvetlerle Sibirya üzerinden Moskovaya doğru ilerledi. General Denikin de Kafkaslardan aynı istikamete yönelmişti.

Sadece Avrupa Rusyasında etkili olan Devrim Hükûmeti çepeçevre sarılmıştı. Düşman donanması, ülkenin kıyısı olan bütün denizleri kontrolu altında bulunduruyordu. Bu demir çemberin etkisine karşı tepki olarak, Sovyet Hükûmeti ülke dışında şiddetli bir komünist propoganda kampanyasına girişti. Düşman ordularının geri bölgelerinde ve özellikle de Büyük Devletlerin sömürgelerinde Sovyet ajanları vasıtasiyle halk, insan hakları ve özgürlük hakları için savaşmaya teşvik edildi. Uluslararası devrimin ilkeleri kapitalist ve Emperyalist Devletleri tehdit etmekteydi.

Muharebeler Kızıl Ordunun lehinde gelişti. Kızıl Ordu 1919 Aralık ayında Ufa ve Orenburg'u geri aldı. Karşı-devrim hareketlerine karşı ülke içinde cesur önlemler alındı. Ertesi yıl Nisan ayında, Franchet D'Esperey komutasındaki müttefik kuvvetleri Odesayı boşaltmak zorunda bırakıldı. Kızıl Ordu, Batıda da Polonyaya karşı başarı kazandı. İngiltere, davanın kaybedildiğini görünce, her zamanki taktiklerine başvurarak aktif mücadeleden çekildi. Eylül ayında, Yüksek Konsey'in diğer üyeleriyle birlikte, Rusya'nın iç işlerine karışmak niyetinde olmadıklarını bildirdiler.

Sovyetler müttefiklerin Türkiye ve İranı bölme tasarılarına karşı olduğunu açıkça bildirdi. Sovyetler için boğazlar, Çarlık Rusyasında olduğu gibi, aynı hayati önemi taşımaktaydı. Çarlar, çetin savaşlar sonunda bile onu ele geçirememişlerdi. Yeni Rusyanın liderleri ortak çıkarlar üzerinde bir anlaşmaya vararak, Boğazların

kendilerine sağlayacağı avantajları güvenlik altına almayı tasarlamaktaydı. Ankara'da da aynı duygu ve düşünceler hakimdi. Sovyet Rusya ihtiyaç duyulan yardımın temin edilebileceği tek ülke idi.

Rusya ile Türkiye arasındaki ortak anlayışın bir hedefi de İngilizlerin Kafkasya ve İrana hakim olma yolundaki ihtiraslı planlarını boşa çıkarmak idi. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılan ilk dış politika hareketi Moskova ile diplomatik ilişkilere girmek olmuştur. Bir yanda millî devrimi, diğer yanda Bolşevik devrimi temsil eden iki hükûmet ortak düşmanları olan Emperyalist Devletlere karşı elele vermek ve yardımlaşmak zorunda idiler. Sosyal ideolojileri arasında hiç bir benzerlik yoktu, hatta uyuşamazlardı bile. Aranılan, sadece politik bir ittifak olacaktı. Türkiye Büyük Millet Meclisi bir kurul seçerek 1920 Mayısında Moskovaya gönderdi. Bir ay önce, Kızıl kuvvetler Azerbaycan'da Bakû'yu işgal ederek Komünizm yanlısı bir partiyi iktidara getirmişti. Artık Rusya ile Türkiye arasında, sadece, Büyük Devletler tarafından desteklenen, özellikle İngilterenin harp malzemesi, kömür ve gıda maddeleri gibi ihtiyaçlarını karşıladığı, Ermeni Erivan Cumhuriyeti kalmıştı. Ermeni halkı tehlikeli hatalara sürüklenerek, Büyük Devletlere ve Ortodoks Rusyaya bağladıkları sonsuz güven duygusunu yitirmemişlerdi. Sonunda, bu hatalarının acısını, destek vaadiyle kışkırtıp aradan sessizce çekilen Büyük Devletler değil, fakat, tarihin acı derslerinden faydalanmayan Ermeni halkı çekecekti.

Gene Ermeniler ve Kesin Sonuç

Ermeniler, Yüksek Konsey ve İngilterenin yardımı ile Osmanlı İmparatorluğunun yıkıntıları üzerinde ya-

yılacak Büyük Ermenistanın antik hayalini gerçekleştireceklerine tam bir güven duymaktaydılar. Bu yüzden, ırklarının nefretlerine kapılmaktan ve Türkiyenin can düşmanı olan Taşnak partisinin teşviki ile, Müslüman halka karşı gaddarca hareketlere hatta toplu öldürmelere girişmekten kendilerini alamadılar. 1920 yılında doğu illerinde ve Ermenistanda Türklerle yapılan bu saldırılar, Türkiye Büyük Millet Meclisini Ermenistana karşı bir harekât düzenleme kararına götürdü. Türkiyenin ve Milliyetçi Hükümetin sağ kalması büyük ölçüde Rusyanın gönderebileceği maddi yardıma silah ve cephaneye bağlı olduğu için bu harekâtın en kısa zamanda uygulanması gerekiyordu. Ermeni tehlikesi böylece sona erecek ve Türk hududu Rus hududuna kadar götürülmekle kalmayıp, doğu Anadoluda bağlanmış olan güçlü tümenlere Fransız ve Yunan cephelerindeki vatan savunmasında yer verilebilecekti.

İleri görüşlü Meclis Başkanı, Haziran ayında doğu illerinde kısmi seferberlik ilân ederek ordunun üç ay içinde hazırlanmasını planladı. Türkiye ile Rusyayı ilgilendiren bu meseleyi diplomatik yollardan çözümlemek imkânı bulunamamıştı. Ankara Hükûmeti Erivan'a bir ültimatom verdi. Ermeniler kendilerini çok kuvvetli sanıyor ve galip devletlerin kendilerini koruyacağından son derece emin bulunuyorlardı. Bu sebeple bu ültimatoma, 24 Eylül'de hudut yakınındaki Türk Ordusuna büyük kuvvetlerle bir baskın yaparak karşılık verdiler. Ordu, Ermeni taarruzunu durdurdu ve General Kâzım Karabekir'in emri ile karşı taarruza geçti.

Türk Ordusu, İmpaartorluk için hazin anılar taşıyan Sarıkamış'ı kuvvetli bir taarruzla geri aldı. Ertesi gün Göle alındı. Ermeniler Kars'ı savaş vermeden bo-

şalttılar. Bu gün Leninakan adı verilen Gümrü'de direndilerse de yenildiler. 6 Kasım'da Ermeniler savaşa son vermek teklifinde bulundu. Kesin bir yenigiye uğratılmışlar ve Büyük Devletlerin verdikleri sözlerin değeri hakkında artık daha şüpheci ve daha gerçekçi olmuşlardı. 1877 Türk-Rus Harbinden önceki hudutları geçerli saymak yolundaki Türk şartlarını kabul ettiler. Ünlü Kars ve Sarıkamış bölgeleri Türk tarafında kalıyordu. Bir süre sonra Kızılordunun Gürcistanı istilası esnasında, Türkler 1877 Harbinde Ruslara kaptırdıkları Gürcistan bölgesindeki arazilerini kurtardılar. Bunlar ünlü Ardahan ve Artvin bölgeleriydi. Batum da kısa bir süre için Türklerin elinde kaldı.

Bu başarılı zafer, yeni bir Ermenistan yaratılmasında büyük rolü olan Vilson'un hayal ettiği kumdan kaleleri sildi süpürdü. Aslında Vilson kendi öz politikasını da yürütememiş ve Kongrede yenilgiye uğrayarak halk oyunu kaybetmişti.

Amerikan halkı, özellikle hiç sebep yokken Türklerin düşmanlığını kazanmaktan başka bir işe yaramamış olan Ermeni meselesinde olduğu gibi, Avrupa'nın ve Ortadoğunun işlerine karışma fikrine karşı çıktı.

Ermeni harekâtı Kemalizmin gücünün iyi hesaplanmadığını göstermişti. Büyük Devletlerin gururları yüzünden meydana gelen bu ihmal, Kemalistlerin tertiplerine karşı koymakta da ciddî güçlükler doğuracaktı. Kemalizmin hakkından gelmek için kahramanca tedbirlere ihtiyaç vardı. Onun Anadolu'dan ivedilikle sürülüp çıkarılması gerekiyordu. Bolşevikler, şimdi Türk limanlarına erişmişti. Bu durumun bulaşıcı etkileri sömürgelere veya Avrupa mandasındaki ülkelere yayılacaktı. Ayrıca, Rusyanın eski müttefiklerine borçlu olduğu altınlar, Ke-

malizme yeni bir güç kazandıracak ve alacakları yeni silahlarla, Türkler onu yoketmek isteyenlerin karşısına korkunç bir hasım olarak dikilecekti. Böylece Yunanlılara tekrar ihtiyaç duyuldu.

Ermeni savaşına Türkiye için parlak bir sonuç getiren Gümrü Antlaşması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin imzaladığı ilk antlaşma oldu. Bu başarı halka yeni şevk ve heyecan getirdi. Mustafa Kemali vatanın kurtarıcısı olarak görmekte birlik oldular. Bir çok politikacı milli hareketin önderine karşı duydukları güvensizlikten kurtuldu.

Yeşil Ordu

Bu harekâta paralel olarak ülke içinde de, Kemal Paşa'nın enerji ve sertlikle aynı zamanda büyük basiret ve tedbirle karşılaması gereken olaylar gelişmekteydi. Yeni devlet kurulduktan sonra, onunla birlikte siyasî ve sosyal eğilimler doğmuş ve kimisi iyi kimisi kötü fakat çoğu yanlış yola sapmış olmak üzere her sınıftan fikir akımları ortaya çıkmıştı. En ilgi çekici örnek, maddeten yarattığı güçlükler bakımından devrin tarihinde önemli bir yer tutan Yeşil Ordudur.

Bu fikir, başlangıçta, Ankara'daki devrimci çevrelerle ilgisi olan ve Mustafa Kemal'in arkadaşları sayılan belli kişilerin kalplerinde ve kafalarında doğmuştu. Millî hareketi, tepkilerin şiddetli fırtınalarından korumak niyetiyle bu kişiler yeni gönüllü müfrezeler kurmaya giriştiler. Bu müfrezeler hem Yunan cephesinde, hem de iç savaşta mükemmel sonuçlar elde ettiler. Savunma saflarında yer alan gönüllüler tamamiyle kendi başlarına buyruktu ve ne yaptıklarını bilen kişilerden oluşmaktaydı.

İç savaşın dehşeti ortasında, Meclisin kurulmasını takip eden günlerdeki büyük işlerin ağırlığı altında kalan Mustafa Kemal bu müfrezelerin kurulmasını kabul etmişti. Bunların yönetimi onları kuranların insiyatifine kalmıştı. Kemal Paşa asıl dikkatini muvazzaf ordunun teşkiline vermekteydi. Çünkü, kesin ve tereddütsüz bir itaate dayanan disiplinin ancak böyle bir teşkilatta bulunabileceğine inanıyordu. Bu devrimin ülkülerini benimsemiş disiplinli bir ordu olmalıydı.

Yeni kurulan müfrezelere verilen ad olan Yeşil Ordu'nun Merkez Kurulu Mustafa Kemal'in ismini kullanarak büyük miktarda gönüllüler toplamıştı. Başarıları o kadar büyük oldu ki onu kuranlar bile buna şaşırdılar. Ancak bu teşkilat, asıl hedeflerinden ayrılarak politik bir nitelik almaya başlayınca, Kemal Paşa, geç de olsa bunların yarı gizli bir güç haline geldiğini anladı.

Kurulan bu müfrezeler arasında, yılmaz savaşlar vererek en fazla ün kazananı ve en yararlısı, Çerkez Kardeşler, Ethem ve Tevfik Beylerin yönetmekte oldukları müfreze idi. Tevfik, Osmanlı ordusunun bir yüzbaşısıydı, fakat kardeşi hiç eğitim görmemişti. Önderlik yeteneği ve adamlarına karşı mertçe davranışı onu ünlü ve sayılan bir lider haline getirmişti. Bu kardeşler, Ankara doğusundaki ayaklanmayı bastırmak için giderken Ankara'dan geçtiler ve bu arada Yeşil Ordu'nun Merkez Komitesi ile temas kurdular. Ethem, Tevfik ve milletvekili olan kardeşleri Çerkez Reşit, Yeşil Orduya katıldılar ve Meclisteki etkileri halkın hayranlığı ve yönettikleri kuvvetlerin yardımıyle Yeşil Orduyu ellerine geçirdiler.

Olaylar öyle gelişti ki, artık gizli derneğin ve Yeşil Ordunun liderleri olan bu kardeşler, arkalarındaki ken-

di kafa yapılarındaki adamların desteğiyle, kendi irade ve arzularını dikte ettirme yeteneğine sahip olduklarına inandılar. Düzenli orduya yüksek sesle kara sürmeye, son yenilgilerden onları sorumlu tutmaya ve milli şükrana lâyık biricik kuvvetin kendi düzensiz birlikleri olduğunu ileri sürmeye başladılar.

Hitit Başkenti Hattuşaş çevresindeki bölgede, Ethem bir derebeyi havasına bürünmüştü. Darağaçları hiç boş kalmıyordu. O ilin ve yakındaki illerin valilerine emir vermeye başladı. Emrini dinlemeyenleri ölümle tehdit ediyordu. Ayaklanmaların bastırılmasına katılan düzenli kuvvetlerin komutan ve subaylarına hor davranıyordu. Gurur ve küstahlığı öyle bir dereceye çıkmıştı ki, her hangi bir tepki ürünü olmaktan çok kendi gücünü ispat etmek için Ankara Valisinin kendisine verilmesini istedi. Yozgatta çıkan isyandan onu sorumlu tutuyor ve aşacağını söylüyordu. Mustafa Kemal'e danışıldığı zaman, Vali Yahya Galip Bey'in davaya hizmet ettiğini ve daha da edeceğini, bu sebeple bu isteği yerine getirmeyi düşünmenin bile söz konusu olamayacağını bildirdi.

Ethem kendisine karşı koyan bir kuvvet belirdiğini ve subaylarının gözünde küçük düşme tehlikesi içinde olduğunu anlayınca, öfkelendi ve duyulacak şekilde şöyle söylendi: «Ankara'ya dönünce Millet Meclisi Başkanını Meclis önünde asacağım.»

Kemal Paşa Ethem'in şüpheli davranışlarının sebebini soruşturdu. Gizli derneğin ve Yeşil Ordunun ne kadar ileri gittiğini anladı. Daha büyük anlaşmazlıkların da doğabileceğini sezdi. Bu seferki yara milliyetçiliğin bağrındaydı. Yeşl Ordunun Genel Sekreteri Hakkı Behiç ile görüştü ve ondan hem derneği, hem de Yeşil Or-

duyu dağıtmasını istedi. Genel Sekreter, her iki kuruluşun önemi ve liderlerinin manevi gücü sebebiyle, Kemal'in isteğinin kabul edilemeyeceğini ve bunun zorlanamayacağını söyledi. Mustafa Kemal Paşa her şeyi olduğu gibi bırakmaya ve derin düşünemeyen Ethem'in planlarını boşa çıkarmak için halk oyunun yardımından faydalanmaya karar verdi. Yeşil Ordu liderlerindeki gururun nereye varacağını ve buhranın ne şekil alacağını anlaması için zamana ihtiyacı vardı.

O anda, Milliyetçi saflarda birliği sağlamanın ve gönüllü müfrezeleri kullanmanın vazgeçilmez şart olduğuna inanan Paşa, Hükûmete yaptığı tavsiyede, Ethem ve taraftarlarının zayıflık işareti olarak kabul edeceği bir politika takip edilmesini bildirdi.

Ethem'in kuvvetleri, Kütahya bölgesine Yunan cephesine gönderildi. Hem onun hem de Yeşil Ordunun etkisi her gün gelişmekteydi. Yeni Dünya adında bir gazete yayınlamaya başladılar. Bu gazetede Komünist propogandası yapılıyordu. Bu yayınlar giriştikleri ölüm kalım mücadelesinde milliyetçiliğin hakim olduğu halk idealleri ile uyuşmayan ve henüz iyice anlaşılamamış olan komünizm propagandaları idi. Bu ihtiras, bilgisizlik ve komünizm yangını mecliste de önem kazanmaya başlamıştı. Yeşil Ordunun lehinde gelişen fikir akımının etkisi, Yeşil Ordunun desteklediği Nazım Bey'in İçişleri Bakanı olarak seçilmesiyle belirlendi. Nazım Bey, Halkçı Komünist Partisinin kurucusu idi. Mustafa Kemal, Nazım'ın, seçilmesine rağmen, Bakanlığa getirilmesine itiraz etti. 4 Kasım günü bir teklif kabul edildi. Buna göre, Bakanlar Kurulu üyeleri, Meclis tarafından, Meclis Başkanınca aday olarak takdim edilen Millet Vekilleri arasından seçilecekti.

Batı cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa Ethem'in etkisinde kalarak, Genelkurmay'a bir teklifte bulunmuştu. Kütahya önünde bulunan ve onun fikrine göre tamamiyle irtibatı kesilmiş olan Yunan tümenine cephe kuvvetleri tarafından bir baskın taarruzu yapılabilirdi. Genelkurmay Başkanı İsmet Bey ve Kemal Paşa bu teklifi uygun bulmadılar. Çünkü, Ali Fuat Paşa'nın dediği gibi, Yunan tümeni üzerine, komutasındaki iki tümen ve Ethem'in kuvvetleriyle yüklenerek bölgede bir başarı kazanılsa bile, cephenin diğer kesimlerinde çok üstün güce sahip olan düşman kuvvetllerinin bir karşı taarruza geçmeleri halinde haziranda verilmiş olan kayıplardan sonra hâlâ teşkilâtlanma safhasında bulunan zayıf milliyetçi kuvvetler feci bir yenilgiye uğrardı.

Taarruz teklifi askerî alandan politika sahnesine getirilmişti. Plân, Büyük Millet Meclisinde hararetli bir destek gördü. Türk ordusunun kaybolan itibarının kısmen de olsa yükseltilmesine imkân verecek böyle bir fırsatı kaçırmanın akıl almaz bir şey olduğu söylendi.

Genelkurmayın kesin muhalefetine rağmen, Ali Fuat taarruza karar vermiş olduğunu bildirrdi ve vakit geçirmeden 14 Ekim günü taarruza başladı. Böylece, yalnız o değil, Yeşil Ordu ile birlikte Meclisin yarısı en büyük umutlarına kavuşmuş oldular.

Disiplinden uzak, bir düzensizlik içinde taarruza geçildi. Ethem'in meşhur uçan akıncılarının büyük ölçüdeki bir askerî harekâtın gerektirdiği titizliği gösterememesi, bu taarruzun bir bozguna dönüşmesinde büyük rol oynadı. Mustafa Kemal'in önceden tahmin ettiği gibi Yunanlılar karşı taarruza geçtiler ve demiryolu hattına doğru yeni ilerlemeler kaydettiler. Afyonkarahisar hattında Türkleri Dumlupınar önündeki hâkim mevzilerden

geri attılar. Bereket versin, Yunan Komutanlığı cephe boyunca yeni bir ilerleme için emir almamıştı.

Kemal Paşa işlenen hatanın tamiri için gereken tedbirleri bizzat aldı. Ali Fuat Paşayı cephedeki komutanlığından çekerek, yakında Moskovaya gidecek olan heyette ona büyük elçilik görevi verdi. Yerine İsmet Paşayı atadı. Batı Cephesinin güney kesimine, İçişleri Bakanlığında bulunan, Albay Refet Bey getirildi. Fevzi Paşa Genelkurmay Başkanı oldu. Mustafa Kemal, cepheyi yeniden düzenleyecek komutanlara kesin emirler vererek güçlü ve düzenli süvari birlikleri kurmalarını istedi. Düzensiz (Milis) birliklerin düzenli orduya dönüştürülmesi şarttı. Millis birliklerin durumuna ivedi olarak bir son vermek gerekiyordu.

Kemal Paşa, bu emirleri, Ermenistan'a son yenilgisini noktalayan Gümrü Antlaşmasından bir gün sonra vermişti. Türkiye'nin kurtuluşu için tek çare olduğuna inandığı millî ordunun yaratılması bakımından gerekli bütün unsurları yakında eline geçireceğine güveniyordu.

Vahdettin'in Kurnazlığı ve Mustafa Kemal'in Zekâsı

Mehmet Vahdettin, tahtını sarsan problemlerin tekrar tehlikeli olmaya başlamasını umutsuzluk içinde seyrediyordu. Milliyetçilerin «İtilaf Devletlerinin Kılıcı» olan Yunan Ordusu karşısında yenigisinden sonra kısa bir süre için endişelerinin yok olduğunu sanmıştı. Ama, Ermeni harekâtı Kemalizmin hâlâ kuvvetli olduğunu göstermekteydi. İmpaartorun kulağına hoş gelmeyen Komünizmin yardımı ile daha da güçlenecekti. Ermeni harekâtından bir sonuç daha çıkarıyordu. Sevr Anlaşmasının hükümlerini hafiflettiği halde Büyük Devletler Ermeni harekâtına ilgi göstermemişlerdi. Kuvvetleri mi kalmamıştı? Eğer öyle ise mahvolmuştu.

Bir politika değişikliğine kayacak kadar kurnazdı. Düsturlarından biri de «Yenemeyeceğin düşmanla dost ol!» idi. Ankara'daki insanlarla yakınlık sağlamaya çalışacaktı. En iyisi bu idi. Hem bu ona İngiliz himayesini de kaybettirmez ve belki bazı avantajlar bile sağlardı. Büyük Devletler Sevr Antlaşmasında bazı değişiklikler yapılmasına yanaşırlardı ve bu yem Kemalistleri de oltaya çekerdi. Sonrası «Allah Kerim» dedi. Yeni politikanın ilk adımı olarak Sadrazam Damat Ferit görevden affedildi ve tamamen yıpranmış olan bu makama yaşlı Tevfik Paşa getirildi. Padişah, Sadrazama, Ahmet İzzet Paşa ve Salih Paşa gibi halkın takdir ettiği adamları Kabinesine aldırmakla iyi düşünmüştü. Gerçekten Milliyetçi cephede bile, bir anlaşma imkânı üzerinde fikirler yürüten kimseler çıkmaya başladı.

Kemal Paşanın şahsî dostu olan Ahmet İzzet'e onunla temas sağlama vazifesi verildi. Ahmet İzzet bir mektup yazarak bir subayla Ankaraya gönderdi. Bu mektupla Müttefiklerin Barış Antlaşmasında Türkiye lehine bazı şartlar kabul edebileceği, meselâ yeni bir hükûmet şekli ile İzmir bölgesinin Türk egemenliğinde kalabileceği, ancak bütün bunlar için ilk önce İstanbul ile Ankara arasında bir anlaşmanın mümkün olup olmadığının bilinmesi gerektiği ima edildi. Mektubunda, ayrıca Salih Paşanın da katılacağı bir görüşme isteğini belirtiyordu.

Bunu takip eden olaylar Büyük Millet Meclisi Başkanının bir politikacı olarak çapını göstermektedir. Tayin edilen görüşme günü yaklaşınca, İngiliz Büyük Elçisi, eğer Türkiye iç durumu üzerinde anlaşmaya varırsa, Ermeni meselesinin de, İzmir sorunu gibi lehte çözümlenebileceğini bildirdi. Halk, küçük değişiklikler

içeren vaadlerde bir avunma buluyordu. Bununla beraber, bu fikir akımı tehlikeli sonuçlar doğurabilirdi. Dikkatle seçilmiş bir Osmanlı Hükümeti bu tür kanaatleri yaygınlaştırabileceği için, Mustafa Kemal, İzzet ve Salih Paşa Hazretlerini Ankara'da tutmaya karar verdi. Bu şahsiyetlerin, yaylanın saf havası içinde düşünce tarzlarını değiştirebileceklerini umuyordu.

Toplantı 5 Aralıkta, İstanbul-Ankara demiryolunun geçtiği bir kent olan, Bilecik'te yer aldı. Bilinen iki temsilciye ilaveten heyete murahhas olarak katılan Tarım Bakanı Hüseyin Kâzım Bey'den kurulan İmparatorluk temsilcileri Bileciğe vardılar. İki delegasyon, tren istasyonunun salonunda buluştukları zaman, Mustafa Kemal ayağa kalkarak kendini Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümet Başkanı olarak takdim etti ve sordu: «Bana tanışma şerefi verenler kimlerdir?» Mustafa Kemal'in kendilerini çok iyi tanıdığını bilen Bakanlar, onun ne demek istediğini anlayan olup olmadığını sorar gibi birbirlerinin yüzüne baktılar. Kemal devam ederek, İstanbul'da bir hükûmetin varlığını tanımadığını ve kendilerini o hükümetin Bakanları olarak kabul etmediğini, söyledi.

Görüşmelere kimlik ve yetki söz konusu olmadan başlanması kabul edildi. Kemal Paşa, bu şahsiyetlerin söylyecekleri önemli bir şeyleri olmadığını anlamıştı. Toplantıya son vererek, onları Büyük Millet Meclisinin konukları olarak Ankara'ya davet etti. Böyle nazik bir teklife karşı çıkan olmadı. Milliyetçi Başkente varınca Kemal Paşa basına verdiği resmî bildiride, söz konusu kişilerin, vatanın iyiliği ve esenliği uğrunda daha verimve etkili olarak çalışmak üzere yola çıktıklarını ve Bü-

yük Millet Meclisi hükümeti ile çalışmayı arzuladıklarını açıkladı.

Çerkez Ethem'in İhaneti

Ali Fuat Paşanın uğursuz taarruzu ile İmpaartorluk Bakanlarının Ankara'ya gelişi arasında geçen süre içinde, Milliyetçi Ordu, hem insan hem silah gücü bakımından, büyük gelişme kaydetmiş ve hepsinin üstünde manevî gücü ölçülemeyecek derecede artmıştı. Savaş ihtiyaçlarını karşılamak (harp tekalifi) üzere makûl bir sistem kuruldu ve cephenin ihtiyaçlarını sağlamak üzere daha etkili bir hizmet teşkilâtı meydana getirildi. Refet Bey'e Süvari birliklerini kurma görevi verildi.

Yeşil Ordunun ve Çerkez kardeşlerin tuttukları yol hariç, her şey iyiye doğru gitmekteydi. Ethem, hastalığını ileri sürerek Ankaraya gitmişti. Orada, Millet Vekili olan kardeşi Reşit ve yandaşlarının yardımı ile Meclis üzerinde daha etkili olma ve hükümete hakim olma yolunda bazı hareketlere girişiyordu. Kardeşi Tevfik, uçan akıncılarının ve sorumluluğuna verilen cephenin başında kalmıştı. Asıl işi, kendisini destekleyenlerin sayısını artırarak en büyük kuvveti meydana getirmek ve onları silahlandırmak olmuştu. Harekete geçeceği gün gittikçe yaklaşmaktaydı. Cephe Komutanının kuvvetlerini teftiş etmesine izin vermiyor ve onun sivil işlere karışılmaması hakkında komutanlara yapmış olduğu tamimlere aldırış etmiyordu. Tam aksine Ethem gibi, bir derebeyi tutumu ile, bölgesindeki halkın can ve mallarına el koyarak onlara baş belası olmakta devam ediyordu. Asker kaçaklarını, vatana hiyanet ve casuslukla suçlananları İstiklal Mahkemelerine teslim edeceği yerde, kendi-

disi yargılayarak ya darağacına gönderiyor ya da effediyordu.

Cephe Komutanı İsmet Paşa'ya karşı gösterilen bu düşmanlık ve itaatsizlik hareketleri, Mustafa Kemal'i bir arabulucu olarak müdahale etme kararına götürdü. Yeşil Ordu onu ne askerî ne de siyasî açıdan ürkütmüyordu. Bu yüzden onlara hoş görü ile davranarak, tahmini güç olmayan, gizli isyan fikirlerinden vazgeçeceklerini ve eskisi gibi namusluca memlekete hizmet yoluna döneceklerini umuyordu.

Ethem'in gözü yükseklerdeydi. Eğitim ve zekâ kıtlığı ondaki mutlak iktidar olma fikirlerinin kaynağı idi ve bu fikirler yandaşlarının övgüleriyle daha da güç kazanmaktaydı. Bir söylentiyi teşvik ederek, Mustafa Kemal'in Ethem ve kardeşlerinden kurtulmayı ve tek başına iktidara gelince diktatörlük kurmayı planladığını, aradaki anlaşmazlığın esasının, Yeşil Ordunun Kemal'e karşı verdiği savunma mücadelesinden doğduğu hususundaki söylentileri yaymağa başladı.

Devletin Başkanı olarak, İç düzeni ve anlayış birliğini sağlamak Mustafa Kemal'in ödevi idi. Türkiye'nin geçirmekte olduğu anlar tehlikelerle ve geleceği kuşkularla doluydu. Ethem ve Reşit'e, kendisiyle beraber Eskişehir'e giderek İsmet Paşa ile görüşüp, müşterek bir anlayışa varmalarını teklif etti. Ethem önce itiraz ettiyse de bilahare teklifi kabule mecbur kaldı. Yolculuğun başlangıcında iki komutan birbirlerini delici ve soğuk bakışlarla süzdüler. Ethem, meselenin kısa yoldan ve belki de korkunç şekilde sonuçlanabileceğini düşünerek, bir pusuya düşmekten korkuyordu. Ne olursa olsun yılmamaya kararlıydı. Onun karşısında, Kemal Paşa kendini güçlü hissediyordu ve mertçe duygular içinde neşe-

li idi. Bütün arzusu bir anlaşmaya varmaktı. Fakat, her şeye rağmen ordunun disiplinine saygı duyulmalıydı. Hiç bir şekilde ona karşı konulamazdı.

Ertesi gün tren Eskişehir'de durduğu zaman Ethem, Kemal'in yol arkadaşlarının yardımı ile, ortadan yok olmuştu. Kemal Paşa kafasından geçenler hakkında bir şey sezdirmedi. Orada o akşam Meclis Başkanı ile İsmet Paşa, Çerkez Reşit Bey ve Kemal'in «arkadaşım» dediği bazı hükümet üyeleri beraberce yemek yediler. Kemal Paşa, kardeşine Ethem'in nerde olduğunu sorunca, «Hasta, yatıyor. Fakat belki görüşme için bilahare genel karargâha gelir.», cevabını aldı.

Grup, genel karargâhın yolunu tuttu. Ethem görünürlerde yoktu. Gereken zamanı kazanmış oldukları için, Reşit Bey, bir zafer edası ile dedi ki : «Ethem, şu anda, kuvvetlerinin başındadır!» Mustafa Kemal kendini tutmayı ve bu kötü davranışı yutmayı başardı. Reşit, saldırgan bir şekilde, adeta bağırarak, kardeşini savunmaya başladı ve başka türlü düşünenler hakkında sert hücumlarda bulundu. Bu davranışı karşısında söylenen makul sözler bile onu yatıştıramadı. Bunun üzerine Mustafa Kemal ayağa kalkarak onu susturdu : «Bu dakikaya kadar sizinle eski bir arrkadaşınız olarak ve sizden yana bir sonuca ulaşmak için içten bir duygu ile görüşüyordum. Artık bu dakikadan sonra arkadaşlık ve yakınlıkla ilgili durumum kalmamıştır. Şimdi Karşınızda Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Hükümetin Başkanı bulunmaktadır. Devlet Başkanı kimliğiyle Batı Cephesi Komutanı'na durumun gerektirdiği her şeyi yapmak için yetkisini kullanmasını emrediyorum.»

Ethem isyan için son tedbirleri aldı, kuvvetlerini topladı ve birliğine yeni askerler kattı. Ankara'daki yan-

daşıarıyle gizli bir şifre ile irtibat yapıyordu. Bölgesindeki ve yakın bölgelerdeki şehirlerin yetkililerine, vakit geçirmeden yapılmasını bildiren ,emirler vermeğe başlamıştı. Düzenli ordunun içinde de propaganda yaptığı ve bazı adamlarla, paralar vaadederek, askerleri ayartmaya çalıştığı kısa zamanda anlaşıldı.

Ufukta fırtına bulutları toplanmaya başlamıştı. Son bir sağ duyu çağrısı olarak Meclis Üyelerinden bir Kurul Ethem'le konuşmaya gitti. Bu çaba da faydasız kalınca, Mustafa Kemal, Bakanlar Kurulunun da kabulü ile, Cephe Komutanına Ethem ve kardeşlerinin ayaklanmasını bastırmasını emretti. Bu adamlar, son yüzyıla kadar Türk illerini avuçlarında tutan, derebeyi tipindeki, Bey'ler gibiydi. Bildikleri tek kanun kendi keyifleri idi. En verimli kazançları ise soygundu. Bunlar Türkiye'nin gelişmesinde büyük engel olmuşlardır. Sultan Murat'ın İmpaartorluğu ıslah için, bu adamlara acımasızca savaş açmasının sebebi burda yatar. Yeniçeriler de onda aynı gazabı uyandırmıştı. Makamlarını kendi ihtiraslarını tatmin için kullanan Ağalar tarafından yönetilen bu kıtalara hiç güvenilmezdi ve onların yüzünden İmpartorluk birçok felaketlere uğramıştır. Kemal Paşa, Ethem ve adamlarında, aynı Beylerin ve Yeniçerilerin muhtemel suçlarının tekrarını görmekteydi. Artık başka bir çağda yaşadıklarını anlatmak imkânı bulunmadığından, vatanın selameti için onları yoketmekten başka seçeneği kalmamıştı.

Düzenli ordu kuvvetleri, yeni yeniçerileri bir haftadan kısa bir süre içinde kesin bir yenilgiye uğratarak, vardığı gelişmeyi ispat etmiş oldu. Ethem ve kuvvetleri Yunan tarafına geçtiler ve sevinçle karşılandılar.

Ethem, kaçarken, Bab-ı Ali'ye bir telgraf göndererek Yunanlıların hizmetine girdiğini ve tutulacak yol konusunda Yunan komutanlığı ile anlaşmaya varmış bulunduğunu bildirdi ve bu haberden sonra da, bu yaptıklarını Sadrazam Hazretlerinin onayına sundu. Vatanına ihanet eden Ethem, sözünü tutarak, Türk ordusunun tertibatı hakkındaki istihbaratı ve bütün ayrıntıları Yunan komutanlığına açıkladı. Bunun için Venizelos kendisine büyük Yunanistan madalyasını verecekti. Yunan ordusu ,ertesi gün taarruza geçti.

KISIM 22

KONFERANSLAR VE MUHAREBELER

Birinci İnönü Zaferi ve Çerkez Ethem'in Sonu

Kaçak Ethem ve yandaşlarının verdiği paha biçilmez bilgilerle Yunan istila kuvveti Milliyetçilere acı bir darbe indirmek için bulunmaz bir fırsat kazanmıştı. Türk cephesini destekleyen üç dayanak noktasının kuzeyden güneye doğru, hepsi de ana demiryolu üzerindeki istasyonlar olan Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar kentleri di. Anladıklarına göre, Ethem'e taarruz eden Türk birlikleri Eskişehir ve Afyonkarahisar üzerinden Kütahya'ya doğru gönderilmişlerdi. Bu bakımdan, Eskişehir ve Afyon hassas noktalar olarak önem kazanmaktaydı. Yunanlılar bu şehirlere taarruz edeceklerdi. Sayı ve silahça üstünlükleri, Kemalistleri Kütahya'da toplanmış olan kuvvetlerini cebri yürüyüşle, diğer iki kente göndermeye zorlayacaktı. Bu birlikler harekete geçer geçmez, Çerkez kardeşler Kütahya üzerine doğrudan bir taarruz yapacaklardı. Çıkan fırsatın kaçırılmaması askerlik biliminde önemli bir rol oynadığı için, cephedeki komutanlara bu güzel plânı vakit geçirmeden uygulamaları emredildi.

150 ağır makinalı-tüfek ve 50 topun desteklediği 20.000 kişilik Yunan kuvveti, Albay İsmet'in Kütahya'dan son süratle gönderdiği Türk Kuvvetiyle Eskişehir

batısındaki İnönü'de karşılaştı. Türk kuvvetleri, taarruz eden tarafın üçte bir gücünden fazla değildi. Umutlarının aksine, Yunanlılar çetin bir mukavemetle karşılaştı. 9 Ocak 1921 günü ve ertesi gün boyunca Türk mevzilerine şiddetli taarruzlar yöneltildi. Bazı kesimlerde, Türklerin direnişi bırakır gibi oldukları anlar geldi, fakat her yeni taarruza karşı tekrar bir sarsılmaz cephe teşkil ettiler. 10 Ocak gecesi istila ordusu Bursa'ya doğru geri çekildi. Türk Devrim Tarihi bu olayı Yunanlılara karşı savaşta ilk şanlı zafer olarak kaydeder. Albay İsmet, General rütbesine yükseltildi.

Ethem, Kütahya'yı tek başına savunan Yarbay İzzettin'in komutasındaki Milliyetçi Tümene taarruz etti. Bu komutanın ve askerlerinin kahramanlığı sayesinde, kanlı bir mücadele sonunda hayin Ethem yenilgiye uğradı ve bozguna uğrayan Ethem kaçarken adamlarından ayrıldı. O, kaçıp kurtulmayı başardıysa da adamları esir edildi. Düştükleri hayatı geç de olsa anladılar.

Venizelos'un Düşüşü

Perikles'in ülkesinde pek önemli siyasal olaylar geçmekteydi. I. Konstantin'in 1917 yılında indirildiği tahta, Venizelos'un oturttuğu genç Kral Aleksandr, bir maymunun ısırığından doğan enfeksiyon sonucu 25 Ekim 1920 de ölmüştü. Aleksandr'ın saltanatı esnasında Venizelos, Krallığın hakimi oldu. Barış Konferansına biçim veren entrika, ihtiras ve nefret denizinde siyasi bir kaptan gibi gemisini yürüterek meharetini göstermişti. Ülkesinin ordularını antik Yunan İyonyasına sokmuş ve milletine, büyük Yunanistan İdealinin bir gün gerçekleştiğini görecekleri umudunu vermişti. Bunun için ona tapıyorlardı.

Aleksandr öldüğüne göre onun tacını kim giyecekti? Venizelos bu tacı, ölen Kralın genç kardeşi Paul'e teklif ettiyse de, Paul, sürgündeki babasının tahtın asıl sahibi olduğunu ileri sürerek, bu teklifi geri çevirdi. Bu yüzden bir plebisit'e baş vurmak gerekti. Seçimler, I. Konstantin'in dönüşü lehine ezici bir çoğunluk gösterdi. Böylece, halkın eski mabudu Eleutherios Venizelos sürgün macerasına başlamış oldu.

Bu düşüş nasıl mümkün olabilmişti? Bir kaç hafta öncesine kadar gözlerinde bir yarı ilah olarak yücelttikleri bu adamın memleketine yaptığı hizmetler milleti tarafından bu kadar çabuk mu unutulmuştu? Atina insanının vefasızlık ve nankörlüğünden dolayı acı çekmiş diğer büyük adamları da tanıyabilmek üzere biraz gerilere giderek Atina tarihine kısa bir göz atmak yeter. Adil olarak ün yapmış olan Aristides, Selamis galibi Themistocles, Alcibiades, Marathon Kahramanı Miltiades, Perslere karşı zafer kazanan Cimon... bunların hepsi sürgün acısını tatmışlardır.

Venizelos milletini kısmen hayal sukutuna uğratmıştı. Onlara vaadettiklerini vermekte çok gecikiyorrdu ve halk sabırsızlanıyordu. Yunanistanın çocukları kanları pahasına bütün Trakyayı ve Batı Anadoluyu fethetmişlerdi, amma, böyle bir zafer bile bekledikleri meyvayı vermemişti. Yunan ordusu, Topkapının yıkık surlarının arkasındaki muhteşem Bizans'ın kubbelerini ele geçirebilirdi. Jüstinyen'in kenti insaflarına kalmıştı. XIII. Konstantin'in öcü alınabilirdi. Büyük kilisede, şimdiye kadar benzeri görülmemiş şekilde okunan Hristiyan ilahileri, Cennetin sembolü mukaddes kubbede yankılar yaparak, büyük bir borcu ödemiş olan Yunanistanı kaplardı. Ordu Bizans'ın geçitlerine varmıştı, amma, Veni-

zelos, Büyük Devletlere karşı koyamayacak kadar zayıf davranarak, halkın kendisine ait olduğuna inandığı şeyi isteyecek cesareti gösterememişti.

Anadolu'da da bir sonuca varılamamıştı. Yunanlılar, tam Türk ordusunu takip ederek yok edecekleri zaman, Yunanistanı kıskanan Büyük Devletler, Venizelos'a verdikleri emirlerle, onları durmaya ve siperler kazmaya zorlamışlardı. Bu esnada Türklerde rahat rahat yeniden tertiplenmilşerdi. Yunan halkı artık Büyük Devletlerden «izin almak» gibi bir şey duymak istemiyordu. Bu sebeplerle, Kral Konstantin'in dönüşüne tek ses halinde birleşerek oy verdiler. Konstantin adı, Bizans İmparatorlarının on tanesinin taşıdığı aynı ad olduğu için, kalplerinde bir yankı uyandırmıştı.

İtilaf Devletleri Arasında İhtilaf

İtilaf Devletleri resm îolarak birleşik bir cephe görünümü vermelerine rağmen, aslında birlikten çok uzaktılar. İlk başta, Fransa, İmpaartorluğun cesedinin bölünme şeklinden hoşnut kalmamıştı. Nahoş kurnaşlıklara baş vurduğu için düşmanları tarafından «Hain Albion» adı verilen İngiltere, daha az önemli görünmelerine rağmen en güvenceli olan bölgeleri kendine ayırmıştı. Karşılık olarak ise müttefiki Fransa'yı, Suriye'ye ilâve olarak, Adana bölgesini almaya teşvik etmişti. Bunun tam bir «Yunan armağanı», yani «Kötü maksatla verilen bir hediye» olduğu, Türklerin karşısında kaldığı güç durumlardan sonra anlaşılmıştı.

Fransa, I. Fransuva tarafından kurulan dostluk politikasının Türkiye üzerinde nasıl derin bir etki yaratmış olduğunu ve şimdi ise İngiltere'nin menfaatleri için bu etkiyi kaybetmeye başladığını çok geç de olsa artık

anlamıştı. Bunun üzerine, iki (etkenin) faktörün etkisiyle, Fransa «mazlum milletlerin bir dostu» haline geldi. Bu etkenlerden en önemlisi, ufukta korkulacak bir Devlet olarak yükselmeye başlayan yeni Rusya'nın desteklediği Kemalizmin maddi ve manevi gücü oldu. Fransa, Fransız yazarlarının sevgili ülkesi Türkiye'ye karşı eski sempatisinin yeniden doğduğunu hissetti. Resmî olarak ileri sürülmüş olan, ikinci faktör «Yunan milletinin hainliği» olarak adlandırıldı. O millet, Atina'da Fransız denizcilerinin öldürülmesi olayına karışan Konstantin'i iktidara getirmişti. Ö andan itibaren Yunanistan'dan Fransız desteği çekildi. Onu İtalya takip etti. Çünkü, İtalya'ya yapılan toprak vaadleri harita üzerinde gerçekleşmemişti ve komşusu Yunanistan'ın güç kazanması onu endişelendirmekteydi. Uzun uzun düşündükten sonra, hem İtalya hem de Fransa, Türkleri Yunan hakimiyetine tercih ettiler.

İngiltere'nin planları iyi yürüyordu. Yunanistan'da meydana gelen değişiklikten rahatsız olacağına, Konstantin taraftarlariyle gizli anlaşmalara girişti. Her şey eskisi gibi kaldı, bir de avantaj sağlandı: «İtilâf Devletlerinin Kılıcı» şimdi «İngilterenin Kılıcı» olmuştu.

Müttefiklerin farklı davranışları, Paris'te diplomatik seviyede çetin müzakerelere yol açtı. Bunun sonucu olarak 25 Ocak günü, Türklerle, Yunanlıların müttefiklerle görüşmek üzere bir ay sonra Londra'ya davet edilmesine karar verildi. Bu defa, Osmanlı delegasyonuna Mustafa Kemal'in veya temsilcilerinin de katılması özellikle belirtildi. Anadolu yaylasında, pusulanın her noktasından kendisine saldıran ordulara karşı direnen bu yarı esrarlı adama müttefikler ilk defa olarak böyle bir teklifte bulunuyorlardı. İngiltere, kendini silahla savun-

mak başka şey, siyaset masasında savunmak başka şeydir, diye düşünmekteydi. Onu bu masada yokedeceğinden emindi.

Paris'te verilen kararlarda, gelişmiş olan olayların ışığında, Sevr Antlaşmasında bazı değişiklikler yapmak için, delegelerin bir toplantıya davet edildikleri açıklanmıştı. Millerand'ın bu antlaşmada bir değişiklik yapılmasına Müttefiklerin izin vermeyeceğini resmen ilân etmiş olmasına rağmen, aynı zamanda «Komünist» olarak da damgalanan bu «asi» generalin kendi gayretleri sonucu Antlaşmayı değiştirmeye zorlaması olağanüstü bir başarı idi.

Vahdettin'in Endişesi ve Millî Anayasa :

Vahdettin eskisinden daha endişeli idi. Büyük Devletler Kemal ile görüşme yolları aradıklarına göre, Sultan ve Halifenin artık işe yaramayan bir kukladan başka bir şey olmadığını düşünüyorlardı. Bu, onu kendi kaderine terketmeleri anlamına gelirdi. Başına geleceği çok önceden tahmin etmişti. Kemal'in zaferi saltanatının ve hatta Osmanlı Hanedanının sonu demek olurdu. Yanılmıyordu. Çünkü, Kemal, meclisi bir cumhuriyet rejimine doğru sürüklemekteydi.

Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal'in öne sürdüğü teklifleri içine alan demokrasi ilkelerini uygulayarak çalışmaya başlamıştı. Anafikir şu idi: Meclisin temsil ettiği millî irade, vatanın kaderinin gerçek sahibidir. Bu meclisten daha üstün güç yoktur. Bu, Padişahın yetkilerini reddetmekle aynı şeydi. Bu esasa dayanarak, özel bir kurul yeni devlet için bir anayasa taslağı hazırladı. Bu taslak Meclisin onayına sunulduğu zaman, aşırı sağda yer alan din adamlarından, Mustafa Kemal'in emelle-

rini benimsemiş demokratlara kadar, çeşitli Millet Vekillerinin tutumları açıklığa kavuştu. Yeni anayasa üzerindeki tartışmalar uzun aylar aldı ve Mustafa Kemal bu süreyi Osmanlı tahtını zayıflatmak için kullandı.

Millî Anayasa en sonunda 20 Ocak 1921 günü kabul edildi. Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve hükümetinin durumunu, yetkilerini, şeklini ve niteliğini belirten bu anayasa on-bir maddeyi içine almakta idi. Özü şöyle idi: Egemenlik kayıtsız ve şartsız milletindir. Yönetim usulü, halkın kendi kaderini doğrudan olarak ve kendisi tarafından yönetmesi ilkesine dayanır. Yasama ve yürütme yetkisi, Milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinde belirir ve toplanır. Meclis, (İlerdeki) halk tarafından seçilen üyelerden oluşur. Seçimler iki yılda bir yapılır ve üyeler yeniden seçilebilir. Yasaların ve tüzüklerin hazırlanmasında, zamanın gereklerine en uygun dinî yasaların ve tüzel hükümlerin muhtevası esas olarak alınır. (Dinsel yasalardan, bir bakıma, sağ kanat politikacılarını yatıştırmak ve onları diğer maddeleri kabule teşvik etmek için söz edilmişti.) Büyük Millet Meclisi, hükûmetin çeşitli faaliyetlerini özel yasasına göre seçtiği bakanlar (vekiller) aracılığı ile yönetir. Meclis bakanlara yürütme işleri için gerekli talimatlar verir. Meclis Başkanı, Meclis tarafından seçilir ve bir seçim dönemi süresince Büyük Millet Meclisinin Başkanı olarak kalır. O, aynı zamanda, Bakanlar Kurulunun da Başkanıdır.

Hasta Adam'dan Genç Adam'a Geçiş - Londra Konferansı

Yeni devletin anayasası ile Sultanlar İmparatorluğunun anayasası arasında öyle belirgin bir fark vardı ki, her hangi bir hukuk bilgini, birinin zaferinin diğerinin

ortadan silinmesi anlamına geldiğini kolayca görebilirdi. Müttefiklerin yaptığı çağrıyı alan Sadrazam Tevfik Paşa, mutlu haberi Büyük Millet Meclisi Başkanına ilettiği zaman, bu durum açıkça belli oldu. Meclis Başkanı verdiği cevapta, Türkiye'de tek yasal (Meşru) ve bağımsız hükûmetin Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti olduğunu ve bu sebeple Müttefiklerin bu çağrıyı İstanbul'a yapmakla hata işlemiş bulunduğunu belirtiyordu. Bunun için de toplantıya temsilci göndermeyi reddediyordu.

Mustafa Kemal, Sadrazama bir teklifte bulundu: Türkiye'nin Londra Konferansında en etkin bir şekilde savunulması için vatanın bütün maddî ve mânevî güçlerinin birleşmesi esas olduğuna göre, Padişah Büyük Millet Meclisini tanımalıydı. Eğer Sultan ülkenin birlik ve beraberliğine karşı koyarsa, bu hareketinden doğacak sonuçlardan doğrudan sorumlu olacak ve tahtı tehlikeye düşecekti.

Mustafa Kemal'in genel tasarılarının ötesinde yatan fikirleri açıkça bildirmesi ilk defa oluyordu. O günlerde Sultanın kutsal kişiliğine karşı çıkmak çok cesur bir hareket idi. Yeni devlete karşı koyan ayaklanmaların son kalıntılarının da ezildiği ve İstanbul'daki hükümetin bir gölgeden başka bir şey olmadığı bir gerçekti, amma, gene de Saltanata, Halifeye veya dinî yasalara dokunur dokunmaz, kendi arkadaşları çevresinde bile her zaman olduğu gibi kuvvetli ve devamlı bir muhalefetle karşılaşmaktaydı.

«Hayat mücadele ve çarpışma demektir» sözleri, Mustafa Kemal'in karakter ve inançlarını aksettiren ifadelerdi. Çaba göstermeden, tehlikeleri göze almadan ve

mücadele etmeden başarı kaaznılamazdı. Tarihin verdiği ders bu idi.

Sadrazam Londra'ya İmparatorluk delegasyonu ile birlikte ,Ankara'nın da temsilci göndermesinde ısrar etmekteydi. Meseleyi her açıdan Kemal Paşa'ya anlatmaya çalıştı. Güvenilir kaynaklardan edindiği bilgilere göre, Yunanlıların, sözlerini daha dikkatle dinletebilmek için, Konferanstan önce Anadolu'da yeni bir taarruza geçeceklerini bildirdi ve Müttefiklerin Ankara temslcisini ayrı olarak kabul etmeye yanaşmayacağını hatırlattı.

Mesele, İtalya'nın araya girmesi ile çözümlendi. İtalya ile Millî Hükûmet arasında olumlu ilişkiler vardı. İşgal ettikleri bölgenin ana limanı olan Antalya'daki İtalyan makamları, Ankara'nın yayınladığı bildirilerin dış ülkelere ulaştırılmasında aracı olmaktaydılar. Son günlerde Yunanistan'da meydana gelen politik değişme sebebi ile İtalya ile Kemalistler bir adım daha yaklaşmışlardı. Hem Fransa hem de İtalya, yeni politikalarına uygun buldukları için, Mustafa Kemal'in temsilcilerinin Londra Konferansında bulunmasını istediler. İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ayrı olarak bir çağrı almasını temin için kişisel gayretlerde bulundu. Bu çağrıyı, Konferans açılmadan bir kaç gün önce Roma'ya gelmiş olan delegelere iletti.

27 Şubat 1921 günü, toplantı masasında Müttefik delegler, Yunanlılar ve beklenilmedik bir şekilde, Birleşik Türk heyeti oturmaktaydı. Meşhur «Hasta Adam», o gün, yaşlı Tevfik Paşa'nın ağzından dünyaya son sözlerini söyleyecekti. Türk murahaslar heyetine söz sırası gelince, Sadrazam dedi ki: «Ben, sözü, Türk Milletinin gerçek temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin delegasyon başkanına bırakıyorum.» Ankara'nın Dışişle-

ri Bakanı Bekir Sami Bey söz aldı ve o andan itibaren Türkiye'nin davasını savunmaya başladı.

Müzakereleri izleyenler, Anadoludaki inkılapçılar ile Bâb-ı Âlinin murahasları arasındaki farkı derhal gördüler. Birinci gruptakiler genç, cesur ve kararlı idiler, ikinci gruptakiler ise yaşlı ve takatsız.. Tevfik Paşa, kanının yeterince ısıtamadığı ayaklarını üşütmekten korkuyor ve dizlerini yün bir örtü ile sarıyordu.

Ünlü Müttefik diplomatları, uluslararası bir toplantıda ilk defa yer alan Kemalistleri aldatacak kadar kendilerini güçlü buluyorlardı. Müttefiklerin planı bazı tavizler vererek onlara Sevr Antlaşmasını kabul ettirmekti. Fransa ve İtalya, Yunanlıların zararına Türkleri memnun etmeyi düşünüyorlardı. Konferansın böyle bir intiba vererek sona ermemesi için, Büyük Devletler bir çözüm planı hazırlayıp Türklere ve Yunanlılara verdiler. Bir ay içinde cevap isteniyordu.

Bu plan Türklere aşağıdaki cimri tekliflerde bulunmaktaydı: «İzmir ve çevresindeki il bölgesinde iki yıl sonra bir halk oyu yoklaması yapılacak ve beş yıl sonra da bu bölgeler plebisiti kazanan tarafa verilecekti. Müttefik kontrolundaki Boğazlar bölgesinde küçük bir kısıntıya gidilmesi kabul ediliyordu. İşgal kuvvetlerinin miktarı azaltılacaktı. İstanbul geri veriliyor, hudutlar, kapitülasyonlar ve mali meseleler hakkında bazı vaadler yapılıyordu. Bütün bunlar, elbette ki Sevr Antlaşmasının tasdik edilmesine bağlı idi.

12 Mart 1921'de sona eren Konferanstan sonra, o ay içinde Büyük Devletler, teker teker Kemalist delegasyondan bazı avantajlar koparmaya çalıştılar. Bekir Sami kendi başına dünyanın sahipleriyle büyük ölçüde ma-

nevralara girişmeye hazır göründü. Loyd Corç ile imzaladığı anlaşmaya göre Türkiye harpte İngilizlere ve Ermeni halkına kötü davranmakla suçlananlar hariç olmak üzere Malta'da esir bulunan Türklere karşılık, İngiliz esirlerinin serbest bırakılmasına söz veriyordu. Aristide Briand ile de tam bir başarı saydığı bir anlaşma imzalamıştı. Bu anlaşmaya göre Fransa Adana bölgesi üzerindeki baskısını bir ölçüde azaltmaya hazır olduğunu bildiriyordu karşılığında da Milliyetçi Hükümet Fransa'ya ekonomik bakımdan bazı imtiyazlar tanıyacaktı. Son olarak Kont Sforza ile, Sevr Antlaşmasının İtalya'ya bıraktığı bölgede İtalya'nın etkisinin hakim olmasında anlaşmıştı.

Bu anlaşmaların hiç biri Ankara tarafından kabul edilmedi. Bekir Sami yetkilerini aşmıştı. Birinci konuda, İngiliz Hükümeti, Türk vatandaşlarını yargılama hakkını, üzerine alıyordu. Bu kabul edilemezdi. İkincisinde kapitülasyon ruhunun anısı canlandırılıyor ve üçüncüsü de aynı kusuru taşıyordu. Bekir Sami, Avrupanın önemli şahsiyetleriyle omuz omuza çalıştıktan sonra Ankara'ya dönünce, hatalı davrandığını kabule yanaşmadı. Aksine, yüksek diplomatik görüşlerinin sağlamlığını ispata girişti. Mamafih, itirazları kabul edilmediği için sonunda makamından istifa etti.

Meclisin kabul etmeyi düşünmediği esir değiştirme anlaşmasının uygulamasına geçildi. İngiltere Malta'daki esirlerin bir kısmını serbest bırakınca, Meclis aynı sayıda İngilizin verilmesini emretti. Buna rağmen bir kaç ay sonra Kızılay ile İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komisyonu arasında yapılan anlaşma sonucu der iki tarafın bütün esirleri hürriyetlerine kavuştular.

Moskova Antlaşması

Londra Toplantısının son oturumundan dört gün sonra Moskovada önemli bir antlaşma imzalandı. Bu şehrin adını taşıyan antllaşma, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği arasında uygulanan dostluk politikasının zaferini işaret ediyordu. Her iki hareket, siyasi alanda hayatî menfaatlerle birbirine bağlıydı. Her ikisi de düşmanlarla çevrilmişti, İtilaf Devletleri tarafından yok olmaya mahkûm edilmişti ve dünya nizamından dışarı atılmışlardı. Yaşamaları kadar yok olmalarının da muhtemel olduğu bir zamanda, iki hareket karşılaştı, anlaştı ve elele verdi. Lenin için, Türkiye, Karadeniz, Boğazlar ve Kafkasyada sadece bir güvenlik unsuru olmakla kalmıyordu. Aynı zamanda, Avrupa hakimiyetine karşı koyarak başından beri ezilmiş Müslüman milletlerin desteğini kazanmış olan Kemalist inkılap, Rusya'nın, İran ve Afganistan'daki İngiliz Emperyalizmine karşı mücadelesinde güçlü bir silah oluşturuyordu.

İki hareket Ermenistan üzerinden ellerini birleştirdiler. Sadece arada nazik bir mesele kalmıştı: İdeolojileri.. Bolşevik fikirler yeni Türkiye'nin yararlarına hizmet edemezdi. Kemalist ülküler başarıya ulaşırsa tamamen millî amaçları tatmin edecekti. Milliyetçi akımların, Çarlığın yıkılışı esnasında Rusya'da kurulmuş bulunan ve Lenin'in teorileri içerisinde izin verilen küçük devletlere sızması, aynı şekilde Sovyetler Birliği için uygun değildi. Lenin, tıpkı, Başkan Vilson'un çözümlenemeyen güçlükler ve gerçekler üreten teorileri gibi, gerçek idealizme dayanan bu güzel teorileri de uygulayamamıştı. Lenin şimdi bir devlet adamı idi ve ideallerini, onu hâlâ resullük tahtında tutacak formüllerle uz-

laştırmak mecburiyetinde idi. Kaybolan Çarlığın bir kısmını teşkil eden ülkelerin kendi kendini yönetmeleri güzel bir fikirdi, ancak bu yönetim Moskova'nın seçtiği bir hükûmet tarafından yapılmalıydı. Bu ise her şeyi eskiden olduğu yere getirecekti.

Bolşevizm sömürüye ve zulme karşı mücadeleyi savunmaktaydı ve bu propaganda Avrupa Devletlerinin sömürgelerini istila ediyordu. Diyordu ki: «Biz dünyayı Üçüncü Enternasyonalin alevleriyle aydınlatacağız.» Aynı zamanda, bu propoganda, Türk ırkına ve Müslüman dinine mensup, Rusya uyruklu milletler tarafından da duyulmuştu. Kemalist Milliyetçilik örneği, Emperyalist Devletlerin sömürgelerindeki Bolşeviklerin işine geliyordu, amma, Çar Rusyasında aynı yararı taşımıyordu. Sovyet Hükûmeti eski hudutları muhafaza etmeye karar vermişti.

Don Nehri ile Baykal Gölü arasındaki bir çok yeni Sovyet Cumhuriyetinde Türkler yaşamaktaydı. Türkler daha önce Rusya'nın hakimi idiler. Cengiz Han'ın torunları, 13 ncü yüzyılın başında Rusya'yı fethettikten sonra iki yüzyıl boyunca Altın Ordunun egemenliği sürdü. Sonra, Gran Dük İyi İvan bu kölelik zincirini kırdı. Artık, eski efendilerini yönetmek sırası Rusyaya gelmişti. Fakat, Türk'ler hür olamaz ve kendi kendilerini yönetemezler miydi? Bu husus, Sovyetlerin hissettikleri tehlike idi ve Kemal için de Üçüncü Enternasyonalin Anadolu'da yerleşmesinin teminatı oldu.

1920 Eylül ayında, Moskova tarafından düzenlenen Asya Kongresi Bakû'da toplandı. Batı ülkelerinin oyuncağı olma şansızlığına uğrayan Asya milletleri orada buluştular. İçlerinde Asyanın uyanış tohumlarını taşıyorlardı, ama güçsüz ve güvencesiz olarak... Her şeye

rağmen, İngiltere etkisini kaybetmekte idi ve Kafkasya'dan çekilmek zorunda kaldı. Hindistan yolu üzerindeki İran ve Afganistan da İngiliz düşmanlığı güç kazandı.

Moskovadaki liderler Bolşevizmin Asyadaki yayılmasına tahditler koydular, onu sınırladılar. Bu ezilmiş milletlerin millî amaçlarını gerçekleştirecek silah, milliyetçilik idi. Mustafa Kemal'in ideolojik düşmanları onun politikasının işe yarayacağını anladılar. Türkiye için Kemalizm güç ve inanç demekti, Kemal Paşa çok şiddetli bir baskı altında kalsaydı belki Komünizmin Anadoluya sızmasına karşı koyamazdı ve bu da komünizmin Asyanın sağ kanadı olan Anadoludan Avrupaya doğru gelişerek yayılmasına yol açardı. Ama Mustafa Kemal için Komünizmin zayıflık ve umutsuzluktan başka bir mânası yoktu.

Enver, Cemal, Talat Paşaların Son Mâcerası

Bakû kongresine sabık Üçlü Gruptan Pan-Turanizmin savunucusu ve İngiltere'nin can düşmanı olan Enver Paşa katılmıştı. İstanbul'dan kaçtıktan sonra Odesa'ya giderek Bolşekilerle temasa geçmiş ve iyi karşılanmıştı. Müslüman Sovyet Cumhuriyetleriyle görüşmelerde, Rusya'daki Türkler arasında ünlü olan bu adamın işbirliğini sağlamak, Moskova için büyük fayda sağlayabilirdi. Enver Paşa'nın Üçlü Gruptaki arkadaşı Cemal Paşa, Afganistan'da Emir Amanullah'ın hizmetinde büyük faaliyette bulunmaktaydı, Emir'in ordusunu teşkilatlandırıyordu. İngiltere'ye karşı bir mücadele içinde bulunmak Cemal Paşa'yı mutlu ediyordu. Hindi Kuş Dağlarının derinliklerinde bulunan ve Hindistan'ın komşusu olan Afganistan üzerinde, 1907 yılındanberi gizli bir himaye kurmaya çalışan bir İngiltere vardı. Emir Amanullah Asya'-

un uyanışında öncülük sancağını heyecanla taşıyanlardan biri idi. Bu heyecanla, bir ordu meydana getirerek Hindistan hududunu ihlâl etti. Ancak, güçlü İngiliz ordusu ile karşılaştığı günün akşamında, hareketlerinde fazla romantik davrandığını anladı ve barışa sığındı. Bazı önemli avantajlar kazandı ve kendisini ülkesini modern bir devlet haline getirmeye adadı. 1921 yılında Ankara ile bir ittifak antlaşması imzaladı.

Rusya'ya daha yakın bulunan İran daha iyi bir kadere sahip oldu ve Rıza Pehlevinin idaresinde İngiliz himayesini silkip atmayı başardı.

Enver ve Talat Paşalar gibi Cemal Paşa'nın hayatının da trajedi ile son bulması mukadderdi. Cemal ve Enver Paşalar milliyetçi Türkiye'ye dönmek için yaklaşımda bulunmuşlar fakat başaramamışlardı. Cemal Paşa, Tiflis'de bir Ermeni tarafından öldürüldü. Talat Paşa, aynı yılda, 1921'de, Berlin yakınındaki Charlottenburg Kentinin bir sokağında bir Ermeni öğrencinin ellerinde öldü. Moskova'nın memuru olarak Türkistana giden Enver Paşa'ya, Ermeni öcü yetişemedi. Enver orada kaderiyle buluştu. Maceralar ,iyi kısmetler ve aşırı zafer görültüleriyle dolu hayat romanı güzel bir bölüm ile kapanacaktı.

Buhara Emîri, Çarların yerine gelen patronlar olan yeni zalimlere karşı baş kaldırmıştı. Onun savaş haykırışı, bir Türk nârası olarak Enver Paşa'nın kalbinde yankılandı ve asilerle birleşmeye koştu. Çok geçmeden liderliğe yükseldi. 1922 Mart'ında Kızıl Ordunun Türkistan'dan çekilmesini istedi. Rusyanın iç durumu istikrar bulduğu ve Kızıl Ordu çok güçlü olduğu için geç kalınmıştı. Ağustosun ilk günlerinde, Semerkant'ın güney doğusunda yapılan bir savaşta, Enver Paşa, yüzü düşmana dö-

nük olarak öldü. Bedeninde onu öldüren beş süngü yarası kanıyordu.

Moskova Antlaşmasının Getirdikleri

Moskova Antlaşması, 16 Mart 1921 tarihinde Sovyetlerin Dışişleri Komiseri Çiçerin ile Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Yusuf Kemal Bey tarafından imzalandı. Belgede, milletlerin kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahip olduğu bildirilmekte ve iki ülkenin kardeşlik antlaşması yapmasına sebep olan Emperyalizm ile mücadelede birleşmeden söz edilmektedir. Türkiyenin, 1877 Türk-Rus Savaşından önceki İmparatorluk hudutlarına sahip olma hakkı tanınıyordu. Büyük Millet Meclisi Batum kentini Gürcistan Sovyet Cumhuriyetine bırakıyor, fakat Türkiye'ye bu limanı kullanma hakkı veriliyordu. Sovyet Hükûmeti, kapitülasyon sisteminin bir ülkenin egemenlik hakkı ile bağdaşamayacağından dolayı, bunu Türkiye için geçersiz saydığını belirtmekteydi.

İkinci İnönü Zaferi

Londra teklifleri Türkleri memnun etmediği gibi, yayılma hırsı taşıyan Yunanlıları da tatmin etmemişti. Yunanistan, önce, Dünya Harbine katılmasından dolayı İzmir armağanı ile ödüllendirildiği için, sonra da, Osmanlı İmparatorluğunu parçalama projesinin uygulanmasında Türk Milliyetçileri Müttefiklere mani olunca, bunu gerçekleştirmek üzere bir askerî harekâtla vazifelendirildiği için Anadolu mâcerasına atılmıştı. Şimdi ise, Müttefikler arasındaki kıskançlığın karmaşık oyunlarına uygun geldiği için, Yunanistana daha önce resmen

yapılmış olan toprak vaadleri tekrar tartışma masasına getiriliyordu.

Ülkesinin tarafsızlıktan ayrılmasına karşı koyan Konstantin haklı çıkmıştı. Buna rağmen, malzeme ve moral bakımından üstün imkânlalr içinde bulunan Yunan ordusu, yerine getirilmeyen vaadleri gerçekleştirebilirdi. Akalar'ın fethini tekrarlamak için iki misli iştiyakla ilerler ve Bizans haçını Ortodoks mabetlerine geri getirebilirdi.

Londra'da verilen dört haftalık sürenin iki haftası geçmeden, önemli takviyeler alan Yunan Ordusu, Milliyetçilerin önünde tahkim edip mevzilendiği, Büyük Demiryoluna doğru ilerlemeye başladı. General Papulas'ın emirleri basit bir taarruz plânına dayanıyordu. Ordusunu ikiye ayırmış, genel hedefller olarak Eskişehir ve Afyon Karahisar'ı göstermişti. İnsan ve silâh üstünlüğü, savunan Kuvvetleri muhakkak sürüp atacaktı. Hareket kabiliyeti demek olan demiryolu, taarruz eden ordunun ulaştırmasına yarar sağlayacak ve sarsılmaz bir cephe teşkiline imkân verecekti.

Yunan tümenleri 23 Mart 1921'de harekete geçti. Kuzey grup Bursa'dan hareket etti ve güney grup da Uşak'dan.. İlk temasa gelen güney Yunan kolu oldu, cephenin bu kesimini savunan Refet Bey'in kuvvetlerinin yarısından çoğunu Eskişehir yönünde çekilmeye zorladı. Kuzey grup Bursa'dan hareket etti ve güney grup da Uşak'tan.. İlk temasa gelen güney Yunan kolu oldu, cephenin bu kesimini savunan Refet Beyin kuvvetlerinin yarısından çoğunu Eskişehir yönünde çekilmeye zorladı. Kalan kuvvetler güneye, Fahrettin Paşa'nın komutasına girmek üzere hareket ettiler. Afyon Karahisar savunması çökmüş ve şehir düşmanın insafına kalmıştı.

Bununla beraber, Yunan komutanı, Mustafa Kemal'in hemen dikkatini çeken, bir hata yaptı. Galip tümenlerini, Afyon'u eline geçirdikten sonra taarruz sonucunu tayin edecek olan Eskişehir'e doğru yöneteceği yerde, asıl muharebe alanını arkalarında bırakmak suretiyle güneye Konya'ya doğru hareket ettirdi.

Kuzey Yunan kolu Türk hatlarına 27 Mart günü taarruz etti. Ertesi gün taarruzunu tekrarladı ve üçüncü gün yine şiddetle saldırdı. 30 Mart günü bütün savunma cephesi geri çekildi. Zafer, zaman zaman, Yunan tarafına doğru eğilim yapıyordu. Buna rağmen, Birinci İnönü Savaşında birinci sınıf bir komutan olduğunu gösteren İsmet Paşa son derece uyanıktı ve insan ve silah bakımından iki misli olan düşmanın darbeleriyle zayıflayan kesimleri takviye etti, gedikleri zamanında kapadı. Dördüncü günden sonra, inatçı Türk direnişi karşısında yorgun düşen Yunan saldırısının başarısız kaldığı görüldü. Ertesi gün, 31 Mart 1921'de, Ankara'dan gelen takviyelerle İsmet Paşa kuvvetli bir tarruza atıldı, dört günlük muharebede düşmanın elde ettiği avantajları ele geçirdi ve onu geri çekilmeye zorladı.

İnönü tepesinden, ikinci defa, düşmanın arkasında bir çok askerî malzemeyle birlikte, ölülerini, hatta yaralılarını bile bırakarak çekildiği görüldü. Mustafa Kemal'in aşıladığı yeni ruhla güçlenen Türk ırkının olağanüstü kahramanlığı ve azmi, kuvvetli istila ordusunun taarruzunu ikinci defa kırmıştı.

Kemal Paşa, batı cephesindeki gelişmesini belirgin bir endişe içinde izlerken, Ankara'da saatler çok zor geçiyordu. Vatanı ve vazifesi için bu kadar ciddi bir önem taşıyan o günlerde, savunma plânlarının yönetiminin onun ellerinde bulunması tabiî idi. Zaferi duyduğu za-

man sevinci hudutsuz oldu. Karekteri, hislerini dış dünyaya açıklarken gösterişli veya sesli davranmasına müşaade etmediği için iki sıralı beyaz dişlerini açığa vuran rahat bir gülümseme ile yetindi. İnönü muharebelerinin galipleri ile onların değerli komutanı için, aşağıdaki sözleri de kapsayan, bir telgraf kaleme aldı: «Adınızı tarihin iftihar abideleri arasına geçiren ve bütün millette size karşı sonsuz bir saygı ve bağlılık duygusu uyandıran büyük savaşınızı ve zaferinizi kutlarken, üstünde durduğunuz tepenin, size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir şeref alanı gösterdiği kadar, milletimiz ve şahsınız için yükseliş parıltılariyle dolu bir geleceğin ufkunu da gösterdiğini söylemek isterim.» Kemal Paşa, Miltiades'in kazandığı şan yüzünden uykuları kaçan Themistocles'in durumuna düşmemişti.

İsmet Paşa Batı Cephesi Komutanı

Yunan Komutanı, İsmet Paşanın kuvvetlerinin Afyon'a doğru ilerlediğini öğrenince, bu kentin boşaltılmasını emretti. Yunanlılar Dumlupınar'da mevzilendiler. Refet Bey, Yunan çekilmesini bir bozguna dönüştürmek maksadiyle, üç tümen ile Dumlupınar'a doğru ilerledi, fakat, yolunu tıkayan bir tabur kuvvetinde bir engel ile karşılaştı. Refet'in o engeli söküp atamayışı çok garip görülmektedir. Karşısındaki düşmanla o kadar vakit kaybetti ki, o arada düşman iki ihtiyat tümeni daha getirdi ve ordunun geri kalanı normal bir çekilme yapabildi. 24 Nisan günü, Refet Bey, sekiz tümenle taarruza haıktı ve başarısından emin olarak iki süvari tümenini de, düşman gerisinde mevzilenip onun çekilme yolunu kesmek üzere, geniş bir kuşatma için dolambaçlı yollara gönderdi.

Taarruz beklenen sonucu vermedi. Buna rağmen, daha emniyetli mevzilere yerleşmek emri aldıkları için, geri çekilmekte olan büyük Yunan birliklerini görünce, Refet bir ara düşmanın gerçek bir çekilmeye kalktığını sandı ve Ankara'ya kesin zaferi belirten iddialı bir telgraf çekti. Mustafa Kemal, almış olduğu kesin haberle bazı ayrıntıların uyuşmadığından endişelendi ve açıklanmasını istedi. Acı gerçek, düşmanın yenilgiye uğratılmış olmadığıydı. Mevzileri mükemmeldi ve Türk tümenlerinin taarruzları etkili olmamış, üstelik ciddi kayıplar verilmişti.

Yunan taarruzunun sonuçları üzerinde tekrar tekrar düşünen Mustafa Kemal, bu saldırıların şimdilik durdurulmuş olmasına ve demiryolu hattının düşmandan temizlenmiş bulunmasına rağmen, Yunanlıların yeniden taaruz edeceği sonucuna vardı. Zaferin hazlarını çıkarmak ve onun çelenkleri üzerinde hayale dalmak için bir gün bile harcamadı. Her ihtimal ve imkâna karşı savunmanın pekleştirilmesi gerekmekteydi. Dramın daha trajik sahnelerini sergilemek için perde henüz açılmamıştı. Ordu, Refet Bey'e olan güvenini yitirmişti ve vatanın selameti onun komutanlıktan alınmasını gerektirmekteydi. Bunun üzerine, İsmet Paşa'ya bütün cephenin komutası verildi. Tek bir komuta altında askeri faaliyetler daha iyi koordine edilebilecekti.

Mecliste Siyasal Gruplaşmalar

En basit meseleler üzerinde Millet Vekilleri arasında çıkan anlaşmazlıklar yüzünden bütün millî gücün ve iktidarın dayandığı Büyük Millet Meclisinin çalışmaları sekteye uğramaktaydı. Başlangıçta, Meclis, «Anadolu ve Trakya Haklarını Savunma Derneği» gibi aynı siyasî

eğilimleri taşıyordu. Fakat, programı içine alan maddeler teker teker ele alınıp tartışma konusu olunca, her üyenin taşıdığı siyasî eğilim ve kanaatler birbiriyle çatışmaya başladı. Öyle ki, vatanın gerek duyduğu savaş yasalarının çıkarılması ile idari ve diğer meselelerin çözümü gecikmelere uğradı veya bir sonuca varılamadan terkedildi.

1920 yılı başında, ortaya çıkan çeşitli görüşleri temsil eden üye gruplarının meydana getirilmesi teklif edilmişti. Mustafa Kemal, böylece, Meclisin daha çok iş çıkaracağını tahmin etmişti. Bu tedbir umut edilen neticeyi vermedi. Tam aksine, eskiden kendi fikirlerini, veya şu veya bu yönde teklif getirenin etkisi altında kalarak başka fikirleri savunanlar şimdi sadece grup havası istikametinde oy veriyorlardı. Sık sık, bir grubun bir fikri savunurken diğer grubun taarruz ettiği şamatalı oturumlar meydana geliyor ve millî yarar yönünde bir kazanç sağlanmıyordu. Mustafa Kemal, bütün demokratik ülkelerde Meclis veya Devlet Başkanları siyasî partilere bağlı olduğundan, bu duruma çözüm yolu olarak bir grup kurmasına kimsenin itirazı olmayacağını düşündü. Bu gruba «Anadolu ve Trakya Haklarını Savunma Grubu» (Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu adını verdi. Programının özü başlıca iki noktada toplanmaktaydı. Birincisi, Millî And'ın ilkelerini başarıya ulaştırmak idi. İkincisi, Mustafa Kemal'in, dine dayalı İmparatorluğu laik bir Cumhuriyet'e dönüştürecek olan gizli amaçlarını ihtiva ediyordu. Şöyle diyordu: «Grup, devletin ve milletin kurumlarını, Anayasaya uygun olarak şimdiden yavaş yavaş tespit etmeye ve hazırlamaya çalışacaktır.»

1921 Mayıs'ında, Büyük Millet Meclisi hemen hemen oy birliğiyle bu yeni grupta birleşti ve o andan itibaren faydalı işler çıkarmaya başladı. Ama, çok geçmeden, Meclis, açıkça değilse de, iki büyük parçaya bölündü: İmparatorluğu yöneten kutsal kurumların savunucuları ile vatanın kurtuluşu için modern bir hükûmet düzenine umut bağlayan Kemal'ciler.. Grup veya Parti tüzüğündeki ikinci husus, din adamları ve saltanatçılar arasında köklü şüpheler uyandırmıştı. Yenilikçi veya evrimci (reformcu) Mustafa Kemal'e karşı sessiz bir mücadele başladı. Ona, kurumları kaldırıp diktatör olmak istiyor, diyerek hücum ediyorlardı. Buna yol ve imkân hazırlıyor, diyorlardı. Meclisin ve Hükûmetin Başkanı o değil mi idi? Şimdi de en güçlü politik grubun Başkanı o olmuyor muydu? Şanlı Padişahın ve Kutsal Halienin itibarını ortadan kaldırma yolundaydı. Vahdettin'in davranışları eleştirmeye değebilirdi, ama, bunu kullanarak, yüzyıllardan beri süregelmiş olan kurumları kaldırmak, kişisel ihtirasları saklayan bir bahaneden başka bir şey olamazdı.

Alarm, Erzurum Milletvekili, Hoca Raif Efendi tarafından verilmişti. Diğer arkadaşlarının da kabulü ile Erzurum Merkez kurulunun adını «Kutsal Kurumları Koruma Derneği» (Muhafazai Mukaddesat Cemiyeti) olarak değiştirdiler. Ordu içinde ve dışında büyük bir etki sahibi olan, Kâzım Karabekir Paşa, din adamlarının yanında yer almakta ve onların korkularını paylaşmaktaydı. Kemal Paşa'ya şüphelerle tavsiyelerle, ikazlar ve sorularla dolu şifreli bir telgraf gönderdi. Ermenistan fatihinin satırları arasında, o güne kadar Osmanoğulları tarafından işgal olunan yeri, meslekdaşının ele geçirebileceği şüphesi bulunduğu görülebilir. Mustafa Kemal,

atacağı ilk yanlış adımda, aşırı bir gelenekçi olan Karabekir'in önemli bir rakip haline gelebileceğini anladı. Bunun için, onu yatıştırmak maksadiyle açıklamalarda bulunurken bütün ikna yeteneğini kullandı. Cevabındaki en mânalı cümleler şunlar idi: «Anayasa, bütün yönetim kollarını ve Türkiye hükûmetinin hukukî durumunu kapsayan ayrıntılı ve tam bir kanun olmayıp, ülkenin yönetim ve kurumlarında zamanın gerektirdiği halkçılık ilkesini ortaya koyan bir genel kuraldır. Bu yasada, Cumhuriyeti anlatan bir şey yoktur. Raif Efendi'nin, padişahlığın cumhuriyete çevrileceğinin sezildiği yolundaki düşünceleri kuruntudur.»

Bu sözler Karabekir Paşa'yı tatmin etti veya etmedi, fakat gerçek şu ki, onu tereddüde düşürdü ve olayların gelişmesini bekler hale getirdi. Diğer bir deyimle Mustafa Kemal'e ihtiyacı olan zamanı sağladı. Bununla beraber saltanatçıların ve din adamlarının mücadelesi durmadı.

Fransa'nın Yakınlaşma Girişimi

İkinci İnönü zaferi, yalnız kendilerinin sorumlu bulundukları Türk-Yunan savaşı hakkında aynı görüşleri paylaşmayan Müttefikler arasındaki uçurumu büyütmüştü. Fransa ve İtalya, bahtsız Türklerle dost olmak için daha güçlü sebepler buldular. İngiltere, Yunanlılara yardımını kesmemekle beraber, beklemede kaldı.

Briand, Türkiye'de yitirilmiş olan Fransız sempatisini bir dereceye kadar yeniden kazanmak için iyi bir fırsat bulmuştu. Eski bir Bakan olan Mösyö Franklen-Buyyon'u resmî bir görevle Mustafa Kemal'e gönderdi. İtalyaya gelince, o da Milliyetçi Hükümet ile daha açık ilişkilere girdi.

Franklen-Buyyon İkinci İnönü Zaferinden iki ay sonra Ankara'ya geldi. Durum, Fransa ile Türkiye arasında olumlu anlaşmalara girişmek için uygundu. Her iki ülke de Adana bölgesinde savaşı sürdürmek arzusunda değildi. Fransa bütün Suriyeyi işgal ediyordu, o halde Türk illeri olan Adana ve Antep için ne diye Türkleri düşman etme tehlikesini göze alsındı? Bu iller Asyanın Alsas ve Loren'i haline gelebilir ve gelecekte facialara yol açabilirdi. Mustafa Kemal, İtilaf Devletlerinin bir kısmı ile anlaşmaya varmayı gerçekten istiyordu. Çünkü, en büyük zafer şansının, Sevr Antlaşmasının uygulayıcıları arasında meydana gelecek anlaşmazlıklar içinde yattığını biliyordu.

Mustafa Kemal ve Franklen Buyyon, Paşanın Ankara tren istasyonundaki odasında görüşmelere başladılar. Görüşmelerine esas olacak bir başlangıç noktası bulmaya çalışırken bir fikir ayrılığı ortaya çıktı. Mustafa Kemal hareket noktasının Millî And olması gereğini teklif etti ,fakat siyasî rakibi bunun güçlükler getireceğini söyleyerek, Sevr Antlaşmasını esas almayı tavsiye etti. Kemal Paşa verdiği karşılıkta dedi ki: «Sevr Antlaşması, Türk milleti için öylesine uğursuz bir ölüm kararıdır ki onun bir dost ağzından çıkmamasını isteriz... Avrupanın Millî Andı bilmemesi düşünülemez. Avrupa, Millî And terimini öğrenmemiş olabilir, ama yıllardan beri kan döktüğümüzü gören Avrupa ve bütün dünya, şu kanlı çarpışmaların neden ileri geldiğini elbet düşünmektedir...»

Fransız hükûmeti, yeni Türk devleti ile bir anlaşmaya varmakta tereddüt etmekteydi. Türklerin askerî gücüne henüz tam olarak güvenmeyen Fransa, daha fazla güven duyuncaya kadar beklemeyi tercih etti.

Mustafa Sagir ve İngiliz Siyaseti

Mayısın ilk günlerinde Ankara'daki İstiklâl Mahkemesinin önüne Hint Müslümanlarından biri olan Mustafa Sagir çıkarılmıştı. Bu adam İngiltere'nin en iyi okullarında öğretim görmüştü ve o ülkenin İstihbarat Hizmeti adına yıllardır Mısır'da, İran'da ve Afganistan'da faaliyette bulunmaktaydı. Son görevi, Mustafa Kemal'in öldürülmesini tertipleyip uygulamaktı. Sagir'in yargılanması esnasında, sanığın itirafı Doğudaki önemli olayları örten esrar perdesini sıyırdı. İngiliz siyasetinin en büyük engeli Mustafa Kemal'e karşı tertiplenmiş olan büyük bir suikast bütün çıplaklığı ile ortaya çıktı.

KISIM 23

İSTANBUL'UN ESİRLİK GÜNLERİ

Kara Sultan

Sultan Mehmet Vahdettin, Boğaziçinin en güzel tepelerinden biri üzerinde kurulmuş olan surlarla çevrili Yıldız Sarayında, saraylıların boş bıraktığı büyük salonlar ve koridorlar boyunca, uzun boylu bir iskelet gibi yürüyordu. Zayıf karekterinden ve İngilizlere köle gibi itaatinden dolayı ve istilacılar ile mücadele eden Türklere karşı silah kullandığı için, millet Vahdettine Kara Sultan adını takmıştı.

Yüz milyonlarca Müslüman Halifesi, ağabeyisi II. Abdülhamit gibi, aynı korkunun hastalığı içindeydi. Hayatından korkmaktaydı. Her yere sızan o lanet asiler, onun hayatına da kastedebilirlerdi. Çar II. Aleksandr'ı öldürülen mihilistler gibi... Eğer hareket başarı kazanırsa onun sonu da elbette XVI. Lüi veya II. Nikola gibi olurdu. Neyse ki, onu terketmeyeceğine söz veren bir İngiltere vardı. Marmara ve Boğaziçi manzarası üzerinde yapıştırılmış Çin gölge kuklaları gibi duran, Britanya Krallığının ve Müttefiklerinin güçlü harp gemileri Yıldızdan görülebiliyordu. Bu görüntü Kara Sultanı sakinleştirmeye yeterdi.

Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü, hânedanın son torunlarının kişiliklerinin incelenmesi ile de değerlendi-

rilebilir. Bunlar, haremin zevkleri içinde güçsüzleşen, Abdülmecit'in dört oğludur: «Öldürülme korkusu deliliği» anlamında «Perseküsyon mani» adı verilen korkuya yakalanmış olan II. Abdülhamit, akıl dengesi bozuk olan V. Murat, sorumluluk alma yeteneğinden yoksun olan Mehmet Reşat ve son olarak, donuk gözlerinde ailesinin karekter özellikleri görülen ve kararsızlık, duygusuzluk ve korku farkedilen Vahdettin.. Bizans İmparatorluğunun çöküşü, hiç olmazsa, Konstantinopl'un Savunucusu XIII. Konstantin'in gururunda ve son savaştaki kahramanca ölümünde soylu bir davranış, gösterisi vermişti. Sultan Mehmet'in isteklerine cevabı, «Tanrının bana emanet ettiği şehri tanrıdan başka kimseye vermeyeceğim.» olmuştu. Vahdettin ise, şehrin işgaline ve İmparatorluğun tümüyle parçalanmasına karşı koymak şöyle dursun, kaderini kendisine emanet etmiş olan milletine karşı düşmanlarıyle bile işbirliği yapmıştı.

O kendi düşüncelerinden bile korkardı. Gölgeler sarayın koridorlarını istila ederdi ve onlarla birlikte karanlık köşelerde birikmiş bir sürü korkunç hayalet görünürdü. Sonra, bunlar Kara Sultan'ın çökük omuzlarına doğru uzanır, açılan çenelerinden çıkan soğuk nefeslerini hissettirirlerdi ve hızlı yürütürlerdi onu önlerinde. Sarayda her gece dolaşırken onu yalnız bırakmayan ve odasına kadar sokulan bu canavarların kimler olduğunu biliyordu o.. Bunların bir kısmı korkusunun yarattığı, diğer kısmı da kendi kendisine dahi itiraf edemediği vicdan azaplarının doğurduğu şeylerdi..

Vahdettin bu boşluktan ve gölgelerden kaçmak için haremine sığınıdı. Orada şarkı söyleyen, çalgılar çalan ve onu tatlı sesleri ve saygılı tavırlarıyle eğlendiren kadınları vardı. Cinsel zevkler bir kaç dakika için ona her

şeyi unuttururdu. Bu dakikaları uzatmak ve bu zevkleri tekrarlamak için eski Doğunun sırlarına baş vururdu. Aslında onunki, şifası güç bulunur bir can sıkıntısı idi.

İşte böyle günlerden birinde bahçesindeki çiçeklerin arasında onlardan daha güzel bir şey gördü. Baharın yeniden doğuşu gibi, on-beş yaşında bir genç kız.. Adı Nevzat idi ve saray bahçıvanlarından birinin kızı idi.. Sultan onu arzu etti ve aldı. Sevgilisinin gençliği ve saflığı ona gençlik yıllarını geri getirdi. Artık yatağının yaydığı ışınlar, hayaletleri korkutup kaçırıyordu. Vahdettin, başlattığı iç harbin dehşet ve korkularını, milletinin dinmez acılarını unuttu. Hatta, en büyük endişesi olan geleceğini ve inatla sarıldığı tahtını bile unuttu.

Kara İstanbul

İstanbul, üç yıllık düşman işgali altında değişmişti. Önce yavaş yavaş, fakat İngiliz darbesinden beri tamamıyle değişmişti. Boğziçi sabahlarının mavi sisi altında, şehir, övgüler dolu siluetinin eşsiz güzelliğini taşırdı. Fakat bir insan ona ruh veren esrarengiz hayatı ancak surlarına yaklaşınca, sokaklarında dolaşınca ve şahane camilerin avlularına bakınca görebilirdi.

Meydanlara, çarşı ve pazar yerlerine açılan bir kaç caddeye bağımlı dar sokaklarda yoğun bir kalabalık nehirler gibi akardı. İngiliz devriyeleri geçerdi renkli kalabalığın arasından. Bunlar diğer yabancı, Fransız, İtalyan, Yunan ve Amerikan asker grupları ile karşılaşarak yürüyüp giderlerdi. Arada sırada nöbetçi kulübesinin yanında dikilmiş, çevresinde olup bitenlere kayıtsız ve düzeni bozacak herhangi bir olay çıkarsa kimsenin ona başvurmayacağında emin görünen bir Türk askeri göze çarpardı.

Dünya Harbinin bitiminden beri 550.000'den fazla insan yığılmıştı. İstanbul'a. Şehir en fazla bir milyon insanı barındırmaya imkân verdiği için, Yunan süngüsünden kaçan binlerce Türk göçmenine kulübeler kurmak, çadırlı dış mahalleler meydana getirmek ve büyük camilerin yanındaki medreseleri, iç avluları ve müştemilatı barınak haline sokmak gerekmişti. Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması süresinde ardı arkası kesilmeden Trakya ve Boğazlara doğru akmış olan, Türk ırkının bu mültecileri, o günkü deyimle «Muhacirler» Türklerin özel vasfı olan dokunaklı bir sükûnet içinde yaşarlardı. Muhacir kamplarında sadece ölülerinin acısı ile ve geride kalan otlaklarının, yitirdikleri sürülerinin ve yıkılmış kulübelerinin hasretiyle ağlayan çoban şarkıları duyulurdu.

Galata ve Beyoğlundaki yabancılar semtinde en geniş topluluğu Beyaz Ruslar oluştururdu. Rusyada devrim fırtınası kopalı beri İstanbul'a doğru devamlı bir akın olmuştu. Rus soyluluğunun mistik iyimserliği içinde, burada pek uzun süre kalmayacaklarına inanıp durmuşlardı. Bununla beraber, zaman geçip gitti, gelen haberler her gün daha kötüleşti ve mültecilerin sayısı gittikçe kabardı. Amiral Kolçak, Denikin, Yudeniç ve sonra Vrangel Bahaloviç Komutasındaki kuvvetlerle Avrupa Devletlerinin Bolşevik Hükümete karşı yürüttükleri harp onları umutlandırmıştı. Buna rağmen Beyaz Rus ordularının kalıntıları ile Rusların İstanbul'a akını büyük ölçüde arttı.

Hala giyindikleri çeşitli üniformalar içindeki Rus generalleri, subayları ve kozakları (*) Beyoğlu kalabalı-

(*) Kozak'lar, Rus süvarilerine verilen addır ve genellikle Karadeniz kuzeyinde, Tatarların ülkesinde, yaşayan atçı halk-

ğında dirsekleriyle kendilerine yol açarken, yanlarından prensler, dilenciler, altı millet ordusunun askerleri, Osmanlı ve yabancı yöneticiler, elçilik ve konsolosluk mensupları, heykele benzer profilleri ve zarif kıvrımlarla toplanmış saçlariyle Ortodoks papazları, bol tafta elbiseleri içinde sakallı ve saçı lüleli hahamlar, Fransisken rahipleri, Cizvit keşişleri ve daha buna benzer birçok Hristiyan din adamları, beyaz uzun baş örtülü katolik rahibeleri, filozof görünüşlü Müslüman imamları, kemikli ve melankolik yüzleriyle Ermeni papazları, son moda aşırı zerafetleriyle Leventten (yarı Avrupalı) hanımlar ve Türk, Yunan ve Ermeni karışık kent insanları geçerdi.

Şehirde böylesine artan nüfusu barındıracak yer kesinlikle yoktu. Başkent, Anadolu'dan kopmuş bulunduğu ve bu sebeple ticaret hemen hemen felç olduğu için, mülteciler ve göçmenler iş bulmakta güçlük çekiyordu. Şehir, yabancıların ve onların ordularının sınırsızca sarfettikleri paralarla canlanarak sahte bir hayat sürdürmekteydi.

Ruslar, çözümü lokantalar ve gece kulüpleri açmakta buldular. Güzel ve seçkin Moskovalı hanımların hizmet ettiği bu yerler para kazandırıyordu. Açlık, umutsuzluk ve kenti saran büyük sefaletle gelen her kötülükle birlikte, altının ve şehvetin etkisiyle, şehir kısa zamanda bir sefahat yuvasına döndü. Karanlık köşelerde ağza alınmaz zevkler sunan yerler mantar gibi türedi. Avrupa uygarlığını yeni bir Sodom Kenti haline getirdiği Halifeliğin merkezinde, ne kadar aşağılık olursa ol-

---

tan teşkil edilir. Türk Kazak'larıyle isim yakınlığından başka, ilgisi yoktur. (Çeviren)

sun her türlü arzu ve hevesi tatmin edecek bir yer bulunuyordu.

Çok kalabalık olduğu için sokaklarında hüküm süren yoğun canlılığa eğlence yerlerinden duyulan müzik sesine ve askerlerin doldurduğu genelev sokaklarındaki gürültü ve patırdıya rağmen, bütün bu şamatanın altında ve bu hayasız kentin hayatında acıklı bazı şeylerin olduğu hissedilebilirdi. Sağlık kontrolunun ihmali ile tehlikeli şekilde yayılmağa başlıyan hastalıkların bedelini zayıf iradeli bir çok insan ödemeye başladı. Binlerce kişi, kokain, afyon ve alkol düşkünü haline geldi. Şehrin aşağı mahallerini caniler yönetmeye başladı, ırza tecavüz, kaçırma, saldırı ve hırsızlık günlük olaylardı. Müttefik polisi ne yapıyordu? Hiç bir şey yapmadığı belli idi. Efendiler çok olunca düzen bozulur. Çeşitli polis kuvvetleri, alenen veya gizli olarak bir diğerini gözetlemekle ve diğer Müttefik Devletlerin planlarını ele geçirip kendi Yüksek Komisyon temsilcisine bildirmekle uğraşıyordu. Ayrıca, hep birlikte İstanbul'dan ele geçirdikleri her türlü yardımı Anadolu'daki kardeşlerine gönderen Milliyetçileri izliyorlardı. Milliyetçi subaylar kılık değiştirerek kurdukları gizli teşkilâtlarla bağlantı için her gün kente girip çıkıyorlardı. Korku içindeki Müttefik Polisini asıl ilgilendiren konu bu idi.

Kara Vezirler

Gene de ,bu esir kentin ortasında, sözde bir Osmanlı İmparatorluğu hükûmeti vardı. Sadrazam Tevfik Paşa, Bakanlar Kuruluna başkanlık ediyor ve durumu Padişahın onayına arzediyordu. Bu antik Vezirlerden kurulmuş Osmanlı idaresinin zihniyeti gerçekten ilginçti. Çünkü, hükûmet merkezinde bile kontrol sağlayamayan

bir hükûmet olarak ne hazin bir komedi oynadıklarının idrakinde değildiler. Bu zihniyet Kemal Paşa'nın Ankara'da alıkoyduğu Bakanlarca da paylaşılmaktaydı. Oysa ki, onlardan milletle temas edip milliyetçilerin idealleri ini anlamaları ve sonunda Büyük Millet Meclisi ile işbirliğine yanaşmaları beklenmişti. İzzet ve Salih Paşalar yaylada rahat edemediler. İstanbula dönüp ailelerine kavuşmak istediler. Bunun için de bakanlıklardan istifa edeceklerine söz verdiler ve mutlu bir şekilde, bütün itibarını yitirmiş olan Müslüman Vatikan'ın bulunduğu şehre döndüler.

Bu adamların, Anadolu'da yaşayan halkın hürriyetine karşılık esir Başkentteki Türklerin karşılaştığı zulmü açıkça görmemiş olmaları akla sığmaz bir şeydir. Anadoluda kapitülasyon yoktu, konsolosluk mahkemeleri yoktu, müttefik polisinin baskısı yoktu, ceza yoktu, vatanı uğruna çalışanlar için darağaçları yoktu ve fes giydikleri için Türklere yapılan hakaret yoktu. Fes meselesi İmparatorluk otoritesinin acıklı durumuna gerçek bir örnektir. İngiliz polisi, trafik kaidelerine uymadığı için arabası içindeki Sadrazamı tutuklamıştı. Tevfik Paşa ancak polis karakolunda kim olduğunu anlatabilmişti. İngiliz Polisleri, arabasını diğerlerinden ayıran armanın yardımı ile bile onun kim olduğunu anlayamamıştı.

Kara Düşman

Yunanistan, İmparatorlukla harp halinde bulunmadığı, sadece ortak düşman Kemalistlerle savaştığı için, diplomatik ilişkiler kesilmemişti. Müttefik işgal kuvvetinin bir kısmı olarak bir Yunan birliği teşkil edilmişti. Askerî heyetleri. Beyoğlunun ortasında, üstünde Yunan krallık bayrağı bulunan bir binaya yerleşmişti. Buna rağ-

men, Yunan renklerinin, geçenlerin dikkatini çektiğini düşünmek hatalı olurdu. Çünkü, Galata ve Beyoğlu semtleri bol miktarda mavi ve beyaz bayraklarla süslenmişti. Yunan ortodoks halkı, Konstantin'in zafer girişini bekleyerek, taşkın bir mutluluk içinde yaşıyordu. Kralın resmî, eski mabut Venizelos'un yerini almıştı. Bu resmin altında şu sözcük yazılmıştı: «Ergete» — «Gel»

Vatanseverliğin göreve çağıran sesini içlerinde duyan Türkler, yokluk ve sıkıntı demek olan zafer davası uğruna rahatlarını ve zevklerini geride bırakmakta tereddüt etmediler. Yabancıların arasında kalanlar, eğer Anadolu ordusuna ikmal sağlamak veya savunma davasına bilgi yetiştirmek için görev almamışlarsa, onlara sömürgelerindeki halk gibi davranan yabancıların günlük hakaretlerine katlanmak zorunda idiler. Bununla beraber, feci günler yaşamış olduklarını sonradan iddia etmelerine rağmen, onların bu hakaretleri pek derinde duymuş olduklarına inanamayız.

KISIM 24

SAKARYA

Kağnılar, Takalar ve Türk Kadınları

Anadolu'da yaz güneşi, doğudaki dağ yığınlarından başlayarak uzun basamaklar halinde Ege kıyısının yumuşak ve bereketli bölgelerine doğru inen yüksek ve çıplak yayla toprağını yakar kavurur. Ege bölgeleri birer cennettir, orta Anadolu yaylaları ise ikliminden işkence çeken bir çöl..

Arazinin üzerine ağır bir sıcaklık çöker ve su için yalvaran toprağı çatlatır. İnsanlar ve hayvanlar sığınacak gölge ararlar. Sıcağın en şiddetli saatleri daha geçmeden, yaylanın bütün bakımsız yollarında, öküz veya mandalarla çekilen iki tekerlekli antik arabaların, «kağnı»ların, ağaçtan yapılmış dingillerinde dönen yekpare tahta tekerleklerin monoton gıcırtısı, hüzünlü şikâyetler içinde yeniden duyulmaya başlar. Bu yollar üzerinde uzun kağnı kafilelerinin haftalar alan yolculukları sürüp gider. Başlarında kadınların ve çocukların bulunduğu, salına salına yürüyen öküzlerin teşkil ettiği konvoylarda hemen hiç erkek görülmez. Aynı yöndeki patikalar üzerinde hareket eden uzun deve kervanlarına veya küçük eşek kollarına da rastlanır.

Gece imdada yetişir, amma, yekpare tekerlerlerin iniltisi dinmez. Sonra, bu ses kadınların yanık türküleri-

ne eşlik eder. Anadolunun sonu gelmez yollarından geçen bu kafileler nereye gitmektedir? Bu kadınları yuvalarından ayırıp bu yorucu yürüyüşlere katan keder nedir, acı nedir? Onların seslerini kağnı tekerlerleri ile birlikte inleten nedir?

Cephede düşmanın son hücumunu bekleyen erkeklere cephane ve yiyecek taşımak için onları bu yakıcı ve tozlu yollara sürükleyen şey tehlike içindeki vatanlarının çağıran sesiydi. Düşmanı durduramazlarsa, bütün Anadolu, batı illerinin başına gelen yıkıma uğrayacaktı. Geceleyin duyulan kağnı gıcırtıları ve kadınların türküleri o zamana kadar Andaolu'da hiç işitilmemiş bir ilahi yaratıyordu. Bu ses, Müslüman minarelerin veya Hitit taş aslanlarının güvencesi altında şeref ve gurur hayalleri içinde uyuyan nesillerin kemiklerini heyecanla titretirdi. Çünkü o türküler, yaşama hakkını savunan bir milletin gayreti ve özgürlüğü için söylenen birer ilahi idi. Üç-bin yıl sonra, bir batı halkı, Yunanlılar, Hitit İmparatorluğunu varlığını yıkan Trako-Frikyalıların izinden gidiyordu. Yeni istilacılar, başka bir Asya İmparatorluğuna, Osmanlılara ölüm darbesini indirmek için hazırlanıyordu.

Müttefik gözetlemesinden sıyrılmayı başaran çoğu küçük tonajlı takalar savaş malzemesinin oluşturduğu değerli yüklerini, Karadeniz limanlarına yığıyordu. İstanbul'da istiklâl davası için çalışanlar tarafından elde edilen silah ve cephane, bu limanlardan, bir halk örgütü tarafından alınıp yüzlerce kilometre uzaktaki cepheye taşınıyordu. Her gün milletin feragat ve fedakârlığını gösteren güzel örnekler sergileniyordu. Takaların yüklerinin boşaltılması ve malzemenin yüzlerce kağnı araba-

şiyle gereken yönde sevkedilmesi için Milliyetçi makamlardan emir almaya lüzum yoktu.

Kadınlar da erkekler kadar faal olduklarını ortaya koyuyordu. Kağnıların yönetim görevini üzerine alan onlardı. Parlak renkli şark giysileri içinde, yüzlerinin bir kısmını açıkta bırakan yaşmakla örtülü başlariyle, yararlı olduklarını ve fedakârlık derecelerini göstererek, kadın haklarının kazanılması yolunda etkili bir adım atmış oldular.

Ermeni harekatından sonra, Rus hududunda ihtiyaç duyulmayan harp malzemeleri, bin kilometreden fazla bir mesafeye taşındı. Malzeme çekenler yol yokluğundan veya başka sebeplerden dolayı, nakliyatın son safhasında, her zaman olduğu gibi, cephaneyi omuzlayıp siperlerin içine veya topçu bataryalarının yanına kadar tek kelime etmeden sırtlarında taşıdıktan sonra uzaklarda kalan köylerine dönüyorlardı.

Yunan Saldırısı

Diğer yandan, istilacılar, en mükemmel cephane ve modern bir ordunun sahip olabileceği bütün konforla birlikte çok iyi mekanik ulaştırma araçlariyle de donatılmıştı. Ayrıca Anadolunun, hayat veren ırmaklarla sulanan, zengin bitki örtüleriyle kaplı, ve istila kuvvetlerini Avrupaya bağlayan üç denize de açılan cennet gibi batı bölgesini ellerinde bulunduruyordu. Fetih ruhu, mistik coşku ve ırksal kin dahil hiç bir şeyleri noksan değildi. Konstantin, kesin sonuçlu bir istila için daha büyük bir orduya ihtiyaç olduğunu anlamıştı. İki İnönü muharebesi, Türkiyenin fedakârlıklara hazır olduğunu ve zafer kazanabilmek için, son taarruza katılmış olan kırkiki bin kişilik Yunan mevcudunun iki misline çıkarılmasının gerektiğini göstermişti. Bu sebeple üç ay içinde

asker mevcudu yüz bine yaklaştırıldı, makineli tüfek adedi 5.600'e ve top adedi 345'e çıkarıldı. Yeni askerlerin bir kısmı Osmanlı İmparatorluğunun Ortodoks uyruklu halkından temin edildi.

Böyle bir ordu karşısında, Kemal Paşa 56.000 insan toplamıştı. Genel bir seferberlik yapmak imkânı yoktu. Noksan olan insan değil, fakat onları ayakta tutacak araçlardı, silahdı, cephaneydi.

Milliyetçi ordu Anadolu demiryolunun arkasındaki hat'da, tahkim edilmiş Eskişehir, Kütahya ve Afyon Şehirlerinin batısındaki mevzilerde bekliyordu. Üçüncü taarruzun başlamak üzere olduğunda kuşku yoktu.

Kral Konstantin miletini iyi tanırdı. Venizelos örneğinden, zafer kazanamazsa başına gelecekleri biliyordu. İnönü yenilgisi için onu hoş görmüşlerdi, ama, kendini bir daha tehlikeye atmak akıllılık olmazdı. Son ayrıntılarına kadar her şey hazır olunca ve zaferden emin olunca Yunanistanın beklediği kesin taarruz için, 10 Temmuz 1921 gününü seçti.

General Papulas komuta başındaydı. Acı tecrübeyi tatmıştı. İnönü'de yenildikten sonra, hatalarını anlamış ve bu kerre daha akıllıca davranmaya karar vermişti. Kuvvetlerini iki grup halinde topladı. Sonra da, bu grupları tahkimli şehirler üzerine yöneteceği yerde, onlara ağırlık merkezleriyle bu kentler arasındaki boşluğa taarruz etmeleri emrini verdi. O gün ortalık aydınlanırken iki milletin boğaz boğaza geleceği büyük Anadolu faciası başlıyordu. Yunanlılar Anadolu yaylasındaki taarruza şevkle kalktılar. Bir çoğu, her an için, gök yüzünde Büyük Konstantin'in, «in hoc signo vinces» — «bu işaret-

le fatih olacaksın» sözleri ile birlikte gördüğü haçın belirmesini bekliyordu.

En şiddetli taarruz, Afyon ve Kütahya arasından, Türk sol kanadına karşı yapıldı. 13 Temmuzda Afyon, 17 Temmuzda da Kütahya Yunanlıların eline düştü. Türk cephesinin orta kesimi de çökmeğe başladı. Yanlız, zayıf kuvvetlerle sarılmış olan İnönü mevzileri direnişe devam ediyordu. Bu taarruzların Türk kuvvetlerinin çoğunluğunu Eskişehir'de tutmak (tespit etmek) ve daha sonra kenti kuşatarak Türk Ordusunu yok etmekten ibaret olan Yunan planının bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

Tarihi Çekilme Kararı : Sakarya'ya

Örnek alınacak kadar soğukkanlı bir insan olan İsmet Paşa hayatındakı en buhranlı günleri yaşıyordu. Cephenin sorumlu komutanıydı. Afyon ve Kütahya düştüğü için cephe de çökmüştü ve bütün savunma kuvvetlerinin yok edilme tehlikesi belirmişti. Anadolunun bel kemiği olan bu bölgeyi terkederek, demiryolunun doğusuna çekilme için emir verebilirdi. Amma, bu, yenilgiyi kabullenmek ve Avrupa Devletlerinin gözünde ordunun bütün itibarını yitirmek demekti. İsmet Paşa'nın sinirleri devamlı gerginlik sebebi ile harap olmuştu. Son derece zayıflamış olduğu için, üstündeki sade üniforma küçük bedeninde ödünç alınmış bir elbiseye dönmüştü. Komutanlar direnmek istiyordu, ama her biri başka bir düşünce taşıyordu. Subayları ve askerleri gibi, İsmet Paşa, Mustafa Kemal'in varlığının çok gerekli olduğunu anladı. Mustafa Kemal'in böyle zamanlardaki zafer ruhu onu bir yarı-harp-tanrışı haline getirmişti. Onda, as-

ker topluluklarını elektrikleme dehası ve sırrı vardı. Korkunç bir felaketin eşiğinde bulunan bu orduya hayat verebilecek insan o idi.

Kütahya'nın ele geçmesinin ertesi günü, 18 Temmuz günü, Mustafa Kemal, büyük bir süratle, Eskişehir'in güneybatısındaki, Karaca Hisar'da bulunan İsmet Paşa'nın karargâhına geldi. İsmet Paşa'nın kaldığı yer fakir bir kulübe idi. Eşya olarak bir portatif karyola, üzerine harekât planlarının yayıldığı kaba tahtadan yapılmış bir masa ile iki üç sandalye vardı. Mustafa Kemal Paşa, kederli bir ifade içinde, her iki tarafın savaş durumlarını gösteren mavi ve kırmızı filamaların yerlerini dikkatle inceledi. Bazı sorular sordu. Sesinde hiç bir titreme yoktu. İsmet Paşa ve diğer yüksek rütbeli komutanlar, emirlerini almak için, onu gözlüyorlardı. Tavırlarında belli bir rahatlama görülmekteydi. çünkü, artık çaresizlik içinde kalplerine işkence etmeyeceklerdi. Yapacakları tek şey alacakları emirlere itaat etmekti.

Kemal Paşa konuştu. Bütün ordu Eskişehir'in kuzeyinde ve güneyinde toplanacaktı. Bu şehir terkedilecekti ve düşmanla temas kesilerek, ordu yeniden tertiplenmek üzere Sakarya nehrinin doğusuna çekilecekti. Bu makul kararlar, şiddetli eleştirmelere yol açtı. Hala umut varken böyle kalabalık bölgelerin ve önemli kentlerin bırakılmaması iddia edilmekteydi. Mustafa Kemal de bunu pek iyi takdir ediyordu ve bu hususun cüretli manevra planının en büyük mahzuru olduğunu düşünüyordu. Buna rağmen dedi ki : «Askerlik biliminin bize dikte ettirdiği dersi duraksamadan uygulayalım. Diğer mahzurların gereğine sonra bakarız.»

Hicret

Eskişehir'in boşaltılması üzerine, 19 Temmuz günü kente, Konstantin'in kıtaları girdi. Türkler, istilacılar ile kendileri arasındaki mesafeyi açmak ve çeşitli birliklere yeterli zamanı kazandırmak maksadıyla kentin doğu kesimine bir karşı taarruz yaptılar. Karşı taarruz birlikleri de sonunda düşmanla teması kesip terkedilmiş yayla yollarına düştüler. Ötesinde bütün ordunun toplanacağı Sakarya Nehrine varmak için 150 kilometre kadar uzanan kızgın düzlükleri aşmak gerekiyordu. Ordu, küçük birlikler hatta bağımsız gruplar, cephane kolları ve topçu bataryaları halinde ilerlerken, Yunan istilasından zamanında kaçmayı başaran Müslüman ahali de onlara katıldı. Tozlu yollar ve patikalar, çeşitli araçlarla çekilen sayısız miktarda arabalarla dolup taşıyordu. Alabildiği kadar eşya yükledikleri arabaların etrafında ailenin bütün fertleri yürüyordu. Daha talihli olanlar yanlarına bir iki inek, bir kaç keçi ve kümes hayvanı alabilmişti.

Ankara'ya doğru akan bu insan ve hayvan nehirleri, Türk boylarının büyük göçlerdeki yürüyüşlerini andırıyordu. Ancak, bu seferki yürüyüş daha verimli topraklar bulunup fethetmek ve yerleşmek için yapılmıyordu. Yaralı asker sayısının çokluğu, geride kalanların çevrelerine baktıklarında sanki düşman hemen peşlerinde imiş gibi yüzlerinde görülen dehşet ifadesi ve aşırı heyecan ile askerlerle köylülerin karmakarışık olmasından doğan düzensizlik, bu yürüyüşün bir hicret veya kaçış olduğunu göstermekteydi.

«Ordu Herşeydir !Düşmanı Yeneceğim!»

İlk anların sevinci geçince, Konstantin, zaferinin etkisini nisbeten yitirdiğini anladı. Çünkü, Kemalist ordu

kuvvetleri, uğradıkları büyük felakete rağmen, çekilmeyi başarmış ve aralarında 150 kilometrelik boş bir arazi bırakarak, yeniden düzenlenebilme imkânı kazanmıştı. Generallerinin de tasvibini alarak en kısa zamanda, kesin taarruza geçmeyi ve Ankara'yı ele geçirmeyi kararlaştırdı.

Terkedilecek bölgeden ayrılan Mustafa Kemal Eskişehir'den trenle Ankara'ya döndü. Düşman uçakları stratejik mevkileri bombalamaktaydı. Genel çekilme başlamıştı. Paşa için şimdilik cephede yapılacak bir şey kalmamıştı. Yenilgi haberiyle korku içinde bulunan Ankara'da, Büyük Millet Meclisinde ve halk oyu karşısında onun varlığına ihtiyaç vardı. Bozulan maneviyatları yükseltmek için mücadele etmesi gerekiyordu.

Kemal Paşa, kendisine ayrılan ve hiç bir konforu olmayan bir kompartımanda seyahat ediyordu. Derin düşüncelere dalmış otururken yüzü kasılmış, soluk yüzü griye yakın donuk bir renge bürünmüştü. Yanında bulunan bir kaç yüksek rütbeli subay alçak sesle ve üzgün bir tonla içinde yaşadıkları trajik olaylar üzerinde konuşmaktaydılar. En önemli kentler ile demiryolu da dahil olmak üzere Anadolunun yarısı kaybedilmişti. Çoğu, bunu bütün umutların yitirilmiş demek olduğu şeklinde alıyordu. Mustafa Kemal, konuşmaları kısmen duymuştu ve gözlerini onlara doğru çevirdi «Demiryolu ne mana ifade eder?» diye sordu. «Eskişehir veya diğer kentler? Hiç, hiç bir şey! Bizim için ordu her şeydir ve biz onu kurtarmış bulunuyoruz.»

Pencerenin dışına gece inmişti. Demiryolu hattının yanından Porsuk çayı keyfince akarak geçiyordu. Bir an rayların altından akıyor sonra uzaklaşıyor, derken gene yaklaşıyordu. Güneye doğru terkedilmiş düzlüklerde, ke-

der ve yorgunluktan bitkin bir millet yürümekteydi. Türklerin Viyana surlarının altından başlayan çekilmesi, şu anda bazı insanların onları köleleştirmeğe çalıştıkları küçük Asyanın ortalarına dayanmıştı. Mustafa Kemal, matem içindeki arkadaşlarına yeniden baktı. Onları, akli dengesi hakkında şüpheye düşüren şu sözleri söylerken gözleri parlıyordu: «Düşmanı dört hafta içinde yeneceğim!»

Başkomutanlık

Genel çekilmenin başlamasiyle birlikte Ankara'yı endişe kaplamıştı. Yunanlıların Ankara'ya doğru yaklaştıkları ve bu dağınık haliyle Türk Ordusunun onları durduramayacağı belliydi. İlk mülteciler arabaları ile kentin çevresinde bir kuşak oluştururken, Ankara halkının çoğu korku içinde daha doğuya göçmüştü. Türk Milletinin ve düşmanların gücünü hesaplarken hata ettiği söylenen Milliyetçi Hükümete ve Mustafa Kemal'e karşı mırıldanmalar başlamıştı.

Mustafa Kemal'e karşı olan Millet Vekilleri, onun taraftarları arasında bile kendilerine kulak verecek kimseler buldular. Kemal'in düşmanları, yenilgiyi trajik renklerle süsleyerek ortaya serdikten sonra, bu elem verici durumun bir sorumlusu olması gerektiğini ileri sürdüler. Bu kişi şimdilik ortaya çıkmamayı tercih ediyordu ama onu meydana çıkarmak ve kaçamayacağı sorumluluklarıyla yüz yüze getirmek lâzımdı. Bazı milletvekilleri direniş hareketini yaratan kişiye karşı şiddetli kinlerini ortaya döktüler. Diğerleri, genel felaketin kaçınılmaz olduğunu düşünerek, kendilerini umutsuzluğa kaptırdılar. Geri kalanlar da, tek kurtuluşun, o ana ka-

dar muharebe alanında adı zafer ile anlamdaş olagelmiş olan Mustafa Kemal'i Başkomutan seçmekte olduğunu düşünmekteydi.

Mustafa Kemal, Meclisin önüne çıkmadan önce konuşma fırtınalarının dinmesini bekledi. Sinirler yorgun düşüp yatıştıktan ve nutuk atanlar tatmin olduktan sonra halk oyu ondan Başkomutanlığını kabul etmesinin istenmesi sonucuna varınca, gizli bir oturumda Millet Meclisinin önüne çıktı. Meclise bir teklifte bulundu. Başkomutanlığı bir şartla kabul edebilirdi. Meclisin sahip olduğu bütün yetkiler ona verilmeliydi. Askeri gücünü ve savunma imkânlarını artırmak için vereceği emirlerin süratle yerine getirilmesini sağlamak bakımından bu yetkiye gerek vardı. Ayrıca verilecek yetkilerin üç ay ile sınırlandırılmasını da şart koşuyordu.

Başlangıçta, onu büyük bir sorumluluğun altında ezmeye hazırlanmış olanlar, Kemal Paşanın isteği karşısında irkilip geri çekildiler. İstediği diktatörce yetkilerin arkasında bir diktatörlük kıvılcımı görür gibi oldular. İki oturum süren gizli görüşmelerde, Kemal bakımından duyulan endişeden söz edildi ve Meclisin bütün gücünü kaybedeceği de tartışıldı. Kemal Paşa onlara her bakımdan güvence verdi. 5 Ağustos 1921 günü Mustafa Kemal, Başkomutanlığa getiirldi ve Büyük Millet Meclisinin bütün yetkileri ona verildi. Bu arada, bu nam ve yetkilerin üç ay için tanındığı ve her an geri çekilebileceği de bildirildi.

Kabul edilen Diktatörlük Kanunu, devletin olağanüstü tehlike halinde kullanılmak üzere, Roma'nın 253 ncü yılında, Titus Largius için Roma Senatsu tarafından ilân edilmiş olan «dictatore creando» nun benzeri idi. Diktatör hem hükûmet başkanı hem de ordunun komu-

tanı oluyordu. Yetkileri eski Krallarınkine eşitti. İktidarı altı ay süre ile sınırlanırdı. Bu kanun Roma Cumhuriyetine büyük yararlar getirmişti.

Savunma Hazırlığı

Başkomutan Ankara'da kaldığı bir haftalık süre içinde, orduya personel, giyecek ve ulaştırma araçları sağlamaya ve etkili bir ikmal düzeni kurmaya kendini adadı. Son muharebe, geri çekilme ve büyük depoların terk edilmesi orduyu ağlanacak bir durumda bırakmıştı. Mustafa Kemal büyük olayları meydana getiren bu küçük ayrıntıların önemini biliyordu. Kanun gücü taşıyan emirleri birbirini kovaladı. Memleketin her ilçesinde (harp ihtiyaçlarının sağlanması maksadiyle) bir Millî Savunma Mükellefiyeti Kurulu (Teklifi Milliye Komisyonu) kuruldu. Mademki Türkiyenin kaderi harp mekanizmasının etkinliğine bağlı idi, bütün milletin, millî ordunun kurulmasına katkıda bulunması gerekmekteydi.

Askerliğine kıyasla daha iyi bir organizatör olan Refet Bey, Millî Savunma Bakanlığına getirildi. Genelkurmay Başkanlığının bütün sorumluluğu da Fevzi Paşa'ya verildi. Her ikisi de doğrudan doğruya Başkomutanın emri altında yer aldılar. Ülke büyük bir atölye haline dönüştürülüp savunma için gerekli, akla gelen, her şey durup dinlenilmeden imal edildi. Yalnız o birkaç gün içinde Mustafa Kemal tarafından yayınlanan emirlerin sayısı normal bir ordu komutanını şaşkınlığa uğratacak kadar çok idi. Ona göre askerin giyeceğine ait en önemsiz ayrıntıların tedarikinden, topçu cephanesinin sağlanmasına kadar her şeyin zamanında halledilmesi lazımdı.

12 Ağustos günü, Mustafa Kemal Paşa Fevzi Paşayı yanına alarak cepheye hareket etti. Cephe Komutanı halâ İsmet Paşa idi. Dağılmış olan ordu kuvvetleri Sakarya Nehrinin doğu kıyısında durmuştu. Antik Sangarius, Karadenize dökülmeden önce, yüksekliği ansızın değişen tepe ve kayalıklar arasındaki geçitlerden geçitlere koşarak yaylanın engebeli arazisinde akar gider. Düşmana karşı bu nehir boyunca, Eskişehir-Ankara demiryolunun geçtiği köprünün her iki yanınd savunmaya karar verildi. Böyle geniş bir cepheyi yeterince tahkim etmek imkânsız bir işti. Mustafa Kemal'in dehası, düşmanın, Türklerin batı kanadından bir çevirme hareketine baş vuracağını sezmişti. Çünkü, buradan Ankara'ya yaklaşmak daha kolay olurdu. En iyi kuvvetlerini bu tehdit altındaki kanatta toplamaya karar verdi. Eğer yanılmışsa, her şey mahvolurdu.

Türklerin iki jeolojik yardımcısı vardı: Nehir ve sarp tepeler. Yunanlılar, bunlardan birincisini geçmek için Türk makineli tüfek ateşlerini korunmasız olarak cesaretle karşılamak zorunda idiler. Tepeleri ele geçirmek ise, tepe sayısınca kaleye taarruz etmek demekti. Bir üçüncü müttefik daha vardı ki, o da istilacının geçmeye mecbur olduğu suyu kıt bölgeleri çöle çeviren Asya yazının takat kesen sıcaklığı idi.

Kırılan Kemik ve Türkün Ateşle İmtihanı

Kemal Paşa, Sakarya üzerindeki demiryolu geçidine hakim olan Karadağ yolunda bir kazaya uğradı. Savunma faaliyetini gözden geçirmek için atından inmişti, dizginleri koltuğunun altında tutuyordu ve ata tekrar binmeden önce bir sigara yaktı. Bu anda at ürküp yana sıçrayınca Kemal Paşayı şiddetle yere fırlattı. Karadağ

arkasında, Polatlıdaki karargâhında yapılan muayenede, bir kaburga kemiğinin, akciğerlerinden birine şiddetle tazyik edecek şekilde, kırıldığı anlaşıldı. Acısı müthişti ve ancak yaralı yanına eğilmek suretiyle yürüyebiliyordu. Doktorları tam dinlenme tavsiye ettilerse de, bu imkânsızdı. Bu savaşta zaferi kazanmak için pek çok kurban vermek gerekecekti ve bunlara bir de kendisini ilâve edebilirdi.

Askerler bu kazada bir uğursuzluk sezmişlerdi. Bununla beraber 48 saat geçmeden, Paşayı at sırtında savunma hatlarını dolaşırken gördüler. Yanına gelen asker topluluğuna, acı ve bitkinlikten kısılmış bir sesle şöyle dedi: «Kemiklerimden birinin kırıldığı bu yerde, düşman direnişi de kırılacaktır.»

Mustafa Kemal'in kazanmak için gösterdiği müthiş azim ordusuna da aşılandı. İnsan ve malzeme kaynaklarını son kertesine kadar kullanılmıştı, amma gene de, savaş akşamında, yeni ordu düşmanla (Eskişehir-Afyon) demiryolu cephesinde çarpışmış olan kuvvetlerden on bin kişi daha noksandı. Zira kayıpları o kadar büyük olmuştu.

Karargâh, Polatlı'dan Alagöz köyüne nakledildi. Burası, cephenin her iki kanadına da aynı mesafede olduğu için savaş daha kolay yönetilebilecekti. Eski (ata erkil) adetlerden kendini kurtarmış bir kadın olan yazar Halide Edip, Mustafa Kemal'in çağrısı üzerine kurtuluş için savaşmaya katılmıştı. Önce, ateşli konuşmalarıyla milleti alevlendirmiş, sonra bir er olarak orduya girmişti. Daha sonraları Mustafa Kemal'e karşı açıkça politik bir hasım olarak beliren Halide Edip yazdığı bir kitapta ona olan kinini ortaya koymuştur. Bununla beraber bir Türk kadını olarak bir çok vesilelerle bu büyük adama olan hay-

ranlığını teslim ve itiraf etmektedir. «Türkün Ateşle İmtihanı» adlı kitabında asker üniforması ile Alagöz'deki Başkomutana yaptığı ilk ziyareti anlatmaktadır: «Köy yolları karanlık, çamur içinde. Ay batmış. Gece yarısı oluyor. Küçük bir tahta köprüyü geçerek öbür taraftaki eve gittik. Mustafa Kemal Paşanın muhafızları kapıda. Onlardan biri beni yukarıya çıkardı. Paşanın yaveri beni Paşanın odasına götürdü. Çok aydınlık ve tek lüks lambası olan bir Anadolu odası.»

«Mustafa Kemal Paşa, oturduğu koltuktan güçlükle kalkmaya çalıştı. Çünkü, kaburga kemikleri hala ağrılar içindeydi.. Mustafa Kemal Paşaya doğru mutlak bir hürmetle gittim. O mütevazi odada bir millet yaşasın diye ölmeyi göze alan kararını temsil ediyordu. Ne saray ne şöhret, ne her hangi bir kudret onun o odadaki büyüklüğüne yaklaşamaz. Gittim elini öptüm.»

Yeni Haçlılar

Kral Konstantin, yaylanın fethi için ilerleme emrini vermeden önce, iki tehlikeli düşman olan iklim ve arazi şartlarına karşı tedbir almalarını Genel Karargâhına tavsiye etti. Ulaştırma hizmeti mükemmeldi. Çok sayıda kamyon ile ikmal noktalarında su ve diğer ihtiyaç maddesinin temini güvence altına alınmıştı.

Azametli Yunan ordusu 13 Ağustos 1921 günü harekete geçti. Bu ordu 7000 makineli tüfek, 300 top ve 20 uçakla desteklenen çok iyi techiz edilmiş 90.000 kişiden ibaretti. Son başarı askerlere bir rahatlık ve ustalık kazandırmıştı. Ne güneş, ne de zahmetli yürüyüş onları etkilemiyordu. Akdeniz ırkları büyük heyecanların peşinden gitmeye hazırdırlar ve yüce bir fikirle beslenirlerse

müthiş şeyler başarabilirler. Türkler, daha güçlükle şevke getirildikleri için onlardan farklıdır. Fakat, buna karşılık, yalnız diğer doğulu milletlerle mukayese edilebilecek derecede olağanüstü bir dayanıklılığa sahiptirler. Kemal Paşa milletinin bu yaradılış farkına büyük güven beslemekteydi.

Yunan ordusuna, 40.500 piyade, 4.500 süvari ve 700 kadar makineli tüfek gücündeki bir Türk kuvveti karşı koymakta idi. Topçu kuvveti olarak sadece 177 top kalmıştı ve hava gücü iki uçaktan fazla değildi. Mustafa Kemal'in inancı, küçücük ordusunun silah ve sayı kuvvetinden daha başka etkenlere dayanmış olmalıdır. Tarih, Hristiyan Batı'nın Türklere karşı daha büyük ölçüdeki girişimlerinden bile Anadolu'da hiç bir şey kazanamadığını gösteren örneklerle doludur. Münzevi Hermit'in haçlıları son neferine kadar yok edilmemişmiydi? Loren Dükü'nün savaşçılarının, bu günkü Eskişehir Dorylaeum düzlüğünde Türkleri yendiği doğrudur, fakat bu yayla çölünde katlanmak zorunda kaldıkları yokluklar onlara pahalıya mal olmuştu. Bir günde 500 kişinin susuzluktan ölldüğü zamanlar olmuştu. 12 nci Yüzyılda, İmparator Konrad'ın ordusu Toros geçitlerinde Türklerin elinde yok olup gitmişti. VII nci Lui, ordusu imha edilince kara harekâtına son vermeye mecbur kalmıştı. Antalya'da gemiye binip lanet Anadoludan kaçıp kurtulmuştu, ama, kaçamayan binlerce hacı, Türklerin kılıcına yakalanmıştı. Frederik Barbarosa Tarsus çayında ölünce, ordusu palaların insafına terkedilmişti.

Konstantin'in yeni haçlıları da kendilerinden öncekilere benzer bir kaderle karşılaşabilirdi.

«Hattı Müdafaa Yoktur, Sathı Müdafaa Vardır!»

On gün müddetle Yunanlılar güneş ve arazi sınavından geçtiler ve Türk mevzilerini inceledikten sonra, sabırsızlıkla bir taarruza kalktılar. Konstantin, Kraliyet sancağının dalgalandığı tepeden taarruz kuvvetlerinin nehri geçtiğini ve çeşitli yerlerde Türk cephesine girme yaptğını dürbünü ile seyrediyordu. Açılan gedikler ihtiyatta tutulan kuvvetlerle derhal kapatılmıştı. Türklerin hırsla yapıştığı her tepenin ele geçirilmesi muazzam zaziata mal oluyordu.

İnsan üstü bir mücadeleye giren binlerce kahraman askerin görünüşü yüce bir manzaraydı. Her iki yandaki savaşçıların cesareti aynı idi ve çok üstün düzeyde idi. Mustafa Kemal'in önceden sezdiği gibi, Yunanlılar ağırlık merkezlerini sol kanada yönelttiler. Sol kanattaki Türkler şiddetli taarruzlara parçalanmadan dayandı. Aralıksız dokuz gün, dokuz gece süren çarpışmalardan sonra 31 Ağustos'ta, bu kanat yirmi kilometre kadar geriye çekildi. Başlangıçta batıya doğru bakan cephe, Yunan baskısı sonucunda yön değiştirerek güneye döndü.

Muharebeler son derece kanlı bir safhaya girmişti. Göğüs göğüse çarpışılıyordu. Bütün bir tümen imha oluyor ve generaller neferlerle birlikte savaşarak ölüyordu. Enerjik Yunan taarruzları Türk savunma hatlarını yer yer kırmaktaydı. Bu şartlar karşısında Mustafa Kemal Paşa askerlik tarihine yeni bir taktik kaide armağan etti. Başarının, savunma hatlarının tutulmasına bağlı olduğu inancını yıkmak için dedi ki: «Savunma hattı yoktur. Savunma alanı vardır. O alan bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı ,vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça düşmana bırakılamaz. Onun için, küçük büyük her

birlik bulunduğu mevziden atılabilir, ama küçük büyük her birlik ilk durabildiği noktada düşmana karşı cephe alıp savaşı sürdürür. Yakınındaki birliğin çekilmek zorunda kaldığını gören birlikler ona uyamazlar. Bulundukları mevzide sonuna dek dayanmak ve direnmekle yükümlüdürler.» Savaş yırtıcı bir şekilde sürüp gidiyordu ve Yunan taarruzları zayıflamıyordu. Her metre araziyi onlara çok kana mal oldu ve Mustafa Kemal'in ordusu bozulmadı. Türkler ölüyordu, fakat ölürken öldürüyordu ve Yunan hamleleri, sonunda kendi kendini tüketti. İki haftalık savaşta Türk sol kanadını Ankara'ya 50 kilometre mesafeye kadar itebilmişlerdi. Kuşkusuz ki, kesin an yaklaşmaktaydı.

Kemal Paşanın, ordusu hakkındaki bilgisi olağan üstü derecedeydi. Her tümende ve ast birliklerde bulunan asker miktarını, komutanlarının adlarını ve yeteneklerini tam olarak biliyordu. Araziyi ise avucunun içi gibi tanıyordu. Ancak, Kemal Paşa muharebenin sonucunu bir dereceden sonra etkileyemezdi. Muharebenin aktif yönetimini ellerinde tutanlar alay ve tabur seviyesindeki komutanlardır.

On-dört günlük bir çarpışma sonunda, Genel Karargâhın büyük önem verdiği Çaldağ denen tepelerin düşmesiyle, bir buhran doğmasından korkuldu. Bu tepeler bölgesi Ankara'nın savunulmasında son Türk tabyası (dayanak noktası) olarak düşünülüyordu. Mustafa Kemal, o geceyi, kahve içerek ve devamlı sigara tüttürerek büyük bir heyecan içinde geçirdi. Her hareket edişinde kırık kaburga kemiğinin verdiği acıya rağmen, yerinde duramıyordu. Masanın çevresinde dolaşıyor öne eğiliyor ve eşyalara dayanıyordu. Tekrar muharebe plânına baktı ve henüz imkân varken, çekilme emrini verip, ver-

memesini kendi kendine yüksek sesle sordu. Eğer bu emri verirse Ankara kaybedilirdi ve ordunun kalıntıları Kızılırmağın ötesine çekilmek zorunda kalırdı. Böyle bir darbeden sonra Millî hareketin tekrar baş kaldırması çok zor olurdu. Yerinde kalmak ise toptan yok olma ihtimaline dönüşebilirdi. Ama, galiba bu daha uygun bir seçenekti. Son harekâtta askerlerinin başında olacaktı. Bu suretle herkese kendi gibi bir insanın nasıl öldüğünü de göstermiş olacaktı.

Sakarya Savaşında Mustafa Kemal'i görmrüş olanlar, onun, orada olduğu kadar ruhunun derinliklerini hiç bir zaman göstermediğini söylemekte ortaktırlar. Türkiye'yi kurtarma politikasıyle ölüme götürdüğü binlerce insanın düşüncesi, omuzlarına yüklenmiş olan sorumluluk ve başaramazsa uğrayacağı hücumlar, diğer savaşları yönetirken ve hükûmet etme görevini yaparken yüzünde taşımış olduğu haşin maskeyi çıkarmasına sebep olmuştu. Ölüme mahkûm olduğu için hüviyetini gizlemeye ve düşüncelerini saklamaya lüzum görmeyen insanlar gibiydi.

Son haftalardaki çalışma yükü, yarası, bitkinlik veren iklim şartları, yemekten ziyade kahve ile ayakta kalmaya çalıştığı için gıdasını ihmal etmesi, sandalye üzerinde yapabildiği yetersiz dinlenme ve hepsinin üstüne sinir bozukluğu, bütün bunlar onu kendisinin hayaleti haline sokmuştu. Derin kırışıklıklar bellirmiş olan yüzü solmuştu. Birer kor parçası gibi parlayan gözlerinin çevresini geniş çemberler sarmıştı. Korkunç bir görünüşü vardı.

Savunmadan Taarruza

Yandaki odada telefon çaldığı zaman saat sabahın ikisi idi. Bir subay, kapı aralığından Fevzi Paşanın kendisiyle konuşmak istediğini söyledi. Mustafa Kemal süratle telefon başına gitti. Evdeki subaylar, çevresinde toplandılar. Lamba ışığı altında bile kızardığı belli olan yüzlerinde ,sinirli hareketlerinde o anın heyecanı okunuyordu. «Sizmisiniz Paşa Hazretleri? Ne? Vaziyet lehimize mi dediniz? Doğru anladım mı? Haymana hemen hemen işgal edilmiştir. Ne? Yunanlılar kuvvetlerinin sonuna gelmiş ricat mı edecekler?»

Sanki Mustafa Kemal bir kaç dakika içinde yıllarca gençleşmişti. Biraz dinlenmesi rica edildiyse de, reddederek kahve istedi. Düşman ordusunun bitkinliğinden faydalanılmalıydı ve taarruza geçilmeliydi. Taarruz plânı aşağıdaki gibi idi: Merkezden ve sol kanattan, şiddeti azalan Yunan taarruzlarının imkân verdiği kadar kuvvet alınacaktı, bunlar düşmana sezdirilmeden sağ kanada aktarılacaktı ve, düşmanın ulaştırma ve çekilme hattını tehdit etmek maksadiyle, Sakarya boyunca taarruz edilecekti. Yunanlılar, Türk ordusunu sol kanadından kuşatmak için, nehrin doğusunda gerçekten 75 kilometre kadar ilerlemiş bulunuyordu.

Ertesi gün Yunanlıların kendilerine dost olmayan bir yaylanın kalbinde yaptıkları bu savaşta bütün enerjilerini yitirdikleri belli oldu. Zafere bir adım kala takatları tükenmişti.

Kemal Paşa, toplayabildiği kadar kuvveti geceleyin yürüterek sağ kanada aktardı ve bir baskın taarruzu yaptı. Papulas yaklaşan tehlikeyi anlayarak birliklerinin nehire doğru çekilmelerini buyurdu. O zaman Mustafa

Kemal, genel taarruza geçilmesini emretti. Savaşın son safhasını Karadağ'dan yönetiyordu. Uzun boz kaputuna sarılmış ve doğululer gibi arkaya yatırdığı astragan kalpağı başında, bağdaş kurarak oturduğu bu dev satranç masasında son hamleyi yaptı : Mat!

Şalon, Puatye, İkinci Viyana Kuşatması ve Sakarya

Bu unutulmaz geceden iki hafta sonra, Papulas çekilme emrini veriyordu. Türkler de bitkindiler ve genel takip'e geçmek gibi bir şey düşünülemezdi.

Sakarya Savaşı 22 gün ve 22 gece sürmüştü. Tarihin en büyük kahramanlık sahnelerinden biri olarak kabul edilebilir. Bu, sadece bir talih değişmesini gösterdiği ve düşmanının yarısı kadar olan bir ordunun zafer kazanmasını sağlayan bir deha ile yönetildiği için değil, fakat aynı zamanda taşıdığı tarihî önemden dolayı böyledir. Bu zafer, Türk çöküş ve gerilemesinin sona erdiğine işaret etmektedir. Batının Viyana surlarından başlayarak, Hilal için felâket dolu, bitip tükenmez savaşlarla devam ederek Anadoluda bir nehrin kıyısına kadar dayanan ilerlemesi, bu zaferle durdurulmuş oluyordu.

Bu savaş, Avrupa milletlerini Asyanın egemenliğinden kurtaran Şalon Savaşı kadar, Şarl Martel'in Arap istilasını durdurduğu Puatye Savaşı kadar ve Osmanlı hakimiyetinin sonunu işaret eden İkinci Viyana Kuşatması kadar önemli sayılabilir.

17 Eylül 1921 günü, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal'e Mareşal rütbesini ve Müslüman Doğu'nun bir büyük fatihe verebileceği en yüce ödül olan Gazi ünvanını verdi.

KISIM 25

BARIŞ TAARRUZU

Sakarya'nın Yankıları

Yunanistan, bir an için gerçekleştirmek üzere olduğu büyük hayallerini, Sakarya'nın çamurlu kıyılarında, bırakmıştı. Bu müthiş savaşta Yunanlılar kahramanlar gibi döğüştüler. Her şey zaferi işaret ediyordu. Zaferi kazanamamalarının tek sebebi, karşılarında bulunan büyük komutanın, varlığı ile ordusuna kattığı güç olmuştur. Bu savaşta Komutan Yardımcısı olan Ksenefon Stratikos, yenilginin sebeplerini tahlil ederken der ki: «Yunanlıların sinirleri son derece gerginleşmişti. Sonunda, Ankara'nın berisinde kazılmış siperlerin önünde bozulup gitti. Mustafa Kemal'in irade ve enerrjisinin kendilerinkinden güçlü olduğunu anlayınca, onların karşısında iki büklüm oldular ve son hedefe varılamadı.»

Bitkin Yunan ordusu alenen çekilirken, kızgın çöl boyunca iklim ve arazinin bütün haşinliğini yeniden yaşıyordu. Milis gruplarla da desteklenen, üstün Türk süvarisi, Konstantin'in ordusunu takipte faal bir rol oynadı. Yunan ordusunun başına bela oldu ve ona büyük ölçüde zayiat verdirdi. Yunanlılar, takip eden kuvvetlerin işini zorlaştırmak ve hınçlarını almak için, demiryolunun doğusunda komutanlarının hazırlamış oldukları evleri ve çiftilikleri ateşe verdiler. Ve orada derhal

mevzilere varıncaya kadar yolda rastladıkları bütün köylerini pekleştirmeye başladılar.

Sakarya zaferi İslam ve Doğu aleminde fevkalâde akisler uyandırdı. Gazi'ye her taraftan çok sıcak tebrikler ulaştı. Ezilmiş milletler onun kişiliğinde kendi özgürlük umutlarının güneşini gördüler.

Zafer gününden sonra Ankara için siyasal manzara değişti. Fransa, Ankara ile bir anlaşma imzalamak için uygun bir eğilim gösterdi. Moskova Ermeni, Azerbaycan ve Gürcistan Sovyet Cumhuriyetlerine Türkiye ile antlaşmalar imzalamak için yetki tanıdı. Türkiye ile bu cumhuriyetlerin arasında yapılan antlaşmalar, daha önce imzalanmış olan Moskova Antlaşmasına tam geçerlik kazandırdı.

Zaferden beş hafta sonra Türk Baş Delegesi Yusuf Kemal Bey ile Mösyö Franklan-Buyyon Ankara'da Türk-Fransız Antlaşmasına imza attılar. Fransız Hükümeti, Doğu Meselesinin gerçek çözüme ulaştığından artık kuşku duymuyor ve Ankara Hükûmetiyle ilk resmî temasa girişmiş olmaktan dolayı kendini kutluyordu. Anlaşmanın metni tamamen Türkiyenin lehinde idi. Anlaşma ile Millî And'ın özü tanınıyor, iki ülke arasındaki savaşa son verildiği ilân ediliyordu ve Türkiye ile Suriye arasındaki hudut da çizilmiş bulunuyordu. Bunlara karşılık Ankara'nın vaadettiği tek şey azınlık haklarını tanımak olmuştu.

Ankara ile Paris böyle birbirine diplomatik temsilciler gönderirken, Londra, yapılan anlaşmayı öğrenince, doğu cephesini dağıtma girişiminden dolayı müttefikini protesto etti ve Rhineland meselesinde ona aynı şeyi yapmakla tehditte bulundu. Bu suretle Fransa, Downing

Street'in (İngiliz Hükûmetinin) emirlerini, görünüşte de olsa, dinlemeye zorlandı. Loyd Corc hala Türk Milliyetçiliğinin can düşmanı idi, ancak Türk tarafı şimdi daha güçlüydü. Artık köreldiği için İtilaf kılıcının pek fazla başarı şansı kalmamıştı. Fransızlar, bir yandan İngiliz tekliflerine uyarken, zaman ve diploması gibi diğer etkenleri de hesaba katmayı en uygun hareket tarzı olarak benimsediler. Bu suretle, İngilizlere kendi kendilerini asacak kadar yeterli ipi sağlamış olacaklardı.

Gazi, vatanının üzerindeki havanın açmağa başladığını gördü. Uzun süren Kilikya harbi sona erdiğine göre, oradaki kuvvetler, zayiata uğramış olan merkez ordusunun mevcudunu kabartabilecekti. Kilikya, Türkiyeye çok kana mal olmuştu. Ama, bu kanla, yeni Cumhuriyetin tarihinde bir çok güzel sayfa yazılacaktı. Bunlardan en duygulusu Antep Kentinin gösterdiği direnişin hikâyesidir ki bu kahramanlık sebebiyle Büyük Millet Meclisi tarafından kente «Gazi» ünvanı verilmiştir. O zamandan beri şehrin adı Gaziantep olarak anılmaktadır.

Güçlü bir ordunun kurulması için yeniden asker alımına ihtiyaç vardı ve eğitim için uzun aylar gerekirdi. Eldeki imkânlar fazla değildi. Sovyet kredileri ile ihtiyaçlar karşılanabilirdi ama, bu da kısa zamanda tamamlanamazdı. Gazi'nin görevi, süre isteyen ve yapılması güç bir dizi faaliyeti kapsıyordu. Bunun üzerine, Doğu meselesi menfaatlerine uygun çözüm arayan Büyük Devletlerden gelecek teklifleri dinlemek suretiyle, zaman kazanmanın iyi bir fikir olacağına karar verdi.

Mecliste Muhalefet-İkinci Grup

Muhalefet, Sakarya Zaferinden sonra susmuştu, ama üç ay sonra yeniden hareketlendi. 1920 yılında İstanbul'-

un işgalinde İngilizlerin tutuklamış olduğu bir grup şahsın Ankara'ya gelişi ile muhalefetin yeni gücü artmağa başladı. Mustafa Kemal eski dargınlıkları unuttu ve Rauf Bey Ankara'ya varınca ona Bayındırlık Bakanlığını, diğer Meclis Üyelerine de aynı derecede önemli makamları verdi.

Meclisteki bir çok Millet Vekili, Mustafa Kemal'in siyasal grubunun Padişahlığa karşı olan eğiliminden memnun değildi. Muhalefet gelişmeye başlayınca, bunlar gruptan ayrılma fırsatı buldular. Kurulduğu andan itibaren mücadeleci bir tutum takınan, «İkinci Grup» adında yeni bir grup oluşturuldu. Düşmanlık barajının kapakları açılmıştı. Diyorlardı ki: Böyle hareketsiz duran bir ordu ne işe yarar? Devlet hangi yöne doğru gidiyor? Bunları kim yönetiyor ve nereye gidiyoruz? Koskoca bir millet belirsiz ve karanlık amaçlara akılsızca sürüklenir mi?

Gazi, gizli bir oturumda meclise bazı önemli beyanlarda bulundu. Düşmana taarruz edip onu yenmeye kararlı olduğunu belirtti, ama yetersiz tedbirlerle yapılan bir taarruzun hiçyapılmayandan daha tehlikeli olacağını, söyledi. Gazi, konuşma yeteneğine sahip bir insandı ve mantığını ifade etmedeki açıklık onu iyi bir konuşmacı yapmıştı. Açık ve net çıkan sesi ona yardımcı olmakta ve kendine özel enerji dolu bakışları dinleyicileri üzerinde kişiliğini etkili kılmakta idi. Eski günlerde olsa şimdi yaptığı gibi bir konuşma ile her kesi susturabilirdi. Fakat bu sefer muhalifleri sert cevaplarda bulundular. Aşırı cüret gösterenlerden biri, onun konuşma tonunu buyruk verir gibi bulduğunu söylemek cüretini gösterirken bir diğeri niyetleri hakkında kuşku duyduğunu belirtti ve bir üçüncüsü de şöyle bir ifade kullandı:

«Orduyu bozguna sürüklersin efendim.» İkinci Grup üyeleriyle tartışarak anlaşmak faydasızdı. Bunun için, Gazi, hala onun peşinde olan çoğunluğun onayını kazanmakla yetindi ve cepheye hareket etti.

Paris Toplantısı

1922 yılı başında Avrupa siyasal arenasında Doğu Meselesi ile ilgili olan değişik görüşteki partiler birbiri ile mücadeleye giriştiler. İngiltere, Yunanistan'ın gücüne karşı güvenini kaybetmişti. Bu yüzden, sanki Yunan ordusunun Anadoluya girmesine sebep olan kendileri değilmiş gibi, Türk-Yunan çarpışmasında arabulucu Devletler olarak görünmek maksadiyle, Müttefiklerini (Savaş Ortaklarını) bir toplantıya sürükledi. Büyük Devletlerin bir saçayağı gibi görünmesine rağmen, Fransız savağı kararsızlığa sebep olacaktı. Fransız halk oyu kararını çoktan vermişti. Kemalci Türkiye ile hiç bir Türden çekişmeye girmeyecekti.

Başbakanların konferansı (toplantısı) 21 Mart 1922 tarihinde Paris'te başladı. Savaş Ortakları, ilk olarak, Türklere ve Yunanlılara, üç aylık bir ateş-kes yapmaları ve barış şartları kararlaştırılıncaya kadar bu sürenin uzatılabileceği yolunda bir teklifte bulundular. Daha Ankara yanıt vermeden önce, Paris Toplantısında kaleme alınmış olan yeni bir nota göndererek, her iki tarafa da barış şartlarının ana hatlarını belirttiler.

Doğu meselesi bir kere daha Sevr'in hayaletiyle çözümlenmeye çalışılıyordu. Çünkü, bazı değişiklikler görülmekle beraber, barış teklifindeki hussular Sevr Antlaşmasındakilerin aynı idi. Savaş Ortaklarının Başbakanları, her şeyden önce tarafsız davrandıklarından kimsenin kuşkusu bulunmamasını arzu ettiklerini bildi-

riyorlardı. Adalet dengesini kararlı bir şekilde, her iki taraf için de aynı düzeyde tutma arzusu içinde idiler. Ama, gene de, aynı notada, mantığa sığmayan şu sonuca yer verilmekte idi: «Bakanlar, Müttefiklerin menfaatlarına hizmet etmek için savaşta yaptığı fedakârlıklardan dolayı, Yunanistana bazı tavizler vermek arzusundadırlar». Bu da göstermekteydi ki uzlaştırıcı ve yansız pozlar takınmaları diplomatik bir maskaralıktan başka bir şey değildi. Bu toplantı verimli bir sonuç vermedi, amma, adaletin sadece silah gücüyle elde edilebileceği yolunda, Gazi'nin taşıdığı inancı pekleştirdi.

Çankaya'daki Ev

Mustafa Kemal, tren istasyonundaki yerinden ayrılıp, kente yüksekten bakan bir tepe üzerinde güzel bir yerde seçtiği bir bağ evine taşınmıştı. Bu tepeye Çankaya denir, ovaya doğru burunlar halinde alçalır ve yer yer oldukça diktir. O zamanlar, eteğinde pencereleri kırmızıya boyalı, taştan yapılmış, tipik köy evleri görülmekteydi. Tepe, küçük kavak toplulukları ve ilk baharla gelen yeşilliklerle birlikte, bir kaç yaban gülü ile süslü idi.

Komutanın evi, yaşlı ağaçlarla çevrili, sade fakat sağlam bir bağ eviydi. Oradan bakınca, seyrek bitkilerle kaplı yeşil vadide, yarısı yıkıntı halindeki Ankara Kenti görülüyordu. Yukarılara doğru bakıldığında, günün saatlerine göre değişen karışık renkler beliriyor ve bu renkler yaylanın yüksek ufkuna yumuşak silueti düşen uzak dağlarda lacivert birer gölge halini alıyordu.

Billur gibi temiz havası ve sessizliğiyle Çankaya, Gazi'nin aralıksız çalışmaktan dolayı gerginleşen sinirlerine iyi geldi. Bu basit evi şahsi zevkine, ağır başlı

karakterine ve açık tutumuna uygun bir şekilde döşeyerek, kısa zamanda bambaşka bir kalıba soktu. Ana binada, ortasında mermer bir çeşme olan ve nefis kilimlerle kaplı doğu tipinde bir salon vardı. Buradan, bu yorulmak bilmez adamın en özel yeri olan, geniş bir odaya, onun çalışma odasına, geçilirdi. Burada kitaplığı, dosyaları ve Türkiye'deki çeşitli bölgelerden ve Müslüman ülkelerden armağan edilmiş bir çok değerli eşya vardı. Yatak odaları binanın ikinci katında bulunuyordu. Bina ile Ankara'ya giden yolun tam arasında, yemek odası ve oturma odası olarak kullanılan iki göz odadan ibaret çok daha küçük bir bina vardı. Bir Devlet Başkanının ikameti için uyduruverilen evin her yerinde olduğu gibi burada da, Kemal'in sahip olduğu ve çevresine de yaydığı ince zevki gözler önüne seren aynı uyum ve konfor hakim idi.

Cephede geçirdiği asker hayatı ile teni yağızlaşmış olan Gazi, Çankaya'da bir politikacı ve yönetici hayatı geçirmekteydi. Orada, günün konuları üzerinde fikirlerini almak istediği kimseleri kabul ederdi ve onlarla, çoğu zaman sabahın erken saatlerine kadar, genç devletin refahı için çözümlenmesi gereken hadsiz hesapsız meseleler üzerinde hal çareleri arardı. Bedeni dayanıklılık bakımından ender kabiliyeti ve yorulmaz zihni gücü azalmak bilmezdi. Yorucu bir çalışma gecesinden sonra, arkadaşları, hükûmet üyeleri, her bakımdan bitkin bir halde ayrılınca, Gazi, sık sık ata binerek dolaşmak isterdi.

Aşağıda, görülmemiş bir şekilde kalabalıklaşmış olan Ankara, o saatlerde uykuda olurdu. O zamana kadar inşaat alanında bazı gelişmeler olmuşsa da, yayladaki şehir henüz ferahlık sağlamaktan uzaktı. Özellikle

yazın su sıkıntısı çekilmekteydi, fakat buna metanetle dayanılıyordu. Öncü Milliyetçiler için yüce uğraşlarının gerçekleştiğini görme umudu onlara yetiyordu. Önderlerinin verdiği örnek ve yaşadığı hayatın sadeliği, şikâyetlerini, daha ifade haline gelmeden susturuyordu.

Kemal'in annesi Zübeyde Hanım, son yıllarını sevgili oğlunun yanında geçirmekteydi. Mustafa Kemal'in devrimci eylemleri hakkında İstanbul'a haber ulaşmadığı o uzun aylar içinde ne büyük acılar çekmişti. Bir aralık onun öldüğünü sanmış ve aleyhindeki resmi propoganda yayınları ona korkulu dönemler yaşatmıştı. Bu ruhi ve fikri acılar onu zayıflatmış, yaşlılığı sebebiyle takatsiz bırakmıştı. En zayıf tarafı gözleri idi ve Çankaya'da hemen hemen kör olmuş gibiydi. Beyaz teni hala öyleydi ve her zamanki karakter gücünü yitirmemişti. Oğlunun ünü ve onunla beraber yaşama şansı, üzerine acılarla çöken yaşlılığın küçük fakat devamlı rahatsızlıklarına katlanmasını kolaylaştırıyordu.

Güçlü Olan Yaşar

Gazi, Müttefik Devletlere karşı takip edeceği politika hakkındaki kanaatlarını hala değiştirmemişti ve bu genel tutum vatanın kurtuluşu için gerekliydi. Dediği gibi: «Yurdumuzda bulunan düşmanları silâh gücüyle çıkarmadıkça, ya da çıkarabilecek ulusal gücümüzün bulunduğunu hareketlerimizle göstermedikçe siyasal alanda umuda kapılmanın yeri olmadığı yolundaki inancımız kesin ve sürekli idi... Gerçekten bu günün yaşama şartları içinde, bir birey için olduğu gibi, bir ulus için de gücünü ve yeteneğini iş ile gösterip ispat etmedikçe kendisine önem verilmesini ve saygı gösterilmesini beklemek, boşunadır... İnsanlık, eşitlik ve yiğitlik gereklerini

bütün bu nitelilkerin kendinde bulunduğunu gösterenler isteyebilir.»

Kemal Paşa'ya üç aylık süre ile tam yetki tanıyan 5 Ağustos 1921 günlü kanun Mecliste acı eleştirmeler yaratmış ve her yenileme döneminde daha da şiddetlenmiş ve yetkinin üçüncü defa uzatılması için yapılan müzakereler sonunda ise red edilmişti. Gazi'yi hep desteklemiş olan Meclis çoğunluğu, belki de sürekli diktatörlük yapan Sulla ve Sezer örneğini hatırlayarak karşıt konuşmacıların sözlerine kanmıştı.

Bakanlar Kurulu üyeleri, Çankaya'da hasta yatmakta olan Gazi Paşa'yı ziyaret ettiler. Toptan istifa etmek niyetinde olduklarını bildirdiler. Gazi onlardan ayrılmamalarını ve yirmi-dört saat daha beklemelerini istedi. Meclise gidip onları ikna etmeye çalışacaktı.

Büyük Millet Meclisinde muhalefet Mustafa Kemal'e karşı kükredi. Meclisin gücünü zorla aldığı ve Meclisi bir paravana gibi kullanarak, gizli oturumlarla gerçeği milletten gizlemek istediği iddia ediliyordu. «Sultanlar öldü, yaşasın Paşalar!» gibi imalı bir deyimi icat eden grubun bir üyesi konuşma kürsüsünden bağırarak, Kemal Paşanın davranışlarıyla Meclisi bir alet olarak kullandığı için milleti dünyanın gözünde küçük düşürdüğünü söyledi ve milletin bireylerden üstün olduğunu ilâve etti.

Gazi, prestijinin güveni içinde kürsüye çıktı. Bu parlamento savaşını kazanmaya kararlı idi. Çünkü, sonuç yeni devletin siyasal hayatında derin etkiler bırakabilirdi. Devrim hareketinin yarı yolda kalmasına izin vermeyecekti. Hiç bir şart altında Başkomutanlığı bırakmayacak ve gerekirse şiddet tedbirlerine de başvuracak-

tı. Gazi'nin kendini savunurken kullandığı ifadeleri okumak bunlar onun en içten düşüncelerini yansıttığı için, gerçekten ilginçtir: «Gerçi temel olan millettir, toplumdur. Bu her yerde böyledir. Ama, bireyler de vardır. Meclis, yurt ve devlet işlerini bireylerle, kişilerle yürütmektedir. Her devletin işlerini yöneten kişi ve kişiler gözlerimizin önündedir. Gerçeği, anlamsız teorilerle inkâr etmenin yeri yoktur.» Askerî harcamaların eldeki kaynaklarla orantılı olmadığını söyleyerek mali alanda ona saldırıda bulunanlara da şöyle cevap verdi: «Ben, ordumuzun varlığını ve gücünü paramızla orantılı tutmak kuramını kabul edenlerden değilim. Paramız vardır, ordu yaparız; paramız bitti, ordu dağılsın.. benim için böyle bir sorun yoktur. Baylar, para vardır veya yoktur,; ister olsun, ister olmasın ordu vardır ve olacaktır.» Orduya yiyecek ve giyecek temini için aldığı tedbirler hususunda yetkilerini kötüye kullandığını iddia edenlere de dedi ki : «Bu doğrudur, Baylar! Ama ihtiyaçlar ve tehlike, bize herşeyi meşru göstermektedir. Ordunun eksikleri millete parasız zorla iş yaptırmayı gerektiriyorsa, bunu yapıyoruz ve en doğru yasa, budur. Milletin ve ordunun yenilmemesi için yasa buna engeldir' diye gerekli gördüğüm tedbiri almakta duraksamayacağım.»

Şiddetli tartışmalardan sonra oylama yapıldı ve diktatörlük yasasınnı (Tam yetkili Başkomutanlık yasasının) süresinin uzatılmasına çoğunlukla karar verildi. Mustafa Kemal yandaşlariyle birlikte olunca, onların inançlarının da tazelendiği görülmekteydi.

Loyd Corç'un Boş Çabaları

Loyd Corç'un Türkiyeye yönelttiği barış taarruzunda gevşeme olmuyordu. Kemalist cepheyi çökertmek için

siyasal bakımdan muhtemel zaaf noktalarını araştırıp duruyordu. İlk iş olarak Türk ordusunun taarruz gücünü felç etmek gerekiyordu ve politik yollar bunu sağlamak için en iyi vasıta idi.

İngiliz Başbakanı, Avrupa Devletleri ile Sovyetler Birliği arasındaki Cenova Konferansından faydalanarak, Rusya'yı ayartmayı ve onu ortağından ayırmayı denedi. Rusya, uluslararası devrimi kışkırtacak yetenekte tehlikeli bir güç olarak meydana çıkmaktaydı. Doğu, onun etkisiyle sarsılıyor ve Büyük Batılı İmpaartorlukların pençesinden sıyrılıp kaçıyordu. Bolşevikliğin yardımı ile, Çin, beyaz olsun sarı olsun, her türlü yabancı baskısına karşı tepkiler göstermeğe başlamıştı. İranda, Rus etkisi, İngiliz etkisini silmişti. Türkiye, diğer Müslüman ülkelerin koruyucusu olan Kapitülasyonlar Avrupasına karşı tehlikeli bir düşman olarak beliriyordu. Ona, ihtiyaç duyduğu yardımı yapan da Moskova idi.

Sovyetlerin, Vatikanın ve Avrupalı Devletlerin delegeleri Liguria bölgesinin bir kenti olan Cenova'da toplandılar. Faşizme karşı Komünist fikirlerin çarpıştığı İtalya'da, kusursuz bir zerafet içinde giyinmiş olan Çiçerin'in, Papa'nın şerefine kadeh kaldırması çok acayipti. O sıralarda, Lenin Hükûmeti, uzlaşmaz bir tutum takınmaktan çok, otoritesini sağlamlaştırmak için yabancı sermaye çekmeye ve malî durumunu geliştirmeye gerçekten daha yatkın idi. Her şeye rağmen, Loyd Corç başarı kazanamadı.

İngiltere Başbakanı, bunun üzerine, Hıristiyan azınlıklara karşı yapılan zulümler hakkında bilgi edinmek için Kemalci Türkiye'ye bir heyet gönderilmesini teklif etti. Fransa, bir heyetin de Yunan işgali altındaki bölgeye gönderilmesinin münasip düşeceğini yanıtladı ve İn-

giliz teklifi orada kaldı. Sonra, Loyd Corç, Avam Kamarasına Doğu Siyaseti hakkında hesap verirken, zalim Türkler tarafından baskı gören Hristiyanların korunmasının bir insanlık görevi olduğunu söyledi. Loyd Corç'un insancıllığı, İrlanda Baş Piskoposu, Kardinal Logue tarafından verilen bir geenl bildiride beklenmedik yanıtını aldı: «İngiltere Hükûmeti, Hristiyanların korkunç katliamını soruşturmak üzere Türkiye'ye bir heyet gönderilmesini kararlaştırmıştır. Bu heyet önce Kuzey İrlandaya gitmeli ve orada her gün yapılan kırımlar hakkında bir soruşturma açmalıdır. Loyd Corç, Türkiyenin Hristiyanlarını korumaya çalışıyor. Kuzey İrlandadaki Hristiyanlar için bir şeyler yapsa daha iyi olur.»

Temmuz ayında, üç Büyük Devletin ve savaşan iki ülkenin katılmasını öngören yeni bir toplantı yapılmasına karar verildi. Bu konferansın yeri olarak bir Boğaziçi semti olan Beykoz seçildi.

Rauf Bey Başbakan

Ankara'da, İkinci Grup bir zafer kazanmıştı. Meclisten bir yasa geçirerek Başbakan ve Bakanların doğrudan doğruya Meclis tarafından ve gizi oyla seçilmesini sağlamışlardı. O zamana kadar, Meclis Başbakanı kendi adaylarını Meclise sunuyor, Meclis de bunların içinden Bakanlarını seçiyordu. Bu yeni yasa ile Gazi, Başbakanlık makamını derhal kaybetti ve görünüşte arkadaşı olan, fakat muhalefin asıl lideri bulunan Rauf Bey Başbakan oldu.

Türk ve Yunan Tarafı

Kemal Paşa, zihnen, ordunun hazırlığı ile daha fazla meşguldü. Artık son taarruz için her şey hazır dene-

bilirdi. 1922 Temmuz'unda Türk Ordusu 104.000 mükemmel eğitilmiş asker, 2.860 makineli tüfek ve 323 top'u kapsamaktaydı. Bazı kimseler, Yunan ordusunun da, bu arada boş oturmadığını iddia etmişlerdir. Rakkamlar da öyle göstermekteydi. Kuvveti 132.000 asker, 8060 makineli tüfek ve 348 top idi.

Yunan Genelkurmayı bir taarruz ihtimalini beklemiyordu. Fakat, her hangi bir düşman taarruzunu boşa çıkarabilecek güvenliği sağlamak üzere mevzilerini tahkim etmişti. Cephenin tehlikeli kesimlerinde iki ve üç sıra savunma hatları hazırlanmıştı. Başkomutan Hacıanesti, cephenin sıkıntılarından uzakta, güzel İzmir'de hoşça vakit geçirmekteydi. Yunan subayları gamlarını dağıtacak eğlenceler ve bitmeyen harekâtın sıkıntılarından kurtulacak teselliler peşindeydiler. Hepsi izin almaya ve izinlerini, İstanbul gibi her çeşit iştahı tahmin edecek vasıtalar sunan İzmir'de geçirmeye çalışıyordu. Cephede kalmaya zorunlu olanlar ise, sıkıntılarını içki ve kumarla geçiştiriyor ve onların verdiği örnekleri kıta erleri de uyguluyordu. Yunanistan, Savaş Ortaklarının müdahalesi ile, harbin barışçı bir çözüme ulaşacağına gerçekten güveniyordu

Milliyetçi cephede egemen olan ruh çok farklıydı. Bir ruh, orada zafere kanat çırpmaktaydı. Onlarınki bir gönüllüler ve arkadaşlar ordusuydu ve en sert disiplinden de daha güçlü bir irade ile birlik içindeydiler. Üniformaları o kadar sade idi ki, subayları askerlerinden ayırmak güçtü. Cephe Komutanı İsmet Paşa hala her zamanki eskimiş üniformasını giyiyordu. Gazi'nin komutası altında bulunanların anlattıklarına göre, cepheyi uzun ziyaretleri esnasında, o herkese sade ve demokratik bir şekilde davranırdı. Askerlerle konuşur, ihtiyaçlarını soruştururdu. Kış ortasında kürk yakalı bol ka-

putuna sarılmış olarak ve kalpağı başında, cephe hatlarını dolaşır ve birlik tatbikatlarını izlerdi. Elimizdeki bir fotoğraf, onu, pelerinine sarılmış olarak karlar üzerinde dinlendiği bir anda yakalamıştır.

Yunanistan, İngiliz Hükûmetinin, onu saplanmış olduğu balçıktan çıkarmakta geciktiğini anladı. Konstantin, insiyatifi ele alıp, harbi yeni bir istikamete yöneltmenin zamanı geldiğini düşündü. Trakya, Yunanistanın idaresinde olduğu için, bu fethi Büyük Konstantin'in şehrini de alarak toparlamak kalmıştı. Bu suretle, Yunan ordusu Anadolu'dan vazgeçmek zorunda kalsa bile, Avrupa Türkiye'sinin bütününü karantilemiş olacaktı. Donanması bulunmayan Türkler için Boğazlar ve Marmara Denizi geçilemez bir engel olacaktı.

Konstantin, Trakyaya kuvvetli birlikler gönderdi. Buna rağmen, planlarını gerçekleştirip, İstanbul'u ele geçirecek gerekli cesareti bulamadı. Devletlerin ikazı önünde korkaklık gösterdi ve davasını diplomatik notalarla savunmakla yetindi. 30 Temmuz 1922 de, Yunanistan, antik İyonya'nın (İzmir İli ve çevresinin) bağımsızlığını ilân etti. Bu, Konstantinin düşünmüş olduğu en son tedbirlerden bir başkası idi.

KISIM 26

HEDEF AKDENİZ

26 Ağustos Öncesi

Gazinin, kuvvetinin çoğunluğunu bir noktaya karşı kullanmak suretiyle bir imha muharebesi yapacak şekilde hazırlanmış taarruz planları vardı. Bunun için hedef olarak, düşmanın Afyon Karahisar'ın güney batısında bulunan sağ kanadını seçmişti. Burası hem en önemli bir bölge, hem de düşmanın en zayıf yeri idi. Bu kesimde cepheyi yararlarsa, Türk Tümenleri düşmanın tahkimli mevzilerinin gerisine düşebilecekti. Bu da, Yunanlıların müthiş bir yenilgiye uğraması demek olacaktı.

Gazi, Fevzi ve İsmet Paşalar Akşehir'de ilk toplantıyı yapıp, taarruzu en kısa zamanda başlatmak için, hazırlıkları hızlandırmaya karar verdiler. Taarruzun başarısı, en başta, onun gizli kalmasına bağlı idi. Bu sebeple, Gazi, ordunun kıdemli komutanlarını Akşehir'e getirmek maksadiyle, orada önemli bir futbol maçı yapılacağı bahanesini uydurdu.

Oradan Ankara'ya dönen Mustafa Kemal, kararını Mecliste açıklayarak dedi ki: «Harekâtın başlamasından altı-yedi gün sonra düşmanı yeneceğim.» Ağustosun ortasına doğru, belirli bir kaç kişi dışında, kimseye sezdirmeden otomobille Başkent'ten ayrıldı. Çankayadaki hayat sanki ev sahibi hala ordaymış gibi, devam ediyordu.

Fakat, hastalığı bahane edilerek ziyaretçi kabul edilmiyordu. Bu esnada, o, monoton bir manzara içinde küçük kervanların ilerlediği tuzlu çölü geçmekteydi. Uzakta, yolculların ağırlandığı bir çeşit kervansaray olan bir han görülüyordu. Çöl ile onu çevreleyen lacivert dağların arasında yeşilliklerin ortasında Konya'nın minareleri farkediliyordu. Bizans zamanında adı İkonyum olan bu kutsal şehir, 11 nci Yüzyılda Selçuk Türklerinin Başkenti yapılmıştı. Sellçuklar kente mimarinin haşmetini ve dinin sıcaklığını verdiler. Burada gençlere ilahiyat bilgisi veren yirmi medrese bulunmaktaydı ki bu bakımdan Bağdat bile geride kalıyordu. Gazi, gerçek meseleler karşısında artık ahretteki hayatla uğraşmayı terketmiş olan Konya'ya gelişini haber vermemişti. Kente varınca telgrafhaneyi göz altına aldırdı ve oradan geçişinin hiç bir yere bildirilmemesini de sağladı. 20 Ağustos günü Akşehir'de (Batı cephesi karargâhında) İsmet Paşa ile buluştu.

Taarruzun 26 Ağustos 1922 günü başlaması emredilmişti. Piyade alayları ve topçu taburları geceleri dolambaçlı yollardan ilerlediler ve güneş doğarken, uçakların gözetlemesinden korumak için ağaçlıklarda ve köylerde gizlendiler. 25 Ağustosda, Mustafa Kemal ve Karargâhı, Afyondan bir kaç kilometre uzakta ve Yunan mevzilerine yakın bir tepenin, Koca Tepe'nin güney batısında yerleşti. Gazi büyük savaşı bu tepenin üstünden yönetecekti.

Yunan karargâhı tehlikenin yakın olduğundan şüphelenmemişti. Hacianesti, cepheden 300 kilometre uzakta, İzmir'de bulunuyordu. Türklerin taarruz edemeyeceğinden ve etmeye cüret ederlerse bile güçlü tahkimatlarının karşısında perişan olacaklarından emindi. Bu tah-

kimatları İngiliz Askeri Heyeti yeni teftiş etmiş ve «geçilmez» olduklarını açıkça söylemişti.

İstila kuvvetlerinin ihtiyaçlarını karşılamaktan, onların yaptığı tahribattan hayvanların Yunanistana kaçırılmasından ve tarlaların barışta olduğu gibi ekilememiş olmasından dolayı işgal altındaki bölgeler yoksulluk içinde kalmıştı. Müslüman halk devamlı korku içinde yaşıyor ve en zalim davranışlarla karşılaşıyordu. Cephe yakınındaki bölgelerde bulunan halk savunma işlerinde çalıştırılıyordu. Yunanlılar, hep tekrarladıkları tehditlerinde, çekilmeğe mecbur kalırlarsa hiç bir şeyin ve hiç bir kimsenin ellerinden kurtulamayacağını, yolları üzerindeki her şeyi yakıp yıkacaklarını söylemekteydiler. Bütün buna rağmen, Türkler, böyle ağır bir esirlik altında yaşamaktansa her şeye razı idiler.

25 Ağustos gecesi, Türk kuvvetleri, ana taarruzun yapılacağı bölgedeki cephe hattına gizlice ve dikkatle yanaştılar. Topçu bataryaları, onlara yardım eden birliklerin büyük çabalarıyle hazırlanmış olan mevzilere yerleştiler. Süvariler geride hazır bekliyordu. Bu hayaletler ordusu yaylanın tipik sessizliğini bozacak tek ses çıkarmamıştı.

26 Ağustos - Zafere Doğru

Gazi, Koca Tepe'nin doruğuna çıktığı zaman hala gece karanlığıydı. Çevresinde ve ayaklarının altında hissettiği büyük boşlukta her şey kapkaranlıktı. Doğuda farkedilmesi güç bir aydınlık belirdi ve yavaş yavaş yıldızlar parlaklıklarını kaybettiler. Aydınlık koyu gölgeleri kısmen dağıtınca, iki milletin dev çarpışması başlayacaktı. Türk askerleri yayılan aydınlığı gözetlemekteydi-

ler. Sabah namazı vaktiydi. Dudakları belli belirsiz oynadı ve secdeye vardılar. Kader kitabında neler yazılıygörmeyecekti! Bakışlarını, biraz sonra görünmeye başlayacak olan düşman hatlarına doğru çevirdiler. Hepsi buraya kadar komutanlarının peşinden, kendilerini değil, sadece yaslı vatanlarını düşünerek gelmişti. Allah ne isterse o olurdu.

Gazi Paşa, sinirlerini yatıştırmak için, keskin taşların arasında nöbet tutuyormuşcasına, bir makine adam gibi gidip geliyordu. Şiddetle kaşlarını çatarak, düşmanın muhtemel hareket tarzlarını o üstün parlak zekâsiyle yeniden zihninden geçirdi. Yeni bir ihtimal göremedi. Başka hiç bir şey olamazdı. Çünkü her şeyi önceden sezmiş, görmüş ve hepsini tahlil etmişti. Kafasındakini, ister kin ister ihtiras olsun, hiçbir duygu etkileyemezdi. En mükemmel strateji bu idi. O anda, onun için, askerleri bile, birer birey olarak anlamlarını yitirmişti. Birlikler büyük muharebeye süreceği birer piyondan başka bir şey değildi. Düşman da aynı oyunu oynamaktaydı. En iyi oynayan kazanacaktı.

Ülküleri için ölmeye hazırlanan insanların gözleri önünde dokunaklı bir manzara belirmeye başladı. Düz arazide yükselen, acaip şekillerdeki dev kayalıklar insana ürperti veriyordu. Bunlardan 1200 metre yüksekliğinde olan bir kayalığın dibinde, Yunan savunmasında hayati önem taşıyan Afyon Karahisar, bir yelpaze gibi yayılmıştır. Gazi tekrar saatine baktı. Saat beş-buçuktu. O anda, topçu, toplarını gümbürdeterek taarruzun başladığını ilân etti.

Hedefler seçilmeğe başladıkca topçu bombardımanının da şiddeti arttı ve üç saat süreyle bu şiddet hiç azalmadı. İlk patlamada Yunanlılar şaşkınlık içinde

uyandılar, silahlarını kuşandılar ve hâlâ önemini anlamamış oldukları bir taarruza karşı kendilerini savunmaya koştular.

Türk piyadesi ve süvarisi, topçunun yıkmış olduğu tahkimatın arasından bir sel gibi akıyordu. Afyon kuzeyinde, Kütahya yakınındaki Yunan hatları da kırılmıştı. Konstantinin kuvvetlerinin büyük kısmı ile kuşatılması tehlikesi belirmişti. Geçilmez olarak düşünülen cephe hattı, kuvvetli karşı taarruzlara rağmen, aynı gün Türklerin eline düştü. İkinci gün Afyon düştü ve bütün güney cephe kuzeye doğru geri çekildi. Yunan komutanlığı, Dumlupınar'da bulunan büyük ölçüdeki savunma tesislerini, bu yorgunluktan habersizmiş gibi görünen köpürmüş taarruz dalgasını durdurabilecek bir dalgakıran gibi görünüyordu.

Kemal'in ordusu baskısını azaltmadı. Tam aksine zaferin kesinlik kazanmasiyle daha da alevlendi. Başkomutan kıtalariyle beraber ilerledi ve daha dumanlar dağılmadan Afyon'a girdi. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa hep onun yanındaydı ve İsmet Paşa cephe komutanıydı. İki Türk Ordusunun Komutanları olan Nurettin ve Yakup Şevki Paşalar emir almak üzere hareket çadırına geldiler.

30 Ağustos - Başkomutan Savaşı

Dumlupınar mevzileri dayanamadı. Üç yönden gelen baskı altında, Yunan ordusunun büyük kısmı dağlık Asilhanlar bölgesine doğru geri çekildi. 30 Ağustos 1922'de, çevrelerrinde kapanmakta olan demir çemberden umutsuzca bir kaçış yolu arayan altı Yunan Tümeni, Kızılca adı verilen dar bir vadi boyunca sıyrılmaya çalıştı. Ancak, orada mezarlarını buldular .Gazi, düşman hareket-

lerini bir an olsun gözünden kaçırmıyordu. Çekilen tümenleri iki Ordu ile V nci Süvari Kolordusu arasında sıkıştırdı. Korkunç bir savaştı bu.. Yunanlılar, içinde bulundukları durumun kötülüğü karşısında şaşkına döndüler ve panik başladı. Bu panik istila ordusunun ana gövdesinin tamamen yokedilmesiyle sonuçlandı. Yenilen ordunun bu son harekât esnasındaki toplam zayiatı 50.000 kişi kadardı.

Sonunda, Anadolunun tamamıyle kurtulacağı hakkında hiç şüphe bırakmayan bu muharebeye, kahramanının şerefine, «Başkomutan Savaşı» da denir.

Hedef Akdeniz

Gazi, kuvvetlerinin çoğunluğu ile İzmir'e, kalanlarla Eskişehir'e doğru ilerlemesini emretti. 1 Eylül 1922 günlü emrinde diyordu ki: «Ordular İlk Hedefiniz Akdenizdir! İleri!»

Zulüm ve Kin

Anadolu dramının son perdesi de, başladığı ve devam edegeldiği devrelerdeki gibi aynı özellikleri taşıyordu: Zulüm ve Kin... Direnişe devam etmemek kararını vermiş olan ve en kısa zamanda denize ulaşmaya çalışan Yunanlılara yenilgilerinin hıncını almak arzusu anlaşılmaz bir enerji vermişti. Geçtikleri yerleri kızıl yangın dumanlarıyle ve koro halindeki acı çığlıklarla işaretlediler. Kurtarıcı olarak gelenler ise yıkıntılar, cesetler ve hıçkırıklarla karşılaştılar. Anadolu, böyle canavarca bir manzarayı hiç görmemişti.

Misillemeden korkan Hristiyan aileleri çekilen Yunan birliklerine katıldılar. Böylece, Asya yazının yakıcı güneşi altında denize akan selin gücünü artırdılar.

Esir Başkomutan

Gazi, 2 Eylül'de Uşak'a vardığında bu kasabayı tümü ile yıkılmış buldu. Felaketin dehşeti karşısında kalbi yanıyordu. İngiliz bağışı olduğu belli, ele geçen sayısız malzeme yığınları arasında ilerliyordu. Aynı gün, Hacianesti'nin yerine geçen, Yunan Komutanı Trikupis'i, karşısına getirdiler. Başkomutan Hacianesti, Başkomutan Savaşından önce İzmir'e gitmek üzere ayrılmış ve yerine General Trikupis'i bırakmıştı. O da Başkomutanlık savaşından sonra esir düşmüştü. Gazi, hasmının savaş stratejisinin nasıl olduğunu öğrenmek için büyük bir arzu duyuyordu.

Kemal, Fevzi ve İsmet Paşalar Türk karargâhında bir masa çevresinde oturmuş bekleşiyordu. Yunan generalleri iki Türk generali ile birlikte içeri girdiler. Gazi ve arkadaşları ayağa kalkıp Yunan subaylarının selamına başlariyle cevap verdiler. Fakat Kemal, onların ellerini sıktı ve oturmalarını söyledi. Yedi general masanın çevresinde otururken, bir sürü şeritlerle dolu üniformaları içindeki, sinirli tavırlı Yunanlılar ile çok sade giyinmiş, sakin Türkler arasında büyük bir zıtlık göze çarpıyordu. Gazi onlara sigara tuttu ve kahve getiirlmesini söyledi.

Önce tercüman aracılığı ile başlayan, sonra Fransızca olarak devam eden sohbet, yapılan çeşitli harekâtlar üzerinde iki tarafın komutanlarının tartışmalarına dönüştü. Trikupis, taarruzu durdurmak maksadiyle yapılmış olması gereken bir seri hareketten söz etti ve Gazi de, karşılık olarak, bunlar yapılmış olsaydı ne şekilde karşılıkta bulunacağını anlattı. Çünkü bunları önceden düşünmüş bulunuyordu. Aslında, karşısındaki generaller farklı çaptaydılar. Trikupis, yanındaki General

Dionis'e, bazı emirlere itaat etmemiş olduğu için hücumda bulundu ve bu da ikisi arasında, hiç yeri olmayan, bir söz kavgasına dönüştü. Hasımlarının zayıf niteliklerinden dolayı hayal sukutuna uğrayan Gazi, görüşmeyi sona erdirmek için, ayağa kalktığında Yunan Komutanına bir arzusu olup olmadığını sordu. Trikupis, durumu hakkında İstanbul'da bulunan karısına bilgi verilmesini rica etti.

Bahtsızlığa uğramış bir asker arkadaşın acısına saygı duyarak teselli etmek için, galip general yenilmiş hasmına dedi ki: «Harp bir şans oyunudur. Siz bir asker ve şerefli bir insan olarak elinizden geleni yaptınız. Kader böyle imiş. Üzülmeyiniz!» Trikopis bu sözlerinden dolayı ona teşekkür etti ve, komuta ettiği ordu ile birlikte ölmek jestini gösterememiş olduğu için, ona o günlerde en çok azap veren suçluluk duygusunu, o sinir bozukluğu içinde, dile getirdi. Subayları, onun öyle yapmasını düşünürlerdi ve utanç içinde idi. «Ah! General! Son vazifemi yapamadım.» Gazi, odadaki bir eşya ayrıntısına gözü takılmış gibi bakışlarını Yunan komutanından ayırarak cevap verdi: «Bu kişisel bir meseledir.»

Yangınlar ve Yıkıntılar

Baharı eksilmeyen ve yaylanın kırıldığı yerden denize doğru yavaş yavaş inerek alçalan bu bölgelere, Anadolunun cennetine, tabiat cömert davranmıştır. Fakat, şimdi, galip generalin gözleri önünde, ölüm dalgaları altında kalmış olan her yerde, bir zamanki zengin ve güzel köylerin ve şehirlerin bulunduğu yerlerde, sadece kavruk küller ve ölülerini arayan veya ölülerini gömen insanlar kalmıştır.

Gazi, Uşak'tan İzmir'e doğru yola devam etti ve İzmir'e 90 kilometre kala Salihli kasabasının yıkıntıları içinde durdu. Artık askeri harekâtı düşünmüyordu. Sadece, zaferinin siyasi sonuçlarını değerlendiriyor ve Büyük Devletlerin muhtemel reaksiyonlarını düşünüyordu. Başkomutanlık Meydan Savaşından sonra, Büyük Devletler, Büyük Millet Meclisine bir ateş-kes teklifinde bulunmuşlardı. Bu Yunan ordusunu kurtarmak için adi bir oyundu. Durumun ivediliğinden dolayı, cevabı beklemeden, doğrudan doğruya Gazi'ye de bir telgraf çektiler. İzmir'deki Müttefik Konsoloslarına onunla müzakere etme yetkisi verildiği bildiriliyor ve onlarla görüşmesi isteniyordu.

Konsoloslar, Gazi'ye, İzmir kentini teslim almasını teklif ettiler ve bu işi üstlenecek bir generalin atanmasını istediler. Gazi için, ülkesini tahrip etmiş olan kimselere karşı insanî çözümleri kabullenmesinin zamanı değildi ve sayın Konsolosların davranışları biraz aptalca idi. Mustafa Kemal telgrafı okuyunca anlamamış gibi sordu: «Hangi kenti, kime teslim ediyorlar?» Buradan anlaşıldığına göre, Yunanlılar ciddi bir direniş göstermek niyetinde değldi. Umutsuzluk içinde yapmak istedikleri tek şey denize ulaşmak ve emirlerine seferber edlmiş gemilerle kendilerini kurtarmak idi. Yollarına devam ederken yakıp yıkma işlerine de ara vermediler. Diğer kentler ve kasabalar arasında Nazilli, Aydın ve Manisa korkunç zarar gördü. Daha sonra, Aydın'a, kentin cenaze anıtı gibi, sade bir sütun dikilmiş, ve üzerine, bütün kederli bölgeleri temsil eden bir kitabe yazılmıştır ki, aşağı yukarı şöyle der: «Yolcu! Burada bir an dur ve vatan aşkı için sevdiklerine ve hayallerine veda etmiş olanları düşün! Burası öldürülmüş olanların, dul-

ların, yetimlerin yeridir. Bu anıt vatanlarının bağımsızlığı için ölenlerin anısına dikilmiştir.»

9 Eylül - Denize

9 Eylül 1922 günü, Türk ordusu Doğunun incisi olan kente girdi. Yunanlılar, kaçan birliklerin ana kısımlarının ve onları takip eden yorgun kalabalığın gemilere binmeleri için zaman kazanmak maksadiyle, kentin dış mahallerinde zayıf bir direniş göstermişti. Takipçileri öyle başarılı bir şekilde arkalarından yetişmişti ki, son Yunanlı ile ilk Türk kentin başladığı yere aynı zamanda vardılar. Denize! Kaçaklar başka bir şey düşünmüyordu. Başkasından önce bindirme yerine varmak için koşmalarına mani olacak silahlarını ve her şeylerini fırlatıp attılar. Galip ordunun öncüleri, Müslüman halkın sevinç gösterileri arasında kente girdi. Askeri birliklerin yürüyüşleri esnasında çeşitli yerlerde askerler üzerine ateş eden Ermenilerin ve Yunanlıların kışkırtmasiyle bazı kanlı çatışmalar oldu. Fakat, Türk subayları övülmeye değer bir şekilde hareket ederek, Anadoluyu alevler içinde görmenin verdiği duygularla olacak, askerlerinin gösterdiği öfkeyi yatıştırdılar ve rıhtım kenarında topluluklar halinde bekleşen Hristiyan kalabalığından intikam alınmasını veya Hristiyan semtlerinin yağma edilmesini önlediler.

Şehrin hâlâ tehlikeli olduğu hakkındaki ikaz ve itirazlara aldırmayan Gazi Mustafa Kemal Paşa, kuvvetlerinin varışından 24 saat sonra İzmir'e geldi. Şehirde, evlerin körfez sularına kadar uzanmadığı tek yer olan rıhtım boyundan geçerken, kıyının biraz uzağında demirlemiş, Batı yenilgisinin güçsüz tanıkları olan iri canavarları, müttefik filoların gemilerini gördü. Avrupa Devlet-

leri ile yeni Türkiye artık yüz yüze idiler. Yeni bir çağın doğduğunu ve bundan böyle Türkiyenin hayatına karışmaktan kaçınmaları gerektiğini Avrupaya öğretecekti.

Generalleriyle beraber, gereken askerî önlemleri aldı: İlk olarak, istila ordusunun kalıntıları sürülüp atılacaktı ve Türk Kuvvetleri iki yön üzerinde, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına doğru, ilerleyecekti. Siyasal alanda endişeleri yoktu. Galip olduğuna göre isteyen Büyük Devlet kendisine gelebilirdi.

Latife Hanımın Konukseverliği

Orada kahraman general için hiç beklenmiyen duygusal bir faaliyet dönemi başlamıştı. Kente varışının ertesi günü, genç bir Türk hanımı, onu israrla görmek isteyerek karargâhtaki odasına geldi. Kendini Latife Hanım olarak tanıttı. Hukuk öğretimi yaptığı Fransa'dan yeni dönmüştü ve ailesi hâlâ orada idi. Türk ordusuna bilgi kaçırdığı şüphesiyle İzmir'de Yunanlılardan baskı görmüştü. Şimdi, Gazi'ye, onu ve karargâhını Bornovadaki köşkünde ağırlamaktan memnunluk duyacağını bildirmeye ve bu isteğinin kabulünü rica etmeye gelmişti.

Mustafa Kemal, kendinden emin konuşmasından ve serbest tavırlarından biraz şaşırmış olarak onu zevkle seyrediyordu. Güzel iri gözleri, yüzünün uyumlu beyziliği ve azmini belirten çene yapısı, güçlü iradesi ve oynak zekâsı ille canlanan yüzüne gerçek bir cazibe kazandırıyordu. Elbisesi, Paris modasının en son biçimlerine alışık olduğunu gösteriyordu. Aynı zamanda, Dünya Harbinden beri üst sınıf hanımlarının yaptığı gibi peçeyi atmışsa da, başını omuzlarına kadar dökülen ve yüzünün solgunluğu ile zıt düşen siyah bir eşarpla örtmüştü.

İyi seçilmiş sözcükler kullanarak Gazi'nin başarılarından duyduğu hayranlığı ve bir Türk kadını olarak teşekkürlerini belirtti. Ona uzattığı bir madalyonda Gazi kendi yüzünü gördü. Böyle şirin bir insanın konukseverliğini kabul etmekten memnunluk duyacağını belirten Gazi, bir kaç gün sonra Latife Hanımın ailesine ait olan Bornovadaki köşke yerleşmişti. Bornova, kentten kısa bir mesafede ve, körfezin son kıvrımına tepeden bakan sakin güzelliğinden dolayı, zengin ailelerce rağbet edilen bir köydü.

Ev sahibesi misafirini mükemmel bir konfor içinde rahat ettirmeye çalışıyordu. Hareket boyunca sürdüğü asker hayatından yorgun düşmüş olan Gazi tam anlamıyle minnet içindeydi. Latife'nin ilgisi gururunu okşuyordu. Fakat, onu asıl çeken, kızın zengin kültürü ve sağlam mantığı idi. Onunla tartışmalara girmekten hoşlanıyordu ve bu kız her konuda onu takip edebiliyordu. Onun kültür seviyesinde başka bir genç hanımla karşılaşmış olduğunu hatırlamıyordu. Tavırları seçkin ailelerde rastlandığı gibiydi. Böylece, ev sahibesinin entellektüel niteliklerine karşı hayranlık duymaya başlıyan Gazi farkına varmadan, onun aynı zamanda hoşuna giden bir kadın olduğunu farketti. Böylece iki eşit etki altında kaldı.

İzmir Yangını ve Sorumlusu

Yunanlı ve Ermeni, binlerce Hristiyan, ardı arkası kesilmeden yıkılmış bölgelere doğru akıyordu. Türklerle kendi aralarında açılmış olan körfezin, onları gelecekte beraber yaşamaktan alıkoyacağını anlamışlardı. Bu halk yığınları, zengin ve bir zamanlar mutlu olan İyonya'dan onları götürecek gemileri beklerken birbiriyle itişip du-

ruyordu. Bulaşıcı, gittikçe yayılan bir panik içinde idiler ve arkadan gelenler öndekileri sıkıştırdıkça çirkin sahneler doğuyordu. Her an genel bir kırımın başlayabileceğini sandıkları için yüzleri çılgınlık ifadelerine bürünmüştü. Durmadan büyüyen insan denizi için, onları tahliyeye gelen gemiler yetersiz kalmaktaydı.

Şehirde çeşitli yerlerde, özellikle Ermeni mahallesinde, yangınlar başladı. Alevler, rüzgârın etkisiyle evden eve, mahalleden mahalleye yayıldı. Kısa bir zamanda, şehrin büyük kısmı ve en önemli kesimi bir şenlik ateşine dönüştü. Avrupada, bu felaketin sorumluluğunu Türklere yükleyen ve bu olayın Türk vahşetinin itiraz kabul etmez bir örneği olduğunu ileri süren sesler yükseldi. Bu son iftira, makul düşünce karşısında kendiliğinden düşer. Anadoluyu yakıp yıkanlar kimlerdi? İzmir'i sağlam olarak teslim etmeyeceklerini ilân edenler kimlerdi? Bu soruların cevabı, tekrarlanmaya gerek duyulmayacak kadar bellidir.

Neron'a layık görüntü üç gün sürdü. Gazi, yangının yayılmasını sakin bir keder içinde ve buruk bir yüzle seyretti. Vatanındaki çeşitli halklar arasında uyuşmazlık tohumları saçan, onlardaki şövenist ve dinsel duyguları tutuşturan ve onlara erişilemeyecek bağımsızlık hayalleri ilham eden politikalarıyle Müttefik Devletlerin Türkiyede ne kadar kötülüğe sebep olduklarını düşünüyordu. Her şeye rağmen, kazandığı zaferle ve o güne kadar Emperyalist Avrupaya karşı takınmış olduğu davranışlar içindeki kesin tutumunu bundan sonra da sürdürerek, Avrupaya artık Türkiyeye bağımsız bir ülke gibi muamele etmeleri gerektiğini ve entrika günlerinin sona erdiğini gösterecekti. Hristiyan azınlıkların Türklerin tehdidi altında bulunduğu yolundaki eski hikâye ve onları koruma ihtiya-

cı kendiliğinden sona erecekti. Çünkü, bu azınlıklar, ülkeye girmelerine yardım etmiş oldukları orduların peşinden göç edip gitmişlerdi: Doğuda Rusların, Güneyde Fransızların, Batıda Yunanlıların..

Yangın sönünce yıkıntılar gözler önüne serildi. Kararmış duvarların iskeletleri ile tüten küller birbirine karışmıştı. Koyu mavi sahil gökünün sevimli manzarası içinde bu geniş leke çok korkunç ve hazin görünüyordu.

Loyd Corç'un Son Çabaları

Mustafa Kemal'in kesin bir zafer kazandığı hakkında hiç şüphe kalmayınca, üç Büyük Devlet, Boğazlar tarafsız bölgesini işgale kalkmaması için, zafer kazanmış komutana ciddi bir ikazda bulunmaya karar verdiler. İvedilikle bölgenin Asya yakasına takviyeler gönderdiler ve donanmalarını da takviye ettiler. Belki de, Doğu milletlerine yüzyıllardır yeterince dehşet vermiş olan Avrupa Devletlerinin bayraklarının bu sefer her zamanki etkisini gösteremeyeceğinden korkan Loyd Corç yayınladığı bildiride, Boğazları her ne pahasına olursa olsun açık tutmak arzusunda olan İngilterenin, «Avrupa kıyılarında galip bir Türkiyenin belirmesi tehlikesine karşı koymak» hususunda Fransa ve İtalya ile tam bir anlayış içinde bulunmaktan memnunluk duyduğunu belirtiyor ve Türklere karşı müşterek bir cephe oluşturmak için Balkan ülkelerine ve Sömürgelerine birleşme çağrısında bulunuyordu. Ayrıca, İngilterenin Yakın Doğudaki Kuvvetlerini büyük ölçüde artıracağını ve Türklerin tarafsız bölgeye girmek için yapacakları her harekete karşı bütün imkânlariyle karşı koyması hususunda donanmasına emir verdiğini ilân etti. Loyd Corç'un maksadı büyük Devletleri, Dominyonları (Sömürgeleri) ve

Balkan ülkelerini, Türkiye ile bir oldu-bitti savaşına sürüklemek idi.

Fransız ve İtalyan Hükümetleri, Türkiye'ye karşı ne taarruz ne savunma alanında, herhangi bir faaliyete katılmak istemediklerini İngiltere Dışişleri Bakanlığına kesinlikle bildiridiler. Fransa, Çanakkale'nin Asya yakasındaki kuvvetlerini Avrupa yakasına çekti. İtalya da onun gibi yaptı. Dominyonlarından da silahlanma çağrısına bir cevap alamayan İngiltere, zafer kazanmış ordusu ile Anadolunun sahibi olan Mustafa Kemal'e karşı kendisini yapayalnız buldu. İngiltere, Türkiye ile karşı karşıya gelirse elbette avantajsız durumda sayılmazdı, amma, Britanya halkı artık yeni maceraların sözünü bile duymak istemiyor ve bunu basın yolu ile açığa vuruyordu. Bundan başka, Majeste'nin uyruklarının çoğu Dünya Harbinden sonra Loyd Corç'un başlattığı kin ve düşmanlık politikasını tasvip etmiyorlardı. Milliyetçi Türkiyeyi Sovyet Rusya da desteklerdi ve onunla bir çatışma İngiltere İmpaartorluğunu bir sömürgeler ayaklanmasıyle karşı karşıya bırakabilirdi. Çünkü, Asya bu dehşetli patlama ile uyanmış bulunuyordu.

18 Eylül - Boğazlara

18 Eylül günü Anadolu, Konstantin ordusunun kalıntılarından temizlenmişti. İki koldan ilerleyen Türk birlikleri, Boğazlara giriş yolunu kapatmış bulunan İngiliz kuvvetleriyle karşı karşıya geldiler. Fransa, Gazi'den tarafsız bölgenin ihlal edilmemesini (müdahaleye uğramamasını) rica etti. Buna verilen cevapta Milliyetçi Hükûmetin böyle bir bölgenin varlığını tanımadığı ve Trakya kurtuluncaya kadar Türk kuvvetlerini hiç bir halde durdurma imkânı bulunmadığı bildirildi. Bu gö-

rüş karşısında, Franklen-Buyyon, Mustafa Kemal ile İzmir'de bir görüşme yolu aramakla görevlendirildi. Gerginlik son haddini bulmuştu. Tarafsız bölgeye girmiş olan Türk öncü Kuvvetleri İngilizlerin biraz uzağında mevzilenmekte oldukları için, her geçen dakika önem kazanmaktaydı. Her an bir buhran doğmasından ve iki ülke arasında bir savaş çıkmasından korkmak için çok sebep vardı.

Gazi, anlaşılmaz bir tutum takınmakta devam ediyordu. Alabileceği bütün kararların lehte ve aleyhte belirecek sonuçları üzerinde hesaplar yapıyordu. İngilterenin gücünün hakiki boyutlarını kesinlikle anlamış olması ve Fransa ile İtalyanın kuvvetlerini çekmekle sempatilerini göstermiş olmaları üzerine, İngiliz blöfünden çekinmemeye karar verdi. Tam aksine, son ana kadar baskısını devam ettirecek ve kendi kararlarını zorlayacak bir galip devlet sıfatiyle barış masasına oturmayı kabul edecekti.

Mudanya Ateş - kes Antlaşması

23 Eylül 1922 günü Büyük Devletler barış şartlarını müzakere etmek üzere bir toplantı (konferans) yapılmasını, Trakyanın geri verilmesinin görüşülmesini ve Trakyada Yunanlıların çekileceği hattın tayini için bir ön toplantıya gidilmesini teklif ettiler. Gazi, Mudanya'da buluşma fikrini kabul etti ve bu maksatla İsmet Paşayı temsilci olarak tam yetki ile görevlendirdi.

Ankara'da, bazı kimseler Gazi'nin siyasal faaliyetleri hakkında endişelerini belirttiler ve bu çeşit işlerin Bakanlar Kurulunun yetkileri içine girdiğini belirttiler. Onun, Ankara'ya dönmesini istedilerse de, Gazi bunu reddetti.

Kesin başarının, böyle silahlı bir gücün tehdidine bağlı olduğu bir sırada ordu ile temas kesmesinin faydalı olmayacağını düşünmekteydi.

Britanya Kralı Prusisas tarafından kurulmuş olan ve Osmanlı İmparatorluğunun ilk başkentliğini yapan Bursa kenti, Marmara Denizindeki küçük Mudanya limanına kısa bir demiryolu ile bağlanmıştır. Fransa, İngiltere ve İtalya temsilcileri Mudanya'da İsmet Paşa tarafından kabul edildiler. Yunan temsilcilerine gelince, onlara, oraya geldikleri harp gemileri içinde kalmaları tavsiye edilmişti.

İsmet Paşa oturumlara büyük bir ustalıkla başkanlık etti, ancak çözümlenmesi gereken güç meseleler vardı. Türkiye, Trakya'nın derhal geri verilmesini ve barış imzalanmadan önce İstanbul'un ve Boğazların boşaltılmasını istiyordu. Fırtınalı bir havada görüşmeler 8 Ekimde kesilince ateş-kes de sona erdi. Türk kuvvetleri tekrar harekete geçtiler. Nerdeyse savaş çıkma tehlikesi belirmişti. İki gün sonra, İngiliz delegesi hükûmetinin kararını bildirdi. Trakya boşaltılacak, fakat İstanbul ve Boğazlar barış sonuçlanıncaya kadar işgal altında kalacaktı. Loyd Corç, uyuşmazlık yelkenlerini indirmişti. Yapılan teklif, İngiliz prestijinin, dünyanın gözünde küçülmeden, yapacağı son fedakârlığı kapsamaktaydı. İngiliz delegesi Sö Çarls Haringtin, özel olarak İsmet Paşaya demişti ki: «Çekileceğiz Paşa, fakat bunu şerefli bir şekilde yapmak istiyoruz.» Ateş-kes anlaşması 11 Ekim 1922 akşamı Mudanya'da imzaladı. Temsilci Generaller anlaşma nüshalarını imzalarken, Yunan harp gemileri, temsilcileriyle birlikte, demir alarak limandan ayrıldılar. Yunan delegasyonu, yaptıkları itirazların hiç birinin dikkate alınma-

dığını ileri sürerek kendilerini anlaşmayı imzalamaya yetkili görmediklerini yazılı olarak bildirdiler. Yunanistanın, büyük ideal uğruna atıldığı haçlı seferindeki bu son jesti şerefli bir davranış değildi. Çünkü, kendisine zorlanan şartları, sonradan kabul etmeye mecbur kalacaktı.

KISIM 27

PADİŞAHLIĞIN SONU

Hedef Batı Uygarlığı

İstanbul'daki vatansever derneklerden, öğretmenlerden ve öğrencilerden kalabalık temsilci grupları Gazi'yi kutlamaya geldiler. Onlara söylediği sözler Gazi'nin inkılapçı ruhunu yansıtmakta ve o sözlerle Türkiye'yi modern bir ülke haline dönüştürecek bir reform adamı olduğunu göstermektedir. Bir defasında İzmir'in en büyük sinema salonundaki sahneden konuşmuştu. Ayaktaki silueti arkasındaki al bayrağa düşerken, sözleri daha çok, sıralarının çoğunu doldurmuş bulunan kadın öğretmenlere hitap etmekteydi: «Kesin ve tam bir zafer kazanmış bulunuyoruz. Ama, bize yardım etmezseniz, bu bir şey ifade etmez. Öğretim savaşını kazandıracak sizlersiniz. O zaman vatanımız için bizlerden daha fazlasını yapmış olacaksınız.» Türk milletinin Batı uygarlığının uyumu içinde yer alması gerektiğini savunmaktaydı. Çünkü bu uygarlıktan uzakta kalmanın felaketten başka bir şey getirmeyeceğini söylüyordu. «Aksi halde, inatçılığınız ve çağdışı kalmış kanaatlerinizle, cüzzamlılar ve paryalar gibi yalnız kalırsınız. Daima kendiniz olmağa çalışın, fakat gelişmiş milletlerin yaşaması için gerekli olan her şeyin Batıdan nasıl alınacağını araştırıp bulun. Bilimi ve yeni fikirleri alın! Eğer bunu yapmazsanız onlar bizi alacaktır»

İstanbul'a Zafer Girişi

Büyük Taarruz'un ve Mudanya Mütarekesinin sonuçları öğrenilince, İstanbul'da büyük sevinçli günler yaşandı. Ayasofya'nın mübarek duvarları, camiyi böyle kutsal günlerde istila eden kalabalığın taşkın heyecanıyle sarsıldı. Refet Paşa, yabancıların, Vahdettin'in ve Hristiyan azınlıkların sessizliği ve Türklerin alkışları arasında Başkente bir zafer girişi yaptı. Çoğu yabancılarla dolu olan Beyoğlu semtinde mavi ve beyaz giysiler kırmızıya dönüştü. Kendilerini Türk düşmanı faaliyetleriyle tanınmış hissedenler, sermayeleriyle birlikte ülkeden ayrılmayı yeğlediler. Mudanya Ateş-Kes anlaşmasında belirtildiği üzere, Başkentin, Boğazlar bölgesinin ve boşaltıldıktan sonra Trakyanın sivil idaresi Türklere geçecekti. Refet Paşa bu görevi üstlendi ve Bab-ı Ali'de yerleşti.

İki Başlı İktidar

Mudanya'daki fırtınalı askerî konferanstan sonra, Gazi, yayladaki kente döndü. Başlı başına önemli bir iç politika meselesi onu derin derin düşündürüyordu. Türkiye'de iki başlı bir iktidar vardı. Etkili olanı Büyük Millet Meclisiydi, diğeri de Padişah ve Halife idi. Bu Bölünmüşlüğe bir son vermek lâzımdı.

Meclis, Vahdettini tahtından ayırmaya gerçekten hazırdı, amma Saltanatı kaldırmaya değil... Türk halkı muhafazakârdı, gelenekçi ve dindardı. İmparatorluğun tarihi boyunca Padişahlığa karşı tek bir girişimde bulunulmamıştı. Politik çevrelerde en geçerli fikir ve kanaat şimdiki Sultanın değiştirilmesi ve, İngiltere gibi, anayasal bir Padişahlığın, yani meşrutiyetin kurulmasıydı. Bu durumda Gazinin Başbakan olması bekleniyordu. Fakat,

din adamları partisi onun Saltanatı kaldırmasından korkuyordu. Saltanatın kaldırılması yerine Gazi Mustafa Kemal Paşayı ikinci bir hanedanın kurucusu olarak görmeyi tercih ediyordu. Millet de, kurtarıcısının tahta geçmesini, aynı şekilde sevinçle karşılardı.

Buna rağmen, Gazi meseleyi başka bir açıdan görüyordu. Devrimci ve ilerici ülküleriyle, insanlığın geleceğine doğru bakarken, böyle reaksiyoner (gerici) görüşlere yer veremezdi. Ondan daha zayıf karekterli biri, şüphesiz Kanunî Süleyman'ın tahtına oturmak ve bir gece içinde Allahın Temsilcisi oluvermek için prensiplerini feda edebilirdi. Fakat o, bu şereflerden birincisini gerçek dışı ve ikincisini de anlamsız bulmaktaydı.

Modern bir devlete en yakışan hükûmet şeklinin cumhuriyet oduğuna inanmıştı.. Ama, biliyordu ki, halk henüz içinde yaşamış oldukları sosyal geriliğin, refahtan yoksunluğun ve siyasal ilkelliğin kaynağı olan eski rejimden Cumhuriyete geçmeğe hazır değildi. Cumhuriyet rejiminde yaşayabilmek için, halkın devlet içindeki varlığının ve siyasal sorumluluklarının bilincine varmış olması lâzımdı. Sabırlı bir eğitim ve öğretim programının uygulanmasına ihtiyaç vardı. Eğer başarırsa, vatanına gerçek bir hizmet vermekten gurur duyabilecekti. Saltanatı ve Halifeliği kaldırmaya ve uygun zamanı gelince de cumhuriyeti ilân etmeye karar vermişti.

Muhalifler, Gazi'nin Padişahlığı kaldırmak için gizli tertipler peşinde olduğu hakkında söylentiler çıkarmaya başlamıştı. Böyle haberlerin politik çevrelerdeki tepkileri tahmin edilebilir. Başbakan Rauf Bey, diğer bazı ileri gelenlerle de işbirliği yaparak, Mustafa Kemal'i uğraştığı söylenen plânlar hakkında kesin bir açıklamada bulunmaya zorlamaya karar verdi. Rauf Bey, Musta-

fa Kemal ile Refet ve Ali Fuat Paşaları önemli konular üzerinde konuşmak üzere bir toplantıya davet etti. Milliyetçi Hareketin başlangıç günlerinde, 1919 yılında, Amasya'da toplanmış olan dört arkadaş yeniden Refet Paşa'nın evinde buluştular.

Ne Refet Paşa, ne de Rauf Bey hiç bir zaman Gazi'yi gönülden desteklememişler, aksine onun prestijini azaltmaya çalışmışlardı. Ali Fuat Paşa ise, Gazi ile tam bir anlayış içinde bulunmamakla beraber, ona gerçekte hiç karşı çıkmamıştı. Rauf Bey hemen toplantının maksadını ortaya koydu: Büyük Millet Meclisi, Saltanatla ilgili olarak, Başkanının davranışlarından güvensizlik duymakta idi. Dedi ki: «Meclisi yatıştırmalısın ve onun vasıtasıyle halk oyunu da yatiştırmalısın!»

Mustafa Kemal, cevap vermeden önce, Rauf Bey'den, Padişahlık ve Halifelik konusundaki düşünce ve kanısının ne olduğunu sordu. Aldığı cevap aynen şu oldu: «Ben Padişahlık ve Halifelik makamına gönül ve duygu bakımından bağlıyım. Çünkü, benim babam, Padişahın ekmeğiyle yetişmiş, Osmanlı Devletinin ilcri gelen adamları arasına geçmiştir. Benim de kanımda o ekmek vardır. Ben iyilik bilmez değilim ve olamam. Padişaha bağlı kalmak borcumdur. Halifeye bağlılığım ise görgümün gereğidir. Bizde halkın birliğini korumak güçtür. Bunu ancak, herkesin erişemeyeceği derecede yüksek görülmeye alışılmış bir makam sağlayabilir. O da Padişahlık ve Halifeliktir. Bu makamı kaldırıp, onun yerine başka nitelikte bir makam koymaya çalışmak yıkıma yol açar ve büyük acı doğurur. Bu hiç uygun olamaz.» Refet Paşa da Rauf Bey'in bütün düşünce ve görüşlerine katıldığını söyledi. Ali Fuat Paşa ise soruya açık bir cevap vermekten kaçındı.

Mustafa Kemal, eğer fikirlerini ortaya dökseydi, bu bir fırtına yaratmak ve cumhuriyetin gelişini geciktirmek demek olacaktı. Dedi ki «Söz konusu ettiğiniz mesele, bu günün işi değldir. Meclisteki bazı mebusların telaş ve tedirginliğe kapılmasına da yer yoktur.» Rauf Bey, Gazi'den Meclis önünde resmi bir açıklama yapacağına söz alıncaya kadar tatmin olmadı. Kemal söz verdi ve sözünü de yerine getirdi.

Padişahlık ile Halifeliğin Ayrılması

28 Ekim günü, Ankara, İsviçre'de Lozan'da toplanacak Barış Konferansı için resmi bir çağrı aldı. Padişah hükûmeti de benzer bir çağrı almıştı. Yaşlı Tevfik Paşa, Padişahlık haklarını yeniden tesis etmek gayreti içinde, doğrudan doğruya, Mecllis Başkanına çektiği telgrafta, azametli Sadrazam ünvanını kullanıyor, hem kendisi hem de arkadaşları için bir zafer payı çıkarıyordu. Doğal olarak Lozan'a gideceklerini umut ediyorlardı.

Savaş Ortaklarının İstanbul'a yaptığı çağrı ve Padişah Hükûmetinin emelleri, Gazi'ye, Padişahlığı devirmek fırsatı yarattı. Gerçekte, olaylar onun arzularının önünde koşuyordu. Bu konudaki genel hassasiyeti paylaşan Mecliste Vahdettine karşı hücumlarda bulunuldu ve şiddetli eleştiriler yapıldı. Milletvekilleri derhal toplanıp bu iki başlı durumdan kurtulmaya ve can çekişmesi tehlikeli olmaya başlayan o sözde hükûmetin işini bitirmeye karar verdiler. Müzakereler esnasında, Meclis, vatan haini gibi hareket eden Padişaha ve İngilizlerin ücretli adamı olan bakanlarına hücumda bulundu. Milletin artık bir hükûmet olarak tanımadığı bu kimselerin İstiklâl Mahkemesinde yargılanmasını isteyen bir önerge okundu.

Padişahın tahttan indirilmesi yakındı. Gazi, uzun zamandır beklediği Osmanlı tahtını yıkma vaktinin geldiğini, ama genede dikkatli hareket etmek gerektiğini anladı. Çünkü, bir yanlış adım arzularını boşa çıkarabilirdi. Aklına gelen bir yarı-tedbir o kadar ilginç idi ki Meclis ne yapacağını bilemedi. Çünkü, böyle bir ihtimali daha önce kimse düşünmemişti. Bu teklif, Padişahlığı Halifelikten ayırmak ve birincisini kaldırmak idi. Halifelik, Osmanlı hanedanıyla birlikte devam edecekti.

Onları buna hazırlamak için, Mustafa Kemal, 80'den fazla milletvekilinin imzaladığı bir önerge verdi. Bunda, Anayasa gereğince egemenlik haklarının millette olduğu belirtiliyordu. Bu önerge İkinci Grup üyeleri arasında şaşkınlık yarattı ve Padişahlığın kaldırılamayacağını ifade ettiler. Bu tartışma 1 Kasım günü başlamıştı. Gazi, İslam ve Türk tarihine atıflar yaparak ve sözlerini gerçeklere dayayarak, Halifelik ile Padişahın ayrılabileceğini, böylece egemenliğin Büyük Millet Melcisinin elinde kalacağını belirtti. Halife, manevi ve dini makam olarak, Osmanlı hanedanında devam edecekti.

Büyük Millet Meclisi baskına uğramıştı. Düşünmek için zaman kazanmak maksadıyle mesele bir komisyona gönderildi. Komisyon yakın bir odada toplanmıştı ve içinde kadılar (yargıçlar) ve sarıklı, uzun sakallı, cüppeli hocalar yer almıştı. Gazi işin nereye varacağından şüpheye düştü ve hoca efendilerin soruna red oyu vereceklerini sezdi. Bu sebeple kimsenin dikkatini çekmeden tartışmanın yapılmakta olduğu kalabalık odaya girdi ve konuşma kürüsüsünden en az uzak köşedeki bir sıraya oturdu.

Konuşmacılar ardı arkası kesilmeden birbirini takip etti ve hepsi de iki kurumun ayrılmasının yararlı ol-

mayacağını ifade ettiler. Şeriat Kanunlarında bu olanağın emsali bulunmadığını ileri sürerek fikirlerini desteklemek için Kur'andan sayısız pasajlar okudular. Saltanat ve Halifeliğin hemen hemen benzer ünvanlar olduğu ve güçlerini ayırmanın, imkânsız değilse bile, güç olacağı tartışılıyordu. Muhammed'in halefleri olan ilk Halifeler sahip oldukları laik yönetim güçlerini (dünyasal güçlerini) manevi (kutsal) güçlerle birleştirmişti ve Osmanlı Padişahları da, Saltanat ve Halifeliği Araplardan devraldıklarına göre, bu halifelerin takipçisi olarak aynı özellikleri muhafaza etmekte ve devletlerini İslami prensiplere göre kurmuş bulunmakta idiler. Abartmalı deyimleri ve Arapça-Frasça sözcükleriyle büyük bir kavrayış sahibi oldukları intibaını veren bu alimlerle kimse tartışmaya cesaret edemezdi.

Belirtilen kanılara rağmen, Mustafa Kemal'in teklifi tam anlamı ile uygulanma olanağı taşıyordu. Arap İmparatorluğunun kurucusu ve İslamın önderi olan ve Müslümanlarca en yüce dini otorite olarak kabul edilen Muhammed'in ölümü ile yerine Halife, yani «yerine geçen» ünvaniyle her iki taht'a da geçmek üzere kaim pederi Ebubekir seçilmişti. Peygamberin ailesi, onun ölümünden daha otuz yıl geçmeden Halifeliği kaybetmişti. 16 ncı Yüzyılda, Mısır seferini yapan Yavuz Sultan Selim halife ünvanını İstanbula getirdi. Bu Sultan, eski Halifelerin uzak bir torunu olan ve Mısır hükûmetinin himayesi ve sadakası altında yaşayan halife Mütevekkil'i zorlayarak bu ünvanı almıştı. Osmanlı İmparatorları kendilerine, diğer ülkelerde kullanılan Kral ünvanının karşılığı olarak Arapça'da «Hükümdar» anlamına gelen ve ilk önceleri Halifenin generalleri (Komutanları) daha sonra da bütün Müslüman hükümdarları tarafından kullanılmış olan Sultan ünvanını verdiler. Bu seebple, Ya-

vuz Selim'e kadar Osmanlı Saltanatı Halifelikten ayrı olarak devam ettiğine ve Selim'in mağrur merakı olmasaydı böyle bir birleşme meydana gelmemiş olacağına göre, pekalâ yeniden önceki duruma dönülebilirdi.

Komisyon üyelerinin uzayan boş sözleri pek çabuk biteceğe benzemiyordu ve oylama sonucunun olumsuz olacağı belli idi. Gabi, Cumhuriyet için verdiği (Mücadelenin) daha başında, Türkiye'nin geri kalmışlığında rolü olan bu adamlar tarafından yenilgiye uğramaya razı olamazdı. Konuşmak için söz istedi, oturduğu sıranın üstüne çıktı ve kesin bir ses tonu ve emredici tavırlarla aşağıdaki açıklamayı yaptı :

«Efendiler! Egemenliği hiç kimse hiç kimseye bilim gereğidir diye, görüşmeyle, tartışmayla veremez. Egemenlik güçle, kuvvetle ve zorla alınır. Osmanoğulları zorla Türk Milletinin egemenliğine el koymuşlardır. Bu yolsuzluklarını altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdir. Şimdi ve Türk Milleti bu saldırganlara artık yeter, diyerek ve bunlara karşı baş kaldırıp egemenliğini eylemli olarak kendi eline almış bulunuyor. Bu bir olup bittidir. Söz konusu olan, millete egemenliğini bırakacakmıyız, bırakmayacakmıyız, meselesi değildir. Mesele, zaten olup bitti durumuna gelmiş bir gerçeği açıklamaktan başka bir şey değildir. Bu, ne olursa olsun yapılacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes meesleyi doğal bulursa, sanırım ki uygun olur. Yoksa gerçek yine, yöntemine göre, tespit edilecektir. Ama belki bir takım kafalar kesilecektir.» Bu sözleri bir ölüm sessizliği takip etti.

Karma komisyon üyelerinin şaşkınlığı geçince bir birlerine baktılar ve anladılar. Hoca Mustafa Efendi hepsinin adına cevap verdi : «Bağışlayınız efendim. Biz

meseleyi başka bakımdan ele almıştık. Açıklamalarınızdan aydınlandık.»

Oyun kazanılmıştı. Kanun tasarısı hazırlandı ve aynı gün Meclise sunuldu. Bazı Millet Vekileri teker teker oylama yapılmasını teklif ettilerse de Mustafa Kemal kürsüye çıkarak, din ve adalet temsilcilerine karşı kullandığı aynı ses tonu ile dedi ki: «Buna gerek yoktur. Vatanın ve milletin bağımsızlığını sonsuz olarak koruyacak ilkeleri yüce meclisin oybirliği ile kabul edeceğini sanırım.» Padişahlığı kaldıran yasa alkışlarla kabul edildi. Böylece, başlangıçta şan ve şereflerle dolu iken son temsilcilerinin idaresinde soysuzlaşmış olan Osmanlı saltanatı sona erdi.

Ali Kemal Olayı ve Vahdettin

Vahdettin, zaten var olmayan Padişahlık tahtından değil de, kalması imkânı bulunmayan Halife makamından çekilmeye karar veremiyordu. Başkentin sivil idaresi artık Büyük Millet Meclisinin temsilcilerinin eline geçmişti. Eski Sultan şimdi, bir zamanlar görülmemiş bir inatla baskı yaptığı insanların arasında yapayalnızdı. Buna rağmen, Halife bir karara varamıyordu ve manasız tahtının ayaklarına sarılmakta devam etti.

Bütün ülke onun gitmesini beklemekteydi. Yeni Şark gazetesi 7 Kasım 1922 günlü sayısında soruyordu: «Eski Sultan neyi bekliyor? Yerinden ayrılmakla, Türkiye'ye değilse bile şanlı Osmanlı hanedanına yapabileceği tek hizmeti ne zaman yerine getirecek?» Bir olayın onu pek etkilemiş olması gerekir. Bu, milliyetçi hareketin can düşmanlarından olan eski bakanlardan Ali Kemal'in ölümü idi. Ali Kemal İstanbul'dan ayrılmamıştı. Bir grup milliyetçi tarafından sokak ortasında yakalanmış

ve önce araba, sonra da taka ile bir gece içinde İzmit'e götürülmüştü. Ali Kemal'in Vali konağında bulunduğu söylentisi yayılınca, heyecana gelen halk kapıya dayanmıştı. Eski Bakan dışarı çıkınca, muhafızları kalabalığı tutamamış, üzerine atılan halk onu dövmüş ve taşlamıştı. Yere düşmüş sonra ayağa kalkmağa çalışmıştı. Yeniden taşa tutulan Ali Kemal orada öldürülmüştü.

Vahdettin'in Kaçışı

Artık Kara Sultan can derdine düşmüştü. Kaçma fikri aniden kafasında yer etti. Müttefik kuvvetleri komutanı General Haringtin'den, İngiliz himayesine sığınmak için yardım istedi. İngiliz generali onun kaçışı ile ilgili bütün ayrıntıları hazırladı. 17 Kasım sabahı Yıldız Sarayının küçük bir kapısında bir ambülans durdu. Yağmur yağıyordu. Kapı çok geçmeden, aralandı ve bir baş uzanarak boş sokağı gözden geçirdi. Korkusu yatışan Kara Sultan süratle yürüyüp doğruca ambülansa girdi. Yanında oğlu, küçük Sultan Ertuğrul vardı. Arabada onu General Haringtın'ın kendisi bekliyordu.

Can Kurtaran (Ambülans) Dolmabahçe Sarayının rıhtımına geldi ve Halife bir kaç dakika sonra Amiralin botunda bulunuyordu. Orada, makamına lâyık bir merasimle karşılandı. Allahın Yeryüzündeki Gölgesi ve Evrensel Düzenin Yöneticisi, Amiralin botundan, Malaya Zırhlısına geçti ve çok geçmeden, yanında oğlu ve hazine çekmecesiyle birlikte, Malta'ya doğru yollandılar. Garip bir rastlantıdır ki hanedana adını vermiş olan Osman Beyin efsanelere konu olmuş babasının adı da, anlamsız son sultanın oğlunun adı da Ertuğrul idi.

Bir hükümdar olarak Mehmet Vahdettin'in bu hareketi üzerinde genel bir değerlendirme yaparken, Gazi,

der ki: «Egemenliği atadan oğula geçirmek gibi yanlış bir yöntem sonucu olarak büyük bir makam ve gösterişli bir şan kazanabilmiş bir alçağın onuru çok yüksek olan soylu bir milleti nasıl utanç dolu bir duruma düşürebileceği kendiliğinden anlaşılır.» Sonra, sözlerini şöyle bitirir: «Uluslararası ilişkilerde korkuluklardan yararlanmak sistemini tercih etmek çağını kapamak, uygar dünyanın içten gelen bir dileği olmalıdır!»

Halife Abdül Mecit Efendi

Halifenin kaçış haberini alınca, Büyük Millet Meclisi onu Halifelikten attı, ve yerine, Sultan Abdülaziz'in oğlu, Abdülmecit Efendi'yi halife seçti.

Loyd Corç'un Sonu

Türkiyenin zaferi, yeni devletin açık düşmanları olan ülkelerde derin tepkiler yaratıyordu. Loyd Corç, Türk düşmanı politikasının başarısızlığı üzerine ve halkın desteğini yitirdiğini anladığı için yüksek makamından istifa etti. Versay, Sen-Jermen, Nöyyi, Trianon ve Sevr Antlaşmalarının suçunu taşıyan Yüksek Barış Konseyinin dört üyesi içinde, Loyd Corç, yeraldığı politika sahnesinin ön sıralarından kaybolan son politikacı oldu. Cezalandırma anlayışı içindeki bir derebeyi gibi yürüttüğü politikası, sonraki seçimlerde görüldüğü üzere ona milletinin desteğini kaybettirmiştir.

Yunan Trajedisi

Yunanistana gelince, Anadoludaki büyük dram ile ilgili olarak, oyunun son şi'iri pek trajik (acıklı) bitti. Halk ve ordu, yenilgilerinin cezasını çekecek kimseler bulmalıydı. Hükûmeti sorumlu tutmaya karar verdiler.

Çünkü, hükûmet ileri görüşlü davranmamıştı, kendisine oyun oynayan Avrupa Devletlerine güvenmişti ve sırf kayırmak için ordunun başına kötü komutanlar getirmişti. Selanik'te, Girit'te ve daha bir çok yerde orduda asker ayaklanmaları meydana geldi. Açıkça Konstantin'in tahttan ayrılması isteniyordu. O da, 27 Ekim 1922'de tahtı, oğlu Corç'a bıraktı. Devrimci kıtalar ertesi gün Atina'ya girdiler. Venizelos kazanmıştı. Halk. Anadolu marecerasının tamamen onun işi olduğunu unutmuştu. Aslında bu, bir adalet ve hak arama meselesi değil, büyük yenilginin sebep olduğu acıyı unutma çabasıydı.

Halk, öcünü almalıydı. Konstantin'in ileri gelen siyasî yandaşları yargılandılar ve kimi ölüm, kimi hapis, kimi sürgün cezasına çarptırıldı. 17 Aralık günü, İngilterenin diplomatik müdahalesine rağmen, eski Başbakan Demetrios Gunaris, kralcı partinin lideri Nikolas Teotokis, eski Bakanlardan Corç Baltacı, daha önceki Başbakan Protopapadakis ve Başkomutan Hacianesti kurşuna dizildiler.

KISIM 28

SON ZAFER—LOZAN

Lozan Savaşı

Lozan konferansı sadece Türkiye ile Yunanistan arasındaki savaşı çözümlemekle kalmayacak aynı zamanda, 1914 yılından beri savaş halinde bulunan Antant (İtilaf) Devletleri ile Türkiye arasında da barış sağlayacaktı. Ayrıca, yeni Türk devleti de şeref ve gururunu yaraladığı için, ilk iş olarak, Osmanlı İmparatorluğunun bıraktığı her türlü borç, imtiyaz (Kapitülasyon)ve ipotek gibi korkunç mirasları temizlemiş olacaktı.

Gazi, İsmet Paşanın Mudanyadaki tedbirli davranışından çok memnun kalmıştı. Barış Konferansına Türk Delegasyonunun Başkanı olarak onu seçti. İsmet Paşa toplantıya Dışişleri Bakanı sıfatiyle katılacaktı. Başbakan Rauf Bey, heyetin başında kendisi gideceğini sandığı için, bu atamaya son derece sinirlendi. Rauf Bey'in taraftarları da bu durumdan hiç memnun olmadılar. Gazi'nin sorumluluğu çok büyüktü ve siyasî itibari tehlikedeydi. Millete resmen söz vermişti : Siyasî Kanunî ve malî sınırlamalardan arındırılmış olamak, vatanın tam bağımsızlık ve özgürlüğünü kapsayan, Millî And'ı gerçekleştirecekti. Türkiye, toplantıda tartışılacak bütün konularda tatmin edici bir sonuç elde edebilirmiydi? Yalnız elinde kuvvetli bir koz vardı: Türkiye toplantı

masasına, Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan gibi yenilmiş bir millet olarak değil, bir galip devlet olarak oturmaktaydı ve bunu hissettirecekti. Türk askeri tekrar taarruza geçebilirdi. Ya istiklâl, ya ölüm!

Avrupa devletleri ise Türkiye'deki yüzlerce yıllık imtiyazlarını yitirmeye hazırlıklı ve niyetli değildiler. Kapitülasyonlar, biraz hafifletilmiş de olsa zorla devam ettirilmeliydi. İmparatorluğun borçları, bu imtiyaz sistemini yeniden zorlamak için mükemmel bir koz olacaktı. İngiltere bazı önemli hedefler peşindeydi bunun için de İngiliz hücumlarına bizzat güçlü bir şahsiyet olan Dışişleri Bakanı Lord Curzon (Kurzon) idare edecekti. İngiltere bütün muharebeleri kaybedebilir, ama sonuncuyu asla, denmiştir. Şimdi bunu isbat etmenin sırası gelmişti ve Lozan, gizlenemeyen Anglo-Türk Savaşının son muharebesi olacaktı.

İngiltere, Türkiyeye karşı birleşik bir cephe oluşturmakla ilk başarıyı kazanmıştı. Avrupa Devletleri arasındaki bütün tereddütlü noktalar üzerinde anlaşmaya varıldı ve Müttefikler istediği şekilde hücum etmesi için İngiltereyi serbest bıraktılar. Almanya'nın Fransaya ödemeyi vaadettiği tazminat uzun bir gecikmeden sonra ödenmişti. Bu sebeple, Fransa, Almanya'ya karşı bazı ceza önlemleri almaya niyetliydi. Bunun için de, İngiliz desteğine güvenmek zorundaydı. Fransız basını Lozanda ittifak birliği bulunduğunu ilân etti.

Konferans 20 Kasım 1922 günü açıldı. Başbakan Poincare (Puankare) ve Mussolini de toplantıda hazır bulunuyordu. Türkiyenin karşısında Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya sıralanmışlardı. Sovyetler Birliği ve Bulgaristan da Karadeniz devletleri oldukları için toplantıda yer almıştı.

İsmet Paşa, daha ilk anda, müzakerelerin, yenenlerle yenilen arasındaki meselelerin halli şeklinde yönetilmesine ustalıkla karşı çıktı. Türkiye, eşit koşullar altında konuşmaya hazırdı, başka türlü değil..

Başbakanlar, Lozan'ı biraz şaşırmış olarak terkettiler. Lord Kurzon, birleşik cephenin mutlak hakimi olarak kaldı. Tartışmak için getirilen her konu üzerinde, Türk heyetine, bütün ağırlığı ile yüklenerek, sert hücumlarda bulunuyordu. Sovyet Rusya, dostunu desteklemek üzere öne atıldı ve bunu yaygaracı bir şekilde yaptı. Sovyetler, Rus - Türk cephesini, birleşik cepheye karşı bir karşı - taarruz cephesi olarak illâln etti. Bir anlaşma şansı belirmeden böylece haftalar geçti.

Yunanistanın, Anadolu'da yaptığı tahribat için Türkiyeye ödemesi gereken ve fakat maddî imkânsızlıklar yüzünden ödenemeyen tazminat karşılığında Meriç Nehrinin sol kıyısındaki Karaağaç'ı Türklere terketmesi, prensip olarak kabul edildi. Ancak özellikle Fransa tarafından Osmanlı borçlarının biran evvel ödenip tasfiye edilmesi en önemli mesele olarak ele alındığı için bu mesele de diğer birçok mesele gibi askıda kaldı. İsmet Paşa en iyi niteliklere sahip ve zeki bir insan olmasına rağmen, Batı diplomasisi alanında hasımlarıyle aynı seviyede değildi. Zaman zaman, uluslararası politikanın bu bukalemunları karşısında soğukkanlılığını kaybettiyse de bu prensiplerini terketmedi. Hayır, Türkiye, tam bağımsızlık ve özgürlüğüne ters düşen hiç bir şeyi kabul etmeyecekti.

Lord Kurzon'un Plânı

Lord Kurzon'un plânı, iradesini Türkler üzerinde zorlamak ve onların zayıf taraflarından yararlanmak

idi. Eğer bu yeni Kemalist ekolün Türkleri onlara zorlanan hususları kabul etmemekte inat ederlerse, barışın ancak İngiliz İmparatorluğunun iradesine boyun eğmekle sağlanabileceğini anlayacaklardı. İmparatorluğun maddî çıkarları karşılanırsa her şey kolaylıkla çözümlenebilirdi. Temel varsayım artık su yüzüne çıkmalıydı: Zengin petrol bölgesi Musul, İngilizlerin olmalıydı. Kurzon, plânını metodlu bir şekilde uygulamaktaydı. Görüşmelerin birinci safhası, Türkiyenin bağımsızlığı ile uyuşmayan hiç bir maddeyi kabul etmeyeceğinin anlaşılmasıyle sona erdi. Şimdi, ikinci sahne oyuna konulmalıydı. Bu safhada, İngiliz delegasyonu, kurnazlıkla, Türklerin savunduğu fikirlere yakınlık gösterdi. Şimdi durumu daha açıklıkla anlıyorlardı ve ayrı (ikili) bir anlaşmaya gitmek için bir girişimde bulunuldu.

O çok övülen Birleşik Cephenin perdesi arkasında, İngilterenin başlattığı önemli ve gizli nitelikli görüşmeler, Türkiye'den özel bir fedakârlık beklendiğini ortaya koydu. İsmet Paşa şimdi içinde bulunduğu havaya alışmıştı ve onun vereceği cevap basitti. Tabiî olarak bir karar verebilmek onun yetkileri dışında idi ve önce Ankara'ya gidip Gazi'nin onayını almalıydı.

Toplantının başlamasından iki aydan fazla bir süre geçtikten sonra, maddeleri İsmet Paşa tarafından kabul görmeyen, bir barış antlaşması planı Türk heyetine verildi. 4 Şubat 1923 günü, Lord Kurzon, müzakerelerden yorulmuş ve sinirli olarak Londra'ya döndü. Hiç olmazsa, Lozan'dan ayrılırken öyle görünüyordu. Aksi yönde yola çıkan İsmet Paşa'nın da daha az hayal kırıklığına uğramış göründüğü söylenemezdi.

Muhalefetin Savaşı

Padişahlık kaldırıldıktan ve Halifenin bütün gücü elinden alındıktan sonra, muhalefet faaliyetini artırmıştı. Gazinin Halifenin yerine geçmek istediğini tahmin ettiklerinden son derece endişe içindeydiler ve onun mutlak bir iktidara doğru gidişini durdurmak gerektiğini düşünüyorlardı. Mecliste, muhalefetin ilk girişimi 1922 yılının Aralık ayında yapıldı. Hazırladıkları bir yasa tasarısında şöyle denilmekteydi : «Büyük Millet Meclisine üye seçilebilmek için, Türkiyenin bu günkü sınırların içindeki yerler halkından olmak, ya da kendi seçim bölgesinde beş yıl yerleşmiş olmak gerekir.»

Şimdi Yunan toprağında kalmış olan Selanik'te doğmuş bulunduğu ve çeşitli savaş cephelerinde dolaşıp durduğundan her hangi bir seçim bölgesinde devamlı kalamadığı için, Mustafa Kemal gelecek seçimlerde aday olamayacaktı. Bunu duyduğunda ,acı bir dille, demişti ki: «Ben sanıyordum ki, bu hizmetlerimden dolayı milletimin sevgisini ve yakınlığını kazandığım .....» Gazi düşmanlarının onu vatanına hizmetten alıkoyma girişiminde bulunacakları ihtimalini düşünmüştü ama, Meclisin bağrından onu haklarından yoksun kılacak bir girişimde bulunulacağını hiç beklememişti.

Meclis bu yasa tasarısını reddetti ve politikacılara karşı kendini halka dayanarak savunan Mustafa Kemal halk oyundan yakın destek gördü.

Halk'dan Halk Partisine

Gazi, her geçen gün daha fazla saldırgan ve tehlikeli olmaya başlayan bu Meclis ile, barış sorunu gibi, karşılarında dikilen büyük problemlere tatmin edici çözüm-

ler bulmaya imkân kalmadığını anlamıştı. O günkü Meclis, yeni devletin idaresinde toplanmış olan ilk parlamento idi. 20 Ocak 1921 tarihli Anayasa Kanunu, Meclis seçimlerinin her iki yılda ibr yapılmasını öngörmekteydi. Daha sonra, millî mücadelenin devamı sırasında, Meclis, son ve kesin zafer kazanılıncaya kadar göreve devam etmeye karar vermişti. Bu durumda, Parlamento, gelecek yılın, 1923 yılının, Nisan ayında yasal olarak yeniden seçilebilecekti. Gazi, yeni seçimlerin yapılması için gereken faaliyete geçmeye karar verdi, fakat, daha önce, demokratik temellere dayalı bir siyasi partî kurmayı uygun gördü. Bunun adı «Halk Partisi» olacaktı.

Gazi, partisini kurarken, halkın nabzını yoklamak ve fakir tabakalarla temasa gelmek gerektiğine inanmıştı. Bu maksatla 1923 Ocak ayında Batı Anadolu'da uzun bir geziye çıktı. Bütün zamanını halkla konuşarak geçirdi. Her fırsatta uygun yerlerde çevresinde binlerce kişilik kalabalık toplayarak, onlara fikirlerini ve halkın yararına hizmet edece kolan partisinin programını açıkladı. Politik kıskançlıklardan arınmış olan halk toplulukları onu coşku içinde alkışladılar. Onun kişiliğinde Türkiyenin kurtarıcısını gördüler, bitkin ve yıkıntı halindeki memlekete onun yeni bir hayat getireceğine inandılar.

Gazi halkın kendisine her hususta soru yönetmesine imkân sağlıyordu. Genellikle halk Barış Konferansının sonuçları ve Halifenin millî bağımsızlıkla ilgili durumu hakkında bilgi edinmek istiyordu. Türkiye Lozan'da haklı isteklerinden memnunluk verici sonuçlar alacaktı. Milletin bu hususta içi rahat olsun diyordu. Asıl güç soru Halifenin yetkileriyle devlet mekanizmasındaki yeri idi. Çünkü, Padişahlığın kaldırılmasından beri din

çevreleri Allahın Temsilcisinin kutsal haklarının savunulması için yoğun bir kampanyaya girişmişlerdi. O günlerde çok yerde ilk ve orta öğretimin ve mahkemelerin din adamlarının elinde olduğu unutulmamalıdır. Bütün ülkeye geniş ölçüde yayılarak inanılmaz miktarlara varan camiler, din adamlarının kendilerini duyurmak için kullandıkları birer platformdu. Halkın desteğini kazanmak için savaşmak zorunda kalan Gazi'nin karşısındaki muhalefetin gücünü buradan anlayabiliriz.

Artık din adamları partisi olarak tanınan muhalefet, tasvip etmedikleri siyasî meseleleri birer dini mesele olarak ele almaktaydılar. Dini örgütlerin liderleri, Halife ile hükûmetin birbirinden ayrılamayacağını savunuyorlardı. Halife, Devlet Başkanı olarak Padişahın yetkilerini üstlenmeliydi. O günlerde, Parlamento üyesi Şükrü Hoca tarafından yazılmış olup, Ankara'da yayınlanarak dağıtılan bir broşürde, Halifenin fahri Meclis Başkanı olduğu ileri sürülüyordu. Halife sadece Türkiye'nin değil, Çin'den Fas'a kadar bütün Müslümanların da hükümdarı idi. Broşürde, hükümdarın «Bu milletleri yöneteceği ve onların dünyadaki menfaatlerini daha hayırlı kılacak olan dini vecibelerin yerine getirilmesini sağlayacağı» yazılı idi.

Gazi'nin, Türkiye bakımından, eski Pan-İslamist meselesi hakkındaki düşüncesi şöyle idi: «Milletimiz ve onun hükûmeti, bütün kardeş Müslümanların refahını arzulamaktadır. Başka ülkelerin de kendi kuracakları hükûmetlerle tam bağımsızlık içinde yaşamalarını arzu ederiz. Fakat, bütün Müslüman milletleri kapsayan büyük bir İmparatorluğu Türkiye'den yönetemeyiz. Bu, bilime ve mantığa aykırı bir hayal olur. Her siyasal var-

lık kendi güç ve gelişmesiyle sınırlanmıştır. Eğer bu sınırları aşarsa anormalleşir»

Gazi ilk fırsatta Halifeliği kaldırmak için tasarladığı plânı sezdirmeksizin, dini çevrelerin ve muhalefetin iddialarına karşı çıktı. Yeni devletin kaderini gözetmek vazifesinin, makamı ne olursa olsun tek bir kişiye değil, bütün millete düştüğünü ve Türk Milletinin omuzlarına bir de Pan-İslamcı bir saltanatı yüklemenin hiç de akla yakın bir şey olmadığını açıkladı. Bu serap uğruna Irak'da, Yemen'de ve Afrika'da kaç kişi ölmüştü? «Kendimizi dünyanın hakimi zannetmek gafleti artık devam etmemelidir. Gerçek yerimizi, dünyanın durumunu tanımamaktaki gafletle, gafillere uymakla milletimizi sürüklediğimiz felâketler yetişir. Bile bile aynı faciayı devam ettiremeyiz» diyordu.

İzmit'de, İstanbul'dan gelen bir grup gazeteci onunla bir görüşme yaptı. Sordular: «Yeni devletin bir dini olacakmı?» Dikkatli olması gereken başka bir konu da bu idi. Dedi ki: «Bir tane var, Müslüman dini,» ve ilâve etti: «Müslümanlık, vicdan hürriyetini kabul etmektedir.» Gazi, özellikle çeşitli tarikat mensuplarının bulunduğu Türkiye'de vicdan özgürlüğüne saygı gösterilmesi gerektiğine inanmıştı. Bunun için de din ve devletin birbirinden ayrılması, plânladığı ilk reformlardan biri idi.

Gazi, halkla aynı yakın temasını sürdürerek, İzmit'ten İzmir'e geçti. Bu kentte ilk işi ,aynı ayda, 14 Ocak günü ölmüş bulunan annesinin mezarını ziyaret etmek oldu. İlerlemiş yaşı için normal görülen rahatsızlıkları sebebiyle, doktorları annesine yaylanınkinden daha az sert bir iklimde yerleşmesini tavsiye etmişlerdi. Bunun için İzmir seçilmiş, fakat bu göç, ölümünü önleyememişti. Annesi mutlu ölmüştü. Çünkü, sevgili oğlunun bü-

yük zaferlerine tanık olabilmiş ve aynı zamanda onun evlenip bir yuva kurduğunu görebilmişti. Mustafa Kemal kabire eğildi ve çocukluğuna ait sahneler belleğinde yeniden canlanırken sanki annesinin okşayışlarını ve tatlı sözlerini hisseder gibi oldu. Uzun yaşam yolculuğu boyunca, tavır ve hareketlerinde görülen şefkat ve kibarlık onun tabiatı haline gelmişti. Kemal'in kasılmış yüzünde görülen sessiz keder, koca adam olmuş bir çocuğunki gibiydi, yitirmiş olduğu annesi için taşıdığı sevgi dolu duyguların derinliğinde yaşayan bir çocuğunki gibi..

Gazi'nin Evliliği

Dediğimiz gibi, Gazi evlenmişti. Bu, Zübeyde Hanımın ölümünden kısa bir süre önce olmuştu. Karısı, Gazi'ye Bornova'daki evini açan ve kahramanın resmi bulunan madalyonu daima kalbinin üzerinde taşıyan hanımdı. Bu güzel aşk şarkısı Latife Hanım'ın ailesinin köşkünde başlamıştı. Geleceğin inkılapçısı (devrimcisi) ideal bir eş bulduğuna inanıyordu. Konuşması her zaman ilgisini çekiyordu. Türkçe kadar iyi bildiği Fransızca ve İngilizce'de Gazi'ye mükemmel bir tercüman gibi faydalı oluyordu. Ona gerçek bir hayat arkadaşı olabilirdi. Birleşmeleri, erkekle kadının eşit haklar taşıdığı, batı tipi bir evlenmeye örnek teşkil edecekti.

Bununla beraber, Mustafa Kemal henüz evlenmek istememişti. Vatanına karşı olan vazifesini sona erdirinceye kadar, başka hiç bir şeye aklını takmamak için, evlenmemeye söz vermişti. Mudanya Konferansı başlayınca Ankara'ya gitmiş ve Latife, özlemleri içinde, ondan hiç haber almadan yaşamıştı. Padişahlığın kaldırılmasından sonra bir gün, Mustafa Kemal biraz kendi duygularıyla baş başa kalmıştı. Güzel Latife, hiç bekleme-

diği kadar onu kendine çekmekteydi. Bu duygularını Zübeyde Hanıma açıklayınca, annesinin gösterdiği mutluluk, onu, arzuları yönünde bir karar vermeye götürmüştü.

Kimseye bir şey söylemeden, ilk trenle Eskişehir'e hareket etti, oradan da İzmir'e.. Arzuları daha da önden gidiyordu. Gazi'nin eve girdiğini görünce Latife'nin güzel gözlerinde yansıyan şaşkınlık müthişti. Mutluluk, Kemal'in yüzündeki yılları silmişti. Böyle zamanlarda otuz yaşından fazla göstermezdi. Selamlaşma yerine kızın ellerini tutmuş ve haykırmıştı «Evleneceğiz! Evleneceğiz!» Latife heyecanlarına hakim olmağa çalışırken, O eklemişti: «Derhal! törensiz ve kimseye haber vermeden!» Mustafa Kemal, ona cevabını vermesi için bir kaç saatlik mühlet tanımıştı. Evlenme töreni son derece sade geçti. O andan sonra karısı aynı zamanda onun sekreteri ve, Latife Hanımın tabiriyle, Gazi'nin yaveri oldu. Askeri törenlerde, yanında at sırtında yer alıyor ve Avrupalı bir başkanın karısı gibi sosyal faaliyetlere katılıyordu.

Mecliste Lozan Savaşı

Gazi, başladığı inceleme ve propoganda gezilerinde, her saat ve dakikadan her zamanki dinamizmi içinde faydalanmasını bildi. Bir liderin; kendilerinden arzularını sorması, halk için yepyeni bir şeydi. İmparatorluğun tarihinde daha önce böyle bir şey görülmemişti. Mustafa Kemal'in yarattığı hayranlık belli olmaktaydı ve bundan çıkardığı sonuçla, partisini kurar kurmaz planladığı yasayı uygulamaya koyabileceğini anladı. 18 Şubat günü Lozan'dan dönen İsmet Paşa ile Eskişehir'de buluştu ve beraberce Ankara'ya devam ettiler.

Muhalefet kendini güçlü hissediyordu. Dinsiz Mustafa Kemal'in Halifeliğin dayandığı din ve kutsal temeller üzerinde kurduğu planlar hakkında ve onun yandaşı İsmet Paşa'nın Barış Konferansındaki yenilgisi üzerinde açıkca ithamlarda bulunuyorlardı. Padişahlık kaldırıldığına göre, yeni bir hükûmet şekli aranmalıydı. Gazi bu konuyu kurcalamakta neden gecikiyordu?

İsmet Paşa, Lozandaki müzakereler hakkında Meclis'te açıklamada bulundu. Muhalefet hemen bütünü ile baş delegeye karşı saldırıya geçti. Onu beceriksizlikle, Bakanlar Kurulunun verdiği talimata uymamakla ve müzakereleri çıkmaza sürüklemekle suçladılar. İsmet Paşa kendini savunamaz durumda kaldı. Bunun üzerine, Gazi, bu saldırıların muhalefet tarafından başlatılan kampanyalardan biri olduğunu ve aslında kendisine yöneltilmiş bulunduğunu iyi bildiği için onun namına konuştu. Muhaliflerin enerjisi sekiz gün boyunca hiç eksilmedi. Gazinin şahane konuşma örnekleri vermesine rağmen bağıra, çağıra delegasyonun Lozan'a dönmemesi gerektiğini iddia ettiler. Sonunda Bu Meclisten beklenebilecek tek başarılı sonucu elde etti : Hiç bir şeye karar verilmemişti, mesele askıda kaldı.

Seçim Savaşı

Meclisin yeni seçime gitmesi meslesi üzerinde, Mustafa Kemal her zamanki gibi hareket etti. İstediği şeye karşı yapılması muhtemel olan bütün itirazları inceledi ve güvence duyunca, baskın tarzında harekete geçti. Bir gece Rauf Bey'e telefon etti ve Bakanlar Kurulu üyelerini evine getirmesini, hep birlikte bir konu üzerinde görüşmek istediğini bildirdi. Çoğunluğu ile Gazi taraftarı olan Kabine üyeleri, Meclisin dağıtılmasına karşı koy-

madılar. Sonra, Birinci Grup liderlerini (Anadolu ve Trakya Haklarını Savunma Grubu Yönetim Kurulunu) çağırdı. Onları ikna edebilmesi bütün bir geceyi ve sabahın bir kısmını aldı. Bunun üzerine Grup Genel Kurulunun bütünü ile bir toplantı yaptı ve onların da kabullünü aldı. Aynı gün Büyük Millet Meclisi oylama yaparak kendini dağıttı.

Mustafa Kemal artık partisinin örgütlenmesine geçebilirdi. Bu, seçimlerde yarışacak tek parti olacaktı. Bağımsız adaylar da seçimlere katılabilecekti. 8 Nisan 1923 de Halk Partisine temel teşkil edecek bir program yayınladı. Burdaki dokuz ana prensip arasında uygulamaya karar verdiği planlarından, yani cumhuriyetin ilanı, Halifeliğin kaldırılması, dinin devletten ayrılması, tekke ve medreselerin kaldırılması ve diğer evrimlerden söz edilmiyordu.

İkinci Lozan Savaşı

Gazi'nin yaptığı kuvvetli savunma sayesinde, İsmet Paşanın önderliğindeki heyet Lozan'a döndü. Konferans 23 Nisan'da çalışmalarına başladı. Lord Kurzon Londra'da kalmış, yerine Sir Horace Rumbold (Sör Horas Rambıld) gönderilmişti. İsmet Paşa, daha ilk oturumlardan anlamıştı ki, hasımları Türk istekleri doğrultusunda erken bir barış sonucuna varmakta kolaylık göstermeye pek niyetli değildiler. Konferansın ilk safhasında yapmış oldukları gibi, Savaş ortakları, Türkiye için hayati önem taşıyan konulardaki müzakereleri durmadan uzatma politikası uygulamaktaydılar. Böylece onu yıprandıracak ve bu konuların çözümüne karşılık ondan bazı tavizler koparacaklardı.

İsmet Paşa en büyük mücadeleyi Rauf Bey'e ve Bakanlar Kuruluna karşı vermekte idi. Hükûmetin devamlı olarak onun görüşlerine karşı çıkması Lozan'daki müzakerelerin faydalı gelişmelerini sık sık tehlikeye sokuyordu. Rauf Bey ile İsmet Paşa arasında her anlaşmazlık çıkışında Gazi araya girmeye mecbur kalıyordu.

Lozan Barış Antlaşması ve Türk Mucizesi

Türk delegesi, Mustafa Kemal'in gösterdiği sınırlar içinde şiddetle direniyordu. Fransa, ekonomik ve hukukî maddeler üzerinde en fazla güçlük çıkaran devlet olmuştu. Fakat, uzun bir uyuşmazlık döneminden sonra Türklerin kararlılığı karşısında ısrardan vazgeçti ve görüşmeler Temmuz ortasında son buldu. 24 Temmuz 1923 günü, Türkiyenin bütünlüğünü ve tam bağımsızlığını tanıyan Antlaşma imzalandı ve böylece barış sağlandı.

Mustafa Kemal'in vatanseverce çabalarının bir zaferi olan bu antlaşmada, Millî And'ın öngördüğü sınırlar tanınıyordu. Kapitülasyonlar sistemi bütünüyle kaldırılıyordu ve Türkiyenin tam bağımsızlığına zıt düşecek hiç bir madde bulunmuyordu. Antlaşma, Türkiye ile Yunanistan arasındaki prolbemlere de çözüm getirmekteydi. Türkiye sınırları içinde yaşayan Rum halkının, Yunanistan'daki Türkler karşılığında değiştirilmesi de bu çözümler arasındaydı. Böylece iki ülke arasında sürekli bir barış sağlama yolunda ileriye doğru büyük bir adım atılmış oluyordu.

Türkiye'de, yeni parlamento için seçimler yapılmıştı. Yeni Meclis Mustafa Kemal'i, evrim plânlarını uygulamasında destekleyecekti.

Rauf Bey'le İsmet Paşa arasındaki anlaşmazlığın bir buhran haline dönüşmesi kaçınılmazdı. Gazi, İsmet Paşayı desteklediği için Rauf Bey Başbakanlıktan çekildi. Onun yerine Ali Fethi Bey seçildi. İkinci Büyük Millet Meclisi 11 Ağustos 1923 günü toplandı ve Lozan Antlaşmasını onaylama şerefine nail oldu. 2 Ekim 1923 günü, işgal kuvvetlerinin komutanları ve müfrezeleri Dolmabahçe Meydanından, askeri törenle selamladıkları Türk Bayrağının altından geçtiler ve aynı gün kendi ülkelerine dönmek üzere gemilere bindiler. İngiltere şerefle çekilip gidiyordu.

O bayrak, bir milletin bağımsızlık mücadelesinin ve fedekârlıklarının bir sembolü olarak İstanbul'da (Aya İrini'deki) askerî müzede saklanmaktadır. Bu unutulmaz olayları, Avrupa yazarları «Türk Mucizesi» olarak nitelendirmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET VE SOSYAL DEVRİMLER

29. CUMHURİYET
30. HALİFELİĞİN KALDIRILMASI
31. GÜNEYDOĞU'DA YANGIN
32. GİYİM DEVRİMİ
33. TEKKE'LERİN KAPATILMASI
34. YASAL DEVRİMLER
35. KADINLAR
36. BARUT VE TUNÇ
37. YAZI DEVRİMİ
38. SOSYAL İLKELER
39. KÜLTÜR
40. EKONOMİK SİYASET
41. KAMU SAĞLIĞI
42. DIŞ SİYASET
43. ATATÜRK ANKARA'SI
44. ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ

KISIM 29

CUMHURİYET

Milli İradenin Doğuşu

Mustafa Kemal'in tasarıları, savaş cephelerinde ve uluslararası politikada maddi zaferler kazanmakla sınırlanmış değildi. Vatanının iç huzur ve mutluluğunu sağlamak için de şiddetli bir arzu duyuyordu. Bu da ancak gerçekçi vasıtalarla yaratılabilirdi. O, modern ve müspetçi (pozitivist) bir filozof idi. Doktrinlerinde daima milletin durumunu geliştirmeyi hedef almıştı. Aslında ona bu doktrinleri halk ilham etmişti ve evrimlerini başarmak için gereken gücü de halktan almıştı.

Mustafa Kemal'in insancıl ve halkçı prensipleri, kendisini Milliyetçilik davasına adamadan çok önce kafasında öz olarak yer almış bulunuyordu. Bütün hareketlerinde bu inançlara sadık kalmış ve zamanını uygun gördükçe bunları parça parça uygulamaya koymuştur. Bu yüzden 1919'da Erzurum'da daha sonra kabul edilen temel prensipler arasında şu cümleye yer verdirmiştir : «Milli gücü etken ve milli iradeyi hâkim kılmak temel ilkedir.» Sivas Kongresinde böyle olmuştur : «Mecliste beliren Milli iradenin, vatanın kaderine doğrudan doğruya el koymasını kabul etmek temel ilkedir.» 1921 Anayasasında da böyle olmuş ve açıkça belirtilmiştir ki : «Yönetim usulü, halkın kendi kaderini fiilen kendisinin yönetmesi ilkesine dayanır.»

Ülkeye yavaş yavaş getirdiği rejim Cumhuriyetti. Evrimlerini kabul ettirmek ve padişahlığı kaldırmak için dış tehlikeden ve kara Sultanın vahim faaliyetlerinden yararlanmıştı. O andan itibaren devletin yönetimi gerçekten milletin eline geçmişti ve bu hükümet şekline Cumhuriyet denmekteydi. Mustafa Kemal bunun en kısa zamanda resmen tanınmasını istiyordu.

Bir rejimden diğerine geçmek için arada, uzun veya kısa, bir geçiş dönemine gerek vardı. Ayrıca bu dönemde, istiklal savaşı süresinde de güçlerini muhafaza etmiş olan çok güçlü bir düşmanla, dinî imparatorluğun dünyadaki temsilcileri ile mücadele etmek zorunda kalacaktı. Düşman, devletin dinî yapısında idi. Yüzyıllardan beri hukuk, mahkemelerin idaresi, eğitim ve öğretim, ve hükümet dinin yakın hakimiyeti altında kaldığından, sonuç olarak imparatorluk içinde din adamları müessesesi kökleşmiş ve geniş ölçüde dal budak salmıştı. Camilerde, şeriat mahkemelerinde, dergah ve tekkelerde halk devamlı olarak din adamlarının tesirini hissediyordu.

Padişahlar, din adamlarını İmparatorluk rejiminin ayrılmaz bir parçası gibi korumuşlardı. Bu sınıfın faydalandığı geniş ayrıcalıklar arasında, askerlik hizmetinden muaf tutulmak (bağışık olmak) da vardı. Bu da, hemen hep sefer halinde bulunan Osman İmparatorluğunda, onların gelişmelerine yaramıştı. Gazi, milleti bu etkiden kurtarmaya karar verdi.

Saltanatın kaldırılmasıyle, padişahçı din partisi alarma geçmiş ve kışkırtmalara başlamıştı. Demokratik rejime gerçek ismi olan Cumhuriyet adını vermek ve yaklaşan kargaşayı susturmak önem kazanmıştı.

Mecliste, Hükümetin önerilerine karşı başlayan itirazlar Ali Fethi Bey'in Başbakan oluşundan iki ay son-

ra muhalefet haline dönüşmüştü. Bu muhalefetin ana gayesi Mustafa Kemal'i halk için çalışmaktan alıkoymak, Halifeliği savunmak ve bu makamı devletin en yüksek kurumu haline getirmek idi. İstiklal Harbinde sivrilmiş bulunan ve Mustafa Kemal'in eski arkadaşları olan bazı generaller de ona karşı koymaya karar verdiler ve açıkça cephe almamakla birlikte, karşı gruba geçtiler. Ali Fuat ve Kazım Karabekir Paşalar, politikadan bıkmış oldukları özürü altında, Büyük Millet Meclisinden ayrıldılar ve İkinci ve Üçüncü orduların Müfettişliğine döndüler. Bunu yaparken kendi fikirlerini orduya aşılamak ve onun desteğini sağlamak maksadını güdüyorlardı. Refet ve Nurettin Paşalar da orduya döndü ve cumhuriyet karşıtı gruba katıldı.

Hükümet bu devamlı muhalefet yüzünden güç durumda kalmıştı. Bir çok kere Başbakan Ali Fethi Bey ayrılmak istediyse de istifa etmenin meseleye bir çözüm getirmeyeceği belli idi. Gazi, Muhalefet gücünü daha fazla artırmadan Cumhuriyeti ilan etmenin akıllıca bir hareket olacağı kanaatine vardı. «Milli Sırlar» dediği ve kafasının derinliklerinde yer alan düşünceleri hâlâ gizli tutarak, Fethi Bey'den ve diğer Bakanlardan hükümetten çekilmelerini ve tekrar görev almayı reddetmelerini istedi. Böylece bir buhran ortaya çıkacaktı.

Bakanlar Kurulu tümü ile çekildiğini bildirince, Meclisin çeşitli grupları görev alma girişiminde bulundular. Müzakereler ve tartışmalar, Millet Meclisinin güvenini kazanacak bir listenin ortaya çıkmasına yaramadı.

«Yarın Cumhuriyeti İlan Edeceğiz.»

Gazi, Çankayadaki masasında, Fethi Bey ve İsmet Paşa ile iyi tanıdığı bazı generalleri ve Millet Vekillerini toplamıştı. Bu unutulmaz yemek esnasında ev sahibi dedi ki : «Yarın Cumhuriyeti ilan edeceğiz!..» Bütün konuklar demokratik rejim taraftarlar olduğu için bu kararı alkışladılar. Her birine bu tarihî günde oynayacakları rollerde görev verildi. Karar tam zamanında alınmıştı. Çünkü olması muhtemel şey hakkında kuşkular uyanmıştı. Ayrıca, dört dargın generalin yokluğu ve Rauf Bey, Adnan Bey ve diğer liderlerin bulunmayışı işi kolaylaştıracaktı.

29 Ekim 1923 sabahı, Halk Partisi grubunun, Ali Fethi Bey Başkanlığında bir toplantısı vardı. Aday listesi üzerinde görüşülecekti. Bir anlaşmaya varılamadı. Bunun üzerine, yapılan bir teklif kabul edilerek, parti Başkanı olan Gazi'nin çağırılmasına ve bir çözüm bulmayı üstlenmesine karar verildi. Gazi, toplantıya geldi ve bulmuş olduğu çözüm yolunu takdim etmesi için kendisine bir saat izin verilmesini istedi. Bu bir saat içinde, Gazi biraz sonra meydana gelecek olan olay üzerinde konuşması gereken kişilerle görüştü.

Sonra, parti toplantısına katılarak kürsüye çıktı ve her hükümet kurulması gerektiğinde ortaya çıkan güçlüğün sebebini yürürlükte olan sistemde olduğuna inandığını belirtti. Sistemdeki bu kusuru gidermek için hazırlamış olduğu bir tasarıyı partinin görüşüne sunmaktaydı. Sonra, kürsüden indi ve sekreterlerden birine işaret ederek hazırladığı teklifin okunmasını istedi.

Gizli anlaşmadan haberi olmayanlar muhtemel bakanların isimleri yerine Anayasa değişikliklerini öğrendiler. Anayasanın birinci maddesine sadece şu sözler ilâ-

ve edilmişti : «Türk devletnin hükümet şekli cumhuriyettir.» Diğer maddelerde, Cumhurbaşkanı'nın, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından ve kendi üyeleri arasından seçileceği ve tekrar seçilmesinin mümkün olduğu, Meclise ve Bakanlar Kuruluna başkanlık etme yetkisine sahip olduğu, Cumhurbaşkanının Meclis Üyeleri arasından bir Başbakan atayacağı ve Başbakanın da hükümet üyelerini seçeceği, belirtilmekteydi.

Teklif edilen değişikliklerin kabul edilmesi için dörtbuçuk saatlik bir müzakere gerekti. Bu parti toplantısından hemen sonra, saat 18.00 de Meclis toplantısı açıldı. Anayasa tasarısını inceleyen komisyonun, olumlu raporu gelinceye kadar Mecliste bazı önemsiz meseleler görüşüldü. Komisyonda tasarı metnine sadece bir cümle eklenmişti: «Türk devletinin dini islam'dır.» Meclis Başkanlığı makamında bulunan Başkan Vekili İsmet Paşa, yasayı değiştirme tasarısını oya koydu ve önerge kabul edildi.

Böylece, Türkiye'de 29 Ekim 1923 tarihinde bir cumhuriyet doğuyordu. Devletin resmi adı «Türkiye Cumhuriyeti» olmuştu.

Hemen arkasından, Meclisten bir Cumhurbaşkanı seçmesi istendi. Elbette ki bu, kurulduğundan beri devletin baş sorumluluğunu taşıyan kimse olacaktı. Bu deneyüstü olay, o gece 101 pare top atışı ile millete duyuruldu. İsmet Paşa ilk Cumhuriyet hükümetini kurdu.

Muhalif Hareketler

Padişahçı din partisi, Osmanlı ailesinden (soyundan) birini Halife ünvanı ile devletin başına getirme umudunu yitirdiğini hüzünle gördü. Bazı önemli İstan-

bul gazeteleri Cumhuriyetin ilânının bu kadar aceleye getirilmiş olmasını tenkit ettiler. Cumhuriyetin kafa değişikliği getirip getirmeyeceği, Bakanlar Kuruluna girecek kişilere birer devlet adamı kafası verip veremeyeceği soruluyor ve devlete adını vermiş olanların, bu kadar çok savaştan sonra yoksulluk içinde kalmış olan memleketin güç durumuna çözüm getirip getiremeyecekleri sorusu ortaya atılıyordu. Milli Önder'in onları hayal kırıklığına uğrattığı belirtiliyor, en büyük ruhlu adamların bile kişisel güç kazanmanın çekiciliğine karşı koyamadıkları yazılıyordu.

Yeni rejime özellikle onu ilân edip başına geçen adama karşı düşmanlık besleyen, Rauf Bey dahil, bazı kimseler başına demeçler veriyordu. Rauf Bey, Gazi'yi kastederek genel bir ifadeyle «Sorumsuz kişiler» diyordu, Kısacası, Rauf Bey ve diğer hoşnut olmayan kişiler Gazi'nin, aceleye getirerek en eski devrimci arkadaşlarına danışmadan aceleye getirerek padişah kelimesi yerine «Cumhuriyet» kelimesini koyduğunu ve bu suretle Sultanın tahtına oturduğunu ifade etmek istiyorlardı.

Mustafa Kemal, eski arkadaşları tarafından, gizlilik ve iki yüzlülükle kınanmaktaydı. Ancak, hepsinin gerçek düşüncelerini önceden bildiği için, onlarla açıkça konuşamazdı. Eğer bunu yapmış olsaydı, arkadaşları demokrasiye giden yola engeller koyarlardı.

Kâzım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Ali Fuat Paşa, Adnan Bey, Rauf Bey ve diğer ileri gelen kişiler ile «Tanin,» «Vatan» ve «Tevhid» gazeteleri Halifeliğini devamı için bir kampanya başlattılar. Çünkü, yeni Cumhuriyet Halifeliğin kaderini kararsızlık içinde ve boşlukta bırakmıştı. O sıralarda, Halife, çok sayıda mânâlı ziyaretler kabul etmekte ve bir çok gazeteye demeçler vermekte idi.

Bir ara Abdülmecid'in istifa edeceği söylentisi çıktıysa da, sonradan yalanlandı. Müslümanlar tarafından «İstemeyiz» denmedikçe, şu sıralarda İslâmiyetin bütün umutlarının kendisinde toplandığı bir zamanda, onun yerini terkedemeyeceği, yazılıyordu. Osmanoğullarının babadan kalma mirası ve Milletin maneviyat hazinesi olan Halifeliğin devlet içindeki yetkilerinin en kısa zamanda belirlenmesi, isteniyordu. Halifeliğin kaldırılacağı yolundaki söylentilerin vatanseverlikle bağdaşamayacağı, çünkü bunun Türk Dünyası için, kendi eliyle kendi canına kıymak demek olacağı ileri sürülüyordu.

KISIM 30

HALİFELİĞİN KALDIRILMASI

Halife Abdülmecid Efendi

İstanbuldaki İmparatorluk konutlarının en görkemlisi olan Dolmabahçe Sarayında oturan Halife Abdülmecid Efendi, dünyalık yetkileri alındığı ve hatta belli ayrıcalıkları bile kaldırıldığı halde, Halifeliğin itibarına geçmişteki parlaklığı kazandırmak için gayret sarfetmekteydi. İstanbuldaki bu gösterişli sarayın çevresine zenginlik katması için, yakındaki Yıldız Sarayından değerli sanat eserlerinin hepsini getirtmişti. Kısıtlanmış gelirinin izin verdiği derecede, etrafında, mabeyinciler, yaverler ile sarayın tam kadrosunu toplamıştı. Halifeliğin önemini canlandırmaya ve devam ettirmeye hazır olduklarını göstermek için çevresinde gruplanmış bulunan yabancı diplomatları, emekli devlet adamlarını ve yüksek din görevlilerini kabul ediyor ve onlarla görüşüyordu.

Yeni Halife, şiirle ve her şeyden fazla da, oldukça beceri gösterdiği resimle ilgilenen bir şahıstı. İslâm dünyasının uzak şehirleri ile geniş ölçüde mektuplaşmakta ve mektuplarını «Allahın Elçisi, Abdülaziz Han Oğlu Abdülmecid» sözleriyle imzalamaktaydı. Oynadığı rolüne uygun olarak Fatih Mehmet tarzında bir cübbe giyerek ve bir sarık takarak Cuma Selamlığına katılmayı tasar-

ladı ve buna izin istedi. Elbette ki bu şekilde bir kıyafete bürünmesine izin verilmedi.

Bu gelenekci törene giderken beraberinde süslü mufızlar ve büyük bir maiyet bulunduruyordu. Seçilen camiye deniz yolundan gitmek gerektiği zaman saray dolaplarından bulup çıkardığı altın işlemeli üniformaları giyinmiş kürekçilerin çektiği, altın yaldızlı, lüks bir kayığa biniyordu. Yakın akrabası olan Padişahların âdetlerinin aksine meraklı seyircilerine babacan selamlar ve gülümsemelerle karşılık veriyordu. Debdebe doğuda daima itibar görmüştür ve bu önemli kişi de, güzel görünüşü ve mağrur tavırlarıyle, bir esrar halesi ve mistisizm ile çevrili olarak, arkasında din büyükleri, genç sultanlar ve askerlerle dolu etkili ve kendisine karşı saygılı bir toplulukla giderken çevresinde hürmet ve hayranlık uyandırıyordu.

Abdülmecid Efendi, önceleri, Müslüman papalığını elde etmiş olmaktan huzurlu bir mutluluk duymuştu. Fakat sonra, kendini entrikacılar, hocalar ,saray mensupları ve güçlü bir gerici parti ile çevrilmiş buldu. Ama bu saraylı ressamın içindeki atadan kalma hükmetme özlemini uyandıran, her halde meşhur generallerin ve milliyetçi komutanların açıkça gösterdikleri itaat ve bağlılık olmuştur. Üç yüz milyon Müminin moral desteğinin ona dinsiz milliyetçilere karşı koymak için yeterli gücü sağlayacağına inanmış olmalıdır.

Halifeliğin Sonu

Gazi, evrimlerinin başarı silsilesinde Halifeliğin kaldırılmasına öncelik vermek için bir plan tasarladı. Bunu, dinin devletten ayrılması, Din işleri Bakanlığının kal-

dırılması, şeriat mahkemelerinin ve şeriat kanununun kaldırılması takip edecekti.

Bu mesele dikkatle ele alınmalıydı. Eski Başkent İstanbul'da çıkan ve muhalif kafalarla dinî kışkırtmaların aynası olan bazı önemli gazetelerin açtığı yazılı kampanyanın şiddeti Gazi'nin işine yaradı. Bu gazeteler, Abdülmecid Efendiyi savunan Ağa Han ve Emir Ali gibi Müslüman şahsiyetllerin mektuplarını yayınladılar. Bu mektuplarda İslâm Hukuku hakkında Türk Hükümetine ders veriliyor ve dinî kurumların devam etmesi isteniyordu.

Bu mektuplar, Ağa Han'ın Emir Ali'nin ve onlara yazma ilhamını veren çevrelerin umduklarının aksine tepki yarattı. Bunun ve daha önceki olayların sonucu olarak, Büyük Millet Meclisi, İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi göndermeye karar verdi. Bu bir adalet organı idi ve ülkenin iç güvenliğinin tehlikeye düştüğü hallerde ilgili yerde kuruluyordu.

Gazi, Ağa Han'ı ve Emir Ali'yi sert bir şekilde kınadı. Ne hakla kendilerini Türkiye'ye akıl verecek kimseler arasına sokuyorlardı? Milyonlarca Müslümanı istiklallerinden yoksun kılmış İngiliz İmparatorluğunun kayıtsız şartsız uşağı olan Ağa Hanın sözleri ne değer taşıyabilirdi ki? Türkiye, Dünya Harbine girerken ve Padişah ve Halife V. Mehmet Kutsal Harp sancağını açtığı zaman, III. Ağa Han şimdi savunmasını yaptığı o Müslümanlığın ve o Halifenin çağrısına kulak vermemişti. Tam aksine, İngilterenin yanında savaşmak için Hindistandaki İslâm Konseylerini teşvik etmiş ve Müslümanlara, Halifeye karşı savaşan ordulara katılmaları yolunda öğüt vermişti. Bu Hintli lider, İmparatorluk efendilerinin yardımı sayesinde hoşça bir ömür geçirmekteydi. Uluslararası At

Yarışı Kulüplerinin centilmenleri arasında görünürdü ve Majestenin Hükümetiyle temas kurduğu Londra Sosyetesinde olduğu gibi Paris Sosyetesinde de tanınmış bir isimdi.

1924 yılı başında, Halife hükümetin verdiği ödenekle yaşama düzeyini muhafaza edemediğini belirten bir yazıyı genel sekreteri vasıtasıyle hükümete göndermiş ve Halifelik bütçesinin gözden geçirilmesini istemişti. İsmet Paşa bu yazının kapsamını bir Harp Oyununu görmek maksadıyle İzmir'de bulunan Gazi'ye iletti. Başbakan hemen cevabı aldı. Bu cevapta Halifenin Milli Hükümetle yazışmasında sekreterini kullanması bir hakaret olarak yorumlanıyordu. Devlet Halifenin gösteriş arzularını karşılayabilecek durumda değildi, ona ancak yeterli bir hayat seviyesi sağlayabilirdi. Gazi, «Halifenin makamının bizce, olsa olsa tarihî bir anı olmaktan öteye bir önemi olamaz» diyordu.

Gazi, askeri tatbikatlar esnasında, adeti olduğu üzere, subaylar ve askerlerle yakın temasta bulunurdu. İzmir'de de, Halifeliğin kaldırılması imkânı üzerinde ordunun duygu ve düşüncelerini öğrenmek için, içinde bulunduğu fırsattan faydalandı ve askerin buna karşı koymayacağını anladı. İsmet ve Fevzi Paşalarla, Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa da harp oyununu izlemekte idiler. Mustafa Kemal onlara gizli düşüncelerini açtı ve Halife ile dinî işler hakkındaki görüşlerini anlattı. Böylece, Halifeliğin en kısa zamanda kaldırılmasını kararlaştırdılar.

Meclis oturumları 1 Mart 1924 günü başladı. Gazi, Türk hayatı üzerindeki dinî hakimiyete karşı taarruzunu anahatlarıyle hazırlamış bulunuyordu. O gün yaptığı konuşmada, özellikle, o zamana kadar hocaların yöneti-

minde bulunan hukuk ve milli eğitimin yenileştirilmesi üzerinde durdu.

O açış oturumunda bütçe üzerinde görüşme de vardı. Üyeler, özellikle, Osmanlı hanedanına hükümetçe yapılan ödenekler ile Din İşleri (Şeriye) ve Vakıflar (Evkaf) Bakanlıklarının bütçeleri konusunda uzun tartışmalara daldılar. Mustafa Kemal'in isteği üzerine madde üzerinde konuşmakla görevlendirilen üyeler bu bütçelerin fazla olduğunu bildirdiler.

3 Mart günü, onaylanmak üzere meclise üç önerge verildi. Bunlarda Halifeliğin kaldırılması ve bütün Osmanlı hanedanı mensuplarının yurt dışına çıkarılması, Din İşleri ve Vakıflar Bakanlıklarının kaldırılması ile eğitim ve öğretimin birleştirilmesi teklif edilmekteydi. Tartışmalar beş saat kadar sürdü ve sonuç olarak, büyük evrimler dönemini başlatacak olan bu önemli yasalar onaylandı.

Vakıflar

Vakıflar, şahıslar tarafından vasiyet edilerek dini maksatlara hizmet etmek niyetiyle bırakılan malların yönetiminden sorumlu kurumlar idi.

Türklerin insancıl ruhlu olduklarına iyi bir tanık olan bu malların geliri bakım evlerini hastaneleri ve diğer yardım kurumlarını desteklerdi. Vakıfların kötü idaresi onları mâli yönden perişan etmiş ve bunun sonucu elde edilen gelirleri azalmıştı. Şimdi, vakıflar Başbakanlığın emrindeki bir genel müdürlük tarafından yönetilmektedir.

Medreseler

İlkokullardaki öğretim mevkilerini işgal eden, dini faaliyeti yöneten ve adalet dağıtan büyük sayıdaki din adamlarının öğretim kurumları olan «Medreseler» bütünü ile kapatıldı. Artık, eğitim ve öğretim laik olacak ve Batı metodlarını kullanan Milli Eğitim Bakanlığının sorumluluğunda bulunacaktı.

Bu kararların alındığının ertesi günü, Halife Abdülmecid, İsviçre'ye gitmek üzere Türk hudutlarını geçiyordu. Bir kaç gün sonra, diğer hanedan üyeleri de Türkiyeden uzaklaştılar. Osmanoğullarının tarih boyunca çizdikleri yol, dolaşıp aynı yere gelerek sona ermişti.

Halifeliği Diriltme Çabaları

Sultanlığın (saltanatın) kaldırılmasından sonra, Gazi'ye, uzak ve yakın Müslüman ülkelerden Halifenin tahtına oturması için, Müslüman halkın dilekleri ulaştırılmıştı. Antalya Millet Vekili Şeh Rasih Efendi, Hindistandan dönüşünde, ziyaret etmiş olduğu Müslüman ülkelerin yetkili gruplarından aynı teklifi getirmişti. Mustafa Kemal, bu sevgi gösterisinden memnun olduğunu söyledi ve dedi ki : «Başlarında Kral ve İmparatorları bulunduğu halde, beni Halife yapmak isteyenler buyruklarımı yerine getirebileceklermi? Bu duruma göre, yapacak işi ve anlamı olmayan gölgemsi bir makama oturmak gülünç olmaz mı?»

Çok uzaklarda kalmış bir akşam vakti, arkadaşları, askerî okul öğrencisi olan Mustafa Kemal'i, çok kere yaptığı gibi, dizlerinde açık bir kitap otururken bulmuşlar ve sormuşlardı ona: «Derslerine neden kendini bu kadar harcıyorsun?» Sarışın öğrenci cevap vermişti :

«Büyük adam olmak istiyorum!» «Sakın Padişah olmak istemeyesin?» diye gülerek konuşmuştu arkadaşları. «Hayır» demişti o zaman. «Ben kendim olmak istiyorum.» Aradan bir çok yıl geçmişti ve bütün bu zaman süresince Mustafa Kemal prensiplerine sadık kalmıştı. Hiç bir ihtiras onun düşünce şeklini değiştirememişti ve onu gerçekliliğinden ayıramamıştı.

Cumhuriyet Anayasası ve Güçler Birliği

Yeni devletin açıkça ortaya konmuş bir anayasaya ihtiyacı vardı. Artık Cumhuriyet ilan edilmiş olduğuna göre bu yapılabilirdi. 20 Nisan 1924 de yeni Anayasa 1921 Anayasası temel alınarak hazırlanıp onaylandı. Gazi'nin temelde Cumhuriyete vermek istediği laik özelliğe zıt düşen bazı maddeler değiştirilememiş ve sağ kanadın isteği üzerine bazı ilaveler yapılmıştı. Meselâ, «Türk devletinin dini İslamdır.» ve millet vekillerinin içecekleri andla ilgili maddede «Vallahi! Billahi!» kelimelerinin bulunması gibi.. Zamanın şartları gerektirdiği için laik bir devletin anayasasına konmak zorunda kalınan bu maddeleri değiştirmek yıllar sonra, 1928 de mümkün olabilmiştir.

Anayasanın dikkat çeken yanı onun Güçler Birliği denen sisteme dayanmasıdır. Gazi bunu savunurdu. Bütün güç Büyük Millet Meclisinde toplanmıştır. Meclis, çok özel durumlarda yeni seçimlere gitme kararını kendisi vermedikçe dağıtılamaz. Büyük Millet Meclisi, yürütme gücünü, Meclis tarafından seçilen Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanınca seçilen Bakanlar Kurulu aracıyle kullanır. Devlet Başkanının veto etme hakkı çok kısıtlıdır.

Siyasal Bilgiler Öğretmeni

Mustafa Kemal'in gelecekte yavaş yavaş uygulamaya koyacağı evrimlerin özenle incelenmesi gerekmekteydi.

Millete Halk Partisinin ne mânâya geldiğini öğretiyordu. Diğer ülkelerde farklı sosyal sınıflar olduğunu ve bu yüzden her sınıfı temsil eden çeşitli siyasî partiler kurulduğunu anlattı. Halbuki Türkiyede ise milletin büyük çoğunluğunu köylüler oluşturmakta ve büyük arazi sahipleri sınıfı bulunmamaktaydı. Büyük sermaye sahipleri de bulunmadığı için, ekonomik faaliyetin temeli küçük iş sahiplerine ve küçük sanayicilere dayanmaktaydı. Bu durumda Türkiye'de kapitalizm halk düşmanı sayılamazdı. O zamanki atölyeler bir kaç işçi kullanmakta ve işçi miktarı binlerle sayılmaktaydı. Ama, daha fazla atölye, fabrika ve imalathane açıldıkça, ilerde, on binlerce işçiye ihtiyaç duyulacaktı. İşçi ve köylü sınıfları, iş adamları ve sanayicilerle birlikte Halk Partisinin temelini oluşturacaktı. Eğer millete Mustafa Kemalin gözü ile bakılırsa, her kes Halk Partisinin bir parçası olarak görülebilirdi. Bunun için tek bir parti yeterli idi. Bu parti, daha ziyade halka, yoksun bulunduğu politik eğitimi veren bir okul olacaktı.

Diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiyede de, üstün eğitimlerinden yararlanarak buna sahip olma imkanı bulamayanlara hakim olacak sınıflar vardı. Fakat bu sınıfların Gazi'nin kurmakta olduğu Cumhuriyette yeri yoktu. Zadegan zümresi ülkeden sürülmüştü, din adamlarının politik etkisi sistemli olarak yok edilmekte idi ve Gazi orduyu bütünü ile politikadan uzak tutmaya ilk planda yer verdiği için militarizm yok olmuştu.

Hâlâ ortada duran engel eğitim konusu idi. Fakat o da yakında kalkacaktı. Mustafa Kemal, doğada örneği

bulunmayan eşitliğin sağlanabileceğini umuyordu, fakat okuma bilmeyenlerle yüksek tahsil yapanlar arasındaki fark azaltılabilirdi.

Muhalifler Yine Sahnede

Ankara'ya dönüşünde, Rauf Bey ile doktor Adnan'ın, bu defa onu istasyonda karşılamaya gelmediklerini farkedince şaşırmıştı. Bir kaç gün sonra General Kâzım Karabekir'in askerî ödevlerinden çekildiğini duydu. General Ali Fuat'ın kente geldiği haberini alınca, yaverlerinden birini göndererek, onu Çankayada yemeğe davet etti. General bu çağrıya gelmedi, üstelik Rauf Beyle buluştu, sonra da, Genelkurmaya giderek İkinci Ordu Müfettişliğinden istifasını verdi. General Ali Fuat faaliyetini yasama alanında devam ettirmeyi tercih ettiğini bildirmişti O ve Karabekir, ikisi de Parlamento üyesi idiler.

Bu manevraların bir mânâsı vardı ve arkasından tasarlanmış bir plan ortaya çıktı. Muhalefetin önderleri siyasî bir parti kurmayı düşünmüşlerdi. Mustafa Kemal'e karşı olan generaller de ordudaki etkilerinin sağlam temellere dayandığına inanıyorlardı. Sivil arkadaşları Meclis içinde aktif bir kampanya başlattıklarından ve böylece kesin bir taarruza geçmek imkânı doğduğundan, hep birlikte Meclise dönmeyi kararlaştırmışlardı.

Lozan'da kabul edilmiş bulunan Türk-Rum halklarının değiştirilmesi, karşılaşılan büyük güçlükler sebebiyle, pek iyi yürütülemiyordu. Yunanistandan Türkiye'ye aktarılması gereken yüzbinlerce insan vardı ve bunlar, toprak, mesken hayvan ve alet-avadanlık sahibi oluncaya kadar desteklenmeliydi. Bu konu, Mecliste, sorumlu bakanlığın ve bütün kabinenin idaresi üzerinde eleştirmelere vesile oldu.

Muhalefet bu konu ile ilgili olarak Hoca Esat Efendinin eliyle, 1 Kasım günü cevaplandırılması gereken bir soru önergesi vermişti. O güne kadar, Gazi orduyu siyasi yörüngenin dışında tutmak için bazı önlemler almaktaydı. Genç Türkler zamanında olduğu gibi, ülkelere ve programlara dayanmayıp da şu veya bu grubun çıkarına yarayan politikaların, cumhuriyetin gelişmesine zarar verecek ve evrimlerin güçlenmesini durduracak bir tehlike haline geldiğini görüyordu. Bu sebeple, aynı zamanda Millet Vekili de olan askeri komutanlara askerlikte yasama ödevi arasında bir seçim yapmaları bildirilmişti.

Mustafa Kemal, 1 Kasım 1924 günü, Meclisin yıldönümü olması sebebiyle oturumu açtı. Cumhuriyet idaresi bir yaşını doldurmuş bulunuyordu. Gazinin enerjik önlemleri sayesinde bu süre içinde ciddi bir politik karışıklık çıkmamıştı. Kökleşmiş geleneksel rejimlerden sonra iktidara gelip de istikrarı sağlayıncaya kadar güçlü politik karışıklıklara, karşı hareketlere ve sık sık siyasi iktidar değişmelerine uğramayan pek az devrim görülmüştür. Kemalist devrim, bir çok bakımdan demokrasiyi ve insan haklarını sağlama amacıyla bir hanedanı ve bazı sınıfları iktidardan uzaklaştıran Fransız devrimine benzemektedir. Çünkü Fransa devrimi de Milli Meclis, Yasama Meclisi, Fransa Cumhuriyetini ilan eden Konvansiyon (Kongre), tedhiş hareketleri, Direktuarlığın (Beşler İdaresinin) karışık yılları, 1804 de Napolyon'un İmparatorluk tahtına oturması, sonra İkinci Cumhuriyet ve 1870 deki Üçüncü Cumhuriyete kadar süren istikrarsızlık gibi, İhtilalin başlangıcından sonra 80 yıl devam eden bir sürü aşamalardan geçmek zorunda kalmıştı. Rus devrimi de çeşitli hareketlere bağlı olarak bir çok iktidar değişmesini önleyememişti.

Tarihin dikkatli bir seyircisi olan Gazi, büyük halk devrimlerinin böyle öldürücü sonuçlarına uğramamak için bazı önlemler aldı. Eğer o başarılı olmuşsa, millet daha fazla acı çekmekten kurtuluşunu ona borçludur. Yıllar sonra, Cumhuriyet tarihinin akışı içinde, Gazi'nin hareketleri bazen sert, hatta zalimce görülebilir. Ancak, o günün şartları altında onu zorlayan sebepler tahlil edilince, Mustafa Kemal'in, milletin ve halkın yüksek yararlarını ön planda tuttuğu anlaşılır. O zaman halk onu anlayamamışsa bile, bu böyledir.

Sonradan gensoruya çevrilen soru önergesi üzerindeki görüşmeler 5 Kasım günü başladı. Hücumların önderliğini yapan Rauf Bey, göçmenlerin yerleştirilme şekli, savaş halinden barış durumuna geçmekte olan ordu için neler yapıldığı ve kahraman askerlerin bakım ve muhafazası için ne gibi tedbirler alındığı hakkında hükümetin bilgi vermesini istedi. Bu soruyu basamak yaparak, memleketin yıllarca süren savaşlar içinde ve kötülükleri kabul edilmiş bulunan önceki hükümetlerin yönetimleri altında kan ağlamış olduğunu anlatmaya başladı. Halbuki ülkenin en verimli bölgeleri, işgal altında harabeye dönmüş, şehirler yıkılmıştı. Bu kadar kısa zamanda, onların yeniden imarı ve üretimlerinin eski haline getirilmesi gibi böyle muazzam bir işi başarmak imkânsızdı.

Rauf Bey, geniş ayrıntılara giren konuşmasından sonra, daha üst düzeye atladı ve «bazı arkadaşları» suçlayarak, Meclisi haklarından yoksun bırakacak bir yol üzerinde gidildiğini söyledi. Ne Padişahlık ne de Halifelik yanlısı olmadığını, fakat bu makamların yetkilerini ele geçirme emaresi gösteren otoritelere karşı olduğunu ilave etti. Gazi'den söz ettiği belli idi ve kendince, onun dik-

tatör olma hırsı taşıyabileceği tehlikesine, milletin dikkatini çekmek istiyordu.

Rauf Bey konuşmasını şu cümle ile bitirdi : «Allah vatanımı milletimi ve hepimizi korusun!»

Hükümet lehine ve aleyhine bir çok kimse konuştu. Başkanın müdahalesi ile sorumsuzca davranışlar tartışmalar ve hakaretler güçlükle önlenebildi. Sonunda, İsmet Paşa kabinesi güven oyu aldı. Meclisteki bu mücadeleye paralel olarak, hükümetin düşmesini isteyen gazeteler de yorulmak bilmeden hücum edip durmaktaydılar. Buna karşı koyan millet vekilleri, gizli kuvvetlerin verdiği gizli emirlere düşünmeden itaat eden kurnaz uşaklar olarak adlandırılıyordu. Mustafa Kemal yan tutmakla suçlanıyor ve ödevleri hatırlatılarak tehdit ediliyordu : «Yarın, çok geç olabilir.» İsmet Paşa, basının okları için özel bir hedef olmuştu. Tanin Gazetesi diyordu ki: «Halk Partisinin ve İsmet Paşa Hükümetinin memlekete gösterdiği yüz çirkindir.»

Rauf Bey ve yandaşları siyasi bir parti kurmaya karar vermişlerdi. İsmet Paşa hükümetini ve Mustafa Kemal'i aynı safta suçlayan gensoruları onların Halk Partisi mensubu olarak gösterdikleri son faaliyet oluyordu. Yeni Parti «Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası» (İlerici Cumhuriyet Partisi) adını aldı. Bütün muhalifler ve gericiler ile, bu safta yer almadığı halde Gazi'ye hasımlık duyan politikacılar yeni partiye doluştular. İlkeleri arasında, partinin dinî fikirlere ve inançlara karşı saygılı olduğu da belirtilmekteydi.

Adım atılmıştı. Şimdi sayılamayacak kadar çok molla, şeyh, hoca, emir ve bütün tarikat ve mezhep örgütleri dini inançlara ve Kur'an-ı Kerim'e sadık bir partinin ku-

rulduğu hakkındaki bu hayırlı haberi memleketin dört yanına yetiştirebilirlerdi. Gazi Nutuk (Söylev) adlı kitabında der ki : «Bu bayrak, yüzyıllardan beri, cahilleri, mutaassıpları (bağnazları) ve boş inançlara saplanmış olanları aldatarak özel çıkarlar sağlamaya kalkışmış kimselerin taşıdıkları bayrak değilmi idi? Türk milleti yüzyıllardan beri, sonu gelmeyen yıkımlara, içinden çıkabilmek için büyük fedakarlıklar isteyen pis bataklıklara hep bu bayrak gösterilerek sürüklenmemişmiydi?»

Siyasî buhran tehlikeli bir şekil alıyordu. Gazi, böyle karmaşık bir durumda, Rauf Bey'in ve daha bir çoklarının kişisel düşmanı haline gelen ve muhalefet partisi ile basın tarafından akla gelen her türlü hata ile suçlanan İsmet Paşa'yı politik arenadan uzaklaştırmanın iyi olacağını düşündü. İsmet Paşanın o sıralarda hasta olması, 21 Kasım 1924 günü Ali Fethi Bey hükümetinin kurulmasına fırsat verdi. Sevimli bir kişiliğe ve halkın desteğine sahip olan Ali Fethi Bey, bir süre için siyasî heyecanı yatıştırabilirdi.

KISIM 31

GÜNEYDOĞU'DA YANGIN

Musul Meselesi

Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkiler Musul meselesinden dolayı son derece gerginleşmişti. O kadar ki, Majestelerinin Hükümeti, Türk birliklerinin «Brüksel Hattı»nın öte tarafına tecavüz ettiği iddiası ile, Cumhuriyet hükümetine bir ültimatom göndermişti. Brüksel hattı, iki devlet arasında daha önce yapılan bir anlaşma ile Türkiye ve Irak arasındaki geçici hududu çizmekte idi. Türkiye, bu ültimatoma soğuk bir cevap verdi. İngiliz baskısına boyun eğmektense gerekirse harbe gitmeye bile hazırdı.

Musul, Türk dış siyasetinin temel taşı olmakta devam ediyordu. İngiltere, Lozan'da, kendisi için son derece önemli olan bu meselenin çözümünü sonraki bir zamana bıraktırmayı başarmıştı. Bu anlaşmazlık bölgesi büyük petrol rezervlerine sahipti. Ayrıca, eski Asur ülkesinin orta yeri olan Mezopotamya'nın bu kesimi gerçek bir stratejik değer taşımaktaydı. Çünkü, İngiltere İmparatorluğu Filistin ile Hindistan arasındaki ulaştırmanın güvenini bu bölgeden sağlamaktaydı. Planlarını gerçekleştirmek yolunda İngilterenin ne kadar ısrarlı davrandığı genellikle bilindiği için, Türkiye hasımdan inatçı bir savaş bekleyebilirdi.

İngiltere, Dünya Harbinden sonra, Osmanlı devrinin, himayesi altına almayı başardığı kalıntılarından Filistin, Hicaz, Ürdün, Suudi Arabistan ve Irak'ı meydana getirmişti. Böylece, Akdeniz ile Basra Körfezi arasında serbestçe ulaştırma imkânını elde etmişti. Mezopotamyanın büyük kısmını kapsayan Irak, Kuzey sınırı için Türkiye ile mücadele etmekte idi.

Bu mücadelenin, geç de olsa, İngilterenin çıkarları yönünde sonuçlanması kesinlikle gerekliydi. Nasıl olsa genç Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ölüm kalım bunalımları içinde kalacaktı. İngiltere, istediği bölgeyi Türklerin terketmesi için, bu bunalımlardan kurnazca yararlanacaktı.

Nasturi Ayaklanması

Irak'ın koruyucuları, geçici hudutların yakınındaki Türk topraklarında yaşayan Nasturilerin ayaklanması ile ilk fırsatı yakaladılar. Düzeni sağlamak için kuvvet gönderilmiş ve görünüşe göre bu kuvvetlerin bir kısmı suçluları takip ederken hududu geçmişlerdi. Bu da, İngiliz ültimatomuna ve Türk cevabına sebep olmuştu.

Türk uyruklu Nasturi Hristiyanları, başlangıcı Hristiyanlığın ilk dönemlerine V nci Yüzyıla kadar uzanan, Constantinopl (İstanbul) Patriği Nastoriyus'un kurduğu bir mezhebin üyeleridir. İsa üzerine kurulmuş olan mezhepte, Meryem için «Meryem Ana» veya «Tanrının Anası» adını kullanmak yasak edilmiştir. Çünkü, İsa'nın, Tanrı olmayıp, yetişkin bir erkek olarak ve Kutsal Kitapla birlikte bir anda yaratıldığına inanılır. Nastoriyus'un fikirleri, zamanında bir fırtına koparmış, kendisi de sistemi de Hiristiyanlığa aykırı olarak ilan edilmişti. Nastoryus'un kuramlarını inkar etmeyenler baskı ve zulüm

görmüştü. Bunlar, Mısıra ve halen yaşadıkları Güneydoğu Anadoluya göçettiler ve hatta Çin'e kadar uzandılar.

Kürt Ayaklanması

Cumhuriyet ateşle denemeden geçmekteydi. 17 Şubat 1925 günü Güneydoğu Asya illerinde ciddi bir ayaklanma baş gösterdi ve bir kaç gün içinde tehlikeli bir şekilde gelişti. İsyan, denizden ve önemli kentlerden uzakta bulunduğu için, İmparatorluk idaresinin varlığını hiç hissettirmediği yerlerde, Türkiyenin en geri kalmış bölgesinde başlamıştı.

Bölge arazisi son derece dağlıktı ve vahşiliğiyle ün yapmış olan halkı temelde göçebe, çoban ve mücahitlerden oluşmaktaydı. Aşiret reisleri ve ağalar hatırı sayılır derecede bağımsızdı ve kendi hesaplarına vergi toparlardı. Tek kelimeyle, halk, imparatorluğun doğusunda uygarlık dünyasından kopmuş ve bilimin gelişmesinden habersiz olarak bütünü ile Orta Çağlarda yaşamakta idi. Padişahlar, Doğu illerindeki Hristiyan uyruklarının fesatlıklarını cezalandırmak için Kürtleri kullandığından, Ermenilere ve Nasturilere karşı yaptıkları savaşlarla bu halkın taassubu canlı tutulurdu.

İmparatorluğun doğusundaki halk genel olarak bilinirse de, Anadolunun bu parçasında söz götürmez bir Türk çoğunluğu yaşamaktadır ve bu Türkler Kürdistan denen bölgede doğdukları için kendilerine Kürt derler.

Lozan Barışı, Müttefiklerin propoganda ile Güneydoğu Anadoludaki derebeylerinin kafalarına soktuğu bağımsızlık hayallerini yıkmıştı. Gerçekte Cumhuriyet yönetimi, aşiret reislerinin daha önceleri devletin müdahalesine izin vermedikleri bölgelere hakim olmağa başla-

mıştı. Ankara hükümetinin, din düşmanlığı olarak nitelendirilen laik eğilimleri, Padişahlığın ve hele Halifeliğin kaldırılması ve alınan diğer tedbirler, 20 nci Yüzyıldan çok uzakta kalmış bulunan Doğu Anadoludaki Halk arasında kızgınlık yarattı. Hocaların yakınmaları oralarda da duyuldu. Kutsal Din, Ankaradaki dinsizler tarafından saldırıya uğramıştı. Bunlar hiç şüphesiz Müminleri şapka giymeye zorlayacaklar, onları «Kafir köpekler»e çevirecekler ve kadınlarını yüzü açık olarak dolaşmaya zorlayacaklardı.

İlerici Cumhuriyet Partisinin Etkisi

İlerici Cumhuriyet Partisi kurulup da dinî inanışlara saygılı olduğunu bildirince gizli heyecanlar açığa vuruldu. Yeni partinin liderleri, ülkenin hayatında son yıllarda oynadıkları önderlik rolü ile çok iyi tanınmış kişilerde özellikle Kâzım Karabekir Paşa, Ermenilere karşı savaşında doğu illerinde ün kazanmıştı.

Parti, doğu illerine temsilciler göndererek yoğun bir kampanyaya başladı. Bu suretle Müslümanlığın savunucusu olarak bayrak açan İlerici Cumhuriyet Partisi mürtecilere de kanat gerdi. Büyük bir şiddetle başlayan bu akım bütün ülkeye yayılabilir ve onu tehlikeli bir duruma sokabilirdi. İngiltere beklediği fırsatı yakalamıştı ve bunun için de hudutlarda patlak vermiş olan yangının üzerine körükle gitti.

Ayaklanma, Doğu Anadolu'da büyük prestij kazanmış, Sait adında, din bilgisi kuvvetli ve bir tarikatın da başı olan bir şeyh tarafından yönetilmekteydi. Ağaların ve aşiret reislerinin çoğunu peşine takmıştı. Bunlar kısa zamanda önemli şehirleri ele geçirdiler. Düzenli ordudan bir çok tümenin olay bölgesine son süratle sevki gereki-

yordu. Ancak, mesafenin uzaklığı, kış ortası olduğu için havanın kötülüğü ve yol olmayışı gibi sebeplerle bu birliklerin hedeflerine varmaları gene de uzun zaman aldı.

Önlemler

Şeyh Sait isyan bayrağını açtıktan iki hafta sonra, Büyük Millet Meclisi, Vatan Hainliği Kanununda teklif edilen bir değişikliği onayladı. Dine dayalı dernekler kurmak yasaklanmıştı. Bu topluluklara katılan veya hükümet şeklini değiştirmeye yeltenen herkes vatan haini kabul edilecekti.

Başbakan Ali Fethi Bey durumun gerektirdiği enerji ile hareket etmiyordu ve bu sebeple de Mecliste eleştirildi. O istifa edince yerine, radikal tedbirler almaya hazır olan İsmet Paşa getirildi. Büyük sosyal devrimlerde görüldüğü gibi, hükümet yönetimini ardarda üstlenenler aşırı eğilim taşıyanlar olmuştur ve bu eğilim, sadece sağ kanattakilere değil ılımlı devrimcilere de karşı koymuştur. Kemalist devrimde de böyle oldu. İsmet Paşa ikinci defa iktidara geçince, devrimi bütünü ile kabul etmeyenlere karşı bir mücadele başladı. 4 Mart 1924 günü, Lozan Antlaşmasının yapıcısı olan adamın, İsmet Paşanın yeniden iktidara geldiğinin ertesi günü Dirlik ve Düzenliği sağlama Yasası (Takrir-i Sükun Kanunu) ilan edildi. Bu yasa, hükümete, yıkıcı faaliyetleri önlemek için doğru bulduğu önlemleri alma yetkisi vermekteydi. 7 Mart günü, iki İstiklal Mahkemesi kuruldu : Bunlardan biri Başkentte kalacak, diğeri de doğu illerine gidecekti.

Ayrıca, hemen kısmi seferberlik ilan edilmesi kararlaştırıldı.

Bunlar olurken, isyancılar Fırat'tan İran Hududuna kadar büyük bir bölgeyi ellerinde bulundurmakta idiler. Fırat üzerindeki kale kent Diyarbakır'a girerken «Kutsal Şeriat çok yaşa! Ankara'daki dinsizlere ölüm!» diye bağırdılar. Şeyh Sait, Padişahlık ve Halifeliği yeniden kuracağını ve Kutsal Dini kalkındıracağını vaad ediyordu.

Diyarbakır, antik Kara Amida Kentidir. Kara Bazalt taşından yapılmış surlarla çevrili olup, Anadolunun bir çok istilacıları arasında el değiştirmiş bulunmasına rağmen surları ve kuleleri dayanıklılığını el dokunulmamışçasına korumaktadır. Cumhuriyet kuvvetlerinin enerjik hareketleri, asileri Kara Kent'den çekilmeye zorladı. Son dayanakları dahil bütün kentleri teker teker kaybettiler ve bir çok kanlı müsademenin cereyan ettiği üç aylık bir devre sonunda tümü ile yenilgiye uğradılar.

Sorumlu olan Şeyhler, hareketin bütün liderleriyle birlikte ele geçirildiler ve geciktirmeden ölüm cezasını çektiler. Şeyh Sait de esir edildi. Yargılanması esnasında, isyan hareketinin yönetiminde İlerici Cumhuriyet Partisinin ne kadar etkili olduğu meydana çıktı.

Vatan Hainliği Yasasında belirtilen kuruluşlar arasına girdiği için ve isyan liderlerinin yargılanması esnasında parti üyelerinden bazıları ile asi liderler arasındaki ilişkiler ispat edildiği için, hükümet, İlerici Cumhuriyet Partisinin dağıtılmasına girişti. «İlericiler'i» destekleyen basına sansür kondu, bazı gazeteler kapatıldı ve bir çok gazeteci çeşitli cezalara çarptırıldı. Cumhuriyet rejiminin ve kişisel olarak Mustafa Kemal'in açık hasımları olan politikacılar bir süre sonra toplum dışına sürülmeye mahkum edildiler. Bunlardan 150 kişi bu iradeye boyun eğmek zorunda kaldı ve onlara «Yüz-ellilik-

ler» adı verildi. Bunların arasında, İstiklal Savaşının belli başlı faaliyetlerine katılmış olduğu için isim yapmış, yetenek ve kültürleriyle tanınmış adamlar da vardı. Amma, aynı sebeplerden ötürü Mustafa Kemal'in anladığı şekilde, Türkiyenin değişmesinde (transformasyonunda) zararlı idiler. Bunlar, teokratik Padişahlık idaresinin bıraktığı şekilde terkedilmiş olan Türk milletinin manevi Batılılaşma hareketinde gizli engeller idi.

Musul Antlaşması

Musul tartışma konusu olmakta devam ediyordu ve bu sebeple Doğu'da yeni karışıklıklar çıkabilirdi. 1925 Aralık ayında, Milletler Cemiyeti İngiltere lehine karar vererek, Türkiyeye hiç bir hak tanımadan, geçici hudutların güneyinden itibaren Musul ilini bu devlete armağan etti. Türkiye daha önceden Milletler Cemiyetini bir yargıç olarak değil de, bir arabulucu olarak kabul ettiği için, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü, ülkesi adına, bu karara karşı çıktı.

Ankara Londra ile doğrudan doğruya bir anlaşmaya vardı ve tartışmaları sona erdiren Musul antlaşması, Türkiye ile Irak arasında, 1926 Haziranında hazırlanıp imzalandı. Hudutlar Türkiye lehine bazı avantajlarla tespit edildi. Türkiye, büyük bir mali tazminat karşılığında Musul Petrolünden vazgeçti. Musul Antlaşması, Türkiyenin hudutlarını belirleyen antlaşmaların sonuncusu olmuştur.

KISIM 32

GİYİM DEVRİMİ

Şapkalı Yurt Gezisi

Doğudaki ayaklanma ezilmiş olmasına rağmen, Dirlik ve Düzenliği sağlama Kanunu (Takrir-i Sükun Kanunu) çıkması muhtemel yeni karışıklıkları önlemek amacıyle yürürlükte kaldı. Gazi, uzun zamandan beri düşündüğü sosyal reformları uygulamaya koymak için bundan faydalanacaktı.

Halk arasında, Gazi'nin, aslında sıkı Yönetim Yasası olan bu olağanüstü Hal Yasasını bir istibdat aracı olarak sürdürdüğü söylenmiş ise de, o bu yasayı sadece Cumhuriyetin istikrarını sağlamak, ona dayanıklılık kazandırmak için ve bu arada halkın batıl (yanlış) inançlarını yıkmak ve onları Batı giyim ve âdetlerine alıştırmak için kullanmıştır.

24 Ağustos 1925 günü, Gazi, Karadeniz kıyılarında bir geziye çıktı. O kadar erken saatlerde yola koyulmuştu ki, Cumhurbaşkanı Hazretlerinin geziye çıkış tarzındaki yeniliği sadece onunla birlikte olanlar farketti : Milliyetçilerin ünlü astragan kalpağı yerine, bir panama şapkası giymekteydi. Kastamonu'ya vardığı zaman, onu karşılamaya gelen kalabalık kurtarıcılarının kendilerini bir şapka ile selamladığını ve şehir temsilcilerini başı

açık olarak kabul ettiğini görünce şaşkınlık içinde kaldılar.

Kastamonu halkının şaşkınlığı yerindeydi. Çünkü o güne kadar şapka Avrupada giyildiği için, yabancıların, gavurların simgesi olarak tanınmıştı. Türkler fes giyerdi ve İstiklal Savaşı süresinde milliyetçiler arasında kalpak giyilmeğe başlanmıştı, ama bu âdet 1925 yılında henüz pek fazla revaç bulmamıştı.

Fes'in Tarihi

Türkiyede gelenekci ve dinî anlayışı temsil eden fes Türk asıllı değildir, Afrika'dan gelmedir ve adını bu başlığın yapıldığı en iyi imalathanelerin bulunduğu Fas Şehrinden almıştır. Uzun siyah bir püskül ile süslenmiş kırmızı veya eflatun rengi keçeden yapılmış silindir şeklinde bir başlıktan oluşmuştur. Siperliği olmadığı için, güneşli günlerde büyük bir rahatsızlık verirdi. Yemek yerken, büroda çalışırken kapalı yerlerde bile her zaman giyildiği için, rengi ve alt kısmı terden deforme olurdu.

Fes önceleri, adalarda ve Anadolunun Ege sahillerinde yaşayan Rumlar arasında genel bir giyim şekli olmuştu. Müslümanlar arasında fes ilk defa, İmparatorluğu Batılılaştırmak isteyen, fakat, bunu daha sonraları gerçekleştirecek olan Gazi'nin manevi gücünden yoksun olan yenilikçi Sultan II nci Mahmut zamanında kullanılmıştı. O zamana dek çok çeşitli sarıklar, başlıklar ve baş süsleri kullanılmakta olduğu için, Padişah, uyruklarının tek bir başlığı benimsemesini arzulamıştı. Kara Kuvvetlerinin çeşitli sınıfları ile İmparatorluk Muhafızları ve Yeniçeriler birbirlerinden başlıklarıyle ayrılırdı. Bunlar bazen o kadar iri ve karmaşık idi ki taşıyan için başlıbaşına bir yük ve güçlük teşkil ederdi. Devlet memurları

ve idareciler rütbe derecelerine göre farklı şekilde ve renkte sarık sararlar, din teşkilatının ve «derviş tarikatlarının çeşitli kısımları da aynı farklılığı gösterirdi.

İmparatorluğun hâlâ geniş alanlara yayıldığı ve Padişahın çok sayıda Müslüman olmayan uyrukları bulunduğu bir zamanda ve Büyük Devletler Müslüman olmayan halkın lehine baskı yaparken, Sultan Mahmut'un Müslümanlarla diğerlerini birbirinden ayıran belirtileri ortadan kaldırma siyaseti zeki bir politika idi. Sultan II nci Mahmut, sadece fes aracılığı ile başlık giyimine birlik getirmekle kalmamış, aynı zamanda genel giyim şeklini de Batılılaştırmaya çalışmıştır. Padişahın kendisi, boynuna kadar ilikli sade bir setre ceket, pantalon ve Avrupa stilinde bir pelerin giyinir başına fes koyardı. Gerçekten de ondan sonra gelen Padişahların hiç birisi, III ncü Selim, IV ncü Mustafa ve I nci Abdülhamit dönemlerindeki karmaşık ve tantanalı giyim şekline dönmemiştir.

II nci Mahmut 1829 yılında fes kampanyasını başlattığı zaman; bunun halk tarafından fazla karşı konulmadan kabul edileceğini sanıyordu. Çünkü, giyimi kolaydı ve, namazda başın kapalı olması gerektiği için ve kulluk gösterisi olan secde anında alın yere konduğu için, Müslümanlığın ibadet kaidelerine de uygunluk sağlamaktaydı. Her bakımdan nazik bir konuydu bu.. Padişah, her şeyden fazla, ilahiyat üstatları ve büyük hocalar olan ulemedan (din bilginlerinden), din adamlarının üst kesiminden destek sağlamak istiyordu. Biliyordu ki onlar fesi kabul edince, halk da öyle yapacaktı. Buna rağmen ilk denemede camiler ayağa kalktı. Ne! Bir hoca, bir imam fes mi giyecekti? Din İşleri Bakanı veya Başkanı olan Şeyhülislam, Padişahın yenilikçi fikirlerini çok defa destekleyen açık görüşlü bir adam olduğu halde, Padişa-

hın buyruklarına kesinlikle karşı çıktı. Bu yeni teklif artık bütün sınırları aşmaktaydı. Dedi ki: «Padişah, kullarının başını vurdurabilir, ama ona hakaret edemez!» İş öyle boyutlara vardı ki, II nci Mahmut bir ayaklanmadan ürktü ve üzerinde fazla israr etmemeye karar verdi.

Fes yavaş yavaş toplum hayatına yerleşti ve sarık kullanmakta devam eden din adamları ile öyle geçinenler dışında, ülkede benimsendi. Öyle ki, fes başlangıçta İslama karşı reformların sembolü gibi düşünülmesinin tam zıttı olarak, milletin ve dinin ruhu haline geldi.

1903 Yılında II nci Abdülhamit, Türkmen malı olan kalpağı süvari askerlerine giydirmek istemişti de Şeyhülislam ve danışmanları, fesin yerine kalpak giyilemeyeceğini bildirmişti.

Giyim ve Uygarlık

Mustafa Kemal 1925'de uygar ülkelerde giyilen şapka lehine mücadeleye atıldığı zaman, 1829'da sarık için yapılan aynı tartışma bu sefer fes için başladı. O zaman ilericilik anlamına gelen fes, şimdi gericilerin simgesi olmuştu.

Gazi Kastamonulularla sohbet etti ve şapka giyilmesi lehinde konuşmalar yaptı. Türklerin her bakımdan uygar ülkeler seviyesine erişmesi gerektiğini ve eski düşünce tarzının tamamen değişmesinin şart olduğunu bildirdi. Dedi ki: «Bütün Türk ve İslam dünyasına bakınız. Zihinleri uygarlığın emrettiği kapsam ve gelişmeye uyamadıklarından ne büyük felaketler, ne ızdıraplar içindedirler. Bizim de şimdiye kadar geri kalmamız ve nihayet son felaket çamuruna batışımız bundandır. Beş altı

yıl içinde kendimizi kurtarmışsak, bu zihniyetimizdeki değişmedendir. Artık duramayız. Ne olursa olsun ileri gideceğiz. Geriye ise hiç gidemeyiz. Çünkü ileri gitmek zorundayız. Millet açıkça bilmelidir. Uygarlık öyle bir kuvvetli ateştir ki ona yabancı kalanları yakar ve yok eder.»

Gazi bıkıp usanmadan milleti kendi fikirlerine getirmeğe çalıştı. Terzilerle konuşarak onlardan kasket yapmalarını istedi. Çünkü, yakında o kadar çok istek olacaktı ki şimdiden başlamak akıllıca bir hareket olurdu. Gazi'nin şapka giyme girişiminde bulunduğu haberi, telgraf telleri boyunca her yana duyuruldu. Böylece Onun konuşmaları sadece Kastamonu'daki dinleyicilerine değil bütün millete ulaştı. Camilerde ve dergahlarda bir dehşet havası esti. Din adamları tarafından halka yapılan son ikaz «Size şapka bile giydirecekler» şeklinde olmuştu ve işte dedikleri **çıkmıştı.**

Yenilikçi Başkan Kastamonu'dan İnebolu'ya geçerek giyim evriminde bir adım daha attı. Türklerin kullandığı giyim tarzı milli denilemeyecek bir giysi şekilsizliği karışımı içindeydi : Kısa entariler, çeşitli renklerde kuşaklar, diz boyunda daralan ve üst kısımda büyük şişkinlik gösteren şalvarlar, çeşitli renk ve desende yün çoraplar ve yünü alınmamış deriden yapılma, kıvrık burunlu ve kaytan geçirilip bağlanan ayakkabılar (çarıklar).. Bütün kadınlar çarşafa sarınmış ve yüzleri peçe ile örtülü olarak dolaşırdı. «Arkadaşlar!» diyordu Mustafa Kemal, «Uluslararası ve uygar giyim biçimi milletimiz için de uygundur ve biz onu alacağız. Ayaklarımıza iskarpin veya bot giyeceğiz. Pantalon, yelek, ceket ve gömlek giyeceğiz, kravat takacağız ve bu giyim biçimini tamamlamak üzere, açıkça söyleyeyim, bir şapka giyeceğiz. Bazı kim-

seler şapka giyilmesine karşı çıkıyor. Onlar budala ve cahil kimselerdir. Işık tutan, inceleyen ve sınayan uygarlığın gücü yanında, ortaçağ zihniyetiyle ve ilkel hurafelerle yürümekte israr eden milletler yok olmaya veya en azından kölelik içinde yaşamaya mahkûmdurlar.»

Türkler, Osmanlı İmparatorluğunun yıkıntıları arasında ve Avrupalılar tarafından köleleştirilen ve küçümsenen Müslüman milletlerin içerisinde Gazi'nin iddialarını destekleyecek iyi örneklere sahip idiler. Mustafa Kemal kadınlardan da söz etti. Türk evlerinde ve milletin sosyal hayatında onlara üstün bir yer verilmesi gerektiğini anlattı. Dinî düzenden söz etti ve dergahların kapatılması, tarikatların kaldırılması ve din adamlarının giyimlerinin bazı kurallara bağlanması gerektiğini açıkladı.

Evrimci Cumhurbaşkanı 1 Eylül 1925'de Başkente döndüğünde şapka giyinmiş bir çok baş vardı. Ondan sonra, büyük şehirlerdeki aydınlar ve halkın çoğunluğu bir yasa çıkarmaya lüzum görülmeden şapka giyer oldular ve onu benimsediler. Bununla beraber, Ankara'ya ulaşan haberlere göre, Doğu illerinde ve memleketin genellikle daha az uygar kesimlerindeki halkın, büyük şehirlerin büyük çoğunluğunda olduğu gibi, fes ve sarık kullanmakta devam ettiği ve açıkça gavur icadı şapkayı başlarına koymayı reddettikleri anlaşıldı. Halifeliğin kaldırılması ve Cumhuriyetin ilanı yanında bu kadar önemsiz kalan bir mesele karşısında bir kısım halkın bu derece öfke göstermesi şaşırtıcı bir şeydi.

Meclis yeniden toplandığında, 25 Aralık 1925 günü şapka giyilmesini zorunlu kılan bir yasa çıkardı. Yasa uygulamaya konduğu sırada pek önemli olmayan ufak tefek karışıklıklar meydana geldi. Bir çok yerlerde, ca-

nilerde başlayıp peygamberin yeşil bayrağını taşıyan adamların başını çektiği gösteriler yapıldı. Bu karşı hareket gün geçtikçe daha büyük ölçülere ulaştığı ve Ankara'nın reformlarına karşı ortaya çıkan Kürt ayaklanması gibi ileride çok kana ve cana mal olabileceği için, hükümet bunu kesin bir şekilde bastırmaya karar verdi. Bunun için İstiklal Mahkemellerinin çalışmaya başlaması ve bir kaç düzüne kışkırtıcının zamanında camilerin kapılarında asılması yetti.

Gazi dedi ki : «Bilgisizliğin, tutuculuğun ve ilerleme ile uygarlığa karşı nefretin sembolü gibi kafamıza konmuş olan bu fesi atmamız gerekir.»

KISIM 33

TEKKELERİN KAPATILMASI

Din Örgütü

Mustafa Kemal, Müslüman din adamlarından büyük kısmının sadece Cumhuriyete karşı olmayıp yeni laik devlette yapmaya kararlı olduğu reformlar karşısında da gösterdikleri hırçın faaliyetin boyutlarını öğrenince, din adamları sınıfını politikadan sıyırıp dinî alanda ait oldukları yere oturtmanın, başarısı için kaçınılmaz olduğunu anladı.

Teokratik İmparatorluk idaresinde, din adamları sınıfının üst kesiminde kutsal Yasanın uzmanları olan «ulema'lar, sonra da İmparatorluğun çeşitli bölümlerinde dinî faaliyeti yöneten» Müftü'ler bulunurdu. Ulemalar bu rütbeye, Kuran'a ve Peygamberin sözlerini ve yaptıklarını kapsayan Hadiseler'e dayalı bir öğrenim gördükten sonra ve bu arada Muhammed'in aydın çağdaşları tarafından yapılmış olan Kuran yorumlarını ve Kuran hükümlerinin zamana uydurulmasını öğrendikten sonra erişirlerdi. Ulema rütbesini gaye edinenler medreselerde «Softa» yani din öğrencisi olarak belli bir süreyi tamamlar ve sonra da din görevlisi veya «Kadı» «yargıç» olmaya hak kazanırlardı. Devlet ve din işleri bu derece birleşik bir halde idi.

Dinî faaliyet, ibadeti yöneten (namaz kıldıran) «İmam»lar, öğretmen olan «Hoca»lar, Müminleri namaza çağıran «Müezzin»ler, kuran okuyan «Hafız»lar ve va'z eden «Va'iz»ler tarafından yürütülürdü.

Müslüman dininde ,başlangıçta, bir rütbe silsilesi yoktu, kurulmamıştı. Fakat, bir zaman sonra yukarda belirttiğimiz dereceler kendiliğinden meydana geldi.

Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi

Resmi din örgütünden nitelik itibariyle ayrı, fakat Allaha ibadet yolunda ona bağlı, İslamlık içinde «kalıplaşmış dini esaslara uymama» (heterodoks) felsefesinden ilham alan dervişler düzeni yani «Tarikatlar» vardı.

8 nci Yüzyıldan başlayarak Orta Asya'dan göç eden Türk boylarının İslamlığı kabulleri, sonra, ertesi yüzyılda İran'a girmeleri ve oradan Arap ve Bizans dünyasının büyük kısmına egemenliklerini yaymaları döneminde, Tasavvuf bir çok Türkleri kendine çekmişti. Onun Ulu Tanrı ile birleşmek için aşıladığı derin ve insancıl umut ile Tanrının her şeyde ve her şeyin Tanrıda birleştiğini belirten doktrini (öğreticisi) Türkleri çok etkilemişti.

Tasavvufçu gruplar İslamın iskolastik düşüncelerine karşı doğan tepkilere örnek oldular ve öncülük ettiler. Tasavvuf sahiplerinin insan ile Allah arasında aracı olarak bulunan ulemalara ve imamlara başvurmaya ihtiyaçları yoktu. Allah, kendisine seslenen herkesi duyabilirdi. Yaratıcı ile yaratıkları arasında irtibat her zaman mümkündü. Tasavvuf bir din değildir, amma, her dinde nefes alıp veren en yürekten gelen mistik bir duygudur.

Dervişlerin, heterodoks (kalıplaşmış dini esaslara uymayan) örgüt ve birliklerinin kurulmasında rol oynayan faktör tasavvuftur. Bunlar, İslamlığın içinde oluşan bir iç akım gibi, tutucu olmayan bir ruhla ve kişisel denemelere geniş ufuklar açarak, özellikle doğu Türkiye'de doğdu ve gelişti. Faaliyet alanları ve ortaya çıkışları bakımından Hristiyanlık ve Budizmdeki manastır düzeninde olduğu gibi bir anlam taşımamaktaydılar ve Tanrıya ulaşmak için bir yol, bir «tarik» durumundaydılar. Tasavvuf, dervişlerin «yolu» için kavramsal bir kalıp olmuştu.

«Derviş» deyimi, kendini, gezerek veya oturarak, ölümsüz gerçekleri aramaya adamış ve ruhi bakımdan faydalı olmayan her şeyi reddeden bir adamın niteliklerini kapsar. Gerçekten manastır dervişin kendi içinde yeraldığı için, manastır hayatı iç dünyanın ihtiyaçlarına cevap vermez.

Doğu Türkiye'de büyük ölçüde gelişmiş bulunan başlıca derviş tarikatları 12 nci Yüzyılda kurulmuş olan Rufai, 13 ncü Yüzyılda Celalettini Rumi'nin kurduğu ve Dönen Dervişler olarak bilinen Mevlevi ve 14 ncü Yüzyılda kurulan Bektaşi ve Nakşibendi tarikatlarıdır.

Anadoludaki Türk İmparatorluğunun başkenti olan Konyanın Selçuk Sultanı I. Kılıçarslan tarafından 1097 yılında fethedilmesiyle, ruhî (manevi) bir gelişme dönemi başladı. Müslüman dünyasının dört yanından bilginler, sanatçılar, şairler ve tasavvufçular Konya'ya geldiler ve kendilerini Bağdat, Şam ve Gazne gibi yüce bir aydınlar merkezinin haline getirdiler.

Bu doğuş döneminde en fazla etki yaratan şahsiyetlerden biri Bahaetdin Velet oldu. Türkistanda doğmuş

olan bu zat, Horasan doğumlu oğlu Celalettin Rumi ile birlikte 13 ncü Yüzyılın başında kutsal kent Konya'ya gelmişti. Olağanüstü lirik bir coşkunluk içinde mistik bir şair olan oğlu Mevlana, Mevlevi tarikatını kurdu. Mevlevi kelimesi Müritlerinin Celaleddin-i Rumi'ye hitap ederken kullandıkları, Üstadımız anlamında «Mevlana» kelimesinden gelmedir.

Mevlana Celalettin vecde gelip (esriyip) Allaha yaklaşmak için kendi seçmiş olduğu yolu öğütlüyordu : «Allaha götüren bir çok yol vardır. Ben sema, müzik ve şiir yolunu seçtim.» «Mevlevi» tekke'lerinde, derviş dergahlarında çeşitli vesilelerle sema ayini yapılmıştır. Celalettin, büyük bir dostu ve rehberi Şemsettin ile ney ahengine uyarak sema ederdi. Maddî varlığıyle kendinden geçinceye kadar dönerek sema yapar ve haykırırdı : «Yükseliyorum! Cennete varıyorum!»

«Görünen misin, görünmeyen mi, bilemem.. Hep sen varsın bedende hem, ruhta hem.» Bu sözler şairin şiirlerinin toplandığı Divan'ından alınmıştır.

Müslüman dünyasının hiçbir tarafında, Derviş tarikatlarının Türkiyedeki kadar ilgi ve saygı gördüğü başka bir yer yoktu. Mevlevi tarikatının «Çelebi» adı verilen liderleri, her padişaha, Osmanın kılıcını kuşatmak imtiyazına (ayrıcalığına) sahipti ki, bu, batıdaki kralların taç giyme töreni ile aynı değerdedir. Hacı Bektaş tarafından kurulmuş olup, Türk İslamlığını en iyi şekilde ifade eden Bektaşi tarikatı, gerçekte geniş Osmanlı İmparatorluğunu perde arkasından yöneten bir tarikat haline gelmiştir. Bu tarikata katılmak için, diğer tarikatlardaki gibi, derviş olmak gerekmezdi. Bu yüzden de Hükümetin yüksek mevkilerindeki zatlar ile özellikle Padişahın Yeniçeri muhafızlarının ağaları Bektaşi tarikatı-

mın üyesi olmuştur. Hatta bazı Padişahlar bu tarikatın aldığı kararlarla tahtından indirilmiştir.

Derviş tarikatları İmparatorluğun hayatında güçlü bir rol oynamıştır. Padişahlar, sırası geldiğinde tarikatlar tarafından korunmak ümidi ile bu tarikatları himaye etmişlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu çökmeğe başlayınca, diğer kurumlarıyle birlikte «tarikatlar» da çöküntüye uğramıştır. Etkilerini ve güçlerini kötüye kullanmağa başlamışlardır. 19 ncu Yüzyılın ilk yarısında, büyük reformcu Sultan II. Mahmut, Osmanlı ordusunun yenileşmesine karşı koyan Yeniçerileri kırımdan geçirip yok ettikten sonra, Bektaşilere de baskı yapmış ve bazı tarikat mensupları en büyük cezalara çarptırılmıştır.

Gazi, Sultan II. Abdülhamit'in Genç Türklere karşı desteklenmesine din adamları sınıfının ve tarikat üyelerinin fiilen katıldıklarını hatırlıyordu. Kendisi, 19 Mayıs 1919 da Samsun'a çıkarak Türk Milliyetçilerinin baş kaldırma hareketine başladığı zaman, ilk olarak ulemaların (din bilginlerinin) hocaların ve tarikat üyelerinin iş birliğini sağlamıştı. Bununla beraber, Mustafa Kemal'in kutsal Saltanat kurumunu yıkacağından şüpheye düştükleri zaman, bunların çoğu Sultanın yanına geçmiş ve Kemal Paşanın yönettiği milli kurtuluş hareketine cephe almışlardı. Mehmet Vahdettin'in asi generali ölüme mahkum etmesini uygun bulmuşlar ve «Milliyetçileri öldürmek kutsal bir görevdir. Diyen Şeyhülislamın Fetvasını onaylamışlardı.

Siyasî bir varlık olan devlet ile kendi alanı içinde kalması gereken dinin, birbiriyle uyuşmaz şeyler olmamakla birlikte, iki ayrı şey olduğunun belir-

tilmesi bir yana, Gazi, derviş tarikatlarının, gerçek tasavvufçu olan kurucularının öngördüğü yararları sağlamaktan uzaklaştığına ve üstelik halkın güvenini kötüye kullanan yöntemlere ve kişilere yer verdiğine inanmaktaydı. Yaşaması için mücadele ettiği çağdaş ve laik Cumhuriyette yeri olmayan bu örgütlerin sindirilmesi gerektiğini düşünüyordu.

Tekkeler, Türbeler ve Dinî Giyim

2 Eylül 1925 günü, Gazi'nin başkanlığındaki Bakanlar Kurulu iki kararname yayınladı. Bunlardan biri Tekkelerin kesin olarak kapatıldığını ve bu çeşit dinî toplantıların yasaklandığını belirtmekte idi. Diğeri, dinî elbise giyinme ve cami hiyerarşisinde yer alma hakkına sahip din adamları ile bunların, davranış tarzlarını belirten şartları açıklamakta idi. Tekkelerle birlikte, dilek sunularının yapıldığı ve mucize yaratması beklenen türbeler de kapatıldı.

Gazi, modern Türkiyedeki sosyal eğitimin de tamamıyle çağdaş şartlar içinde yapılması gerektiğine inanmaktaydı. Uygar bir toplumda ölülerden yardım ummakla yetinilemeyeceği kanaatinde olduğunu açıkladı. Tarikatların varoluş sebeplerini tahlil ederken, onların en iyi tarafları olan, mensuplarına mutluluk sağlamak gayeleri bulunduğuna değindi. Dedi ki : «Bilimin ve uygarlığın ışığını öncü edinmek varken, Şeyh vesairenin öğütlerinde mutluluk ve hatta maddi refah arayan ilkel kimselerin Türk toplumunda bulunmasına hiç bir şekilde izin vermeyeceğim. Baylar ve ey millet, iyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti Şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar ülkesi olamaz. En doğru ve gerçek tarikat uygarlık yoludur.»

Tarikat örgütlerinin topladıkları mallara el kondu. Mustafa Kemal, bu kurumları ortadan kaldırmak için iyi hazırlanmış bir plan takip ediyor ve dini ibadeti değil, fakat batıl itikatları her Türkün kalbinden söküp atması gerektiğini savunan felsefesini uygulamaya koyuyordu.

Nutuk (Söylev) adlı eserinde bu konuya nasıl baktığını özetler : «Bir takım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve alınyazılarını ve canlarını falcıların, büyücülerin, üfürükçülerin, muskacıların ellerine bırakan insanlardan meydana gelmiş bir topluluğa uygar bir millet gözü ile bakılabilir mi? Milletimizin gerçek niteliğini yanlış bir yolda gösterebilen ve yüzyıllarca göstermiş olan bu gibi adamların ve kurumların yeni Türkiye Devletinde, Türk Cumhuriyetinde daha da çalışmalarına göz yumulmalı mı idi? Buna önem vermemek, ilerleme ve yenileşme adına, en büyük ve düzeltilmez bir hata olmaz mı idi?»

Daha önceleri de ,İstiklal mücadelesi esnasında, memleketi laik bir rejime doğru götürmek için hiç bir fırsatı kaçırmamıştı. Bununla ilgili bir çok hikayeler anlatılır. Bunlardan biri Konya'da geçmiştir. Konya müftüsü Mustafa Kemal'e gelip, onunla özel olarak görüşmeye çalışmıştı. Onun yanında ise bazı resmi görevli kimseler vardı ve hocaya, şimdi bunun sırası olmadığını söyledi ve anlatacağı bir şey varsa, herkesin içinde anlatmasını istedi. Müftünün istediği şey Medreselilerin eski imtiyazlarının devam etmesini kabul etmesi idi. Mustafa Kemal, «Asker kaçakları için çok uygun okullarınız var», diye söylendi. «Eğer iki taburum daha olsaydı Afyonu ve İzmiri alabilirdim.» Sonra çevresindeki kimselere döndü ve sordu : «Hangisini seçersiniz, o şe-

hirleri mi yoksa bu okulumu?» Beklediği müsbet cevabı alan Mustafa Kemal, askerlik çağına gelmiş olan medreselilerin askerlik eğitimi için orduya alınmasını emretti.

Başka bir zaman da, Gazi, Kayseri'deki bir hastanenin açılışına katılmaktaydı. Âdet olduğu üzere böyle törenlerde imam da bulunurdu. Bir imam ileri çıkarak açılış töreni için dua etmeye hazırlandı. Mustafa Kemal ona geri çekilmesini işaret etti : «Allah senin sesin kadar benim sesimi de işitebilir.» dedikten sonra, sade bir dil ile, yeni hastanenin acılara ve hastalığa karşı savaşta yararı dokunması dileğinde bulundu.

Gazinin temel düşüncesi, şahsi ve içten gelen bir şey olduğu için, dinin kendi gerçek yerinde, vicdanlarda kalması gerektiğiydi. Bu sebeple, Türk vatandaşlarını din farkları içinde bölünmüş gösteren çeşitli dinlerin dışa dönük işaret ve belirtileri ortadan kalkmalıydı. Bu maksadı hedef tutan son yasa, her hangi bir din ve mezhep temsilcisinin ibadet yeri dışında ayin giysileriyle dolaşmasını yasaklayan kanun olmuştur. Türkiyedeki her dinin başkanı bu yasağın dışında bırakılmıştır.

KISIM 34

HUKUKİ İNKİLÂPLAR

Bir Evliliğin Sonu

Gazi gezide bulunmadığı zamanlar Çankaya'da yaşıyordu. Birbiri peşinden gerçekleştirmekte olduğu inkilâplar onu, ciddi incelemeler yapmaya, çeşitli konulardaki uzmanlarla görüşmeye ve onlarla bu inkilâpları Türk hayatına uydurmak için muhtemel çözüm yollarını tartışmaya zorluyordu. Yeniden yanlız yaşamaya başlamıştı. Karısını eski Müslüman adetine göre boşamıştı. Mustafa Kemal Latife'nin kişiliğinde ideal hayat arkadaşını bulduğunu düşünmüştü. Çünkü, bu güzel genç kızın yeni evine getireceğinden şüphe etmediği mutluluk yanında, öğretimi iyi, tavır ve hareketleri de mükemmel idi. Fakat, kız, Kemal'in onunla evlenmek için beslediği düşüncelerden çok farklı çıkmıştı. Avrupa'da gördüğü eğitim, Latife'nin, kendisini kocası ile eşit durumda görmesine ve onu etkisi altına alarak politikada faal bir rol oynayabileceğini düşünmesine sebep olmuştu. Cumhurbaşkanının karısı olarak yetkilerini ve inkilâpların gerçekleşmesinde yardım olarak oynayacağı rolün sınırlarını aşmıştı. Özellikle, Gazi'nin, onun katılmasında memnunluk ve gurur duyduğu bir görev olan, kadın haklarının tanınmasıyle ilgili reformlarda.. Yapacak çok şeyin bulunduğu muhakkak olan evinde oturmaya razı olmayan Latife'nin göründüğü kadar zeki olmadığını

düşünmek doğru olur. Ailesi, hizmetsiz maaşlı memuriyet ve kayırma gibi imkân dışı isteklerde bulunuyordu. Gazi bunlara kızıyordu. Mamafih Latife, hükümet üzerinde kurduğu nüfuz sayesinde bu isteklerini hallediyordu. Bu yüzden aile içinde tartışmalar ve soğukluk başladı. Her şeyde kendisine itaat edilmesi gerektiğine inanan ve kocasının hayatını ve adetlerini kendi arzuladığı ahenge sokmak isteyen Latife, otoriter bir tutuma girdi. En sonunda, Kemal'in takip ettiği siyasetin Türkiye için en uygun siyaset olmadığı kanaatine vardı. Başkalarının önünde ve hatta halkla konuşmalarında bununla ilgili şeyler söyleyip durdu. Kısacası, kendisini Kemalizmin karşısında imiş gibi gösterdi. Mustafa Kemal, sabrı tükenince ve işlediği hatayı anlayınca, adeti olduğu üzere meseleyi sessizce gözden geçirdi ve derhal kararını verdi. Boşanma yazısını kaleme aldı, Latife'ye okudu ve hemen ailesinin yanına İzmir'e dönmesi için gerekli işlerin yapılmasını sağladı. Onları bir arada tutacak çocukları da yoktu. Böylece Mustafa Kemal hayal ettiği yuvayı gerçekleştirememiş olarak kaldı.

Herşey Vatan ve Millet İçin

Bu tecrübeden sonra asla yeni bir denemeye girişmedi. O'nun görevi bir yuva veya bir aile kurmaktan çok daha büyük bir anlam taşımaktaydı. Bu görev, büyük yuva olan Türkiye'yi ve büyük aile olan milleti içine almaktaydı ve ömrünün bütün saatlerini onlara adayacaktı.

1952 Aralık ayının başında Gazi Konya'da idi. O zaman Gazi tarafından yazılmış ve not defterinden alınmış olan bazı cümleler, bir İstanbul gazetesi olan «Vakit»de el yazısının sureti çıkarılarak yayımlandığı için

herkesçe bilinmektedir. Kendisinin kaleme almış olduğu mahrem düşüncelerini yansıttığı için bu cümlelerin bıraktığı intiba ilginçtir. Fevkaladeden olarak bazı sayfaların yayımlanmasına izin verilmişti. Diğer şeyler yanında diyordu ki: «Vatanın ve milletin iyiliği ve mutluluğu için çalışmaktan başka amacım yoktur. Böyle bir görev bir adamı memnun ve mutlu kılmak için yeterlidir.» Bunlar boşanmasından sonra yazılmıştı. «Ben ve benimle beraber olanlar, amaçlarımızın yüce olduğundan ve doğru yolda bulunduğumuzdan eminiz. Bizler, hal ve geleceğe ait dersler çıkarmak için geçmişe bakmak ihtiyacından hiç bir şekilde bağışık (muaf) değiliz. Yaptığımız hizmetlerden dolayı hiç bir gurur payı çıkarmıyoruz. Ancak, hâlâ verebileceğimiz hizmetleri başarmamıza müsaade edileceği hususunda beslediğimiz umutlardan ilham alıyoruz. Geçici hayranlıklar kazanmaya tenezzül etmeyeceğiz. Yeteneklerimizin üstünde olan ve tam olarak başaramayacağımız tasarılarla milleti aldatmayacağız.»

«Konya, 5 Aralık 1925 (Mustafa Kemal, ifadelerinde, çoğul birinci şahısı kullanmaktadır) Bizim, despotlar gibi, keyfi hareket ettiğimizin söylenmesinde büyük haksızlık buluyoruz. Biz keyfi hareket etmiyoruz ve despot değiliz. Bizim hayatımız ve bütün faaliyetimiz, memleket işlerinde keyfince ve despotça hareket eden kimselere karşı mücadeleye adanmıştır. Ömrümüzü dolduran bütün olaylar bu gerçeğin delilidir. Hareketleri ve fikirleriyle ülkenin çıkarlarına zararlı görünmüş olan kimselere karşı bazen saygısız bir görünüm içine düştüğümüz doğrudur. Milleti gelişme yolunda yürümekten alıkoyacak gayretler içinde bulunanlara karşı sert ve amansız davranmaya her zaman hazırız. Bu konuda bizden hoş görülü ve tarafsız davranmamızı isteyenlere güvence ve-

remiyorsak, bunun sebebi vatanın çıkarlarına her şeyin üstünde yer vermiş olmamızdır.»

Milletlerarası Takvim ve Saat

23 Aralık 1925 günü milletlerarası takvim ve saat kabul edildi. Bu inkilâp, Türkiyenin milletlerarası ilişkilerinde ve ülke içinde farklı takvimler ve saatler kullanmasından doğan karışıklık ve güçlüklere son verdi.

Osmanlı İmparatorluğu Arapların ay takvimini kullanırdı. Ay takviminde aylar, ayın, «yeni ay» denen ince bir hilal şeklinde gökyüzünde belirmesiyle başlar. Yeni ay, ayın, tam dünya ile güneş arasında bulunmasıyle meydana gelir ve bunun sonucu olarak görünmez. Ayın devir safhası 29 1/2 günden biraz fazladır ve bu sebeple Arap takviminde bir ay senesi, yer yer değişiklikler göstererek, 354 gün ve bir kaç saati kapsar. Batıda kullanılan takvime göre, yıl, dünyanın güneş çevresindeki yörüngesinde çizdiği tam bir devir süresidir. Yıl, aşağı yukarı 365 gün ve 6 saati kapsar. Ay yılı, güneş yılından 11 gün ve 6 saat daha kısadır. Ay takviminde aylar, güneşe nisbetle, aynı mevsimlere isabet etmez. Bunun için, ay takvimini kullanan ülkelerde Yeni yıl gibi sosyal toplantılar, dini bayramlar ve benzer olaylar kışa veya yaza isabet eder. Ay takvimi yanında, bitkilerin gelişmesini izlemek için güneş takvimini de kullanmak gerekli olmuştur.

Aylarla günleri birbirine uydurmak karışıklık yaratıyordu. Bunun için; İmparatorluk Hükümeti güneş takvimini de kabul etmeye lüzum görmüştü. O zamandan beri iki takvim kullanılmaktaydı.

Resmî maksatlar için Türk güneş takvimi ve dünyanın diğer taraflarındaki insanların hangi gün içinde bulunduğunu anlamak için de milletlerarası veya Gregorian (efrenci) takvimi ile birlikte ay takvimi kullanılıyordu.

Aynı gün, 23 Aralık 1925 günü, kabul edilen yeni bir kanun ile, günün gelenekci şekilde saatlere bölünmesi terkedilerek milletlerarası saat bölümü alındı. O zamana kadar, güneş batışı saat 12 olarak kabul edilir ve sonrası 1, 2, 3 ... diyerek giderdi. Böylece, Türkler «alaturka» denilen saat şeklini, yabancılar da «alafranga» saati kullanırlardı. Kolayca tahmin edileceği gibi bu da sık sık anlaşmazlıklara yol açardı.

Kanunî İnkilâplar

Allahın Kitabına (Kuranıkerim'e) dayanan İslam Yasası, Türkiyenin sosyal gelişmesinin karşılaştığı en ciddi engel idi. Türk Milleti, İslamlığı ve Arap adetlerini kabullenip, hem devllet anayasasında ve hem de sosyal yönetmeliklerde yer almış olan, Şeriat hükümlerine göre yönetilmeye başlandığından bu yana çok az ilerlemişti.

İslam Yasasının esasları, tek hikmet kaynağı olan Allahın Kitabı Kuran'daki dinî itikatlara ve ahlaki hükümleri kapsar. Bu yasanın hazırlanması ve geliştirilmesinde, Kuran-ı Kerim'e ilave olarak, Peygamber'in davranış tarzları hakkındaki bilgileri kapsayan ve Kur'an hükümlerinin anlamını tamamlayan ve yorumlayan Hadisler gözönünde tutulmuştur. İlk Halifeler zamanında, Kuran'ın hükümleri uygulanırken açıklıkla çözümlenemeyen noktalar ortaya çıktığında, bilgin kişiler ve ilahiyatçılar toplanır ve Peygamber'in gizli kalmış

arzularına yorumlar getirecek güçlüklere çözüm bulurlardı.

İslamiyetin ilk yıllarında Müslüman hukuku bu sebeple pek fazla gelişememişti. Araplar 7 nci Yüzyılda büyük bir İmparatorluk haline gelip çeşitli âdetlere sahip bir çok milleti yönetmek zorunda kalınca bunu anladılar. Durumun doğurduğu ihtiyaçları karşılamak için, Arap hukukçuları İslam hukukunu geliştirmeye koyuldular. Bunu da, ilk kaynaklar olan Kuran'ın ve Hadisler'in sınırını ve özünü aşmadan yaptılar.

İslam hukuku üç bölüm halindedir. Birinci bölüm, bu günkü Avrrupa Yasasının prensiplerinden pek farklı değildir. Evlenme konusu üzerindeki kısım, çok karı almaya izin verdiğinden, Avrupa yasasına kıyasla en büyük farkı gösterir. Kocaya, karısını evden atmak hakkını veren boşanma sistemi, kadını mağdur durumda (ikinci derecede) bırakır. Yasanın üçüncü kısmı cezalarla ilgilidir ve Musa Yasasına dayanan Kısas (ayniyle mukabele) Kanunundan esinlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, kanunlarındaki hükümlerin esaslarını bütünüyle İslam hukukundan almıştı. Adalet mekanizmasının çalışması aşağıdaki gibi işlerdi : Önce Halife, Yüce Hakim ve Devlet Başkanı geliyordu. Onun adına, medreselerden diplomalı «Kadılar» adalet dağıtırlardı. Kadılardan başka, «Müftüler» de, daha yüksek hukuk yetkilisi olarak, kadıların kararlarına yapılan itirazlara bakarlardı.

İslahatçı Padişahlar bu yasaları modernize etmek fikrine sahiptiler, ancak üstün gelen çıkarlar buna mani olmuştu. Dinî devletin ana yasasında bütünüyle bir değişme yapmak gerekli idi. Devlet işleri ile dinî işleri

birbirinden ayırmak lazımdı ki hiç bir Padişah bunu denemeye cesaret edememiştir. Osmanlı İmparatorluğunun tarihi, gelişme girişimlerinin getirdiği tehlikelerin örnekleriyle dolu olduğu için, yarı tedbirlerden fazlası alınamamıştır.

19 ncu Yüzyıl ortalarında «Hasta Adam»ın çöküşü, daha belirli bir hale gelince, Büyük Devletlerin ona karşı besledikleri ihtirasları kamçılandı. Hasta Adam, karşıtlarının kültür seviyesine ulaşmazsa öleceğini anladı. Bu zorlamalar, reformlar (islahatlar) döneminin doğmasına yol açmıştır. Hukuk alanında, zamanın sosyal gelişmesine uygun bir sistem kurarak kanunların yeniden düzenlenmesi ve bir kanunname halinde toplanması gerekiyordu. Bu yapıldı, ama yetersiz olarak yapıldı.

Medeni Kanun, «Adli Kanun Hükümlerinin Telifi» adı altında 1868 yılında hazırlandı. Ceza Kanunu 11 sene sonra kabul edildi. Bütün kanunname «Mecelle» adını aldı. Mecelle, Arap ve İslam Yasasının hukuki hükümlerine dayanmaktaydı. O zaman yapılan Yasal reformların sonunda uygulama bakımından eskileri ile birlikte olmak üzere iki çeşit mahkeme ortaya çıktı. «Nizamiye» denilen idari veya mülki mahkemeler yanında dinî mahkemeler, yani «Şeriat» mahkemeleri vardı. Şeriat mahkemeleri geleneksel faaliyetine devam ettiler. Bununla beraber, yetkileri, aile hakları ve dinî kurumlarla ilgili anlaşmazlıklar çerçevesinde sınırlandı. Mülki mahkemelerin üstünde temyiz veya istinaf mahkemeleri kuruldu.

Aile hukukunda bir reform yapmak imkânsızdı. Türkler, Arap toplumunun yüzyıllardır kullandığı yasalara itaat etmekte devam ettiler.

Bu ikili hukuk sisteminden başka, aile ve aile fertlerinin haklariyle ilgili bütün hususlarda yetkili olan,

çeşitli azınlık mahkemeleri de vardı. Kapitülasyon rejimi sayesinde yabancılar kendi konsolosluklarında yargılanma hakkına sahiptiler.

1909 Genç Türk ihtilalinin karşılaştığı sahne bu idi. İmparatorluğa yeni bir kanunname ve adalet sistemi getirmek için bir çok tasarılar yapıldı, amma pek az gelişme kaydedilebildi.

Şeriat Mahkemeleri ve Şeyhülislamlık

Türkiye için bir yeni dönem açan Lozan Antlaşması sonuçlanınca, Mustafa Kemal, yasal devrimin oluşabileceği şekli telkin eden bir görüşle aktif bir çalışmaya girmişti. Hatta bu uygun antlaşma imzalanmadan önce de, Mecelle'de bulunan bir hükümden faydalanarak, bu konudaki devrimci niyetlerini belirtmişti. Kutsal yasayı temel alan Mecelle'de şöyle denir : «Zamanın değişmesiyle hükümlerin değişmesi inkar olunamaz.» Gazi'ye göre, yeni Türkiyenin izleyeceği hukukî politikanın temel taşı bu olacaktı.

Devletin laikleştirilmesine karar verilince, hukuk inkilâplarına doğru ilk önemli adım şeriat mahkemelerinin ve Din İşleri Bakanlığının (Şeyhülislamlık) kaldırılmasiyle atılmıştı. İki başlı hukuk otoritesinin bulunması çağdaş mantığa aykırı düşmekteydi. Çünkü, her iki tarafın yetkileriyle aralarında sık sık anlaşmazlık doğuyordu. Her iki yandaki yargıçlar arasında hiç bir ilişki bulunmadığı için Şeyhülislamlık yani Din İşleri Bakanlığı ile Adalet Bakanlığı arasında anlaşmazlık çıkıyordu.

Medeni Kanun

1 Mart 1924 günkü konuşmasında, Gazi, esatiri inançların halkın uyanmasını önleyen bir sistem olduğunu

söylüyor ve yasal devrimler hakkında şöyle diyordu : «En önemli şey, adalet anlayışımızı, hukuksal kurumlarımızı ve yasalarımızı, bilinçli veya bilinçsiz olarak bizi etkisi altında bırakan ve ülkenin ihtiyaçlarıyle uyuşmayan bağlardan kurtarıp özgürlüğe kavuşturmaktır.»

1925 yılının Aralık ayında Ankara'da Hukuk Fakültesinin açılışı münasebetiyle, Gazi, İmparatorluğun çöküşüne sebep olan karşı güçlerden birinin de ona hakim olan Yasalar olduğunu hatırlattı. Böylece, Avrupa'nın büyük bölgelerine hakim olacak kadar güçlü olan İmparatorluk, 1436 yılında Gütenbergin geliştirdiği baskı makinesinin kabulüne üç yüzyıl karşı koyan hukukçulara hakim olamamıştı. Özet olarak dediki: «Milletin inancına göre, bütün yasaların yeryüzündeki ihtiyaçlardan esinlenmesi gerektiğini ileri süren kural, onun varlığının da bir şartıdır.»

1924 Eylül ayından itibaren önde gelen Türk hukukçuları yeni kanun yapma şeklini müzakere etmek üzere toplantılara başladılar. İki görüş meydana çıktı : Biri, kanunların modern sosyal hayata uyacak şekilde yeniden yapılmasını sağlık veriyor, diğeri, ülkeye en fazla uygun gelecek Avrupalı kanun hükümlerinin alınmasını teklif ediyordu. Mustafa Kemal, ne kadar zaman kaybettireceği bilinmeyen inceleme ve tartışmaları önlemek için, ikinci görüşü benimsedi.

Yasaların en çağdaşı olan ve hukuk kanunlarının en son gelişmelerine uygunluk gösteren İsviçre Medeni Kanunu, ticaretle ilgili kısmı dışında, bütünü ile alındı. Bu kanun külliyatının kabul edilmesiyle eski Dinsel Kitabın hükümleri geçerliğini kaybetti ve hatalı olarak dine dayandığı zannedilen adetler de ortadan kalktı. Çok kar-

lılık, karıların boşanması ve kadına sosyal durumda aşağı bir yer veren her şey temizlendi.

Diğer Kanunlar

Türkiyenin kabul ettiği Ticaret Yasası için 1907 yılında yapılan «Hague» Kongresindeki görüşler esas oldu. Adli İşlemler Yasası, İsviçrenin «Neu Chatel» kantonundan alınmıştı ve ikinci defa yapılan düzeltmeler Fransız ve Alman Kanunnamelerinden alındı. İcra ve İflas Yasası için İsviçre örneklerinden yararlanıldı. Denizcilik Yasası, Alman kanunnamesinden aynen alındı. Benzerleri içinde en moderni olduğu için İtalyan Ceza Kanunu kabul edildi. Ceza Mahkemeleri Usulü Kanunu, Almanyada kullanılan yasaları örnek edindi.

Bu adaptasyonlar elbette ki Medeni Kanun gibi 1926 yılında tamamlanamadı. Fakat 4 yıllık bir çalışmadan sonra bitirildi.

Sulh, Asliye ve Ağır Ceza Mahkemeleri

Adalet düzeninin kurulmasına layık olduğu önem gösterildi. Sulh mahkemelerinin miktarı ihtiyaç duyulan sayıya ulaştı ve hepsine reis mevkiinde hakimler atandı, hakim muavinleri verilmedi. Her yasal davanın ilk havale edileceği yer olan Asliye Mahkemeleri kuruldu ve üç hakimin idaresine verildi. Ağır cezayı gerektiren davalar için Ağır Ceza Mahkemeleri kurulup beş hakimin nezaretine verildi. En üst adalet yetkisine sahip Temyiz Mahkemeleri faaliyetlerine devam ettiler. Hiç bir davalı, kendisi istemedikçe, savunma avukatı olmadan sorguya çekilemezdi. Büyük Millet Meclisi affetme yetkisine sahipti.

O zamana kadar kontrolları son derece gevşek olan avukatlık ve hakimlik meslekleri üzerinde sıkı nitelik şartları arayan özel kanunlar ve talimatlar yapıldı. Zira Padişahlık döneminde hiç okul yüzü görmemiş Baro mensupları bulunurdu.

Medeni Kanunun kabulünden sonra, Lozan Antlaşmasının 48 nci Maddesiyle aileye ait ve kişisel konularda kendilerine yasal muhtariyet tanınmış olan gayrı-Müslim azınlıklar, bu imtiyazlarından vazgeçmeye karar verdiler. Çünkü, eski Müslüman dini kanunları artık yoktu ve yeni yasalar onlara tam güvence sağlamaktaydı.

KISIM 35

KADINLAR

Kadın Hakları

İsviçre Medeni Kanununun kabulünden en fazla yarar sağlayanlar Türk kadınları oldu. Bu sayede, o zamana kadar bulundukları durumun aksine, erkeklerle aynı sosyal düzeyde yer aldılar. Böylece, Türkiyede kadınlar Cumhuriyetin gelişmesinde ve millet hayatında aktif bir unsur haline geldiler.

Gerçekten bu gün eskiden esir hayatı süren Türk kadını ile sosyal alanda en gelişmiş ülkelerin kadınları arasında fark kalmamıştır. Kadın haklarının sağlanması Mustafa Kemal'in en parlak insancıl zaferlerinden biridir.

Tarihte Türk Kadını

Bununla beraber, Türk kadınına tanınmış olan haklar ve özgürlükler, Türk ırkının gerçek özüne bir dönüş olmaktan fazla bir anlam taşımaz. Türklerin Orta Asyadaki tarihlerinin yüzyılları içinde ve göçler döneminde kadınlar kocalarının yanında güçlü bir mevkiye sahip olmuştur. Kraliçe (Hatun Kağan)olarak hüküm süren ve ordularının başında savaşa katılan bir çok Türk Kadını görülmüştür. Orhon bölgesindeki 7 nci Yüzyıldan kalma Türk yazıtlarında şöyle deyimler görülür : «Devletini bilen Hatun Kağan..» Burada Türk kadınına tanınmış

olan Yüksek paye ve eşitlik hakkında bir çok kanıtlar bulunmuştur. Hakanların veya Kağanların eski fermanlarında genellikle görülen hitap şekli şöyledir : «Kağan ve karısı bildirirki..» Elçiler de Kağan ve eşi tarafından kabul edilirdi.

Türkler İslamlığı kabul etmiş olmalarına rağmen, çok karılı evlilik ile kadının sosyal hayattan tecridi Türk milletinin adetleri arasında yer alıncaya kadar yüzyıllar geçmiştir. Çünkü Türkler kadının alışmış olduğu özgürlüklerden yoksun bırakılmasına kolayca yanaşmamıştır. Ünlü Arap gezgini ve coğrafyacısı İbn Battuta, 14 ncü Yüzyılda Anadoluda dolaşmış ve bu dönemdeki Türk toplumunun yaşantısı ve adetleri hakkında bazı ilginç belgeler bırakmıştır. Müslüman dinine rağmen kadınların yüzlerini örtmedikleri gerçeğine dikkati çekmekte ve kadınların erkekleri tarafından gördüğü saygı karşısında hayranlığını belirtmektedir. Doğuda dolaşmış olan başka gezginler de benzer açıklamalarda bulunmuşlardır. Bunlardan biri, Müslüman geleneğine uymamakla beraber, Türk köylerindeki kocaların ve karıların evlilikten önce birbiriyle tanışmış olduklarını da ilave etmektedir.

Padişahlık idaresinde, Kuranı Kerim'in ve eski Müslüman filozoflarının, kadınların cemiyet içerisindeki mevkiini alçaltacak şekilde yorumlamasını anlamak mümkün değildir.. Kadınlar, doğru dürüst bir eğitim göremediler ve görebildikleri eğitim de ancak çocukluklarında oldu. Daha sonraları peçe takmaya başladıktan sonra, sadece kutsal eserleri, özellikle Peygamber'in doğumu şerefine yazılan şiirleri kapsayan Mevlüt'ü okumalarına izin verildi. Başka bir şey okumaları ayıp karşılandı. Tabi, sadece bilenler okuyabiliyordu ki bunların

sayısı da çok değildi. Meşru olmayan aşkın tuzağından şahsen korunabilme güveninin şerefi kendilerinden esirgenen bu yaratıkların namusu, sağlam duvarlar ve sıkı kol demirleriyle, uyanık harem ağalarıyle ve yalnız olarak sokağa çıkmalarına izin verilmemek suretiyle korunuyordu. Onlar için sokak, haremin pencerelerine yerleştirilmiş bir tahta parmaklık olan «kafes» arkasından veya kalın bir «peçe» ardından görülen bir şeydi.

İslahatçı Padişahlar olan Selim, Mahmut ve Abdülmecit kadınların yararına hiç bir çare getirmediler. Genç Türklerin zaferiyle kadınlar bazı gelişmeler kaydettilerse de, bu, Genç Türklerin çabalarından çok, batı zihniyeti ve adetlerinin ülkeye sızması ile mümkün oldu. Kız okulları açıldı ve öğrenme arzusu ile yanan öğrencilerle doldu. Peçe gelişmeye uğradı ve daha saydam kumaşlar kullanıldı. Gözleri açıkta bırakan «ferace» giyilmeye başlandı. Kadınların yaşantılarına hakim olan adetlerde de bazı ilerlemeler görüldü ve harp yıllarında bu daha belirgin hale geldi. Hatta, yeni yaşama seviyesinden dolayı poligami bile yokolmaya başladı.

Bağımsızlık savaşı süresinde, Anadolu kadını eski zamanlarda olduğu gibi, erkeğiyle birlikte çalışma hayatına atılmıştı. Tarlada çalıştı, hastanede hizmet etti ve cephane taşıdı. Özgürlüğün kutsal türküsünü söyleyen kağnı gıcırtıları, küçük çocuğuna bakmayı da ihmal etmeden savaş alanına giden sonsuz yollara düşmüş bu korkusuz köylü kadınlarının yanık türkülerine karışırdı.

Atatürk ve Türk Kadını

Gazi, reform tasarıları arasında, canlılıklarını ve vatanseverliklerini gözleri önünde kanıtlamış bulunan

Türk kadınlarının kurtuluşuna özel bir yer verdi. Bununla beraber böyle bir tasarının, tutucuların mücadelesine hizmet edeceğini düşünerek savaş sürüp giderken bu soruna hiç değinmedi. 1923 Şubatında İzmir'de, her iki cinsin de gelişme ve kalkınmada yer alması gerektiğinden sözetti. Toplum her iki cinsten oluştuğuna göre ikisinin de birbirinden ayrılmaması gerekirdi. Bunlardan biri geri kalırsa, toplum ve memleket şifa bulmaz derecede zayıf düşerdi. Dedi ki: «Kadının en büyük ödevi analıktır. İlk eğitim verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu ödevin önemi gerçek değeriyle anlaşılır... Kadınlarımız da bütün bilimleri öğreneceklerdir ve erkekler gibi öğretimin bütün evrelerinden (safhalarından) geçeceklerdir. Kadınlar geleceğe doğru erkeklerle birlikte yürüyecekler ve onlarla birlikte çalışacaklardır ..... Memleketimizde cahillik varsa, bu yaygındır. Yalnız kadınlarımızı değil, erkeklelrimizi de kapsamaktadır ..... Son söz olarak diyorum ki, bizi analarımızın adam etmesi gerekirdi. Onlar edebildikleri kadar etmişlerdir. Ancak, bugünkü seviyemiz, bugünün gerektirdiği zorunluluk ve ihtiyaçlara yeter düzeyde değildir. Başka zihniyette, başka olgunlukta adamlara ihtiyacımız var. Bunları yetiştirecek olanlar da bundan sonraki annelerdir.»

Bu söylev Gazi'nin kadınlar yararına açtığı aktif mücadelenin başlangıcını işaret eder. Artık, kadınlar hakkında halkın kafasında bulunan olumsuz fikirleri yoketmek için hiç bir fırsatı kaçırmadı. 1924 Ağustosunda açıkça konuştu : «Uygarlıktan söz ederken kesinlikle açıklamalıyım ki aile hayatı gelişmenin temeli ve güç kaynağıdır. Kusurlu bir aile yaşamı, sosyal, ekonomik ve siyasal zayıflıklara yol açar. Aileyi oluşturan erkek ve kadın unsurların doğal haklarından yararlanmaları ve ailedeki

ödevlerini yerine getirecek şartlar içinde bulunmaları çok gereklidir.»

İnebolu'da, ciddi bir muhakemeye dayanmadan kadınlara yüklenen bütün adetleri bırakmak gerektiğini halkın gözleri önüne serdi. Kadınlara arkadaşları olarak hitap etti. Onun bazı sözlerini tekrar etmek insana haz verir : «Erkek arkadaşlar! Bu adetler, biraz da bizim bencilliğimizden ve onurumuza çok düşkün ve çok ihtiyatlı oluşumuzdan doğmuştur. Fakat, sayın arkadaşlar kadınlarımız da bizim sahip olduğumuz aynı anlayış ve düşünce hassalarına sahip insanlardır. Onlar yüzlerini dünyaya göstersinler ve gözleriyle dünyayı dikkatle görebilsinler. Bunda korkulacak bir şey yoktur.»

Kadınların eski adetlerini ,harem müessesesini ve peçeyi terketmesi gerektiği yolundaki tekliflerinden dolayı halktan gelecek bazı tepkileri göze almalıydı. Bu sebeple, Gazi çok açık olarak konuştu : «Arkadaşlar, tekrar ediyorum. Korkmayınız, bu gidiş zorunludur. Bu zorunluluk bizi yüksek ve önemli bir sonuca götürüyor. Bu kadar yüksek ve önemli bir sonuca varmak için gerekirse bazı kurbanlar vermeye hazır olduğumuzu ilave edeceğim. Bunun önemi yoktur. Önemli olarak şunu ihtar ederim ki, bu halin muhafazasında inat ve tutuculuk hepimizi her an kurbanlık koyun olmak istidadından kurtaramaz.»

Türk kadınları modern hayatı kabul etmekte erkekler kadar çekimser görünmediler. Eski boyunduruklarını fırlatıp atmak için kanunların çıkmasını beklemediler. Yeni hayat tarzına mutlulukla katıldılar. Binlerce kadın çeşitli iş yerlerinde ve fabrikalarda iş edindi. Türk kadınlarının haklarını alma yolundaki arzu ve iradesine kimse karşı çıkmaya cesaret edemediği için okullara gir-

diler ve her çevreye sokuldular. Bu arzu ve irade, inkilapçı Cumhurbaşkanı tarafından bütün gücüyle dile getirilmiş ve ayakta tutulmuştu. Medeni Kanun 1926 da kabul edilince, kadınlar, kanunun koruyuculuğunu evlerinin içinde ve dışında hissettiler. Bu olgu (vakıa) uygar milletlerin hayatındaki kadınların, kendilerini hakkıyla temsil edebilecekleri gerçeğine özgürce ve kesinlikle uyabileceklerini göstermekteydi.

Bu, masallar Türkiyesinin sonu demekti. O Türkiye ki başka ülkelerin zevklerini tanıtan hayal gücü kuvvetli yabancı yazarlara bol malzeme sağlamıştı. Örnek olarak, Aziyade'nin hikayesi «Les Desenchantees» ve bütün dünyada yayınlanan Türkiye hakkındaki diğer kitaplar bu ülkenin dış görünüşü ve manevi değerleri hakkında yanlış yorumlara yol açmıştı.

Atatürk Türkiye'sinin Kadınları

Medeni Kanunun kabulünü takip eden dört yıl içinde, kadınlar yeteneklerinin bir çok kanıtlarını verdiler. Sağlık hizmeti ve sosyal hizmet veren kurumlarda, bankalarda ve ticaret işlerinde faydalı çalışmalarda bulundular. Çok sayıda kadın üniversite fakültelerine girdiler. Mustafa Kemal, millet önünde sorumluluklarını yüklendiği kadınların gidişinden son derece memnun kalmış ve onların siyasal hayatta yer almaya hazır olduklarını düşünmüştü. 1930 yılında Büyük Millet Meclisi kadınlara oy verme hakkı ve belediye seçimlerinde seçilme hakkı tanıdı. Bu, iki cinsiyet arasındaki eşitliğin tamamlanması yolunda bir adım daha atmak demekti.

Mustafa Kemal'in felsefesi, kadınların bütün doğal ve siyasal haklarını onlara tanımaktaydı. Tarladaki yo-

rucu işlerde erkeklere eşit olduklarına ve bağımsızlık savaşı süresinde olağanüstü dayanma yeteneklerini göstermiş bulunduklarına göre onların fiziksel yapılarının askerlikle bağdaşmayacağına inanmıyordu. Ayrıca, cephelerdeki davranışları, onu, kadınların savaş alanında da büyük hizmetler vereceğine inandırmıştı. Kadınlar artık hemen bütün hakları kazandıklarına ve diğer hakları da yakında verileceğine göre, onları yükümlerinin (mükelleFiyetlerinin) hiç birinden muaf tutmak doğru olmazdı.

Kadınlarla ilgili adetlerdeki akıl almaz değişmelerden dolayı dehşete düşmüş ve korkuya kapılmış olan geri kafalılar kamu ahlakından endişe ediyordu. Onlara göre, kadının namusunu koruyan maddesel engellerin kaldırılmasıyle, kadınlar kendilerini en kötü sonuçlara sürüklerlerdi. Bu düşüncelerin saçmalığı, milli hayatın bütün alanlarında kadınların gösterdikleri mükemmel davranışlar ve hayattan zevk almak için seçtikleri faaliyet dalları ile meydana çıkmıştı.

Türk kadını, beden eğitimi kurumlarında, «kız-izci» örgütlerinde ve okullardaki jimnastik ve spor öğretiminde «sporcu kadın» haline dönüştü. Zaman zaman, binlerce kadın ve erkeğin katıldığı, kusursuz jimnastik gösterileri yapıldı. Askeri törenlerde kız-izci taburlarının tavır ve hareketleri alkış ve ilgi kazandı.

Beş yıllık bir gözlemden sonra, Gazi ve ülke, kadınların Büyük Millet Meclisine girebileceğine inandı. Bunun üzerine kendilerine Millet Vekili olarak seçilme hakkı verildi ve 1936 yılında Parlamentoda 20 kadın yer aldı. Bunlar kendi cinsiyetlerinin temsilcisi değil, onlara oy vermiş olan çeşitli seçim bölgelerinin temsilcileri idiler.

Tam eşitlik çerçevesinde, Türk kadınları yeteneklerini göstermekten ve harem cehaletine mahkum edilmiş olmanın yanlışlığını kanıtlamaktan geri kalmadılar. Son olarak, 1937 Mayısında, Türk Kuşu'nun ve Askeri Havacılık Okulu'nun kurslarını tam başarı ile bitiren kadın havacı Sabiha Gökçen bir elmas yıldız madalyasıyle ödüllendirildi. Bayan Gökçen ödülünü alırken, ülkesi çağırdığında askeri bir pilot olarak görev yapmak istediğini açıkladı.

KISIM 36

BARUT VE TUNÇ

Tunç

13 Mart 1926 günü, İstanbul sabah gazetesi Milliyet, «Büyük Gazi'nin Anılarından Sayfalar» başlığı altında bir dizi makale yayımlamaya başladı. Bu anıların yayımlanması Mustafa Kemal'in hayatını inceleyenlere değerli bir kaynak sağlamıştır. Bunlar onun, Genç Türkler ihtilâlinden önceki zamanlardan itibaren faaliyetlerine ışık tutmakta ve Mondros Mütarekesini takip eden günlerdeki iç siyasal durumu açıklayan bir kısımla sona ermektedir. Yazının bir eki, 1916 da, üne kavuşmuş bulunan Mustafa Kemal'in neredeyse hayatını tehlikeye düşüren, Yakup Cemil'in gizli tertipleri hakkında bazı noktaları açığa vurmaktadır.

Bu sayfalar, yazarının hayat hikâyesini son derece ilginç olarak yansıtmaktadır ve çağdaş Türk tarihinin incelenmesi bakımından da değer taşımaktadır. Bu anıları Mustafa Kemal yazmamıştır, ama bazı yakın arkadaşlarının da yanında bunları parça parça ve oturumlar halinde, Türk gazetecisi ve yazarı Falih Rıfkı'ya dikte ettirilmiştir. Bunları kendisinin yazmamasının tek sebebi vakit bulamamasıdır. Aslında o iyi bir yazar olduğunu ertesi sene kaleme aldığı Nutuk (Söylev) adlı eseriyle göstermiştir. Mustafa Kemal bu anıları, hatıra yazma

deliliğine kapıldığı için değil, geçmişteki bazı durumlar karşısında davranışlarının ne olduğunu milletin ve halkın öğrenmesini ve böylece onu anlayabilmelerini sağlamak istediği için yayınlattığını açıklamıştır.

1927 yılında, Türkolog «Jean Deany», «Revue des Etudes Islamiques» (İslam Etüdleri Dergisi) de, Gazi'nin yukarda adı geçen hatıralarının bir çevirisini, açıklamalı olarak ve ilginç bir önsözle birlikte yayımlamıştır.

Cumhuriyetin kurulup gelişmesi işine ara verilmeden devam edildi. İyi biçimlenmiş yapısı yeni yönerge (talimat) ve yasalarla şekillendi. Eski rejimin kötü yönetiminde büyük bir düzensizlik içinde kalan arazinin sicili, yeni Medeni Kanununa uyacak şekilde yeniden düzenlendi. Bunun için de ölçme işlemlerinin yapılması gerekti.

Halkın adetlerine hakim olan dinsel ve yasal devrimler ciddi huzursuzluklara yol açmadan yürütülüyordu. Milletin çoğunluğu, Mustafa Kemal'i, ya anlayarak, yahut da iç güdüsü ile takip ediyordu. Meydana gelmiş olan o karışıklıklara, kışkırtıcılar ve politik muhalifleri sebep olmuştu. Neyse ki şiddetli önlemler alınarak kışkırtıcılar silahlarından arındırılmıştı. İlerici Cumhuriyet Partisi dağıtılmış, doğu ayaklanması bastırılmış, istenmeyen politikacı grupları atılmış ve basına sansür konmuştu. Bu bakımdan millet Cumhuriyete ve devrimlere karşı olan etkileri hissetmez olmuştu. En üst sınıflarda yaşamakta olan ve önceleri teokratik monarşinin çıkarcıları arasında yer almış bulunan muhalefet milleti kendine çekecek hiç bir girişimin fayda vermeyeceğini anlamıştı. Olayların akımını kendi yararlarına çevirmenin tek yolu Mustafa Kemal'i ortadan kaldırmaktı.

Bunu, dağılmış bulunan ilerici partinin ve esik İttihat ve Terakki Komitesinin bir grup üyesiyle Kemalizme karşı olan diğer kalıntılar yürütecekti. Özel evlerde ve İstanbul'daki mason localarında son derece gizlilik içinde toplantılar yapıldı ve bir karar alındı. Buna göre silahlandırılan bazı kişiler, Ankara'ya gönderildiler. Orada İlerici Parti liderlerinin himayesi altına girdiler.

Ankara'da Paşayı yok edebilmek için en uygun yer arandı. Önce Kemal Paşa'nın sık sık uğradığı kulübün yakınındaki bir yer maksada uygun göründü, fakat sonra Ankara'dan Çankaya'ya giden yol üzerinde ve muhakkak üzerinden geçmek mecburiyeti olan bir dönemeç tercih edildi. Bu safhada fesatçılardan bazısı, böyle tehlikeli bir maceranın onlara getireceği muhtemel sonuçlardan korktular ve katillerin İstanbul'a geri gönderilmesi için ele başlarına baskı yaptılar. Bu adamlar, herhalde Hintli Mustafa Sagir'in 1921 yılında başını çektiği planlı taarruzun nasıl meydana çıkarılmış olduğunu hatırlamışlardı. Bu sıralarda, Gazi'nin 1919 yılında ayrıldığından beri geri dönmediği İstanbul'a bir ziyarette bulunması beklenmekteydi. Bu ziyaretin 1926 yılında yapılması çok muhtemeldi. Sonuç olarak, gizli kuvvetler, ona, trajik bir karşılama programı düzenlemeye hazırlandılar. Amma, Mustafa Kemal Batı Anadolu'da bir teftiş seyahetine başlayınca umutları suya düştü. Gazi'nin, İzmir dahil bir çok kenti ziyaret edeceği açıklanmıştı.

Fesatçılar zaman kaybetmeden katillerini İzmir'e gönderdiler. Girişim, eski Millet Vekillerinden Ziya Hurşit tarafından yönetilecekti. İzmir'de, ilk safhada tasarlanan planın bütün ayrıntıları, kaçış araçları dahil daha başaklarının da işbirliğiyle tamamlandı. Denizden yakın-

daki bir Yunan adasına kaçılacaktı. Bu maksatla botlar ve mürettebat kiralandı. Bombaların fırlatılacağı yeri de kararlaştırdıklarına göre, geriye kalan tek şey kurbanın gelmesi idi.

Sonuçları Türkiye için öldürücü olacağı şüphesiz bulunan bu facia beklenmeyen bir program değişikliği sebebiyle önlendi. Mustafa Kemal, bazı kentlerde durarak gezisini hesaplandığından fazla uzatmış ve Ege'nin İncisi'ne tayin edilenden bir gün sonra varmıştı. Bu süre içinde katillerin botuna mürettebat olarak tutulan adamlardan biri girişinden polisi haberdar etti. 16 Haziran günü çete, bombaları ve tabancaları ile birlikte yakalandı. Bu maksatla, Gazinin milletine gönderdiği bildiride şu sözler de vardı : «Benim naciz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti -onun eseri- sonsuza dek yaşayacaktır.»

«İki Mustafa Kemal Vardır»

O zaman Türk Ocaklarının Başkanı bulunan ve göze çarpan bir yazar olan Hamdullah Suphi, Anadolunun bu destansı günlerinde Mustafa Kemal'in söylediği bazı sözleri nakletmiştir : «İki Mustafa Kemal vardır. Biri, ben, fani (ölümlü) Mustafa Kemal, diğeri, milletin daima içinde yaşattığı Mustafa Kemaller ülküsüdür. Ben onu temsil ediyorum. Her hangi bir tehlike anında ortaya çıktımsa, beni bir Türk anası doğurmadı mı, Türk anaları daha başka Mustafa Kemaller doğurmayacakmı? Verim milletindir, benim değil,» Geleceği görme gücü daima ona rehber olmuş ve bütün çalışmalarını ve yaptıklarını ölümünden sonrasını tasavvur ederek tasarlamıştır.

İstiklal Mahkemesi, sanıkları ve olaya karışmış olan diğer kimseleri derhal yargılamaya başladı ve tertiplen-

miş olan fesata yeni bir ışık tuttu. Önemli kişilerin adı geçti ve yakalanmaları için emirler verildi. Yargılamanın ilk kısmı İzmir'de tamamlandı. Önemsiz kişilerden oluşan sanıklar cezaya çarptırıldılar ve büyük kısmı idam cezası yedi. İkinci ve önemli kısmın muhakemesine Ankara'da devam edildi. Suçu sabit görülenler ve fesat hareketine karışanlar ölüm cezasına çarptırıldılar. Bunlar, İttihatçı Hükümetin Maliye Bakanı Cavit, İttihat ve Terakki Komitesinin kurucularından Dr. Nazım, bir çok eski Bakan, bazı subaylar ve eski Millet Vekilleri idi. Rauf Bey 10 yıl hapse mahkum oldu ve bu ceza onun gıyabında (yokluğunda) verildi. Dr. Adnan beraat etti. Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların fesat hareketiyle ilgileri olmadığı anlaşıldı.

Ankara'nın ana meydanında her zamanki üç kirişli darağaçları kuruldu ve başlıca fesatçılar burada cezalarını çektiler. Bu mahkeme, asılanlardan bazılarının Gazi'ye karşı girişilen fesatla ilişkilerinden çok onun siyasi düşmanları olduğu için aşırı şekilde cezalandırıldıkları ileri sürülerek acımasızlıkla itham edilmiştir. Bu iddialar kanıtlanamamıştır ve dikkati çekicidir ki suçlananlardan çoğu Kemalizmin bilinen düşmanları olduğu ve bu fırsattan yararlanılarak cezalandırılabilecekleri halde beraat etmişler, temize çıkarılmışlardır.

Mustafa Kemal acıma duygusu ile durumu geçiştirmeye kapılmadı. Çünkü, bu olay kendi kişiliğine karşı yapılan bir girişimin ötesinde bir anlam taşımaktaydı. Bu, en kuvvetli dayanağını araç edinerek Cumhuriyete saldıran gerici kuvvetlerin bir çok gösterilerinden biri idi. Bu kuvvetlerin savunduğu prensipler bir İmparatorluğun dağılmasına ve milletin şimdi içinde bulunduğu geri kalmışlığa sebep olmuştu. Böyle bir sisteme geri

dönülmesine izin vermeğe imkan tanınamazdı. Büyük yararlar ancak en şiddetli tedbirlerle savunulabilirdi.

Büyük Petro namiyle tanınan, Rus Çarı I. Petronun hayatında kendi oğluna karşı davranışı ile bu şiddetin bir örneği vardır. Büyük Petro ile Gazi'nin örgütlenme yetenekleri ve sarsılmaz enerjileri arasında benzerlikler bulunabilir. İkisi de yenileştirme (reform) için çalışmışlar, milletlerini geri kalmışlıktan kurtarmayı arzulamışlar, fanatizme (tutuculuğa) karşı savaşım vermişler, sanat ve bilimi teşvik etmişlerdir.

Çarların en görkemlisi olan Büyük Petro 17 nci yüzyılın sonu ile 18 nci Yüzyılın başında, o zaman uygar denmeyecek bir ülke olan Rusyada saltanat sürmüştür. Moskof adetleri yerine Avrupa adetlerini getirmiş ve o andan itibaren, Bizans'ın etkisiyle kenara itilmiş ve haklarından yoksun bırakılmış olan kadınlar, nisbi bir hürriyet içinde yaşamağa başlamışlardır. Manastırlara ait mülkleri devletin yönetimine vermiş, öğretim ve sosyal yardım alanında önemli işler başarmıştır. Doğal olarak, bu reformcunun da bir çok düşmanları vardı. Çünkü, var olan çıkarlara onlardan yararlananların nefretlerini kazanmadan dokunulamaz. Büyük Petro, «Strelitz» ayaklanması ve yokluğunda, meydana getirdiği eserleri yok etmeğe çalışmaktan yargılanan oğlu Aleksi'nin katıldığı hareket de dahil olmak üzere bazı reaksiyoner hareketleri kırmak zorunda kalmıştı. Petro, devlet ileri gelenlerinden kurulan bir mahkemede diğer suçlularla birlikte oğlunu da ölümü mahkum etmişti.

İlk Anıt

1926 Ekim'inde, Bizans'ın Akropolis tepesinin Haliç'e doğru alçaldığı (Seraglio'da) Sarayburnu'nda sade

bir anıt dikildi. Bu, Avrupalı giyimde, başı açık, yürüyen bir adamı göstermektedir ve çok küçük bir kaide üzerine konmuş, Mustafa Kemal'in tunçtan bir benzeridir. Bu anıt onun onuruna yapılmış ilk heykeldir ve bunu başkaları takip edecektir. Bunlar, kentlerin ve halkın bu kahramana ve devrimciye karşı duydukları minnetin maddi bir ifadesidir.

Mustafa Kemal, ayrıldıktan sekiz sene sonra, bir zamanlar yabancıların esiri olarak yaşamış olduğu ve Anadolu devrimcilerine karşı her türlü entrikanın kaynaklandığı Istanbul'a yeniden geldi. İlk yasal ve siyasal otorite olarak şimdi milliyetçi bir hükümet bulunduğu için bu güzel kente vardığında onu tamamıyle Türkleşmiş olarak buldu. Kapitülasyonlar ve yabancı müdahaleler artık yoktu. Halk, geçirmiş olduğu acılara ve utançlara mukabele edercesine büyük bir mutluluk ve heyecan göstererek, kurtacıyı olağanüstü bir coşku içinde karşıladı. Mustafa Kemal'in varlığı, halka, tarifi imkânsız bir heyecanla kutlamış oldukları Sakarya Zaferindeki o büyük günlerin hatıralarını geri getirmişti. Gazi, Cumhurbaşkanlığı konutu olarak belirtilmiş bulunan Dolmabahçe Sarayına yerleşti.

Söylev (NUTUK)

Yaz mevsimini Boğaziçi kıyılarında geçirdikten sonra, yayladaki haşin ve sade görünüşlü Başkente dönen Mustafa Kemal, Halk Partisinin ikinci Büyük Kurultayında yapacağı büyük nutkunu tamamladı. 15 Ekim 1927 günü, geniş ve rahat bir yapı olan yeni Meclis binasında konuşmaya başladı. Gazinin söylevi, altı günlük sürekli oturumlar halinde ve toplam 36 1/2 saat sürdü. Onun bir hatip olarak istidadı ün yapmıştır. Onun çok sayıda-

ki söylev ve konuşmalarının özünde öyle bir ikna gücü vardır ki, bu gücü, onun kendi ağzından dinlediğimiz konuşmalarında daha iyi anlarız. O, gerçekten devrimcilik bilincinin en üstün temsilcisidir ve bu bilinci en iyi beyan ve ifade edendir.

Büyük Söylev, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı günü ve Türkiye'nin bağımsızlık savaşımının başlangıcını belirten, 19 Mayıs 1919'dan sonraki Türkiye tarihini kapsar. Söylev, memleketin o tarihteki durumunun açıklanmasıyle başlar ve bu açıklama mükemmel bir sentez içinde yapılır : «Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu bağlaşık devletler grubu Dünya Savaşında yenilmiş, Osmanlı ordusu her yanda zedelenmiş, şartları ağır bir Ateşkes Anlaşması imzalanmış.. Büyük Savaşın uzun yılları boyunca, millet yorgun ve yoksul bir durumda.. Milleti ve vatanı Genel Savaşa sürükleyenler, kendi başlarının kaygısına düşerek, ülkeden kaçmışlar.»

Türkiye'nin yeniden doğuşuna ve kurtuluşuna ait tarihî belgeleri oluşturan olaylar bir zaman sırasına göre yeniden gözden geçirilmiş ve tahlil edilmiştir. Gazi, iç politikaya ve iki eğilimin mücadelesine özel bir dikkat gösterir. Bu iki eğilim Batılılaşmanın benimsenmesi ve eski dinsel sisteme dönüştür. Devrim ruhunu yorulmadan savunur ve Cumhuriyetin korunmasını ve onun sürüp gitmesini, gençliğe itici güç veren bir çağrı vesilesi yapar. Söylevden çıkarılacak en önemli sonuç budur. Mustafa Kemal'in siyasi vasiyeti olan Söylev, yazarının başladığı yüksek düzeyden hiç bir iniş göstermeden sonuna kadar aynı tempoda devam etmektedir. Büyük ve güçlü söylev sadeliği, sakinliği ve yapmacılıktan uzaklığı ile özellik kazanır.

Mustafa Kemal, Söylevin son kısmında der ki: «Sayın Baylar, sizi günlerce işlerinizden alıkoyan uzun ve ayrıntılı sözlerim, en sonunda tarihe mal olmuş bir çağın öyküsüdür Bunda milletim için ve yarınki çocuklarımız için dikkat ve uyanıklık sağlayabilecek bazı noktaları belirtebilmiş isem kendimi mutlu sayacağım.»

«Baylar, bu söylevimle, milli varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin, bağımsızlığını nasıl kazandığını, bilim ve tekniğin en son verilerine dayanan milli ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım.»

«Bu gün ulaştığımız sonuç, yüzyıllardan beri çekilen milli yıkımların yarattığı uyanıklığın ve bu sevgili vatanın her köşesini sulayan kanların karşılığıdır.»

«Bu sonucu, Türk gençliğinin koruyuculuğuna bırakıyorum.»

«Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.»

«..... Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.»

Büyük Söylev, «Nutuk» adı altında ve büyük bir cilt halinde 543 sayfa olarak basılmıştır. Sonra, bir çok dillere çevrilmiştir. Fransızca baskısı, çeviricisinin adını vermeden, «Discours du Ghazi Mustafa Kemal» başlığı ile, 677 sayfa olarak, 1929 yılında Leipzig'de basılmıştır.

Söylev, gerçek tarihî değerinden dolayı, Türk Tarih Kurumu için Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin yazılmasında temel olmuş ve buradan da Türk okullarındaki tarih öğretiminin kaynağını oluşturmuştur.

İlk Nüfus Sayımı

Modern çağda vazgeçilmez bir bilim haline gelen ve yokluğunda, devleti güvensiz bir varlık olmaya mahkum eden İstatistik bilimi, Osmanlı İmparatorluğunda adeta bilinmezdi. Ekonomi, tarım ve diğer kaynaklar bilgi yoksunluğu içindeydi. Nüfus, sayım yapılarak değil kaba tahminlerle hesap edilirdi. Anadolu ve Türk Trakyasının nüfusu 6 ile 7 milyon arasında tahmin edilmişti. İlerici Cumhuriyet yaklaşık hesaplarla yetinemezdi.

Mustafa Kemal istatistiğe özel bir önem gösterdi ve İstatistik Genel Müdürlüğünü kurarak Başbakanlığa bağladı. Ayrıca, her Bakanlıkta bir istatistik hizmeti kuruldu. İstatistik Genel Müdürlüğü, Ekim 1927'de genel bir nüfus sayımına gitti ve 13.660.275 rakkamını buldu. Bu sayım, sadece Osmanlı hesabının yaptığı hatayı göstermekle ve o zaman kullanılan sistemin kusurlarını ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda, halkı doğum, evlilik ve ölüm olaylarını nüfus memurluklarına bildirmekle yükümlü kılmıştı.

Ankara'daki Heykeller

Başka bir tunç heykelin daha açılışı yapıldı. Bu, Ulus Meydanında zaferi simgelemek için dikilmiş olan anıt idi. Burada, Gazi, Marmara mermerinden yüksek bir kaide üstünde ve at sırtında Ankara kenti üzerinden batıya doğru ve geniş ovalara bakmaktadır. Anıtın altında üç şekil vardır. Bunlardan ikisi askerdir, biri uyanık bir tarzda nöbet tutarken, diğeri arkadaşlarını savaşa çağırmaktadır. Onların da arkasında omuzlarında iri bir topçu mermisi taşıyan bir Türk köylü kadını bulunmaktadır ki bu, Bağımsızlık savaşındaki kahraman Türk kadınla-

rının sembolüdür. Anıt, Avusturyalı heykel sanatçısı Krippel'in eseridir.

Gazinin bir başka tunç heykeli aynı yıl Ankara Etnoğrafya müzesinin önündeki açık alana dikildi. Bu, kahramanın uzun bir pelerine sarınmış olarak askeri üniforma içindeki atlı heykelidir. Heykel, somaki taştan bir kaide üzerinde durur ve kentin bir çok noktasından görülebilir. İmza İtalyan heykeltıraşı Canonica'nındır.

Cumhuriyetin diktiği heykeller bir Müslüman geleneğini kırmıştır. Çünkü, bu din, resim veya heykel olsun, insan şekillerinin yapılmasını menetmiştir. Düşünce tarzları çeşitli sebeplerle oldukça yavaş değişen kimselerde, Başkentin ana meydanında peçesiz yüzlü bir kadının tunçtan heykelini görmek, herhalde garip bir heyecan uyandırmış olmalıdır.

KISIM 37

YAZI DEVRİMİ

Rakamlar

Türklerin uygar ülkelerle iletişimini (irtibatını) kısıtlayan engellerin bir başkasından daha kurtulmayı amaçlayan, çok önemli bir atılım da rakamlarla ilgilidir. Türkiye'de, 10 ncu Yüzyılda Avrupaya tanıtılmadan önce Arabistanda kullanılmış olan, Arap rakamları kullanılmaktaydı. Avrupa da kullanışsız Romen işaretleri yerine Arap sistemini almıştır. Bununla beraber, bu rakamlar ilk bakışta tanınmayacak kadar büyük değişmeye uğramıştır. Bu bakımdan hala Türkiyede kullanılan eski şekillere bakarak şimdi uluslararası alanda kullanılmakta olan Arap rakamlarını tanıyabilmek için özel bir inceleme yapmak gerekirdi. Cumhuriyet tarafından benimsenen yeni rakamlar 1928 Haziranında resmen kullanılmaya başlandı.

Yazı Reformu

Gazi, bütün 1927 sonbaharı ve kışı boyunca yapıcı gücünü, yazı devriminin hazırlanması üzerinde yoğunlaştırdı. O, halkın entellektüel faaliyetini yeniden kurmak ve geliştirmek yolundaki çabaları arasında, bu devrime esaslı ve önemli bir yer veriyordu. Bu, bir yönetici olarak, Mustafa Kemalin ihtirası idi.

Türkler, bin yıl kadar önce, İslamlığın kabulleriyle birlikte aynı zamanda Arapça alfabeyi de almışlardı. Müslümanlığın etkisiyle kendi yazı şekillerini terkettiler. Türkçe yazıların bir kısmı şimdiki Kuzey Moğolistanda, Baykal Gölüne dökülen Selenga Nehrinin kıyılarında bulunmuştur ve Orhon yazıtları olarak tanınır. Arap alfabesi, sesli harfler bakımından zengin olan, Türk dilinin seslerine uygun ve uygulanabilir gibi değildir. Bunun yanında, başka bir güçlük daha vardı : Arap yazısının öğrenilmesi. Son derece karışık ve karmaşık olan Arap yazısını öğrenmek uzun yıllar aldığı için okuma yazma bilmeyenlerin sayısı artmakta ve bilgi sahibi olmak zengin sınıfları için bir imtiyaz haline gelmekte idi. Mustafa Kemal'in felsefesi buna hiç bir şekilde izin veremezdi. O, öğretimin bütün halka yayılması gerektiğine inanıyordu. Bu sebeple, monarşi rejimini yüzyıllar süren evrensel gelişme boyunca, halkın cahil ve geri kalmış bıraktığı için suçlamaktaydı.

Arap yazısı, Türkiyenin, entellektüel faaliyetlerde uluslararası işbirliği arzusunu boğazlamakta ve kültürel gelişmesini aksatmaktaydı. Gazi, kullanılan Arap alfabesini terketmek ve sadece okumayı kolaylaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda uluslararası Latin alfabesine çok benzeyecek bir yenisini alma işini kendisine vazife edinmişti. Bunun için, derhal çalışmaya koyuldu. Dil uzmanlarını, tarihçileri, gramercileri ve genel kültür sahibi aydınları çağırdı ve onlara alfabeyi değiştirmek yolundaki tasarılarını genel hatlarıyle izah ettikten sonra, fikirlerini sordu ve alınacak en uygun sistemin hangisi olacağı üzerinde tartışmaya başladı. Çeşitli dillerde kullanılan Latin alfabesinin uygulanma şekilleri ve harflere verilen fonetik değerler üzerinde dikkatli incelemeler yapılmasını sağladı. Sonra da, Türk dilinin grameri, fonetiği ve özel-

likleri bilinçli bir tahlilden geçirilip, harflerin Türkçeye uydurulmasına girişildi.

Uzmanların sundukları incelemeler, özel toplantılarda müzakere ediliyordu. Bu tutum yenileştirme yolu belirleninceye kadar devam etti. Çalışmalar ilerleme kaydedince, Mustafa Kemal tekrar İstanbul'a döndü ve artık gerçek bir akademi haline girmiş bulunan Dolmabahçe Sarayına yerleşti. Reformcu Gazi'nin başkanlık ettiği oturumlara ilgili profesörler ve dilcilerle Bakanlar ve Millet Vekilleri muntazaman katılıyorlardı.

Tahmin edileceği gibi, girişilen devrim hakkında kuşku duyan kimseler de vardı. Türk biblioğrafyasındaki bütün kitapları, sözlükleri, okul ve üniversite ders kitaplarını yeniden basmak gerekmiyecek miydi. Yılları alacak olan bu iş, en az bir o kadar sürecek yeni alfabeyi öğrenme güçlüğü ile birlikte, kamu öğretiminin gelişmesinde ciddi bir gecikme anlamına gelmezmiydi? Ayrıca, okulu bitirmiş olanlar yeniden okuma-yazma öğrenmek için okula mı döneceklerdi?

Alfabenin son şekli Ağustos 1928 de hazırdı. Başarının büyük kısmı devrimci Mustafa Kemal'e aitti. Çünkü, Türk dilindeki seslere en uygun olan harfleri, azim ve mantığı sayesinde, bulan o olmuştu. Arapçaya karşılık, Latince temele dayanan ve adına Türk Alfabesi denen şekil, o zamana kadar bilinen en modern alfabe olduğu kadar tam ses bilimi (fonetik) esaslarına da uygun olanı idi. Bu alfabede gereksiz harfler ve işaretler bulunmamaktadır. Özellikle Fransızca ve İngilizcede olduğu gibi diğer dillerde geleneksel olarak, hala muhafaza edilen ve öğrenmeyi güçleştirip şaşırmayı kolaylaştıran ikili harflerle lüzumsuz harfler veya benzer engeller yoktur. Yeni Türk Alfabesini öğrenmek kolaydır. Bir yabancı,

harflerin fonetik değerini öğrenince, Türkçeyi de bir iki gün içinde mükemmelen okuyabilir.

Baş Öğretmen ATATÜRK

9 Ağustos 1928 gecesi, evelce Sultanların oyun sahası olan ve Gazi'nin ilk heykelinin dikildiği Sarayburnu Parkında büyük bir kalabalık toplanmıştı. Halk, oraya, Halk Partisi tarafından, Gazi'nin yapacağı bir konuşmayı dinlemek ve onun milli sırlarından birini daha duymak üzere davet edilmişti. Belirtilen saatte söylevci kürsüye çıktı ve hiç bir zaman doğru dürüst anlayamamış oldukları ve uzun zamandan beri Türk düşüncesi için bir tür hapishane olan Arap alfabesinden kurtulmaları gerektiğini açıkladı. Yeni alfabenin kısa bir sürede öğrenilebileceği ve o zamana kadar okumayı öğrenememiş olanların bile bunu kolayca kavrayabilecekleri hakkında onlara güvence verdi Milletin % 90'nı kapsayan cahilliğe karşı genel bir seferberlik çağrısı yaptı.

Yeni alfabe seferberliği arzu edilen başarıyı sağladı. Yazı tahtalarının başında gönüllü öğretmenler yer aldı. Kentlerde, kasabalarda ve köylerde, kırlarda ve her yerde Türk alfabesini öğrenmiş bulunanların çevresinde onu öğrenmek istiyenlerin toplandığı görülmekteydi. Millet Vekilleri bu yoğun okuma-yazma öğretimini yönetmek üzere seçim bölgelerine gittiler. Fakat, hiç kimse Gazi'nin gösterdiği eğitim faaliyetiyle yarışamadı.

Her gün başka bir yerde görünüyor, arabasında taşıdığı portatif yazı tahtasını kuruyor ve orada yazı işaretlerinin anlamlarını dikkatle açıklıyordu. Sonra, sınıftaki bir öğretmen gibi öğrencilerinden birini tahta başına çağırıyor, sınava çekiyor ve bazı kelimeleri, mesela ismini yazdırıyordu. Bu suretle halk okullarında, sağla-

nan gelişme düzeyini kontrol etmekteydi. Halk ona Baş öğretmen adını taktı. Gazi, hiç bir zaman bu kampanyadaki kadar mutlu ve tatminkar olmamıştı.

İlerleme yolunda kesin bir adım olduğuna inandığı yeni alfabe öğretimini anlatmak ve hareketlendirmek maksadıyle Kara Deniz kıyıları boyunca ve Orta Anadoluda bir geziye başladı. Tekirdağ'da, halka yeni harfleri öğrenmeye coşku içinde başlamalarından ve onlara süratle alışmış olmalarından duyduğu memnunluğu belirtti. Sonra, dedi ki : «Gözlerimi kapayıp da yeni alfabe sayesinde Türkiyenin entellektüel gelişmesinin erişeceği güç ve uluslararası itibar derecesinin ne kadar büyük ve parlak olacağını hayal edince, son derece kıvanç duyuyorum.»

Yeni Alfabe Kanunu'nun kabul edilmesi için Meclise teklifte bulunurken, dedi ki : «Bu başarıdan öyle bir heyecanla doluyum ki, herhangi bir zaferin getirdiği mutluluk bile bununla kıyaslanamaz. Vatandaşlarımızı cahillikten kurtarmak için çalışan bir öğretmenin sade ödevinin verdiği manevi doyum ile doluyum. Sevgili arkadaşlar, aldığımız bu ölümsüz tedbirler sayesinde Türk milleti, yeni aydınlık dünyasına girecektir.»

Öğretim kampanyası daha örgütlenmiş hale getirildi ve okul yaşını geçmiş kadın ve erkek işçiler ve halk için akşam dersaneleri açıldı. Bir çok yerde çocuklar ve yaşlılar için gündüz-kondu dersaneleri kuruldu. Yeni yazı camilerde ve hatta kahvehanelerde öğretiliyordu. Sanki bütün millet yeniden okula başlamıştı. İnkilapçı Cumhurbaşkanı yazı tahtasıyle halka ders vermekte devam etti.

Çeşitli örneklere ve kanılara dayanarak, bu reformun tam anlamı ile benimsenmesi için yirmi yıl kadar

zaman gerektiği söyleniyordu. Halkın öğrenme yeteneğinden, yer alması gereken gelişmeden ve başka sebeplerden söz edildi, fakat bunların hiç biri Gazi'yi ikna etmedi. Eğitimsiz bir insanın beş altı ayda öğrenebileceği bir şeyin, gene insanlardan oluşan bir millet tarafından öğrenilebilmesi için 20 yıla gerek duyulmasına hiç bir sebep olamazdı. Yapılması gereken şey, öğretimin yararlarını olabildiğince çok sayıda vatandaşa götürecek bir kamu eğitimi için yoğun bir seferberlik başlatmaktı.

Eski Arap alfabesiyle bir şey basmak için, baskı makinesinde en az 612 çeşitli harfe ihtiyaç vardı ki bu da bir eserin yayımlanmasını çok güçleştirmekteydi, Türkiyede basımcılık alanında pek ileri gidilmemesinin sebebi bu idi. Latinceye dayalı Türk Alfabesi için ise bu ihtiyaç rakamlar, büyük harfler ve işaretler dahil sadece 70 idi. Böylece, ülkenin kültüründe göze çarpan bir gelişmeye yol açan kitap sanayiinin ve her çeşit yayımın büyük ölçüde teşvik edilmesi mümkün oldu.

Mustafa Kemal'in uğraşları içinde en mutluluk vericisi olan milli eğitim alanındaki başarısı gerçekleşmişti. Bu ilk ve en önemli girişimde belirtmeye değer ve açık delil teşkil edecek bir rakam vermemiz gerekirse, bir kaç yıl içinde 1 1/2 milyon insanın okuma-yazma öğrenmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Dil Devrimi

Arap alfabesi engeli aşıldıktan sonra, yeni bir engel ile karşılaşılmıştı. Bu, Arap ve Fars dillerinin sekiz yüzyıllık edebi etkisi altında Türkçeye girmiş olan çok sayıdaki yabancı sözcüklerdi. Böylece iki Türk dili meydana gelmişti. Biri, Arapça ve Farsça kelimelerle dolu olan ve üst tabakalarda konuşulan Saray lisanı, diğeri de,

allameler (çok bilmişler) tarafından küçük görülen halk dili veya arı Türkçe idi. Gazi'nin buyruğu üzerine, Cumhuriyet Hükümeti, Sakat bırakılmış olan milli dile eski güzelliğini ve özelliğini geri getirmek için tedbirler almaya karar verdi. İlk tedbir olarak 1929 Eylül'ünden sonra, Arapça ve Farsça öğretimi bu dillerin öğretildiği son yer olan Liselerden de çıkarıldı.

KISIM 38

SOSYAL İLKELER

Sosyal Gelişme Yolunda

Mustafa Kemal artık en üstün yetkileri ve mutlak iktidarı elinde bulundurmaktaydı. Bu iktidarı devam ettirmek onun için zor olmazdı. Eski ve yeni tarih bize, küçük burjuvazi arasından sivrilerek her hangi bir vesile ile kendilerini iktidar sahibi bulunca, kullanacakları araçlara aldırmadan, hatta kendi vicdanlarına ve asıl politik inançlarına ihanet pahasına bu iktidarı muhafaza etmek için çareler aramış olan insanlardan bir çok örnekler vermektedir. Mustafa Kemal'e, güçlü, prensiplerine sadık ve bundan dolayı da samimi olan az sayıdaki insan arasında bir yer vermek gerekir.

Onun şahsiyeti, çağdaş tarihinin yılları boyunca, aynı inançları muhafaza ederek, asla uzlaşma yoluna sapmadan yürür gider. Yaptığı işler, seçmiş bulunduğu yolun bilincinde olduğunu ve bu yoldan ayrılmayacağını göstermiştir. Mustafa Kemal, devletin demokratlaştırılması gerektiğini savunmuş ve bu sebeple de Cumhuriyet rejimini kurmuştur. Türk milleti liberalizm nedir asla bilmemişti. Bu yüzden de kendi kaderinin yönetimini üstlenmeye hazır değil, bu yolda eğitilmemişti veya yeterince bilgi sahibi olmamıştı. Mustafa Kemal bunun farkındaydı, fakat milletini eğitmeye ve demokrasinin ne

olduğunu yavaş yavaş anlamalarını sağlamaya karar verdi. Bunun için onların vatanseverlik duygularından yararlandı ve demokrasiyi milli bir silah, bir gelişme ve refah vasıtası olarak gördü.

Ülkenin kaderine hakim olan milli irade olduğuna göre, Millet bağımsızdır. Bu ona fikir, Mustafa Kemal'in gerekçesi olmuştur. Ancak, prensiplerini ilk andan itibaren yürütmeye koyacak kadar akılsız değildi. Önce, halkın eğitilmesi ve eğitilmiş olduğunun güvencesine varması gerekiyordu. Muhalefet partileri, gerçek vatan ve demokrasi sevgisinden çok, küçük ve aşağılık ihtirasların etkisi altında olduklarını göstermişlerdi. Doğudaki ayaklanma zamanı geçmiş kuvvetlerin cahil halk yığınları üzerinde hala güçlü etkileri bulunduğunu kanıtlamıştı. Eğer onlara hareket özgürlüğü tanınmış olsaydı, eski yaşantılara özlem duyanlarla, Avrupa ve Amerikanın büyük demokrasi ülkeleri örneğinde umut görenler arasında bitmeyen bir iç savaşın çıkmasına sebep olacaktı. Mustafa Kemal, ona karşı koyan partilerin ve toplulukların dağıtılmasını ve benzerlerinin kurulmasını önlemeyi gerekli gördü. İstenmeyen kişileri sürmek ve Türkiyenin, yeni kaderine doğru ilerlemesine sistemli ve şiddetli bir şekilde karşı koyanları astırmak zorunda kaldı.

Cumhuriyet Halk Partisi demokrasi okulu olacak ve milleti siyasal hayatta eğitecekti. Partinin elçileri, ülkenin her tarafına gerekli propogandayı yaymakla görevlendirildi. Seçim kampanyalarında, Millet Vekili adayları siyasal geziler yaptılar ve vatandaşlar seçim gününde oy vermekle mükellef kılındılar. Kürt ayaklanması ve İlerici Partinin faaliyetlerinden sonra, Mustafa Kemal ilk verdiği hakları geçici olarak geri almak zorunda kalınca Halk Partisinin adaylarından başkası seçime katıl-

madı. Bununla beraber, halk, oy verme emrini yerine getirdi.

Mustafa Kemal, demokratik örgütlenme içinde görünen bir ülkeyi sahneye koyuyordu ve halk, demokrasinin nasıl çalıştığını bu sahnede izleyebiliyordu. Bu, gerçekle karşı karşıya gelmeden önce gerekli değişimi sağlamak üzere hazırlanmış çok zeki bir sistem idi. Aslında enerjisinin büyük bir kısmını, halkını kendileri için daha iyi olacağına inandığı rejime hazırlamak için harcayacağı yerde, bazen huysuz, bazen nankör davranan, anlattıklarını öğrenmekte ve benimsemekte yavaş olan halka aldırmadan bu üzüntüleri bir yana bırakıp onları bir diktatör gibi yönetmek Mustafa Kemal için herhalde çok daha rahat ve kolay olurdu. Fakat, Mustafa Kemal'in büyüklüğü ve en büyük zaferi, kafasını yalnız milletiyle meşgul etmesinde, ona sonsuz sabır göstermesinde ve onu savunmak için güçlü düşmanları kendi üzerine çekecek kadar diğergam ve fedakar oluşunda yatar. Zafer kazananların avucunda sayılan şan ve şereften, zafer seraplarından ve maddesel başarılardan önce, o, bir öğretmenin görevini üstlenmeyi tercih etmiş ve gücünü, milletine manevi aydınlık getirmek olan ana hedefi doğrultusunda yoğunlaştırmıştır. 1930 yılında, artık vakti gelmiş olan ve milletin takip ettiği liberal politika eğitiminin bir parçasını teşkil eden bir tasarıyı uygulamaya niyet etti. Bu, demokratik ve laik esaslara dayalı ikinci bir parti, bir muhalefet partisi kurmak idi.

Serbest Cumhuriyet Partisi

1924 yılının Başbakanı ve Mustafa Kemal'in eski arkadaşı olan Ali Fethi Bey yine partiyi kurmaya memur edildi. Ondan sonra Başbakan olan İsmet Paşa, Kürt is-

yanı esnasında, onun hükümetine hücumlarda bulunmuştu. Bu vesikle ile İsmet Paşa'ya karşı mücadele etmeye fırsat bulacaktı. Böylece, 1930 yılında Ali Fethi Bey Serbest Cumhuriyet Fırkasını (Serbest Cumhuriyet Partisini) kurdu. Yeni parti Halk Partisinden ekonomi, bayındırlık ve demiryolları gibi konular üzerinde farklı fikirlere sahipti. Kısacası, rakibinin devletçi tutumuna karşı belirli bir liberalist (özel girişimci) eğilim içinde idi.

Ali Fethi ve İsmet siyasal propogandaya giriştiler. Bu hususta Gazi onlara tam özgürlük vermişti. Deneme başlıyordu. Şu veya bu tarafı tutan gazeteler daha canlı makaleler yayımlamaya başladılar. Serbest Cumhuriyetçileri destekleyen basın, İsmet Paşa hükümetinin yönetimini başlangıçta çok ihtiyatlı ve tedbirli bir şekilde eleştiriyordu.

Fakat, yavaş yavaş Ali Fethi Partisinin beklenmeyen bir istikamete doğru yöneldiği görüldü. Ne oluyordu? Olan şey tutucu güçlerin kontrol edilememesiydi. Yapılan yenilikler de gerçekten benimsenmişti. İttihatçıların ve ilerici Partinin kalıntıları ile tutucu patlamaların teşvikçileri, yeni partinin sancağı arkasında hep birlikte elele vermişlerdi ve bu ilk seçimlern getirdiği özgürlükten yararlanarak maksatlı bir şekilde yıkıcı nitelikte bir mücadeleye atılmışlardı.

İsmet Paşa hükümeti, öldürücü etkileri Türkiyede ve hissedilen dünya çapındaki büyük ekonomik krizin yıllarını yaşıyordu. Türkiye yeni bir düzenleme ve örgütlenmenin tam ortasında idi fakat bunun meyvalarını toplama vakti henüz gelmemişti. Ali Fethi Bey kısa zamanda partisinin kontrolunu kaybetti. Sözde liberaller (özgürlükçüler) Halk Partisinin iktidardan düşmesiyle Cumhuriyetin de sendeleyeceğini ve sonra onu da düşür-

menin güç olmayacağını hesapladılar. Yeni partinin kurucusu, onun tehlikeli bir bayıra doğru sürüklendiğini anlayınca, partiyi, kurulduğu yılın 17 Kasımında dağıttı. Bu karar tam zamanında alınmıştı. Çünkü, bir çok kimse Serbest Cumhuriyet Partisinin doğuşunu, devrimlerin çöküşünün belirtisi olarak almaya ve liderlerin iki gruba bölündüğünü düşünmeye başlamışlardı. Yeni partinin dağıtılmasından hemen üç hafta kadar sonra, İzmir iline bağlı bir kasaba olan Menemen'de meydana gelen bazı olayların ciddiyeti, tutucuların tepkilerinin ne dereceye vardığını göstermekteydi. Şeyhler ve dervişler bu bölgede uzun uzadıya telkinde bulunmuşlardı ve ortamın artık kutsal isyanı başlatmaya hazır bir hale geldiğini düşünmekteydiler.

Menemen Olayı

Derviş Mehmet, Nakşibendi tarikatına mensup bir kalabalığın başında Menemen kasabasına girdi. Bir çok halk grupları daha dervişin alayına katıldı. Derviş Mehmet bir meydanda, gittikçe artan topluluk karşısında, ateşli bir konuşmada bulundu. Tam bu sırada genç bir subay olan Kubilay rastgele oradan geçmekteydi. Dervişin sarfettiği aşırı sözlerden kızan subay, derme çatma kürsüye yaklaştı ve onu susturmaya çalıştı. Dervişin taraftarları öfkeye kapılıp Kubilayın üstüne atıldılar, arkadaşlarının çılgın galeyanı ve kurbanlarının acı haykırışları arasında, çentikli bir bıçakla ve yavaş yavaş kafasını kestiler. Büyük seyirci kalabalığı bu durum karşısında herhangi bir tepkide bulunmadı.

Subayın kanlı başı, Camilerde bulunan yeşil bayraklardan birinin sopasına geçirildi ve zafer çığlıkları arasında Menemen sokaklarında dolaştırıldı. Yeterli tedbir-

ler alınıp tahrikçiler tutuklanıncaya kadar, ne polis ne jandarma civara yayılmakta olan ayaklanma gösterisini durduramadı. Suçluların yargılanmaları esnasında, isyan hareketinin ayrıntıları öğrenilince, çok dokunaklı anlar yaşandı. Adalet enerjik bir şekilde uygulandı. Ayaklanmadan ve öldürmeden suçlu görülenler darağacında can verdiler.

Altı Ok

Mustafa Kemal, toplumsal girişimini uygulamak için izin verdiği özgürlüğü askıya almalıydı. Mikroskobu, tekrar denemeye geçmeden önce bir süre daha beklemesini gerektirecek zararlı tutucu hareketler göstermişti. Gazi, sanıldığı gibi şaşırmış değildi. O, aşırı kötümser olamayacak kadar gerçekçiydi. Eski bir rejimin kalıntılarının bu kadar kısa bir zamanda yokedilemeyeceğini biliyordu. Genç ve yaşlı kimselere şekil verme derecesi değişik olduğundan, ülke halkının zihniyetlerinin o kadar çabuk değişemeyeceğini anlıyordu. Mustafa Kemal gerçeği araştıracak ve milletin nabzını yoklayacak kadar cesaret sahibiydi. Bundan sonra hareket süratinin derecesini daha iyi tayin edecek ve milletin politik yapısını olgunlaştıracaktı.

Halkın duygu ve düşüncelerine sızmak ve gerçekten neler olup bittiğini açıkça öğrenmek için tam zamanıydı. Orta Anadolu ve Akdeniz kıyısındaki illerde bir geziye çıktı. Adeti olduğu üzere ve fakat daha ziyade merak ettiği için halkın çeşitli sınıflarıyle görüştü. Zaman zaman günah çıkaran bir papaz gibi içten itirafları dinledi. Dönünce, üçüncü Meclisin dağıtılmasını ve gelecek Meclis'te işçilerin köylülerin ve bağımsız adayların temsil edilmesini tavsiye etti. Bundan, Gazi'nin, önceki denemesinin başarısız kalmasından yılmadığı, aksine bazı dersler

edindiği, yenilik ve demokrasi programını daha azimle uygulamaya koyacağını göstermek istediği görülebilir.

Türkiye bir tarım ülkesi olmasına rağmen Padişahlık zamanında çalışan sınıflar hiç dikkate alınmamıştı. Köylülerin, işçilerin, küçük iş ve ticaret sahiplerinin refahı, milli refahı oluşturmaktaydı. Milli iradenin yansıyabilmesi için fakir tabakaların temsil edilmesi doğru idi. Bağımsız üyelerin seçimine gelince, bu, Gazi'nin öğretici olarak kendi himayesinde ve partinin himayesinde yürütmek kararında olduğu gelişen demokratlaşma hareketinin açık bir delili idi.

Çalışan sınıfların temsil edildiği dördüncü Büyük Millet Meclisi 4 Mayıs 1931 günü açıldı. Köylülerden Halil ve Muslihittin, madencilerden Hasan ve Esat, makinist Yaşar, kunduracı Hayrullah ve diğerleri diğer aydın ve sanayici Millet Vekilleriyle eşit seviyede seslerini duyurabileceklerdi. Kemalist felsefede sınıflar arasında fark yoktur ve herhangi bir ayrıcalık da bulunamaz. Doğa ve mantık tam bir eşitlik imkânına sürekli olarak karşı çıkmaktadır, ama gene de, her kes, kendi zekası ve yeteneğine göre toplumda bir yer, daima yararlı ve gerekli bir yer alabilir. Görevini yapan herkes, bütün haklardan yararlanmak için ülkesinin gözünde aynı derecede saygın ve değerlidir.

Cumhuriyet Halk Partisinin Üçüncü Büyük Kurultayı, önceki yıllarda edinilen siyasi tecrübenin rehberliği altında programına kesin bir tanımlama getirebilmişti. Kurultay 10 Mayıs 1931 günü Gazi tarafından açıldı :

Program, parti faaliyetlerinin ve Ebedi Şefinin devrimci politikasının dayandığı altı ilkeyi sıralayıp ortaya koymaktaydı :

1. Cumhuriyetçilik :

Altı ilkeden birincisidir. Benimsenmiş olan siyasal rejimin şeklini ve yapısını tanımlar ve bu güne kadar bilinen devlet sistemleri içinde manevi kalkınmaya ve ekonomik gelişmeye en fazla imkân sağlayanıdır.

2. Milliyetçilik :

Cumhuriyet hükümeti bütün Türk Vatandaşlarının birliği için çalışır. Eski zamanlarda olduğu gibi tebaa (uyruk) yoktur. Vatan ülküsü içinde, din farkı olmadan, herkes eşit haklara sahiptir. Din bir vicdan meselesidir ve aynı vatanda yaşayan halk arasında ayrılık tanınmaz. Kemalizm, kendi milletinin özelliklerini, ülkülerini ve hükümetini muhafaza etmek ister ve hiç bir şekilde yabancı politik fikrlerin ülkeye sızmasına izin vermez. Türkiyenin politik faaliyetleri kendi hudutlarıyle sınırlanmıştır. Türk ırkının diğer topluluklarına karşı beslenen kardeşlik duygusu ile bu prensibinden ayrılmaz. Padişahlık döneminde, idaresinde ve hatta halkı arasında uygulanmış olan «Osmanlı» adı kaldırılmıştır. Bir aile adının halkın adı olarak kullanılması imkânsızdır. Cumhuriyet, hükümet ve ırk en doğru şekilde Türk olarak tanımlanmıştır.

3. Halkçılık :

Temel ilkelerden biridir. Türk toplumunun sınıf ve ayrıcalık farkı tanınmayan mütecanis (homojen) bir topluluk olduğunu belirtir.

4. Devletçilik :

Bu ilke ile, Halk Partisi, toplumun yararlarını ferdinkilerin üstünde tuttuğunu vurgulamaktadır. Partinin devletçilik görüşü aşağıdaki fikirleri kapsar : «Ferdi

iş ve faaliyetin esas olduğuna inanıyoruz. Fakat, önemli ilkelerimizden biri olarak, milleti en kısa zaman imkânında refaha kavuşturmak maksadıyle milletin genel ve yüksek çıkarlarını ilgilendiren işlerde, özellikle ekonomik alanda devletin etkili olarak yer alması gerektiğini düşünüyoruz.»

Türkiye gibi yıkıntılardan doğmuş, temel servet kaynaklarının ve ticaretin yabancı ellerde bulunduğu bir ülkede milli inşa ve kalkınma hareketinin istikametinii şaşırmış olan özel teşebbüsle başarılabileceğini umut etmek imkân dışı idi. Bu durum, yenilmez güçlükler, anapara kıtlığı ve yönetim noksanlığı ile apacık ortada idi. Devletçilik nazariyesi devletin sadece ekonomik alanda değil, milletin yüksek çıkarları ile ilgili siyasal ve kültürel alanlarda da müdahalede bulunmasını ifade eder.

5. Laiklik :

Bu ilkenin konması, Kemalist harekete sürekli fedakarlıklara mal oldu. Mustafa Kemal, hiç bir dinin insanlığa gerçeği ve mutluluğu getirmediğine ve bunların başka yerlerde aranması gerektiğine inanıyordu. Devletin laikliği, ferdin vicdanında sınırlandırılan dinî faaliyetlerdeki hoşgörünün güvencesidir. Devletin muhakeme ve kararları dinî doğmalardan (itikatlardan) etkilenmez, etkilenmemelidir.

6. Devrimcilik :

Bu ilke, dinamizmi ile Türk milletinin hayat felsefesini yöneten Kemalist devrim yolunda milletin önüne

serilen büyük yararları ve büyük umutları belirtmektedir.

Halk Partisinin bu altı ilkesi, partinin amblemi olarak kullanılan, altı beyaz okla süslü bir kırmızı bayrakla temsil edilmektedir.

KISIM 39

KÜLTÜR

Türk İsam Dünyasında Kültür.

Türk'lerin güney kolu, Muhammed'in inançlarını, itikatlarını kabul edince, yayılmakta olan bu dinin yeni kurallarına uymak için kendi öz kültürünü bıraktı. Türkler İslamın bir parçası haline geldiler ve İslam uygarlığının yeniden uyanmasında rol oynadılar. Edebiyat, felsefe ve mimarlık alanında Türklerin çok önemli katkıları olmuştur.

Bağdat ve Kordobadaki Halifelerin verdiği itici güçle parlayan İslam uygarlığı sürekliliğini ve gelişmesini farklı dinî ekollere dayamıştı. Anadoludaki Selçuk İmparatorluğu da doğal olarak kendi İslam kültürüne sahipti. Başkent Konya ve diğer kentler yüksek kültür ve ruhsal coşku merkezleri haline geldiler. Selçuk medreselerinde Tıp Hukuk, Matematik, Geometri, Mimarlık ve diğer bilim fakülteleriyle kıyaslanabilecek yüksek düzeyde dersler verilmekteydi. Bunlar en az Buhara, Bağdat, Kordoba, Kahire ve diğer kentler gibi Kuran'ın kutsal yasa olarak kabul edildiği yerlerle eşit düzeydeydi.

Selçukların mirasçısı olan Osmanlı İmparatorluğunda da Edebiyat, Müsbet Bilimler ve Sanatlar medreselerde yuvalanmıştı. Buralardan 15 nci Yüzyılda ve sonraki yüzyıllarda Türkiye'nin gelişmesine parlak bir şekilde

katkıda bulunan bilim adamları ve sanatkarlar mezun oldu. Bunlar Fatih Sultan Mehmet'in ve Kanuni Süleyman'ın devlet yönetiminde ve yasal alanda yaptıkları işlerde yardım oldular. O zamanlar İstanbul, İslam aklının ve biliminin gerçek merkezi idi. Medreselerine Çin'den, Hindistan'dan, Mısır'dan ve bütün müslüman dünyasından öğrenciler gelmekteydi.

Osmanlı İmparatorluğunun dinî özelliğinden dolayı, bütün öğrenim ve öğretim dalları dinî okullarda toplanmaktaydı. Yargıçlar ve öğretmenler başka yerlerden yetişemezdi. 18 nci Yüzyılda, başladığı görülen Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü ile medreseler de gelişmesini durdurdu ve hayat şartlarına uyma yeteneğini yitirmeğe başladı. Medreseler, gelişme adına herşeyi inkâr ederek, sadece Kuran'ı, ağızdan söylenmiş geleneksel hadisleri ve Aristo ile eski İslam yazarlarının mantığını dinler hale geldi. Bu sistem içinde okullar da geri kaldı.

Zamanın akışı, ortaya çıkan gelişmeler ve bunların getirdiği sonuçlar hesaba katılmaz ve düşünülmez oldu. Dinî Öğrenim kurumlarındaki doğmatizm ve aşırı muhafazakâr ruh, İmparatorluğun Orta Çağları olan çöküş dönemindeki durgunluğun ana sebepleridir. Tasavvuf okulları olan tekkeler de medreselerin kader yolunu tuttu. Türk milleti artık her ikisinden de birşey bekleyemezdi.

İmparatorluğun ilk yüzyıllarında, hükümetin öğretim faaliyetinde önemli bir etkisi yoktu. Çünkü öğretim din adamlarının ellerindeydi. Medreseler ve öğretim mesleği, dinî bağışlarla beslenen vakıfların sağladığı iratlarla korunmaktaydı. Böylece, Dini Yasa yani şeriat temsilcilerinin ruhu öğretim kurumlarına hakim oldu

ve bu da İmparatorluğun kültürel hayatına yansıdı. Bilimler 18 nci Yüzyılda en geri duruma düşmüştü. Derken, 19 ncu Yüzyılın ortasında Tanzimat adıyle bilinen reformlar döneminde yeniden canlanmaya başladılar.

Tanzimatın başlangıcında bulunan eğitim kurumları aşağıda açıklandığı gibiydi. Önce, medreseler vardı ki bunların tıp ve müsbet bilimler gibi önemli kolları bütünü ile ihmal edilmişti. Öğrencilerine softa denirdi. Bunlar, din adamlarının alameti olan geniş bir giysi, cübbe giyerler, başlarına sarık sararlar ve geleceğin öğretmenleri, hocaları ve yargıçları (kadılar) olurlardı. Öğrenim dilleri Arapça idi. Kutsal metinleri bu dille okumak zorunluydu. Farsça dili de öğretilirdi. Türkçeye ise hiç önem verilmezdi ve sadece ülkenin dili olduğu için konuşulurdu. İkinci öğretim kurumu çocukların Okulları (mahalle okulları) idi ki bir nevi temel ilk okuldu. Genellikle bunlar, kendilerine bir yer ayıran Camilerin yanında, çoğunlukla en sefil odalarda ve gerekli sağlık şartlarından yoksun bir halde bulunurdu. Genellikle medreselerin en değersiz mensuplarından olan öğretmen (hoca) elinde cetvel, ceza yoluyla bilgi vermek üzere hazır beklerken öğrenciler şark usulü yerde bağdaş kurarak otururlardı. Bu öğretmenlerin mali durumu, vakıflar hemen hemen iflas halinde olduğu için, pek imrenilir gibi değildi. Vakıfların ilkokul öğretmenlerine sağladığı irat o kadar azdı ki hocalar geçimlerini öğrenci ailelerinin para ve yiyecek olarak verdikleri hediyelerle sağlardı. Öğretim, din ve ahlak dersleri yanında, okuma, yazma ve aritmetikten ibaret idi. Eğitim sistemi bellemeye dayanırdı. Kuran metinlerinin en çoğunu ezberden okuyabilen öğrenci en gözde sayılırdı. Türkçede bulunan «bülbül gibi okumak» deyimi Osmanlı öğretiminin idealini temsil

ederdi. Öğrencinin düşünme itiyadını yitirmesi ve pratik öğretimden uzak kalması önemsenmezdi.

Reformlar (islahatlar) olarak bilinen dönemden kısa bir süre önce, Osmanlıların üstüste aldıkları yenilgiler, Padişahları, ordularını düşman ordularıyle aynı seviyeye getirmek için tedbirler almaya zorladı. Bu da, subaylarına gelişmiş askeri tekniğin gerektirdiği öğretimi sağlamaktan başka şekilde yapılamazdı. Hocaların kontrolundan kurtulan ilk okul olan Mühendishane (Topçuluk Okulu) 1797 yılında III. Selim'in saltanatı zamanında kuruldu. 1827 yılında da, çok hissedilen bir ihtiyacı karşılamak üzere, Tıp Okulu kuruldu. Bunu, yedi yıl sonra Askeri okul ve Kırım Harbinden bir kaç yıl sonra da Siyasal Bilimler Okulu izledi.

Kamu eğitimindeki islahatlar devletin yönetiminde kurulan ilk okulları da kapsadı. Bunlarda din önemli bir yer tutmakla birlikte Matematik, Coğrafya ve müsbet bilimler gibi diğer konular da öğretilmekteydi. Sonra, aynı şekilde, ilk olarak orta öğretim okulları açıldı. 1871 yılında Şeyhülislamlıktan (Din İşleri Bakanlığından) ayrı bir kurum olarak, İstanbul Üniversitesi kuruldu.

Eğitim islahatları, askeri yenilikler gibi kanlı bir nitelikte değilse de oldukça ciddi tepkiler doğurdu. Din ve devlete ait iki tür okul sistemi, farklı zihniyette ve birbirinin ebedi düşmanı, iki tür adam yaratmıştı. İslahatçı Padişahların hiç biri dinî okulları baskı altına almak veya islah etmek cesaretini gösteremediler. Sultan Mahmut, Yeniçeri ordusunu herkesin gözleri önünde katlederek ortadan kaldıracak kadar cesaret gösterdi. Gene de hocalara ve medreseye karşı koyacak cesareti bulamadı. Bunların sarıklı öğrencileri, gelişmemiş eğitimleriyle, ülkenin gerçek idarecileri olarak kalmakta mücadele

verdiler ve bu yolda güçlü silahları olan din faktöründen faydalandılar. Bu adamlar, gâvur yeniliğinin sembolü fes giyen ve yanlız kutsal hükümlerin aşağılanması öğretilen okullarda okuyan aydınların onları bulundukları üstün mevkiden yavaş yavaş atmalarına izin veremezlerdi. Batıl itikatçı, cahil ve gelişme düşmanı olan sarıklılar sınıfı, sistemli olarak her yeniliğe karşı koydu. Türlerin evrimine ait biolojik nazariye Kutsal Kitapla çelişkili görüldüğünden, İmparatorluğun yüksek öğretim kurumlarında yasaklandı ve onu savunan bazı öğretmenler taşa tutuldu.

Abdülhamid'in rejimine son verilip de Genç Türkler hareketiyle Anayasa yeniden kabul edilince, Batılı fikirler ve öğretim ülkeye serbestçe girmeye başladı. Kamu eğitiminde yeni bir atılım yapıldı. Eğitim Kolejlerinde ve Üniversitede reformlar başladı. Bununla beraber, bu rötüşler ülkenin ihtiyacı olan etkili değişikliğe cevap verecek kadar yeterli olmadı.

Mustafa Kemal ve Kültür

Mustafa Kemal, daha 1919'da Anadoludaki hareketine başladığı zaman, büyük ve gelişmiş olmak isteyen bir ülkede milletin nasıl eğitilmesi gerektiği yolunda bazı fikirler oluşturmuş bulunuyordu. 1920 yılında ilk Büyük Millet Meclisi Hükümeti kurulunca, bir Eğitim Bakanlığı (Talim ve Terbiye Vekaleti) kuruldu ve yeni hükümet İnönü ve Sakarya savaşlarıyle itibarını kabul ettirince de, harp halinin kısır kaynaklarını kullanarak, kamu eğitimini milliyetçiliğe ve yeniliğe doğru yöneltip kendini onu geliştirmeye adadı.

Harp sona erdiği zaman inkılapçı Mustafa Kemal bir vesile ile «En büyük arzum Millî Eğitim Bakanı olarak millî kültürün gelişmesi için çalışmaktır.» demişti. Onun bulunduğu makam farklı olmakla birlikte, daima büyük bir eğitici olarak kalmış ve «Baş Öğretmen» adına hak kazanmıştır. Eğitim seferberliği, Din işleri Bakanlığı ,medreseler ve din okullarının kapanmasıyle birlikte 1924 yılında başladı. Bu, eğitimi, Millî Eğitim Bakanlığının yetkisi altında birleştirmek demekti. Kapanmış olan okulların hocaları kütle halinde bu tedbire karşı koydular. Çünkü, bu durum, sadece onları aldıkları dinî bağışların gelirlerinden yoksun bırakmakla kalmıyor, hocalara da öldürücü bir darbe indiriyordu. Çünkü, gelecekte bu mesleğe girmek isteyenler dinî eğitim görecek bir yer bulamayacaklardı. Bir din adamları heyeti Gazi ile bir görüşme yaptı ve medreselerin yeniden açılmasına çalıştı. Gazi'nin cevabı şöyle olmuştu : «Siz okul istemiyorsunuz. Bu fakir milleti ve evlatlarını artık bırakın da kendi öz kültürünü geliştirsinler. Medreseler yeniden açılmayacaktır. Milletin okullara ihtiyacı var.»

Milli eğitim Türkiyede olağanüstü bir gelişme gösterdi. Cumhuriyet rejiminin ilk on yılında, öğrenci sayısı 64.000'i kadın olan 358.000'den, 220.000'i kadın olmak üzere 656.000'e yükseldi. Öğretmen sayısı, aynı süre içinde, 12.000'den 19.000'e çıktı. Gerekli yerleşme ve sağlık şartlarıyle birlikte büyük sayıda okul binası inşa edildi.

Hükümetin Gazi tarafından tespit edilmiş olan Millî Eğitim politikası temel olmakta devam etti. Eski Kuran ezberleme geleneği terkedilip, tam bir laiklik içinde modern pedagojinin en üstün metodları, ilmî prensipleri ve dünya bilimindeki gelişmeler benimsendi. Diğer bir prensip de milliyetçilik idi ki amaç bu ülküyü

gençlik arasında pekleştirmek, Türk diline layık olduğu yeri vermek, Türkçeyi Arapça ve Farsçanın uzun süren etkisinden temizlemek, Türk'ün dinî, ırkî ve tarihî kaynaklarında yeni güçler araştırmak idi. Bütün Türklerin, entellektüel kapasiteleri izin verdiği düzeyde eğitim görebilmesi için, sosyal mevki ve cinsiyet farkına en ufak bir ayrıcalık tanımayan demokrasi faktörü milli eğitim kapsamına alındı Böylece, devlet düzenindeki bütün mevkiler halkın erişebileceği duruma getirildi. Öğretim serbestleşti ve ilkokul seviyesinde ise zorunlu kılındı.

Kapitülasyonlar döneminde devlet kontrolu dışında faaliyet gösteren yabancı okullar, bulundukları ülkenin bağımsızlığıyle bağdaşmayan bir şekilde öğretim yapmaktaydılar. Bunlar, başkalarını kendi dinlerine sokma çabalarının ve Büyük Devletlerin politikalarının merkezi haline gelmişlerdi. Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1924 yılındaki kararından sonra, hepsi, dinî işaret ve sembollerini kaldırmaya, laik ve milli bir eğitim yapmaya ve okullarında Türk öğretmenleri de bulundurmaya zorlandılar.

Milli Eğitim

Çocuklar yedi yaşında İlk Okullara alınırlar. Öğretim beş yıl sürer. Öğretim tarzı, Osmanlı zamanındaki mahalle okullarından bütünüyle farklıdır. Öğretmen ve öğrenci bir aile havası içinde yaşar. Çocuğu öğrenmeye götüren çalışma hevesi, ilgi ve sevgi ile uyandırılır, ceza korkusu ile değil. Beş yıllık İlkokul dönemi bittikten sonra, çocuklar, Orta öğrenimin ilk kısmına veya Meslek Okullarına başlarlar. Meslek okulları Ticaret okullarını, sanat okullarını, Ticaret Liselerini, Kız Enstitülerini ve diğer okulları kapsar. İsmet İnönü Kız Enstitüsü,

benzerleri içinde en mükemmelerinden biri olarak ele alınabilir. Muhteşem binası 1923 yılında bitirilmiştir. Örnek çalışmasıyle öne çıkmış bir lise de Gazi Lisesidir. Öğretmen yetiştiren okullar şimdi uygun binalara sahiptir ve İstanbul Üniversitesiyle yabancı üniversitelerden büyük bir öğretmen grubu mezun olmuştur.

1933 yılında yenileştirilen İstanbul Üniversitesi, Hukuk, Tıp, Edebiyat, Fen Fakültelerini ve daha aşağı düzeydeki enstitüleri kapsar. Mustafa Kemal Ankara'da bağımsız bir Üniversitenin nüvesini kurmuştur. Hukuk, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakülteleri öğrenime başlamıştır. Bu fakültelerden başka, Türkiye'de, Mühendislik Ekonomi ve Ticaret, Deniz Ticaret ve Siyasal Bilimler Yüksek Okullarında, Güzel Sanatlar Akademisi ve Ziraat Enstitüsünde öğretim yapılabilir. Ankara'daki Gazi Eğitim Enstitüsü özellikle orta öğretime lise mezunlarından öğretmen yetiştirmek maksadıyle kurulmuştur.

Gazi bir çok kere öğretmenlere söylev vermiştir ve onun sözleri öğretmenlere bağladığı umudu açıkça göstermektedir. 1925 Ekiminde İzmir'de, Erkek Öğretmen Okulunda şöyle demişti : «Milleti kurtaranlar yalnız ve ancak öğretmenlerdir. Öğretmenden, eğitmenden yoksun bir millet henüz millet adını almak yeteneğini kazanmamıştır.» Aynı tarihlerde Konya'daki öğretmenlere de şöyle seslenmişti : «Sayın arkadaşlar! Yürümekte olduğumuz yenilik, gelişme ve uygarlık yolunda, sizlerin meydana getirdiği bir irfan ordusuna sahip olduğumuz sürece her halde başarıya ulaşacağımıza inancım kesindir. Şimdiye kadar olduğu gibi, birbirimize dayanarak yürümekte devam edeceğiz. Milletimizin geçmek zorunda bulunduğu aşamalar büyüktür. Varılması gereken hedefler çoktur. Herhalde bu aşamalar geçilecek ve en aydınlık hedeflere varılacaktır.»

Türk Dil Kurumu

Mustafa Kemal'in milliyetçi ve halkçı kuramları (teorileri) Türk dilinin gerçek Türkçe olmasını amaçlıyordu. Saraya ve halka dayanan ikili dil ortadan kalkmalıydı. Bu maksatla, bütün Arapça ve Farsça sözcüklerin atılmasını emretti. Çünkü, Türk dili, bunların istilasına uğramış olduğu için, edebi yapıtlarda sadece fiillerden ve eklerden ibaret kalmıştı. Gazi, Temmuz 1923'te Türk Dil Kurumu'nu kurdu ve bu kurum dili sadeleştirip milli bir dil haline getirmekle görevlendirdi. Böylece, Türk dili halk toplulukları arasına sokulabilecek ve kültürün yararlarını onlara sunabilecekti.

Büyük miktarda eser, yeni dile çevrilmeye başlandı ve halk onları anlar hale geldi. Bunların arasında, Türklerin büyük çoğunluğu tarafından bütünü ile ilk defa olarak anlaşılır hale getirilen Kuran da vardı. Dualar, ezan ve namaz sureleri Türkçeye çevrilmişti ve ezanın başka bir dilde söylenmesi kesinlikle yasak edilmişti.

Soyadı Kanunu

Dilin arılandırılmasıyle birlikte, Arapça ve Farsçadan alınmış ilk adların kullanılması yasak edildi ve bunların yerine Türkçe isimler seçilmesi zorlandı. Her ailenin bir soyadı alması yasalaştırıldı. O zamana kadar Türkiye'de pek az soyadı vardı, o da az sayıdaki büyük aileler tarafından kullanılırdı. Halk genellikle kendi isimleriyle birlikte baba adıyle anılır veya sadece iki ad kullanılırdı. İnsanlar arasındaki akrabalık ilişkisini adlarına bakarak anlamak güçtü. Aynı adı taşıyan binlerce insan vardı. Mesela, hangi Cemal Paşa'dan söz edildiğini anlamak için bir açıklamaya gerek duyulurdu. Gene de, milli hayatın her alanında, bu örnektekinden daha da sık karışıklıklar

devam edip dururdu. Doğal olarak, seçilecek soyadlarının Türk asıllı olması gerekiyordu. Bu konu nüfus dairelerindeki özel komisyonlarda önemle ele alındı. Büyük Millet Meclisinde 24 Kasım 1934 günü yapılan oturumda Mustafa Kemal'e, Türklerin Babası anlamına gelen «ATATÜRK» soyadı verildi. Ata sözcüğü eski ve yeni Türkçede sık sık geçen bir kelimedir ve hep aynı anlamı taşır. Örneğin, «büyük babalarımızın sözleri» veya «vecize» anlamına gelen «ata sözleri» gibi ve eski Türk devletlerinde sultanlara, baş vezirlere ve hükümdar çocuklarının naip'lerine (Lala'larına) verilen «Atabey» ünvanı gibi... İsmet Paşa, kazandığı iki zaferin hatırasına «İnönü», Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa «Çakmak» ve Ali Fethi Bey'de «Okyar» soyadını aldılar.

Ünvanların Kaldırılması

Açıkça demokratlaştırma eğilimindeki bir karar da, sosyal sınıfları ayırmak üzere kullanılan bir sürü ünvanın kaldırılmasıyle ilgilidir. Örnek olarak, bir şeref ve saygı ünvanı olan «Bey» sonraları aristokrat ve burjuva aileleri için kullanılır olmuştu. Önceleri Padişah oğulları ve akrabaları için kullanılan «Efendi» ünvanı sonraları en fakir sınıflar arasında kullanılmaya başladı. «Hazret» yüksek devlet makamlarındakiler için, «Paşa», ordudaki generaller için kullanılıyor ve sivillere de hükümet tarafından şeref ünvanı olarak veriliyordu. «Gazi» ünvanı dahil daha bir çokları sayılabilir. O andan itibaren bütün Türkler uygar hayatta tek ünvan olarak erkekler için «Bay», kadınlar için «Bayan» sözcüğünü kullanacaklardı. Resmi belgelerde ve yazılarda da hiç bir ünvan konmadan sadece şahsın ilk adı ve soyadı yazılacaktı. Kara ve Deniz Kuvvetleri için, uluslararası tabirlerden, Mareşal, General ve Amiral sözleri alındı.

Türk Tarih Kurumu

Atatürk'ün en büyük merakı olan öğretim hareketi bir an duraksamadı. Ülke, okullara ve iyi öğretim metotlarına kavuştuğuna göre, milli dil bağlardan kurtulduğuna ve alfabe yenileştirildiğine göre, şimdi yapılacak şey Türk tarihini bir şekle sokmak, Türk milletinin eski zamanlardan yeni çağlara uzanan tarihini kapsayan gerçek olaylar silsilesi üzerinde özel incelemeler yaparak bunları açıklığa kavuşturmak idi. Evvelce, bir kaç ay öncesine kadar, Batı tarihçileri Türk milletinin büyük tarihini yazmak zahmetine katlanmamışlardı. Çünkü onun incelenmesine efsaneler, hatalar ve yersiz fikirler engel oluyordu. Osmanlı döneminde ise Osmanlı saltanatının ücretli tarihçilerinin bağımlılığı sebebiyle, efendilerini memnun etmek için yazılan tarihler sık sık gerçekten uzaklaşmaktaydı.

Tarihi inceleme ve araştırmalar Atatürk'ün girişimi ve himayesinde başladı. Bu hareket 1929 yılında Türk Tarih Kurumu'nun kurulmasına yol açtı. 1932 Temmuzunda ilk Türk Tarih Kongresi Ankara'da toplandı. Burada uzmanlar kuramlarını ve çıkardıkları sonuçları açıklayarak milli tarihi daha iyi tanıtacak en önemli temeli ortaya koydular. Atatürk göze çarpan bir ilgi göstererek Kongrenin her toplantısına katıldı. Tarih Kurumu'nun bir çok oturumlarında başkanlık yaptı. Kendini olgunlaştırarak geçirmiş olduğu yıllar Türk Tarihi ve dili alanında onu öyle uzmanlaştırmıştı ki Türk tarihçilerini ve yabancı Türkologları şaşırttı.

Halk Evleri

«Türk Ocakları» adı verilen dernekler, Türkiyenin kültürel uyanış tarihinde şerefli bir yer tutar. İlk topluluk

1912 yılında anayasal meşrutiyetin başlangıcında, gençliği eğitmek arzusuyla ortaya atılmıştı. Bu milli uyanış hareketinde pan-İslamizm'e ve salt dini akımlara yer yoktu. Türk Ocakları kuranlar, bütün Türk ırkından olanların birleşmelerini savunmaktaydı. Ocaklar bir kaç yıl içinde çoğaldı. Faaliyetleri edebiyat, sanat, öğretim ve sosyal yardım alanlarını kapsıyordu. Bu yararlı kurumun başında bir çok yıllar, son derece duru bir usluba sahip bir söylevci (hatip) ve yazar olan Hamdullah Suphi Tanrıöver bulunmuştur. Türk Ocakları, daha ilk andan itibaren Atatürk'ün vatansever ve milliyetçi hareketine bağlılık duymuş ve ona katılmıştı. Devrimle başlayan eğitim mücadelesinde yararlı bir araç olarak hizmet etmişti. 1931 yılında, Halk Partisi ile birleşip, «Halk Evleri» adını aldılar.

Kemalist devrimin güçlü etkisiyle edebiyat ve sanat Türkiyede gelişti. Yazarlar milli amaçların savunucuları oldular ve ahenkli ve duru Türkçeyi kullandılar. Sanatduygularını serbestçe belirtmede artık hiç bir engel kalmamıştı.

İmralı Açık Ceza Evi

Bu ilerici ülkede kamu eğitimi ile erişilen düzeyi gösteren bir kurum olarak, İmralı açık ceza evinden söz edeceğiz. Osmanlı hapisaneleri sağlık şartlarından yoksunlukları ile kötü ün yapmıştı. Ceza sistemi, bugünkü ceza anlayışının tam anlamıyle zıddı idi. Bu gün, bir talihsizliğe uğrayan adam yeniden eğitilmeye çalışılır. İçinde topluma karşı olumsuz eğilimlerin belirmesine ve gelişmesine engel olunur ve yararlı bir insan haline getirilir. Bu prensipler, Osmanlı zindanlarında işitilmemişti bile. O zamanki düşünce, mahkumun orada acı çekmek için bulunduğu merkezindeydi. Hapisanedeki adam kötü alış-

kanlıklar ve zararlı fikirlerle kısa zamanda bozulurdu. Oradan çıkanlardan hiç biri eğitim görmediği ve yeni istikamete yönelmediği, sadece kötülük gördüğü için, kötülüğe bulaşmış olarak toplum düşmanı kesilirdi. İmralı ilk Türk ceza sürgün yeridir. Oradaki mahsuplara, mahkûm değil «sürgün» derler. Orada toprak işlerinde çalışırlar, eğitim görürler ve insan gibi yaşarlar. Bu suretle, kötü hareketlerinden dolayı adaletin toplumdan ayırdığı kimseler, yeniden topluma iyi insanlar olarak dönerler.

KISIM 40

EKONOMİK SİYASET

Osmanlı Ekonomisi

Osmanlı İmparatorluğu, askerî gücü ile ve üç kıtaya yayılmış en geniş haliyle mütenasip bir şekilde ekonomik bakımdan da doruğa erişmişti. Sözünü ettiğimiz 15 nci ve 17 nci Yüzyıllarda, tarım, zamanına göre en iyi şekilde gelişmekte idi ve sanayi de ihmal edilmemekteydi. Dokuma endüstrisi başta geliyor ve onu deri-cilik, çinicilik ve çömlekçilik (seramik) ve kuyumculuk izliyordu. Genel olarak özetlemek gerekirse, 60 milyon Osmanlı uyruklusu kendi ülkelerinde imal edilen ürünlerle geçiniyor ve daima ihraç edebilecek kadar bir ürün fazlası bulunuyordu.

Bu güçlü İmparatorluğun siyasi alandaki çöküşünün ülke ekonomisi üzerinde de derin tesirleri olmuştu. Üstelik, yabancı sermayeyi ve yabancı uyrukluları Türklere göre avantajlı bir duruma sokan ve Büyük Devletler yararına Türk sanayi ve ticaretinin normal gelişmesini önleyen kapitülasyon denen imtiyazlarda da aynı derecede bir artış oldu. İmparatorluk için zehirleyici sonuçlar yaratan bu durum, yüzyılların geçişiyle birlikte daha da kötüleşti.

Batı ülkelerinin, sömürgelerinde bulmuş oldukları servetler ve bunların sömürülmesi yüzünden sanayi ve

ticaret alanında gösterdikleri olağanüstü gelişmeler, kapitülasyonların etkisini artırdı ve Osmanlı çöküşünü de hızlandırdı. İmparatorluk, Avrupa ile sömürgeleri arasındaki yolun dışında bırakılmış ve donanması Kara Deniz'le. Akdeniz'e sıkışıp kalmıştı.

Osmanlı İmparatorluğunu ekonomik bakımdan yıkıntı haline getiren sebep, Batının makineleşmesi ve sanayi makinalarında yeni buluşların uygulanmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu uygarlık hareketinin gerisinde kalarak makineleşmeden faydalanamadı, üstelik, kapitülasyonların açtığı kapılardan yabancı sanayi ürünleri tam bir serbestlik içinde ülkeye girerek, imalat endüstrisini bütünüyle harabeye çevirdi. Böylece, İmparatorluk, yabancı sanayiye ve sermayeye açık, onlarla rekabet edemeyen, mükemmel bir pazar haline geldi.

Türk milleti zamanla kendi ülkesindeki ticaretin kontrolunu da yitirdi ve sadece tarımsal üretim yapan, onu da en ilkel araçlarla yapan bir ülke haline geldi.

Bab-ı Ali'deki (Osmanlı Hükümetindeki) devlet adamlarının zihniyeti şaşılacak kadar saf idi. Bunu örnekleyen tarihi bir belge vardır. Bir vezir (bakan) olağanüstü ticaret imtiyazı koparmayı başarmış bulunan Fransız Büyük Elçisine, dayanamayıp sormuş : «Nasıl oluyor da, Fransa Kralı, bu kadar küçük bir şeyi elde etmek için bu kadar büyük endişeye kapılıyor?»

Şimdi, İmparatorluğun Büyük Devletlerle ittifak (savaş ortaklığı) içinde bulunduğu, Kırım Harbi zamanındayız. Bu durum, yeni ilişkilerden yararlanmak suretiyle ekonomik bakımdan bir gelişme sağlamak için bir fırsat yaratmıştı. Fakat, hiç bir şey yapılmadı. «Hasta Adam» hiç bir harekette bulunmadı, Çünkü, hükümet bunu düşünecek yetenekte değildi. Düşünebildikleri tek

şey büyük devletlerden borç para istemek oldu. 75 milyon Franklık ilk borç, 1854 yılında, Londra'daki Palmer Bankasından alındı. Çok geçmeden yeni borçlar imzalandı ve onbeş yirmi yılda dış borçlar 5.200.000.000 altın Frank'a ulaştı. Bu borçların faizleri bir aralık milli gelirin % 50'sine kadar varmıştı. Gene de, bu akıldan yoksun idarenin yarattığı asıl öldürücü sonuç ülkedeki yabancı anaparanın (sermayenin) kurduğu hakimiyet idi. İmparatorluğun, borç verenlere güvenceler (garantiler) de vermesi doğaldı. Bu suretle, ülke ayrıcalık üstüne ayrıcalık tanıyarak, kapitalist devletlerin yarı sömürgesi haline geldi.

Demiryollarının gelişiyle, yabancı güçlerin pençeleri daha da derinlere sokuldu. Çünkü, onların yapımı için verilen ayrıcalıklar siyasal yönde bir müdahale olanağı da yaratmıştı. İlk ayrıcalık 1856 yılında İngiliz sermayesi çıkarına imzalandı ve bunu 1863, 1869 ayrıcalıkları ve daha sonrakiler izledi. Demiryolu imtiyazları olayı Bab-ı Ali'nin kokuşmuşluğunun açık bir belirtisidir. Trakya demiryollarının imtiyazını almış olan ve hediyeler dağıtarak etkisini perçinleyen Baron Hirsch, hatıralarında bu demiryollarının kendine 270 milyon Frank kâr sağladığını anlatmıştır. Bu miktar, Osmanlı hesaplarının açığını daha da şişirmişti.

1881 yılında varılan genel bir hesaplaşma esasına göre, «Düyunu Umumiye» adı verilen «Genel Borçlar» kurumu kabul edildi ve Osmanlı borçları hesabına gelirleri toplayarak anaparayı ödemekle görevlendirildi. En güvenli gelir kaynakları bu kuruma bırakıldı.

Anayasal meşrutiyeti getiren Genç Türkler ihtilali, maliyeyi daha sağlıklı bir hale getirmek için büyük çabalar gösterdi ve bütçeyi kontrol etmesi için Meclise yetki

verdi. Milli gelirin % 15 kadarını tüketmekte olan Saray ve Kral Ailesine ait üyelerin masrafları azaltıldı. İttihatçılar, bütün iyi niyetlerine rağmen, bütçeyi dengelemeye imkan bulamadılar. Çünkü, bütçe büyük ölçüde Genel Borçların (Düyunu Umumiyenin) çıkarına çalışmaktaydı.

Türkiye Cumhuriyetinde Ekonomik Siyaset

Lozan Antlaşması, kapitülasyonların kaldırılmasını ve Türkiyenin tam bağımsızlığını her bakımdan tanıdı. İmparatorluk borçları, İmparatorluğun bölünmesiyle oluşan ülkeler arasında paylaştırıldı. Matematik ve makine çağının adamı olan Atatürk, Türkiyenin iflasını derin acılarla izledi.

Padişahlığın kaldırılmasından sonra, Atatürk, 1923 yılının Ocak ayında İzmit'te dedi ki : «Yeni Türkiye devleti temellerini süngü ile değil süngünün dahi dayandığı ekonomik faaliyetler ile kuracaktır. Yeni Türkiye devleti cihangir bir devlet olmayacaktır. Fakat, yeni Türkiye devleti ekonomik bir devlet olacaktır.» Aynı Ocak ayında Alaşehirde de halka şöyle dedi : «Arkadaşlar! Bundan sonra pek önemli zaferlere kavuşacağız. Fakat bunlar süngü zaferleri değil, ekonomi, bilim ve kültür alanında zaferleri olacaktır. Ordumuzun şimdiye kadar elde ettiği zaferler memleketimizi gerçek kurtuluşa götürmüş sayılamaz. Bu zaferler ancak gelecekteki başarılarımız için değerli bir yer hazırlamıştır. Askeri zaferlerimizle mağrur olmayalım. Yeni bilim ve ekonomi zaferlerine hazırlanalım.»

17 Şubat günü, Türk Barışı Lozan'da tartışılmakta iken, Atatürk İzmir'de bir ekonomi kongresi topladı. Bu, ülkede bu türden yapılan ilk toplantı idi. O sırada, kapitülasyonların ve gümrük kontrolunun baskısı dahil

ekonomi ile ilgili bir çok hususların Lozan Konferansında konuşulacağından emin oldukları için, İzmir Kongresi, milli sanayinin korunması gibi, büyük önem taşıyan kararlar aldı. Borçlar ve imtiyazlar siyasetinin sona erdiği de açıklandı.

Zaferden sonra, Atatürk ekonomiye duyduğu büyük ilgiyi şu sözlerle belirtmiştir : «Kılıç ile toprak kazananlar, sabanla toprak kazananlar karşısında yenilmeye ve bunun sonucu olarak çekilip gitmeye mecburdurlar. Kılıç kullanan kol yorulur, sonunda kılıcını kınına koyar ve belki kılıç o kında küflenmeye, paslanmaya mahkum olur. Lakin saban kullanan kol gün geçtikçe daha çok toprağa malik ve sahip olur. Tam bağımsızlıkta kural şudur : Milli egemenlik ekonomik egemenliğe dayanmalıdır.»

Türkiyedeki tarımsal nüfusun genel nüfus içindeki oranının % 67.7 olduğu, hatta bazı bölgelerde % 81.2' ye ulaştığı gerçeği hesaba katılırsa, Türk ekonomisinin ağırlık merkezini tarım faktörünün oluşturduğu anlaşılır. Buna rağmen İmparatorluk tarıma, tarım biliminin gerektirdiği itinayı göstermemiştir. İmparatorluğun elinde bulundurduğu Anadolu toprakları Yakın Doğunun zahire ambarı olacak kapasitede olduğu halde, 1890 yılından beri dışardan buğday ve un ithal edilmektedir.

Aşar Vergisinin Kaldırılması

İnkilapçı Türkler, Atatürk'ün rehberliğinde, savaş sırasında buldukları kısa vakitleri, tarımı yeniden düzenleyip geliştirmekten başlayarak, milli ekonomiyi yeniden kalkındırmaya çalıştılar. Ekim usulleri ilkeldi ve örgütlenme geri kalmıştı, hatta atadan kalma idi. Kara ve demiryollarının yokluğu ciddi etkiler yaratıyordu. Köylüler, gerek çiftçilikten gerek hayvancılıktan olsun,

elde ettikleri ürünlerin % 10 unu vermek zorunda oldukları keyfi «aşar» (ondalık) vergisine, bazı hallerde kazançlarının önemli bir bölümünü yatırmak zorunda kalıyorlardı.

Resmi olarak dinî bir zorunluluk gibi ifade edilen aşar vergisi devlet gelirinin büyük kısmını oluşturmaktaydı. Bu verginin toplanması, rüşvet yolu ile bu mevkiye gelen vergi mültezimlerine emanet edilirdi ki onlar da, köylüye eziyet ederek, diğer özel çıkarlar yanında harcadıklarını geri alırlardı.

İstilacıya karşı mücadelenin henüz başarıya ulaşmadığı bir zamanda, Atatürk, tarımsal ekonomi hakkındaki ve özellikle köylülerin korunmasını onların eğitim ve sosyal düzeylerinin yükseltilmesini öngören fikirlerini Türkiye Büyük Millet Meclisinde açıklamıştı. Sözlerindeki içtenlik, hayranlarının onun insancıl çalışmaları karşısında belirttikleri övgünün en yükseğine layıktır. : «Türkiyenin asıl sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. O halde herkesten daha çok refah, mutluluk ve zenginliğe hak kazanmış ve layık olan köylüdür. Onun için Türkiye Büyük Millet Meclisinin ekonomik siyaseti, bu ana gayeye erişmek maksadını güder. Baylar, diyebilirim ki bu günkü felaket ve sefaletin tek sebebi bu gerçeğin bilincinde olmamızdandır. Gerçekten, yediyüz yıldan beri dünyanın dört bir köşesine göndererek kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve yedi yüzyıldan beri emeklerini ellerinden alıp boşa harcadığımız, buna karşılık daima hareketle ve küçümseyerek davrandığımız, bunca fedakarlık ve bağışlarına karşılık nankörlük, küstahlık, zorbalık uşak düzeyine indirmek istediğimiz bu soylu efendinin karşısında bugün utançla ve saygıyla kendimizi toplayalım.»

Yüz milyon liralık Cumhuriyet bütçesinin kırk milyonunu, aşar vergisi oluşturduğu halde ve yeni doğan devletin mali durumunun parlak olmaktan çok uzak bulunduğu kolayca tahmin edileceği halde, Atatürk aşar vergisini kaldırmaya karar verdi ve bu da bir kanunla 1925 Şubatında kabul edildi. Üreticilerin ödeyebilecekleri vergiler önemli derecede düşürüldü. Böylece, çalışmalarının haklı ödülünü almış oldular ve tarım nüfusu, milletin refah durumuna da akseden bir refah düzeyine sahip oldu.

Tarımsal Krediler

Bu, Atatürk'ün uyguladığı tedbirlerden sadece biri idi. Küçük çiftçiler sefil bir haldeydi. Savaşlar, onları tarlalarından ayırmış, tarlalarını sahipsiz bırakmıştı. Çift hayvanları, tohumları yoktu. Ve özellikle para sıkıntısı çekiyorlardı. Kemalist hükümet, çiftçilere yardım içi nfakir kaynaklarından bir çok milyonlar ayırdı. Çiftçiler, şehirlerdeki tefecilerden ödünç para istemek zorunda kalırlardı ve bu da, istenen yüksek faizden dolayı bir çoklarını yıkardı. Bu yüzden mallarını satarken ekonomik bağımsızlıklarını yitirirlerdi. Yahut malların onlara sattırırlar ve gündelikçi durumuna düşerlerdi.

Kemalist Hükümet, çiftçilere kredi vermekle görevli olan Ziraat Bankasını yeniden düzenledi. Zirai Kredi Birlikleri Kanunu çıkarıldı. 1925 yılında Zirai Kredi Kooperatifleri sistemi kuruldu. Bu kooperatiflerden, maddi garanti vermeyecek durumdaki çiftçiler yararlanmaktadır. 1933 yılında 2500 kasaba ve köyün katıldığı kooperatif sayısı 653 idi. Geleneksel Türk tarımına makineler, yeni toprak işleme usulleri, bitki hastalıklarına ve çekirgelere karşı korunma yolları girdi. Sonuçlar son derece memnun edici oldu. Aşağıdaki rakamdan bu gelişme hak-

kında bir fikir edinilebilir : 1923 yılında bir buğday ve un ithalatçısı olan Türkiye, 1935 yılında bu kırmızı altından 65.000 ton ihraç etmişti.

Ankara'da en son sistem ve metodlarla donatılmış dört yüksek okul kuruldu. Bunlar Fen, Teknik Ziraat, Veteriner ve Ziraat Okulları idi. Ülkenin çeşitli bölgelerinde on üç Ziraat okulu daha açıldı.

Atatürk Orman Çiftliği

Atatürk tarım ve hayvancılıktaki gelişmeyi hakikaten içtenlikle izliyordu ve milletin bu alanlardaki mücadele etmeye mecbur kaldıkları problemlerle kişisel olarak uğraşmaya karar verdi. Yaylanın doğal yapısı düşmanca bir inatla insana karşı koymaktaydı. Bir çok savaşlarda zafer kazanmış olan savaşçı Atatürk doğaya karşı da savaşacaktı. Ankara yakınında çoğu çıplak ve içinden geçen dereciklerin taşması yüzünden sıtma yatağı haline gelen iki bin hektarlık bir arazi aldı.

Aldığı bütün arazide ağaç olarak bir armut ile birkaç tane söğüt vardı. Buna rağmen Atatürk bölgeye orman adını verdi. 1925 Mayısının bir akşamında, Atatürk'ü ve yanındaki tarım mühendislerini ve işçileri barındıracak üç çadır kuruldu. Bu boş bölgeyi örnek bir çiftlik haline getirmek, tarım ve hayvancılık metodlarının deneme alanı yapmak ve Teknik Ziraat Enstitüsüne girecek adaylara bir yıllık uygulama çalışmaları için bir yer hazırlamak için derhal faaliyete giriştiler.

Atatürk'ün bu yararlı girişimi, bütün tasavvurların üstünde bir başarı kazanmıştı. Çiftlik, 15.000 hektara ulaştı ve şimdi içinde altı milyonun üstünde ağaç bulunmaktadır. Bataklık kalmamıştır. Yaylanın bir çok yerinde görüldüğü gibi, susuzluğun zararlı etkilerini gidermek

için, Atatürk buraya bir baraj ve merkezkaç pompa sistemi kurdurmuştur. Kuraklık döneminin ortasında, Atatürk, Çiftlikte, Marmara Denizi şeklindeki Marmara Havuzunda kayıkla dolaşmaktan zevk duyardı.

Makineleşme

Türkiye böylece makine çağına girdi. Bir zamanların öküz adımı ile yavaş yavaş dolaşılan tarlalarında şimdi makineler görülmektedir.

Makine ,Türkiyeye, sanayileşmiş devletlere bağımlı bir ülke olmak durumundan kurtulması için güçlü bir destek olacaktır. Yeni devletin sanayileşme çabalarının arkasında, siyasî bağımsızlığını tamamlayacak olan ekonomik bağımsızlığın umudu yatmaktadır. Ham maddeler ithal eden bir imparatorluktan, tarıma ve hayvancılığa dayalı ve de sanayiye dayalı bir Cumhuriyete geçmek, Kemalizmin kesin amacıdır. Eski devletle sanayi ülkeleri arasındaki teknoloji farkının giderilmesi gerekecektir.

Bu iş, büyük bir beyin ve ondan da fazla, büyük bir irade gücü gerektiriyordu ki, bunların ikisi de Atatürk'te vardı. Daha ilk anlarda karşılaştığı güçlükler, mes'elelerle mücadeleye daha az alışık bir kimseyi ürkütebilecek türden şeylerdi.

Devletçilik

Bugünkü Türkiyenin makineleşmesi iki döneme ayrılabilir. Bunlardan birincisi, Cumhuriyetin ilanından itibaren ilk on yılı kapsar ki bu dönem liberal sanayi»

olarak tanımlanabilir. İkinci dönem, «devletçilik»tir ki, hâlâ devam etmektedir.

Devletin, özel sanayiye öncelik tanımış olan sanayi politikası nisbeten başarılı olmasına rağmen on yıl sonra devletin yardımıyle bile iç pazarı desteklemekte yeterli olamadığı açığa çıkmıştı. Gayretleri birleştirmeye ihtiyaç vardı. Bunun için, devlet, ülkenin sanayileşmesini eline almaya karar verdi.

1929 yılını izleyen dünya buhranı döneminde, ham maddelere dayanan Türk ihracatı, genel buhranın yansıması sonucu ülke içindeki hayatı da etkileyen, bir değer düşüşü gösterdi. Atatürk'ün öncülüğünde, Türk Hükümeti buhranın ilerlemesini uygun önlemler alarak durdurmaya çalıştı. En iyi çözümün ülkeyi bağımsız bir birim haline getirmek olduğu görülüyordu. Bunu gerçekleştirmek için, devletin elinde bulunacak iyi örgütlenmiş bir sanayi yaratmak lüzumu düşünüldü. Bu örgüt Türk tarım ürünlerini satın alacak ve böylece milli sanayi için güvenli bir pazar sağlayacaktı.

Halk Partisinin altı ilkesinden biri olan devletçilik, devletin politikası oldu. Bu Rus devletçiliğine çok benzemekle birlikte, Kemalist yorum özel girişime de yer veriyordu. Devletçilik, bireyciliğin zıddıdır. Bireycilik ilkesinde, bireyler herhangi bir faaliyet girişmekte serbesttir. Şirketler veya özel girişimciler, hatta bireylerin kendileri bankalar, diğer malî veya endüstri kurumları kurabilirler. Yeter ki, yasalara uysunlar ve vergilerini ödesinler. Devletçi kaide, kamu çıkarlarının bireyin çıkarına üstün olduğunu ve bireyin kendi çıkarlarında kamu yararına özveride bulunması gerektiğini vurgular.

Madenleri ormanları, demiryollarını, kamu hizmetlerini, denizyollarını ve fabrikaları işleten, bütün tekelleri elinde bulunduran ve bütün bankaların sahibi olan bir devletçi hükümet elbette ki güçlü bir hükümettir. Özel girişimin başarmakta güçlük çekeceği büyük fabrikaların kurulması ve yararlı işlerin tamamlanması için elindeki güçlü imkan ve vasıtaları kullanabilir. Ayrıca, böyle bir hükümet veya devlet, kâr sağlamayacak önemli işleri de yüklenebilir. Çünkü devlet kamu yararını düşünürken, özel girişimciler her şeyden önce kârlarını hesaba katarlar. Tabii olarak şahıslar, kendi çıkarlarını gönüllü olarak bırakıp da maaş alan bir devlet memuru olmaktan ve ister en aşağı düzeydeki memur, isterse banka müdürü olsun veya ister genel müdür, isterse işçi olsun yeteneklerine göre bir yerde bulunmaktan hoşlanmazlar.

Yabancı anapara (sermaye), Lozan'dan sonra Türkiye'nin koyduğu yeni şartlar altında bu ülkede iş görmeye yanaşamazdı. Bu, Cumhuriyetin sermaye girmesini istemediğinden veya diğer ülkelere nazaran yatırım şartlarının daha ağır olmasından ziyade, kapitülasyonlar altındaki kârlar ile şimdiki kârlar arasındaki çok açık farktan dolayı böyleydi. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, Atatürk Türkiyesi ile işbirliği yapmakta daima çok istekli olmuş ve onun devletçi planları için gerekli makinelerin büyük bir kısmını sağlamıştır. Özel bölgelerin kaynaklardan sağlanan anaparaya gelince, bu hemen hemen hiç olmamıştır.

Atatürk, toprak konusunu, toprağı işleyen kimsenin aynı zamanda onun sahibi olmasını güvence altına almak suretiyle çözümlemiştir. Kemalizm, devletçilik siyasetiyle sosyalizme yaklaşır, fakat bu siyasetin ülke şart-

larına göre uygulanmasında ve millete hür bir hayat sağlamasında temel bir farklılık gösterir. Yeni Türkiyenin hayati dâvaları ve yüzyılların durgunluğunu atmak için izlediği yol, Atatürk'ü ekonomiye ve hayata ülkenin sosyal siyasal ve kültürel şartları içinde yön verecek bir politikaya doğru götürdü. Eğer milletin acil (ivedi) ihtiyaçlarını karşılama görevini özel girişimin tabii gelişmesine bırakmış olsaydı, gerçek hayatın hızlanan ahengine zıt hareket etmiş olacaktı.

Beş Yıllık Planlar

Hükümet, sanayileşme için, beş yıllık bir plân hazırladı ve 1934 yılında bunu yürürlüğe koydu. Maksat, milletin ihtiyaçlarına uymayan girişimlerde bulunmak veya gelişmesi gümrük korunmasıyle güvence altına alınacak hayali sanayiler yaratmak değil, fakat, ithal edilmekte olan ve ülkede ham maddesi üretilen malları ülke içinde imal etmek idi. Yerli pazar ihtiyaçları gözönünde tutulmuş ve planın hazırlanmasında bu faktörler hesaba katılmıştı.

Büyük fabrikalar daha inşa edilmeye başlamadan önce, sanayi teknolojisinin çeşitli dallarında uzmanlaşmak üzere büyük sanayi ülkelerine yüzlerce öğrenci gönderilmişti. Diğer yandan, dokuma sanayisinde uzmanlaşmak üzere Kayseri'de işçiler için bir okul açılmıştı.

Bu beş yıllık plandan elde edilen başarı ve büyük sayıdaki son derece modern fabrikalarda üretimin başlaması, Türkiyenin ticaret dengesine de yansımış ve hükümeti ikinci bir plan daha yapma kararına götürmüştür. Bu planın ana gayesi, ülkenin elektriğe kavuşturulmasını ön görmekteydi.

Denk Bütçe

Bu kısımda daha önce gördüğümüz gibi, İmparatorluktan miraskalan malî borç yükü bundan daha feci olamazdı. Müzmin borç açığı, yeni bir hükümet şekli getirmekle kapanamazdı. Çünkü, memleket maddi anlamda yıkıntı halindeydi, savaşlardan harap olmuş ve yabancı sermayenin yardımından uzak kalmıştı. Kemalizm, dengeli bir bütçe sağlamaya kesinlikle karar vermiş olarak üç prensibi rehber edinmişti : Bunlar (1) borç almaktan kaçınmak, (2) ticaret dengesinde eşitlik sağlamak ve (3) iç gelir kaynaklarını güçlendirmek idi. Bu prensipler uygulamaya konunca, vergi toplanması için vergi sisteminin yeniden örgütlenmesine gerek duyuldu. Yeni vergiler getirildi ve devlet tekelleri kuruldu. İki yıl sonra ilk denk bütçe sağlanmış oldu.

Cumhuriyetin doğuşunda, o zaman tedavülde (dolaşımda) bulunan Türk parası değer kaybetmişti ve onu destekleyecek altın rezervleri (ihtiyat akçeleri) yoktu. Üstelik, ticaret dengesi ve ülkenin ödeme yeteneği bütünü ile olumsuz (menfi) idi. Hükümet, ticaret hesaplarını dengelemek ve buna uygun bir altın rezervi toplamak suretiyle, Türk parasına bir değer kazandırıncaya kadar, paraya destek sağlayacak biricik yolun devletin siyasi kredisiyle onu desteklemek olduğunu düşündü. Bununla beraber, tüm çabalara rağmen, Türk parası korkunç derecede değer kaybetti. Daha sonra, dünya kirizinin başlangıcında devlet para değerini sabit tuttu ve böylece dış etkiler yüzünden para değerinin dalgalanmasına engel oldu.

Hükümet, mali politikasına dayanak sağlayacak milli bir bankanın kurulmasını gerekli gördü. Böylece, döviz işlemi yapmaya yetkili ve devletin para hareketle-

rini yürütmekle yükümlü tek banka olan Merkez Bankası kuruldu. Yeni Devlet, bütün kontrol dizginlerini elinde tutmak suretiyle dünyayı kasıp kavuran ekonomik fırtınaya karşı koyabildi. Dış ticarette, gümrük savaşı, ticaret engelleri, ticaret kotaları, ikili antlaşmalar ve takas sistemleri gibi önlemlerden yararlanıldı. İç ekonomik durum, sanayi gelişmesinin başlaması sayesinde daha iyice idi. Sanayi alanında bitmez tükenmez çalışmanın devam ettiği fırtına dönemi atlatıldıktan sonra, Türkiye gelişen bir sanayi ile ve borçsuz olarak aydınlığa çıktı. Yükümlülüklerine (taahhütlerine) saygı göstermekle ve ekonomisini verimli bir şekilde yönetmekle Türkiyenin ilham ettiği güven, meyvelerini vermişti. İngiliz sermayesinin ülkede yatırım yapmaya yanaşması, 1938 Mayıs'ında İngiltereden 16.000.000 Sterlin tutarında bir kredi anlaşmasıyle sonuçlandı. Bu para, kısmen, İkinci Beş-Yıllık Planın gerçekleştirilmesinde ve limanlar inşaatında kullanılacaktı.

Yollar ve Okullar

Tarihi Anadolu, Güney Avrupa ile Hindistan ve Çin arasında bir köprü vazifesini görmüştür. Osmanlı Padişahları düzenli yollar ve köprüler inşa edip onları iyi korumuşlardır. Türkler, büyük yol yapımcıları olarak anılmaya hak kazanmışlardır. Egemen oldukları bütün ülkelerde, mimarlık sanatının gerçek eserleri olan kervansaraylar ve köprüler kurarak bunu ispatlamışlardı. İmparatorluğun yolları Tuna'dan Kafkasya'ya ve Mısır'a kadar iyi şartlar içinde korunmuştu.

1869 yılında Süveyş Kanalı açılınca, Anadolunun kara yolları bütün önemini yitirdi. Zaten bu hayatı değişmeden önce de, İmparatorluğun hızlı çöküşü, yolları ve köprüleri ihmal içinde bırakmıştı. Cumhuriyet ilan edil-

diği zaman karayolu 18.000 kilometreden fazla değildi ve bunun da % 40'ı berbat bir durumda bulunuyordu. Köprülere gelince, sadece geçmiş yıllarda kurulmuş olan bir kaç ünlü köprü ayakta kalmıştı.

Bağımsızlık savaşı süresinde, Atatürk stratejik yolları onarmış ve yenilerini inşa ettirmişti. 1922 yılında, söylevinde, diyordu ki : «Ekonomik çalışma ve canlılık, ulaştırma araçlarının, karayollarının, demiryollarının ve limanların durumu ve gelişmesiyle orantılı olarak ilerler.»

«Yollar ve okullar», devlet adamı Atatürk'ün genel politikasını özetleyen iki faktördür. İktisadın büyük ölçüde yollara ve bütünü ile de okullara dayandığına inanıyordu. Bu mücadeleyi on iki yıl boyunca azimle sürdürdükten sonra, ülkede 30.000 kilometrelik karayolu ve yeter sayıda köprü inşa edilmişti.

Kemalizmin bayındırlık alanında kazandığı en büyük ün demiryolları yapımında olmuştur. Cumhuriyetin İmparatorluktan miras aldığı 3.700 kilometrelik demiryolu, yabancı sermayeye imtiyaz tanımak suretiyle inşa edilmiş ve yabancı kaynaklı şirketlerin sahip olup işlettiği yollardı. Atatürk, büyük bir demiryolu ağının kurulması gerektiğini savunmaktaydı. İzmir'deki ekonomi kongresinde demişti ki «Memleketimizi demiryollarıyle ve üzerinde otomobiller çalışır şoselerle bir ağ haline getirmek zorundayız. Çünkü, batının ve dünyanın taşıt araçları bunlar oldukça, bunlara karşı merkepler ve kağnılarla ve tabii yol geçitleri üzerinde yarışmaya kalkışmanın imkanı yoktur.

Türkiyenin ihtiyaç duyduğu demiryolu ağını sağlayacak olan Çester Planı (Chester Plan), batı sermayesi-

nin ilgi göstermemesi sonucu, 1923 yılında başarısız kalınca, Atatürk, fazla beklemeden, devletin elindeki mahdut imkânlarla para sıkıntısına rağmen demiryollarının döşenmesine başlanmasını buyurdu. Başbakan İsmet İnönü, ender görülen bir beceriklilik ve sebat göstererek, Atatürk'ün yaratıcı arzusunu destekledi. Soyadını taşıyan savaşların galibi ve Lozan'ın başarılı diplomatı olan bu komutanın yönetimindeki hükümet, tarihe «demiryollar hükümeti» olarak geçmiştir. 1937 yılında, bütünü ile devlet malı olan, 6.737 kilometrelik bir demiryolu ağı bulunuyordu.

Ankara, çelik damarlarıyle, şimdi, büyük Avrupa başkentlerine, Kahire'ye ve S.S.C.B. ne bağlanmıştır. Kara ve demiryollarının milli ekonomiye getirdiği yararlar yanında, Atatürk'ü harekete getiren fikir, Anadolunun her parçasına eğitim ve öğretimi ulaştırmak idi.

Türkiye, dört denizle çevrili konumu ile ve önemi açık olan İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının sahibi olarak, ürünlerini deniz yolundan ihraç etme imkânını elinde bulundurduğu için, ticaret bakımından özel ve seçkin bir durumdan yararlanmaktadır. Ülkenin diğer hayati faaliyetlerinde olduğu gibi, Atatürk, büyük dikkatini deniz ticaretinin gelişmesi ve limanların inşa ve onarımı üzerinde de toplamıştır.

Kamu hizmetlerini millileştirme politikasını izleyen Cumhuriyet, sadece demiryollarına el koymakla kalmamış, hepsi de yabancıların elinde bulunan, elektrik, su ve telefon şebekelerini de millileştirmiştir.

1938 yılında, İngiliz Maliye Bakanı Sir John Simon, özet olarak şöyle demişti : «Türk Hükümeti, son on beş yıl içinde, ülkenin ekonomik görünüşüne yeni bir şekil

veren programını uygularken, ekonomik alanda hayret verici bir gelişme göstermiş ve ülkesindeki zengin maden yataklarını işleterek sanayiye göze çarpan bir itici güç sağlamıştır. Dünyada, bu güç zamanlarda Türkiyenin yaptığı gibi, ödemeler dengesini muhafaza etmeyi başarmış pek az ülke vardır.»

KISIM 41

KAMU SAĞLIĞI

«Hasta Adam» Döneminde Sağlık

Bir Atatürk Biyografisi, «kamu sağlığı» deyiminin hemen hiç bir anlam taşımadığı bir ülkede Kamu Sağlığı'nın geliştirilmesi için bu büyük adamın yaptıklarını özetlemek maksadıyle özel bir kısım ayırmak zorundadır.

«Edward Jenner», «Pasteur», «Wendel Holmes» ve «Ehrlich» gibi kimseleri çıkarmış olan bir uygarlıktan beklenen sağlık tedbirlerini almayan Osmanlı Türkiyesi, korkunç boyutlara yayılmış ciddi hastalıklarla yıkıntıya dönmüştü. Türkiyede, bu bilge adamların varlığının hemen hemen hiç farkına varılmadan geçip gidilmiştir.

Sıtma gibi korkunç hastalıklar ülkenin bir çok bölgesinde yaygındı. Anadolunun belki en eski derdi olan bu bataklık humması milyonlarca insanı hasta etmiş, nüfusu kırıma uğratmış ve sağ kalanları yüksek yaylalara kaçmaya zorlamıştır. Bu hastalık, antik zamanlarda Anadoluyu öyle bir şiddetle istila etmişti ki, bazı yazarların haklı olarak iddiasına göre, Batı Anadolu kıyılarındaki uygarlıkların çöküşünde önemli bir rol oynamıştı. Padişahlık Hükümeti, sıtmanın ilerlemesini durdurmak için hiç bir harekette bulunmadığından Türk ırkı gücünü yitir-

mekteydi. Hastalık bataklıklardan serbestçe yayılır ve mikrop saçarken, bedenen cılız olan aileler daha da cılız çocuklar doğuruyorlardı. Sonunda sıtma Anadolu halkının hemen hemen yarısını etkisine alacak bir boyuta ulaştı.

Suriye'ye hudut illerde ve Doğu Anadoluda yaygın olan diğer ciddi bir hastalık ta Trahoma idi. Bu göz hastalığı şiddetli vakalarda bulaştığı kimsede körlüğe yol açar. On binlerce insan bu acıklı durumdaydı ve hastalığı daha hafif seyreden iki milyondan fazla hasta vardı.

Frengi, en ilkel sağlık tedbirlerinden habersiz olan bu ülkede serbestçe yayılmış ve büyük sayıda insanı gafil avlamıştı. Salgın hastalıklar listesinde sırasıyle verem, ankilostomiasis (bir tür solucan hastalığı) ve tifüs vardı. Kuduz hastalığı Türkiyede köpek sayısı ile oranlı olarak yayılmıştı. Bilindiği üzere İstanbul'un ve diğer şehirlerin sokaklarını bunlar istila etmiştir. Çok geçmeden İmparatorluk Başkentinde bir Kuduzla Mücadele Enstitüsü kurulmuştu, ama İstanbul uzağındaki bir bölgede kuduz bir köpek tarafından ısırılmış bir kimsenin kurtulma umudu olamazdı. Çünkü, araç yokluğu sebebiyle hastanın İstanbula gereken zaman içinde yetişmesi iimkânsızdı. Son zamanlara kadar Anadolunun büyük kısmında kuduza karşı, Pastör'ün buluşundan önceki çareler dışında, tedavi imkânı bulunmadığını söylemek gerçek olur.

Bu ilkel sağlık şartları altında, tabii olarak, ciddi kolera salgınları ve veba olayları zaman zaman görülürdü. Çiçek hastalığı da sık sık görülmekle beraber çiçek aşısına fazla bir önem verilmezdi.

8 nci Yüzyıla kadar, Osmanlı İmparatorluğundaki hekimlik Avrupadaki düzeyde idi. Ünlü Bursa Tıp Fakül-

tesi 14 ncü Yüzyıldan beri faaliyette bulunuyordu. Bu fakülte ve sonradan İstanbul'da kurulan Tıp Okulu istenen bütün teknikle donatılmıştı. Ne yazık ki, Batı ile kültür ilişkilerinin kesilmesi, Osmanlı çöküşü ve bilim düzeyindeki düşüş, tıp medreselerini de, diğer medreseler gibi, gerçek öğrenim yeri olmaktan çok, dinî fanatizmin ve bilgisizliğin hâkim olduğu merkezler haline dönüştürdü. 19 ncu Yüzyılın başındaki Tıp doktorları, güç vakalarda, hastalarını muska ve dua ile aldatmakta tereddüt etmeyen şarlatanlardan başkası değildi. Yapılan incelemelerde ruh hastalarının tedavisinde dinî inançların bir kurtuluş yolu olabileceği kabul edebilirse de beden şikâyetlerinin bu yolla tedavisinde sonuç alınması şüphelidir.

Türkiyenin çaresiz halkının başına zaman zaman bela olan ve deniz yolundan diğer ülkelerin limanlarına da yayılan salgın hastalıklar, Avrupa Devletlerini Osmanlı Kamu Sağlığına el atmaya götürdü. Türk Limanlarındaki sağlık durumunu gözlemek üzere, İstanbul'da bir milletlerarası sağlık teşkilatı kuruldu.

Padişahlık idaresindeki tıp bilgisinin geriliğini ve Padişahlığın kayıtsızlığını gösteren başka bir acı taraf da akıl hastalıklarının durumu idi. Buradaki zavallılar hasta bir kimse gibi değil de şeytana kapılmış (cin çarpmış) gibi muamele görür ve bunlara uygulanan ilk tedavi şekli, tutuklu gibi, hastanelere kapatılmak olurdu.

Anayasalı Padişahlık döneminde, bazı gelişmeler kaydedildi. Düşünülen diğer önlemler yanında, sıtma ve frengiye karşı gereken düzeyde savaşıma girişilmesi de vardı. Ancak, uygulama başlayınca, bu girişim ilkel metodlara dayanan ve yetersiz ölçüdeki çabalardan ileri gitmedi.

Padişahlıktan Cumhuriyete geçişte, Osmanlı toprağında askeri kurumlar dışında, bütün Türk ve yabancı hastane ve dispanserleri sayarsak, toplam olarak 7.300 yatak bulunuyordu. O zamanki nüfusun 13 milyondan fazla olduğunu belirtmek yeterlidir. Kadın ve çocuk hastalıklarına ayrılan imkânlar hakkında hiç bir söz edilemez, çünkü yoktu.

İlk Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı

1920 yılında, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin ilk Bakanlar Kurulunda ve ülkenin tarihinde ilk defa olarak bir sağlık ve sosyal yardım Bakanlığı kuruldu. Büyük ilhamcı'nın (esinleyici'nin) ırkın sağlığına ve sosyal yardıma verdiği önemin ilk işareti bu oldu. Bu alandaki politikası 1922 yılında Büyük Millet Meclisinde yapmış olduğu konuşmanın bir kısmında söylediği şu sözlerde özetlenebilir : «Milletimizin sağlığını korumalı ve güvenlik altına almalıyız, ölüm oranını azaltıp doğum oranını yükseltmeliyiz, bulaşıcı hastalıkların ve salgınların etkilerine karşı mücadele etmeliyiz ve böylece milletimizin insanlarını çalışmaya uygun nitelikte sağlıklı ve canlı kılacak imkânlar yaratmalıyız.»

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, çalışmaları koordine ediyordu. Cumhuriyet ilan edilir edilmez ve yeterli tahsisat bulununca, daha bir plan yapma imkânı edinmeden, kamu sağlığı ve sosyal yardımlarla ilgili her istikamette büyük bir mücadeleye girişildi. İlk önce limanlarda ve hudutlardaki sağlık kontrolları devlet yönetimine alındı. Yeni Türkiyenin bu görevi kurallarına göre ve başarılı bir şekilde yapabilmesi bir millî şeref konusu idi ve bu görev başarıldı. Türkiyenin hudutlarında pusu kurup duran kolera o andan itibaren eskisi gibi sı-

zamaz oldu ve son sekiz yıl içinde hiç bir Türk limanında hiç bir salgın olayı görülmedi.

Büyük afetlere karşı mücadeleye girişildi. Sıtmaya karşı mücadele 1925 yılında başladı. Uygulanan önlemler hasta muayenesi, tedavi, ilaç dağıtılması, hastalıkla mücadele eğitimi ile bataklıkların akıtılması ve kurutulmasını kapsıyordu. Sıtma savaşına verilen önemi belirtmek için bir kaç rakam verelim. 1925 ile 1932 yılları arasında 7.800.000 kişi muayeneden geçirilip tedavi edilmiş ve 143.000.000 metre kare genişliğinde bataklık bölge kurutulmuştur. Etkili ve yeterli olabilmesi için, sıtma mücadelesinin dev boyutlarda uygulanması gerekiyordu ve uzmanlarca yürütülmeliydi. Bu maksatla, Kemalist hükümet Seyhan'da bir Sıtma Mücadele Enstitüsü kurdu ve mücadeleye girişen doktorlar burada bir uzmanlaşma devresi geçirdiler.

Frenginin devamlı gelişmesi, büyük ölçüde yapılan bir taarruzla daha ilk hamlede durduruldu. Hastalığın en yaygın olduğu altı bölgede, özel hastaneler ve dispanserler açılarak hastalığa karşı koordineli (eş düzenli) bir taarruz başlatıldı. Tedavi bütün ülke içinde zorunlu kılındı ve parasız yürütüldü. Fahişelik kontrol altına alındı ve evlilik öncesinde sağlık muayenesi zorunluluğu kondu.

Güney Türkiyede pek yaygın bulunan trahoma hastalığına karşı olağanüstü önlemler alındı. Seyyar sağlık örgütleri hastane ve dispanserlerle işbirliği yaptılar. Bu sağlık hareketinin ilk yılında 17.000 den fazla hasta ameliyat edildi ve hafif veya ağır durumdaki hemen her hasta tedaviye alındı. Trahomanın yaygın bulunduğu bölgelerde yoğun bir şekilde hastalıktan korunma mücadelesi yürütüldü. Bu hastalık çok bulaşıcı olduğu için, has-

taları mümkün olduğu kadar bir araya toplamaya ve onları toplumdan uzak tutmaya çalışıldı. Meselâ, öğrencileri, öğretmenleri ve hademeleri trahomalı olan okullar kuruldu. Halen, 12 şehir ve kasaba ile 426 köy, sağlık kuruluşlarınca sıkı gözetleme altındadır.

Verem, aktif olarak mücadeleye girişilen hastalıkların sonuncusu oldu. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı veremle mücadelede en son donatımdan faydalanan dispanserleri faaliyete geçirdi. Marmara Adalarının iyileştirici iklimi içinde bulunan Heybeli Adadaki hastane bu tür kurumların bir örneğidir.

1929 Yılında Suriyede bir çiçek salgını başladığı zaman, hudut bölgesinde yaşayan 1.200.000 Türk insanı bu hastalığa karşı bağışık kılınmıştı. Bu sayede ve hudut boyunda kontrol altına alınmış bir sağlık bölgesi tesis edilmek suretiyle Türkiye salgından korundu. 1928 den beri okullarda aşı zorunlu kılınmıştır. Kamu sağlığının mekanizmasını meydana getirmek maksadıyle büyük sayıda hekimi el altında bulundurmak ve gerekli cihaz ve malzeme ile donatılmış tesisler kurmak gerekiyordu. Tasavvur edilemeyecek kadar büyük mütehassıs personel açığı vardı. Çok sayıda hekime ihtiyaç bulunduğu için, program daha başında aksamış oluyordu. Bunun üzerine, her doktoru iki yıl için devlet hizmetinde ücretli olarak çalışmaya zorlayan bir kanun çıkarıldı. Fakat, bu tedbir bile yeterli olmaktan uzaktı. Yeni hekimler yetiştirmek amacıyle, İstanbul'da her şey parasız idi, fakat, öğrenciler mezuniyet sonrasında, devlet parası ile geçirmiş oldukları sürenin dörtte üçü kadar müddetle devlet adına hizmette bulunacaklardı.

Ankara'daki Sağlık Koruma (Hıfzı-sıhha) Enstitüsü, Atatürk tarafından kurulmuş tesislerin en önemlisidir.

Modern yapısında 1931 yılında çalışmaya geçmişti. Burası, ülkedeki hastalıklarla en etkili mücadele yollarını bulma yolunda öğrencilere deney yapma imkânı sağlayan aşı ve serumların hazırlandığı bir kuruluştur.

Atatürk'ün, milleti acılardan koruma siyasetini izleyerek, Atatürk hükümetlerinin azimli tutumları içinde kurulan bir çok hastane arasında, bilimin bütün gelişmeleriyle donatılmış olan Ankara Numune Hastanesi, Orta Doğu ve Balkanların en modern ve en iyi donatımlı tesisi olarak düşünülmektedir.

Analık ve çocukların korunması da özel bir önem verilmeden geçiştirilemezdi. Halkın cahilliği ve yeterli bakım noksanlığından dolayı yüksek olan çocuk ölüm oranında göze çarpan bir düşüş sağlanmıştır. Bunun yanında devlet, ailesi tarafından bakılamayan, terkedilmiş ve yetim kalmış çocuklar için bakım imkânları da sağlamıştır. Türkiyedeki Çocukları Koruma Derneği (Çocuk Esirgeme Kurumu) örnek işler başarmıştır. 1921 yılında kurulmuş olan bu kurum, savaşta şehit düşmüş askerlerin yetimlerini toplamakla görevlendirilmişti. Atatürk'ün yardımı ve halkın ilgisi ile sürekli olarak teşvik görmüştür. Şimdi, ülkenin çeşitli bölgelerinde 490 kadar şubesi bulunmaktadır.

Padişahlık Hükümeti, Kamu sağlığını ve Sosyal Yardımı kendi ilgi sınırları dışında düşünürdü. Türk milletinin şefkat duyguları, iyilik maksatlarıyle kurulmuş bulunan ve bir çok hastanenin destek gördüğü, vakıflara yapılan sayısız bağışlarla göze çarpmaktadır. Vakıfların sonradan uğradığı yıkıntı, halkın yararına kurulmuş olan bu müesseselerin düzensizliğe uğrayıp güçsüzleşmesi ve neticede kapanmasına yolaçmıştır.

Kamu sağlığı üzerinde bir dizi önemli yasa çıkarılmıştır. Kimyacı ve Laboratuvarlar Yasası 1927 yılında, Tıp Mesleği ve Yardımcı Personel hakkındaki yasa 1928 yılında çıkarılmış ve 1930 yılında da pek önemli olan Kamu Sağlığı Yasası kabul edilmiştir. Bütün bunlar Türk milletinin gelişmesi için Kemalizm tarafından atılmış büyük ve güven verici adımlar olarak anılmaya hak kazanmış hareketlerdir.

Yeni Türkiye, insanlığın refahı yolunda, imkânları içinde işbirliği yapmıştır. Buna örnek olarak, haşhaş ekimi ve ihracı konusu gösterilebilir. Anadolu, bu uyuşturucu maddeyi en eski tarihlerden beri üretmektedir. Haşhaş ile ilgili Türk siyaseti 1931 Cenevre Anlaşmasına uygun olmuştur. Bu ürünün yetiştirilmesi ve ihraç edilmesi işlemleri üzerinde sıkı bir denetim uygulanmış ve, bu sınırlamaların üreticilere ve ticari ihracata yaptığı olumsuz etkilere rağmen, uluslararası işbirliği yararına ön görülen insancıl duygular ağır basmıştır.

KISIM 42

DIŞ SİYASET

Osmanlı Siyaseti

Osmanlı İmparatorluğunun tarihinde, İslam dininin ateşiyle ve yenilenlerle yenenlerin aynı renkteki kanlarıyle kızıla boyanan fetihler çağını, üstün ilerleme gücü kırıldığı andan itibaren fethedilen bölgelerin korunması dönemi izledi. Hristiyan Avrupada, özellikle menfaatleri tehdit gören ülkelerde, Muhammed'in ve İmparatorluğun sancaklarının yarattığı dehşet, Rönesans asrıyla ondan sonraki yüzyılda, Avrupayı, bu gülçü istilacıyı durdurmak için müşterek bir kararla birleşmeye doğru götürdü. Avrupalılar 18 nci Yüzyıldan itibaren, adım adım ve ara vermeden, onu Avrupadan çekilmeye zorladılar. Daha sonraları Afrika'daki ve Asya'daki deminyonlarında da (mülklerinde de) aynı şey meydana gelecekti.

Osmanlıların güçlü yüzyıllarındaki siyaseti, esasen Emperyalist bir siyaset idi. Bu siyaset farklı ideolojilerden kaynaklanmakla beraber, hepsi de, sonuç olarak, ülkeler fethetmek için aynı ilkel ihtirasla hareket eden bütün İmparatorlukların siyasetleriyle kıyaslanabilir.

Osmanlı çöküşü döneminde Avrupalı Devletlerin İmparatorluk hayatında gittikçe artan müdahaleleri, İmparatorluğun güçsüzlüğü ve bir yandan Batı Avrupa Devletlerinin, diğer yandan Rusyanın zaman zaman impara-

torluk üzerinde kontrol sağlamaları, Osmanlıları, kapitülasyonlara teslim olmaya ve yabancı Devletlerin müdahalesine tahammül etmeye zorlayan, gurur kırıcı bir politika izlemeye götürdü. Osmanlı hükümdarları şerefinden fedakarlık etmek pahasına savaştan kaçınmaya çalıştılar. Buna rağmen İmparatorluğun gittikçe daha fazla kesilip budanmasını ve yarı sömürge durumuna düşmesini önleyemediler. İslamcılık, Turancılık ve Osmanlılık doktrinleri son yıkıntıya engel olmak için girişilen çabalardı, fakat başarısızlıkla sonuçlandılar. En sonunda, Mihver Devletleriyle birlikte Türkiye de yenilgiye uğrayınca, Sevr Antlaşması, Doğu Sorunu'na son verdi ve Türkiyenin paylaşılmasını karara bağladı.

İşte bu sırada, yüzyıllar boyunca Osmanlı Emperyalizminin aleti olan ve baskıya boyun eğmeye katlanamayan Türk halkı inkilâplara yöneldi. İnkilâp hareketinin ruhu ve tam anlamıyla çağdaş fikirlerin adamı olan Atatürk bu meseleyi şöyle ifade eder : «Türk milletinin bugünkü hazin durumu ve kuşkulu geleceğine sebep, Türklük özü ile bağdaşamayan milletleri toplamak arzusu ile yanan Padişahların Emperyalist siyasetleri olmuştur. Bab-ı Ali'nin siyasî hataları da, bir dereceye kadar, karşı konmaz sonucun safhalarını noktalamıştır.»

Gene de bir dereceye kadar, Osmanlı Emperyalizmi diğer milletlerinkinden daha kötü olmamıştır. Her şeyden fazla, emperyalizm politikasının sorumluluğu, geçmiş çağların zihniyetinde aranabilir. Farslar, Yunanistan ve Roma bilinen dünyaya hâkim olmak istemediler mi? Fransa İngiltere, Almanya ve İtalya, dış politikalarını sömürgelere yayılma temeline dayamadılar mı? Büyük yangından sonra hâlâ aynı şeyi yapmaya devam etmiyorlar mı?

Birinci Dünya Harbi sonrasındaki yeni hayat şartlarına göre, homojen olan ve kendi öz gelenek ve kültürlerine sahip bulunan milletlerin özgürlük içinde yaşaması gerekirdi. Bu sebeple Türk milletini yarı köle durumuna getirmeyi düşünmek, geçmiş hataları ve İmparatorluk devrinde yapılmış olan işleri tekrarlamak olacaktı. Başka bir deyişle, Batılı Devletlerin dileği olan Sevr Andlaşması tarihi bir hata idi ve şiddet metotlarına bir dönüşü ve yeni nefret tohumlarının ekileceğini işaret ediyordu. Dört yıllık trajedi hiç bir şey öğretmemiş miydi?

Atatürk Siyaseti

Türkiye çektiği acılardan ders almıştı ve Atatürk bu dersi çizdiği siyasete temel yapmıştı. Türk Milleti, İmparatorluğa bağlanmış olan bütün ülkeler üzerindeki hâkimiyet düşüncesinden vaz geçti. Bütün milletlerin kendi tabii sınırları içinde yaşama ve kendi kendilerini idare etme haklarını gönülden kabul etti. Türk milleti kendisi için de, komşularıyle ve dünyanın bütün milletleriyle barış içinde çalışma ve gelişme şansı dışında birşey istemiyordu.

Savaş yeniden başlamıştı. Şimdi Türkler yeni bir şey için, halkın özgürlüğü için, savaşıyorlardı. Gerçekte bu onların kendi halkının özgürlüğü için verdiği bir savaştı, ama bu barış yıllarında, özgürlüklerinden ödün (taviz) vermektense ölmeyi tercih eden bir milletin destanını gözleyen diğer milletlere örnek vermek için de yapılıyordu. Böyle bir örnek, hem ezilenlere hem de ezenlere düşünmeleri için imkân sağlayacaktı. Avrupalı Devletlerin, uygarlıkla her zamankinden daha fazla kesinleşmiş olan bir gerçeği anlamaya yanaşmadıklarını görünce, konu-

şan silahlar oldu. Bu gerçek, milletlerin, hiç olmazsa ona layık olduklarını kanıtlayan milletlerin, özgürlük içinde yaşamaları gerektiği gerçeği idi.

Osmanlı İmparatorluğunun çağlar boyu can düşmanı olan ve kendi Emperyalizminin cezasını çeken Çarlık Rusyası, şimdi Sovyet Rusyaya dönüşmüş ve yeni Türkiyenin ilk dostu olmuştu. Sovyet liderleri, Çarların Boğazları ele geçirme hayallerini resmi olarak reddettiklerinden iki ülke arasına girecek başka bir şey kalmamıştı. Atatürk, tarih bildiği ve Osmanlı devinin kalıntıları üzerinde savaşan Devletlerin kapasitelerini kesinlikle kıymetlendirdiği için başarılı olmuştu. Onların zaaflarını biliyordu. İngilterenin tehditlerinin ve Fransanın savaşçı davranışlarının gerçekle karşı karşıya geldiğinde uygulama alanında kazanacakları değeri hesaplayabiliyordu. Atatürk, Loyd Corç ve onun İngiltere'deki politik güçler arasındaki durumu hakkında bir değerlendirme yaptı ve doğru bir karara vardı : Loyd Corç muhalifleri karşısında aynı sıkıntıları bir defa daha göze alamazdı ve sonuç herkesçe bilinmektedir.

Anadoludaki mücadele sona erince. Atatürk «Yurtta Barış, Dünyada Barış» siyasetini uygulamaya başladı. Silahların zaferi geçicidir, fethetme hezeyanı çok tehlikelidir. Artık savaş olmasın, fetihler olmasın ve kinlere bir son verelim.. Ama, bunu nasıl sağlayabiliriz? Kin güdülerinden kurtularak..

İlk önce, Türkiyenin en yakın komşularıyle olan durumu kesinlikle bir çözüme ulaşmalıydı. Türkiye, nüfus mübadelesi sayesinde, diğer büyük ve eski düşmanı Yunanistanla dostluk kurmayı başardı ve 1930 Ekim' inde Türk-Yunan dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalandı. Andlaşma belgesinde, İnönü'de Yunanlıları yenen

General İsmet İnönü'nün ve Türkiye'de gerçek dostluk gösterileriyle karşılanan Venizelos'un imzaları vardı. Yunanistan ile Türkiye işbirliği ve barış yolunda uzun süre birlikte yürüyeceklerdi.

Türkiyedeki Sünniliğin aksine İran'da Şii mezhebi hakim olduğundan ve dinî sebepler yüzünden eski bir düşman olan bu ülke ile hudut bölgesindeki anlaşmazlıkların çözümlenmesi için tekrar tekrar çaba göstermek gerekti. Hudut yanındaki bölgelerde bulunan Kürtler devamlı rahatsızlık yaratıyorlardı. 1923 yılında, İranla Türkiye arasında bir Dostluk Antlaşması imzalandı. Böyle bir andlaşma daha önce Afganistanla imzalanmıştı.

Türkiye ile Suriye arasındaki hudut Lozan Antlaşmasıyle onaylanmış bulunduğu için Ankara ve Paris hükümetleri arasında bir sürtüşme çıkması için görünürde bir sebep yoktu.

Diğer bir komşu, Büyük Harpte Mihver Devletlerle savaş ortaklığı kurmuş bulunan Bulgaristan Krallığıdır. Kaybetmiş olduğu iki harp, İkinci Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı sonunda elinde kalan arazisinden dolayı memnun değildir. Ege Denizine bir çıkış yolu sağlamak yolundaki emelleri ve toprak istekleri Bulgaristanın Balkanlarda bir tecrit politikası sürdürmesine sebep olmuştur. Türkiye, onunla gönüllü işbirliği yapmak için elinden gelen her şeyi yaptı ama başarı sağlayamadı.

Türkiyenin Akdeniz'deki komşusu İtalya ile mümkün olan en iyi ilişkiler kuruldu. Unutmamalıyız ki bu ülke, Anadoludan bir adımlık mesafede bulunan On iki Adayı ve bu adaların en büyüğü olan Rodos Adasını elinde bulundurmakta idi.

Atatürk sadece bütün komşularıyla barış yapmakla yetinemezdi. Çünkü onun umudu dünyanın bütün ülkeleriyle siyasî ve ekonomik ilişkiler kurup geliştirmek ve dünya barışına götürecek her çabada yer almak idi. Büyük Devletler Türkiye ile dostluk ve ticaret anaşmaları yaptılar. Türkiye, 1932 yılında çok taraflı Kellog Antlaşmasına girdi, Milletler Derneğinin (Cemiyeti Akvam'ın) çeşitli siyasî çalışmalarına katıldı ve 1932 yılında da bu Derneğe üye olma çağrısı aldı.

Bu geçit resmi ve Türk diplomasinin uluslararası faaliyetlerdeki parlak başarısı şunu göstermiştir : Türkiye, topraklarının büyük kısmı ile Asyada bulunmakla beraber, manevi olarak Avrupaya o derece yaklaşmıştır ki ona bir Avrupa Devleti gözüyle bakılabilir. Baş Vezir (Sadrazam) Kara Mustafa Paşa'nın Viyana'yı kuşattığı günlerde Padişahın mülkleri (toprakları) Avrupanın içlerine doğru uzanmıştı. Ama Osmanlı İmparatorluğu Asyalılığını bırakmamıştı. İmparatorluğun trajik çekilişi 238 yıl sonra Sakarya kıyılarında Atatürk tarafından durdurulmuştu. Bu muharebe, Avrupaya doğru yeni Türk ilerleyişinin başlangıcını simgeler. Bu seferki yürüyüşün itici gücünü kültür ve en güzel insancıl duygular oluşturmaktadır.

Bir ayağı Asyada, diğeri Avrupada bulunan ve arada, Karadeniz ülkeleriyle Akdeniz dünyasını birleştiren Boğazlariyle, Türkiyenin coğrafi konumu, onun siyasi durumunu son derece nazik bir hale sokmaktadır. Pek çok sayıda menfaat bu çok önemli kavşak noktasında birleşir ve Türk diplomasisini devamlı bir uyanıklık içinde bulunmaya zorlar. Ülkelerinin bu müstesna konumunun ne tehlikeler yarattığını Türkler kadar kimse bilmez. Osmanlı İmparatorluğu bu sayede süratle yayılmak im-

kanını bulmuştur. Fakat aynı sebepten dolayı da yıkılmıştır. Napolyonun, ona sahip olmak dünyaya değer dediği o şehir (İstanbul) korunması güç bir mücevherdir.

Birinci Dünya Harbi Sonrası

Türkiyenin problemi kendi barış siyasetini sürdürmek değil, fakat toprakları üzerinde fesat tertiplerine girişebilecek devletlerin bu planlarına karşı koymaktır. Akdenizde uzun kıyıları bulunduğu için, Türkiye tarih boyunca süren kanlı mücadelelerin sebebi olan bir başka büyük problemler, Akdenize hakim olma isteği ile karşıkarşıyadır. Başlangıçta, Büyük Devletler Anadoluda aldıkları çetin dersten sonra taktiklerini değiştirmiş bulundukları için, Atatürk hükümeti, ufkun anlaşmazlık ilham eden bulutlardan tamamıyle arınmış olduğunu düşünüyordu. Çünkü büyük sömürge İmparatorluklarının sahibi olan İngiltere ve Fransa daha fazla toprak kazanmak için ancak pervasız bir kapris sonunda coşabilirlerdi. Bu sebeple bu devletler Türkiye ile bir yakınlaşma politikasına giriştiler.

Bununla beraber bir zaman sonra ilk bulut belirdi : Faşist İtalyanın yayılma siyaseti.. Sinyor Benito Mussolini 1922 yılından beri iktidarda idi. Güçlü beyni ve üstün örgütleme yeteneğiyle İtalyaya süratli bir gelişme getirmişti. Ülkesi ham maddeler bakımından fakirdi ve nüfus bakımından yoğun bir hale gelmişti. Yurtdışına göçün kısıtlanması ve Faşist propaganda sonucu doğum oranının olağanüstü artması, nüfus yoğunluğunda rol oynayan açık sebeplerdi. Böylece, İtalyanlar kendi hudutları içinde huzursuzluk hissetmeye başladılar.

Faşizm, İtalyayı askeri bir güç haline getirdi ve Duçe yayılma siyasetini uygulama imkânına kavuştu.

Bunda bir diktatör için prestijin önemi kadar, İtalyanları eski savaş ortaklarına karşı savaşa girmeye ikna etmek için onlara yaptığı toprak vaadlerini yerine getirememiş olmanın da rolü vardır. Bunun ilk gösterisi, Fiume'nin işgali oldu.

İtalyan baskısı karşısında düşen Arnavutluk daha sonra İtalyanların Balkan politikasında kullanıldı. İtalya etkisini, savaştan sonra içinde bulundukları durumdan memnun olmayan ve barış antlaşmalarında değişiklikler yapılmasını isteyen Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'a da yaydı. Mussolini, ülkesini bir sömürge imparatorluğu yapma hayali peşindeydi. Ama, o gün için, biraz geç kalmıştı. 1930 yılları fetihler için uygun bir zaman değildi. Bütün işe yarar ülkeler kapışılmıştı, Etiopya hariç.. 1906'dan beri büyük devletlerin etkisi ile bölünmüş olan Etiopya 1932 den beri de Milletler Derneğinin (Cemiyet Akvam'ın) bir üyesi bulunmakla birlikte, fetih için fırsatlar vaadediyordu.

Sinyor Mussolini, Etiyopya'yı seçmeden önce çevresine bakındı ve eski Roma'nın İç Denizi'ni (Mare İnternum - Akdeniz) inceledi. Zengin Anadolu kıyıları onu baştan çıkarmıştı. Antalya ve Adana kıyıları gibi, İtalyan adası Rodos'tan kolayca görülen Bodrum ve Datça toprakları da onu çekiyordu. Bodrum, Datça ve Antalya bölgeleri, harpten sonra İtalya tarafından işgal edilmiş ve Sevr Antlaşması ile tamamıyle İtalyan etki (nüfuz) bölgesi olarak kabul edilmişti.

Meydana çıkan bazı casusluk olayları, Anadoluya karşı siyasi ve askeri tasarılar için keşif ve araştırmalar yapıldığını gösteriyordu Türkiye, derhal savunma durumu aldı ve diplomatik ilişkiler sertleşti. Duçe bir söylevinde diyordu ki : «Geleceğimiz Doğuda, Güneyde, Asya'da ve

Afrikadadır.» Ertesi gün, Türk Büyük Elçisi, hükümeti adına, «Doğu» ve «Asya» sözleriyle ne denmek istendiği hakkında açıklama talep etti. Kaçamak bir cevapla, bu sözlerin Türkiyeyi ilgilendirmediği anlatıldı. İtalya, Sovyet Rusyanın desteklediği, savaş görmüş bir ordu tarafından savunulan Anadolunun ona boyun eğmeyeceğini anlamıştı ve yolunu değiştirdi.

İki ülke arasında normal ilişkiler devam ediyordu. Bununla beraber, Atatürk, komşulariyle dostluğu güçlendirmenin acil bir ihtiyaç haline geldiğini anlayarak, yeni doğan İtalyan yayılma siyasetinden ve Almanyanın yeniden dirilişinden ürken ülkeler arasında pratik antlaşmalar sağlamaya girişti.

27 nci Dünya Barış Konferansında Balkan ülkelerine yıllık toplantılarla bir araya gelmeleri fikri telkin edilmişti. Bundan da Balkan Paktı tasarısı doğmuştur. Bu antlaşma, 1934 Şubatında Atinada Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ve Türkiye temsilcileri tarafından imzalandı. Başlıca amacı, ülkelerin toprak bütünlüğünü sağlamak olan Balkan Paktı, Türkiye ile Yunanistanı Küçük Antant'da (Anlaşma'da) bir araya getirdi.

Bulgaristan ve Arnavutluk paktın dışında kaldılar. Arnavutluğun, İtalya ile yaptığı önceki antlaşma sebebiyle hareketleri kısıtlanmıştı. Bulgaristan ise, Barış Antlaşmaları üzerinde bir değişme yapılacağı umudu ile, iddialarından vaz geçmek anlamına gelecek olan bir belgeyi imzalamaktan kaçındı.

Sovyet Rusyanın, uluslararası politikada yer almak ve bu politikanın yeni şartlarına uymak maksadıyle 1933 yılında, artık tecavüzkar durumunu bıraktığı söylenebilir. Türkiye bir yandan Rusya ile samimi ilişkiler

içinde olurken, diğer yandan da Yunanistan Romanya ve Balkan Antantı'nın diğer ülkeleriyle Küçük Antant'da birleşmiş bulunduğu için, Atatürk, bu durumu Güney Doğu Avrupa için güvenli gördü. Ankara, Romanya ile Rusya arasındaki problemin çözümünde büyük ölçüde yardımcı oldu. Romanya 1914 Harbinden sonra topraklarına katmış olduğu Beserabya'yı, komşusunun ondan ayırmaya kalkacağından korkuyordu. Moskova, bunu reddeden resmi bir vaadde bulununca, bir saldırmazlık paktı yapmayı başardılar. Balkan Paktının doğuşu ve Sovyet Rusyanın uluslararası işbirliğine girişi, doğrudan doğruya Alman gücünün yeniden dirilmesi ile yayılma siyasetinden ve aynı zamanda İtalyan Emperyalizminden kaynaklanmıştır.

Almanya 1918 de askeri sebeplerle barış istemeye zorlanmasına rağmen, Almanların milli duyguları da boyun eğmiş değildi. Bu da, Almanların, Almanya'yı bütünüyle özgür bir ülke olarak yeniden kurmak için gösterdikleri çaba ile kısa zamanda anlaşıldı. Meselâ, Avrupada Alman ırkından olan insanları bir Büyük Almanya içinde birleştirmek anlamına gelen «Pan-Germanism» milli bir hareket olarak dirildi. Almanyaya komşu olan tüm ülkelerde Alman azınlıkları bulunduğu için, bu, başarılması son derece güç olan bir ülkü idi. Eğer «Grossdeutdcefrage» çözümlenirse, bu, Büyük Almanyayı Avrupa politikalarında üstün bir duruma getirecekti.

Harbin son yılında ve ertesi yılda süren Komünist bunalımından sonra, 1919 yılında, Pan-Germanizm'i ima eden bir parti ortaya çıktı. Kurucusu Her Adolf Hitler idi ve partisine, Almanca adından kısaltılarak NAZİ'de denen, Milli Sosyalist Parti adını verdi. 1933 yılında kesin olarak iktidarı alınca, millletinin Pan-Germanik amel-

lerini yerine getirmek için etkili ve enerjik tedbirler aldı. «Sresemann», «Brüning», «Von Papen» ve «Von Scheicher» hükümetleri yönetiminde geçen on-dört yıl süresinde Versay Antlaşması'nı bir çok bakımdan değiştirmeyi başardı.

Milletler Derneğinin etkisizliği ve Büyük Devletlerin göze çarpan güçsüzlüğü, tasarılarını gerçekleştirmede karşılarında baskı ve muhalefet bulunmayan devlet başkanlarına cesaret veriyordu. Mussolini Afrikayı fethederken Hitler 1936 martında «Rhineland»ı işgal etmek üzere kıtalarını gönderdi. Bu, Fransanın hazmedemeyeceği bir şeydi. Buna rağmen, hangi savaş ortağına güveneceğini bilmeden savaşa girmektense bu durumu kabullenmekten başka da çözüm yolu yoktu. Tek adama itaat eden 65.000.000 insanın desteğindeki, doğuştan asker Alman ordu gücü Fransayı tekrar tekrar düşünmeye zorladı.

Hitler, Almanyanın «Drang Nach Osten» (Doğuya doğru» politikasını yeniden canlandırdı. Bu politika, Osmanlı İmparatorluğunun ve Bulgaristanın savaş ortaklığını (ittifakını) sağladığı için, II nci Wilhelmin elinde pek güzel sonuçlar vermişti. Dünyadaki kargaşa içinde bu politika başarılı olursa, Kafkasya'nın ve Musul'un petrol kaynakları Türkiye ile birlikte, Alman kontrolu altına girebilirdi.

Almanya ham maddeler için en iyi bir pazardı ve hem Türkiyenin ve hemen bütün Doğu Avrupanın, hem de Balkanların en iyi müşterisi idi. Reich (Almanya) ile Balkan ülkeleri arasındaki ekonomik trafik kuşkusuz ki politik etkinin de girdiği bir vasıta idi. Almanyanın Orta ve Güney Doğu Avrupa üzerindeki ticari hakimiyeti, ona bu doğrultu üzerinde başarı umutları veriyordu.

Etopya üzerindeki İtalyan zaferi, İngiltere ile İtalya gibi iki güçlü devlet arasında anlaşmazlık konusu olan Akdenizin kontrolu sorununu canlandırdı. İngiltere için, bu deniz, Anavatan ile Asya İmparatorluğu arasında istediği seri ulaştırmayı sağlamak için son derece önemli bir yol değerinde idi. Bu sebeplerle, siyaseti, organizmasının şahdamarı olan bu yol boyunca askeri hakimiyet kurup sürdürmek üzerinde toplanmıştı. Birinci Dünya Harbinde İngilterenin kışkırttığı Arap isyanı, onun için çok yararlı sonuçlar doğurmuştu. Bu sayede, Kızıl Deniz'in bütün doğu kıyısında etki sahibi olmuş, Filistin üzerinde manda idaresi kurarak Hayfa Limanını bir deniz üssü haline sokmuş ve Kıbrıs ve İskenderiye ile birlikte, Doğu Akdenizde güçlü bir üçgen meydana getirmişti.

Gerçek bir Akdeniz gücü olan İtalya, büyük stratejik değer taşıyan bir coğrafya konumuna sahiptir. Çünkü, Akdenizi ortasından ikiye bölen ve Sicilya ile Bon Burnu arasında sadece 140 kilometrelik bir geçit bulunur. Bu geçidin ortasında da, her hangi bir donanmanın geçişine engel olabilecek şekilde silahlandırılmakta olan, İtalyan adası, Pantelleria vardır. Tripoli'den Mısır hududu yakınındaki, Tobruk'a kadar uzanan stratejik yol, Süveyş Kanalına doğru ilerleyecek olan bir ordunun izleyeceği istikameti gösterir. Bunlara ek olarak oniki Adadaki üsleri ile Marsala, Augusto, Libye ve diğer yerlerde üslenmiş olan Hava Kuvvetleri İtalyayı Akdenize hâkim olma arzusuna sürükleyecek bir duruma getirmektedir.

Montrö Antlaşması

Bu denizin kontrolü üzerindeki düello, Etiopya'nın fethinden sonra şiddetlenme eğilimi gösterdi. Görünüşe

göre bu daha büyük ölçüdeki bir kapışmanın başlangıcı idi. Türkiye, bir Akdeniz devleti olarak, kıyılarının bu kadar yakınında duyduğu silah seslerinden endişelenerek savunma durumuna geçti her hangi bir uluslararası çatışmanın ona neler getireceğini çok iyi biliyordu. Lozan Antlaşmasında belirtildiği gibi Boğazlar askerden arındırılmış durumda idi. Türk hükümeti gerekçeler göstererek bu antlaşma maddelerinde değişiklik isteğinde bulundu. Antlaşmada imzası bulunan devletlere, Akdenizde görülen güvensizlik durumu üzerindeki endişelerini belirterek, kendisini tek başına savunabilme durumuna getirebilmesi için izin istedi.

İmzacı devletler bu isteğe uyarak 22 Haziran 1936'da, Cenevre Gölü kıyısındaki Montrö (Montreux)'de toplandılar. İtalya hükümeti bu konferansa katılmaktan kaçındı. Bu tür sorunları incelemek için durumun zamanca uygun olmadığı düşüncesinde idi ve bu sebeple Montrö müzakereleri üzerindeki hakkını ciddi bir şekilde saklı tuttuğunu ifade etti.

Montrö görüşmeleri, Fransa ve İngilterenin, Atatürk'ün Cumhuriyetine ve Sovyet Rusya'ya açıkça yaklaşmasını sağladı. Türkiye, Boğazları yeniden zaptedilmez hale getirme avantajını kazanacaktı. İngiltere de, eski düşmanı Türkiye ile dostluğunu yenilemek suretiyle Akdenizdeki mücadelesinde bir yardımcı kazanmış olacaktı. Çünkü, Türkiye anlaşmazlığın çözümünde çok özel bir etki sağlayabilirdi. 20 Temmuz 1936 günü Türkiye'ye Boğazları tahkim etme yetkisini veren antlaşma imzalandı.

Türk girişimi tam vaktinde yapılmıştı. Çünkü, Montrö kararları imzalanmadan önce İspanya İç Savaşı çıkmış ve Akdeniz sorunu ile yakından ilgili bir harbe dönüşmüştü. İberik Yarımadasındaki müthiş yangının ışı-

ğında, ülkeler kendi vicdanlarıyle başbaşa kaldılar ve birbirinden uzak ve birbirine zıt iki grupta toplandılar. İspanya Savaşı, Alman ve İtalyan diktatörlerini bir araya getiren kesin bir faktör oldu. Yeni doğan İspanyol devrim hareketiyle bir anlaşmaya varmak ve onun kazanmasına yardım etmek Almanya'ya yarar sağlardı. Çünkü, böylece, kendisine ekonomik ve politik bir etki bölgesi yaratmış olur ve Almanyanın arkasında düşman devletler yaratmakta olan Fransaya ayniyle mukabele etmiş olurdu.

Hatay Meselesi

İskenderun Sancağı'nın kaderi üzerindeki anlaşmazlık, Fransa ile Türkiye ilişkilerini soğuklaştıran safhalardan geçmişti. Zorlu müzakereler, Kanuni Süleyman ile I. Fransuva'nın duygularının mirasçısı olan iki ülke arasında eski dostluğun yeniden kurulmasıyle en sonunda meyvalarını verdi.

Anlaşmazlık eskilere dayanmaktaydı. Suriye, I. Selim'in fethinden, 1516 Yılından beri bir Osmanlı eyaleti olmakla birlikte oraya pek az Türk yerleşmişti. İskenderun Sancağında ve Antakya'da ise, bu bölgeler Anadolunun jeolojik olarak bir parçası denebileceği için, aksi olmuştu. Haçlı Seferleri Türklerle bu bölgede karşılaşmış olduklarından Osmanlı Türklerinden söz ediyoruz. İskenderun ve Antalya bölgelerine verilen Türk adı «Hatay», bu bölgeye hakim olmuş bulunan ilk Türklerden kalmadır. Bu bakımdan, bu sancak ile Anadolu arasında ne genel coğrafyaları ne de halkın bileşimi (terkibi) yönünden fazla bir fark görülmez.

Ne bu sancak (Hatay), ne de diğer Türk bölgeleri, Birinci Dünya Harbinden sonra kendilerine zorlanan ya-

bancı işgalinden memnun kalmamışlardı. Sık sık silahlı çatışmalar oluyordu. Atatürk, milliyetçi kuvvetleri örgütleyip de 1919 yılında bağımsızlık için mücadeleye başlayınca, bütün Anadolu'da ve Bancak'da üstün Vatanseverlik kaynaşmaları belirdi. Güney cephesinde Türkiye ile Fransa arasındaki mücadeleler bu kitabın başka bir bölümünde ve kısmında tarih sırasına göre verilmiştir. Fransızlar, milliyetçi başkaldırmaları bastırmada daha fazla etki sağlamak için, Türklerin düşmanı olan Ermenilere sürekli olarak silah veriyorlardı.

Fransa, son derece korku verici, daha iyi örgütlenmiş ve gittikçe kuvvetlenen bir düşmana karşı mücadelenin sürüp gitmesini güç ve tehlikeli bulunca Atatürk Hükümetiyle görüşmelere başlamaya karar verdi ve 1921 Ekiminde, tarafların savaş haline gönüllü olarak son verdiklerini açıklayan ve Türkiye ile Suriye arasındaki hududu tanımlayan Ankara Antlaşmasını imzaladılar. Ne yazık ki, Ankara Hükümeti Hatay Sancağını Türk hudutlarına katamamış ve Sancak, Fransız Korunmasında kalmıştı ki bu parlak antlaşmanın tek noksanı bu idi. Bununla beraber Ankara antlaşmaya bazı kesin maddeler koydurmayı başarmıştı. Bunlara göre, Fransa, Sancak'da özel bir yönetim rejimi kurmaya ve Türk ırkından olanların kültürlerini geliştirmek için her kolaylıktan faydalanmalarına söz vermekteydi. Ayrıca, tam yetkili Fransız delegesi Franklen-Buyyon, Hatay halkına kendi bayrağına sahip olma hakkının verilmesi ve bu bayrağın içine Türk Bayrağının konması için hükümetini ikna edeceğini vaadetti.

Lozan'da hudutlar tanımlanırken aşağıdaki ifade kullanılmıştı : Üçüncü Madde : «Suriye ile 20 Ekim 1921 günlü Fransız-Türk Antlaşmasının Sekizinci Maddesinde

tanımlanan hudut.» 1922 Temmuzunda Milletler Derneği Konseyinin kaleme aldığı Manda Mektubu Fransa Cumhuriyetine verilmişti. Bu belge, Fransaya bırakılan toprakları, San Remo Antlaşmasında görüldüğü gibi, «Suriye» olarak belirtmiyor, fakat ayrı ayrı «Suriye ve Lübnan» şeklinde ifade ediyordu.

Hatayda yaşayan Türkler, 1927 Ocak ayında yapılan seçimlerin sonucu olarak İskenderun Hükümetinin bağımsızlığını ilan edince, bu sancak sorunu üzerinde ilk bunalım başladı. 1927 Nisanında seçilen parlamento üyeleri bu devletin kurulması için oy vermiş ve Fransız Yüksek Komisyonundan bu kararın onaylanmasını talep etmişti. Türk Karakteri taşıyan Sancak halkının, yani ırk, dil ve duygu bakımından Türk olanların ardı sıra devam eden gösterilerinden burada söz etmek uzun ve sıkıcı olur. Kısaca özetlemek gerekirse, Fransa, Manda idaresinin başarısı için, hem Sancağın Türkiyeye katılması ve hem de ona bağımsızlık verirlmesi ihtimallerini önlemek istiyordu.

Fransa ve Türkiyenin sancak üzerindeki anlaşmazlığı 26 Eylül 1936 tarihinde başlar. O gün Fransız temsilcisi, Milletler Derneği Konseyine yaptığı açıklamada, Mandater Devlet olarak ülkesinin, üç yıl sonunda Suriye Cumhuriyetine tam bağımsızlık tanımak üzere bir anlaşmaya vardığını belirtmişti. Ayrıca, Büyük Lübnan Cumhuriyetiyle de benzer şekilde görüşmelerin yürütüldüğünü söylemişti. Bunu duyan Türk delegesi kürsüye gelerek, bu bölgelerin artık kendi kendilerini yönetebilecek rejimlere kavuşacağı anlamına gelen bu güzel haberden ülkesinin memnunluk duyduğunu tekrarladıktan sonra, Fransız Hükümetinin, aynı şekilde davranarak, İskende-

run Sancağını da eşit şartlardan yararlandıracağını umduğunu sözlerine ekledi.

1936 Ekiminde, Paris'deki Türk Büyük Elçisi Suat Davaz, Dışişleri Bakanı İvon Delbos'a, Sancak sorunu ile ilgili ilk notayı verdi. Fransız tutumu ve karşısındaki Türk tezi, diplomasi sanatının en üstün niteliklerini gösteren ilginç bir mücadele sergilemektedir. Türk tezi diyordu ki : Harp sonunda Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış olan bir bölge Fransanın mandasına emanet edilmiştir. Fransanın görevi, kendisine emanet edilmiş olan halkları bir gün tam bağımsızlık içinde kendi kendilerini yönetecek olgunluk düzeyine yükseltmek idi. Denemeler Fransa'ya, Suriye ile Lübnan arasında bir birlik kurulması fikrinden vaz geçerek ayrılıkçı bir politikanın uygulanmasının daha iyi olacağını göstermiştir. Fransa, mandası altındaki bölgeler arasında Sancak'ın da bütünlüğünü 1921 ve 1926 antlaşmalarıyle tanımıştı. Bu sebeple, eğer Suriye ve Lübnan bağımsızlığa aday olmaya layık görülmüşse, Sancak'a da aynı şekilde davranılmalıdır. Türkiye, Fransız mandasının, Suriye, Lübnan, Aleviler ve Dürziler gibi yerli muhtar idare bölgeleri bulunan bir arazi bütününü kapsadığının unutulmamasını istedi. Sancak muhtar idaresinin, Fransa mandası ve bir bakıma da Suriye bağımsızlığının sınırları içinde bulunduğu anlaşılmakta idi. Üstlendiği uluslararası sınırları içinde bulunduğu anlaşılmakta idi. Üstlendiği uluslararası sorumluluk sonucu olarak, Fransanın Türk halkının yararlarına karşı çıkacağı düşünülemezdi. Kısacası, Türkiye Sancak için özgürlük ve bağımsızlık istiyordu.

Fransaya gelince, bu ülke üzerindeki Manda idaresini 1920 yılında almış olduğu ve Türkiye ile anlaşma 1921 yılında yapıldığı için, Fransa Hükümeti, Türk tarafı ile,

Manda Devleti olarak Suriye adına ve onun çıkarları için müzakere ettiğini iddia ediyordu. 1921 anlaşması, hudutları belirten ve sancakla ilgili maddede sancağın özel bir idaresi olacağını açıklayan bir belge idi. Uygulamada, Sancak Suriye devletinin çerçevesi içine sokulunca, Suriyeninkine benzer bir yönetim Sancak'a da tanındı. Manda Belgesi, Manda Devletinin yükümlülük ve yetkilerini açıklamakta idi. Bunda, Manda Devletinin Suriye ve Lübnan devletlerini toprak kaybına karşı ve bir Yabancı Devletin hakimiyetine karşı koruyacağını açıkça zorunlu kılmıştı. Bu sebeple, Sancak'a bağımsızlık tanıma hareketi Suriyenin parçalanmasıyle aynı anlamı taşımakta idi.

Milletler Derneği önünde yapılan tartışmalar 29 Mayıs 1937 günü pratik bir sonuca ulaştı ve halk çoğunluğunun eğilimini meydana çıkarmak için anlaşmazlık bölgesinde yapılacak bir seçimin kanunî çerçevesini hazırlamak amacıyle Sancak'a bir komisyon gönderildi. Fransa, manda devleti olarak görevleri yanında, Sancak'ın yönetimini de üzerine alacaktı. Düzen, onun yetki ve sorumluluğu altında sağlanacaktı.

Milletler Derneği Komisyonu Sancak'a gitti ve aylar sonra seçim yasası için bir tasarı hazırlayarak Başkana gönderdi. Bu belge, yasa gücü kazanmak üzere Mandacı Devlete resmen bildirildi. Türk Hükümetine sadece bilgi için gönderildi. Türk kamuoyu bu tutum karşısında büyük tepki gösterdi. Aynı tepki, tek yanlı olduğu iddiasıyle, Komisyonun Sancaktaki davranışına karşı da gösterildi. Bu kesin olarak, Hatay'da milletler Derneği himayesinde seçim yapma fikrinin, veya en azından Komisyonun muhtemel gördüğü şartlar altında yapılacak seçimlerin başarısızlığı demekti.

Türkiye, sonra, politikasını biraz değiştirdi ve bir kere daha Fransa ile anlaşmaya vardı. Sancak'da meydana gelen bir dizi olay ve Fransa ile Türkiye arasında gerginleşen ilişkiler, görüşmelerin yenilenmesine engel olmadı. Fransız Başbakanı «Camille Chautemps», mektuplarından birinde diyordu ki : «Türk - Fransız işbirliğinin bir barış ve gelişme politikasında son derece önemli bir etken olduğuna ve, iki ülke arasındaki ilişkilerin tam bir dostluk ve güvenle devamı için büyük bir arzu bulunmadığı bu günkü durumda da, her zaman olduğu gibi, bu işbirliğinin gerektiğine inanıyorum.»

Hatay bütün Akdenizle ilgili bir problem idi. Fransayı müttefik Sovyet Rusyaya bağlayan tek yola, Boğazlara hakim bir devlet ile, Türkiye ile her hangi bir düşmanlığa girmek Fransa'nın çıkarlarına hizmet etmezdi. Ayrıca, Ankara'nın Balkan Paktındaki rolü, Küçük Antantın ortağı oluşu da, Mareşal Atatürk'ün eseri olan Türk Ordusu kadar hesaba katılmaya değer etkenlerdi.

Üçüncü «Reich» ve Milliyetçi İtalya Türk Cumhurbaşkanının gözüne girmek arzusundan vaz geçmediler. Türkiye ile ticarette ilk sırayı tuttular. Gerçekten, hangi devlet olursa olsun, Akdenize hakim olmak için uğraşırken Türkiye ile ortaklık kurma başarısını elde ederse çok büyük bir avantaj sağlardı. Roma-Berlin dostluğundan endişe duyan Türkiyenin hissî eğilimi, çıkarlarından ve nazik coğrafya konumundan esinlenerek, genellikle Paris-Moskova dostluğu doğrultusunda birleşmiştir.

Aylarca süren görüşmeler sonunda Fransa ve Türkiye ikili bir dostluk antlaşması imzalamayı kabul ettiler. Atatürk tarafından desteklendiği için bu antlaşmanın po-

litik anlamı büyüktü. Görüşmeler süresinde, Türkiyenin milli bir mesele olarak gördüğü bu mücadelenin uygun bir çözüme varması için İngiliz Hükümeti Fransızlar üzerinde ikna edici etkisini kullanmıştır. İkili antlaşmanın sonuçlanmasından önce, Hatay anlaşmazlığı, 3 Temmuz 1938 de Antakya'da imzalanan bir askeri anlaşma ile çözüme ulaşmıştı. Buna göre, Hatay'ın toprak bütünlüğü güvence altına alınmış ve halkın arzusunu tayin edecek bir plebist (halk oyu araştırması) yapılıncaya kadar, bu bölgenin işleriyle uğraşmak üzere Fransız ve Türk askeri kuvvetleri arasında bir işbirliği düzeni kurulmuştu. Ertesi gün ikili antlaşma Ankara'da imzalandı. En önemli kısmı, Doğu Akdenizin siyasî statüsünü ilgilendiren maddesiydi. Çünkü, bu paragraf imzacı devletleri bu bölgenin savunmasında birleştirdiği gibi, onları bağlı oldukları antlaşmalarla İngiltere ile Sovyetler Birliği ile, Bakan Antantı ile Mısır ile birleştiriyordu. Böylece, her hangi bir güçlü devletin antlaşma şartlarını değiştirmesi güçleşmiş oluyordu.

Filistindeki tehlikeli olaylar kuşkuların dağılmamış olduğunu ve Süveyş çevresinde tehdit edici bir durumun var olmakta devam ettiğini gösteriyordu. İspanyanın Cebeli Tarık'tan görülen manzarası, Akdeniz'deki liderlik için göze alınacak tehlikeleri korkunç bir açıklıkla anlatıyordu.

Atatürk'ün Umudu

Türkiyenin, (Kanuni) Muhteşem Süleymandan beri eski müttefiki olan Fransa ile, veya İngiltere ile, yahut diğer ortaklarıyle yaptığı anlaşmalar, onun saldırgan seferlere çıkmak için bir güçlenme politikası izlediği anlamına gelmiyordu. Tamamen aksine, bu, barış için bir

uluslararası işbirliği siyaset idi. Türkiye, barışa hasret milletleri birleştirmek yoluyla saldırganlık ve emperyalizmi daha güç kılacak çabalar içindeydi. Kısacası Türkiye Milletler Derneğinin ilk ideallerine gerçek geçerliğini kazandırmak arzusundaydı.

Bir konu son derece nazik bir noktada çözümünü bekliyordu. Bu, 1914 harbini sona erdiren antlaşmalarda yapılmış olan adaletsizlikleri gidermek idi. Türk milleti kendisine karşı yapılan adaletsizliğe karşı Atatürk'ün önderliğinde isyan etmiş ve silah gücü ile onu geçersiz kılmıştı. Atatürk, gene de inanıyordu ki, iyi niyetle ve barışçıl araçlarla Avrupadaki bir çok mesele yavaş yavaş çözümlenebilir ve böylece de barışa, gerçek barışa varılabilirdi. Dünyanın karmaşık siyasî görünüşündeki seri değişmeler sebebiyle zorlanamayan anlaşma maddelerinin yasal bir çerçeve içinde düzeltilebileceğine inanıyordu. Chamberlain de Atatürk gibi düşünüyor ve bu güne kadar devam ettirilememiş olan münasebetlerin karşılıklı fedakârlık ve iyi niyetle değiştirilme zamanının geldiğine inanıyordu.

KISIM 43

ATATÜRK ANKARASI

Eski Ankara

Sarp bir tepeye sarılmış olan yaşlı kale, gururlu ve görkemli haliyle, yüzyıllarla savaşmaya ve onları yere sermeye hazırmış gibi durmaktadır. Kayaları bu hisarın taşlarıyle karışmış olan tepenin çevresi sıra sıra, dağlık kütlelerle çevrilmiştir. Ankara yaylası çöküntülerle bölünerek, bu tepe ile diğer tepeler ve dağlar arasında dümdüz uzanır gider. Bu hoyrat boz kırlık ortasında, güzel günler görmüş geçirmiş İmparatorların ve prenseslerin övgüsünü kazanmış olan yıkıntı şehir Ankara, kaleden tepenin eteklerine doğru serpilerek yayılır.

Atatürk, devrimci hareketinin odak noktası yapmak istediği bu taşra kentine 1919 sonlarında geldiği zaman, Şehirde 25.000 kişiden fazla kimse yoktu. Onlar da uyuşuk sanayilerinin yoksulluğu içinde idiler ve ham maddelerinin satışıyle geçinip gidiyorlardı. Her iki gelir kaynağı da savaş halinden dolayı hemen hemen felç olmuştu. Büyük bir içme suyu sıkıntısı vardı. Ovada akan küçük dereler ilk ve sonbaharda taşarak, sıtma mikroplarının gelişip yayıldığı bataklıklar meydana getiriyordu. Kentin her hangi bir yerinden bakıldığında, sadece bir iki bodur ağaç görülebilirdi. Boz düzlük, boz kayalar ve toz tek düze bir manzara sergilerdi.

Tüm konfordan yoksun olduğu için iklimin şiddetinin bütün hoyratlığını gösterdiği bu yer, Kemalci hükümetin kurulduğu yerdi. İç mücadele ve siyasî çekişmenin eksilmediği üç harp yılı, Atatürk'e inanarak yurdun dört köşesinden kalkıp gelen ve her ne şekilde olursa olsun Ankara'nın harap evlerinde oturmaya çalışan insanları, sıkış sıkış fakat bir ülkü için yoksunluğa katlanırken, mutlu olarak gördü.

Elektrik bile yoktu. Motorlu araçlar bir elin parmaklarıyle sayılırdı. Bakanlar ve Millet Vekilleri, iş yerlerine veya Meclise at sırtında giderken görülürdü. Yunan ilerleyişinden kaçmış olan binlerce göçmen bu binlerce yıllık şehri bir açlık kemeriyle sarmıştı.

Bir çok kimse henüz ne şekilde sonuçlanacağı belli olmayan Bağımsızlık savaşı hakkında olduğu gibi bu yer ve bu şehir hakkında da üzgün ve umutsuz idiler. Şehir de kazanma azmi de aynı durumdaydı, fakat her ikisi de sıkılmış pençelerini sert toprağa inatla geçirmişlerdi.

Herkesin sadece bir stratejik komuta yeri olduğuna inandığı bu şehir Atatürk'ün kalbinde Türkiyenin yeni başkentiyle bir tutulmakta idi. Ondaki inanç, yorgun bir halkı özgürlüklerinin zerresini kaybetmektense ölümü seçecek bir duruma getirmişti. Onun inancı bütün engelleri yenecekti. Orada, o çıplak arazide, ormanlar yetiştirecek, göller ve bahçeler meydana getirecekti. Ovadaki toprak, eski İyonyanın güzel vadilerindeki kadar kolay meyva vermez. Yağış az ve düzensizdir. İklim serttir. Hatta gökyüzü bile daha yükseklerdedir ve soluk ve umutsuz görünür.

Boğaziçinin ve mavi Marmara'nın olağanüstü güzel kıyılarına yaslanmış olan İstanbul ile bu yanmış ve susuz yayla arasında ne büyük zıtlık! Milletin yönetici sınıfı, haremleri arasında, bin yıllık Fars (İran) uygarlığından miras kalmış olan zevk düşkünü bir zerafet içinde ve gene o uygarlığın kadınca tavırları içinde, Doğunun Kraliçesinin saraylarında ruhsuzlaşıyor ve gevşiyorlardı. Atatürk'ün gözünde İstanbul bir İmparatorluğun çöküşünün simgesiydi. Ancak, yokuş aşağı sürüklenen o sınıflar, kirlenmemiş ve güçlü olan Türk milletini de peşlerinden sürükleyemeyeceklerdi. Bu yaylada, savaşlar ve yoksulluk içinde yeniden doğmuş olan fakat şimdilik sadece acı çeken bu millet için bir başkent kuracaktı. Kendi tarihinin yıkıntılarından bir kaç görkemli harabeden başka hiç bir şey kalmamış olan her şeyin yeniden yapılması gereken Ankara, yeni Türkiyenin simgesi (sembolü) idi.

Ankara, Anadolunun kalbinde olmak üstünlüğüne sahipti. Yakın gelecekte, şehir, Atatürk'ün karar verdiği gibi modern kültürün merkezi haline dönüştüğü zaman, ışığını ve örneğini Anadoluya baştanbaşa yayacak, dağıtacaktı. Ayrıca, Türkiyenin düşmanları artık Loyd Corç'un sözlerini tekrar edemeyeceklerdi : «Türkiyenin başkenti toplarımızın menzilinde olmalıdır.»

Başkent Ankara

Cumhuriyetin ilanından sonra ve yayladaki şehir 1923 yılında Türkiyenin başkenti olma durumuna yükselince, eski altın çağlarını aratmayacak bir gelişme dönemi başladı. Başlangıçta, en ivedi ihtiyaç duyulan yapılar bir plana dayanmadan inşa edildi, fakat 1927 yılında dünyaca tanınmış yabancı şehir plancılarının yardımıyle hazırlanmış olan bir plan yürürlüğe kondu. Ata-

türk, eşsiz bir rasat yeri olan Çankaya'daki villasında şehir projesinin ayrıntılarını teker teker tartıştı.

Atatürk, planın, dünya çapındaki denemeler yoluyle şehir plancılığında sağlanan bütün gelişmeleri kapsamasını ve ne şekilde olursa olsun şehrin genişlemesine uyum gösterecek şekilde çizilmesini istiyordu. Modern şehre, eski şehrin sınırlarından başlayarak, genel bir kuzey güney istikameti verilmiştir. Bu istikamet şehrin ana damarı olan Atatürk Bulvarı ile düzlüğün ortasından yol alır, en yeni semt olan Yenişehir içinden geçtikten sonra, Çankaya tepesinin yarısına kadar uzanır.

Buna rağmen, Atatürk'ün hayalindeki şehrin inşaasında, su sıcaklık ve ağaçsızlık problemleri başlıca engeller olmakta devam etti. Bu sebeple, 1935 yılında, Ankara ve çevresinde sıtma savaşı başladı. Bataklıklar teker teker yok edildi. Aynı yıl, Milli öncü, düzlüğün tam anlamıyle verimsiz bir bölgesinde bir sazan balığı yakalamıştı. Atatürk bu yeri sonradan Orman Çiftliğine dönüştürerek mükemmel bir tarım deneme merkezi haline getirecek, büyük ormanlıklarla ve kentin bahçelerine gölge ve meyva ağaçları ve diğer bitkiler dağıtan fidanlıklarla kaplayacaktı

Orta Anadolunun yaylalarında, yıllık olarak en fazla 250 milimetreyi geçmeyen yetersiz yağış miktarı, onun çıplak kalışının ana sebebidir. Buna ek olarak yağmur mevsimi kısa sürdüğü için, nehirler ve dereler taşar, diğer zamanlarda da akarsu yatakları kupkuru kaldığından tarım büyük zarar görür. 1936 yılında, Ankaranın 12 kilometre kuzeyinde, Çubuk Nehrinin sularını depolayan Çubuk Barajı tamamlandı. Bu barajın yılık su kapasitesi 30.000.000 metre küp olarak hesaplanmıştır. Elmadağ ve

Kurşunlar tabii su kaynakları, Ankara'nın su rezervlerini tamamlar.

Her şeye rağmen, bu işler tamamlanıncaya kadar kentte, özellikle sulama için, su kıtlığı çekilmekteydi. Bu sebeple özel ve kamu bahçelerinde parklarda ve bulvarlarda bitkiler güçlükle yetişiyordu. Çevrede, hiç büyümemiş gibi hasta ağaçlar ve taç yaprakları açılmakta gecikmiş çiçekler görülürdü. Bölgeye en uygun bitkiler seçildi ve bol miktarda su gelince, yeni binalar bir yeşillik seli içinde kaldı.

Kereste ormanları, yaylanın güzel vahası olan bahçe-kent görünümündeki Ankara'nın ormanlarıyle yarışıyordu. Her yıl hizmete giren konut binaları, sayısı artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamıyordu. 1927 yılında kent nüfusu üç misli artmıştı. O yıl yapılan sayım 75.000 nüfus gösteriyordu, şimdi 130.000'i geçmiştir (1938-1939 yılları).

Amerikada göçmenlerin büyük bir çoğunluğunu erkeklerin oluşturması gibi, Ankara'nın yeni misafirleri de çoğunlukla erkeklerdi. Kadın haklarının sağlanmasından sonra, ilk partiler verilmeye başlandı ve Atatürk latif cinsin (kadınların) batılılaştırılması eserine son fırçalarla dokunmak için bu sosyal partilerden faydalanmayı düşündü. Bununla beraber, kadınlar danslara ürkerek gelmekle kalmadılar azınlığı oluşturdukları için sayı çoğunluğunun vereceği cesaretten de yoksun kaldılar. Ayrı bir grup halinde duruyor ve dans etmiyorlardı. Bu çok makul çekingenlik Atatürk'ün uygarlaştırma tasarıları için önleyici bir engel teşkil edemezdi. Dans eden hanımlara göze çarpar şekilde bir sosyal saygı göstererek onlarla konuşmayı tercih etmeye başladı. Bu davranışı di-

ğer hanımlara da ders oldu ve başarı kazandı. Hangi kadın geride kalmaktan hoşlanırdı ki?

Konforlu oteller kapılarını açtılar ve buralarda gerçek 20 nci yüzyılın hayatı başladı. Sık sık çaylı ve yemekli danslar veriliyor özel konutlarda gece toplantıları ve kabul resimleri yapılıyordu. Ankara'nın bugünkü hayatı, hâlâ pek uzakta sayılmayan, destanı yazılmakta olan o günlerdeki Milliyetçi öncülerin yaşadığı hayatla göze çarpan bir zıtlık arzeder.

Şehrin mimarlık tarzında, iki görünüş birbirinden farkedilebilir. Yenii Türk stilinin hâkim olduğu birincisine Büyük Millet Meclisi (Ulustaki) örnek gösterilebilir. Şimdi moda olan ikincisinde, ağırbaşlı biçimleri ve düzgün yüzeyleriyle, Fransada, Almanya'da ve Kuzey Amerikada uygulandığı gibi, asıl önemi havalandırmaya ve konferans veren en modern mimarlık tarzı hakimdir. Bakanlıklar semti banka binaları ve Cumhurbaşkanlığı köşkü bu stilde inşa edilmiştir.

Atatürk'ün hayali gerçekleşmiştir. Onun Ankarası, çıplak ve düşman bir yayla ortamından insan çabasiyle ağaçlar ve çiçekler ortasında yükselmektedir. Onun fikri, gelişmenin bütün faydalarını kapsayan büyük bir modern şehir yaratarak, bundan gurur vesilesi çıkarmak değildi. Her şeyden önce, batı milletlerinin on yıllarca gerisinde kalmış ve kültür bakımından aşağılık duygusu içinde ürkekleşmiş olan Türk milletinini, iradesi ve uyanık ruhu ile neler gerçekleştirebileceğine açık bir örnek edinmesini istiyordu. Eğer Türkler, çalışarak, en ileri milletlerinkine benzer bir kültüre sahip olursa, onlar da, teknoloji ve irade gücünden yararlanarak çok önemli eserler ortaya koyablirler ve uygar dünyanın en yeni şehirlerini bile kıskanmaya gerek duymayacakları kent-

ler kurabilirlerdi. Bunu göstermek için, kilometrelerce düzgün yollariyle, mağrur yapılariyle, parklarıyle, rahat konutlu semtleriyle, stadyumu ile, hava meydaniyle, okullariyle ve enstitüleriyle Ankara'yı kurdu. Bütün bunlar çölde yaratıldı ve, yabancı sermayeden yardım görmeden, milli gayretlerle meydana getirildi.

Batı gelişme ve biliminin baskısı altında kalmış olan Doğulu milletlerin, Batının silahı olan, bilim ve gelişmeyi kullanarak kurtuluşunda, Ankara tarihi bir önem taşır. Bu hâlâ kölelikte yaşayan milletlerin gözleri önünde bulundurmaları gereken bir derstir.

Atatürk, müze niteliği taşıyan şehirlere karşı savaş açtı. O, müzeleri kentlerin içinde görmeyi tercih ediyordu. Kendi ülkelerinde bulunmasına izin vermeyecekleri yabancı zevkleri ve geriliği diğer ülkelerde seyretmeye düşkün turistlere Piyer Loti stilinde görüntüler sergileyen Pitoresk Türkiyenin hazin manzarası uygar Türkiyede kaybolmuştur. Tanınmış Türk yazarı Falih Rıfkı Atay, bu iki zihniyetin çatışmasını canlı bir şekilde anlatmaktadır : «Bu yeni durum için matem tutan bazı kimseler vardır. Bunlar, özellikle eski ekolün Fransız yazarları arasında bir hayli yer tutar. Cevap olarak onlara hatırlatalım ki, eğer Fransızlar Paris caddelerinde, müzede saklanmakta olan giysiler içinde dolaşırlarsa, bunalımdan etkilenmekte olan turizm Fransada yeni bir canlılık kazanacaktır.»

Atatürk «Pitoresk geriliğe» karşı olmakla beraber, tarihe karşı ihtiras derecesinde ilgi duyardı. Arkeoloji ve tarihi araştırmalar Türkiyede hiç görülmemiş şekilde, hükümetten büyük destek ve himaye gördü. Her dönemin tarihi anıtları dikkatle korundu ve Türk Tarih Kurumu tarafından bir çok kazılar yapıldı. Birbiri üzerine

kurulmuş eski şehirlerin kalıntıları ile birlikte çok önemli sanat eserleri meydana çıkarıldı. Bu kazılar, bir kısmı Bakır Çağından önce, bir kısmı Bakır Çağında, diğerleri Tunç Çağında ve Hitit dönemlerinde olmak üzere, Anadoluda ilk kurulmuş ve sanat yaratmış olan uygarlıklara ışık tutmuştur

Bilindiği gibi, Orta Anadolu Hititlerin yaşamış olduğu yerdir ve meşhur başkentleri Hattuşaş'ın azametli kalıntıları Ankara'nın 185 kilometre doğusunda bulunmuştur. Böylece, yeni başkentin çevresindeki toprakların bu büyük insanların izlerini taşıdığı güvenle söylenebilir. Ankara'nın sadece 14 kilometre güneyinde, Ahlatlıbel'deki kazılarda, M.Ö. 3000 ve 4000 yılları arasındaki kalkolitik (Chalcolithiş) döneme ait bir tahkimli kulenin kalıntıları bulunmuştur. Gene orada bulunmuş olan mabut heykelcikleri (idol'ler) tunç bilezikler ve iskeletler Ankara'daki Etnoğrafya Müzesinde sergilenmiştir. Bu müze ve Hacı Bayram Camisindeki geçici müze, Hitit Uygarlığının Dünyadaki en büyük müzeleri olma ününe hak kazanacak kadar yeterli malzemeyi kapsamaktadır. Burada, 5000 yıldan daha eski çömlek eserleri Bakır ve Tunç Çağından kalma eşyalar ve çeşitli dönemlere ait heykeller vardır. Galatya, Roma, Bizans ve Selçuk ve Osmanlı İmparatorlukları, Ankara müzelerinde pek güzel temsil edilmektedir

KISIM 44

ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ

Endişesi ve Umudu

Eski hastalığının yeniden tepmesi (nüksetmesi) ile, ağır hasta olduğu haberi telgraf telleri vasıtasıyle dört yana yayıldı. Atatürk 57 yaşındaydı ama yaşlanmıştı. Mücadele ile geçen bir hayatın sıkıntıları içinde vaktinden önce gelen yaşlılığın yumuşattığı yüz hatlarını seyrek beyaz saçları çevreliyordu.

Hastalığı en sonunda onu yatağa düşürdü, fazla süslü Dolmabahçe Sarayında yatıyordu. Milletin geleceği hakkındaki bitip tükenmeyen endişesi ona her zamankinden daha fazla baskı yapmaktaydı. Yeterince eğitildiler mi? Ali Fethi'nin muhalefet partisinde olduğu gibi aynı olaylar bir daha meydana gelir mi? Gerici güçlere karşı ve bütün Türk Yöneticilerinde görülmüş olan, eski zorbalık ruhuna karşı başarıyla savaşabilecekler mi?

Ölümünden bir kaç gün önce, arkadaşlarından bir gruba, ömür boyu vermiş olduğu mücadelenin gelecek nesillere yararlı olacağına ve milletin, ölümünden sonra da, göstermiş olduğu medeniyet ve gelişme yolunda ilerleyeceğine inandığını söyledi. Hayatına kastedildiği zaman söylemiş olduğu sözleri onlara hatırlattı : «Elbet bir gün bedenim toprak olacaktır, fakat, varlığımın eseri olan Türkiye Cumhuriyeti sonsuza dek yaşayacaktır.»

Demokrat Diktatör

Mantığa aykırı görünebilir ama, demokratik fikirlerine rağmen o bir diktatör idi. Ancak, buna sebep kendisini öyle olmağa zorunlu hissetmesidir. Milletinin eğitım düzeyinin liberal bir hükümet şeklini kaldıramayacağına ve bu sistemle Türkiyede hiç bir şey yapılamayacağına inanmıştı. Devlet hayatındaki bütün faaliyetini açıkladığı o anıtsal konuşmasında demişti ki : «Biz, her araçtan, yalnız ve ancak bir ülkü için yararlanırız. O ülkü şudur : Türk milletini, uygar toplumlar arasında yaraştığı kata yükseltmek ve Türk Cumhuriyetini sarsılmaz temeller üzerinde, her gün daha güçlendirmek, bunun için de zorbalık düşüncesini öldürmek.»

1937 yılında çiftliklerini devlete bağışladı. Onları tarım deneyleri yapmak gayesiyle kurmuştu ve bu çiftlikler tarımın ve hayvancılığın bilimsel transformasyonu (değişmesi) süresinde çok yararlı olmuşlardı. Bu jesti ile, o, maddî zenginliğe ne kadar kayıtsız olduğunu bir kere daha göstermiş oluyordu.

Hayat Felsefesi

Hayat felsefesinin niteliğini ve özelliklerini yansıtarak tipik bir örnek veren aşağıdaki sözlerini, onun Romanya Dışişleri Bakanı Viktor Antenesku ile yapmış olduğu, son konuşmalarının birinden aldım. «Vaktiyle kitaplar karıştırdım. Hayat hakkında filozofların ne dediklerini anlamak istedim. Bir kısmı her şeyi kara görüyordu. Mademki hiçiz ve sıfıra varacağız, dünyadaki geçici ömür esnasında neşe ve saadete yer bulunamaz diyorlardı.»

«Başka kitaplar okudum, bunları daha akıllı adamlar yazmışlardı. Diyorlardı ki : «Madem ki sonu nasıl olsa sıfırdır, bari yaşadığımız müddetçe şen ve şatır olalım.»

«Ben kendi karakterim itibariyle ikinci hayat anlayışını seçiyorum, fakat şu kayıtlar içinde : Bütün insanlığın varlığını kendi şahıslarında gören adamlar mutsuzdurlar. Besbelli ki o adam fert olarak yok olacaktır. Her hangi bir şahsın, yaşadıkça memnun ve mutlu olması için gereken şey, kendisi için değil, kendisinden sonra gelecekler için, çalışmaktır. Makul bir adam, ancak bu suretle hareket edebilir. Hayatta tam zevk ve saadet, ancak gelecek nesillerin şerefi, varlığı mutluluğu için çalışmakta bulunabilir.»

«Bir insan böyle hareket ederken, benden sonra gelecekler acaba böyle bir ruhla çalıştığımı farkedeceklermi? diye düşünmelidir. Hatta en mutlu olanlar, hizmetlerinin bütün nesillerce meçhul kalmasını tercih edecek karakterde bulunanlardır.»

«Herkesin kendine göre bir zevki var. Kimi bahçe ile meşgul olmak, güzel çiçekler yetiştirmek ister, bazı insanlar da adam yetiştirmekten hoşlanır. Adam yetiştiren adam da, çiçek yetiştirendeki duygularla hareket edebilmelidir.»

«Ben düşündüklerimi sevdiklerime olduğu gibi söylerim. Aynı zamanda gerekli olmayan bir sırrı kalbimde taşımak iktidarında olmayan bir adamım. Çünkü ben bir halk adamıyım. Ben düşündüklerimi daima halkın karşısında söylemeliyim. Yanlışım varsa, halk beni yalanlar. Fakat şimdiye kadar bu açık konuşmada halkın beni yalanladığını görmedim.»

«Milletler keder ve felaket görmemelidirler. Devlet adamlarının görevi onları, hayatı mutluluk ve sevgi ile karşılayacak şekilde idare etmektir : »

Çelik gözbebeklerindeki alev artık sönmüş bulunan o adamın duyguları işte bunlardı...

OLAYLAR TAKVİMİ

M. Ö. 27 nci Yüzyıl	:	Orta Asyadan göç etmiş olan Hititler'in ilk Anadolu medeniyetini kurması. Onların geldiği yoldan yüzyıllar boyunca daha bir çok göç olmuştur.
M. Ö. 3 ncü Yüzyıl	:	Doğu - Orta Asyada Hun İmparatorluğunun en parlak dönemi.
M. S. 3 ncü Yüzyıl	:	Hun İmparatorluğunun çöküşü. Türk boyları Hazar Denizinin kuzeyinden ve güneyinden geçerek batı yönünde göçe başladılar.
7 nci Yüzyıl	:	İslamın Doğuşu.
7 ve 8 nci Yüzyıl	:	Türklerin Müslümanlığı Kabulü
13 ncü Yüzyıl Sonu	:	Osman Bey'in, Selçuk İmparatorluğunun çöküşü üzerine, yeni bir devlet kurması.
1326	:	Osmanlı İmparatorluğunun ilk başkenti Bursa'nın fethi.

1402	:	Sultan Beyazıt'ın Ankara'da Timurlenk'e Yenilmesi.
29 Mayıs 1453	:	Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethi. Orta Çağın sonu.
1529	:	Birinci Viyana Kuşatması.
1535	:	Kanuni Sultan Süleyman'ın I. Fransuva'ya ilk kapitülasyonları bağışlaması.
1571	:	İnebahtı Deniz Savaşı.
1683	:	İkinci Viyana Kuşatması. Osmanlı çöküşünün başlangıcı.
1699	:	Karlofça Antlaşması. Türkiye'nin Macaristan, Transilvanya, Podolya, Mora ve Dalmaçya'yı yitirmesi.
1718	:	Pasarofça Antlaşması. İmparatorluğa çöken felaket.
1809	:	Yenilikçi Sultan II. Mahmut'un tahta çıkışı.
1839	:	Sultan Abdülmecit'in Gülhane İmparatorluk Fermanı'nı (Hattı Hümayun) ilan etmesi. İslahat döneminin başlaması.
1854 — 1856	:	Kırım Harbi.
1877	:	Türk-Rus Harbi.
1878	:	Yeşilköy ve Berlin Antlaşmaları.

1881 : Mustafa'nın Selanik'de Doğuşu.

1892 : Mustafa'nın Askeri Okula Girişi.

1899 : Mustafa Kemal'in Askeri Okulu bitirip İstanbul'a Harp Okuluna gidişi.

1904 : Mustafa Kemal'in Kurmay Yüzbaşı olarak diploma alması.

1907 : Mustafa Kemal'in Makedonya'ya atanması.

1908 : Genç Türkler İhtilali.

1909 : II. Abdülhamit'in tahttan indidirilmesi.

1910 : Mustafa Kemal'in Fransız ordu manevralarını izlemesi

1911 : Türk - İtalyan Harbi.

1912 : İlk Balkan Harbi.

23 OCAK 1913 : Nazım Paşa'nın öldürülmesi. Genç Türkler'in iktidara dönüşü.

29 HAZİRAN 1913 : İkinci Balkan Harbi.

12 KASIM 1914 : Osman İmparatorluğunun Fransa ve İngiltereye Harp İlan etmesi.

18 MART 1915 : Müttefik Donanmanın Çanakkale Boğazına taarruzu.

19 MART 1915	:	Mustafa Kemal'in Albaylığa yükselmesi.
8 OCAK 1916	:	Müttefiklerin Gelibolu yenilgisi. Çekilme.
6-7 AĞUSTOS 1916	:	Mustafa Kemal'in Muş ve Bitlis Kentlerini geri alması.
1918	:	Yılın başlarında, Mustafa Kemal Paşa'nın Veliahd Vahdettin ile Almanya gezisine katılması.
3 MART 1918	:	Rusya ile Mihver Devletleri arasında Brest - Litovsk Antlaşması.
3 TEMMUZ 1918	:	V. Mehmet'in ölümü ve VI. Mehmet Vahdettin'in tahta çıkışı.
30 EKİM 1918	:	Mondros Ateş - kes Antlaşması.
13 KASIM 1918	:	Müttefik donanmanın İstanbul'a gelişi.
15 MAYIS 1919	:	Yunanlıların İzmir'e çıkması.
19 MAYIS 1919	:	Mustafa Kemal'in SAMSUN'a varışı.
21 HAZİRAN 1919	:	AMASYA'da askeri komutanların Kemal Paşa Başkanlığında toplanması.
28 HAZİRAN 1919	:	Versay Antlaşmasının imzalanması.

8 TEMMUZ 1919	:	Kemal Paşa'nın resmi görevine Osmanlı Hükümetince son verilmesi ve ordudan istifa etmesi.
23 AĞUSTOS 1919	:	Erzurum Milli Kongresinin başlaması.
4 EYLÜL 1919	:	Tarihi Sivas Kongresinin açılışı.
10 EYLÜL 1919	:	Avusturya ile İtilaf devletleri arasında Sen Cermen Antlaşması.
12 EYLÜL 1919	:	Sultan Vahdettin'in İngilizlerle gizli bir antlaşması yapması.
27 KASIM 1919	:	Bulgaristan ile Müttefikler arasında Nöyyi (Neuilly) Antlaşması.
27 ARALIK 1919	:	Mustafa Kemal ve Temsilciler Kurulu Karargahının Ankara'ya gelişi.
28 OCAK 1920	:	Milli And'ın (Milli Misak) Osmanlı Bakanlar Kurulu tarafından kabulü.
16 MART 1920	:	İstanbul'un Müttefik Kuvvetlerce işgali.
23 NİSAN 1920	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da açılışı.

11 MAYIS 1920	:	Mustafa Kemal'in Osmanlı Hükümeti tarafından ölüme mahkûm edilmesi.
4 HAZİRAN 1920	:	Macaristan'a Trianon Antlaşması'nın kabul ettirilmesi.
22 HAZİRAN 1920	:	Anadolu içlerine büyük Yunan saldırısının başlaması.
25 TEMMUZ 1920	:	Yunanlıların Edirne'yi işgali.
10 AĞUSTOS 1920	:	Sevr Antlaşmasının Osmanlı delegelerince imzalanması.
30 EYLÜL 1920	:	Ermeni Harekatının başlaması ve Sarıkamış'ın geri alınması.
25 ARALIK 1920	:	Yunan Kralı Aleksandr'ın ölümü. Konstantin'in tahta çıkışı.
6 OCAK 1921	:	Yunan Ordusunun cephe boyunca taarruzu.
9 OCAK 1921	:	İnönü Zaferi.
21 ŞUBAT 1921	:	Londra Konferansı'nın Açılışı.
16 MART 1921	:	Ankara Hükümeti ile S.S.C.B. arasında Moskova Antlaşması.
23 MART 1921	:	Yeni Yunan taarruzu.
31 MART 1921	:	İkinci İnönü Zaferi.
28 HAZİRAN 1921	:	Yunanlıların büyük taarruzları.

18 TEMMUZ 1921	:	Mustafa Kemal Paşa tarafından Türk Ordusunun Sakarya'ya çekilmesi emrinin verilmesi.
5 AĞUSTOS 1921	:	Mustafa Kemal Paşanın Başkomutanlığa atanması. Başkomutanlık Yasası'nın kabulü.
13 EYLÜL 1921	:	Sakarya Zaferi.
19 EYLÜL 1921	:	Büyük Millet Meclisinin Mustafa Kemal'in Mareşal rütbesi ve Gazi ünvanı ile ödüllendirmesi.
19 EKİM 1921	:	Kemalist hükümet ile Fransa arasında Ankara'da antlaşma imzalanması.
6 MAYIS 1922	:	Başkomutanlık Yasası'nın şiddetli tartışmalar sonunda üçüncü defa uzatılması.
26 AĞUSTOS 1922	:	Büyük Türk Taarruzunun başlaması.
30 AĞUSTOS 1922	:	Başkomutan Muharebesi.
9 EYLÜL 1922	:	Türk ordusunun İzmir'e girişi.
11 EKİM 1922	:	Mudanya Ateş - Kes anlaşmasının imzalanması.
1 KASIM 1922	:	Padişahlığın Kaldırılması.

17 KASIM 1922	:	Mehmet Vahdettin'in kaçışı.
24 TEMMUZ 1923	:	Lozan Barış Antlaşmasının sonuçlanması.
9 AĞUSTOS 1923	:	Halk Partisinin kuruluşu.
2 EKİM 1923	:	Müttefik Kuvvetlerin İstanbul'dan ayrılması.
13 EKİM 1923	:	Ankara, Türkiye'nin Başkenti.
29 EKİM 1923	:	Türkiye Cumhuriyetinin ilanı ve Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanlığı.
30 EKİM 1923	:	İsmet Paşa'nın ilk Cumhuriyet kabinesini kurması.
3 MART 1924	:	Halifeliğin kaldırılması.
8 NİSAN 1924	:	Dini mahkemelerin kaldırılması.
11 ŞUBAT 1925	:	Güneydoğu İllerinde isyan.
17 ŞUBAT 1925	:	Aşar (ondalık) vergisinin kaldırılması.
3 MART 1925	:	Ali Fethi Kabinesinin İsmet Paşa hükümetini değiştirmesi.
2 EYLÜL 1925	:	Tekkelerin kapanması ve tarikatların yasaklanması.
25 KASIM 1925	:	Şapka Yasası.
26 ARALIK 1925	:	Uluslararası takvimin alınması.

17 ŞUBAT 1926	:	Medeni Kanun'un kabulü.
6 HAZİRAN 1926	:	Musul Anlaşması.
15 HAZİRAN 1926	:	Gazi'ye suikastın meydana çıkarılması.
3 EKİM 1926	:	İstanbul'da ilk Mustafa Kemal Heykelinin açılışı.
28 EKİM 1926	:	İlk nüfus Sayımı.
1 MAYIS 1928	:	Uluslararası sayıların kabulü.
3 KASIM 1928	:	Yazı inkilâbı.
5 HAZİRAN 1929	:	Tarım Kredi Kooperatifleri Yasası.
17 KASIM 1930	:	Ali Fethi Bey'in Cumhuriyetçi Parti'sinin Dağıtılması.
23 ARALIK 1930	:	Menemen'de Gericilerin ayaklanması.
4 MAYIS 1931	:	Mustafa Kemalin üçüncü defa Cumhurbaşkanı seçilmesi. Dördüncü Büyük Millet Meclisinin açılışı.
2 TEMMUZ 1932	:	İlk Türk Tarih Kongresi.
18 TEMMUZ 1932	:	Türkiye'nin Milletler Derneğine girişi.
26 EYLÜL 1932	:	İlk Türk Dil Kongresi.
1934	:	İlk Beş Yıllık Planın yürürlüğe konması.

24 KASIM 1934	:	Büyük Millet Meclisi'nin Mustafa Kemal'e «ATATÜRK» soyadını vermesi.
20 TEMMUZ 1936	:	Montrö Antlaşmasının imzalanması.
12 HAZİRAN 1937	:	ATATÜRK'ün, modern çiftliklerini devlete bağışlaması.
4 TEMMUZ 1938	:	Türk-Fransız İkili antlaşmasının (Hatay üzerinde) Ankara'da imzalanması.
10 KASIM 1938	:	ATATÜRK'ün İstanbulda ölümü.

BİYOGRAFYA FİHRİSTİ

— A —

ABBAS. Hazreti Muhammet'in Amcası. (66-652).

ABBASİLER : Bağdat'da 762 - 1258 Yıllarında hüküm süren Halife hanedanı.

ABDÜLAZİZ I. Padişah, 1861 - 1876.

ABDÜLHAMİT II. Padişah, 1876 - 1909.

ABDÜLKERİM PAŞA : Mustafa Kemal'in arkadası, 1919'da onunla saray arasında arabulucu.

ABDÜLMECİT I. İslahatçı Padişah, 1839 - 1861.

ABDÜLMECİT Efendi Son Osmanlı Halifesi, 1922 - 1924.

ABDURRAHMAN : Endülüs'de İlk Emevi Halifesi (756 - 787).

ADNAN Doktor Adıvar. Mustafa Kemal'e muhalif milliyetçi, Halide Edib'in kocası.

AEMILIUS PAULLUS, LUCIUS : M. Ö. 181 - 168'de Roma Konsülü.

AGAMEMNON : Argos ve Miken Kralı, Atreus'un oğlu. M. Ö. 13 ncü Yüzyıl.

AĞA HAN II. : Hint Prensi, Londra ve Paris çevrelerinin ünlü siması.

AHMET BEY : Yafa Komutanı, Mustafa Kemal'in Selanik'e gitmesinde yardımı oldu.

AHMET İBNİ TOLUN : Mısır'da Tolunoğulları Hanedanının kurucusu.

AHMET İZZET : 1918'de sadrazam.

AHMET MUHTAR : Mareşal, Balkan Harbi başında Sadrazam.

AHMET NESİMİ : Birinci Dünya Harbinde Dışişleri Bakanı.

ALARİV I. : Vizigotların Kralı, ölümü 410.

ALCİBİADES : Atinalı General (M. Ö. 450 - 404).

ALEXANDER I. : Yunanistan Kralı, 1917 - 1920.

ALEXANDER II. : Rusya Çarı (1818 - 1881).

ALEXEIES, MICHAEL V. : Birinci Dünya Harbinde ünlü Rus Generali (1855 - 1918).

ALEXIS : Rus Çarı Büyük (Deli) Petro'nun oğlu, babası tarafından ölüme mahkûm edildi.

ALEXIS III. : Angelus. Doğu Roma (Bizans) İmparatoru, haçlılar tarafından 1203 de tahta çıkarıldı.

ALEXIS IV. : Bizans İmparatoru, 1203 - 1204.

ALEXIS V. : Ducas Bizans İmparatoru, 1204.

ALİ : Dördüncü Halife, 656 - 661.

ALİ (CENANİ) : Atatürk'ün dostu ve iş arkadaşı.

ALİ FETHİ (OKYAR) : Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı, Kasım 1924 - Mart 1925.

ALİ FUAT : Kemalci İhtilalin ünlü Komutanı, Mustafa Kemalin Siyasi rakibi.

ALİ GALİP : Em. Albay. 1919 da Sivas Kongresini basma girişiminde bulundu.

ALİ KEMAL : Vahdettin'in Bakanlarından (gazeteci), Milliyetçiliğin düşmanı.

ALİ RIZA : Sadrazam, Ekim 1919 — Mart 1920.

ALİ RIZA : Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Babası.

ALLENBY, VISCOUNT : Filistin ve Suriye'yi ele geçiren İngiliz Kuvvetleri komutanı, General, Birinci Dünya Harbi 1918.

AMANULLAH : Afganistan Kralı, 1926 - 1929

ANASTASİA : Gran Dük Nicholas Nicholaye Vich'in karısı.

ANİBAL : Ünlü Kartaca Komutanı (M. Ö. 247 183).

ANKHSENPAATEN : Firavun Tutanhamun'un karısı.

ANTIGONUS : Büyük İskender'in Generali, Suriye Kralı (M. Ö. 301).

ANTIOCHUS I. : Suriye Kralı, M. Ö. 281 - 260.

ANTIOCHUS III. Büyük : Suriye Kralı, M. Ö. 222 - 186.

ANTONESCU, Victor : Romanya Dışişleri Bakanı, 1937.

ANZAVUR : Anti-Kemalist gönüllülerin komutanı.

APOLLO : Mitolojik Tanrı.

ARCADIUS : Doğu Roma İmparatoru, 395 - 408.

ARISTIDES : Atina Generali (Komutanı) ve politikacısı (M. Ö. 540 - 468)

ARISTOTLE (ARİSTO) : Yunan filozofu, M. Ö. 4 ncü Yüzyıl, Ortaçağ filozoflarını etkilemiştir.

ARNENA : Hitit güneş tanrısı.

ARTEMIS : Yunan mitolojisinde Diana; ay, av ve bekaret tanrıçası.

ATAY, FALİH RIFKI : 1893 İstanbul doğumlu seçkin yazar.

ATHENA : Roma tanrıçası, Yunan mitolojisinde Minevra, akıl ve hikmet tanrıçası.

ATIF : Milliyetçi Subay.

ATREUS : Argos ve Miken Kralı.

ATTİBA : Hun Türklerinin büyük fatihi (410 - 453).

AUGUSTUS, (OCTAVIUS) : İlk Roma İmparatoru (M. Ö. 63 — M. S. 14).

AURELIAN : Roma İmparatoru (212-275).

— B —

BAHALOVİÇ : Rus Devriminde anti-Komünist general.

BALDWIN I. : Konstantinopl'un Latin İmparatoru, 1228 - 1261

BALTAZZI, GEORGE : Yunan Bakan, 1922'de idam edildi.

BARBAROS, HAYRETTİN PAŞA : Ünlü Türk Amirali, 1545 de öldü.

BASIL, St. (Aziz) : Yunan Klisesinin Babası (329 - 379).

BEACONSFIELD, Lord : (Disraeli'ye bakınız)

BEKİR SAMİ : Birinci Büyük Millet Meclisi hükümetinde Dışişleri Bakanı.

BERNARD, St. (Aziz) : İkinci Haçlı Seferinin ilhamcısı (1901 - 1153).

BEYAZIT I, Yıldırım : Padişah, 1389 - 1402.

BIRDWOOD, Sir WILLIAM : Çanakkale'de savaşan İngiliz Generali.

BİSMARCK, OTTO, Prens : Alman İmparatorluğunun Başbakanı, (1815 - 1898).

BLOIS, (Kont Blua) : Dördüncü Haçlı Seferinin Komutanlarından, 13 ncü Yüzyıl.

BOUILLON, GODFREY de : Birinci Haçlı Seferinin komutanı (1058 - 1100), Lorrain (Loren) Dükü.

BRENNUS : 3 ncü Yüzyılda Makedonyayı fetheden Gal'li kuvvetlerin lideri.

BRIAND, ARISTIDE : Fransız Politikacısı (1862 - 1932).

BRÜNING, HEINRICH : Alman Başbakanı, 1930 - 1932.

BRUSILOV, A.A. : Birinci Dünya Harbinde önemli Rus Başkomutanı.

— C —

CAESAR (Sezar), Julius : Roma Komutanı ve Diktatörü. (M. Ö. 100 - 44).

CAFER TAYYAR : Trakyadaki Milliyetçi kıtaların Komutanı, General.

CALTHORP, SİR ARTHUR GOUGH : İngiliz Amirali. Mondros Ateş - kes Antlaşmasını imzaladı.

CANONİCA : Ankarada (Ulus Meydanındaki) Atatürk anıtını yapan İtalyan heykelcisi.

CARACALLA, ANTONIUS : Roma İmparatoru (188 - 217).

CARDEN : İngiliz Amirali. 1914 Martında Çanakkale taarruzuna itiraz etti.

CASTOR : Mitolojideki Argonotlardan biri.

CASSANDER : Makedonya, sonra da Yunanistan Kralı, M. Ö. 297 de öldü.

CATHERINE (Katerina) II. : Rus Çariçesi, 1762 - 1796.

CAVİT : İttihatçı liderlerden. 1926'da Mustafa Kemal'e yapılan suikaste karıştı.

CELALETTİN RUMİ. (Mevlana) : Büyük Türk mistik şairi, 13 ncü Yüzyıl.

CEMAL PAŞA : İttihatçı Üçlü İktidar liderlerinden biri. 1921'de Tiflis'te öldürüldü.

CEMİL BEY : Selanikte Komutan Muavini. 1907'de Mustafa Kemal'in Suriye'ye dönüşüne yardım etti.

CENGİZ HAN : Moğal İmparatorluğunun Kurucusu (1154 - 1227)

CEVAT PAŞA : 1919 da Harp Bakanı.

CHAMBERLAIN (Çamberleyn), ATHUR NEVILLE : İngiliz Başbakanı, doğumu 1869.

CHARLEMAGNE (Şarlman) : Batı İmparatoru (742 - 814).

CHARLES MARTEL (Şarl Martel) : 723'de Araplan Poitier (Puatye) de yendi.

CHAUTEMPS, CAMILLE : Hatay anlaşmazlığı süresinde Fransız Başbakanı.

CHICHERIN (Çiçerin), GEORGY VASILIEVICH : Sovyet Politikacısı, doğum 1879.

CURZON (Kurzon) Lord : Dışişleri Bakanı, Lozan Konferansında İngiliz delegasyon başkanı.

CYBELE : Mitolojide Toprak tanrıçası.

ÇERKEZ ETHEM : Milliyetçi çete kuvvetlerinin komutanı, davaya 1921'de hiyanet etti.

ÇERKEZ REŞİT : Millet Vekili, hain Ethem ve Tevfik'in kardeşi.

ÇERKEZ TEVFİK : Milliyetçi çete kuvvetlerinin komutanı, davaya 1921'de hiyanet etti.

— D —

DAMAT FERİT : 1919 ve 1920'de Sadrazam, Vahdettin'in eniştesi, Kemalizmin büyük düşmanı.

DAMAT ŞERİF : 1919'da Osmanlı Bakanı.

DANİŞMENTLİLER : 11 ve 12 nci Yüzyıllarda Anadoluda hüküm süren Türk hanedanı.

D'ANNUNZIO, GABRIELLE H. : Ünlü İtalyan Şairi (1868 - 1938)

DAVID : İsrail'in İkinci Kralı, M. Ö. 11 nci Yüzyıl.

DE CAIX : 1920 de Mustafa Kemal ile görüşen Fransız delegesi.

DELBOS, IVON : Hatay anlaşmazlığı süresinde Fransız Dışişleri Bakanı.

DENİKİN : Beyaz Rus Generali.

DENY, JEAN : Fransız Türkoloğu.

D'ESPEREY : Franchet D'Esperey'e bakınız.

DERVİŞ MEHMET : 1930 Menemen olayında elebaşı.

DIOCLETIAN : Roma İmparatoru, 284 - 305.

DISRAELI, BENJAMIN : (Lord Beaconsfield), İngiliz Başbakanı (1804 - 1881)

DUDHALIA III. : Hitit İmparatoru, M. Ö. 13 ncü Yüzyıl.

DUNSTERVILLE : Kafkasya'da görev alan İngiliz Generali.

— E —

EBUBEKİR : İlk Halife, ölümü 634.

EHRICH, PAUL : Frengi ilacını buldu (1854 - 1915).

EMEVİLER : Şam'da hüküm süren Halife Hanedanı, 661 - 774.

ENVER PAŞA : İttihatçı Üçlü İktidar liderlerinin en ünlüsü. Birinci Dünya Harbinde Türk Ordularının Başkomutanı (1879 - 1922).

ERTENA, CELALETTİN : Moğollar gidince Ankara'da kendini Sultan ilan edip 1328'den 1336'ya kadar hükümdarlık etti.

ERTUĞRUL : Osmanlı hanedanının efsanevi babası.

ERTUĞRUL : Son Osmanlı Sultanının oğlu.

ESAT : Madenci, 1931'de Millet Vekili.

ETHEM : Çerkez Ethem'e Bakınız.

EUGENE (Öjen) Savoy Prensi : Alman İmparatorluğu Ordularının ünlü Komutanı (1663 - 1736).

EUGENIUS IV : Papa, 1431 - 1447.

FAHRETTİN PAŞA : Medine'yi savunan Türk Komutanı.

FALKENHAYN, HEINRICH Von : Alman Generali, 1917'de Yıldırım Ordular Grubu Komutanı.

FATIMİLER : Kuzey Afrikada hüküm süren Müslüman hanedanı, 909 - 1171.

FAYSAL : 1921'de Irak Kralı ilan edildi, Kral Hüseyin'in oğlu.

FERDINAND II. : Bulgaristan Kralı, 1908 - 1918.

FEVZİ ÇAKMAK : Kemalci İhtilalin önde gelen Şahsiyeti, Mareşal ve Genelkurmay Başkanı, İstanbul'da 1876'da doğdu.

FOCH (Foş), FERNAND : Fransa Mareşalı (1851 - 1929).

FORRER, E. : Hitit tarihi konusunda uzman arkeolog.

FOUCHE, JOSEPH : Otranto Dükü. İmparatorluk döneminde Polis (Emniyet) Bakanı (1759 - 1820).

FRANCHET D'ESPEREY : 1918 Kasım'ında İstanbul'a giren Müttefik Kuvvetlerinin komutanı Fransız Generali.

FRANÇOI I. : Fransa Kralı, 1515 - 1547.

FRANKLIN - BOUILLON (Buyyon) : 1921'de Türk - Fransız anlaşmasını imzaladı.

FRANZ FERDİNAND : Avusturya - Macaristan Tahtının varisi (veliaht), Sarajevo'da (Sırbistanda) öldürüldü (1863 - 1914).

FRANZ - JOSEPH I. : Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı, 1848 - 1916.

FREIEDRICH I, BARBAROSSA : Almanya İmparatoru, 1152 - 1190.

— G —

GALILEO : Ünlü İtalya bilim adamı (1554 - 1642).

GAZAN HAN : İran'da Türk-Moğol İmparatoru (1271 - 1304).

GAZNELİLER : Horasan ve Afganistan'da hüküm süren Türk hanedanı, 995 - 1145.

GENNADIUS : Sultan II. Mehmet zamanında İstanbul Patriği, 15 nci Yüzyıl.

GEORGE II. : 1923'de ve 1935 den sonra Yunan Kralı.

GEORGE III. : Büyük Britanya Kralı, 1760 - 1820.

GÖKÇEN, SABİHA : Türk kadın havacısı.

GOREMYKİN, IVAN : Birinci Dünya Harbinde Rusya Başbakanı.

GOURAUD, HENRI : Çanakkale'de Fransız Kuvvetlerinin Komutanı General.

GREGORY XIII. : Papa, 1572 - 1585.

GUNARIS, DEMETRIOS : Yunan Başbakanı, 1922'de kurşuna dizildi.

GÜTENBERG, JOHANN GENSFLEISCH : Matbaayı geliştiren (1397 - 1468).

— H —

HACİANESTİS : 1922'de Türk taarruzu esnasında Yunan Ordusu Başkomutanı, aynı yıl kurşuna dizildi.

HACI BAYRAM : Ankara'daki camiyi yaptıran tarikat şeyhi, 15 nci Yüzyıl.

HACI BEKTAŞ : Bektaşi tarikatının kurucusu, 14 ncü Yüzyıl.

HAKİM : Fatimi halifesi, 10 ncu yüzyılda Mısır'da hüküm sürdü.

HAKKI BEHİÇ : Yeşil Ordunun Genel Sekreteri, 1920.

HALİDE EDİP : Milli Mücadeleye katılmış olan Türk kadın yazarı.

HALİL : Çiftçi, 1931'de Millet Vekili seçildi.

HALİL PAŞA : Irak cephesine komuta eden Türk Generali, Birinci Dünya Harbi.

İHALİS HAKKI : Kafkas cephesindeki Türk Komutanı, 1915.

HAMDULLAH SUPHİ : Türk Ocakları Başkanı olan Türk yazarı. 1885 de İstanbul'da doğdu.

HAMILTON : İngiliz Generali. Çanakkale'deki Müttefik Sefer Kuvvetlerinin Komutanı.

HAMZA BİN ALİ : Peygamberlik iddiasında bulunan Iranlı, Dürzi'lerin inandığı mezhebin kurucusu, 11 nci Yüzyıl.

HARBORD : İstiklal Mücadelesi esnasında Ankara'yı ziyaret eden Amerikan Generali.

HARRINGTON, Sir CHARLES : 1922'de Mudanya Mütarekesini imzalayan İngiliz Generali.

HARUN REŞİD : Bağdat Halifesi (765 - 809).

HASAN : Maden işçisi, 1931'de Millet Vekili seçildi.

HATTUSIL II. : Hitit İmparatoru, M. Ö. 13 ncü Yüzyıl.

HAYRULLAH : Ayakkabıcı, 1931 de Millet Vekili seçildi.

HERACLIUS I. : Bizans İmparatoru (575 - 641).

HERCULES (Herkül) : Mitolojik Tanrı.

HERODOT : Yunan Tarihçisi (M. Ö. 484 - 406)

HİNDENBURG, PAUL von BECKENDORF : Ünlü Alman Mareşali, Rayh (Reich)'ın Başkanı (1874 - 1934).

HİTLER, ADOLF : Üçüncü Rayh (Reich)ın Başkanı doğum 1889.

HOHENBERG, DÜŞES : Avusturya - Macaristan Veliahtı'nın karısı. 1914'de Sarajevo'da (Sırbistan) kocasiyle beraber öldürüldü.

HOLMES, OLIVER WENDELL : Amerikan doktoru, çocuk doğumu hummasına ait eserlerin yazarı (1809 - 1894).

HOMER : Yunan şairi, M. Ö. 9 ve 8 nci yüzyıl.

HONORIUS, PLAVIUS AUGUSTUS : Roma İmparatoru, 395 - 423.

HROZNY : Arkeolog, Hitit tarihi üzerinde uzman.

HUNYADI, JANOS (Yanoş) : Ünlü Macar Komutanı (1399 - 1456).

HÜSEYİN HİLMİ PAŞA : İttihatçı hükümette Sadrazam.

HÜSEYİN : Hicaz Kralı, 1916'da Türklere Karşı Arap isyanında lider.

HÜSREV II. : Pers Kralı, 590 - 628.

— I —

İBNİ BATTUTA : Arap coğrafyacısı ve gezgini, 14 ncü yüzyıl.

İBRAHİM : Yahudi Peygamberi. Eski Ahit.

İBRAHİM I. : Osmanlı Padişahı, 1640 - 1648.

İBRAHİM PAŞA : Mısır Valisi (1789 - 1848).

İKŞİDİDLER : Mısırda Türk hanedanı, 10 ncu yüzyıl.

İLHANİLER : İranda Türk-Moğol hanedanı. 14 ncü Yüzyıl.

ISAAC II,. ANGELUS : Bizans İmparatoru, 1185 - 1195 ve 1203 - 1204.

ISABEL I. : Kastil (Castille) Kraliçesi (1451 - 1504).

İSKENDER, Büyük : Makedonya Kralı (M. Ö. 356 - 323).

ISMAİL I. : Pers Kralı (1485 - 1523)

İSMAİL HAKKI PAŞA : II. Abdülhamit zamanında Askeri Okullar Müfettişi.

İSMET (İNÖNÜ) : Milli mücadele ve inkilaplarda Atatürk'ün en yakın arkadaşı. İzmir'de 1884'de doğdu. Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı.

İVAN III. : İyi yürekli olarak anılan Rus Gran Dükü, 1462 - 1505.

İZZET PAŞA : Ahmet İzzet'e bakınız.

İZZETTİN (PAŞA) : 1921'de Kütahya'yı savunan komutan.

— J —

JASON : Argonot'ların lideri. Mitoloji.

JENNER, EDWARD : Aşıyı bulan İngiliz Doktoru (1749, 1823).

JOHN VIII : Bizans İmparatoru, 1425 - 1448.

JUSTINIAN I. : Bizans İmparatoru, 527 - 565.

— K —

KAMİL PAŞA : İttihat Terakki Hükümetinin Sadrazamlarından.

KARA MUSTAFA PAŞA : IV. Mehmet'in Sadrazamı (1634 - 1683).

KARL Von HAPSEBURG : Son Avusturya - Macaristan İmparatoru, 1916 - 1918.

KAUKA : Hitit tanrısı.

KAZIM (ÖZALP) : Milli mücadelenin önemli generallerinden. Büyük Millet Meclisi Başkanı.

KAZIM KARABEKİR : İleri gelen Komutanlardan, İnkilapçı Atatürk'ün siyasi hasmı.

KELLOGG, FRANK BILLINGS : Amerikalı politikacı, adını taşıyan Pakt'ın yaratıcısı.

KERENSKY, ALEXANDER : Çar Nikola'nın düşüşü esnasında geçici Rus Devrim Hükümetinin Başkanı.

KILPANTIRIS : Hitit Tanrısı.

KITCHENER, HERBERT, Lord : Britanya Ordu Komutanı, 1914 - 1916.

KORNILOV, L. G. : Rus Generali, Bolşevizm'e karşı savaştı (1870 - 1918).

KRIPPEL : Avusturyalı heykelci, Ankara'daki Zafer Anıtını yaptı.

KUBİLAY : Menemen'de fanatikler tarafından öldürülen Türk Subayı, 1930.

KURUS : Pers Kralı, M. Ö. 560 - 529.

— L —

LADISLAS VI : Polonya ve Macaristan Kralı (1400 - 1444).

LATİFE HANIM : 1923'de Atatürk'ün Karısı, iki yıl sonra boşandılar.

LAWRENCE, T. E. : Birinci Dünya Harbinde Arap isyanının itici gücü.

LENİN (VLADIMIR ILYICH ULYANOV) : (Rus devrimcisi (1807 - 1924).

LLOYD GEORGE, DAVID : 1916'da Britanya Başbakanı, doğumu 1863.

LORRAINE DÜKÜ : Godfrey de Bouillon'a bakınız.

LOTI, PIERRE : Julien Vıaud'un takma adı. Fransız yazarı (1850 - 1923).

LOUIS VII : Fransa Kralı, 1137 - 1180.

LOUIS IX (SAINT LOUIS) : Fransa Kralı, (1226 - 1270).

LOUIS XIV. : Fransa Kralı, (1643 - 1715).

LOUIS XVI. : Fransa Kralı, (1774 - 1793).

LUCAN : Latin Şairi (39 - 65).

LUDENDORFF, HEINRICH Von. : Alman Kor Generali, Birinci Dünya Harbinde Alman Başkomutanlığı Kurmay Başkanı.

— M —

MA : Hitit Ana tanrısı.

MAHMUT II. : İslahatçı Padişah, 1808 - 1839.

MAHMUT ŞEVKET PAŞA : İttihat ve Terakki lideri, Başbakan 1913 Haziranında öldürüldü.

MAKBULE : ATATÜRK'ün tek kardeşi.

MANASTIRLI HAMDİ : 1920'de Mustafa Kemal'e İstanbul'un işgalini bildiren telgrafçı.

MANLIUS VULSO : Roma Konsülü. Galatya'yı fethetti, M. Ö. 2 nci Yüzyıl.

MECRİDİ BEY : Türk arkeoloğu.

MEHMET, DERVİŞ : Derviş Mehmet'e bakınız.

MEHMET I. : Beşinci Osmanlı Padişahı, 1403 - 1421.

MEHMET II. : Fatih 1444 ve 1451 - 1481 yıllarında Osmanlı Padişahı.

MEHMET III. : Padişah, 1595 - 1603.

MEHMET IV. : Padişah, 1648 - 1687.

MEHMET V. REŞAT : Padişah 1909 - 1918.

MEHMET VI. VAHDETTİN : Son padişah, 1918 - 1922.

MEHMET ALİ : Mısır Valisi (1769 - 1849)

MERSİNLİ CEMAL PAŞA : Kemalci mücadelede yer almakla beraber ona inançla bağlı değildi.

MICHAEL III. Sarhoş : Bizans İmparatoru, 842-867.

MICHAEL V. CALAPHATES : Bizans İmparatoru, 1041 - 1042.

MICHAEL VIII. PALEOLOGUS : Bizans İmparatoru, 1259 - 1282.

MİDAS : Frigya Kralı. Mitoloji.

MILLERAND, ETIENNE ALEXANDRE : Fransa Cumhurbaşkanı, 1920 - 1924.

MILNE, Sır GEORGE : Brirtanya Generali. Büyük Harpten sonra İstanbul'un işgaline katıldı.

MILTIADES : Atinalı Komutan. M. Ö. 490'da Marathon'da Persleri yendi.

MİTHAT PAŞA : Sadrazam. 1883'de II. Abdülhamid'in emriyle öldürüldü.

MIHRIDATES, Büyük : Pontus Kralı, Romanın düşmanı (M. Ö. 123 - 63).

MONTALLU : Hitit İmparatoru, M. Ö. 13 ncü yüzyıl.

MONTESÔUIEU, BARON : Fransız filozofu, ihtilalin öncüsü (1689 - 1755).

MANTFERRAT BONIFACE, MARKİ : Dördüncü Haçlı Seferi'nin liderlerinden biri, 1207'de öldü.

MUHAMMET : İslam Peygamberi (576 - 632).

MURAT I. : Padişah, 1359 - 1383.

MURAT II. : Padişah, 1421 - 1451.

MURAT III. : Padişah, 1575 - 1595.

MURAT IV. : Padişah, 1623 - 1640.

MURAT V. : Padişah 1876.

MUSSOLİNİ, BENİTO : İtalyan Diktatörü, 1922 - 1924.

MUSTAFA I. : Padişah, 1617 - 1618 ve 1622 - 1623.

MUSTAFA IV. : Padişah, 1807 - 1808.

MUSTAFA BEY, Yüzbaşı : Atatürk'e Kemal adını veren Matematik Öğretmeni.

MUSTAFA SAGİR : 1921'de Mustafa Kemal'i öldürme girişiminde bulundu.

MÜRSİL II. Hitit İmparatoru, M. Ö. 14 ncü yüzyıl.

MÜSLİHİTTİN : Çiftçi. 1931 de Millet Vekili seçildi.

MÜTEVEKKİL : Sultan Selim'e Halifeliği bıraktı, 16 ncı yüzyıl.

NACİ PAŞA : Mustafa Kemal'in Öğretmeni ve VI. Mehmet Vahdettin'in Yaveri.

NACİYE, Sultan. V. Mehmet'in kızı ve Enver Paşa'nın karısı.

NAMIK KEMAL : Türk şairi ve vatanseveri, 1888'de öldü.

NAPIER : İngiliz Generali, 1915 de Gelibolu'da öldü.

NAPOLYON I. Fransa İmparatoru (1769 - 1821)

NAZIM BEY. T.B.M.M. Hükümetinin ilk zamanlarında «Halkçı Komünist Partisi»nin kurucusu.

NAZIM, Dr. İttihat ve Terakki Komitesi'nin kurucularından, 1926 da Mustafa Kemal'e suikast girişimine karıştı.

NAZIM HİKMET. Türk Şairi, 1900'da doğdu.

NAZIM PAŞA. Harp Bakanı, Genç Türkler'in hasmı. 1913 Ocak ayında öldürüldü.

NEPTÜN : Deniz Tanrıçası. Mitoloji.

NERON, L. DOMITIUS CLAUDIUS : Roma İmparatoru, 54 - 68.

NESTORIUS : İstanbul Patriği.

NEVZAT : Mehmet Vahdettin'in gözde karısı.

NICEPHORUS II., PHOCAS : Bizans İmparatoru, 963 - 969.

NICHOLAS I. Rus Çarı, 1825 - 1855.

NICHOLAS II. Rus Çarı, 1894 - 1917, Ölümü 1918.

NICHOLAS I. Karadağ Kralı (1842 - 1921).

NICHOLAS (NICHOLAYEVICH). Gran Dük, Büyük Harp'de Rus Orduları Komutanı (1856 - 1929).

NICOMEDES I. Britanya Kralı, M. Ö. 279 - 250.

NURETTİN PAŞA. 1922 Büyük Taarruzda Türk Ordu Komutanlarından biri.

— o —

OĞUZ HAN. Orta Asya'da Türk İmparatoru, 3 ncü Yüzyıl sonu.

ORHAN, Bey. Osmanlı Hükümdarı, 1326 - 1359.

ORLANDO, VITTORIO EMANUELLE. İtalyan Politikacısı, Dördüncü Konsey Üyesi, 1918 - 1919.

ORPHEUS : Şair ve müzisyen. Mitoloji.

OSMAN I. Osmanlı Hanedanının kurucusu, 1299 - 1326.

OSMAN. Üçüncü Halife, 644 - 656.

OTHO, MARCUS SALVIUS. Roma İmparatoru, Ölüm 69.

OTRANTO DÜKÜ. Fouche'ye bakınız.

ÖMER. İkinci Halife, 634 - 644.

ÖMER KHAYYAM. İran şairi, 12 nci Yüzyıl.

— P —

PALEOLOGUE, MAURICE. Büyük Harp'de Petersburg'da Fransız Büyük Elçisi.

PAPULAS. General. Sakarya Savaşında Yunan kuvvetlerinin komutanı.

PASTEUR (Pastör) LOUIS. Fransız bilim adamı (1822 - 1895).

PATROCLUS : Troy'un kuşatılması esnasında ölen Yunan savaşçısı.

PAUL. Yunan prensi, Kral I. Konstantin'in oğlu.

PERICLES. Yunan tarihinin en parlak dönem olan 4 ncü yüzyıla adını damgalamış, «Perikles Çağı» dedirtmiş ünlü Yunan politikacısı.

PERSEUS. Makedonya Kralı, M. Ö. 178 - 168.

PETER I (PETRO). «Büyük» adı verilen, inkilapçı. Rus Çarı, 1682 - 1725

PETER I, KARAGEORGEVICH. Sırp Kralı ,1844 - 1921).

PETER, MÜNZEVI. İlk Haçlı Seferini başlatan Fransız Papazı, 11 nci yüzyıl.

PEYGAMBER. Muhammet'e bakınız.

PHILIP (FİLİP) : Makedonya Kralı, Büyük İskenderin babası, M. Ö. 359 - 338.

PHILIPPE - AUGUSTE : Fransa Kralı, 1180 - 1223.

PHILLIMORE : 1915 Çanakkale Deniz Savaşında «Inflexible» zırhlısının komutanı.

PITT, WILLIAM : İngiliz politikacısı (1759 - 1806).

PLUTARCH : Yunan yazarı, «Yunan ve Roma'nın ünlü Adamlarının Hayatı» adlı eserin yazarı, (50 - 120).

PLUTO : Yeraltı tanrısı. Mitoloji.

POINCARE, RAYMOND : Fransa Cumhurbaşkanı (1913 - 1920).

POLLUX : Argonotlar'dan biri. Mitoloji.

POMPEIUS, GNAEUS : Ünlü Roma Generali. CAESAR (Sezar) ve CRASSUS ile beraber İlk Triyomvira (üçlü diktatör) üyesi.

PROTOPADAKİS : Yunan Başbakanı, 1922'de kurşuna dizildi.

PRUSIAS II. : Britanya Kralı, M. Ö. 186 - 148.

PTOLEMY II., PHILADELPHUS : Mısır Kralı, M. Ö. 285 - 247.

— R —

RA : Eski Mısır'da Güneş Tanrısı.

RAİF EFENDİ : Erzurum Temsilciler Heyeti üyelerinden.

RAMSES II. : Firavun, M. Ö. 14 ncü Yüzyıl.

RAUF BEY (ORBAY) : Millî Mücadelenin önde gelen isimlerinden, Mustafa Kemal'in politik hasmı.

REFET PAŞA : Millî Mücadelenin ünlü isimlerinden, Mustafa Kemal'in Politik hasmı.

REŞAT HİKMET : Osmanlı Parlamentosunun Başkanı 1920.

REŞİT : Çerkez Reşit'e bakınız.

REŞİT PAŞA : Sivas Valisi, Tarihi Sivas Kongresi esnasında, 1919.

RICHARD I. : Aslan Yürekli Rişar. İngiltere Kralı, 1189 - 1199.

RICHELIEU, Kardinal ve Dük. XIII ncü Lui'nin Bakanı (1585 - 1642).

RIZA PAŞA : Harbiye Okulunun Müdürü.

RIZA PEHLEVİ : İran Şahı 1925 de tahta çıktı.

ROBECK : Britanya Amirali, 1915 Çanakkale Deniz Taarrubunu yönetti.

POUGET DE L'ISLE : Fransız milli marşı Marseyyez'in yaratıcısı.

— S —

SABAHATTİN, PRENS : Abdülhamit'in yeğeni. Genç Türk hareketinin liderlerinden.

SAİT HALİM PAŞA : İttihatçı sadrazam. 1913.

SAİT, Şeyh : Kürt isyanının lideri.

SALİH PAŞA : Osmanlı Sadrazamı, 1920.

SANDERS, LIMAN Von. : General, Büyük Harp'de Türkiyedeki Alman Askeri Heyetinin Komutanı.

SAVOF, MICHAEL : Balkan Harbinde Bulgar Ordusunun Komutanı :

SCHLEICHER, KURT Von. : Alman Başbakanı, 1923.

SCHLIEMANN (Şliman), HEINRICH. : Ünlü Alman Arkeolojisti (1822 - 1890).

SCIPIO, LUCIUS CORNELIUS : Roma Generali (M. O. 234 - 183).

SELAHATTİN, EYYUBİ : Mısır ve Suriye Sultanı, 1137 - 1193).

SELÇUKLAR : Türk hanedan adı. 11-13 ncü Yüzyıllarda İran'da, 11 - 14 ncü Yüzyıllarda Anadolu'da ve 11 - 12 nci Yüzyıllarda Kerman'da hüküm sürdü.

SELEUCUS NİCATOR : Büyük İskender'in Generali Suriye Kralı (M. Ö. 354 - 280).

SELİM I., YAVUZ : Osmanlı Padişahı, 1512 - 1520.

SELİM II. : Padişah, 1566 - 1574.

SELİM III. : Padişah, 1789 - 1807.

SFORZA, KONT : İtalyan Dışişleri Bakanı, 1921.

SIMON, Sir JOHN : Britanya Maliye Bakanı, 1937.

SOLLY FLOOD : Britanya Generali. Anadolu'yu işgal eden müttefik kuvvetlerinde görev aldı.

SOUCHON : Alman Amirali, Dünya Harbinde Türk Donanma Komutanı.

STANHOPE, Leydi HESTER : Dürzilerin koruyucusu (1776 - 1839).

STRESEMANN, GUSTAV : Barış taraftarı Alman Politikacısı (1878 - 1929).

SÜLEYMAN : Peygamber, Davut Peygamberin oğlu (M. Ö. 1033 - 975).

SÜLEYMAN : Batı tarihçilerinin hataya düşerek Padişah saydıkları Sultan.

SÜLEYMAN I., KANUNİ : Osmanlı Padişahı (1520 - 1566).

SÜLEYMAN FETHİ : Türk Albayı, 1919 İzmir işgalinde Yunanlılar tarafından öldürüldü.

SÜLEYMAN ŞEFİK : Halife Ordusunda general, 1920.

SULLA, LUCIUS CORNELIUS : Roma Konsülü ve Diktatörü (M. Ö. 136 - 78)

ŞEMSİ EFENDİ : Selanik'de Mustafa'nın öğretmeni.

ŞEMSİ PAŞA : Genç Türk İhtilalinin başlangıcında Manastır'da öldürüldü.

ŞUBBİLİLİYUMA : «Büyük Hükümdar» adı verilen Hitit İmparatoru, M. Ö. 14 ncü yüzyıl.

— T —

TALAT PAŞA : Büyük Harp'de Başbakan. Almanya'da 1921'de Ermeniler tarafından öldürüldü.

TAŞKİL : Hitit Dağ Tanrıçası.

TEŞUP : Hitit Harp Tanrısı.

TEVFİK : Çerkez Tevfik'e bakınız.

TEVFİK (Fikret) : Türk Şairi, «Servet-i Fünün» Dergisinin yöneticisi, 1896 - 1901.

TEVFİK PAŞA : Padişahlığın son günlerinde Sadrazam.

TEVFİK RÜŞTÜ : Türk Dış İşleri Bakanı, 1938'e kadar.

THEMISTOCLES: Atinalı General ve Politikacı, Salamis galibi (M. Ö. 514 - 499).

THEODORA : Bizans İmparatoriçesi (500 - 548).

THEODORUS : Epirüs Despotu, Makedonya'yı fethetti, M.S. 13 ncü Yüzyıl.

THEODOSİUS I. : Roma İmparatoru, 379 - 395.

THEODOSİUS II. : Bizans İmparatoru, 408 - 450.

THEOTOKİS : Yunan Başbakanı, 1922'de kurşuna dizildi.

THESSALONİKA : Kral Cassander'in karısı ve Büyük İskender'in kızkardeşi, M. Ö. 4 ncü Yüzyıl.

THUTMOSİS III. : Ondekizinci hanedanın Firavunu, M. Ö. 16 ncı Yüzyıl.

TİBERIUS : Roma İmparatoru (14 - 37).

TİMURLENK : Türk Fatihi (1336 - 1405).

TOLUNOĞULLARI : Mısır'da Türk hanedanı, 10 ncu Yüzyıl.

TRİCUPİS : Ağustos 1922'de Yunan Kuvvetleri Başkomutanı.

TUTANKHAMUN : Onsekizinci hanedanın Firavunu.

— U —

URBAN VIII. : Papa. 1623 - 1644.

USEDOM, Von. : Alman Amirali, Büyük Harp'de Türk Boğazlarının savunma komutanı.

— V —

VENİZELOS, ELEUTHERIOS : Yunan Politikacısı, bir çok kere Başbakan (1864 - 1939).

VITELLIUS, AULUS : Roma İmparatoru (15 - 69).

VOLTAIRE : Fransız yazarı (1694 - 1778).

VULCAN : Ateş ve Maden Tanrısı. Mitoloji.

— W —

WILHELM II. : Alman İmparatoru, 1888 - 1918.

WILSON, Sir HENRY : Britanya Generali, 1920'de İstanbul'u işgal eden kuvvetlerin komutanı (1864 - 1922).

WILSON, WOODROW : Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı (1856 - 1924).

WINCKLER, HUGO : Arkeolojist, Hitit uygarlığı üzerinde önemli buluşlar yaptı.

WRANGEL, G. : General, Rus karşı - devrimcisi, 1928'de öldü.

— X —

XERXES : İran Kralı, M. Ö. 485 - 465.

— Y —

YAHYA GALİP : ANKARA Valisi, 1920.

YAHYA KAPTAN : Türk Milliyetçisi Vatansever, 1919 da şehit edildi.

YAKUP CEMİL : Enver Paşa'ya suikast yapan komutan, 1916 da idam edildi.

YAŞAR : Makinist, 1931'de Millet Vekili seçildi.

YUDENİCH : Rus devriminde anti-Komünist General.

YUSUF İZZETTİN : Osmanlı tahtının varisi, 1916'da intihar etti.

YUSUF KEMAL : İlk Büyük Millet Meclisinde Dışişleri Bakanı.

— Z —

ZAHAROF, BASIL : Türkiye doğumlu Rum milyoner silah satıcısı. Venizelos ile beraber, Yunanistan'ın İtilaf Devletleriyle ittifakına çalıştı.

ZENOBIA : Palmira Kraliçesi, 266 - 273.

ZEUS : Jüpiter'in Yunanca adı. Mitoloji.

ZİYA GÖKALP : Türk Şairi, Türkçülüğün savunucusu. 1924'de öldü.

ZİYA HURŞİT : Mustafa Kemal'e yapılan suikastı yönetti. 1926.

ZÜBEYDE HANIM : ATATÜRK'ün annesi, ölümü 1923.

BİBLİYOGRAFYA

OSMANLI ÖNCESİ TARİH

TÜRK TARİHİ CEMİYETİ : İstanbul, 1931.

MAARİF VEKÂLETİ : Birinci Türk Tarih Kongresi. Konferanslar. İstanbul, 1932..

WOOLLEY, L. C. Les Summeriens. Paris, 1931.

FERRER, F. Vorhomerische Griechen in den Keilschrifttexten von Boğazköy. (Mitteilungen der Vorderasiatisch Gesellschaft. 1913.)

WINCKLER, H. Vorderasion im zweiten Jahrtausend. (Mitteilungen der Vorderasiatisch Geselleschaft. 1913).

DELAPORTE. L. : Les Hettites. Paris, 1936.

DUSSAUD. R. : Les civilisations prehelleniques dans le bassin de la mer Egee. Paris, 1914.

EVANS : Essai de classifications des epoques de la civilisation minoenne Londres. 1896.

PRAMPOLINI, G. : La mitologia nella vita dei popoli. Milano, 1937.

CAHUN, Leon. : Introduction a l'historire de l'Asie. Turcs et Mongols, des origines a 1405. Paris, 1896.

CAPUS, C. A. : Travers le royaume de Tamerlan. Paris, 1892.

FRANKE, O. : Beitrage aus chinesischen Quellen zur Kentnis der Türkvölker. Berlin, 1904.

ABOUL GHAZI BAHADOUR KHAN. : A general history of the Turks, Mongols and Tatars. London, 1730.

LE BAS, : Phillippe. Asie Mineure, depuis les temps les plus anciens Jusqu'a la bataille d'Ancyre en 1402. Paris, 1878.

VAMBERY, A. : Uigurische Sprachmonumenten und der Kudatku Bilik. Innsbruck, 1870.

OSMANLI TARİHİ

KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuad. : Les Origines de l'Empire Ottoman. Paris, 1935.

LAVISSE et RAMBAUD : Histoire Generale du IV. siecle a nos jours. Paris 1893 - 1901.

LAVALLEE, Theophile. : Histoire de l'Empire Ottoman. Paris, 1855.

HAMMER - PURGSTALL. : Histoire de l'Empire Ottoman, Paris 1844.

LAMARTINE, A. : Histoire de la Turque. Paris. 1862.

VILLE HARDOUIN, Geoffroi de. : La Conquete de Constantinople. Paris, 1872.

CELAL ESAT : Constantipole, de Byzance a Stamboul. Paris, 1909.

LA JONQUIERE : Histoire de lEmpire Ottoman. Paris, 1914.

UBICINI : La Question d'Orient devant l'Europe. Paris, 1854.

UBICINI : La Turquie actuelle. Paris 1885.

ENGELHARDT : La Turquie et le Tanzimat. Paris, 1883.

MUZAFFER PAŞA : Guerre d'Orient, Defense de Plevne. Paris, 1889.

ARISTARCHI : Legislation ottomane. Constantinople, 1887.

ROUTIER : La Macedoine et les Puissances. Paris, 1904.

BERARD, Victor. : La Macedoine. Paris, 1900.

ANCEL, Jacques : Manuel Historique de la Question d' Orient. Paris, 1931.

SANHOURY, A. : Le Califat. Paris, 1926.

CHUBBERT, Max. : La Question d'Orient depuis le traite de Berlin. Paris 1879.

LOUCHY, W. : Guerre turco-grecque. Paris 1898.

DORYS, G. : Abdul-Hamit intime. Paris, 1901.

PECH, Paul. : Constantinople aux demiers Jours d'Abdul-Hamit. Paris, 1907.

CHOPOV, A. : Les eformes et la portection des Chretiens en Turquire. Paris, 1904.

CAHUET : La Question d'Orient dans l'Histoire Contemporaine. Paris, 1905.

PINON, Rene. : L'Europe e tl'Empire Ottoman. Paris, 1909.

BERNARD, Victor. : La revolution Jeune-Turque. Paris, 1909.

PIERRE LOTI : Turquie Agonisante. Paris, 1913.

PIERRE LOTI : La mort de notre chere France en Orient. Paris, 1920.

KOUMANI, A. : Essai Historique et Technique sur la Dette Publique Ottomane. Paris, 1927.

MANDELSTAM, A. : Le sort de l'Empire Ottoman. Paris, 1917.

BARCLAY, T. : The Turco-Italian War and its Problems. London, 1912.

UN TEMOIN : Histoire de la Guerre italo-turque, 1911 - 12. Paris, 1912.

HANOTAUX, G. : La guerre des Balkans en l'Europe. Paris, 1914.

LAMOUCHE, Colonel : Quinze Ans d'Histoire Balcanique (1904 - 1918). Paris, 1928.

MAHMUT MUHTAR PAŞA : Mon commandement au cours de la campagne des Balkans. Paris, 1913.

DREYER, Colonel : La Debacle Bulgare. Deuxieme guerre Balkaniques. Paris, 1912.

MUHTAR PAŞA : La Turquie, l'Allemagne et l'Europe, depuis le traite de Berlin jusqu'a la guerre mondiale. Paris, 1924.

MORGENTHAU, Ambassadeur : Memoires. Paris, 1919.

PALEOLOGUE, Maurice : La Rusia de los Zares durante la Guerra Grande. Buenos Aires, 1930.

LARCHER, M. : La Guerre Turque dans la Guerre Mondiale. Paris, 1926.

STIENON, Charles : Les Campagnes d'Orient et les interets de l'Entente. Paris, 1918.

DELAGE, Edmond : La Tragedie des Dardanelles. Paris, 1931.

STUERMER, H. Deux ans de guerre a Constantinople. Paris, 1917.

DOMERGUE, Gabriel : La guerre en Orient. Aux Dardanelles e tdans les Balkans. Paris, 1917.

TESTIS : L'expedition des Dardanelles. Paris, 1917.

LAMMENS, H. : La Syrie. Beyrouth, 1921.

BOWMAN-MANIFOLD : Bosquejo de las campanas en Egipto y en Palestina. Buenos Aires, 1925.

SARRAIL, General : Mon Commandement en Orient. Paris, 1920.

NOGALES, Rafael : Cuatro anos bajo la Media Luna. Buenos Aires, 1924.

GRUMBACH, S. : Brest - Litovsk. Paris, 1919.

AHMET RÜSTEM Bey : La guerre mondiale et la question turco-armenienne. Berne, 1918.

TÜRK TARİHİ CEMİYETİ : Tarih. Yeni ve Yakın Zamanlar. İstanbul, 1933.

SEIGNOBOSC, Capitaine : Turcs et Turquie. Paris, 1920.

LLOYD GEORGE, David : Memoires de Guerre. Paris, 1935.

CEMAL PAŞA : Erinnerungen eines türkischen Staatsmannes. München, 1922.

MANDELSTAM, A. N. : La Societe des Nations et les Puissances devant le probleme armenien. Paris, 1925.

LOWELL, Thomas : El coronel Lawrence. Barcelona, 1936.

ATATÜRK VE YENİ TÜRKİYE

HIPPEAU : Les republiques du Caucase. Paris, 1920.

DRIAULT, Edouard : La grande Idee, la Renaissance de l'Hellenisme. Paris, 1920.

GEORGES - GAULIS, Berthe : Le Nationalisme Turch. 1921.

DRIAULT, Edouard : La Question d'Orient. Paris, 1921.

SCHLICKLIN, Jean : Angora. Paris, 1922.

GEORGES - GAULIS, Berthe : Angora, Constantinople, Londres. Paris, 1922.

KAYSER, Jacques : L'Europe et la Turquie Nouvelle. Paris, 1922.

AHMET RIZA : La faillite morale de la politique occidentale. Paris, 1922.

CASTAGNE : Les organisations bolcheviques de la Russie musulmane. (Revue du Monde Musulman). Paris, 1922.

PAILLARES, Michel. : Le Kemalisme devant les Allies. Constantinople, 1922.

İSMET PAŞA : Declarations. Lausanne, 1922.

HÜSEYİN RAGIP : Le mouvement national turc et Moustafa Kemal. Paris, 1922.

SANDERS, Liman von : Cinq ans de Turquie. Paris, 1923.

PERNOT, Maurice : La Question Turque. Paris, 1923.

GONTAUT - BIRON : Comment la France s'est installee en Syrie. Paris, 1923.

LABONNE, Roger : La Turquie Laique. Le Correspondant. Sept. Paris, 1924.

GEORGES - GAULIS, Berthe : La Nouvelle Turquie. Paris, 1924.

LUQUET, Jean : La Politique des Mandats dans le Levant. Paris, 1924.

HOUTAL, Mosche : L'avenir economique de la Turquie nouvelle. Paris, 1924.

HABIB ABI - CHAHLA : L'Extintion des capitulations en Turquie et dans les regions arabes. Paris, 1924.

ELLISON, Grace : An Englishwoma nin Angora. New York, 1924.

DENY, Jean : Moustapha Kemal Paşa. Sa biographie. Paris, 1926.

MARZIO, Cornelio di : La Turchia di Kemal. Milan, 1926.

SAİD HİKMET : De l'Empire Ottoman a la Republique Turque. Lille, 1926.

KIOSSEOĞLU : L'Echange force des minorites d'apres le traite de Lausanne. Nancy, 1926.

MEYERHOF, M. : Le monde islamique. Paris, 1926.

SOUSSER - HALL, G. : Introduction a l'etude du nouveau droit civil en Turquie. İstanbul, 1927.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA : Souvenirs. Paris, 1927.

MARCHAND, Rene : Le reveil d'une Race. Paris, 1927.

HALİDE EDİP : The Iurkish Ordeal. London, 1928.

MELLA, Jean : Mustafa Kemal. Paris, 1929.

GENTIZON, Paul : Mustafa Kemal ou l'Orient en Marche. Paris, 1929.

CHANTITCH - CHANDAN : Le Miracle Turc. Paris, 1929.

CASTAIGNE, J. : Le mouvement d'emancipation de la femme musulmane en Orient. Paris, 1929.

HALİDE EDİP : Turkey Faces West. Yale, 1930.

BUJAC, Emile : Les campagnes de l'Armee Hellenique (1918 - 1922). Paris, 1930.

TAHSİN MUHİDDİN : La reforme financiere en Turquie. Paris, 1930.

PITTARD, Eugene : Le visage nouveau de la Turquie. Paris, 1930.

PAVLOVA, Nelia : Au Pays du Ghazi. Paris, 1930.

ROGER, Noelle : En Asie Mineure. La Turquie du Ghazi. Paris, 1930.

WORTHAM, H. E. : Mustafa Kemal of Turkey. London, 1930.

L'ARRERE, Claude : Turque Ressuscite. Paris, 1930.

MIKOUSCH, Dagobert von : Ghazi Mustafa Kemal. Paris, 1931.

SFORZA, Comte : Dictateurs et Dictatures de l'apres-guerre. Paris, 1931.

GEORGES - GAULIS, Berthe : Le Question Turque. Paris, 1931.

VISSEC, Lucien : La Turquie et les minorites. Paris, 1931.

ABONNE, Roger : Les pays turcs et la politique orientale des Soviets. Paris, 1932.

DENY, Jean, et Rene MARCHAND : Petit Manuel de la Turquie Nouvelle. Paris, 1933.

ARMSTRONG, Capitaine H. C. : Mustafa Kemal, Paris, 1933.

YUSUF HİKMET : Yeni Türkiye Devletinin Harici Siyaseti. İstanbul, 1934.

ANIANTE, Antonio : Mustafa Kemal. Le Loup Gris d'Angora. Paris, 1934.

GHALI, Paul : Les Nationalites detachees de l'Empire Ottoman a la suite de la guerre. Paris, 1934.

LAMOUCHE, Colonel : Histoire de la Turquie. Paris 1934.

DIRECTION GENERALE DE LA PRESSE. La Turque contemporaine. Ankara 1935.

KRAL, A. :Das Land Kemal Atatürks. Wien, 1935.

SHERIDAN, Clare : Nuda Veritas. Paris, 1935.

SOCIETE POUR L'ETUDE DE L'HISTOIRE TURQUE : Histoire de la Republique Turque. İstanbul, 1935.

LANGAS - SEZEN, Antoine : La vie audacieuse de Gazi Mustafa Kemal. (Les Annales de Turquie). İstanbul, 1935.

BAINVILLE, Jacques : Les Dictateurs. Paris, 1935.

CONKER, ORHAN : Les Chemins de fer en Turquie et la Politique Ferroviaire Turque. Paris, 1935.

CAFER TAYYAR : L'Ultra Popularisme. Philosophie Moderne de Kemal Atatürk. Paris, 1935.

BOURGOIN, Marguerite : La Turquie d'Atatürk. Paris 1935.

FROEMGEN, H. Kemal Atatürk : Stuttgart, 1935.

RONAT, Stephan : Die Türkei von Heute. Amsterdam, 1936.

SAVADJIAN, Leon : Encylopedie Balkanique : Paris, 1936.

ZARA, Phillippe de : Mustafa Kemal Dictateur. Paris, 1936.

BISCHOFF, Norbert von : La Turquiedans le Monde. Paris, 1936.

ACTES DE LA CONFERENCE DE MONTREUX : Liege, 1936.

LA QUESTION D'ALEXANDERETTE ET D'ANTIOCHE: Livre Blanc. Ankara, 1936.

SHERRILL, General. : Mustafa Kemal. L'Homme-L'Oeuvre-le Pays. Paris, 1934.

SHERRILL, General : Trois hommes. Roosevelt. Mussolini. Kemal. Paris, 1936.

PRESS DEPARTMENT. MINISTRY OF INTERIOR AFFAIRS : Public Instruction in the Republic of Turkey. Ankara, 1936.
Turkey in the way of industrialisation. Ankara, 1937.
The Turkish Woman in History. Ankara, 1937.

DIRECTION GENERALE DE LA PRESSE : La Turquie en Chiffres. Ankara, 1937.

ATATÜRK, Kemal : Discours. Ankara, 1937.

SOCIETE DE L'INDEPENDANCE DU HATAY : Le Calvaire du Hatay. Ankara, 1937.

LA QUESTION D'ALEXANDRETTE ET D'ANTIOCHE : Livre Blanc. Ankara, 1937.

DİZGİ BASKI :
YONCA MATBAASI
Küçükesat Caddesi 70/A
18 97 56 — ANKARA

500 LİRA